

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

KARŞILAŞTIRMALI SU POLİTİKALARI ANALİZİ:
ORTAKLIK KAVRAMI ETRAFINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doktora Tezi

Reşide Adal DüNDAR

Ankara-2018

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

KARŞILAŞTIRMALI SU POLİTİKALARI ANALİZİ:
ORTAKLIK KAVRAMI ETRAFINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doktora Tezi

Reşide Adal Dünder

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ö. Aykut Çelebi

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

Reşide ADAL DÜNDAR

KARŞILAŞTIRMALI SU POLİTİKALARI ANALİZİ:
ORTAKLIK KAVRAMI ETRAFINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ö. Aykut ÇELEBİ

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
Doc. Dr. Ashi Grahman Deveci	
Doc. Dr. Özgür Sarı	
Prof. Dr. Feriz Zabcı	
Prof. Dr. Gınar ÖTEN	
Prof. Dr. Ayta Sulu	

Tez Sınav Tarihi . 15.05.2018 .

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,**

Prof.Dr. Ö.Ayktut Çelebi danışmanlığında hazırladığım “Karşılaştırmalı Su Politikaları Analizi: Ortaklık Kavramı Etrafında Bir Değerlendirme (Ankara.2018)” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 29.05.2018

Adı-Soyadı ve İmza

Reşide Adal Dündar

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
SİYASAL ve ONTOLOJİK BİR KAVRAM OLARAK “ORTAKLIK” ve ANATOMİSİ.....	23
A. Ortaklığın Anatomisi: Temel Kavramlar, Başlıca Yaklaşımlar	27
1. emek ve değer ikiliğini aşan kriz.....	27
2. olmayan yer (yer/yer olmayan ‘nonplace’)	41
3. duygulanım “imitatio affecti”	43
4. biyopolitika.....	49
5. tekilliklerden münferit yoksunluk (yoksulluk)	57
B. Ortaklıklarımız: Mülkiyet Cumhuriyetine Karşı Ortaklık Projesinde Ötekile(ştirilenle)rin, (Doğanın ve Suyun) Yeri.....	60
1. Su, Çevre ve Ortaklık	66
2. Kamu Hizmeti	73
a. Kamu Yararı	81
b. Kamu Gücü.....	90
c. Kamu Hizmetinin Diğer Unsurları	95
İKİNCİ BÖLÜM	102
TARİH İÇİNDE SUYUN TOPLUMSAL VE SİYASAL ROLÜ	102
A. Su ve Devlet	103
1. Devletler ve Suyun Denetimi	107
2. Su ve Devlet İnşası	109
3. Kollektif Kimlik İnşasında Suyun Rolü	111
B. Su ve Ölçek	114
C. Toplumsal Eşitsizliklerde Mülkiyet Rejimlerinin Rolü ve Su	124
D. Suyun Değeri	128

1. Suyun Kullanım ve Değişim Değeri.....	130
2. Suyun Sektörel Değeri.....	133
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	136
SU KAYNAKLARI VE SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ ve POLİTİKALARI ..	136
A. Su Kullanım Alışkanlıkları ve Tüketim Eğilimleri	136
B. Su Kaynakları ve Su Hizmetleri Politikaları.....	140
1. Su Kaynakları Yönetimi	146
2. (Su Hizmetleri Yönetimi ve) Su Politikalarının Finansal Boyutu.....	152
a. Su Hizmetleri Finansmanı	155
b. Kamu Yönetimi Yaklaşımı.....	166
c. Yerel Yaklaşımlar	166
d. Toplum ve İnsan Hakları Yaklaşımı.....	169
C. Hidropolitik.....	169
1. Su Havzaları	175
2. Suyun Ülkelerarası Kullanımı Sorunu.....	176
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	182
KÜRESEL SU AKTÖRLERİ	182
A. Birleşmiş Milletler ve Su	182
1. BM ve Çevresel Bir Sorun Olarak Su	183
2. BM Nezdinde Özel Bir Alan Olarak Su Politikaları	185
a. Mar del Plata ve Küresel Ekonomik Krizin Etikisinde Su Politikaları.....	185
a.1. Mar del Plata Eylem Planı	186
a.2. Su Politikalarında Yeni Küresel Finans Mekanizmalarının Uygulamaya Sokulması.....	187
a.3. Küresel Bazda Yeni Su Politika Planlaması ve Yönetimi Önerisi: Bütünleşik Su Yönetimi	189
b. Brundtland Raporu ve Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Su Politikalarında Dönüşüm	190
c. BM ve 1980 Sonrası Su Ajandası.....	194

c.1. Dublin Konferansı ve Su Yönetişim Kavramının Gündeme Girmesi ...	195
c.2. Rio ve Habitat Gündem 21 Konferansı: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Genişletilmesi	196
c.3. Dünya Su Forumları	198
c.4. BM ve Su Hakkı	201
B. Uluslararası Finans Kuruluşları, Şirketler ve Su: GATT, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF ve Uluslararası Su Şirketleri	208
1. GATT ve Su Politikaları.....	209
2. Dünya Bankası ve Su.....	212
3. Uluslararası Su Şirketleri.....	216
C. Avrupa Birliği ve Su	217
1. AB ve Çevre Politikalarının Unsuru Olarak Su.....	217
a. Roma Kulübü ve Kalkınmanın Sınırları	218
b. Avrupa Tek Senedi ve Sonrası Çevre Politikasında Yeni Dönem	221
c. Maastricht Anlaşması ve Sonrası Sürdürülebilir Gelişme Kavramının Yerleşmesi	224
2. Çerçeve Direktifler, Ortak Su Sorunları ve Özgün Bir Alan Olarak Su Politikaları	226
a. Su Çerçeve Direktifi	230
b. AB'nin Su ile İlgili Diğer Politika Araçları ve Mekanizmaları.....	236
b.1. Yeşil ve Beyaz Kitaplar	236
b.2. Avrupa Vatandaş İnisiyatifi Mekanizması ve Su Hakkı İnisiyatifi	247
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	261
ÜLKE MODELLERİ	261
A. Büyük Britanya'da Anglo Sakson Su Modeli ve Su Politikaları	261
1. Büyük Britanya'da Suyun Tarihi, Toplumsal Rolü ve Statüsü	263
2. Küresel Kriz Döneminde Büyük Britanya'da Suların Statüsü ve Su Politikaları için Model Arayışı: Özelleştirmeler vs Kamu Hizmeti	265
a. Anglosakson Ekonomi Politikaları ve Su Finansmanı	267
b. Suyun Özelleştirilmesi.....	268
c. İşçi Partisi Dönemi ve Finansallaşma Kıskaçındaki Su Politikaları.....	269

B. Amerika Birleşik Devletleri’nde Su Politikaları	275
1. ABD’de Suyun Tarihi, Toplumsal Rolü ve Statüsü	275
a. Su Şebekesi Tesisatı ve Altyapı Devrimi	276
b. ABD Su Kaynakları Planlama Hareketi ve Dünya’da Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimine Dair İlk Uygulama Örneği Olarak ABD Su Politikaları	279
c. ABD’de Su Mülkiyeti.....	280
2. ABD’de Su Hizmetleri Yönetimi, Su Finansmanı ve Özelleştirme Deneyimleri	282
a. Özelleştirmeler Karşısında Kamu Hizmeti Örnekleri.....	286
b. ABD Su Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Eşitsizlikler ve Sorunlar	287
C. Fransa’da Su Politikaları.....	291
1. Fransa’da Su Yönetiminin Tarihi, Fransız Su Şirketleri ve Su İmtiyazları.....	292
a. Su İmtiyaz Anlaşmalarına Dair Ulusal ve Uluslararası Sorunlar: Yeniden Kamusala Dönüş Çabaları.....	293
b. Su Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Su Şirketlerinin İkinci Hamlesi ...	296
2. Fransız Su Hizmetlerinde Dönüşüm ve Hizmetlerin Yeniden Belediyelere Devri	298
D. Almanya’da Su Politikaları ve Aktörleri.....	303
1. Almanya’nın Hidrolojik Su Avantajı ve Bir Kamu Hizmeti Olarak Su Yönetimi	307
2. Almanya’nın Çevre ve Su Politikası	311
a. Su Çerçeve Direktifine Uyum ve Alman Su Hizmetlerinin Başarısı.....	316
b. Almanya’nın Ulusal ve Uluslararası Su Politikalarındaki Ayrışma.....	317
3. Eyaletlerde Su Yönetimi.....	319
E. Türkiye’de Su Politikaları.....	324
1. Osmanlı’da Su Yönetimi ve Suların Statüsü	325
a. Vakıf ve Loncalar: Kamu Hizmeti Olarak Su	328
b. Su Hizmetinde Batı Etkisi ve Yeni Yerel Yönetimler: Belediyeler ve Su Hizmetleri	334
b.1. İlk Belediyecilik Deneyimleri ve Su İmtiyazları	336
b.2. Batı Hukukuna Geçiş ve Mecelle’de Su	340

2. Türkiye Cumhuriyeti ve Su Hukuku	343
3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikaları ve Su Yönetimi	346
a. Türkiye'de Hidropolitikanın Gelişimi ve Kamu Hizmeti Olarak Su.....	348
b. Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Su Politikalarına Geçiş	354
c. Günümüz Türkiyesi Su Yönetim Örgütlenmesi ve Su Hizmetlerindeki Dönüşüm.....	358
d. Küresel Su Politikaları ve Aktörlerinin Türkiye'de Su Politikaları ve Yönetimine Etkileri	364
e. Yerel ve Ulusal Ortaklık İnisiyatifleri	372
4. Türkiye'de Suyun Hidrolojisi, Sektörel Su Kullanımları ve Su Kullanım Alışkanlıkları	375
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	382
KAYNAKÇA.....	405
ÖZET	461
ABSTRACT	462

GİRİŞ

Herkesin kullanımına açık bir park, bir devlet kütüphanesi, internetteki bilimsel bilgi, meydanlar, sosyal güvenlik programları, kamu sağlığı hizmetleri, hava, okyanuslar, göller, dereler, vakıf bir çeşmeden akan su, ortak aklın ürünleri olarak sanat ve edebiyat eserleri, biyokültürel miras, masallar...¹ Günümüzde, özel mülkiyetle sınırları çizilip genel faydaya kapatılmamış, üzerlerinde fiyat etiketi olmayan, herkesçe adil ve eşit kullanıma açık tüm unsurlar ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Bunlar insanların içinde birlikte varolduğu, birlikte tüketirken yeni anlamlar, değerler ve eserler ürettikleri mekânlar, doğal yerler, soyut ve somut insan yapımları ve tamamen doğal oluşumlar olabilir. Hepimize aittirler ve biz onlar aracılığıyla varoluruz.

Kamusal ile özel ayrımın olmadığı eski uygarlıklar döneminde ve bir süre Roma'da ortak bir değer olarak görülen ortaklıklar, tüm insanların ortak hakkıydı. Sadece bir bireye, bir topluluğa ya da egemene değil, üzerinde hiçbir mülkiyet hakkı işlememesiyle herkese aitti. Kamusal ve özel hukuk rejimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte kamusal mülkiyetin uhdesinde yine ortak faydaya açık şekilde tasarruf edilerek özel mülkiyetten bağışık tutuldular.

Günümüze kadar gelen mülkiyet rejimleri içinde kah kamusal kah topluluk mülkiyeti olarak tasarruf edilen ortaklıklar, genel olarak günümüzde toplumsal etkileşimlerle ve yine yasal sınırlılıklarla çevrilidir. Herşeyden önce ister nehirler, denizler gibi su kaynakları olarak doğal ister su kanalları ve barajlar gibi insan yapımı sistemler olsun ortaklıklar bir ömre, faydaya ve kullanım potansiyeline sahiptir. Bu sınırlar aynı zamanda hepimizin yaşam imkânlarının da sınırlarıdır. Ortaklıkların üretimi ve yeniden üretimi dolayısıyla ortaklıklardan faydalanabilme sürekliliği,

¹ Fikret Adaman, Bengi Akbulut vd., (edt), **Herkesin Herkes İçin: Müsterekler Üzerine Bir Antoloji**, Metis Yay., İstanbul, 2017 kitabında sayılan ortaklıklardan alınmıştır.

tamamiyle onlara nasıl yaklaştığımızla, onları nasıl tasarruf ettiğimizle ve onların tasarruf kurallarını nasıl belirlediğimizle koşulludur.

Ortaklıkların en temel varlık koşulu ise genel faydaya açıklılıklarıdır. Bu açıklığın günümüz iktisadi ve politik kırmızı çizgileri ise özel mülkiyete konu olmaması ve serbest piyasa ilkelerinden bağışık tutulmasıdır. Ancak bu şekilde özel mülkiyet ve özel çıkar karşısında ortaklıkların hepimize ait olduğunu söyleyen ilke yani genel fayda ve tabii ki de ortaklıkların sınırları korunmuş olur.

Ortaklıkların, bencil ve kendi çıkarını düşünen, yapıp etmelerinin toplum ve diğerleri üzerindeki etkilerini umursamayan bireylerce yağmalanmaya açık oldukları görüşü özellikle özel mülkiyetin, sonra da kapitalist ekonomi ve siyaset araçlarının meşrulaştırılması için kullanışlı bir mittir. Kapitalizmin üretim ilişkilerine ve kapitalist bireyin insan davranışlarına dair bir önermedir. Ortaklıkları korumak için özel mülkiyetle onlara sınır çekmeyi meşrulaştırır. Böylece tasarrufu doğası gereği öncelikle kendi faydasına yönelmiş özel çıkarın iznine bağlı olan ve yine kuralları mülkiyet hakkı gereği özel çıkarın belirlediği, dışlayıcı bir rejime dönüşmesi genel gözlemdir. Bizzat bu insan doğasına dair kabulleri ve ortaklıkların herkese açık olduğunda haksız ve aşırı tüketime maruz kaldığı iddialarını yanlışlayan tarihte birçok örnek mevcuttur. Topluluklar ve bu ortaklıklara erişimi olan insanların kendi koydukları kurallar çerçevesinde genel faydayı gözettileri ve ortaklıkların tasarrufunu, sürdürülebilirliği dikkate alarak denetledikleri görülmektedir.² Kapitalist üretim ve toplum düzeninin hâkim olduğu sınıflı ve devletli günümüz toplumlarında ise, topluluklar, sistemin işleyişinden bağımsız değildir veya ortak alanlarını kötü yönetebilirler. Devletin sahiplenmeden bıraktığı ve sadece topluluğun mülkiyetine ait ortak alanlar yok denecek

² Ian Angus, Müştereklerin Trajedisi Miti, içinde Fikret Adaman, Bengi Akbulut vd., (edt), **Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Bir Antoloji**, Metis Yay., İstanbul, 2017, s.47-50.

kadar azdır ya da bir devlet mülkünde de olsa serbest bırakılmış başarılı topluluk yönetimi örnekleri oldukça sınırlıdır. Kapitalist bir dünya düzeninde ortaklıkların topluluk yönetimleri özellikle gelişmekte olan coğrafyalarda özel çıkarın müdahalesine, ortaklıkların devletin elinde olduğu duruma göre daha fazla açıktır. Bu tür komunal mülkiyetin sıklıkla özel mülkiyetle başarılı işbirliklerine girdiği görülmektedir.³ Pazar ekonomisinin gelişmiş coğrafyalarında ise ortaklıkların topluluk yönetiminin bir sistem unsuru olarak oynayacağı özel bir rolü olduğu belirtilmektedir.⁴

Ortaklıkların mülkiyetinin devletin elinde olduğu durumlar için de benzer tartışmalar yapılabilir. Devletin varoluş nedeni ortak insani yaşamın öğelerini ve üretim güçlerini bir araya getirerek bu birlikteliği korumaktır. İlk işlevi de bu birlikteliğin koşulu olarak insanlığın tümüne hizmet etmektir.⁵ Farklı toplumsal örgütlenme ve üretim şekilleri içinde bu üretici güçlerin niteliği ve üretim ilişkileri değiştikçe devletin ortaklıklara yaklaşımında da bir değişim gözlenmektedir. Örneğin, kapitalist üretim ilişkilerinin yaşam alanlarına dek nüfuz edip yoğunlaştığı günümüz toplumlarında, devletlerin de sınıf ve sermaye çıkarından tamamen bağımsız olmadığı ve küreselde refaha ve gelişmişliğe eşit seviyede erişilemediği tespitlerinden hareketle, devletin kendisi ortaklıkların kötü yönetimindeki rolü ve genel faydaya karşı özel faydayı öne çıkaran ve kollayan türev işlevleri nedeniyle eleştirilmektedir. Bu bağlamda devletin

³ T.Eggertsson, The Economic Rationale of Communal Resources, içinde Fikret Berkes, N.C.Stenseth, **Law and Management**, ICS Press, Oakland, 1998, s.414-436; Elenor Ostrom, Private and Common Property Rights, içinde edt. B.Bouckaert, G.De Geest **Encyclopedia of Law and Economics**, Vol:II, 2000, s.332-379; Fikret Berkes, Johan Colding, Carl Folke (edt), **Navigating Social-Ecological Systems: Resilience for Complexity and Change**, Cambridge, 2003, s.125-126.

⁴ S.J.Buck, “No Tragedy on the Commons”, **Environmental Ethics**, 7, 1985, s.49-61; M.A.McKean, Management of Traditional Common Lands (Iriachi) in Japan, içinde Edt. D.W. Bromley, ICS Press, **Making the Commons Work**, SF, 1992, s.63-98; J.E.M.Arnold, “Management of Forests Resources as Common Property”, **Commonwealth Forestry Review** 72 (3), 1993 s.157-161; McKean, Ostrom, “Common Property Regimes in the Forest: Just a Relic from the Past?”, **Unasylva**, 46, 1995, s.3-15; M.Merlo, “Common Property Forest Management in Northern Italy: A Historical and Socio-economic Profile”, **Unasylva**, 46, 1995, s.58-63; Eggertsson, **a.g.e.**, 1998; L. Carlsson, M-O.Olsson, Institutions and the Emergence of Markets, Transition in the Arkhangelsk Forest Sector, IIASA, Interim Report, IR-99-021, June Laxenburg, **Austria-International Institute for Applied Systems Analysis**, 1999.

⁵ Cem Eroğul, **Devlet Nedir**, s.27.

özel çıkarı ve onun somut görünümü olan sermaye ile kurduğu ilişkinin niteliğini devletin ortak faydaya mesafesi üzerindeki etkisiyle ölçebildiğimiz durumlardan en çok eleştirilene devletin yeni üretim ilişkilerinin asli unsuru ve kendisi de bir ilişki şekli olarak tanımlanan sermayeye hizmet etmesi durumudur. Bu açıdan ortaklıklar, ne özel mülkiyete ne de sermayenin tahakküm aracı olarak ya da sermayenin özel çıkarlarınca işleyen stratejilerinin etkisi altında kalarak tıpkı bir sermaye devleti gibi işleyen devlet mülkiyetine bırakılmamak istenir. Zira, bu durumda dolayimli olarak ortaklıklar devlet eliyle yine özel çıkara teslim edilmiş olur.

Öte yandan devletin mülkiyeti altına aldığı ortaklıklar, kamusal mal olarak tanımlandığında vatandaşlar ortaklıklardan dışlanamazlar. Kamu gücünün koruyuculuğunda, ortaklık tasarruf kurallarının süreklilik, eşitlik ve genel faydaya açıklık eksenlerinde kamu hizmeti olarak kurulması ve uygulanması her zaman ve her yerde belirtilen mülkiyet ve üretim ilişkileri nedeniyle kusursuz olmayabilir. Bu durumlarda, vatandaşların ortaklıklarına sahip çıkması, koruması ve bu doğrultudaki taleplerini kamusal örgütlenmeleri ve ortak yararı muhafaza eden anayasal ilkeleri harekete geçirerek iletmesi ve devlete genel fayda ilkesini hatırlatması daha da çok önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kamu gücü ve vatandaş arasındaki bu karşılıklı ilişkinin ve ortaklık rejiminin yasal olarak kuruluş ve işleyiş şekli asli belirleyenler olarak açığa çıkar.

Genel faydayı ilke edinmiş, vatandaşların içkin ve ortak iradesiyle kurulan ve toplumsal ihtiyaçlar ve ortaklıkların değişen koşulları doğrultusunda sürekli bir kuruluma imkân veren esnek ama bağlayıcı bir kamusal hizmet düzeneği, ortaklıkların muhafazası ve herkesin onlardan faydalanabilmesi için ciddi bir yenilik ve hayati bir önem arzeder. Zira, bu üretim ilişkilerinin bir diğer asli unsuru devletin uyruğunda vatandaş adını alan somut emekçidir. Sınıflı toplumlarda değişen nitelik ve

görünümleriyle emek sermaye karşısındaki güç mücadelesinde sürekli bir yenilgi ve galebe çalma döngüleriyle devlete etki edebilmektedir. Sermaye soyut, akışkan ve yaygın hale geldikçe emek de bu antoganizmanın aktif ve dinamik diğer tarafı olarak tüm küreseldeki hareketliliğiyle, yeni sınıf içerimleriyle, soyut varoluş ve üretimleriyle ve her şeyden önce vatandaş sıfatıyla buna karşıt bir güce sahip olmaktadır. Her seviyede kamu gücü otoriteleri ve vatandaşlar arasında kurulacak bir kamu hizmeti tam da burada devreye girer. Zira kamu hizmeti de emek ve sermaye gibi ortak fayda ve özel çıkar arasındaki gerilimin etkisiyle değişip dönüşmektedir. Sadece merkezi bir devlet içinde değil, bir yerel otorite ya da AB gibi ulusüstü bir oluşum içinde de kurulabilmesi, somutluğu kadar kavramın kapsayıcı genişliği ve soyutluğu sayesinde de gerçekleşmektedir. Emegin eski ve yeni, hareketli ve boşa kalmış somut görünümelerini yani bir şekilde dışarıda bırakılmış ve bırakılmakta olan öznelere de bu hizmetlere dâhil ederek kurmasıyla hem vatandaş kavramını zenginleştirir hem de ona gerçek kapsayıcılığını kazandırır. Böylece ortaklıklar da kamu hizmeti aracılığıyla herkese eşit ve adil bir şekilde açılabilir.

Su kaynakları ise doğal hallerinde ve formlarında veya insan müdahalesiyle dönüştürüldükleri ve genel faydaya dağıtıldıkları şekilleriyle en temel ortaklıklarımızdandır. Suyun nasıl bir ortaklık olduğu ise hayatımızdaki yeri ve toplumsaldaki rolü ile çok çeşitli boyutlarda ve varoluşsal önemde açığa çıkar.

Havadan sonra insanlığın ve doğal yaşamın en değerli ortaklığı sayılabilecek su, yeryüzündeki canlılık mevhmunun temel nedeni ve tüm canlıların yaşam döngülerinin en önemli dinamiğidir. Başka bir ifadeyle tüm canlıların ve özellikle insanların kendilerini yeniden üretebilmeleri ve hayatta kalabilmeleri için en gerekli biyolojik

ihtiyaçtır. İnsan vücudunun %75'ini oluşturan su⁶ bir tür termostat görevi görür. Diğer gezegenlerde olası yaşam belirtileri için dahi varlığı ilk araştırılan maddi bileşik su, yerküre yaşam döngüsünün ta kendisidir. Su yerküre üzerindeki canlı ve cansız tüm sistemlerle bir bağımlılık ilişkisi içindedir. Suyun yeryüzündeki miktarı sabittir ve atmosfer ile okyanuslar arasındaki döngüde tüm canlı cansız sistemlerce paylaşılır. Su müdahale edilmezse döngüsel şekilde hep aynı miktara erişir.⁷ Su dolayısıyla bir ortak yaşam zorunluluğudur.

Su iklimdir. Dünyadaki iklim ve yağış rejimlerinin kaynağı ve asli unsurudur. Su üzerinde yaşadığımız yeryüzü coğrafyasını iklimler aracılığıyla ve salt akış gücüyle şekillendiren, dolayısıyla özgün herbir coğrafyanın yaşam ve barınma koşullarını belirleyen yapıcı ve yıkıcı, fiziksel bir inşaa gücüdür. Su dünyanın da termostatıdır.⁸

Su insanlık tarihinin şekillendiricisi, dinlerin ve ilk devlet örgütlenmelerinin temel bir unsurudur. Medeniyetler ilk olarak suyun çevresinde ve ona bağımlı olarak kurulup gelişti. Tarım ve hayvancılık, sonraları ticaret ve sanayi üretimi suyun etrafında tesis edildi ve şekillendi. Şimdi dahi dünya insan nüfusunun %80'i nehir, göl ya da okyanus gibi su kaynaklarına 60 mil (96.5 km.)'den az bir mesafede yaşamaktadır.⁹

⁶ En sert yapı unsurlarımız olan iskelet sistemi ve dişlerimizin bile sırasıyla %22'sini ve %2'sini teşkil eder.

⁷ Suyun döngüsü yağışlar, yüzeysel akışlar, yeraltı suları ve buharlaşma dinamikleriyle gerçekleşir. Hidrolojik çevrimin bir başlangıç noktası yoktur. Hipotetik olarak yağışlar başlangıç alınır. Yeryüzüne yağışlarla düşen suyun bir bölümü buharlaşma ve bitkisel terleme ile atmosfere geri döner. Kalanı yüzeysel akışla ve yeraltı suları ile karışarak deniz ve okyanuslara ulaşır. Okyanuslardan da buharlaşarak tekrar atmosfere geri döner.

⁸ Her bir su molekülünde bağlanan hidrojen sayesinde su soğuyup donunca hafifler. Böylece buz okyanuslar üzerinde batmadan yüzer halde kalabilir ve gezegen donmaz. Öte yandan buz kalıpları yeryüzüne gelen güneş ışınımını yansıtır ve bu sayede yeryüzü yaşama uygun bir sıcaklığa sahip olur. Okyanuslardaki plankton yaşamları gezegenin yarısından fazla oksijenin asli üreticileridir. Aktaran Glen O'Hara, **Politics of Water in Post-War Britain, Water and History: Water, Life and Meaning**, Palgrave Macmillan, 2017, s.1.

⁹ Glen O Hara, **a.g.e.**, a.y.

Suyun tekinsizliğinden korkan eski Mısırlılar kıyıları takip ettiler ve kazaran Byblos'a ulaştılar. Suyu hâkim olmaya ve ötesini keşfe çalışırken, insanoğlunun evreni, ölçeği, ölçü birimleri, dünyaya dair yeni tahayyül şekilleri oluştu.¹⁰

Su evrenin ve yeryüzünün oluşumuna dair kozmik ortak anlatıların önemli bir mitik ögesidir. Su kimi zaman tanrılaştırılmış ve kutsanmış kimi zamansa tanrıların elinde araçsallaşmıştır. Mitolojik anlatılarda salt suya atfedilen bir günah ya da suçtan bahsedilmez. Hint, Mısır, Asur, Babil, Sümer ve Çin efsanelerinde su yaşamın kaynağı olarak kutsallaştırılır.¹¹ Yunan'da Narsist'in kendi yansımasını gördüğü ya da Odysseus'un üzerinde gemisini yürüttüğü bir su kitlesidir. İran efsanelerinde en çok kutsanan ikinci varlıktır. Zerdüştlükte su ateşle birlikte en temel yaşamsal iki güçten biridir. Su ilk çağ felsefecilerinin hayatı anlamlandırmak için seçtikleri ilk temel elementlerden biri olarak karşımıza çıkar. Büyük su kütleleri karşısında dehşete düşen insanoğlu kontrol edemediği diğer doğa güçleri gibi suyu da tanrılaştırmıştır. Suyu büyü yapmış,¹² suya tapmış,¹³ su duasına çıkmış,¹⁴ suya kurban vermiş,¹⁵ suyla suç ve günah işleyenleri cezalandırmış, su için savaşmıştır.¹⁶

¹⁰ Dinler Tarihine Giriş'te Eliade, bütün potansiyellerin taşıyıcısı suyun mükemmel akıcılığıyla ve herşeyin gelişimini sağlamasıyla aya benzetildiğini aktarır. Zira Ay ve suyun ritimleri aynıdır, tüm biçemlerin periyodik fasılalarla görünüp kaybolması ve evrene döngüsel yapısını kazandırması dolayısıyla gökyüzü ve suların hareketleri arasında bir ilişki kurulur. Gelgitler, dalgalar ve fırtınaların takibi gibi. **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yay., Çev. Lale Arslan, İkinci Basım, İstanbul, 2009, s.197.

¹¹ Hindu yaratılış anlatısında ilksel insan "Parusa" sudan doğdu, yine kutsal kuğu "Hamsa" sular üzerinde sürüklenirken yeryüzünü yumurtladı. Adı "fırtına bulutu gibi karanlık" anlamına gelen "Lord Krişna" takipçilerini sağanak ve fırtınalardan korudu. Hindistan'ın her nehri kutsalken cennetten doğduğuna ve cennete uzanan bir köprü olduğuna inanılan Ganj'in mitolojide ayrı bir yeri vardır ve tam 108 ayrı kutsal adla çağrılır. "Kumbh Mela" festivali yaratılışı kutlamak ve tanrıların iblislere karşı galip geldiği savaşı anmak için Ganj Nehri etrafında kutlanır. Kutsal Hindu nehirleri vaftizin ilk örnekleri olarak içine girenleri maddi ve manevi kirlerinden arındırır.

¹² Evrensel kral, korkunç hükümdar, insanları ve nesneleri esir eden bağların efendisi büyücü Varuna, Veda metinlerinde Tanrı olarak sunulur ve suların içine ateşler koyan, suları bağlayarak akmasına engel olan büyümlü güçleri vardır. Mircea Eliade, **a.g.e.**, s.245, s.247.

¹³ Suyun evrenin tüm potansiyellerini ve yaşam tohumlarını barındıran yapısı nedeniyle su tanrılaşır. Meksika'da vaftiz edilirken çocuklar gerçek annesi su tanrıçası Çalçhuitlycue'ye adanır. Karelyahılar, Mordovlar, Estonyahılar, Çeremisler, Finliler ve Tatarlarda mutlaka dua edilen bir su ana-tanrıçası vardır. Mircea Eliade, **a.g.e.**, s.199-200. Nympha'lar çeşme tanrıçalarıdır. İskandinav mitolojisinde okyanusun dibindeki muhteşem saraylarında yaşayan tanrı Aegir ve herşeyi denizin dibine çeken eşi tanrıça Ran ve bunların herbiri okyanusun bir halini anlatan isimlerle adlandırılmış dokuz kızına tapılırdı. **A.g.e.**, s.212.

Toplumsal hayatın ve iktisadi kalkınmanın ihtiyaç duyduğu hammadde ve doğal bir kaynak olarak su, insan topluluklarının kaliteli bir yaşam sürmesinde yani refah ve bayındırlıklarında rolü ikamesiz toplumsal bir değerdir. Su aynı zamanda diğer bir ortak yaşam koşulu olan gıda demektir. Su güvenliği gıda güvenliğini belirler.

Su insanın yediği, içtiği, giydiği ve kullandığı her nesnenin içinde yeralan ve kendisinden vazgeçilemeyen tek üretim faktörüdür. Gıda üreten tarımdan ağır sanayiye, hizmet sektöründen finansa her iktisadi sektörün kullandığı temel bir girdi ve son üründür.

Su bir enerji kaynağıdır. Eski çağlardan beri su üretim araçlarını devindiren bir güç olarak kullanılmıştır. Su değirmenlerinde suyun gücüyle buğday öğütülüp un elde edilirdi. Yükseltiilerden akan suyun gücüyle tarım aletleri çalıştırılıp tarlalar sulanırdı. Hidrolik döngüdeki sabit miktar su, alan ve zamana göre değişik dağılım göstermektedir ve her daim aynı miktarda suyu istenilen yerde bulmak zordur. En eski ve en önemli su depolama yöntemi olan barajlar ise yüksekten akan ya da debisi yüksek suyun gücü

¹⁴ Arkadya'da kuraklık olduğunda yağmur duası için rahip gider bir meşe dalını kutsar ve pınara atardı. Truvalılar Skamandros'a canlı atları fırlatırlardı. Poseidon'a, Franklar, Slavlar, Cermenler ise kendi deniz ve nehir tanrılarına at, öküz b. hayvanları kurban ediyorlardı. Mircea Eliade, **a.g.e.**, s.208-211.

¹⁵ Su tapımlarında özellikle iyileştirici güçleri olan kaynaklar, termal sular ve mağara sularına tapınma ve adaklar adama neolitik çağ'dan günümüze dek süregelmiştir. Grisy kaplıcası, Compiègne ormanındaki Saint Sauveur kaynağı, Forli tuzlu suları, Saint Moritz sularında adak olarak kullanılan çeşitli nesneler bulunmuştur. İngiltere'de de Saint-Andeol Gölü'nde gerçekleştirilen dinsel törenler ve adaklarda göle adak olarak yün, peynir, giysiler verilir ve sonrasında yağın yağmur kutsanırdı. Sardunya'da Sarder Pater kültünde suların yanına tapınak yapıyor ve adaklar adıyorlardı. Birinin suçlu olup olmadığını anlamak için de aynı kaynar sıcak sulara elini sokturuyorlardı. Vaftizci Yahya döneminde ise rahipler su olan mağaralara gidip bu sudan içerek kehanet inzivasına çekiliyorlardı. **A.g.e.**, s.206-208.

¹⁶ Rig Veda'da dağın çukurlarında suyu tutan ejderhaya karşı yağmurları yağdıran, kasırgalar estiren muzaffer İndra'nın suyu elde etmek için yaptığı dövüş anlatılır. Suları alır ve sonra herkes için serbest bırakır. Tanrıların su için ya da su canavarlarıyla benzeri nedenler için dövüşmesi yaygın bir mit temasıdır. Mısırlılar'da Apophis'e karşı Re, Sümerliler'de Asag'a karşı Ninurta, Tiamat'a karşı Marduk, Typhon'a (tayfun sözcüğü buradan gelir) karşı Zeus, Hititler'de İlluyankas'a karşı fırtına tanrısı, İran'da Azhi-dahaka karşısında kahraman Thraetaona gibi. Elde edilmek istenen her derde deva hayat suyudur. Bu savaşlarda nihayetinde su canavarları potansiyel olarak kaosun simgesiyken zafer ise yeni bir düzenin inşası, kurumsal yeniden oluşum ve kozmik bir durumdur. Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Misterilerine**, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 2015, s.250.

kullanılarak enerjisinden elektrik üretmenin en yaygın yollarından biridir.¹⁷ Suyun kendisi yenilenebilir bir enerji kaynağıdır ve hidroelektrik santralleri sayesinde yenilenebilen ve temiz bir enerji kaynağından elektrik elde edilir.¹⁸ Büyük çaplı ısınma ve ısıtma sistemlerinin çalışabilmesi için sistemin su ile soğutulması gerekir. Hiçbir nükleer santral su soğutması olmadan çalışamaz. Petrol ve kaya gazı çıkartmak için su kullanılır.

Günümüzde de hala birçok savaşın ve çatışmanın altında enerji kaynaklarına sahip olmak veya enerji ticaretinin kontrolünü elde etmek yatmaktadır. Bu nedenle devletler ve uluslararası şirketler enerji hatlarını ve yollarını denetim altında tutmak, güvenli bir ticareti garanti altına almak için öncelikle diplomasiyi seferber etmekte ve uluslararası stratejiler geliştirmektedirler. Devletler kendi arz güvenlikleri içinse sadece ithal kaynaklara dayanmak yerine enerji çeşitliliğini sağlamak yolunu tercih ederek riskleri ve dışa bağımlılığı azaltmaya çalışmaktadırlar.

Su sağlık ve hijyenin önkoşuludur. Dünya Sağlık Örgütü fiziksel, zihinsel ve toplumsal olarak tam bir iyilik hali şeklinde tanımlanan bireysel ve toplumsal sağlık, çevresel, biyolojik, genetik, sosyal ve ekonomik birçok karmaşık faktörün etkileşimi tarafından belirleniyorsa da sağlığın fiziksel en temel gerekeni canlılık ve hijyen için

¹⁷ Tarihe kaydedilmiş ilk büyük baraj M.Ö. 4000 yıllarında Nil Nehri üzerinde inşa edilmiştir. Ama sayısız küçük barajın varlığı da bilinmektedir. Tarih içinde barajların rolü, işlevleri ve ebatları da büyümüştür. Barajlar temel olarak elektrik enerjisi üretiminde, içme ve kullanma suyu elde etmede, tarımdaki su ihtiyacını karşılamada, taşkınları azaltmada, su yolu ulaşımında ve doğal güzellik ve mesire yeri olarak inşa edilirler. Baraj yapımı ve bundan enerji üretme işlemi oldukça maliyetli ve zor bir süreçtir. Bir barajın yapımı barajın büyüklüğüne, mali kaynaklara ve doğal koşullara göre iki yıldan başlayıp onlarca yıla kadar sürebilir. Melih Yanmaz, Nurünnisa Usul, **Kavramsal Su Mühendisliği**, ODTÜ Yayınları, 2006, s.69-70. Dünya üzerinde 45 binden fazla büyük baraj ve sayılamayacak kadar çok küçük baraj bulunmaktadır. Dünya'nın en fazla barajı ise Çin'dedir. Daha sonra bunu ABD, Hindistan, Japonya, İspanya, Kanada, Güney Kore ve Türkiye izlemektedir. Büyük baraj sayıları ve son güncel bilgileri için bkz. Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu "<http://www.icold-cigb.net/>"

¹⁸ 2015 yılı itibarıyla dünyada en çok kullanılan enerji kaynakları sırasıyla %32.8 petrol, %29 kömür, %24 doğalgaz, %6.8 hidroelektrik, %4.5 nükleer ve %2.7 yenilenebilir (hes dışındaki biyokütle, jeotermal, güneş, rüzgar) enerjidir. 2015 yılı itibarıyla IEA verilerine göre yenilenebilir enerji kaynaklarına en fazla yatırım yapan ülkeler Çin, ABD, Japonya, İngiltere ve Hindistan'dır. Hidroelektrikte en çok kapasite artışının görüldüğü ülkeler ise Çin, Brezilya, Türkiye, Hindistan, İran, Vietnam, Malezya, Kanada ve Kolombiya'dır.

sudur. Günümüzde hala gelişmemiş ülkelerde milyonlarca insan temiz suya erişemedikleri için su nedenli hastalıklardan hayatını kaybetmektedir. 1800'lerin sonundaki büyük salgınlar ve su nedenli ciddi hastalıklar, sosyal reformcuları harekete geçirmiş ve bu nedenle halk sağlığındaki kötü koşullar ve bunu değiştirmek için yapılan çalışmalar suyun şebekelerle eve getirildiği tesisat ve sıhhiye devriminin en temel saikleri olmuştur.¹⁹

Dolaylı ve dolaysız hergün karşılaştığımız su sorunları da suyun öneminden mütevellit çok yakıcı bir şekilde hayatımızı etkilemektedir. Sularımız, artan nüfus ve sanayileşme gibi ilk göze çarpan toplumsal olgular sonucu ciddi bir aşırı kullanım ve kirlilik baskısı altındadır. Her geçen gün yeni bir coğrafi alan ve ülke su kıtı ülkeler kulübüne katılmaktadır. Küresel ısınma yeryüzünün tüm kurak ve yarı kurak alanlarını yağış rejimlerini değiştirmek ve daha sıklıkla kuraklık yaşanmasına neden olmak suretiyle daha da şiddetle vurmaktadır. 2014 yılı “Dünya Ekonomi Forumu Risk Raporu”na göre 2.7 milyar insan yılın en az bir ayı kuraklık çekilen bir su havzasında hayatlarını sürdürmektedir²⁰ ve 2050 yılı itibariyle de su stres havzalarının²¹ dünya nüfusunun %40'ını etkileyecek seviyede artacağı tahmin edilmektedir. Su kıtlığı dünyadaki en önemli üç büyük riskten biri olarak kabul edilmektedir.²²

¹⁹ Jean Robert, **Suyun Ekonomi Politikası**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2003, s.72-77.

²⁰ Ayrıca bkz. **WWF, 2012 Living Planet Report**, s.12.

²¹ Tüm su kaynaklarına ulaşılabilirlik çalışmalarında genellikle “su kıtlığı” ve “su stresi” kriterleri kullanılmaktadır. Falkenmark endeksine göre yıllık kişi başı su tüketiminin 1000-1700 m3 olduğu durum su stresinin, kişi başı yıllık su tüketiminin 1000 m3'den az olması durumu ise su kıtlığının göstergesidir. 1980'lerde literatüre giren su kıtlığı popülaritesini son zamanlarda su stresine bırakmış görünmektedir. Su stresinin, suyun miktarca azlığı yanı sıra kalite ve diğer faktörleri de içine alacak bir sıkıntıya işaret eden daha geniş bir çerçeve olarak kullanıldığı görülmektedir. Jeremy Allouche, **Water Nationalism: An Explanation of Past and Present Conflicts in Central Asia, the Middle East and the Indian Subcontinent**, Geneva, Graduate Institute of International Studies, 2005, s.77. Basılmamış doktora tezi. “http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/allouche2005.pdf”, Erişim: 21.07.2017 20:21

²² World Economic Forum, **Global Risks 2014**, s.14.

18. yüzyıldan itibaren öncü sanayi ülkelerin yeryüzünden çektiği suyun geri döndürülemez kötücül etkilerine ilaveten günümüzde tarihte eşi benzeri görülmemiş ekspansiyel nüfus artışıyla doğru orantılı olarak tüketilen su miktarları durumun vehametini arttırmaktadır. Hala devam eden eski usül verimsiz ve tamamen suya dayalı üretim yapan tarım faaliyetleri, vites arttırmış olan şehirleşme, yeni gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreçleri ve tüketim odaklı modern gündelik yaşam pratikleri mevcut sorunlara eklemlenmekte ve su kaynakları üzerindeki toplam olumsuz etkiyi büyütmektedir. Yoğun sanayi ve aşırı nüfus bölgeleri ve bunların yakınlarındaki alanlarda yeraltı sularını servis dışı bırakacak ve yüzeysel suları kurutacak seviyede kaynaklardan aşırı temiz su çekimi gözlemlenmektedir. Bu dinamiklerin sorumlu olduğu olumsuz başlıca etkiler, ormanların ve sulak alanların yokolmasına, temiz su kaynakları, okyanuslar, hava gibi diğer doğal ortak zenginliklerin aşırı tüketilmesine ve kirlenmesine yol açmaktadır. Geçen son on yılda dünya çapında yaygınlaşan çevre koruma hareketlerinin, aktivistler ve yerel gruplar aracılığıyla doğaya olan piyasacı ve bireysel olumsuz müdahalelere karşı verdikleri mücadeleler sayesinde yerel ve ulusüstü yeşil siyasalara tahvil edilen hukuki ve de facto kazanımları bu gidişata karşı bir mevzi olmuş ve özellikle şehirli nüfus üzerinde çevre ve doğal kaynakların durumuna dair farkındalığı önemli ölçüde arttırmıştır.

Son yüzyılda dünya nüfusu üçe katlanmış ve suya olan talep ise yedi kat artmıştır. Dünya'nın büyük bir bölümünde yüzey ve yeraltı suları insan eylemlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir ve su kaynaklarının yenilenme oranlarının çok çok üstünde gerçekleşen tüketim rakamları toplumlara, siyasa yapıcılara ve iş sektörlerine ciddi bir tehlike arz etmektedir. 2030 yılı itibariyle su, gıda ve enerji için talep %50 artacak ve bu noktada iklim değişiklikleri kritik bir belirleyici olacaktır. En gelişmiş ülkelerde bile büyük can kayıplarına yol açan sellerin baş müsebbibi yağış rejimlerindeki düzensizlikler daha da etkili olacak, yağışlı alanlar ve iklimlerde

yaşayanlar daha da fazla yağışa maruz kalacakken zaten yağış almayan bölgeler ise çok ciddi kuraklıklarla mücadele edecek hale gelecektir. Bu öngörülen ekstrem iklim koşulları tahminlerine göre Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Batı Avrupa bu olumsuzluklardan en çok etkilenen coğrafi kuşaklar olacaktır.²³

Kıtalara ve ülkelere göre temiz suların dağılımına ve tüketimine bakıldığında ise, en çok su kaynağına sahip kıta Güney Amerika iken en az suya sahip olan Asya'dır.²⁴ Brezilya ve Çin, birlikte dünya su kaynaklarının yarısından fazlasına sahiptir. İçilebilen suların %85'i dünya nüfusunun sadece %12'si tarafından tüketilirken, ülke bazında istatistiğe göreyse içme suyunun %65'i 13 ülkede tüketilmektedir.²⁵ Sudan kaynaklı enerjide de eşitsizlik çok belirgindir. Dünya'daki toplam enerji tüketiminin üçte biri Kuzey Amerika'da, %28'i Asya Pasifik'te tüketilmektedir. Ülke bazında ise ABD, Çin ve Rusya ilk üç sırayı paylaşmaktadır.²⁶ Kuzey Amerika, Avrupa, Asya Pasifik bölgeleri toplam üretimdeki paylarının çok üstünde tüketirlerken Orta Doğu ülkeleri toplamda üretimdeki paylarının üçte birini ancak tüketebilmektedirler.²⁷

Suyun miktarı herhangi bir siyasi birimin örneğin bir ulus devletin kendi coğrafi sınırları içinde dahi farklılaşan bir dağılım gösterir. Bir ülkenin bir kısmı çok fazla su kaynağına sahipken diğer bir kısmında su miktarı içme suyu için bile yeterli olmayabilir ya da ülkenin bir kısmı çok fazla su kaynağına sahipken suların çok fazla kirletilmiş

²³ National Intelligence Council, **Global Trends 2030: Alternative Worlds**, 2012, USA. ISBN 978-1-929667-21-5. Erişim: "www.dni.gov/nic/globaltrends".

²⁴ Kıtalara göre temiz suyun dağılım oranları çoktan aza doğru şöyledir: Güney Amerika %29.20, Asya %32.12, Kuzey Amerika %17.52, Avrupa %9.49 Afrika %8.03, Avustralya %3.65 ve bu kıtalarda kişi başına düşen su miktarının dağılım yüzdeleri ise Avustralya %37.67, Güney Amerika %31.51, Kuzey Amerika %10.27, Afrika %9.59, Batı Avrupa %6.85, Asya %4.11'dir. Peter Gleick, **World's Water**'dan alıntılan

"https://www.barillacfn.com/en/magazine/food-for-all/the-pros-and-cons-of-water-privatization/" Erişim 12.21.2016 23.14

²⁵ Bu ülkeler sırasıyla Brezilya %14.9, Rusya %8.2, Kanada %6, ABD %5.6, Endonezya %2, Çin %5.1, Kolombiya %3.9, Hindistan %3.5, Peru %3.5, Kongo %2.2, Venezuela %2.2, Bangladeş %2.2 ve Burma %1.9'dur. **A.g.e.**, a.y.

²⁶ SETA, **Dünya'da ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji**, Nisan 2017, Sayı 17, s.14-15.

²⁷ Dursun Yıldız, Pertev Cengiz, **Üretim Enerjisi**, USİAD, Ocak 2009, İstanbul, s. 17.

olmasından veya yetersiz arıtma tesislerinden dolayı -örneğin sanayi bölgelerine yakın yoğun nüfuslu yerleşimler ya da su kenarında yerleşik, turizmle geçinen, mevsimlik yoğun nüfusa ve kirliliğe maruz kalan yerler gibi-çeşmelerinden akan suyu dahi içemeyecek hale gelip su kıtlığı yaşayabilir. Dolayısıyla su yönetimi, politikası ve hizmetleri ile ilgili çalışmalarda "miktar" kıtlık ve benzeri sorunsallaştırmalar için hem tek biricik hem de makul ve yeterli bir açıklama olamaz. Bu anlamda, miktara diğer kriterlerin eşliği, sınırlı kaynakların verimli kullanımı önkabülüne dayanan klasik iktisat ölçeğinin dışına çıkabilmenin yolunu açar.

Farklı dağılımın sonucu ortaya çıkan ‘miktar’ kriterinin yanısıra kalite ve kullanım pratikleri de su kıtlık ölçeğinin belirleyenleridir. Örneğin dünyanın en fazla su kaynağına ve megaşehrine sahip iki ülkesinden biri olan Çin'in 662 şehrinin yarısını 2020 yılında aşırı tüketim, kirlilik ve mal üretimi nedeniyle çok ciddi su sıkıntıları ve kesintileri beklemekteyken en büyük belli başlı Hindistan şehirlerinin de benzer nedenlerle kuraklığa düşeceği tahmin edilmektedir.²⁸

Öte yandan Afrika, su kıtlığı çeken bir kıta olarak tahayyül edilmesine rağmen aslında kıta gerçek su potansiyelini gelişmemişlik engeli nedeniyle henüz gerçekleştirememiş olduğundan ve şimdilik mevcut su potansiyelinin sadece %5'ini kullanabildiğinden su problemleri yaşamakta ve kurak bir kıta olarak bilinmektedir. Nil Nehri'nin %84'üne sahip olan Etopya ise 12 milyon insanıyla ciddi su kıtlığı ve açlık çekmektedir.

Su sorunlarının iklim, coğrafya ve su davranışları gibi teknik ve fiziksel kaynakları yanı sıra kentleşme, nüfus artışı gibi görünen demografik nedenlerinin altında, toplumsal, iktisadi ve siyasal eşitsizlikler yatmaktadır. Ortaklığımız olan suyun

²⁸ Y. Jiang, “China’s Water Scarcity”, **Journal of Environmental Management**, Issue 90, 2009, s.3185-3196.

ve suya erişimin kendisi başlı başına bir eşitsizlik ve yoksulluk ölçeği olarak kabul edilebilir. Su üzerinden bu eşitsizlikleri açıklamak mümkündür. Zira en başta su kıtlığı sorunsalının kendisi, zengin ve güçlü insanları kayırıp özellikle yoksulları dışlayan su politikaları ve kurumsal düzenlemelerin bir sonucudur. 2006 BM İnsani Kalkınma Raporu'nda da tasdik edildiği üzere *“küresel su krizinin kalbinde yatan su kıtlığının nedenleri aslında iktidar, yoksulluk ve eşitsizlikte aranmalıdır, fiziksel mevcudiyet ve erişilebilirlik kriterlerinde değil”* demektedir.²⁹

Dünyada suya erişimi olmayan 1.6 milyar insan ya yoksuldur ya da yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Avrupa'da günde kişi başına 200-300 lt. su düşerken, ABD'de bu rakam 575 lt, Nijerya, Çad ve Mali'de ise neredeyse 20 lt'yi zor bulmaktadır. Yani bu ülkelerde bir kişiye günlük tüm ihtiyaçlarını karşılamak için ancak gelişmiş bir ülkedeki bir kaç sifon çekiminde akan su kadar su düşmektedir.

Günümüzde Gini Katsayısının işleyişiyle aynı doğrultuda ülkelerin su eşitsizlikleri de evsel ve kentsel su şebekelerine ve çeşme suyuna sahip olmakla ölçülebilmektedir. Dünya nüfusunun en zengin hanelerinin %20'sinin %85'inde evine kadar gelen borulardan ve çeşme suyundan faydalanma imkânı varken en fakir %20'nin sadece %25'ine bu imkân sağlanabilmektedir. Güney Amerika ve Karayipler Bölgesi'nde Kosta Rika en fazla su şebekesiyle su isale hattına bağlı ülke iken Haiti'nin sadece %15'inde çeşme suyu bulunmaktadır. Afrika'da Cezayir'in %85'i şehir şebekesine bağlı olup çeşme suyuna sahipken Sierra Leone'de çeşme suyuna erişim nüfusun ancak şanslı %2'sine düşmektedir.³⁰

²⁹ UN, **Human Development Report, 2006**, s.2. Çeviri ve vurgular tarafıma aittir.

³⁰ UN, Habitat, United Nations Human Settlements Programme, **Water and Sanitation in the World's Cities: Local Action for Global Goals**, 2003, s.28, s.32.

Temiz suya erişimi kısıtlı olan kentli yoksul hane halkları, kullandıkları her birim su için bütçesinden aynı şehirdeki yüksek gelirli hanelerin ödediğinden daha fazla para ayırmak zorunda kalmaktadır. Bir diğer gerçek de yüksek gelirli hanelerin fakir olanlara nazaran daha fazla su tükettiğidir.³¹ Hatta yoksul kentlinin temiz su için ödediği bedel, gelişmiş ülke hane halklarının suya ödediğinden bile fazladır.³²

Suyun metreküpüne şehrin en yüksek gelirli hane halklarının ödediğinden çok daha fazlasını ve hatta Londra ve New York gibi dünyanın en büyük metropollerindeki yüksek gelirli hanelerin su için ödediği ücretin 5 ila 10 katını ödeyen Kenya, Filipinler, Endonezya, Nairobi gibi ülkelerin varoşları veya çeperlerinde yaşayan insanlar, su maliyetlerinin yükünü en çok omuzlarında hisseden kesimler olarak bu koşullarda daha da yoksullaşmaktadırlar. Zira bu ülkelerde kamusal destekler ve telafiler çok azdır. Su temininin finansal yükü de doğrudan yoksul hane halklarının üzerine yıkılmaktadır. Kadınlar ve çocuklar ise bu yoksul hane halklarının güçlülere ve üzerlerine düşen yüklerle maruz kalan en savunmasız üyeleridir. Özellikle taşrada, şehrin kenar ve gecekondu mahalleri gibi en yoksul yerleşim bölgelerinde yaşayan kadın ve çocuklar suya erişimin kolay ve yakın olmadığı bu yerlerde bazen epey uzak mesafelerde bulunan kuyulardan, su birikintileri ve göletlerden su getirmek gibi hayati ve tehlikeli bir görevi üstlenmektedirler.³³

Çocuklar okula gitmek yerine evlerine su taşımakla sorumludurlar. Kadınlar ve çocuklar herhangi bir su kaynağına ulaşmak ve taşıyabilecekleri kadar suyu güvenle evlerine getirebilmek için gündelik hayatlarının diğer tüm iş ve sorumluluklarından

³¹ UN, **Human Development Report**, 2006, s.7.

³² UN, **Human Development Report**, 2016, s.52.

³³ UN Policy Brief: **Interagency Task Force on Gender and Water**, 2006, s.4; Resource Guide: **Mainstreaming Gender in Water**, United Nations Development Programme, Gender and Water Alliance, 2006, s.147, s.171, s.181 ve bkz. “<http://www.un.org/waterforlifedecade/gender.shtml>”, Erişim 03.04.2017 14.20.

feragat etmektedirler. Gün içinde saatler alan, bazı yerlerde gün boyu veya günlerce süren bu uzak mesafeli su getirme yolculuklarında bin türlü zorluk ve sorunlarla karşılaşmaktadırlar.³⁴ Suya veya güvenli suya erişemeyen yoksul aileler su nedeniyle kötü sağlık koşulları nedeniyle her geçen daha da yoksullaşmaktadır. Gündelik işlerde çalışan bu insanlar su nedeniyle hasta olduklarında gelirlerini de kaybetmektedirler. Karaçi'de yapılan bir araştırmaya göre yeteri kadar su ve hijyene sahip olmayan bölgelerde yaşayan insanlar bu hizmetlere sahip insanlara göre altı kat daha fazla tedavi görmek zorunda kalmakta ve sağlık masrafları kaybettikleri gelirlerle onları daha da yoksulluğa sürüklemektedir.³⁵

Öte yandan su ile ilgili sosyal çalışmalarda göz ardı edilse de su kayıp ve kaçakları ortaklıkların tüketimindeki eşitsizliğe dair kritik bir veri sunmaktadır. Özellikle suyu fazla tüketen zengin hane halklarının ve gelişmiş ülkelerin su kayıp ve kaçak oranları fakir ülkelerdeki gecekondu ve varoşlarda yaşayan 1 milyar insanın günlük su tüketimini karşılayacak kadardır.³⁶ Yapılan teknik çalışmalar göstermektedir ki küresel temiz su çekimlerinin %30'u daha hiç kullanılmadan su kayıplarıyla boşa gitmektedir.³⁷ Altyapı ve teknik yetersizlikler, eskiyen şebeke unsurları ve su dağıtım sistemlerinin imalat ve malzeme kusurları gibi nedenlerle yaşanan bu su kayıplarının tespit edilip sisteme yeniden kazandırılması ekolojik boyutları bir yana özellikle toplumsal sonuçlarıyla çok kritik bir önem arz etmektedir.

Bu saptamaların açığa çıkardığı güncel su politikalarının ve kurumlarının zaafiyeti ya da başarısızlığı suya yeni bir siyasal bakış açısının çağrısını yapmaktadır.

³⁴ A.g.e., 2006, s.2.

³⁵ UNICEF, **Sanitation for All: Promoting Dignity and Human Rights**, New York, United Nations Children's Fund, 2000, s.23.

³⁶ UN, **Human Development Report, 2006**, s.2.

³⁷ Alexander Danilenko, Caroline van den Berg, Berta Macheve, L.Joe Moffitt, **The IBNET Water Supply and Sanitation Blue Book: The International Benchmarking Network for Water and Sanitation Utilities Databook**, The World Bank, Washington DC, 2014.

Daha kapsamlı ve farklı bir siyasa yapımını, iradesini ve süreçlerini taşıyacak yeni özneler de bunun baş aktörleri olarak yerlerini alacaklardır. Zira kâfi miktarda suya erişim, kamu sağlığını ilgilendiren kanalizasyon, çevre ve temizlikle ilgili altyapının inşası ve su hizmetlerinin sunumundaki bu tür eşitsizliklerin en temel nedeni maddi zenginliğin ve ortak kaynaklarımızın gasp edilmesi ve kapitalist mülkiyet rejimlerinde aranmaktadır. Genel anlamda maddi ve sosyal eşitsizlikler dünya çapında arttıkça, yoksullar ve zenginler arasındaki açıklık büyüdükçe suya erişim bağlamında da gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin her biri için eşitsizlik makasının kollarının gittikçe açıldığı gözlemlenmektedir.

Öncelikle günümüz dünyasına hâkim olan kapitalist ekonomik sistemin ve dinamiklerinin, ortaklık kabul ettiğimiz suya dair politikalar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini anlayabilmek bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Mevcut ekonomi politikalarının içinden bu türden ortaklıkların özel çıkarlar ve daha belirgin bir ifadeyle sermaye tarafından zaptedilmesine ve bundan kaynaklı suya erişimdeki toplumsal eşitsizliklere sistem içinden bir çözüm üretebilir mi sorusu çalışmanın temel ilgilerinden biridir. Bu bağlamda ortaklık, çalışmamızın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Otonom Marksizm ve çok sayıda yeni, bölgesel inisiyatif tarafından sahiplenilen ortaklık (bazıları müşterekler de demektir), su da dahil olmak üzere mülkiyet hırsı tarafından gaspedilen, insanları, tüm canlıları araçsallaştıran süreci anlatmak için kullanılmaktadır.

Zira, ortaklıklarımızı her yeni gün yeniden daha da fazla özel çıkara teslim etmekle bu ortaklıklardan dışlananların maruz kaldığı toplumsal eşitsizlik ve hak kayıplarının da aynı şekilde artması arasındaki ilişki yukarıda sunulan istatistikî araştırmaların da gösterdiği üzere oldukça açıktır. Bu bakış açısından, özellikle de su gibi en temel ihtiyaç maddesine sermayenin birikiminin artması pahasına yoksulluk,

ortak faydayı gözetmeyen kötü yönetimler, disipline edici, dışlayıcı ve tahakküm üreten politikalar, liberalizasyon, deregülasyon ve rekabet odaklı iktisadi dayatmalar nedeniyle eşitsiz erişim, hayati sonuçları olan ve üzerinde çok fazla düşünülüp tartışılması gereken hayati bir yoksunluk ve ötekileştirilme halidir. Öncelikle, su kaynaklarını ve hizmetlerini tüketimden üretime, biyoiktidardan biyopolitiğe, yoksulluktan ortak zenginliğe doğru Negri ve başkalarının önerdiği gibi birlikte planlamak ve sahiplenmek, öncelikle su politikalarının da aynı şekilde birlikte üretilmesine ve ortak menfaatler doğrultusunda uygulanabilmesine aktif bir şekilde katılabiliyor olmanın önemi büyüktür. Ancak bu ikili süreçlerin birlikte yürütülmesiyle dışlama mekanizmalarının işlemesine ve eşitsizliklerin çoğalmasına karşı mücadele edilebilir. Sermayenin teknolojik gelişmeler sayesinde her seferinde bir adım önde olduğu düşüncesi umut kırıcı olsa da, su kaynaklarının ve hizmetlerinin yönetimi her ne kadar uzmanlık gerektiren karmaşık bir teknik bilgi gerektirse de, aynı şekilde Negri ve Hardt'ın neden olmasın diyerek ortak yaratıcılığın ürünü bir tekniğe sahip çıkmak çağrısı tüm yoksunlaştırıcı mekanizmalara karşı durmak için çabalamaya değer bir ekrerdir. Sermayenin değişip dönüştüğü gibi emek de kendini sermayenin olumsuzladığı negatif bir unsur değildir. Sadece kontrol ve disipline ettiği pasif bir özne hiç değil. Biyopolitik stratejiler dolayısıyla kendini pozitif değerleyerek farkını ve sermayenin yarattığı fasit üretim zincirini bu farkla kırabilecek gücünü tam da onu yoksunlaştırdıkları yerde ortaklıklara yaslanarak bulacaktır.

Tezin sorunsalı, ortaklıkları ve ortaklık olarak suyu genel faydaya kamu hizmeti dolayısıyla açmak su politikalarında erozyona uğrayan eşitlikçi momenti geri kazandırabilir mi şeklinde formüle edilebilir. Çalışmanın arka planı ortaklığa dair kavramsal bir çerçeveye dayanmaktadır. Öte yandan, deyim yerindeyse ortaklığın operasyonel bir programı, ancak onun devlet ve diğer yönetsel aygıtlar ve pratiklerle bağıntısı çerçevesinde anlaşılabilir. Bu nedenle ortaklık ve kamu hizmeti arasında;

soyutla somut arasında, her ikisinin de özgüllüklerini dikkate alan bir bağ kurmak gereklidir.

Negri ile Hardt'ın ontolojik ve politik bir zeminde oldukça soyut bir şekilde tanımladıkları ortaklık kavramı ile onunla aynı köklerden beslenen ve bu kavramın ortak faydaya yönelik politika üretimi bağlamında günümüzdeki somut karşılığı olarak kullanılabileceği savlanan kamu hizmeti kavramı su hizmetleri etrafında sorunsallaştırılmaktadır. Halihazırda bir kamu hizmeti kavramı varken ortaklığa neden gerek duyulmaktadır? Günümüz eşitsiz gelişmeyle işleyen piyasa koşullarında kamu hizmeti artık işlemeyen, eksik kalan ya da sermayeye açılan bir kavrama dönüşmekle eleştirilmektedir. Tezde, ortaklık kavramının bu dinamiklerle dönüşmeye başlayan kavramı destekleyeceği ve onu yeniden veya en baştan özündeki genel faydaya açacağı ve kamu gücünün tahakkümüne teslim olmadan ona yeniden bir işlerlik kazandıracığı varsayılmıştır. Ortaklığın açtığı eşitlikçi ve demokratik bir zeminde ortaklık ilkeleriyle kamu hizmetine bakmanın, hizmetin gelişmediği yerlerde hizmetleri daha işlevsel ve etkili kılacağı veya bu çalışmanın araştırma alanının dışında olsa da kurulmamış olduğu yerlerde en baştan kapsayıcı, yeniliklere açık ve esnek bir kamu hizmeti kurmanın eşitlikçi ve demokratik koşullarını da sağlayacağı beklenmektedir. Peki, ortaklık önerilirken kamu hizmetine neden başvurulmaktadır? Bu iki kavramı bir arada düşünmek günümüz koşulları için ne ifade eder? Yani kamu hizmeti ortaklığa nasıl bağlanır? Kamu hizmeti aracılığıyla ortaklığı düşünmenin de ortaklıkları özel çıkardan ve piyasa ilkelerinden bağışık tutacağı ve ortaklık politikalarına dair günümüz koşullarında somut bir uygulama alanı sunacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda sorunsalımız, varsayımlarımız eşliğinde uluslararası aktörlerin ve ulusal ülke su modellerinin geliştirdiği su politikaları kapsamında analiz edilecektir.

Sonuç olarak, küreselde ve yerelde etkinliği gittikçe artan sermaye ve onun somut görünümüleri olarak şirketler karşısında devletlerin neoliberal politika tercihleriyle üretim ve ortaklıklar alanından geri çekilmeye ve ekonomik anlamda krizlerle baş etmekte zorlanmaya başladığı günümüzde, özel çıkar karşısında ortak çıkarları ve ortaklıkları savunabilmek için bu iki kavramı birlikte düşünmek, Negri ve Hardt'ın ortaklık anlayışını yeniden kavramsallaştırmak ve kavrama kamu hizmeti olarak somut bir görünüm kazandırmak çabası oldukça anlamlı görülmektedir.

Bu bağlamda, su konusu hem ortaklığın kendisi hem de ortaklık politikalarının farklı analiz seviyelerinde test edildiği bir ölçek olarak da düşünülmektedir. Devlet ve sermaye arasında ve bunların dışında ortak faydayı savunan; uluslararası, ulusal ve bunların arasında ve ötesinde işleyen; işçi sınıfı ve burjuvazi arasında ve bunların dışında sömürüye ve tahakküme maruz kalmakla nitelikte eşitlenen belirsiz sınıflar ve sınıf dışı özneleri içeriye davet eden ortaklık politikalarına dair bir örnek alan çalışmasıdır. En veciz şekliyle, ortaklık olarak su, birbirleri arasındaki geçişkenlikleri artmış kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırın belirsizliğinde yeni bir kamusalılık olarak belirecek bir ortaklık imkânının arayış mecrasıdır.

İlk bölümde, Hardt ve Negri'nin açtığı tartışmalar ve ilham verici önerileri bağlamında felsefi, iktisadi, siyasi ve toplumsal boyutlarıyla su kaynakları ve su hizmetlerinin nasıl bir ortaklık üretimi olarak değerlendirilebileceği tartışılacaktır. Bu bağlamda ortaklık fikrinin yeniden formüle edilerek kamu hizmetiyle bağının kurulması ve ortaklık politikalarının somut bir zemine kavuşturulması amaçlanmaktadır.

İkinci bölümde suyun devlet, medeniyet ve kimlik inşasındaki rolü araştırılacaktır. Kendisi de toplumsalla girdiği ilişkiler bağlamında dört farklı hal için tanımlanacak bir ölçek olarak suyun ortaklık projesine giden yolda her bir durum için hangi imkânlarla ve sınırlılıkla kuşatıldığına, dolayısıyla ortaklık olarak suya nasıl

yaklaşılması gerektiğine dair ipuçlarına ve biyopolitik bir ölçek olarak da tanımlanabilme olasılıklarına bakılacaktır. Ortak fayda adına yönetilmesi, erişimindeki eşitsizliklerin nedenlerini tespit etmekle mümkün olacağından öncelikle suyun mülkiyet rejimlerinin kenarında, dışında ve içinde nasıl tanımlandığı anlaşılmaya çalışılacak ve suyun sistem tarafından ısrarla kapılan ekonomik ve değişim değerinin dışındaki diğer potansiyellerine bakılacaktır.

Üçüncü bölümde kamu hizmeti olarak tercüme edilen ortaklık kavramının açtığı yolda ve sağladığı eleştirel bakış açısıyla ilerleyerek mevcut su tüketim alışkanlıklarına, su kaynakları ve su hizmetleri politikalarına, su hizmetlerinin finansmanına ve bunları anlamak için siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi vb. birçok disiplin içinden geliştirilen hâkim teorik yaklaşımlara bakılacaktır. Bu yaklaşımların ortaklık, genel fayda, su hakkı, kamu hizmeti ve işbirliği konularıyla nasıl ilişkilendiği, tezin ortaklık projesiyle kesisip ayrıştığı uğraklardan geçerek analiz edilmeye çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde mevcut küresel ve ulusaltı su politikaları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda BM, AB, Uluslararası Finans Kuruluşları ve Su Şirketleri, su politikalarının belirlenmesindeki tarihsel rolleriyle tartışılacaktır. Finans kuruluşları ve su şirketleriyle olan bağlantıları da tespit edilerek uluslararası örgütler ve AB’de, bu politikaların kalkınma ve ortaklıkları koruma; özelleştirme, serbestleştirme, deregülasyon, rekabet ilkeleriyle piyasaya açma ve kamu hizmeti eksenleri doğrultusunda sorunsallaştırılan görünümleri incelenecektir. Bu eksenler, yöntemsel olarak da hangi politikaların hangi kefeye konabileceğine dair bir veri işleme şablonunun kategorileri olarak düşünülebilir. Böylece, bu gerilim eksenlerinde geliştirilen politika ve mekanizmaların hangilerinin, bu şablonda vatandaşlar, haklar, ortaklıklar ve kamu hizmeti adına kazanım olarak kaydedilebileceğine, hangilerinin

sermaye güdümlü, piyasa ve rekabet odaklı politikalar hanesine işlenebileceğine bakılacaktır.

Karmaşıktan basite, teoriden pratiğe giden izleğimizin beşinci bölümünde küresel aktörlerle etkileşim içinde olan ve su gündemini belirleyen Büyük Britanya, ABD, Fransa ve Almanya gibi kendilerine özgü su politika modelleri oluşturmuş ülkelerin yine tarihsel dinamikleri içinde geliştirdikleri su politikaları incelenmektedir. Bu ülkeler su modelleriyle hem benzer grup içinde değerlendirilebilecek diğer gelişmiş ülkelere oluşan bir grubun temsilcisidirler hem de birçok gelişmekte olan ülkenin su politikalarının belirlenmesinde rol model olmaktadır. Piyasa ekonomisi ve rekabet ilkeleri ile sosyal refah devleti ve kamu hizmeti anlayışı iki ucu arasında özgün toplumsal motiflerle farklı şekillenmiş politik tercihlere sahip bu ülkelerin su kaynakları ve hizmetlerindeki pratik uygulamalarına belli bir sıra gözetilerek bakılacaktır. İlk önce neoliberal politikaları en fazla benimsemiş olan İngiltere ile başlayıp en son refah politikalarının en güçlü ekonomisi olan Almanya ile biten bir ekonomi politik hat takip edilecektir. Bu hat üzerinde yine yukarıdaki gerilim eksenleri şablonu uygulanacaktır. Ortaklık olarak su ve kamu hizmeti anlayışının bu ülkelerde ne kadar yerleşik olduğu ve suya erişimde nasıl bir eşitlik ve refah halinin ortaya çıktığı analiz edilmeye çalışılacaktır.

Bu bölümde son olarak Türkiye'nin su politikaları aynı gerilim hatlarında ortaya konmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL ve ONTOLOJİK BİR KAVRAM OLARAK “ORTAKLIK” ve ANATOMİSİ

Ortaklık fikri, sosyal siyasal kuramda ilk çağdan bugüne kadar çeşitli düşünürlerin iktidardan kültüre, iktisadi örgütlenmelerden doğal kaynakların kullanımına, gündelik hayatın üretiminden yeni değer teorilerine kadar çok çeşitli meselelerin çözümü çerçevesinde odaklandıkları ve teorik amaçlarına uygun olarak da çeşitli görünümleriyle hep yeniden kurgulayıp tartışmaya açtıkları en temel fikirlerden biri olmuştur. Bugün de Negri ve Hardt, aralarındaki yaklaşım farklarını sırasıyla tartıştıkları klasik ve postmodern düşünürlerin getirip bıraktığı yerden kavramı alıp geliştirmeye çalışmışlardır. Kendi ifadeleriyle gerçek özgürlüğün ve eşitliğin yaşandığı daha iyi bir toplumun nüvesi olan ortaklık fikrinin en temelindeki aşk ve umut ilkelerini diğer düşünürlerin kenara bıraktıkları ya da tükettikleri yerden alıp yeni bir ortaklık fikri etrafında yeniden seferber ederler. Bu yeni ortaklık projelerinde hedefleri, ortaklığı hem kontrol ve topyekûn tahakküm üreten mevcut modern toplumsal düzenin alternatifi bir “tam demokratik ve özgür toplum” düşüncesinin kurucu ilkesi olarak hem de siyasalın yöneleceği nihai bir amaç olarak tekrar gündeme getirmektir. Ortaklığın bu şekilde yeniden gündeme getirilmesi öncelikle küresel ve sistemik şiddet düzleminde işleyen ve savaşı kural haline getirmiş günümüz kapitalizminin kendini sürekli yeniden üreterek vardığı bu son noktada, toplumun tüm kurumlarından ajanlarına, bireysel tecrübelerden duygulanımlara ve bizzat yaşamın kendisine yönelik hem derinlemesine hem genişlemesine kapsayıcı ya da daha doğru bir ifadeyle kendisiyle herhangi bir mücadeleye zemin olabilecek tüm anları ve alanlarını dahi gasp edici totaliter yöneliminin şiddetine eş zamanlı bir durumu anlama çabasıdır. Ortaklık bu totalleştirici,

kısıtlayıcı, eşitsizleyici, tekdüzeleştirici ve sömürücü dayatmadan kurtuluş yolu olarak sunulmaktadır. Bu dayatma, tüm toplumsal dokunun içine işlemiş durumdadır. Üstelik zaman, mekân ve ölçek kaydırmalarıyla toplumsallaştırılmakta ve tüm evrensel maddi, manevi var oluş ve yaşam olanakları bu kapatılma süreçlerinin etkisi altına girmektedir.

Ortaklık fikri de bu süreçlerin ürettiği sistemsel, çevresel, sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarımızın tarihte eşi benzeri görülmemiş yoğunluğu karşısındaki çaresizlik, umutsuzluk ve sıkışmışlığımıza da çözüm reçeteleri içermektedir. Sistemin kendine içkin yapısal ve dönemsel sorunlarına çözüm gibi sunduğu ama bunlara çözüm getirmek şöyle dursun eskileriyle birlikte yeni çözümsüzlükler üreten işleyişi karşısında ortaklık fikri sürekli artan eşitsizliklere, sermayenin maddi ve düşünsel yoksullaştırma süreçlerine karşı iktidardan önce gelen bir direniş ve mücadele pratiğine de çağırısı seslendirmektedir. Yeni bir üretim şeklinin; yeni bir etiğin ve yeni bir siyasal örgütlenmenin çağrısını.³⁸

Antoni Negri ve Michael Hardt'ın ortaklık kavramı, en olgun şekliyle İmparatorluk üçlemesi olarak tarif edilen "İmparatorluk" (Empire, 2000), "Çokluk" (Multitude, 2004) ve "Ortak Zenginlik" (Commonwealth, 2009) kitaplarında görünüm kazanmaktadır. Bu kitapların teorik altyapısı, yazarların kişisel tarihi boyunca taşlarını tek tek dizerek birçok önceki metin ve konuşmayla tartışmaya açtığı izleklerden takip edilerek anlaşılabilir. Ortaklığa hazırlık olarak değerlendirilebilecek bir önceki dönemde, projelerine verilen tepkileri karşılamak ve farklı etkileşimlere açık platformlarda yöntem ve amaçlarını netleştirmek için verdikleri dersler, yaptıkları konuşmalar ve konferans metinlerini biraraya getiren Negri imzalı "Reflections on

³⁸ Jorge Mestre, Ivan Bercedo et.al., N for Negri: Antonio Negri in Conversation with Carlos Guerra, **Grey Room**, No:11, Spring 2003, s.86-109, s.90.

Empire" (İmparatorluğun Yansımaları, 2008)³⁹ ve "Empire and Beyond" (İmparatorluk ve Ötesi, 2008)⁴⁰ kitapları öne çıkmaktadır. Bizi aynı zamanda artık adına kavuşacak bir sonraki "Ortak Zenginlik" kitabına hazırlayan ve önceki iki kitaba da rehber gibi okunabilecek bu eserler ile 2006'daki "İmparatorluktaki Hareketler" (Movimenti nell'impero: passaggi e paesaggi)⁴¹ normaldir ki türevleri ve integralleri oldukları ölçüme kadar öne çıkmamışlardır. 2006 yılındaki "Goodbye Mr.Socialism" (Elvede Bay Sosyalizm),⁴² yine 2008 yılındaki "In Praise of Common" (Ortaklığa Övgü)⁴³ ile devam eden ortaklık yolu inşası 2009'da "Ortak Zenginlik" kitabıyla zirveye ulaşmış görünür. Bunu takiben yine Hardt ile kaleme alınan "Comune: Oltre il Privato ed il Pubblico" (Ortaklık: Özelin ve Kamusalın Ötesi, 2010);⁴⁴ Guiseppe Allegri, Gunther Teubner gibi Luhmann'gil hukukçular vd.nin de katkı sunduğu "Il Dritto del Comune" (Ortaklığın Hukuku, 2012);⁴⁵ Hardt ile "Inventare il Comune" (Ortaklığı İcat Etmek, 2012)⁴⁶ ve son olarak da "Il Comune in Rivolta" (Ayaklanan Ortaklık, 2012)⁴⁷ eserleriyle ortaklık projesi güncel toplumsal hareketleri de içine alacak şekilde detaylandırılıp açılmış gibidir.

Nihayetinde içindeki Amerikan unsurların da etkisiyle diğer eserlerine nazaran bir anda çok daha fazla kitleye ulaşan ve yazarların tanınırlıklarını arttıran üçleme

³⁹ Antonio Negri, **Reflections on Empire**, with contributions of Michale Hartd, Danilo Zolo, Trans.by Ed Emery, Polity Press, Malden, 2008.

⁴⁰ Antonio Negri, **Empire and Beyond**, trns.by Ed Emery, Polity Press, Malden, 2008

⁴¹ Antonio Negri, **Movimenti nell'Impero: Passaggi e Paesaggi**, Milano, R. Cortina, 2006 adlı eserin Türkçesi Antonio Negri, **İmparatorluk'taki Hareketler: Geçişler ve Görünümler**, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yay, İstanbul, 2006.

⁴² Antonio Negri, **Goodbye Mr Socialism** (a cura di Raf Valvola Scelsi), Milano, Feltrinelli, 2006

⁴³ Casarino, Cesare, Antonio Negri, **In Praise of the Common: A Conversation on Philosophy and Politics**, University Of Minnesota Press, 2008.

⁴⁴ Antonio Negri, **Comune: oltre il privato ed il pubblico** (con Michael Hardt), trad. it. di Alessandro Pandolfi, Rizzoli, 2010.

⁴⁵ **Il Diritto del Comune: Crisi della Sovranità, Proprietà e Nuovi Poteri Costituenti** (con Giuseppe Allegri, Adalgiso Amendola, Alessandro Arienzo, Michael Blecher, Mauro Bussani, Pasquale Femia, Ugo Mattei, Gunther Teubner), a cura di Sandro Chignola, Verona, Ombre Corte, 2012.

⁴⁶ Antonio Negri, Michael Hardt, **Inventare il Comune**, Roma, Derive Approdi, 2012.

⁴⁷ A.Negri, **Il Comune in Rivolta: Biopotere e Potenza della Moltitudine**, (con Michael Hardt), Verona, Ombre Corte, 2012.

kitapları vesilesiyle yazarlara kişisel tarihlerinden külliyen tüm düşünce sistematiğine kadar farklı tartışma düzeylerinden ve düşünce okullarından çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler de göstermiştir ki, Negri ve Hardt'ın birlikte ve ayrı ayrı şekillendirdikleri toplumsal projelerini ama özellikle çalışmalarının geldiği son nokta olan “ortaklık” kavramını anlama çabamızda, bu projenin birbirleriyle ilişki içindeki diğer temel kavramların da tartışmaya çağırılması elzem olmuştur. Genel olarak Negri ve Hardt'ın eserlerindeki asıl sorunsalın ne olduğunu, eleştiri oklarının hedefindeki mevcut toplumsal düzen ve dinamikleri nasıl açıkladıklarını ve sistem karşısında ne tür bir alternatif toplumsal proje inşa ettiklerini anlamak için amaçlarına bakıldığında birden fazla kavramla karşılaşılır.

Daha demokratik ve sermayenin tahakkümünden özgürleşmiş bir toplumsal düzen amacına ulaşmada seferber ettikleri yöntemler ise oldukça zengin bir siyaset felsefesi ve ekonomi politik literatürünü kateder. Tüm tarihsel ikiliklerle baş etmek en başta sayılabilir. Aşağıdan yukarıya ve küresele genişleyebilecek bir ontolojik kopuş ve bu yeni ontolojinin mantıksal bir dizgeye dönüştürülmesi bunu takip eder. Yazarlar bir yandan da “historia rerum gestarum”a karşın “res gestai” yani olmuşun tarihinden ziyade olmakta olanın tarihine vurgu yaparak önemli bir içkinlik tartışmasını da bunlarla birlikte yürütürler.⁴⁸ Bu tartışmanın temel ilkesi olan “reddediş” (refusal) bir yandan sistemden kaçışı ve sistemik unsurları askıya alışı ifade ederken aynı zamanda, dışarıdaki aşkın bir çıkışı, tahakkümü, mülkiyet ve kontrol cumhuriyetini, bu cumhuriyetin belirleniminde olduğu siyasal temsil ve egemenlik kavramlarını, ikame etmenin kendisini ve doğrusal tarih anlayışını yıkmaya yönelik dinamik bir çabaya da karşılık gelmektedir. Bu çaba yöntemsel olarak tekçi Bir'den çokluklara, büyük harflerden küçük harflere geçişi ve yeni bir öznellik kurulumunu içerir. Mevcut haliyle

⁴⁸ Jorge Mestre, Ivan Bercedo et.al., N for Negri: Antonio Negri in Conversation with Carlos Guerra, **Grey Room**, No:11, Spring 2003, s.86-109, s.94.

heryerdeki ve içine alarak genişleyen iktidara karşı sürekli bir karşı çıkış ve süreç içindeki sürekli bir karşı oluşun savunulmasıdır. Öz değerlendirme ise, genel ve ortak aklı (general intellect) bir mücadele aracına dönüştürmek için hayatidir. Amaç ve sürecin kendisi olan ortaklığın kurucu praksisi ise karmaşık süreçleri harekete geçirir. Bu süreçlerin temel dinamiklerinden ilki "aşk"ın, hoşgörünün ve erdemin siyasete dâhil edilmesidir. Sonrasında, ikame yerine denklik ve eşdeğerliğin savunulması gelir. Bunun içinse sürecin ve işbirliğinin (cooperation) şekillendirdiği yeni bir devrimci zaman ve mekân algısının işe koşulması gereklidir. Sürecin kendisi potere costituente'den potenza costituente'ye geçişi de ifade eder. Demokrasi de yönetim biçimi olarak değil toplumsal dönüşümün pratiği ve toplumun tüm mümkün örgütleniş biçimlerinin meşruluk şablonu olarak dinamik ve radikal bir yöntemsel unsur olarak yeniden tanımlanır.

A. Ortaklığın Anatomisi: Temel Kavramlar, Başlıca Yaklaşımlar

1. emek ve değer ikiliğini aşan kriz

Ekonomi politikçilerden siyaset bilimcilerine, kültür teorisyenlerinden çevrecilere kadar değer teorisi üzerine yapılan tartışmaların tarihine bakıldığında ilk fark edilecek düzenlilik, tartışmaların belli ikilikler üzerinden yürütüldüğüdür. Değer tartışmaları ve değer teorisinin üzerine inşa edildiği tarihsel ikilikleri ölçü/ölçek ya da anlam; maddi ya da sembolik; seküler ya da kutsal; soyut ya da somut; bireysel ya da kolektif; tarihsel ya da tikel, nicel ya da nitel; küresel ya da yerel; kapitalist ya da sosyalist bir mücadele ikilikleri olarak saymak mümkündür. Değerin kökenlerine inilmeye çalışıldığında karşılaşılan ikilikler ise, üretim ile değişim ve yapı ile süreç arasındaki gerilimleri yansıtır. Değer üretiminin dinamiklerini ve muhteviyatını anlamak içinse yine sosyal

ilişkiler karşısında nesneler; kişiler karşısında kurumlar; verili değerler sistemi karşısında eylem motifleri ikiliklerinden hangisine ağırlık verileceğini seçmek gerekir.⁴⁹

Oysa üretim, insanın kendini, etrafındaki eşyayı ve dünyayı üretip şekillendirmesi, en temel ve asla yok olmayacak işidir. İş her yerdedir ve yaşamı belirler, sınırlarını çizer. Aslen iş ve yaşam en temelinde aynı şeydir. Yaşam ve işi birbirinden ayıran sistemin kendisi yani güç ve sömürü sistemidir.⁵⁰

Negri ve Hardt 1999 yılında yazdıkları makalelerinde, ekonomi politikçiler, marjinalist akımlar ve neoklasik okul ilkesel olarak ve adanmış bir şekilde tüm çalışmalarında emek ve değer ikilisini birbirinden ayırmaya çalışsalar da bu çift tam da disiplinin kurucularının onları bıraktığı yerde dondurulmuş bir vaziyette beklerken şimdi yeniden ısıtılıp tartışmaya sunulmaktadır demektirler. Bu makale, değer ve uygulanım eksenlerinde daha sonra gelecek olan Negri ve Hardt üçlemesinin biyopolitika altyapısını hazırlar gibidir.⁵¹

Değerin teorideki yeri hayatın zemininden yukarıya doğru dönüşüme uğratılır. Zira, Negri ve Hardt'a göre, sermaye birikim süreciyle beraber kapitalist modernleşmenin imalat sanayinden büyük ölçekli endüstriyel üretime geçişi aşamasında emeğin ölçülebilme ihtimali bir süreliğine belirse de nihayetinde bu yöndeki ölçüm çabaları başarısızlığa uğramış ve seyrekleşmiştir.⁵²

Öncelikle ölçümün kendisi başarısız olmuştur; çünkü artık hem bireysel hem de kolektif anlamda oldukça kompleksleşmiş ve son derece kalifiye olmuş emek basit ve

⁴⁹ Negri, Antonio, **Devrimin Zamanı**, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005, s. 37-67.

⁵⁰ Guerra, Carles, Mestre Jorge, "N for Negri: Antonio Negri in conversation with Carles Guerra, Jorge Mestre, Ivan Bercedo, Raimon Vilatova et al", **Grey Room**, No:11, Spring, 2003, s.97.

⁵¹ A.Negri, M.Hardt, "Value and Affect", **Boundary 2**, Vol.26, No.2, Summer 1999, s.77-88.

⁵² A. Negri, **Devrimin Zamanı**, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005, s.44-46, 61-62; Antonio Negri, **Porselen Yapımı: Politikanın Yeni Bir Grameri İçin**, Çev. Elyasa Koytak, Monokl, İstanbul, 2012, s.55-57.

hesaplanabilir bir nicelik olmaktan çıkmıştır. Ayrıca, her geçen gün daha fazla finans sektörüne yönelen ve gittikçe devlet rejimlerinin içine gömülmeye başlayan sermaye, üretim, yeniden üretim, dolaşım ve gelirlerin dağıtımı ya da bölüşümü olmak üzere ekonomik döngünün farklı sektörlerinin dolayımıyla tedrici bir şekilde daha yapay, yönlendirilebilir ve daha soyut bir hal almıştır. Tüm bu değer ölçme çabaları günümüz öncesi tarihsel dönem analizleri için geçerlidir. Artık postmodern dünyada ve küresel bir market tahakkümünde ölçümün yeri yoktur.⁵³

Postmoderniteye geçiş sürecinde antiemperyalist ve anti kolonyal mücadeleler aşamasında –ki halen devam eden ve hatta vurguları daha da belirgin hale gelen- uluslararası emeğin iş bölümü ve postkolonyalizmin eşitsiz değişime dayanan sömürüsü, makro ekonominin diliyle yeniden emek-değer ikilisinin yükselişe geçişini seslendirmiştir.

Negri'nin ifadesiyle bir yanılsamadan ibaret olan emek ve değer ölçüm rönesansı, endüstriyel faaliyetlerin ve finansal küreselleşmenin çok uluslulaşmasının ötesinde, üretici süreçlerin, sibernetik ve iletişimin teknolojik gelişimine paralel olarak yoğunlaşması ve soyutlaşmasıyla karşıtlık arz etmektedir.⁵⁴ Negri ve Hardt'ın maddi olmayan emeğe ve değer teorisinin krizine vurguları, emek süreçlerinin kriziyle değer teorisinin öldüğünü ve somut emek sömürüsünün tamamen sona erdiğini varsaymaz. Maddi olmayan emeği seferber eden bilgi, teknoloji ve finans sektörlerinin lokomotifliğinde, somut ve canlı emeğe dayanan toplu üretimin yerini tamamen bilişim ve hizmet kapitalizminin aldığını da iddia etmezler.

⁵³ A.Negri, M.Hardt, "Value and Affect", **Boundary 2**, Vol.26, No.2, Summer 1999, s.78.

⁵⁴ Antonio Negri, **Porselen Yapımı: Politikanın Yeni Bir Grameri İçin**, Çev. Elyasa Koytak, Monokl, İstanbul, 2012, s.85.

Bilakis, maddi olmayan emeğin yükselişe geçtiği iddiaları yanında Negri ve Hardt, emeğin uluslararası işbölümünün ve başta post kolonyal olmak üzere her türlü sömürünün, somut emek üzerinden devam ettiğini ifade ederler. Değişim değerinin buyruk niteliği taşıdığı meta üretim süreçleri içinde ve hala büyük fabrikalar ve şirketler vasıtasıyla, birinci ya da üçüncü dünya, kentsel ya da kırsal çok farketmeksizin dünyanın tüm coğrafyalarında, birikim ve sermayenin kar arayışları devam etmektedir. Üretken süreçlerin, ulaşım ve iletişim, bilgisayar, internet ve sanal gerçeklik ağlarını geliştiren teknoloji süreçleriyle daha da etkin hale gelmesi sayesinde sermaye akışları ve yoğunlaşma dinamiklerine eşlik eden tahakküm ve sömürü daha da güçlü ve etkili bir şekilde sürmektedir.⁵⁵

Ancak günümüzde artık başkalaşmış görünümüyle yeni bir emek kategorisi, daha da soyutlaşmış üretim ilişkileri içinde şekillenen yeni bir sermaye ve bunların toplumsal ve siyasal örgütlenişleri, tıpkı 19. yüzyılda sanayi kapitalizminin, tarım toplumlarının baskın olduğu geleneksel üretim şekillerinin karşısında yükselişe geçtiği sürece benzer yeni bir sistemik çıkışı birlikte gerçekleştirmektedir.⁵⁶ Bunun teorisini yapmak için de soyut ve canlı emek, duygulanım, biyopolitik gibi zaten kullanılagelen kimi kavramların yeniden tanımlanıp değerlendirilerek gündeme getirilmeleri de ihtiyaç olmuştur.

Bir yandan postmodern ekonomide sermayenin küresel meta üretim faaliyetleri ve ulusaltı ve uluslararası işbirlikleri sonucu birinci dünya içinde üçüncü, üçüncü dünya içinde birinci dünyaya ait görünen sömürü adacıkları oluşmaktadır. Öte yandan sermaye, finans ve hizmet sektörlerinin artan gücüyle tüm krizlere rağmen beslenmeye devam etmektedir. Yeni iletişim ve ulaşım teknolojileriyle neredeyse tüm metropollerini

⁵⁵ M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009, s.147, 252; M.Hardt, A.Negri, "Value and Affect", **Boundary 2**, Vol.26, No.2, Summer 1999, s.78.

⁵⁶ M.Hardt, A.Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.297-306; M.Hardt, A.Negri, **Çokluk**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s.123-128.

ele geçiren sermaye akış ve yoğunlaşma süreçlerinde emeği, ortaklık üretimlerini ve kamu hizmetlerini piyasadan özgürleştirmek amacıyla gerçekleştirilen ölçme çabalarının kendisi de sisteme eklemlenmektedir. Kısaca tüm üretim ilişkileri matrisi kapitalist bir buyruk ve kontrol riski altındadır. Dünya bir mülkiyet cumhuriyetinin egemenliği altına girmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki değişik ekonomilerin ve her seviyede değişik üretim süreçlerinin bir arada yan yana varolmaları, alternatif, karma yapılanmalarla evrilmeleri sözkonusudur. Orta seviyede gelişmiş ülkelerde aynı anda sanayileşmeden çok enformatikleşme etkili olurken hizmet temelli üretimler, geleneksel tarım ve modern sanayi bir arada varolabilmektedir.⁵⁷

Negri ve Hardt'ın değer görüşlerinin yenilik arzeden yanı, aslında değer meselesini artık daha fazla üzerinde tartışılması gereken antropolojik ve somut sosyal araştırmalarla birlikte, aşağıdan yukarıya, tekil mücadele zeminlerinden ortaklık kurumlarına taşıyarak düşünmeye başlamalarıdır.⁵⁸ Bu düşüncenin temelinde emeğin ölçülebilme olasılığının günümüzde başarısızlıkla sonuçlandığı ve sonuçlanacağı önermesi yatar. Bu önermenin ise iki dayanak noktası vardır. İlk kolektif ve bireysel anlamda emek, artık hesaplanabilecek basit bir nicelikten daha fazlasını ifade eden oldukça nitelikli hale gelmiş ve aşırı kompleksleşmiş bir değere dönüşmüştür. İkinci olarak ise finans sermayesinin yükselen gücü, devletle içiçe geçmiş ilişkisi ve finansın reel üretim döngü ve süreçlerinde artan aracı rolüyle birlikte sermayenin kendisinin ve finansal işlemlerin gittikçe alanın uzmanları dışındaki insanların anlayamayacağı kadar soyut bir ekonomik kategoriye ve işlemin kendisine dönüşmeye başlamasıdır.⁵⁹

⁵⁷ M.Hardt, A.Negri, **İmparatorluk**, s.300-301.

⁵⁸ Antonio Negri, **Porselen Yapımı: Politikanın Yeni Bir Grameri İçin**, s.146-147, 149, 163-164, s.174-177; M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.241-248; M.Hardt, A.Negri, **Duyuru**, s.78.

⁵⁹ Christian Marazzi, **Sermaye ve Dil: Yeni Ekonomiden Savaş Ekonomisine**, Çev. Ahmet Ergenç, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000, s.95-96. M.Hardt, A.Negri, **Duyuru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.20-21, s.76-79; Dünya ölçeğinde, dijitalleşmiş sermayenin, işlevler, işlemler ve sistemler

Ekonomi politik gibi yukarıdan aşağıya analizler, *değer-duygulanım* unsurunu makroekonomik süreçlerin içine gömer ve neredeyse görünmez kılar. Negri'nin buna verdiği örneklerden biri anne, eş ve kadının ev içi emeğinin değerlendirilmesidir. Klasik ekonomi politik analizlerde kadın emeği evin reisi erkek işçinin doğrudan ya da dolaylı gelirinden ayrıştırılamazken günümüz değerlendirmelerinde de nüfusun demografik ve disipliner kontrol tekniklerinden bağımsız değerlendirilememektedir. Negri ve Hardt, demografik gelişmelerin ekonomik düzenlemeler dışında ve bunlardan ayrı konumlandırılamayacağını; bu şekilde değerın hem emekten hem de duygulanımdan çekilip koparıldığını savunurlar.⁶⁰

Negri, değer-duygulanım ikilisini daha iyi anlaşılır kılacak olan bir paradoksa yönelir. “Üretim sürecinde değerin ölçümü etkisizleştikçe emek-gücün değeri o denli daha belirleyici olur; ekonomi politik emek-gücünün değerini maskeledikçe (canlı) emek gücü, daha fazla hem “global” hem biyopolitik alanda genişler ve bu alanlara müdahil olur”⁶¹ önermesiyle emeği duygulanım olarak tanımlar. Daha da ileri gidip duygulanımı *eyleme gücü* (power to act) olarak tanımlayan Spinoza'ya başvurarak, emeğın değerini duygulanımda buldurur. Aracılık ve buyruğun temeli olarak ölçümün kendisi bizzat bu ilişkidir. Özneye olan referansını yitiren değeri teorisi karşısında ve nispetince emek, sermaye ilişkisinde özerkleşmeye başlayan ve hem tekillikler hem de kolektif bedenler aracılığıyla öz değeri lemesinin gücünü ortaya koyan canlı emeğın yani duygulanımın içine yuvalanır.⁶²

(döviz kurları, spekülative finansal işlemler, yatırım fonları, hisse senetleri, çeşitli para birimleri, kambiyo ve ticaret işlemleri) kombinasyonu olarak para yüzünün soyutluğuna vurgu yapılmaktadır. Para için para işlemleri ve bunlarla ilgili uzmanlaşmış bankalar vd. finans kuruluşların karmaşık ve soyut işlemlerinden bahsedilmektedir.

⁶⁰ M.Hardt, A.Negri, **Çokluk**, s.124-126.

⁶¹ A.Negri, M.Hardt, “Value and Affect”, s.79; M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.158-160; Hardt, A.Negri, **Çokluk**, s.128-129.

⁶² M.Hardt, A.Negri, “Value and Affect”, a.y.

Bu önermelerin vardığı yapıbozumcu ve tarihsel tezlerden ilki emek-gücün (iş gücünün) artık kapitalist kontrol ve buyruk düzeninin ne içerisinde ne de dışarısında olduğudur. Dolayısıyla emeği ölçmek, düzenlemek ve değer teorisine geri göndermek bu koşullar altında imkânsızlaşmıştır. Negri bunu test etmek için iki senaryo sunar. Emek gücünün kullanım değerinin sermayenin tahakkümü dışında kalması hali ve emek gücünün kapitalist toplum içinde olması hali. Yani başka bir ifadeyle klasik çağın kurgusu olan emek değer teorisinin sermayenin dışında kalması hali ya da ölü emek olarak adlandırılan sermayeyi dışarıda bırakabilme hali.⁶³

Negri'nin ilk senaryosuna göre kullanım değeri, büyük ölçüde kapitalist üretim örgütlenmesinin dışında yaratılır ve emek gücünün değişim değerinin kaynağını oluşturur. Bu haliyle sermayenin dışında varolan emek gücünün ilksel birikimin bağlı olduğu kapitalist gelişme ve kontrolün gelişile birlikte elbetteki bir şekilde içerimlenmesi sözkonusudur ama Marx'ı dahi epey meşgul eden bu tarihsel senaryoda dışarıda kalanın ne olduğu sorusunun yanıtı bir o kadar kapitalist sistem dışında yeni veya başka bir yaşam alanının imkânı üzerine düşünmek açısından çok önemli bir başlangıç noktasıdır.

Klasik, en temel Marxist analizlerden biridir sermaye ile emeğin iki ezeli düşman oluşları; lakin sermaye işinin görülmesi için her daim emeğe muhtaç olmağından dolayı, baskılamaya, yıldırmaya, yönlendirmeye ve aldatmaya çalışsa bile emeğe bağımlı olduğunu ve onu asla yok edemeyeceğini bilir. Öte yandan yaşayan bir etten bedende potansiyel olarak mevcut bulunan maddi bir yaşam gücüdür bu emek; ister yapıcı olsun ister yıkıcı, nihayetinde özgürce tasarruf edilip mübadeleye sokulabilecek bir değer olarak emek gücü bir o kadar özgür ve öznenlikle koşulludur.

⁶³ M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.150-151.

Marx değişken bir sermaye olarak emek-gücünün bağımsızlığı ve öznelliğinin cisim bulduğu kimi tarihsel durum ve tespitlerden bahseder. Marx'tan hareketle bunlara verilebilecek örnekler olarak toprağa bağlılık, aile ve hediye ekonomisi gibi belirleyici özellikleriyle küçük ölçekli dolaşımların özneleri ve bunların kendilerine yeterlikleri sayılabilir. Başka bir örnek en azından emeğin kapitalist bir örgütlenme altında tahrip edilmesine ve sömürölmesine öncel ya da en azından buna indirgenemeyecek bir işçi örgütlenmesine has veya benzeri işbirliklerinin yarattığı fazlalık görünümüyle değer kavramıdır. (surplus value değil surplus of value). Son olarak ise Rosa Lüksemburg'un öznelliğin üretimi perspektifinden altını özellikle çizdiği görelı ücretler üzerine verilen mücadeleler ile ekmek ve yiyecek isyanları, makine kırıcılarının eylemleri örnek verilebilir.⁶⁴

E.P.Thompson, Hobsbawn, Ranger, Eric Wolf, James Scott, J.M. Neeson ve 1970'lerin Avrupalı ama özellikle İtalyan "workerist"lerinin tarihçiliğinin, bu tür mücadele ve çitleme hareketlerine odaklı çalışmalarından Güney Asya madun çalışmalarına kadar birçok tarihsel literatürün militanca ifade ettiği şekliyle köylülerin, işçilerin ya da halkların kolektif mücadelelerinin sürekli yenileyip canlı tuttuğu ihtiyaç ve arzuları veyahut başka bir ifadeyle farklı bir mentalite; "*tarihsel ve ahlaki değerler ekonomisi ya da setinin*"⁶⁵ kapitalizmden hemen önce ya da bir şekilde hala onun içinde yüzer gezer veya direniş halindeki varlığına işaret etmektedir. Tüm bu verilere rağmen Negri ve Hardt Ortak Zenginlik'te, Marx'ı ve Marxist geleneği, kapitalist üretimi önceleyen yukarıdaki örnekler ile Asya tipi ve köle emeğine dayalı üretim tarzlarının

⁶⁴ A.g.e., a.y.

⁶⁵ E.P.Thompson'dan sonra Neeson da ortaklıklara çitlemelerle el konulurken köylüler ve halkın bunu pasifçe kabul ettikleri fikrine meydan okur. Halk buna karşı önce dilekçeler yazmak, görüşmeler yapmak, ahlaken razı etmeye çalışmak sonra, çitleri yıkmak, samanları yakmak gibi eylemlere girişmiştir. Çitleme Yasası çıkınca da tüm bunları hepsi ve ortaklıklara el konulmasına muhalefet, kanunsuz hale dönüşmüştür. Öte yandan Neeson'ın bu tarifleri oyunun kurallarının Hammond'ın tasvir ettiğinden daha adil olduğunun da altını çizir. J. M. Neeson, **Commoners: Common Right, Enclosure and Social Change in England, 1700-1820**, Cambridge Univ. Press, 1993, s.277.

sermaye dışında kalmışlığına ve ayrıca aynı tarihsel dönemlerde farklı ekonomik üretim biçim ve pratiklerini bir arada görüp tespit etmelerine rağmen yeni imkânlar sunabilecek olan farklılaşmaya ve alternatif üretim şekillerine ayrı bir önem vermek yerine bunları ilerlemeyi kutsayan teleolojik bir okumayla tıpkı insan anatomisi için maymun anatomisini incelemek mantığındaki gibi eninde sonunda kapitalist üretimle belirlenim ilişkisine soktuklarını söyleyerek eleştirir.⁶⁶

Sermayenin ve kapitalist sistemin kendisinin ilerlemeci bir anlayışla sorun edildiği bir merkez noktadan bu tür tekil örnekler ve sistem içindeki farklılaşmalar, sermayenin gelişmiş ve karmaşıklaşmış son tarihsel aşamasından geriye bir adımı temsil eden, ilkel, önsel, ilerleme kapasitesinden yoksun ve yalıtık durumlar olarak tarihin dışına atılırlar. İşte bu niteliklerinden dolayı köylü isyanları, sömürge karşıtı direnişler ve doğrudan kapitalist üretime katılmayanların mücadeleleri-ki yukarıda yine aynı nedenle Marx hizmet gibi bir emek kategorisini üretici olmayan emek olarak tanımlar-Marx tarafından çok ciddiye alınmamış ve bu gelenek genel anlamda fabrika ya da sanayi emekçisi gibi belli bir işçi sınıfı tanımı dışında oluşan isyan, direniş, başkaldırı ve benzeri sistem karşıtı hareketi küçümseme eğilimini doğurmuştur. Örneğin E.P.Thompson kendi içinde ve kendi için sınıf bilincinin oluşmasından evvel, yani kapitalist üretim ilişkileri öncesinde, zanaatkarların, kendine yeter küçük üretici toplulukların ve köylülerin yaşam alanlarına ve ortak değerlerine yapılan gasp etme müdahalelerine karşı gösterdikleri isyan ve direnişin salt ekonomi alanı tarafından belirlenmemiş bir ahlak ekonomisinin varlığını yansıttığını göstermiş; ortaklığı, alışkanlıklar, süregelen yaşam şekli, dinsel motifler ve sağ duyuyu yansıtan bir zihniyet ile kültür ve gelenek üzerinden ekonomik alanın ve sermayenin dışına çıkarabilmiş ve tam da bu noktada iradeci, öznelci ve kültürcü analizler yaparak klasik Marxist sınıf

⁶⁶ M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.95-96.

analizi geleneğinden kopmakla eleştirilmiştir. Ondan sonra gelen yukarıda isimleri lafzedilen kişilerin benzeri ve sermaye birikimi sonrası kapitalist üretimle yan yana durabilen farklı üretim biçimlerinin mevcudiyeti üzerinden yaptıkları çalışmalar, kimi Marxist için yine gelenekten sapma kimisi için de günümüzde bile ilksel üretimin yeniden gelgitlerle yeri geldiğinde işe koşulabileceğini gösteren ya da bunu meşrulaştıran örnekleri olarak kalmışlardır.⁶⁷

Lakin Negri ve Hardt için bu örneklerin ve analizlerin varlığı umut verici olsa da yeni kurulmakta olan emek ve öznellikler temelli ortaklık, Marx'ın ve ondan ayrıışan diğer düşünürlerin analizlerindeki de farklılaşarak ortaya çıkacaktır. Farkların daha sonraki bölümlerde detaylarıyla tartışılacağı bu ortaklık rotasının ilk koordinatları olan sermaye-emek eksenini ve Negri'nin ilk varsayımsal değer kriz senaryosundan devam edelim.

Uzunca bir süre belirlenim ilişkisinin bir şekilde ve göreceli olarak kapitalist örgütlenmenin dışında kalabilmesiyle, kapitalist gelişme emek-gücünün bağımsız ve kendinden menkul bir kararlılığına şahit olmuştur. Emekçi sınıfın kendini yeniden üretmesi dâhil ihtiyaç duyulan emeğin bedeli, en azından emekçi sınıfın üretici verimliliğiyle bu sınıfın sosyal ve parasal edinimleri arasında her hâlükârda dışsal ama bir şekilde işle karşılığı arasında aracılık edecek şekilde doğal ve tarihsel bir nicelik

⁶⁷ Altusseryan bir okumayla Marx'taki yapılanmış bir değer gelişim hiyerarşisi yani değerden artık değere giden bir totalite ve senkronizasyonun eleştirisiyle başlayan senkronik diyakronik değer tartışması tarafları ve içerikleri açısından ilgi çekicidir. Hala günümüzde mevcut feodal kalıntıların varlığından hareketle özelleştirmeler, yeni sömürü biçimleri ve yeni postkolonyal sömürü gibi konuları irdeleyen yeni sol Marksistlerin çalışmalarıyla günümüzde ilksel birikim mefhumu, analiz birimi olarak yeniden teoriye çağırılmıştır. Mekan üzerinden yersizleştirme ve mülksüzleştirme ile ilksel birikimi açıklayan David Harvey vd. bir diğer taraftan ortodoks Marksistlerce ortaçağda ortaya çıkmış ve bitmiş kabul edilen bu ilksel birikim üzerinden yapılacak değer senkronik ve diyakronik mi sorunsalını tartışmaları ayrı bir çalışma konusu olacak kadar zengindir. Bu tartışmalar için bkz. David Harvey, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford Univ.Press, NY, 2007; Werner Bonefeld, "Primitive Accumulation and Capitalist Accumulation: Notes on Social Constitution and Expropriation", **Science & Society**, Vol.75, No.3, July 2011, s. 379-399; Michael Perelman, **The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation**, Duke University Press, 2000; Massimo de Angelis, "Marx's Theory of Primitive Accumulation: A Suggested Reinterpretation", 29.Cilt/**Department of Economics Working Papers**, University of East London, 2000.

olarak sunulmaktaydı. Kapitalist kontrolün birliği ve gücü sayesinde elde edilen birikim ve zenginlik açısından emek gücünün kullanım değerindeki maddi içeriğinin görece dışsallığı, klasik Marxist anlayışta değerin temel ilkesini oluşturmaktadır. Hatta değeri ölçmek için kullanılan birimin kendisi dahi, kapitalist toplumsal üretim ve yeniden üretim süreçlerinin dışından ya da en azından kıyısından belirlenmektedir ki bu yaklaşım onu klasik ekonomi geleneği içerisinde Negri'ye de ilham olacak şekilde farklı ve devrimci kılacak amaçlarla donatmıştır.⁶⁸

Negri, ikinci senaryoya göre emek gücünün ya da esas olarak 'kullanım değerinin kapitalist toplum içindeki durumunu' analiz eder. Tüm gelişimi boyunca sermaye biteviye ve artan şekilde emek gücünü buyruğu altına geri çağırırken emek gücünün kapitalist toplumun dışında kalan yeniden üretim koşullarını hem emekten ayırmaya hem de ilerlemeci bir şekilde içermeyerek dönüştürmeye çalışır. Emek gücünü kontrol sınırları içine çekme çabasında olan sermaye, kapitalist toplumun üretimine dışsal olan emeğin yeniden üretim koşullarını her aşamada adım adım ele geçirir ve emeğin kullanım değerini değişim değerine göre tanımlamayı başarır. 1930'lar Amerikası'na, 1950'lerin Avrupa'sına ve 1970'lerin üçüncü dünyasına erişip oradan tüm küresele yayılacak değişim değeri rejiminin zaferi ve kullanım değerinin değişim değerine indirgenmesi, artık önceki salt üretim sürecindeki sermayenin görece tahakkümünün mutlak tahakküme dönüşmesi sürecine de işaret etmektedir. Sermayenin dışında kalan tüm öğeleri içine almaya çalışması süreci geri döndürülemez bir şekilde işlemektedir. Ayrıca iktisadi hesaplamalarda sermaye ve emek zamanı diyalektiğinin temeli olarak bağımsız ve dışarılıklı bir ölçüm biriminin varolması için artık rasyonel hiçbir neden kalmamıştır. Döngüsel ve totolojik bir değer ölçüm teorisine temel teşkil

⁶⁸ A.Negri, M.Hardt, "Value and Affect", s.81.

edecek ve dışsal bir zemin sunacak herhangi bir şey de mevcut değildir. Her bir şey için kullanım değeri ve değişim değeri kapitalist üretim rejimi ile belirlenmektedir.⁶⁹

Sonuç olarak da kullanım değerini değişim değeri üzerinden tanımlamayı başaran sermaye, artık birikim sürecindeki gibi görelî olarak değil mutlak olarak “çalışmak özgür kılar” sloganının içini dolduracak şekilde emeği, işi ve kullanım değerini baskıcı ve totaliter bir değişim değeri rejimine tabi kılar. Tabiki de birikim teorisi içinden; yeniden üretimin toplumsal kapasitesi, işbirliğinin üretken artışı, küçük çaplı dolaşımlar, mücadeleler tarafından üretilen yeni ihtiyaç ve arzular gibi her bir değer direkt olarak anında kapitalist rejim içinde konumlanmaz. Lakin değer teorisi bir yandan da ölçümün kriterini belirlemek zorundadır ve bunu da günümüzde para olarak ortaya koymuştur. Para ise aslında ne bir ölçek ne de artık sonu gelmiş bir kullanım değerinin değişimle olan ilişkisidir. Para, kullanım değerinin saf ve basit bir ikamesidir.⁷⁰

Senaryoların vardığı sonuç artık değer teorisinin ekonomi politikteki rasyonelleştirme işlemini yerine getiremez oluşudur. Postmodernitenin eşliğindeki kapitalist gelişme ve sermaye hâkimiyetinin kısıyılarında oluşan emperyalist buyruğun emrine amade bir küreselleşme sürecinde artık değer teorisi para teorisine dönüşmüştür. Para değişim değeri rejiminin bir ürünü olmaktan çıkmış bilakis değişim değeri üretiminin kendisi olmuştur. Bir daha ölçüğe oturtulamayacak çoklukta ve ölçülemez bir şekilde değer üretimi devam etmektedir ama öte taraftan değer teorisi, parasal düzen ve ölçümlerin bir aracına da dönüşmüştür.⁷¹

İlk senaryoda kriter, ölçüm dolayısıyla kontrole izin veren emeğin görelî bir otonomisiyken; ikinci senaryoda ölçümün işlevsiz kalmasına rağmen emek gücünün

⁶⁹ A. Negri, M. Hardt, “Value and Affect”, a.y.

⁷⁰ A.g.e., s.82.

⁷¹ A.Negri, **Marx Ötesi Marx**, s.62, s.75-100; A.Negri, **Devrimin Zamanı**, s.89-98.

sermayenin kontrolüne girmesine neden olan kriter, değerin ikamesi görünümündeki para olmuştur. Burada kilit nokta günümüz için Keynesyen ekonomideki tedbirler benzeri ki –bu dönemi aslında sermaye ve emeğin dengede oldukları en son süreç olarak tanımlar Negri- bazı özel ve rafine yöntemlerle parasal rejimin emeği dönüştürmesidir; lakin artık bu senaryodaki para kriteri de postmodern bağlamda emek gücünü belirleme açısından ne kadar çok soyutluk arz ediyorsa aynı ölçüde kriter olmaktan da çıkmaya başlamıştır.

Negri ve Hardt’ın bu önermelerden hareketle tam da bu noktadaki amaçlarının öncelikle artık ne sermayenin içerisinde ne de dışarısında konumlanamayacak bir emek gücü paradoksu tanımlamak olduğunu daha net görebiliriz. Daha 1999’da ortaya koydukları bu değer ve emek paradoksu bunun üstüne tuğla tuğla inşa ettikleri dizi çalışmalarında da vurguladıkları en asli amaçlarını açıklayacak bir imkân düzlemi⁷² teşkil etmiştir.

Bu amaçlarından anladıklarımızı özetleyecek olursak, ilki değer krizinin bu paradoksu sayesinde ölçümün dışına çıkardıkları emek gücünü, hem günümüzdeki görünümüleriyle emek ve sermayenin teknik bileşenlerini yeniden çözümlemeye, hem de klasik ve Marxist ekonomi politik analizlerin aşındırılması pahasına kapitalist sömürü ve kontrolün çağdaş biçimlerini kavrayarak bunlara karşı yeni bir direniş ve özgürlük projesi geliştirmede seferber etmektir.

İkinci olarak modern ile postmodern arasındaki süreksizlik tezlerinden ilkinin Marxsızma sadakat noktaları olarak tanımladıkları ve toplumsal üretimin merkezine yerleştirdikleri emeğin tamamen maddi bir boyuta indirgenemeyişi olarak sunarlar ki

⁷² Zemin ve çıkış noktası anlamında kullanılmıştır zira Negri ve Hardt her tütlü foundationalismden, ilksel bir kural ve belirlenim fikrinden hep uzak durmaya çalışırlar. Özellikle bunu açık etmek için İmparatorluk’la başlayacak şekilde diğer eserlerinde temel ya da zemin anlamında sıklıkla “horizon” kavramını kullanmaktadırlar.

bunu da değerin, yaratıcı eylemin bilişsel ve maddi olmayan bir ürününe dönüşerek değer-emek yasasının dışına çıktığı kabulüyle emeğin yeniden örgütlenişinden yani yine bu niceliksel ölçüsüzlük tezinden yola çıkarak yaparlar. Bu sayede duygulanımın içinde yuvalandığı soyut emeğin de sınırları daha net çizilmiş olur.

Üçüncü olarak çağdaş tahakküm ve birikim mekanizmalarını analiz etmekte yetersiz kaldığını düşündükleri klasik ekonominin sömürü, mülksüzleştirme gibi kavramlarının yanında hem yeni bir tahakküm tanımı hem de yeni bir öznellik ve ortaklık üretiminin inşa alanı olarak biyopolitika kavramını analizlerine bu sayede yerleştirirler.

Dördüncü olarak Foucault'dan ödünç alıp yeni misyonlar yükledikleri bu biyopolitika kavramının, iktidarın üzerinde işlemesi için öncelikle bir özgürlük alanı varsayarak emeğin özgürleşmesine ve sermaye tahakkümünün dışına çıkmasına imkân veren kategorik niteliğine kavramın gücünü arttırmak amacıyla ayrıca bir taşkınlık, fazlalık ve ölçüsüzlük karşısında kendisini değerin yeni bir ölçüsü olarak sunma kabiliyetini ekleyebilmek için de bu paradoksa başvururlar. Zira biyopolitika yeni bir politik değer üretme yoludur ve Negri ile Hardt'a Marx'ın soyut emek, canlı emek ve genel zekâ tanımlarından türettikleri iletişim, enformasyon, dil ve duygulanım ile şekillenen kendinden menkul güce sahip “maddi olmayan emek” formülasyonlarıyla sadece sömürülen değil bu sömürüye karşı mücadele verebilecek devrimci potansiyelleri içinde taşıyan taşkın öznellikleri yani ortaklık için “çokluğu” üretebilmesinin stratejik dizpozitiflerini sunar.

Beşinci olarak Hardt ve Negri'nin tam da amaçladıkları gibi, emeği sermayenin ne içinde ne de dışında sadece geriye kalan tek “olmayan yer”den yani sermaye ötesinden analiz etme perspektifleri, mevcut toplumsal ilişkilere alternatif bir varoluş

imkânının ufkunu aydınlatmasının yanısıra her türlü içkin, aşkın, zamansal ve mekansal diyalektik ilişkinin de ötesini görmeyi mümkün kılmaktadır.

Nihai olarak amaçları, mantıksal düzlemde hareketle zihnimizde, ontolojik zeminden hareketle ise öznellik pratiklerimizde açacağı yeni imkânlar doğrultusunda özgürleşme yoluna girmiş emek gücünü sermayeye inat ve sermayeye karşı yerleştirebilecekleri sürgün benzeri bir yer bulmaktır.

2. olmayan yer (yer/yer olmayan ‘nonplace’)

Sonunda buldukları yer “olmayan yer”dir. Negri’nin kapitalizme alternatif bir yer olarak kurguladığı bu olmayan yer, şimdiye kadar birçok düşünür tarafından tasarlanan döngüsel ya da çizgisel, aşkın ya da içkin farklı zamansallıklar, görünüm ve içerikler ile askıda kalış, çıkış, kaçış, göç ya da kurtuluş gibi çözüm önerilerine katılan en son tanım olmuştur.

“Sermayenin gayri şahsi hakimiyeti fabrika duvarlarının ötesinde tüm topluma ve tüm yerküreye yayıldıkça, kapitalist komuta bir ‘yer-sizlik’ (non-place) haline, daha doğrusu her yer haline gelir...sermaye ve biyoiktidar iç içe işler. Bunun aksine sömürü alanlarıysa her zaman belirli ve somuttur, dolayısıyla sömürüyü, yer aldığı özgül mekanlara ve örgütlendiği özgül biçimlere bakarak anlamamız gerekir.”⁷³

Bu yerin sınırlarını belirlemek için Negri kapitalist sömürünün belirleniminde olan teorik bir yer değiştirmeye başvurur. Küreselleşme, sermayenin pazarlar aracılığıyla üretimini yeryüzüne yayarak mekânsal genişlemesi ve kapitalist üretimin tüm sosyal hayatı içine alması sayesinde yoğunlaşması hareketleriyle ile belirginleşir.

⁷³ M.Hardt, A.Negri, **Çokluk**, s.115-116.

İlk durumda, emek gücü, üretici gücün ayrışmaları, bölünmeleri ve dönüşümleri dolayısıyla örgütlenen hareketli, birbiriyle ikame edilebilen, maddi, soyut çeşitli öznellikler ve yığınlara karşılık gelir. Bütün bu sermaye hareketliliği süreçlerinde üretim güçleri dolaşımdan koparılır.

İkinci durumda ise nüfusun, sosyal dokunun, kültürün, geleneğin ve icadın bir unsuru ve hatta kendisi olarak sunulan emek gücü, toplumsal yeniden üretim süreçleri içinde sömürüye maruz kalır. Yeniden üretimle birarada giden ortaklaşa bir üretim yoğunlaşması üretim ve dolaşımı birleştirerek biyopolitik bağlama açılır.

Böylece bu yok yerin ilk tarifi sermayenin klasik ekonominin tanıdığı şekliyle kendini gerçekleştirdiği hareketlilik döngüleri arasındaki ayrımların artık belirsizleşmesi gibi bir olumsuzlukla yapılır. Süreçlerin belirsizliği emeğin onun içindeki yerini de muğlaklaştırır. İkinci tarif hareketliliğin yoğunlaşması ve emek gücünün biyopolitika ile tutarlı rabıtanması üzerinden bir olumlama ile yapılır.⁷⁴ Böylece ilk tarife göre “olmayan yerin” olumsuzlukla çizilen sınırları ikinci tarifte biyopolitik ihlallerle emek gücünün özgürleşim olanağına açılır. Emeğin konumlanışının bu tarifi Negri ve Hardt’ın biyopolitik sömürüyü açıklamakta kullandıkları şemanın özünü verir. Bu şema Marx’ın Grundrisse’de ortaya koyduğu biçimsel ve gerçek tahakküm ayrımına dayanılarak çizilmiştir ve biyopolitikayla içeriği genişletilmiştir. Şemaya göre önce üretici güçler, dolaşımdan bütünüyle koparılır. Emeğin disiplin rejimleri ile tahakküm altına alındığı yayılmacı bir süreçtir bu. Sonra biyopolitik yeniden üretimle üretim ve bütün çevrim tekrar birbirlerine entegre edilir. Emeğin sermayece ve onun üstyapısal izdüşümü olan kontrolle, toplumsal tahakküm altındaki bu reel kapılması da yoğun ve kompleks süreçler içinde gerçekleşir. Kurulu gücün, kurucu gücün yani emeğin yaşam

⁷⁴ A.Negri, M. Hardt, “**Value and Affect**”, s.83.

ve yaratma gücü potansiyelini vakumladığı, onun sürekli devam eden çabasıyla yarattığı kaçış mekan ve anlarını da zaptedip tahakküm sınırlarına kattığı, sürekli üzerinde yeni stratejiler geliştirip durduğu biyopolitik bir süreçtir. Emeğin günümüzdeki yeri işte bu karmaşık süreçlerin tam da ortasıdır.

3. duygulanım “*imitatio affecti*”

Emeğin yerini kısaca tarif ettikten sonra Hardt ve Negri, emek-duygulanım ilişkisini devreye sokar. Ortaklığın üretilmesindeki en temel unsurlardan biri olan “*imitatio affecti*” yani duygulanım kavramı Spinoza’dan ödünç alınır. Emeğin içine yuvalandığı ama aynı zamanda çokluğun kurucu dinamiği olarak yeniden anlamlandırdıkları duygulanımı Spinoza iyi ya da kötü etkileri açısından bir yönelimin tuzağına düşmeden nötr bir kavram olarak kullanmıştır. Negri ve Hardt bu temel kabulü alır ve aşağıdan yukarıya yani duygulanımdan değere, değerden de biyopolitiğe varacak bir düşünümle ama Spinoza’dan farklı olarak *imitatio affecti*’nin olumlu ya da olumsuz tüm etkilerini de bir imkân olarak varsayıp kavramı yeniden kurgularlar.

Duygulanım aynı zamanda Negri ve Hardt’ın ortaklık ekseninde E.P.Thompson’ın “*Customs in Common*”da ortaya koyduğu köylü ayaklanmalarındaki isyan ve mücadele ruhunun, dilinin, mentalitesinin eleştirilmesinde ve de E.P.Thompsonunkiler ve beraber sözedilen sermayeye öncül ya da onun dışında kalabilen birikime, eşitsiz gelişime, sömürgeciliğe, sömürü ve tahakküme odaklanmış diğer tarihsel örnek ve çalışmaların konusu “ortaklıklardan” kendi ortaklık kavramlarını ayırtetmelerinde kıtas olacaktır. Hardt ve Negri bu çalışmaları ve tarihsel örnekleri, duygulanım faktörünün tüm radikalliğiyle gücünü ve etkilerinin genişliğini açıklamakta ya da gerçek manada duygulanıma örneklem sağlamakta yetersiz kalmakla eleştirir.

Bu alışmalar Negri ve Hardt'a göre ortaklığı ve duygulanımı tümdengelimci yaklaşımlarla görünmez kılınışlar ya da belirlenimciliğin etkisiyle yalnızca duygulanımın çok ne ıkınış örneklerini vermekle yetinmişlerdir. Kısaca bu analizler, duygulanımın radikalliğini, dönüştürücü gücünü ve etkilerinin genişliğini gstermekteki yetersizlikleriyle eksiktirler.

Affect (duygulanım), Spinozacı anlamda somut bedenlere içkin, şekillendirilmemiş, yapılandırılmamış, dile, akla dökülüp rasyonelleştirilmemiş, sadece bedenden bedene geçen ve somut bedenlerin gücünü arttıran ya da azaltan bir etkileşim potansiyelidir. Bedenlerin materyalizmi üzerinden sürekli bir oluşuma ve oluşmakta olan varlığa işaret eden duygulanım, dile, deneyime, kişisel bir tarihe sahip olan his (feeling) ve bu hislerin toplumsal bir yansıması olan duygu (emotion)'dan farklıdır. Bunlar, nihayetinde belli bir bireysel ve toplumsal yapılandırmadan geçmiş niteliksel içeriklere sahipken ve deyim yerindeyse kurulmuşlarken duygulanım bunlardan önce gelen, şekillenmemiş, etki altında kalmamış, dil ve bilinç tarafından kapılmamış anlık ve niceliksel bir eyleme gücüdür.⁷⁵ E.P.Thompson vd. için yapısalcılığın bir eleştirisi olarak kurguladıkları alttan tarih anlayışında öznelerin ve duygularının yapılar karşısındaki özgürleştirici gücü Negri, Massumi vd. tarafından Spinoza'nın Deleuzeyen bir okumasıyla eleştirilir. Zira, duygular, duygulanımın aksine tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmişlerdir. E.P.Thompson'ın yapısalcı Marksizm eleştirisinde gözden kaçırdığı tam da bu ayrımdır.⁷⁶

Hardt ve Negri, kendi teorilerini inşa ederken duygulanımı öncelikle aşağıdan yukarıya bir değer üretimi; sonralık da mücadelelerin bir ürünü, çökeltisi, bir simge ve

⁷⁵ Brian Massumi, **Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation**, Duke University Press, Durham&London, 2002, s.29.

⁷⁶ E.P.Thompson'ın Althuserci yapısalcı Marksizme karşı yürüttüğü polemik için bkz.E.P. Thompson, **Teorinin Sefaleti: Hatalı Bir Devridaim Makinesi**, ev.Ahmet Fethi Yıldıırım, Nika Yay., Ankara, 2015.

de ontolojik bir birikim olarak ele alırlar ki bu saydıklarının hepsi aynı zamanda ortaklığın ta kendisi ya da ürünüdürler. Öznellik üretimi ve emek bağlamındaki duygulanım mücadelelerinin dinamiği, hem politik hem de teknik anlamda kapitalist kontrolün yeniden yapılanmasını belirler.⁷⁷ Aşağıdan bile olsa her türlü diyalektik ilişkiyi tarihsel süreçlere radikal yenilikler sunmakta aciz olmaklıklarından dolayı kötü gören Hardt ve Negri, duygulanımın diyalektik gelişimini yani değerden duygulanıma ve tekrar değere kapanabilecek döngüsellliği kırmak için “olmayan yeri (non-place)” yani sermayenin nüfuz ettiği her yeri sınırlarını ayırtetmeye çağırarak duygulanımdan değere giden yoldaki her diyalektik anı kesintiye uğratacak bir çözüm arayışına girerler.⁷⁸

Bu sorunu, Spinozacı potansiyel (potentia) bir eyleme gücü (power to act) olarak duygulanımı, sürekli yeniden yapılanmalarla kurduğu kendisinden menkul bir tekillik ve özneler arasında bir ortaklık inşa etmesi nedeniyle evrensel bir güç olarak tanımlayıp aşarlar. Duygulanımın “olmayan yeri” ise baskıcı ya da kısıtlayıcı değil bilakis Deleuzeyen bir arzu olarak güçten ibaret bu ortaklığın bağıdır.⁷⁹ Bu güç hem tekil hem de evrenseldir. Sürekli bir oluş potansiyelini içinde taşıyan kendinden menkul ve içkin bir güç olarak bu tekilliğin gücü Negri’nin “potenza costituente” yani kurucu güç potansiyelinin de taşıyıcısıdır. Evrensellik ise aşkın bir soyutlama olarak alınan ontolojik bir kategori değildir; çünkü Negri ve Hardt, evrensellik düşüncesine de dışarıdan bakar. Evrensellik burada, bir ilkenin, bir durumun geçerliliğini bütünsel olarak genellemek ya da bir durumun her koşulda bu durumun dinamiklerinden türeyen ya da bu durumun tabi olduğu aynı kurallar doğrultusunda diğer durumlara uygulanabilir olduğunu iddia etmekten farklıdır. Burada tekillik ve tekilliğin içkin

⁷⁷ A.Negri, M. Hardt, “**Value and Affect**”, s.84

⁷⁸ Casarino, Cesare, Antonio Negri, “It’s a Powerful Life”, **Cultural Critique**, 57, Spring 2004, s.169.

⁷⁹ A.Negri, M. Hardt, “**Value and Affect**”, s.85; Casarino, Cesare, Antonio Negri, “**It’s a Powerful Life**”, s.169.

gücüyle bağladığı evrensellik kendi potansiyeline sahip tekillikğin ilahi ya da değil kaynağını maddi ilişkilerin dışından alan bir aşkınlığın veya dışsallığın tahakkümüyle sınırlandırılmayan sonsuz eyleme imkân ve özgürlüklerinin genelleştirilmesidir. Tıpkı Marx'ın genel soyut emeği gibi bu eyleme ve olma gücünün tüm tekilliklerdeki ortak varlığıdır genellenebilen. Eyleme gücü, içkin bir ortaklıktır ve bu anlamda bir evrenselliştir. Hatta kimi metinlerinde Negri ve Hardt evrenselliği bizzat bu ortaklaşalık yerine geçecek şekilde kullanırlar.⁸⁰ Tekillik, onun evrenselliği ve duygulanımsal hareketliliği bu bağlamda koşulları kendi dışında yani belli bir önsel ilke ve kurallar ile belirlenmiş bir potere costituente'nin sınırlılığından, potansiyelin imkân ve sınırsızlığına açılan bir penceredir. Üretilen ve de süreç içinde hep üretilmeye devam edecek olan ontolojik böylesi bir ortaklık bu sayede her türlü imkânı özgürce tasarruf edecek tikel oluş ve farklılıklara da yaşam alanı sunar. Öznellikler dolayısıyla kurduğu ortaklık üzerinden evrenselliğe kavuşan tekilliklerin özgürleştirici ve farklılıklara açılan gücü ya da bir güç olarak duygulanım, ilk tarifine ve yukarıdaki teorik açmaza çözüm sağlayan formuna tekilliklerin kurucu gücü olmaklığıyla kavuşur.⁸¹

İkinci tarif ise bu gücün niteliğiyle ilgilidir. Tekillik ve ortaklık arasında duygulanımsal hareketlilik sayesinde dinamik bir ilişki olduğunu söyleyen Negri ve Hardt bu ilişkiyi de evrenselleştirilmiş tekillik ile tekilleştirilmiş ortak olan arasında gidip gelen bir hareket olarak açıklarlar. Böylece duygulanımın niteliği, bu tür bir dönüştürücü güç olması işleviyle tanımlanır ve tarifine ikinci bir parametre katılır.⁸²

Duygulanımın tarifindeki üçüncü parametre ise biyopolitik alandan tedarik edilir. Bu sefer duygulanımın kendisinin değil ortaklık ve tekillik arasında kurduğu

⁸⁰Casarino, Cesare, Antonio Negri, **In Praise of the Common: A Conversation on Philosophy and Politics**, University Of Minnesota Press, 2008, s.13; Henninger, Max, "From Sociological to Ontological Inquiry: An Interview with Antonio Negri", **Italian Culture**, Vol 23, 2005, s.162-163.

⁸¹ A.Negri, M. Hardt, **"Value and Affect"**, s.85.

⁸² A.g.e., a.y.

ilişkinin niteliğine dairdir. Yukarıda şematize edilen süreç içinde duygulanım, biçimsel değil bilakis çok gerçekçi ve maddi bir süreç içinde bu ilişkiyi kurar. Bu bir temellük ve el koyma ilişkisidir. Duygulanım eyleminin üstesinden geldiği her bir engel duygulanımın ontolojik olan bu süreçten yine ontolojik olan daha fazla bir güçle çıkmasını sağlar. Bu güç dolayısıyla ortaklığın ve tekilliğin de sahip olduğu bir eyleme ve dönüştürme gücüdür.

Duygulanımın bu üç tarifi Negri'lerin de ifade ettiği şekliyle Spinozacı bir izlekten geçilerek yapılmıştır. Duygulanımın genişleyen bir özgürlük gücü, ontolojik bir açılım ve gücü her yerde olan bir yayılma olarak düşünülmesi. Değeri aşağıdan ve ortaklığın oluşum ritmine göre dönüştürebilme gücüne sahip olan duygulanımın kendini gerçekleştirme koşulları en iyi bu açıklamada ortaya koyulur. Böylece özdeğerlendirmesini kendi yapabilen, gücü kendinden menkul ve bu dünyaya, her bir tekilliğe içkin ortaklık mümkün hale gelir. Duygulanımın bu şekilde olumlanan olmayan yeri, duygulanımın ölçümün dışında bir güç olarak, kendi özdeğerlemesini yapabilen bir güç şeklinde ortaya çıkması böylece yukarıda amaçlanan mutlak bir diyalektik karşıtı analiz yapmanın da nihai sınırları ve değerden emeğe ve tekrar değere dönerken içine düşülebilecek fasit daireden çıkmanın çözümü olur.⁸³

Bir diğer önemli husus, Negri ve Hardt'ın duygulanımı asla kullanım değeriyle ilişkilendirmediğidir. Metnimizin girişinde basitleştirilerek sunulan klasik değer tartışmalarının kutuplarından biri olan ve kimi yeni sol Marxistler dâhil ekonomi politikçileri kullanım değerine geri dönmenin vadettiği çözümlere meylettiren bu kullanım değeri ve değişim değeri ikiliğinin bugünkü cazibesidir. Tam da bugünün biyopolitik tahakküm ve sömürü koşullarını daha iyi açıklayabilmek için her türlü ikiliği

⁸³ A.g.e, s.86.

bertaraf etmeye çabalayan düşünürler dolayısıyla her kavramsallaştırmalarında ekonomi politiğin alanına geri dönerler.

Duygulanım ve değer ilişkisi üzerinden ölçü dışına çıkmamanın önemi bu noktada yine belirir. Tıpkı E.P. Thompson ile ayrıştığı bir diğer nokta olan üretimin kapitalist örgütlenmesinin dışında emeğin kullanım değerine olan dolaylı vurgusundaki gibi postmodern ekonomi politikçilerin kullanım değerinin doğal ve parasal ölçümünün dışında olan değeri, bu sefer ticarete, sermaye döngüsünün tüketim ve bölüşüm devrelerinde veya iletişimsel ilişkiler alanında bulmaya çalışması da Negri ve Hardt için anlamlı bir çözüm değildir.⁸⁴ Pazardaki yapılagelişler ve iletişimsel değiş tokuşlar üretken ve duygulanımsal akışların bir araya geldikleri yerlerdir. Biyopolitik kontrole elverişli olan bu yerler de ölçümün dışındadır. Ekonomi politik ise duygulanımın değeri nasıl ürettiğini bilmesine rağmen her seferinde duygulanımın doğasını mistikleştirerek, gücünün sınırlarını çekmek ve onu kontrol etmek arzusundadır. Zira üretici güçleri hem bedensel hem zihinsel kontrolü altına alacak şekilde yeniden örgütlenmelidir ki kendini yeni öz değerlemelerin taşıyıcı yeni figürleri ve onların ürettikleri üzerinde de hâkim olarak konumlandırabilsin.⁸⁵

Tahakküm anlarını reddetmeksizin bizzat yeni bir dille yeniden üreten yeni ekonomi politik, sermayenin klasik diyalektiğinin dışında kalma iddiasına rağmen eski sorunların yanıtsızlığının eşliğindeki yenilerinin karmaşıklığına bir cevap üretebilmesi şöyle dursun, bizzat deontolojik bir bilim haline gelmiş olması nedeniyle çözüm olabilecek bir duygulanımsal üretimi de mistikleştirmekte, altını oymakta ve kontrol etmeye çalışmaktadır. Ölçümün dışında olanı ölçemeyeceğini, ekonominin diyalektikten arındırılmasının gerekliliğini, değer bir tür arzu yatırımı olduğunu, mevcut sistemin

⁸⁴ M.Hardt, A.Negri, **Çokluk**, s.276-277, M.Hardt, A.Negri, **İmparatorluk**, s.59 ve s.404.

⁸⁵ M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.142-144.

biyoiktidar stratejisiyle artık arzular üzerinden çalıştığı gerçeğini görse bile ekonomi politik hala iletişimsel ve konvansiyonel öznellik, değişim ve tüketim modları aracılığıyla ölçülemez olanı ehlileştirmeye ve kontrol etmeye çabalamaktadır. Sadece ölçümün dışında değil ölçümün ötesinde olan değer ve duygulanım tamamen içerimlenemez bir subliminal normale dönüşmüştür. İnsanlar arasındaki diyaloglarda, körleştirilmeye çalışılan hayalgücümüzde, rutin ve sıkıcı iş ortamlarımızdaki eylemlerimizin güçsüzlük ve yetersizlik hislerinde, tekil varlık ve duygulanım arasında gerçekleşen her bir toplumsal olayda, duygulanımın şarj ettiği her bir mücadelede “ortaklığı” ölçünün ötesinden üretmeye devam edecek bir gerçeklik olarak orada, “olmayan yerinde” duracaktır.

4. biyopolitika

Cesare Casarino Negri ile birlikte yazdıkları “In Praise of Common”da, daha önce dinamikleri ekonomi politik içinden açıklanan bu biyopolitik taşmanın ontolojik köklerini ortaklığın hem üretim hem de üretimin sonucu olması dolayısıyla konumlandığı “ortada”lık halinin analizinden Aristo’ya kadar takip eder ve sonra da gerçek manasını Aristocu bir tanım olduğunu söyledikleri Marx’ın emek gücü kavramıyla ilişkilendirerek buldururlar. Ortak olan ise hem üretimin kendisi hem de sonucu olarak aradadır. Ortada olması ona kendi kendini üretme, kendi öz değerlemesini yapabilme, kendine referansla hareket etme ve kendini özgürce ortaya koyabilme nitelikleri de kazandırır. Dolayısıyla bir dışarısı yoktur. Kendinde ortaklık kendi ya da başkaları için ortaklığa göre nasıl konumlanır? Üretim olarak ortaklık, ortaklığın üretilmesi için hem bir potansiyel öncül, hem de bir üretilen olarak sonuçken aradaki ilişki potansiyel ve eylemlilik matrisi gibi görünebilir ama bu görelî bir potansiyaliteyi -ki her türlü gerçekleşmesi bir içkinlik düzleminde olur-Casarino eylemliliğin başka bir türü olarak evirir. Diakronik bir analizle kendinin öncülü olan

ortaklığı sonuca göre geçmiş bir eylemlilik, olmakta olanı da şimdiki zamanın eylemliliği olarak tanımlayarak gelecek için de olası birçok farklı eylemlilik ve aktüalite olanağının kapılarını aralar. Nihayetinde ortaklık üretim olması hasebiyle bir potansiyeldir, her biri geçmişte, bugünde ve gelecekteki eylemlilik ve gerçekleşme olasılıklarının koşulu, parçası ve belirleyicisi olan bir potansiyel.⁸⁶

Ortaklık maddi olmayan soyut üretimin başı ve sonu olmaklığı yanısıra öncülü ve sonucudur. Ortaklık üretim sürecinin sadece başlangıcı ve sonunda değil aynı zamanda tam da ortasındadır. Çünkü üretim süreçlerinin bizzat kendisi hem işbirliği hem de iletişim dolayımıyla ortaklık temelinde işler. Emek ve değer sermaye gibi hem toplumsal bir ilişki şekli hem de biyopolitik unsurlardır; bu bağlamda da yaşamak ve üretmek ayrılmaz bir bütünlük arz eder. Yaşamın kendisi tamamıyla üretim ve yeniden üretim eylemlerinin bir ürünüdür ve bu denklemin sonucunda yaşam üretici bir makineye dönüşür.⁸⁷ Negri, ontolojik temellendirmeden ziyade tarihsel bir analizle ele alındığını söylediği ve mükemmel ama bir o kadar da öznellik vurgusunun eksik kalmaklığıyla eleştirdiği⁸⁸ Foucault'nun biyopolitik analizlerinden hareketle yeni bir biyopolitika tanımı yapmaya girişir. Zira her şeyden evvel,

“Geleneksel görüş, ortak varoluşu toplumun dışındaki bir doğal dünya olarak sunarken; biyopolitik olarak ortak varoluş kavramı tabiat, hava, elementler veya bitki ve hayvan yaşamıyla sınırlı kalmayıp; aynı zamanda ortak diller, alışkanlıklar, jestler, duygular, kodlar gibi insan toplumunun kurucu unsurlarına da göndermede bulunarak, yaşamın tüm alanlarına eşit nüfuz eder.”⁸⁹

⁸⁶ Casarino, Cesare, Antonio Negri, **In Praise of the Common: A Conversation on Philosophy and Politics**, University Of Minnesota Press, 2008, s.15-16.

⁸⁷ M.Hardt, A. Negri, **Çokluk**, s.148. Makine kavramı bu şekliyle ilk kez Deleuze'ün reddettiği temsil yerine koyduğu fikirle ortaya çıkmıştır.

⁸⁸ Max Henninger, “From Sociological to Ontological Inquiry: An Interview with Antonio Negri”, **Italian Culture**, Vol 23, 2005, s.153-166, s.16.

⁸⁹ M.Hardt, A. Negri, **Ortak Zenginlik**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009, s.178.

Negri ve Hardt, öylece hazır orada O’nu beklemese de yeni bir biyopolitik tanımın inşasına imkân verecek tüm unsurların, “*disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş*” hattında Foucault’nun tüm eserlerinde birçok açıdan emperyal ve küresel seviyedeki somut işleyişleriyle takip edilebileceğini söylerler.⁹⁰ Komuta mekanizmalarının “*yurttaşların beyinleri ve bedenleri üzerinden*” dağılarak işlediği bu toplumda, disiplinden farklı olarak daha esnek ve değişken bilgi ve iletişim ağları, refah sistemleri ve bunlar yoluyla kurumsallaşan hayatın ve artık yeniden üretimin üretimi sözkonusudur.⁹¹

Bu süreçlerin soykütüğünün ve işleyişinin “Hapishanenin Doğuşu ve Cinselliğin Tarihi”nde tüm açıklığıyla ortaya konulduğunu söylerler.⁹² “Cinselliğin Tarihi” içindeki “Right of Death and Power over Life” makalesinde Foucault, klasik çağda kendine yönelen iç veya dış bir tehlike anıyla sınırlansa da yaşam ve ölüme karar verme hakkına sahip bir egemen gücün zamana, şeylere, bedenlere ve nihayetinde tebasının hayatlarına el koymak suretiyle çeşitli şekillerde hayat üzerinde disipline edici iktidar tekniklerini seferber ettiği güç modelinin kralın kafasının egemen devletten kesilip koparılmasından sonra da değişmeden kaldığını anlatır.⁹³ Artık klasik bir egemen için değil, hayat seviyesinde ve hayat adına nüfusun mobilizasyonu ile daha korkunç şiddet uğraklarından geçtiğimizi söylemek mümkündür. Cinselliğin tarihindeki biyopolitik anlatım, yaşam üzerinde işleyen gücü tarif eden ünlü analitik bir diyagram üzerinden yapılır. Bu diyagramın bir kutbunda insan bedeninin güçlerini disiplinler tekniklerle maksimize etmek ve bedenleri verimli şekilde işleyen sistemlere yerleştirmek için işleyen anatomo politik odaklı bir biyoiktidar varken, öteki kutbunda düzenleyici

⁹⁰ M. Hardt, A.Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.47.

⁹¹ **A.g.e.**, s.48.

⁹² Cesare Casarino, Antonio Negri, “It’s a Powerful Life”, **Cultural Critique**, 57, Spring 2004, s.165; M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.69; Max Henninger, **a.g.e.**, s.155.

⁹³ Rabinow, Paul, Rose Nikolas, “Thoughts on The Concept of Biopower Today”, **BioSocieties** 1, s.195.

denetim ve kontrollerden biri olan türlerin bedenine, bedenlerdeki içkin hayata, bu bedenlerin ölümüne, doğumuna ve uzun yaşamasına odaklanan nüfusların biyopolitiği vardır.⁹⁴ Bu diyagramın iki kutbu da 19. yüzyılda yüzyıla biyopolitik çağ adını verdirecek şekilde bir araya gelerek cinselliğin de bir parçası olduğu iktidarın muhteşem teknolojilerini oluşturur. Foucault'da biyopolitik, hayatın kendisinin siyasetin bir nesnesi haline gelmesi ve iktidarın artık tekil ve kolektif her tür varoluş seviyesinde hayat üzerinden işlemeye başlamasını anlatmak için kullanılan bir alet setinin parçasıdır.

Epistemolojik sınırların ötelenmesiyle artık ontolojik bir platforma geçişin zorunluluğa dönüştüğü Foucault'nun biyopolitik analizlerinde radikal ontolojik dönüm noktalarından biri olan cinsellik sorunsalını Negri, sadece toplumsal hiyerarşilerin oluşumu ve mevcut güç ilişkilerinin yeniden üretiminde değil cinselliğin ötesinde her tür yaşam şeklinin ve formunun oluşumunda da asli bir belirleyen olarak gördüğünü ifade eder.

Negri, Foucault'da belirgin olmadığını iddia ettiği bir biyopolitik ve biyoiktidar ayırımına gider. Biyopolitiği hayat üzerindeki tahakkümün kurumsallaşması (biopotere) olarak okurken bunun karşısında konumlandığı biyoiktidarı da (biopotenza) kurucu gücün potansiyalitesi olarak görür. Biopotere olarak biyopolitikadaki iktidar ya hayatı olumlayarak ya da kendini ona karşı konumlandırıp hayatı ilga etmek suretiyle belirlerken biopotenza olarak biyopolitikadaki bios gücü ve iktidarı yaratır.⁹⁵

Negri, kavramların ayırımını kendi perspektifinden belirginleştirse de Foucault ile aynı düzlemde. Yaşam politikanın temel konusu olur, iktidar ve yaşam belli

⁹⁴ M. Foucault, **History of Sexuality**, Vintage Books, 1990, s.145.

⁹⁵ Cesare Casarino, Antonio Negri, "It's a Powerful Life", **Cultural Critique**, 57, Spring 2004, s.151-183, s.167.

zamanlarda ve şekillerde iç içe geçerler ve üreme, hijyen, doğum, ölüm, beslenme, sağlık vb. bireylerin ve Negri'nin vurgusuyla nüfus olarak sayılabilecek tüm canlı topluluklarının⁹⁶ ortaklığı olan hayata dair tüm alanlarda biyopolitika müdahale alanını genişleterek işler. Negri buna emek gücünün verimli şekilde işletilmesini de ekler.

Foucault'nun biyopolitik kavramını, Almanların idari örgütlenmesi ve devleti disiplinle yönetme sanatı olarak bilinen “Polizeiwissenschaft” kavramıyla benzeştirmesi ve de yaşamın ekonomi politiğini yapma uğruna klasik devlet toplum ayrışmasını aşacak şekilde kavramın sınırlarını genişletmesi noktalarında sorunsallaştırır.⁹⁷ Zira yaşamı her noktasında kapan bir iktidara karşı yine hayat düzleminin kendisinin iktidarın tahakkümünden özgürleşebilecek yeni öznellik üretimlerinin oluşmasına müsait bir zemin olup olmadığı sorusunu da akla getirir. Foucault bu konuda özel bir strateji ve yol haritası geliştirmemişse de bunun yollarını açık tutacak bütünlüklü, ahenkli ve kendiğinden bir totalite olarak değil mikrodan makroya her tür analiz seviyesindeki pratiklerin, kurumların ve bilgilerin farklı tarihsel şartlar içinde karmaşık bir ilişkiler ağını çattığı bir iktidar(lar) alanı serimlemiştir. İktidar bu karmaşık ilişkiler ağında dolaşırken ve kan damarları misali tüm toplumun içine ağ gibi yayılmışken paradoksal bir şekilde değişik iktidar noktalarından gelebilecek direniş ve özneleşme süreçlerini de besleyecektir. Sermaye bileşiminin başkalaşımının ve emeğin yeniden örgütlenmesinin biyopolitik çerçeveden okunması Negri için bu süreçlerin birbirleriyle karşılıklı bir etkileşim içinde dönüşüp değiştiklerini göstermesi ve kendi biyopolitik kavramsallaştırmasının farklılığını ortaya koyması açılarından hayatidir.

Negri “Porselen Yapımı”nda, Deleuze ve Foucault'nun, makro ekonominin 20.yüzyılın ikinci yarısından sonraki tekniklerinin, dönüşmüş olan emeğin ölçüsüne

⁹⁶ Antonio Negri, **Porselen Yapımı: Politikanın Yeni Bir Grameri İçin**, Çev. Elyasa Koytak, Monokl, İstanbul, 2012, s.38.

⁹⁷ A.g.e., s.39.

artık değer biçemediği ve disiplin altına alamadığı günümüz kapitalist sömürü ve tahakküm ilişkilerinin dinamiklerini anlamak bakımından çok anlamlı bir öznellik üretimi analizi yaptıklarını aktarır. Biyopolitikayı hareketli bir tarihin içinde iktidar dispozitifleri aracılığıyla emeğin hareketlerine bağlayan Negri, Foucault ve Deleuze kıyılarından aldığı öznelliği, değer üretimi ve direnişle politikanın merkezine yerleştirirken hem kimi güncel biyopolitik analizlerin yapmış olduğu bir tür maddeci vitalizmden hem de biyopolitikanın bulanık sularında yaşamın olumlanmasından ziyade ölüme övgüler düzerek yaşamı potansiyel tüm özgürleştirici ve üretici güçlerinden mahrum bırakacak bir biyolojik ve doğalcı hayatın ontolojisini yapmaktan kaçındığını belirtir.⁹⁸

Negri'nin gönderme yaptığı ikinci tür ontoloji Agamben'in çıplak hayatın üzerinden kurduğu biyopolitik yorumlardır. Foucault'nun politik hesaplamalardan ibaret olan biyopolitiğin ortaya çıkışını 18. yüzyıla yerleştirmesine karşın Agamben egemenlik ve biyopolitik arasında her daim bir biyopolitik ilişki olageldiğini iddia eder. Agamben'e göre moderniteyi farklı kılan bireylerin kapasitelerini arttırmak için yeni politik tekniklere odaklanması ya da Foucault'nun ifadesi ile "yaşatma (make to live)" gücü değildir.⁹⁹ Negri ve Agamben'in ikisinde de ölüm hayata içkin ve onun bir parçası olarak görülse de Agamben'in sürekli ölümün sınırlarında gezinen varlığının politik eşiklerle sınırı üzerinden kurumları biyopolitik analize tabi tutmasına karşın Negri'nin biyopolitikasında ölümün üstesinden gelebildiği ölçüde limitlerin yaratıcılığına açık olan ve sürekli içeride yaşanan hayatın her anlamdaki kurucu potansiyeli öne çıkar. Negri'deki, Agamben'in içinde kaldığı Heidegerci bir zoe'den biosa mistik bir eşik dolayımıyla geçiş değil, doğalcılığı ve bir önsel ilkeyi dışlayıp yapaylıktan hareketle

⁹⁸ Cesare Casarino, Antonio Negri, **"It's a Powerful Life"**, s.168.

⁹⁹ Burada Agamben, egemen gücün istisnayı genelleştirip norm haline getirmesi yoluyla öldürdüğü durumdan çok da ayırdedilemeyecek bir modernitenin hayatı yaşanacak pozitif bir proje olarak kurmasından bahseder.

Deleuzyen ve Foucaultcu doğrudan bir özgür öznellik kurulumudur. Biyopolitik de belli bir döneme işaret eden türdeş pratik ve stratejilerden oluşan bir direniş dispozitifidir. Bu açıdan ahlakın soykütüğünü çıkaran ve vitalizme karşı duruşuyla hem bir özneleşme süreçleri bütünü hem de maddeci bir teleoloji alanını savunan Nietzsche dahi bu öznellik üretim kaynaklarının sonluluğundan dem vurduğu derecede Negri'nin analizlerinden çıkarılır. Çünkü Negri'nin merkantilizm ve liberal düşüncenin köklerine kadar takip ettiği biyopolitika günümüz postmodern siyasetinde toplumun ve emeğin gerçek tahakkümünden çıkabilmeyi sağlayacak yeni işlevler ve niteliklerle donanmıştır ve duygulanımla evrenselleşmiştir, gücü kendinde tekillikler ile kurduğu bağdaşıklıklar sayesinde de sürekli oluşmakta olan bir direniş üretim sürecine de işaret etmektedir.

Biyopolitika, biyoiktidar karşısında yıkıcı ama ortaklıklar adına yapıcı krizler yaratır. Kapitalist kontrol ve tahakküm stratejileri de buna karşılık olarak el arttırır. Devlet ya da özel kurumların izleme, gözetleme, takip gibi tekniklerle toplumsal üretim süreçlerini izleyerek işbirliği ve ortak varoluş alanlarının yapılarını ve ortak ürünlerini dağıtmaya ve özelleştirmeye çalışır. Negri buna örnek olarak okulların özelleştirilmesini, kamusal kurumların işlevsiz kılınmasını örnek verir. Bu stratejilerin daha da açık gözlenebileceği alan olarak mali işlemlerden bahseder. Örneğin finans, üretici ağlarına kendisi doğrudan temas etmeksizin kar spekülasyonları ve kriz beklentileri gibi insanların duygularına ve gündelik yaşamsal ilgilerine hitap ederek günümüzde oldukça sık kullanılan algı yönetimini devreye sokup bilgi, kodlar, duygular, imgeler gibi biyopolitik ilişkilere gömülü ortaklıkları özelleştirmeye ve gaspetmeye çalışır. Bunların karşısında ise mücadeleye devam eden üretken biyopolitik emek, bilişsel, duygulanımsal biçimleriyle değer yaratımını engeller ve biyoiktidarı krize sokar. Negri'nin de verdiği örnekte olduğu gibi biyopolitikle ortak temel üretim nitelikleri taşıyan bilimsel bilginin ortaklaştırılması duygusal emeğe mücadelesinin bu yeni aşamasında ihtiyacı olan malzemeyi de verecektir. Uzmanlık alanı olan bilimsel

retimden doğan ürünün dergiler, konferanslar atelyeler, seminer, internet vb. yeni yolları da katarak sermayenin akışkanlığı ve yaygınlığı karşısında yine onun stratejisini kullanarak kamuya yaygınlaştırılması duygusal ve canlı emeğin elini güçlendirerek çokluğa sermaye ve biyoiktidarı krize sokacak karşı hamlesi için stratejik bir araç sunacaktır.¹⁰⁰

Negri, sermayenin kapatmasına rağmen iktidarın gözenekli dokusuyla sunduğu paradoksal boşlukları tespit etmeye yaradığı ve leğinden taşan öznellik ile biyopolitiğin direniş inşasını mümkün kılan zemini sağladığı için modern ile postmodern arasındaki süreksizliği postmodern lehine olumladıklarını itiraf eder.

Öte yandan dikkatli olunması da gerekir. Negri'nin sürekli br üst gelişim seviyesinde yeniden ve yeniden örgütlenerek karşı karşıya koyduğu emek ve sermaye gerilimi bir kısır dnę gibi de yorumlanabilir. Zira postmodern çağın söylettiği “*her tahakküm aynı zamanda direniştir*” sloganı yine benzer diyalektik çembere dönüşme riskini de taşır. Oysa, tekillikleri biyoiktidar karşısında konumlandırığımızda ve bunu biyopolitik öznellik ve ortaklık üretimlerinin kopuşuyla talandırdığımızda durum değişecektir. Direnişler, biyopolitikanın çelişkili bağlamının yani iki yüzlü karakterinin ekonomik ve politik alandaki tekillik merceklerinden yansıtılmasıyla görünür olan birebir tekil çelişkilerden türeyecektir.

Negri ve Hardt biyopolitiğin işte bu ikili doğasını yeterince kavrayamadıklarını iddia ettikleri ve basit liberal bir yaklaşımın temsilcileri olarak andıkları François Ewald ve Roberto Esposito'nun çizgisini kabul etmezler. Bunların, nüfusun ve bireylerin homojenleştirilmesiyle oluşan tutarlı normatif kümelerin yönetimi olarak öne ıkarılan

¹⁰⁰ M.Hardt, A. Negri, **Ortak Zenginlik**, s. 154.

biyopolitika anlayışlarını, Foucault'ya filolojik bir sadakatin kuruluşuyla sadece bir istatistiksel perspektif ve sigorta matematikçiliği olarak yorumlarlar.¹⁰¹

Yazarların eleştirdiği bir diğer grup ise başta Noam Chomsky olmak üzere yaşamı Foucault'nın terminolojisine başvurmasalar da doğalcı veya aşkın değişmez varoluşa göndermede bulunmaklıklarıyla bir tür biyopolitikanın mantıksal dilbilimsel analizlerini yapan düşünürlerden oluşur.

Evrensel tekillikğin emek değerle arasındaki teleolojik ya da diyalektik bir ilişkiye dönüşmeyen duygulanımsal ve biyopolitik hareketlilik duraklarını Negri ve Hardt'ın ontolojik bağlama nasıl yerleştirdiğini açıklamaya çalışmıştık. Tekillikğin iktidarla kurduğu biyopolitik ilişki de aynı şekilde bir Aufhebung uğrağından geçmeden kurulur. Tekillikten öznellik üretimi her zaman bir kopuş, taşma ve fark içerir.¹⁰²

5. tekilliklerden münferit yoksunluk (yoksulluk)

Ortaklığın bu ikili vechesinin ilkindeki mutlak ontolojik, senkronik, tarih ötesi ortaklığın kendindeliği, kendi etkilerinde içkin yok ya da boş bir sebeptir (absent cause). Marx'ın, Aristo'nun değeri bulmadan bulduğunu aktarımından hareketle, Aristo malların değer ifadelerindeki denklik ilişkisini çok iyi açıklamış olmasının yanı sıra aslen ortaklığın ikili vechesiyle ilişkilendirilebilecek başka bir kritik unsurunu yani Marx'ın ve sonra Negri ve Hardt'ın yoksulluk kavramlarını da şekillendirecek olan bir yoksunluk ontolojisinin tarifini vermektedir.

Aristo'nun tek bir “potansiyalite” (dynamis) kavramıyla aslında, “eyleme ve değiştirme potansiyeli” ve “üzerinde eyleme ve değiştirilme potansiyeli” olmak üzere ayırt ettiği iki tür potansiyelden bahsettiği aktarılır. Bu maddede içkin olan değişimin ve

¹⁰¹ M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, s.70.

¹⁰² A.Negri, **Porselen Yapımı**, s.47.

dönüşümün kaynağı olan dynamisin öteki yüzüdür. Potansiyele referansla imkânsızın imkânını sunar. İmpotens olarak adynamia potansiyele göre bir yoksunluktur. Tüm potansiyalite, potansiyel olarak impotansiyalitedir. Yani potansiyalite kendi yoksunluğunun olasılığını da içeren bir kendinden mahrum olma potansiyelidir. Bu anlamda “Adynamia” ise bu potansiyel ile eylemlilik arasındaki ya da gölgesindeki ne potansiyel ne de eylemlilik olandır. Hem potansiyelin hem eylemliliğin karakterini taşır: Eyleyen ve değiştiren; üzerinde eylenen ve değiştirilen. Madde olmayan adynamis değiştirme ve dönüştürme gücünü maddeden alır. Yoksunluk doğal olarak sahip olabileceği ama yokluğuyla tanımlandığı belli bir nitelik yokluğuyla tanımlanır ama tanımlanır. Eğer bazı durumlarda doğal olarak niteliğe sahip olup da bunu bir şiddet dolayımıyla kaybederse de ortaya çıkan şey yoksunluktur. Burada Aristo yoksunluk bağlamında bir olasılığın yokluğunu ve bir yokluğun varlığa gelme imkânının koşullarını devreye sokmuş olur. Sadece yoklukla değil şiddetle bir yoksunluğun üretilebileceğini ve niteliğin olmamaya gelebileceğini ifade eder. Daima gerçek bir olasılık olmasa bile bazı durumlarda gerçek bir eylemlilik olabileceğinin de imkânıdır.

Spinoza bu imkânı alır ve dinamikle ilişkilendirir. Cehalet mutluluktur ve cesaret getirir anlayışındaki gibi, çocukların bilgiden yoksun olmalarının getirdiği dinamizm vb. bedensel zayıflıklar ve yoksunluklar çeşitli biçimlerde güç demektir. Ortak varoluşa yönelmiş, diğerlerinden ayrı düşmüş olmanın verdiği güçle, ortak iyiye ve kavramlara odaklanmış tekil bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu çokluğun gücüdür ve ortak varoluş için yoksulluğun karşısında savaşılan bu güç ortak zenginlikleri de yaratır ve demokrasi imkânına yol verir.¹⁰³ Bunun bir örneği, Marx’ın değer kavramının maddiliğinin, değerın kısmi kullanım ve değişim değerleri gibi potansiyel ve eylemliliklerinin etkilerinde içkin olmasıdır.

¹⁰³ Antonio Negri, **Ortak Zenginlik**, s.67.

Emek gücünün rasyonel ama birincil bir potansiyel olması da buna bir başka örnektir.¹⁰⁴ Bu gücün değişik ekonomi politikalar ve biyopolitik şiddet aracılığıyla ortaklık alanından koparılıp gaspedilmesi de bu imkân dâhilindedir. Ölçülemeyen ve bir ilişki olarak tanımlanan değer ve artık değer, bu imkânın sunduğu yapısal boşluk sayesinde sayısallaştırılabilir, ölçülebilir ve değişilebilir olur. Öte yandan, aynı boşluk sayesinde, nesne olarak mutlak yoksullukla nitelenen emek de, işçiler ve topraklarından kovulan köylülerin bedenlerinde canlı emek olarak özneleşir. Buradan hareketle bir “*genel olanaklılık*”¹⁰⁵ olarak tanımlanan emek, nihayetinde özel mülkiyet ve sermaye karşısında somut bir tehdit ve patlayacak bir güce dönüşür.

Yoksulluğun ontolojik bir olay olarak değerlendirilmesinden ziyade bir potansiyellik biçiminde kavranması, ortaklık fikrinin inşasında önemli bir yer tutar. Negri ve Hardt’ın umudunun dayanağı, Schmitt ve Heidegger’in yoksul çokluğun içkinliğinden korkmaları, yani yoksulun ontolojik gücüdür.¹⁰⁶

Eleştirilenler çizgisindeki Marsilius yoksulluğu sadece Hristiyan mükemmelleşmesinin değil bizzat demokratik toplumun yegane temeli olarak sunar.¹⁰⁷ Yine Heidegger, ontolojik varlıkla ilişki içinde merhametin nesnesi haline getirdiği Hristiyanca bir yoksulluk kavramını “komünizmin özü ve onun ilksel uygulanaşı” olarak düşünmekte ve adeta yoksulluk zenginliktir demektedir.¹⁰⁸ Tıpkı kaybedecek bir şeyi olmayanların özgürlüğü gibi. Heidegger özgürlük kelimesini bir şeyi bozmamak, korumak olarak okur. Gerçek yoksulluk “zorunlu olmayandan” mahrum olmakken, zorunluluktan özgür olan da zengindir; yoksulluk zenginliğe yol açar, dolayısıyla da

¹⁰⁴ C.Casarino, A. Negri, **In Praise of Common**, s.26-27.

¹⁰⁵ Antonio Negri, **Ortak Zenginlik**, s.69.

¹⁰⁶ Antonio Negri, **a.g.e.**, 59.

¹⁰⁷ Negri ve Hardt’ın buna verdiği örnekler, Fransiskanzmin mülkiyet ile ilgili hukuk teorisi, Tarello Giovanni.Yoksul çokluğunun tehdit olduğu tarihsel olaylar ise: Münzer, Anabaptistler, La Paz İspanyol egemenliğine saldırı Tupac Katar; 1857 Hint İsyanı; Avrupa sömürgeci güçlerine karşı çeşitli isyanlardır.

¹⁰⁸ **A.g.e.**,a.y.

gerçek yoksulluk zengin oluşun “özgürlüğe, yani özgürlüğün gerçek özünün saklanması ve korunmasına dönüşür”.¹⁰⁹

Marx’tan sınıf analizinde kopmadıklarını ısrarla vurgulayan Negri ve Hardt’ın yoksulluğu sınıfın yeni unsuru çokluğu kurar. Yoksullar, işçiler vd. yoksunlaştırılanlar artık ortak koşulların öznesidirler. Zira tüm topluma yaygınlaşarak dönüşen sömürü artık üretici bir işlev olmaktan çıkıp tahakkümün bir aracına dönüşmeye başlamıştır. Kapitalist rejimlerle sürekli bir üretimin ve sömürünün yaygınlaşıp tüm toplumsal yüzeyde uyguladığı baskı sonucu, ücretli ücretsiz, yoksunlaştırılanların niteliksel koşulları eşitlenmiş görünmektedir. Coğrafi ve tarihsel sınırları aşan şekilde tüm toplumlara nüfus etmiş kapitalist üretimin kalbine yerleştirilen yoksullar aslında tahakkümün ortak stratejileri ve mekanizmalarına maruz kalmaklıkta ortak olan öznelerin tümü ve çokluğun harcıdır.¹¹⁰ Çokluk mülkiyet ve düzeni tehdit eden çok başlı bir beladır. Bu çokluk tehditinin en güçlü yanı ise yine çokluğun denizciler, yersiz yurtsuzlar, hizmetçiler, askerler, emekçiler, hainler, reddedilmişler, korsanlar ve büyük okyanuslar boyunca dolaşan sayısız diğerlerinin bileşiminden oluşan çeşitliliğidir.¹¹¹

B. Ortaklıklarımız: Mülkiyet Cumhuriyetine Karşı Ortaklık Projesinde Ötekileştirilenlerin, (Doğanın ve Suyun) Yeri

Kimlik-farklılık, tikel-evrensel ve kamusal-özel gibi ayrımlar kendilerinden önce birçok düşünürce konu edilmiş ve çeşitli açılardan tüketilmiş olmasına rağmen Negri ve Hardt’ı özel kılan kendilerine has bir şekilde diyalektik karşıtlıkları bütünlük içindeki bir tekillik ve ortaklık sarmalında dönüştürerek yapmaları ve bu ikiliklere bu sarmal

¹⁰⁹ A.g.e., s.62.

¹¹⁰ A.g.e., s.68.

¹¹¹ A.g.e., s.58.

dolayısıyla kimlik, özcülük ve köktencilik üzerinden yerinde eleştiriler getirebilmeleridir.¹¹²

Tekilliklerin kimlikten ziyade çokluğun kurucu unsuru olan öznelliklere karşılık geldiği analizlerinde Hardt ve Negri cinsiyetçi, etnik ve doğal tekillikler şeklinde ayırt edilebilecek kategorilerde mevcut söylemlerle ve onların kurucu dinamikleriyle hesaplaşırlar. Zira çokluk bu tekillik ve ortaklık dinamiğinden doğan öznelliktir¹¹³. Tekillikleri hapsoldükleri biyoiktidar tanımlarından özgürleştirmek ve ortaklığı farklı bir ontolojik perspektiften yeni öznelerin dolayısıyla yeniden tanımlayabilmek için siyaset felsefesinden, antropolojiye, edebiyattan dil teorilerine, etikten feminist teoriye kadar birçok alanı kesen bir eleştiri temelini özenle hazırlarlar. Negri ve Hardt'a göre ekonomik üretime ve yeniden üretime yapılan her gönderme bedenlerin merkeziliğini ihmal edemez hale gelmiştir. Cinselleştirilen, ırksallaştırılan, metalaştırılan bedenlerimiz bir tür mülkiyet ve sahip olmaklık anlayışının ataerkil düzeneğinde çeşitli şekillerde özgürleşmeyi beklemektedir. Bu talep günümüz toplumsal ve siyasal sistemimizin baş aktörü olan mülkiyet cumhuriyetinin istisnasına değil, toplumsal düzenin hem aşkınsal hem maddi kuruluşunu açığa çıkaran normal koşullarına doğrudan bağlıdır. Bedenlerimize olan bakış açışımızdaki değişiklik ve yeni bir öznellik ontolojisi, polisten başlayarak günümüz mülkiyet cumhuriyetine kadar gelmiş iktidar tarafından kullanılan disiplin, kontrol ve her türlü köktencilığe meydan okuyabilir.¹¹⁴

Ekonomik değerin niceliği değerlendirmeleriyle karşımızda duran ekonomizm de bir tür köktenciliktir. Bedenler üzerine aşırı bir biçimde yoğunlaşmış olmasına

¹¹² **Ortak Zenginlik**, s.129; **Çokluk**, s.215; Devrimci paralellik için, **Ortak Zenginlik**, s.319; Üretici Bedenler, Bedenlerin Fenomolojisi için bkz. Yine **Ortak Zenginlik**, s.37-52; Ayrıca bkz. Strathausen, Carsten, Critique of Neoleft Ontology, **Postmodern Culture**, Volume 16, Number 3, May 2006; Silvia Federici, **Feminism and politics of commons**, makalesi www.thecommoners.org.

¹¹³ Antonio Negri, **Çokluk**, s.217.

¹¹⁴ M.Hardt, A. Negri, **Ortak Zenginlik**, s.41.

rağmen ekonomizm gerçekten de bedenleri aşan değeri görmek için bedenler aracılığıyla bakar. Kapitalist ve sosyalist ekonomizmlerde ortaya çıkan metafiziksel incelik ve teolojik nüanslardır. Bu açıdan bakılırsa mesele gerçekte bedenler üzerinde ya da arkasında duran ekonomik değerin niceliğidir. Beden tekillikleri, değer açısından ele alındığında kaybolur. Dinsel, milliyetçi, ırkçı ve ekonomist tüm köktencilikler, sonunda bedeni ve onun gücünü yadsımasına rağmen en azından başlangıçta bedenin öneminin altını çizer. En başta bedenin önemi, sonra onu yadsıma süreci işler. Böylece yadsımadan önce zaten beden onaylanmış olur. Katı ırkçılık, bu şekilde biyopolitik için olanak açarken insanın kendine muhalefeti de aynı parantezi açar mı sorusu, bu noktada bir o kadar yerindedir.¹¹⁵

Bergson'un işlenmemiş özdek veya başka bir ifadeyle ham ve saf maddeyle ilişkisinde hayatın karşılaştığı ve mücadelesini verdiği uyum, itaat veya direnişler toplamına verdiğimiz bir isim olarak ortaklık fikri, ortaklığın duygulanımsal siyaseti kolektif şekilde yeniden yapılandırabilmemizin topolojik imkân ve zeminini toplum ya da tarih olarak düşünmez. Bergson'un bu hayatın kendisine, akışkanlığına göndermede bulunan, maddeyle olan ve direnişi de içeren karşılaşmalarının sunduğu duygulanımsal ortaklık fikri Negri ve Hardt'ı etkilese de sonuç itibarıyla temsil ettiği vitalist bir akış olarak yazarlarca Ortak Zenginlik'te¹¹⁶ tarihin düşüncesine yeniden girmesine izin verdiği ve de hegemonik iradeyi olumlamaya yöneldiği için reddedilir.

Ortak varoluşu deneyimlemek evrensel ve aşkın hakikatler söyleminden uzaklaşıp sadece tikel bilgilerle de yetinmeyen bir ortak duyu ve bilgiyi işe koşar. Dışarıdan ve yukarıdan değil de modernitenin içerisinden ve içkinlik düzeyinden türetililecek direniş alanında Foucault'dan sonra dil oyunları ve yaşam biçimleri

¹¹⁵ A.g.e., s.47, 48, 49.

¹¹⁶ A.g.e., s.42.

kavramlarının epistemolojik ve politik anlamda sağladığı ortak varoluş imkânını dil ve hakikat üzerinden düşündüğümüzü ve daha da önemlisi bilmekten öte deneyimlerek açığa çıkardığımızı söyleyen Wittgenstein’i sayar Negri ve Hardt. Wittgenstein’in her türlü aşkın sabiteden, kişiselikten, rastlantıdan azade bir akışkan hakikat ve dil pratiği sunması ve bunları yaşam şekillerinde örgütleyerek dilden yaşama ve oradan ortak varoluş alanına taşıması çok değerli bir biyopolitik açılamdır. Ortak varoluş ve birlikte oluş hattında kalan Levinas, Merleau Ponty ve Derrida ile birlikte işlevselci antropoloji ve sosyoloji içinden Philippe Descola, Levi Strauss gibi büyük isimler, maruz kaldıkları ortak varoluşun yeri sorusuna doğallaştırmadan ve aşkınlaştırmadan kaçınarak verdikleri yanıtta bizi bizzat kolektif deneyimin kendisine ve ortak varoluşu yaratma edimine gönderirler. Zira berisi mutlaklaştırmanın durağan perspektifi ve özcü kimliklerdir.¹¹⁷

Feminizm deneyime dayalı farklılıklar kavramıyla liberal demokrasinin zaten kucakladığı türlü çokluklardan biri olmayan ve hatta özellikle dışlanan bir alan üzerinden kendini ayırıştırarak biyoiktidar ve ataerkil söylem hatlarına karşı muhalefet etmekte başarılı olmuştur. Arendtçi fiziki mevcudiyet politikasıyla açıklanabilecek bir modern siyasallaşma sürecinde deneyime dayalı farklılıkların siyasal alandaki görünürlükleri ve belirleyicilikleri artmışsa da temsili sistemin temsilci ile temsil edilen arasındaki bağın ortak deneyimler üzerinden inşa edilmesi gerektiğine dair el arttırma çabaları beraberinde kimliklerin mi yoksa deneyimlerin mi bu süreçte önceliği olduğu sorunu getirmiş ve feminist teorinin açıklarından biri olarak kalmıştır. Feminizmdeki ortak bir kadınlık deneyimine yapılan göndermeler liberal bireyin bedenini ve çıplaklığını kadınlığa ait cinsiyetçi bir örtüyle kapatırken öte yandan cinsiyetin bu şekilde giydirilmesiyle görünürlükleri azalan sınıfsal, ırksal ve diğer cinsel eğilimler

¹¹⁷ A.g.e., s.132.

gibi temel kimi farklılıklar ve tekil varoluş şekilleri göz ardı edilmekte, dolayısıyla bunlar üzerinden tahakküm ve sömürü düzeneklerine getirilebilecek eleştiriler ve verilebilecek mücadeleler de zayıflamaktadır. Bu gerçekten hareketle özellikle feminizm içindeki ırkçılığın üzerinden Sojourner Truth ve bell hooks gibi figürler cinsiyetçi baskılara karşı mücadele eden kadınların diğer sömürü ve tahakküm mekanizmaları karşısında sessiz kalmalarını ve hatta mücadelelerinde bu mekanizmaları kendi avantajlarına bizzat kullanarak sömürü ve tahakkümü yeniden üretmelerini eleştirirler. Örneğin siyah feminist bu açıdan beyaz feministi, sömürgelerdekiler ise her ikisini hedef tahtasına koyar. Bir diğer örnekte gelişmiş modern batı feminizmi az gelişmiş ülkelerin peçeli, cahil doğulu kadını imgesi ile kurduğu ötekilik ilişkisinden kendi medeni batılılığı ve gelişmişliğini onayarak çıkarken sömürgeci tahayyül ve tahakkümler yeniden üretilir. Birçok açıdan kadın üst kimliği özgürleştirici bir öznellik ve ortaklık kurabilecek kadar yeterli ve kapsayıcı bir öznellik teşkil etmez ve kimlik siyasetini problemli hale getirir.

Öte yandan çokluk buna bir cevap olma potansiyeline sahiptir. Hali hazırda verili kimliklerin sabit ve değişmez özlerine ve temsillerine kapanmış bir kimlik politikasından çıkış için sürekli bir kuruluş ve oluş sürecini deneyimleyen bedenler politikasını destekler Negri ve Hardt. Benhabib'in postmodernizmin kadınlığı tartışmaya açması ve bu şekilde onu belirsizleştirmesiyle feminist mücadeleye sekte vurduğunu söylemesi karşısında mevcut özne konumlanışlarına karşı durmanın, politika yapmak ve kadın hareketinin kurtuluşuna helal getirmek anlamına gelmediğini savunan Butler'in çokluk ve ortaklık kavramsallaştırmasına özel bir katkısı vardır. Butler ise mülksüzleşme kavramıyla ortaklığa, ortaklık için ve ortaklık içinde olmak anlamlarını

yükler.¹¹⁸ Negri ve Hardt'ın performatif postfeminizm ve queer çalışmalarını özgürleştirici buldukları çizginin başlangıç noktası da salt bedenlerden ortaklığa giden yolu açan öznelğin sınırları belirlenmemiş faillik alanlarında kendini ifade edebilme ve politika yapabilmesiyle açılacak yeni olasılıkların potansiyalitesine işaret ediyor oluşlarıdır. Feminist öznenin kurulurken dışarıda bıraktıklarına bakmak “bir”ci anlayışları incitse de bu arzu edilesi bir şeydir. Bilakis kadınlık kategorisinin önceden belirlenmemişliği, onu, altında her türlü deneyim ve yaşam şekli için yer açabilen bir öznellik kategorisi kılmaktadır. Normatif temelleri reddeden Butler, sürekli bir oluş ve kendiliğindenlikle kurulan bu aynı zamanda her türlü siyasal mücadele ve müzakereye açık alanda, totalleştirici tüm etkilere ve bire karşı durmaktadır. Belki de böylesi bir alan çokluğun içinde eyleyeceği alternatif bir inşa sürecinin göndermede bulunduğu değer kümesini belirleyiciliğiyle de ayrıca önem ve anlam taşımaktadır.¹¹⁹

Meskur düşünceler için kapitalizm, kadını, toplumu, çevreyi yok sayarak, ötekileştirerek ve yağmalayarak ekonomiye tabi kılan bir sistem olarak görülmektedir. Ortaklık fikri bu bağlamda mevcut merkezîyetçi, otoriter, determinist, etnici, cinsiyetçi, sanayileşmeci, kalkınmacı ve sadece devleti merkeze alan siyasal projelere karşı özgürlükçü ve eşitlikçi bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Ortaklığın her türlü tahakkümün ve şiddetin karşısında otonomiye, özgürlükleri, karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğini içeren gramerinde, çevrecilik dâhil olmak üzere yeni toplumsal oluşumlar da önemle vurgulanmaktadır.

¹¹⁸ J.Butler, A. Athanasiou, **Dispossession: The Performative in the Political**, Polity Press, Malden, 2013.

¹¹⁹ M.Hardt, A.Negri, **Çokluk**, s.196-207.

1. Su, Çevre ve Ortaklık

Su ile ilgili diğer bir tema da, suyun kendinde olan değerinden çevre içinde araçsallaştırılan bir unsur olmaklığına kadar çeşitlenen doğa ve çevre tartışmalarıdır. Zira su içinde var olunan çevrenin en temel bileşenidir.

Genel olarak doğaya ve çevreye dair yaklaşımlara bakıldığında kabaca aşağıdaki başlıklar öne çıkmaktadır. Genel olarak hâkim anlayış doğanın insanın hizmet ve kullanımına tabi olduğu kabulüdür. Hiyerarşik, sınıfsal ve rekabetçi toplumsal yapıdan kaynaklanan tahakküm ilişkileri doğaya yansıtılır ve insan doğayı üzerinde tahakküm kuracağı, üretimin ve tüketimin kaynak alanı olarak görür.¹²⁰ Dünyanın ve doğanın tüm canlı ve cansız unsurlarıyla birlikte insanın kullanımına ve hizmetine sunulmuş olduğu iddiası insan merkezci bir bakış açısıdır. Doğanın ve çevrenin içinde bulunduğu tehlikelerden en az etkiyle çıkabilmesi ve gelecek kuşaklara da kalabilecek bir kaynak alanı olabilmesi için ihtiyatlı davranmayı ve doğanın kendini yeniden üretmesine izin verecek şekilde kaynakları kullanmayı salık veren hâkim çevrecilik anlayışı insanlığın sürdürülebilir kalkınma ile birlikte gelişebileceği reformcu çevreci tutumlar olarak bu kategoride değerlendirilir.

Biyomerkezci derin ekoloji yaklaşımına göre doğanın ve doğadaki tüm canlıların kendinde bir değeri vardır. Her canlı birbiriyle bağımlılık ilişkisi içindedir, insanlar da bu ilişkisel bütünün bir parçasıdır. Bu kabulden hareketle daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir hukuk anlayışı ve haklar kataloğuna ihtiyacımız vardır.

Bu ikisini de eleştiren, daha anarşist yaklaşımlar, doğaya ve çevreye böylesi bir değer yüklemenin bizzat kendisinin insan merkezli ve sorunlu bir ilişki kurma biçimi

¹²⁰ Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994, s.23.

olduğunu söylerler. Bu tür doğaya değer yükleyen yaklaşımlar insanlar arası ahlaki ve hiyerarşik ilişkileri de doğaya yansıtmaktadırlar.¹²¹

Bir diğer yaklaşım ise doğayla dengeli ilişkiler kurmayı savunan ve siyasi bir harekete dönüşme potansiyelini hep içinde barındıran yeşil hareketidir. Bu hareketlerin her biri farklı siyasal ve ekonomik görüşlerden beslenip kendi içlerinde de çeşitli fraksiyonlara ayrılırlar. Ekofeminizmden Marksist çevre anlayışına, ekoliberter anlayıştan anarşist çevrecilere kadar değişik çevre hareketlerini beslerler. Örgüt kimlikleri ve hedefleri de farklılaşır. Örneğin Amerika'daki doğa âşıkları kontrolsüz kalkınmaya karşı örgütlenirken "arka bahçemde olmaz" diyen çevreciler daha yerel ve topluluk bazlı sağlık ve hayat kalitesine dair dar bir çevrecilik ve koruma anlayışıyla davranırlar. Tüm dünyada faaliyet gösteren Greenpeace gezegeni kurtarmak adına küresel kapitalizm ve sömürüye karşı savaşıyor. Yeşil siyasetçiler ise içinde yer aldıkları toplumsal iktidara karşı muhalefet geliştirip doğrudan ilgili devletlerin yurttaşlarını muhatap alırlar.¹²²

Negri ve Hardt “Duyuru”da, Bookchin’in kapitalizmin ekonomik bir topluma dönüştüğünü ifade ettiği gibi, kapitalizmin insanı ve doğayı kısaca ortaklıkları yağmaladığını, her şeyi mülkiyet ilişkilerine ve ekonominin baskısına tabi kıldığını söyler.¹²³ Yeni projelere geçilmesi gereklidir. İnsan merkezci ve sanayileşmeci zihniyet doğayı tahrip ederken öte yandan reformist görülen çevreci hareketler karşısında gelişen derin ekoloji ya da kendi içinde mistisizme kaçan mistik ekolojik hareketler de doğaya kendinden menkul bir değer atfetmektedirler. Çözüm alanını bu dünyanın içkinliğinden ziyade daha aşkın bir yerde tanımlamaktadırlar. Doğayı insansızlaştırmaya giden bir

¹²¹ Murray Bookchin, **a.g.e.**, s.23.

¹²² Murray Bookchin, **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1996, s.22.

¹²³ Antonio Negri, Michael Hardt, **Duyuru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.57-58. Murray Bookchin, **Özgürlüğün Ekolojisi**, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.28.

insan düşmanlığından insan dışındaki diğer tüm organik ve inorganik ajanlara hukuki kimlik verilmesini savunmaya kadar giden spektrumdaki çevreci ideolojik hareketler de mevcut sistemin içinden çıkamayarak sorunlara ciddi çözümler üretmekte aciz kalır. Bookchin, bu bağlamda hem doğaya anlam ve değer verenin insan olduğunu göz ardı eden derin ve mistik ekolojik hareketleri eleştirir hem de doğanın insanın emri ve tahakkümü altında sınırsızca sömürülmesinin de yanlış olduğunu vurgular.¹²⁴

Negri ve Hardt'ın analizleri ile kesişen bir hattan ilerleyen toplumsal ekoloji düşüncesinin önde gelen ismi Bookchin¹²⁵, “Özgürlüğün Ekolojisi” kitabında çevrenin şu anda içinde bulunduğu krizin toplumsal nedenlerini özgürlük ile adalet ve yine özgürlük ile tahakküm arasındaki gerilim eksenlerinde arar.¹²⁶ Eleştirdiği tüm bu çevreci anlayışların uzun vadede bir siyasal konumlanışlarının olmamasından dolayı yetersiz kaldıklarını, çevreye daha teknik anlamda ve araçsallaştırıcı bir şekilde yaklaştıklarını söyler. Bu türden birbirinden kopuk, ayrı hedeflere odaklanmış parçalı hareketler hem toplumsal temel sorunlara bu şekilde çare olamazlar hem de bu sorunların üstesinden gelinmedikçe çevre ve doğa sorunlarını halledemezler.

Su konusuna özelleşilecek olursa derin ekoloji gibi radikal çevreci hareketlere göre su, diğer canlılar ve insanlar gibi kendinde değeri olan bir kaynaktır. Saygıyı ve özeni hak eder. Zira suya sadece insanlar değil doğanın kendisi ve doğadaki diğer tüm canlılar da ihtiyaç duyar. Bunların hakkını insanoğlunun gasp etmesi ve fütursuzca bu değerleri yok etmesi hem doğal yaşam ve denge açısından hem de ahlaken kabul edilemez. Öte yandan bu bakış açısına karşı geliştirilen kalkınmacı yaklaşım, insanın diğer tüm canlılardan daha üstün bir tür olarak çevre ve doğayla ezeli ve ebedi bir yıkım

¹²⁴ Murray Bookchin, **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1996, s.20, s.62.

¹²⁵ Lewis Call, **Postmodern Anarchism**, Lexington Books, Oxford, 2002, s.18.

¹²⁶ Murray Bookchin, **Özgürlüğün Ekolojisi**, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994, s.23, s.242, s.252-253.

ve yaratım çatışması içinde bulunduğunu belirtir. Bu bağlamda kaynak olarak görülen doğal değerlerin bu şekilde tasarrufu toplumsal gelişme ve iktisadi kalkınma açısından gerekli ve hatta zorunludur. Bu kabüllerden hareketle, kalkınmacı bakış açısının yok olan kaynaklar ve bozulan doğal dengeler karşısındaki cevabı ise sürdürülebilir kalkınma anlayışının ortaya atılması olmuştur. Lakin genel olarak hâkim anlayışın dışında kalan çevreciler tarafından şüpheyile karşılanmakta olan sürdürülebilir kalkınma, ortak kaynaklarımızın hemen ilk elde tüketilmeden, uzun vadede istikrarlı ve yeterli bir ekonomik girdi olarak mevcudiyetlerini sürdürebilecek şekilde planlanarak tasarruf edilmesi ve hatta bu amaçla tükenmekte olanların yeniden üretilmesine dair tedbirleri ve yeni teknolojik müdahaleleri salık veren kapitalizmin yeni bir hamlesidir.¹²⁷

Ortak kaynaklarımız veya ortak zenginliklerimiz derken göndermede bulunulan ortaklık nedir, ortaklıklarımız nelerdir sorusu bu noktada iyice önem kazanmaktadır. Latince "communis" ortak olan "com-munia"dan gelir. "Com" birliktelik "munia" ise kamusal görev ve ofistir. Bu bağlamda devlete, ortak zenginliğe, ortak mülkiyete, herkesçe paylaşılan, herkese ait olana işaret eder. Yunancada ise "ko-moin-i"dir. "Ko" yine birliktelik, "moin" ise değişim demektir ki kelime değişime, birlikteliğe ve ortaklıkta mündemiç olana karşılık gelir. 14. yüzyıl Fransızca'sında "comun" Almandan gelen ve genel, ortak, evrensel anlamlarındaki "gemæne" kavramından etkilenmiştir ve genel, karşılıksız (free), kamusal ve herkese açık olana göndermede

¹²⁷ Çevre sorunlarının büyük bir bölümü piyasa ekonomisi mekanizmasına bağlıdır ve sanayileşme hareketleri sonucu meydana gelmiş olan çevresel sorunlara eklenen kapitalist toplumun üretim ilişkileri sürekli bir gelişme ve kalkınma amaçları doğrultusunda seferber edilmektedir. Bu doğrultuda kalkış noktası ve amacı iyi dahi olsa sürdürülebilir kalkınma çabasının kendisi kapitalist üretim ilişkileri içinde kaldıkça çevreye hizmet ederken piyasa ilişkilerinden de bağımsız olamayacaktır. Edt. Ayşegül Mengi, **Çevre ve Politika: Başka Bir Dünya Özlemi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.49 ve Piyasanın kendi kendine işliyor olduğu önermelerine karşın devlet aygıtlarının sermaye hareketlerinin ihtiyaçlarına göre sınıf temelli yapılandırılması ve günümüz kapitalizminin ABD ve Batı Avrupa ülkelerince yönetildiği de aynı derecede önemli bir önerme olarak sunulmaktadır. Bu ülkelerin kapitalist ilişkileri küresel yaymadaki rolü de düşünülecek olursa bu öncelikli olarak bu ülkelerin ihtiyaç ve politika tercihlerinden kaynaklanan sürdürülebilir kalkınma politikalarının da bir şekilde sermaye hareketlerince araçsallaştırılması mümkündür. Edt. Lucia Pradella, Thomas Marois, **Kutuplaştıran Kalkınma**, Çev. Barış Baysal, Nota Bene, Ankara, 2014, s.14.

bulunmaktadır. İngiliz Parlamentosu'nda bütçe yapma izin yetkilerini elinde tuttuğu için karşılığında isteklerini hak olarak kraldan talep etme gücü bulunan yükselişe geçmiş burjuvazi ya da üçüncü zümre de "common" olarak adlandırılır. Bu zümrenin kendini ifade ettiği, isteklerini dillendirdiği ve dolayısıyla bir güç olarak temsil yetkisini elinde bulundurduğu konuşma yeri olarak kurumsallaşan parlamento da "house of common" adıyla tarihe geçti.¹²⁸ 15. yüzyıl metinlerinde ve gündelik dilinde ise "common" bu üçüncü zümrenin yani burjuvazinin aristokrasiden evlilikler yoluyla devr ya da satın alarak sahiplendiği topraklar için de kullanılır oldu. Hardt ve Negri'nin parantez açarak ifade ettikleri gibi 'commons'dan ziyade "common"ı tercih etmelerinin nedeni *"common'ın 'özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla yokolan kapitalizm öncesi ortak mülkleri"* n karşılığı olmasıdır.¹²⁹

Ortaklık ya da ortaklıklar, felsefî bir evirmeceyle daha özel bir tanımlamayı günümüzde otonom Marksistler ve özellikle Hardt ve Negri sayesinde kazandı.¹³⁰ Ortaklıklar, insan olarak bizim doğal gövdelerimizden tüm hayvan türlerine, sürekli değişen ve hibridleşerek dönüşen insan yapıntısı dillerden, internet, bilgi ve iletişim sistemlerine, elektrik, nükleer enerji gibi yapay kaynaklardan ay, güneş, uzay, okyanuslar, kutuplar, göller, dağlar ve toprak gibi doğal kaynaklara, şirket ve devlet hazinelerinden ormanlara, topluluklardan düşünürlere birçok aktörü ilgilendiren ve düşündüren varlıklara karşılık gelmektedir.¹³¹ Günümüz sistemlerinde bunları anlamak, yönetmek ve bunlarla iştigal etmek karmaşık süreçleri ve kurumları da analiz etmeyi

¹²⁸ M. Hardt A. Negri, **Duyuru**, Ayrıntı Yayınları, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, 2012, s.104-105. House of Commons'daki 'commons' Norman Fransızcasından gelen topluluklar yani komünlerden gelmektedir. Ortaklık örgütlenmeleri ve özerk topluluklar. A.F. Pollard, **The Evolution of Parliament**, Longmans, s.107-108.

¹²⁹ M. Hardt A. Negri, Hardt, **Çokluk**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s.13.

¹³⁰ Bknz. M. Hardt, A. Negri, **Ortak Zenginlik**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011.

¹³¹ Elinor Ostrom, "Müşterekleri Yeniden Tanımlamak" içinde Edt.Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, **Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.53-54. Ayrıca paylaştığımız çok çeşitli bir ortaklıklar kataloğu için bknz. Jay Walljasper, **Müştereklerimiz: Paylaştığımız Herşey**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

gerektirdi. Ortak kaynaklar üzerine ilk klasik sistematik düşünce 19. yüzyılda William Forster Lloyd'un eserlerinde dikkat çekti. Sonrasında insan eyleyışlerinin ortaklıklarımızla etkileşimi ve onlar üzerindeki etkisinin sorgulanması H. Scott Garden, John H. Dales, William Ophuls, Garret Hardin, Elinor Ostrom gibi önemli figürlerin çalışmalarıyla iyice önem kazandı.

Bu çalışmaların ortak paydası trajedi olarak değeriendirilen, ortaklıkların aşırı tüketimiydi. Ortaklıkların bu trajedisi, çıkarlarını en yüksek mertebede gerçekleştirmeye çalışan akli ve haklı kullanım sahibi kişilerin kaynakların mevcut potansiyelini ve geleceğini hesaba katmaksızın diğerlerinin kullanım hakkını süistimal edecek şekilde orantısız tüketim ve sömürü pratiklerine işaret ediyordu. Bu çalışmaların ortak amaçlarından biri öncelikle, o ya da bu şekilde, bu kaynakları yönetme iddiasındaki ilgili yapı ve ajanlara dair analizlerde bulunarak bu tür davranışların arkasındaki dinamik ve motivasyonları anlamaktı. Hardin, tarihsel ve genel ortaklık problemini dramatik ve uyarıcı trajedi terimiyle tamlayarak ifade etmeyi tercih ettiğı "Ortaklıkların Trajedisi" çalışmasında bu türden insani aşırı tüketimlerin kaynaklarımız üzerindeki Malthusçu olumsuz etkilerine ışık tutarken¹³² Ortak havuz kaynakları kavramını geliştiren Ostrom gibi diğer figürler ise farklı toplumsal ortak kaynaklarımızdaki bu beleşçilik (free ride) sorununa istisna teşkil eden örnekleri farklı ülkelerdeki alan çalışmalarından kotararak bu sorunlara kısmi de olsa kurumlar üzerinden bir çözüm yolu bulmaya uğraştılar.¹³³ Ostrom gibi araştırmacılar sorunu "kurumlar" üzerinden anlamaya çalışırken kimileriye "hakları" odak noktasına koydu. Öte yandan örnekler ve uygulamalar çok küçük çaplı topluluk örgütlenmeleriyle sınırlı kaldı. Bu küçük çaplı

¹³² Garret Hardin, "Tragedy of Commons", **Science**, 13 Dec 1968, Vol. 162, Issue 3859, ss. 1243-1248.

¹³³ Elinor Ostrom, **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**, Cambridge University Press, 20th Printing, 2002; Michael McGinnis, Elinor Ostrom, "Institutional Analysis and Global Climate Change: Design Principles for Robust International Regimes" in **Global Climate Change: Social and Economic Research Issues**, Chicago, 1992;

Çözümlerin hepsi ortaklıkları serbest piyasaya tamamen açık şekilde kurgulamaktaydı. Ortaklıklar üzerinde eyleyen şirket ya da topluluk gibi aktörler ise piyasa sözleşmeleri yapan girişimciler olarak kabul edildi. Ortaklıklardan faydalanma kuralları topluluk üyelerince de konya, rejimleri piyasa kriterlerine ve işleyişine açık olduğundan, pragmatizmleri ve çıkar çatışmalarını denetlemek ciddi bir sorun olarak kaldı.¹³⁴ Ortaklıklar açısından sürdürülebilirlik kısmen sağlansa da, bu tür yönetimlerde, ortak kamusal güce sahip somut bir iradenin genel faydanın korunması konusunda seferber edilmesi ve modellerin yaygınlaştırılması mümkün olmadı.

Günümüz itibariyle her türlü eşitsizliğin, hayati risk ve krizlerin, artan dünya nüfusunun, büyüyen üretim hacimlerinin de olumsuz etkilediği dengesiz dağılmış kaynaklar üzerindeki yoğun baskılar altındaki her kesimden insanın ve siyasi birimin ortaklıklarımız ve çevre hakkında bir kaygısı ve soruna karşı olumlu ya da olumsuz bir ilgisi bulunmaktadır ve bu durum hepimizi dünyamıza ve ortaklıklarımıza dair tutum ve davranışlarımızı sorgulamaya sevk etmektedir.¹³⁵ Güncel siyaset bilimi alanının genel kabullerine göre de ortaklıkların trajedisine teorik yanıtlar verilmesinde geç kalınmamıştır. Son zamanlarda literatüre hâkim olan belli başlı genel çerçeve yaklaşımlar arasında bölgesel ve topluluk temelli yaklaşımlar, entegre doğal kaynaklar yönetimi ve özellikle ekosistemlerin yönetimi alanında kullanılan ve sürekli izleme, gözlem ve denetleme mekânizmalarıyla belirsizlik durumlarında karmaşıklıkları basit temel işleyişlere indirgemeye çalışarak karar vermeyi kolaylaştıran bir yönetim şekli olarak uyarlanabilir yönetsel yaklaşımlar sayılabilir. Bu analiz çerçeveleri,

¹³⁴ Fabian Faller, “Governing Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action by Elinor Ostrom”, University of Bayreuth Seminar on Political Ecology, 2009, s.7.

¹³⁵ George Caffentzis, Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, içinde Edt.Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, **Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.139-140. Ayrıca bknz. Jay Walljasper, **On the Commons, How to Design Our World for Happiness**, “<http://www.onthecommons.org/sites/default/files/how-to-design-our-world.pdf>”, Erişim: 12.07.17 12.24.

yeryüzünün doğal kaynaklarını ve ortak zenginliklerimizi sürdürülebilir bir şekilde tasarruf ederek etkili bir şekilde yönetebilmek nihai amacıyla pasif ya da faal, içinde yer almalığımızla hem öznesi hem de nesnesi olduğumuz ve her daim devam eden toplumsal ve doğal sistemler arası etkileşimlerin karmaşık dinamiklerini anlamaya yönelik olarak tasarlanmışlardır. Her bir çerçeve, özelde odağına belli bir analiz birimini ve onun etkin olduğu değer ve eylem alanını yerleştirerek kısmi ve bölgesel analiz ve çözümler üretmektedir. Her bir mikro kuramsal çerçeve altında sayısız modeller geliştirilmekte ve özellikle matematiksel ve istatistikî modellemeler bu çalışmalara öncülük etmektedir. Örneğin, rasyonel tercih ve oyun teorileri modelleri, kendini ve ihtiyaçlarını en yüksek haz ve fayda ile gerçekleştirmeye çalışan ve kısa vadede menfaati doğrultusunda oldukça akıllıca görünen tüketim faaliyetleri içindeki rasyonel bireylerin uzun vadelerdeki doğal kaynak tasarruflarının planlanması söz konusu olduğunda neden irrasyonel davrandıklarını ya da siyaset, ahlak, sağduyu ve vicdan alanlarına terkedilen kolektif refah ve bayındırlık ideallerinin bireysel çıkar arama pratikleri karşısında neden genellikle başarısızlığa uğradığını anlamak üzere her bir ayrıık durum ve alan çalışmasına göre yeniden tasarlanarak kullanılmaktadır.¹³⁶

2. Kamu Hizmeti

Su hala tüm Dünya'da yaygın şekilde kamusal bir mülkiyettir ve bir kamu hizmeti olarak dağıtılmaktadır. Suyla ilgili tüm faaliyetlerin siyasal sınırlarını belirleyen en üst ve nihai karar vericiler ulus üstü ve altı yatay ve dikey genişlemelere ve etkilere oldukça açık olmakla birlikte halen devletlerdir. Su sermaye için çok ciddi bir kaynak

¹³⁶ Vincent Ostrom, Elinor Ostrom, "Public Choice: A Different Approach to the Study of Public Administration", **Public Administration Review** 31, March-April 1971, s.203-216; Vincent Ostrom and Elinor Ostrom, "Legal and Political Conditions of Water Resource Development", **Land Economics**, Vol. 48, No. 1, 1972, s.1-14; Ariel Dinar, Aharon Ratner, Dan Yaron, "Evaluating Cooperative Game Theory in Water Resources", **Theory and Decision**, January 1992, Volume 32, Issue 1, s. 1-20; Ariel Dinar and Margaret Hogarth "Game Theory and Water Resources: Critical Review of its Contributions", Progress and Remaining Challenges", **Foundations and Trends in Microeconomics**, Vol: 11, No: 1-2, 2015, s.1-139.

ve kar alanı olarak görülmektedir ve bu potansiyeliyle son yirmi yıldır sermayenin küresel baskısı altında ve ulus devletlerin ekonomi politik tercihleri doğrultusunda dünya çapındaki sayısız özelleştirmenin en önemli alanlarından birisi olmuştur.

Su hizmetlerinin kamu ve özel olanın dışında bir ortaklık olarak dağıtılması fikri Hardt ve Negri'nin Duyuru eserinde özellikle bir kaynağı ortak olarak ilan etmenin ötesine geçilmesini sağlayacak ilham verici bir gelecek önerisiyle birlikte sunulur. “Çokluk”ta kavramsal zemininin hazırlandığı bu öneri¹³⁷ pratikle ilişkisini kuracak siyasal örgütlenme konusundaki ucu açık ve henüz oluşmamış bir potansiyel oluşlar sürecine işaret edilişle epey eleştirilmiştir.¹³⁸ Pratikte, 2008 sonrası sistem karşısında sendika ve siyasal partilerden bağımsız tabana dayalı, 82 ülke 155 şehirde kendini gösteren toplumsal hareketliliklerin sisteme bir alternatif olup olmadıkları tartışmaları¹³⁹ dışında şimdilik olası somut bir karşılığı bulunamasa da yazarların bu değerli önerileri, kamu hizmetlerinin dönüştüğü son şekliyle kavrama getirilen eleştirilerin yanı sıra ulus altı ve ulus üstü seviyelerdeki etkinliğinin sonucu olan olumlu kazanımlarına da ışık tutarken kamusal su hizmetlerinin geliştirilmesine dair daha demokratik yeni siyasal tercih ve katılım olanaklarının da yolunu açmaktadır.

Bu doğrultuda küçük ölçekte de olsa dünya çapında ortaklıklara sahip çıkmaya dair artan farkındalıklar ile neoliberal sistem uygulamalarına ve özelleştirmelerine alternatif kamusal doğal kaynak ve ilgili hizmet yönetim ve tedarik uygulamaları daha eşitlikçi, demokratik ve sistemik kapmanın karşısında durabilecek hibrid modeller için

¹³⁷ M.Hardt, A.Negri, **Çokluk**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s.343.

¹³⁸ Bknz. David Harvey, "Commonwealth: An Exchange", An Analysis by David Harvey, **Artforum**, November 2009, s.1-7.

¹³⁹ Filiz Zabcı, “İşgal Et Eylemleri ve Çokluk: Hardt ve Negri Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme” içinde edt. Hakan Mertcan ve Aydın Ördk **Fikret Başkaya’ya Saygı II**, NotaBene, 2014, s.339-360, s.339.

örnek olmaktadır.¹⁴⁰ McDonald ve Ruiters'in ayırdında oldukları bu tür küçük çaplı uygulamalarda ortaklıkların yönetimi, sistem unsurlarından ve dinamiklerinden belli derecelerde bağımsızlaşabilmiş görünmektedir. Bunda da yerel, kültürel ve siyasal örüntüler, ortaklık türü ve neoliberal politikaların o yerele nüfuz etme derecesi belirleyici görünmektedir. Ortak noktaları ise bunların ister devlet kuruluşu olsun ister devlet dışı bir örgüt, hepsinin bir şekilde toplumsal ortak ihtiyaçların karşılanmasına ve ortak faydaya yönelik ayrı görünüşleriyle ama nihayetinde kamusal hizmet kabul edilebilecek kar amacı gütmeyen, özel sektörle doğrudan bağlantılandırılmayan uygulamalar olmalarıdır.¹⁴¹ Bunlar farklı nispetlerde siyasal otoritenin sağladığı ayrıcalıklardan faydalanmalarına, kamusala yaptıkları katkılarına ve genel olarak toplumsal faydaya göre piyasadan bağımsız üretilen, kamu-özel ortaklığı dâhil tüm özelleştirmelere karşı alternatif sayılmış yürütümlerdir.¹⁴² Bu örneklerin seçilmelerinin ve model kabul edilebilmelerinin kriterleri ise eşitlik, katılım, etkililik, hizmet kalitesi, hesap verebilirlik, şeffaflık, işyerinin kalitesi, sürdürülebilirlik, dayanışma, kamusal etos, bir model olarak aktarılabilirliktir.¹⁴³ Aktarılabilirlik kriteri örneği olarak başka bir çalışmada, Porto Alegre ve Recife ortaklıkları incelenmiş ve katılımcı yönetim açısından bu tür uygulamalarda ölçeğin aktarıma engel teşkil etmediği ileri sürülmüştür.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Bknz. Edt.David McDonald, Greg Ruiters, **Özelleştirmeye Karşı Alternatifler:Küresel Güneyde Temel Hizmetler için Kamusal Seçenekler**, Notabene Yayınları, 2014; Ankara ve Jay Walljasper, **Müştereklerimiz**, Çev. Tuncay Birkan vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2015 ve Jay Walljasper and **On the Commons, How to Design Our World for Happiness**.

"<http://www.onthecommons.org/sites/default/files/how-to-design-our-world.pdf>", Erişim, 12.07.17 12.24.

¹⁴¹ David McDonald, Greg Ruiters (Edt.), **a.g.e.**, s.43-44.

¹⁴² Bu analize kaynaklık eden durumların hepsine dair örnek incelemelerden oluşan bir eser olarak yine bknz. Edt.David McDonald, Greg Ruiters, **Özelleştirmeye Karşı Alternatifler: Küresel Güneyde Temel Hizmetler için Kamusal Seçenekler**, Notabene Yayınları, 2014.

¹⁴³ David McDonald, Greg Ruiters (Edt.), **a.g.e.**, s.44-66.

¹⁴⁴ B. Balanya, B. Brennan, O. Hoederman, S. Kishimoto, P. Terhorst, Empowering Public Water-Ways Forward, içinde B. Balanya, B. Brennan, O. Hoederman, S. Kishimoto, P. Terhorst, **Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around World**, Transnational Institute and Corporate Europe Observatory, Second Edt., Amsterdam, March 2005, s.247-276, s.250.

Kamu hizmetinin günümüz siyasal yapılanmasında ortak hukuktan, ayrı bir idari hukuk sistemini kabul edenler dâhil tüm dünya ülkelerinde mutlaka bir karşılığı olmaklığıyla somut pratikleri çok önemlidir. Ayrıca kavram, evrensel kabul görecektir şekilde yaygınlaşmıştır ve içeriğinin köklerindeki ortaklığa ve ortak faydaya yakınlaştırılabilmesine imkân verecek kadar toplumsal ilişkilerin ve hukuki tanımlamaların etkisine açık soyutluk düzeyine sahiptir. Bu oldukça önemli ve etkili bir başvuru noktası kabul edilebilecek kamu hizmeti kavramı Negri ve Hardt'ın ortaklık projesine yeni açılımlar kazandırabilecek potansiyele de sahiptir.

Kamu hizmetinin soykütüğünde yer alan ortaklık ve ortak fayda ilkesiyle yeniden buluşturulması, daha adil, eşit ve müreffeh toplum ideali için umut verirken aynı zamanda hem özelleştirmelere hem de aşkın ve otoriter devletçi tasarruflara karşı direnişte yeni bir mevzi kazanılmasını sağlayabilir.

Hardt ve Negri için suyun sadece ortaklığımız olarak kabul edilmesi ve herkesin suya erişiminin sağlanması ile ortaklık adına gerçekten arzu edilen nihai hedefe ulaşamaz. Bolivya'daki özelleştirme karşıtı toplumsal su hareketinden örnek veren yazarlar Cochabamba'da gerçek bir ortaklık sağlanması yerine daha kötü kamusal şartlarda suiistimallere açık bir yönetsel duruma gerilemeden alınan dersle suyu ortak kılmanın ilk yolu olarak başta suyun kendisine dair algımızın yanı sıra hizmet alıcısı özne anlayışımızın da değişmesi gerektiğini ifade ederler. Su kullanıcıları öncelikle müşteri değil yurttaştır. Ayrıca su hizmetleri sunumunun her türlü teknik ve karmaşık altyapı bilgisine sahip olunarak yönetileceği potansiyel bir demokratik yapılanmanın aktif öznesidirler. Bunun için yapılması gereken şey, suya serbestçe ve herkesçe

erişiminin, gelecek kuşakları da garanti altına alacak bir sürdürülebilirlik planlamasıyla birlikte anayasallaştırılmasıdır.¹⁴⁵

İkinci olarak, su kaynaklarının geliştirilmesi ve hizmetlerinin sunulması, karmaşık ve teknik bilgi gerektiren işler olarak uzmanların dar bilgi ve iktidar alanlarına hapsolmuştur. Uzmanlar bize iş görmenin ve bir işi görürken karar alma süreçlerine dâhil olmanın zevkini unutturmuşlar ve hatta demokratik katılım için süreçlerin fazla karmaşık olduğuna bizi bile ikna etmişlerdir. Su kullanıcılarının elbette bu süreçler ve yapıp etmeler hakkında hiçbir bilgisi olmadığını teslim eden yazarlar bunların bilgisine erişmenin ve dolayısıyla ortaklık kabul edilmesi gereken suyun her aşamada yönetimine dair söz söyleyebilmenin aslında çok da zor olmadığını söyler ve eklerler. Vurdumduymazlığa ve işlerin bizim dışımızda ve adımıza görülüyor oluşuna alıştırılmış cahil bizler, bu ve benzeri ortaklık konularında demokratik katılım için gerekli bilgi ve ilgi seviyesine erişmemiz ve yurttaş olarak katılım sağlayabilmemiz için bilgiye açlığı ve bir ortaklığa katılırken hissedilen diğer eski güzel duyguları yeniden hatırlamalıyız.¹⁴⁶

Üçüncü olarak ise günümüz liberal devlet ve özel mülkiyet ilişkisi, özellikle de devletin görelî işlevleri bakış açısından devlet ve sınıf ilişkisi gözetildiğinde, su ortak kamu yararı açısından pek de güven vermeyen merkezi ve aşkın bir devlet iktidarının tasarrufuna teslim edilmemesi gereken bir unsurdur. Bu açmaz içinse suyu ortak kılma çabası doğrultusunda yeniden anayasa konusuna başvurulur. Ortak kararların alınması neo-liberal etki altında olan ve özel mülkiyet ve sermayeyle uyumlu bir şekilde tasarlanan kamu hukuku ve kamusal iktidar yapılanmalarının sunduğu veya öngördüğü yerel veya merkezi devlet bürokratlarına, uzmanlarına veya sistemin seçilmişlerine

¹⁴⁵ M.Hardt, A.Negri, **Duyuru**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.74-75.

¹⁴⁶ M.Hardt, A.Negri, **a.g.e.**, s.75.

öylece devredilemez. Dolayısıyla yapılması gereken Pashukanis'in "burjuva hukuku"nun¹⁴⁷ da dönüştürülmesidir. Yazarlara göre bu kurucu ortaklaştırma ve ortaklığın yönetim hukukunun oluşturulması süreci ile birlikte farklı bir zilyetlik ve idare anlayışı da oluşabilir. Bu öneriler bizi yeniden, ortaklıkları dikkate alan anayasal süreçler ve ortaklıkların anayasal garantilerle korunduğu yeni bir toplumsal yapılanma düşüncesine ve bakış açısına yönlendirmektedir. Devletçi anlayışlara yol veren, tek tek bireylerin üstündeki Rousseaucu genel ve ortak bir iyilik ve irade gibi kurucu ilkelere dayanan aşkın devlet ve mülkiyete dayanan "*burjuva cumhuriyet anayasaları*"¹⁴⁸ yerine herkesin, bitmeyecek bir ortak oluş içinde bizzat aktif rol oynayacağı, "*ortak faydaya sahip olmayacak*"¹⁴⁹, topluma içkin, çokluk aklına ve duygulanımına dayanarak sahipleneceği ortaklığı kurmaktır asıl amaç. Böylece farklılıklardan müteşekkil çokluğun toplumsal birlikteliğiyle yeniden inşa ettiği anayasal düzende su vb. ortaklıklara dair kararları ve faydaları hep birlikte almak ve dağıtmak da mümkün olabilecektir.¹⁵⁰ Dolayısıyla Hard ve Negri'nin önerilerinin getirdiği yeni bakış açısından kamu hizmeti anlayışının dayandığı iki gelenekte de, sorgulanan yanların daha da demokratik bir hukuki rejimle buluşturulması mümkün olabilir. Özel hukuk ve kamu hukuku ayrımı yapmayan ortak hukuk geleneğindeki ülkelerde öne çıkan ortak fayda ilkesine iyileştirici bir katkı olarak yeni bir hukuki rejimin belirlenmesinde başvuru kaynağı kabul edilecek bir ortaklık anayasası fikri umut vericidir. Yine, ayrı bir idari kamu hukukuna tabi ülkelerde su hizmetleri ve hakları konusunda hâlihazırda toplumsal sinyallerini veren hak taleplerinin etkisinde gerçekleşebilecek anayasal

¹⁴⁷ Bknz. Pashukanis, "General Theory of Law and Marxism" ve John Halloway yorumu, **Change the World Without Taking Power: Meaning of Revolution Today**, Pluto Press, December 2003, s.32. Pashukanis Marx'ın ekonomi politiğe eleştirisini diğer ekonomi politik unsurlardan sermaye ve değer gibi devlet ve hukukun fetişleştirilmesine doğru genişletir ve devlet ve hukukun da kapitalist toplumsal ilişki biçimlerinden olduğunu ifade eder.

¹⁴⁸ M.Hardt, A.Negri, **Ortak Zenginlik**, Ayrıntı Yayınları, Çev. Efla Barış Yıldırım, İstanbul, 2011, s.53.

¹⁴⁹ M.Hardt, A.Negri, **a.g.e.**, s.193'te ".....kendi çıkarlarında ısrarlı ve ortak faydaya kulakları sağır olan özgür bireysel aktörler temelinde kurulan kapitalist düş...olarak piyasa modelini" eleştirir.s.190 ise Adam Smith'i eleştirirken kamusal çıkarı ortak varoluş olarak tanımlar.

¹⁵⁰ M.Hardt, A.Negri, **Duyuru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.76.

dönüşümlerle kamu hizmeti rejimini belirleyecek ortaklık kriteri arzu ettiği somutluğa kısmen de olsa kavuşabilir. Hardt ve Negri'nin ortaklık teorisinin analiz ve önermelerinin mevcut sistemik koşullardaki en somut karşılığının ulusaltı ve ulusüstü seviyelerde de kurulabilen ve ortak faydayı gözetken kamu hizmeti kavramı olduğu düşünülmektedir.

Zira, Hardt ve Negri'nin sunduğu ortaklık anlayışının tarihsel yaş halkalarını kamu hizmeti kavramının soykütüğünde görebiliriz. En eski çağlardan günümüze ortaklığın ve hukukunun tarihine bakıldığında kamu hizmeti olarak adlandırılacak pratiklere ve ortaklıklarla ilişkisi içinde şekillenen ve değişen kamu hizmeti görünümlerine de şahit olunur. Antikitenin en önemli karakteristiklerinden biri tüm toprakların ve suların komüniteye ait olmasıydı.¹⁵¹ Indus Vadisi'nin eski uygarlıkları suyu Manu Yasası'nda ortak bir mal olarak tanımladı.¹⁵² Benzer şekilde İbrani toplumları da suyu ortak bir değer olarak kabul ediyordu. Talmudik su hukukuna göre su tüm insanların ortak hakkıydı. Nehirler ve akarsu kaynakları herkese aitti ve kamusal ile özel ayrımı yoktu.¹⁵³ Devletin yeni bir siyasal örgütlenme olarak suyun yasal çerçevesinin oluşmasında etkisi çok büyük oldu. Bu çerçeve genellikle dinin etkisi altındaydı. Caponera'nın aktardığına göre Eski Mısır uygarlığında toprak ve su, yeryüzünde yaşayan tanrı olarak Firavun'a aitti. Firavun pratikte bunların geçici tasarrufunu istediği kimselere bahşediyordu. Her topluluk bölgenin yönetiminden sorumlu kamu görevlisi aracılığıyla topraktan elde ettiği hasadı Firavun'a veriyordu.¹⁵⁴ Çin'de ise sulama ve balıkçılık halkın genel refahı için yapılan ekonomik faaliyetler olarak sınırlandırılmıştı. Sulardaki seyri seferler, taşkın kontrol, suyollarının inşası ve

¹⁵¹ Dante Caponera, **Principles of Water Law and Administration: National and International**, Rotterdam, Brookfield, A.A. Balkema, 1992, s.13.

¹⁵² Dante Caponera, **a.g.e.**, s.19.

¹⁵³ Abraham M. Hirsch, "Water Legislation in the Middle East", **The American Journal of Comparative Law**, Vol:8, No:2, Spring, s.168-186, s.173.

¹⁵⁴ Dante Caponera, **a.g.e.**, s.14.

bakımından teknik ve finansal anlamda idare sorumluydu.¹⁵⁵ Roma döneminde mülkiyet ve özel mülkiyet kavramının belirmesiyle birlikte mülkiyet rejimlerine dair daha karmaşık bir görünüm ortaya çıktı. Engels'in "Ailenin ve Özel Mülkiyetin Tarihi"nde aktardığı üzere Cermenlerin büyük aile toplulukları, nüfus az, ailelerce dönüşümlü olarak ekilebilecek arazi de çok olduğundan Romalılar zamanında işgal ettikleri toprakları ortaklaşa kullanıyorlardı. Yüzlerce yıl sonra nüfus artıkça ortak mülkiyetteki tarla ve topraklar tekil ev ekonomilerince bölüşüldü ama sular, ormanlar ve çayırlar ortak mülkiyette kaldı.¹⁵⁶ Su özelinde ortaklık hukuku Roma'da "res communis omnium" yani herkese ait olanların, herhangi bir mülkiyet rejiminin nesnesi olma kapasitesine sahip olmayan nesnelerin hukukuna bağlıydı. Hiçbir birey ve topluluk hatta devlet ve egemenin kendisi dahi hava ve deniz kıyıları gibi akan sulara sahip olamazdı. Res publicae kapsamındaki sular ise topluluğa, yerel idareye ya da kamu birimine ait olan sulardı. Suyun üzerinde yasal bir ehliyeti olan bu kamusal birimler, bunların kullanım haklarını diğer kullanıcılara bağışlar ya da devredebilirdi. Özel mülkiyetteki sular ise, toprağın mülkiyetine sahip bireylerin yağmur suyu, yeraltı suyu ya da küçük su gövdeleri gibi suların bu topraklarda yeralması ve akması koşuluyla özel mülkiyete konu olmaktaydı. Suyun mülkiyeti toprak mülkiyetine bağlıydı, yani su toprağın mütemmim cüzüydü. Toprağa sahip olan toprağındaki suların da ayrıcalıklı olarak sınırsız sarf, tüketim ve kullanım hakkına sahipti. Bu hak, mülk sahibinin sınırsız kullanımı komşu toprak sahiplerinin mahrumiyetiyle sonuçlanacak kötü etkilere sahip olsa bile hiçbir şekilde sınırlandırılmazdı (ius utendi et ubutendi).¹⁵⁷

¹⁵⁵ Dante Caponera, **a.g.e.**, s.20-21.

¹⁵⁶ Frederich Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Sol Yay., 12. Basım, Temmuz 2002, s.135-136.

¹⁵⁷ Jeremy Allouche, "The Multi-Level Governance of Water and State Building Processes", içinde **The Politics of Water: A Survey**, Edt.by Kai Wegerich and Jeroen Warner, Routledge, UK, 2010, s.49. Hukuki hakkını kullanan, kimseye zarar vermez "qui jure suo utitur neminem facit injuriam" maximiyle de desteklenen bu mutlak tasarruf hakkının karşısında "sic utere tuo ut alienum non laedas" maksimi de kullanılmıştır. Kamu sularının dışında kalan ve özel mülkiyet rejimine tabi olmakla özel hukuk alanının

Nehirler ve yeraltı su tablaları gibi en önemli su kaynakları ne devlete ne de özel mülkiyete dâhil edilmişti. Topluluğa yani herkese ait değerler olarak kabul edilmiş sular, devletin veya bireyin dar mülkiyet sınırlarını aşarak daha geniş bir alanda daha fazla insana fayda sağlanmasına yönelik ortak yarar anlayışıyla ortaklık olarak düzenlenmişlerdi. Kamusal ve özel mülkiyeti düzenleyen hukuk rejimleri Roma'da jus publicum ve jus privatum olarak rejime bağlanırken Aristoteles, Platon, Virgilus ve Ovidius gibi düşünür ve şairlerin dahi herkese ait olmaklığıyla bir statü belirlediği¹⁵⁸ ortaklıklar konusunda öne çıkan, bu damarı rejimleştirmeye yetmeyecek ama jus publicum¹⁵⁹ altında korumaya alınıp geliştirilecek "ortak toplumsal yarar kavramı" oldu.

a. Kamu Yararı

Ortak yarar kavramı, İÖ. V. yüzyıldan itibaren genelin iyiliği adına toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayacak kamusal yapıp etmelerin temel ilkesini teşkil etti. Toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayacak bir kamusal üretim şekli olarak da kabul

konusu olan özel sulara suya birden fazla kıyıdaş paylaşımı olur ise malikin mutlak tasarrufuna bu maximle istisna getirilebiliyordu. Zira özel hukuk altında sivil hukuk, kişisel alanı ve bu gibi rekabet konularını da düzenlemektedir. Yukarı kıyıdaşın suyu diğer malikin ihtilafına, zararına ve ihtiyacından fazla tasarruf etmemekle yükümlü olduğunu söyleyen “sic utere tuo ut alienum non laedas” ilkesine rağmen tuttuğu kıyıdaş uzlaşmazlık durumlarında, şikayetçi ve madur taraf tasarrufun olumsuz niteliğini sağlam kanıtlarla-ki su gibi akışkan ve hareketlerinin tespit edilmesi güç nesnelerde bu zor olsa da- ispat edebilirse haklı bulunabiliyordu.

¹⁵⁸ Jeremy Allouche, **a.g.e.**, s.49.

¹⁵⁹ Roma hukuku Kıta Avrupası'nın hukuk sisteminin temelidir. Bu hukuk sistemindeki ayrımlar Avrupa'da da etkili olmuştur. Örneğin, Roma hukukunda, yıl boyu devamlı akan büyük hacimli suların mülkiyeti kamuya aittir. Cermen hukuku kamu yararı esasına dayanarak, bu sular üzerinde özel mülkiyeti yasaklamış ve bunları ortak kullanıma açık kamusal mülk kabul etmiştir. Fransa bu ayrımdan farklılaşarak kamusalılık için seyrü sefer ulaşımına (gemi) ve yüzdürmeye (floating-sal vb.) uygunluk kriterini sürekliliğin yerine ikame etmiştir. Genel olarak kamu hizmetlerinin tümünde Fransa aynı ayrıma gitmiştir. Cem Sar, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1970, s.182. Roma hukukuna göre ulaşım elverişli kamusal akarsuların tasarrufunda halk, devlet ve kıyıdaş olmak üzere üç tür fail olduğu ifade edilir. Ulaşım, balıkçılık, yük taşıma hakları halka aittir. Akarsuların koşullarının iyileştirilmesi, korunması, kullanımların denetimi, bu akarsulara baraj yapma ve kanalizasyon işleri gibi hizmetler ve bunların maliyetlerinin karşılanması ise devletin görevidir. Bu hizmetlerin karşılığında devlet halktan özel bir vergi (titulus navium) alır. Bu hizmetlerden dolayı şahsi zarara uğrayan şahıslar yöneticilerden tazmin talebinde bulunamazlar. Kıyıdaş özel yetkiyle veya bir yargıç kararıyla suların yönünü değiştirmek, kullanılmayan bir su yatağını tek başına mülk edinmek veya paylaşmak, alüvyon taşınımıyla oluşan yeni toprak parçasını ve adacıkları ilyetliğine almak veya su üzerinde inşa yapmak hakkına sahip olabilir. Aktaran Münevver Aktaş Acabey, **Sınıraşan Sular: Hukuki Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s.6-7.

edilen kamu hizmetinin ilksel halleri Roma'dan önce Ortadoğu, Yunan ve Mezopotamya medeniyetlerinde de görülmektedir. Hammurabi kanunlarında kral kendine ait olan toprağı kanunlarda belirtildiğı şekilde ve kamusal yükümlölükler karşılığında imtiyazlarla halka verebilmektedir.¹⁶⁰ Aristoteles ve Platon'da da politikanın bireysel çıkarların ötesinde toplumun ortak bir iyiye ulaşma arayışının yolu olduğı, ideal yöneticinin de yönetilenlerin menfaatine bu politikaları üreten erdemli kişilerden oluştuğı fikri siyasi düşünce tarihinin kabullerindendir.¹⁶¹ Ortak fayda kavramı Diocletianus Anayasası'na giren ve II.Theodos'un kanun derlemelerinde yeralan “juris civilise” altındaki "utilitas publica" yani kamu yararı fikri ile birlikte Geç İmparatorluk zamanında net bir şekilde özel hukuktan ayrılan kamu hukukunun¹⁶² uhdesine girmiş, vergi almanın ve askerlik yükümlölüklerini yerine getirmenin ve üst düzey memurluk

¹⁶⁰ Jean Paul Valette, Le Service Public a la Francaise'den aktaran Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti: Kavram ve Hukuksal Rejim**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s.84.

¹⁶¹ “Burada olduğı gibi parti kavgalarında da Solon her zaman zenginleri suçlu buluyor. Yine bu yüzden yukarıdaki elegiasının başlangıcında, para hırsından, kendini beğenmişlikten korktuğunu söylüyor ve bununla düşmanlığın buradan doğduğunu anlatmak istiyor. Solon iktidarı ele aldıktan sonra şimdi ve gelecekte borçlunun bedeninin rehin olmasını yasak ederek bundan böyle halkı kölelikten kurtardı. Yasalar yaptı ve ister özel kişiye, ister devlete karşı olsun bütün borçların bağışlandığını bildiren kararlar çıkardı. Sırttan yüklerin atılmasına benzetilerek buna seisakhteia, yani yüklerin atılması adı verilir. Bu işlerden dolayı onu lekelemeye çalışanlar oldu. Solon borçları kaldırmak düşüncesini kafasında oluştururken yüksek soylulardan birkaçına bunu açmıştı. Demokratların anlatışına göre, Solon'un amacı, elbette ki onların bunu kötü yolda kullanarak bundan yararlanmaya kalkışmaları değildi. Öte yandan, onu kötülemek isteyenlerin sözlerine bakılırsa, Solon da yararlanma işinin içindeydi. Solon'un kendilerine düşüncesini açtığı kimseler topladıkları borç parayla birçok tarla aldılar. Az zaman sonra bütün borçlar kaldırılınca bunlar birden zengin oluverdiler. Sonradan çok eski zamanlardan kalma zenginlikleriyle övünen kimselerin bu adamların soyundan oldukları söylenmektedir.”

“Demokratların söyledikleri daha inandırıcıdır; ötekilerin anlattıklarını pek akıl almıyor. Bütün öteki işlerde ölçülü davranan, herkesin iyiliğinden başka bir şey düşünmeyen, hatta yasaları kendi işine uyacak bir yolda değiştirebilecek, Atina'nın mutlak hâkimi olabilecekken her iki partinin de öfkesini çeken, doğruluğı ve devletin kuruluşunu kendi çıkarlarından üstün tutmasını bilen Solon'un bu kadar küçük, bu kadar bayağı bir işte kendisini lekelemiş olmasına inanılabilir mi? Solon'un dilediğini yapabilecek erkte olduğuna devlet yapısındaki çürüklükler birer delil olduğuna gibi, kendisi de şiirlerinde çok kez bunu açıklıyor. Bunlardan başka anlatılanların hepsi bu noktada birleşiyor. Bu durum karşısında Solon'u suçlu göstermek isteyenlerin yalan söylediklerini kabul etmek gerekiyor.” Aristoteles, **Atinalılar'ın Devleti**, Çev. Suad Yakup Baydur, Mf. V., Ankara, 1943, s.6-7.

¹⁶² “Privatum ius triperitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus”: Özel hukuk üç kısımdan oluşur. “İus natural” yani doğa hukuku; “ius gentium” yani kavimler hukuku ve “ius civile” vatandaşlar hukuku. Kamu hukuku alanı ise yine üçe ayrılıyordu: Kutsal alan (sacro) yani tanrılar kültüne, çeşitli ritüellere ve kurbanlara ait olan; sacerdotes (rahipler) tanrısal kültürün örgütlenmesine, işleyişine ve ayrıcalıklarına dair olan; ve magistratlar (magistrato) halk ve senato meclislerinin kompozisyonu ve örgütlenmesine dair olan. Latince orjinal metni aktaran Elvia Arcelia Quintana Adriano, “Derecho Publico y Derecho Privado”, 19 Octubre 2015, **Juridicas UNAM**, s.407-427, s.409.

“<https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/4/1855/26.pdf>”, Erişim: 02.08.2017 17.25.

hizmetlerine girmenin toplum gözünde meşruluğunun sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁶³

Kamu yararının pratikte hayata geçirildiği yönetsel birimler ise Antik Çağda belli bir toprak üzerinde ikamet eden yerel halklardan meydana gelmiş en küçük ve demokratik idari birimler olan ‘siteler’, Eski Yunan’da örgütlenme şekli ve demokratik yönetim ölçeği olarak en ideal mekânı sunan şehir devletleri polisler ve Roma İmparatorluğu’nda ise bölgesel ve yerel birimler olarak görece özerklik sahibi “municipium”lar (municipia)¹⁶⁴ olmuştur. Bunlar, bugünkü anlamda yerel yönetimlerin öncülleri olarak kabul edilmektedirler.¹⁶⁵

Jüstinyen Bizansı döneminde, Fransa’da Merovenjler ve sonra Karolenjler zamanında ortak yarar vurgusu kamusalıktan daha fazla öne çıktıysa da Hristiyanlığın ve özellikle XIII. yy.da Aquionali Thomas okulunun etkisiyle bu ortak yarar kavramı ve kamusalılık yine bir araya gelip genel yarar kavramını türetti ve kamusal hizmetin temelini sağlamlaştırdı. Karahanoğlu’nun aktardığına göre Orta Çağ’da özel çıkarlardan ayrı bir genel yarar kavramına rastlanılmaz, zira zor direkt üretim ilişkileri ağının tam ortasındadır ve özel üretim ilişkileriyle siyasal ilişkiler içiçe geçmiş durumdadır.¹⁶⁶ Özel olarak üretim yapılan soylunun evi aynı zamanda siyasal zorun da merkezidi. Orta Çağ’ın petrolü olan su¹⁶⁷ ise kırsal yerleşim alanlarında ve bağımsız kentlerde suya yakın inşa edilen su değirmenlerinin çalıştırıcı gücüydü. Kullanımı topluluğun ortak tasarrufuna bırakılmış su değirmenlerinin mülkiyeti bağımsız şehirlerde papazlar,

¹⁶³ Onur Karahanoğulları, **a.g.e.**, s.85.

¹⁶⁴ “Municipium”un çoğulu “municipia”dır.

¹⁶⁵ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2012, s.33-34.

¹⁶⁶ **A.g.e.**, s.86.

¹⁶⁷ Jean Gimpel, **Orta Çağda Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Özüaydın, Tübitak Yay.,8.Baskı, Ankara, 2005, s.5.

derebeyleri ve hükümdarlara aitti.¹⁶⁸ Öte yandan bunların kullanımından pay ve vergi alan soylular değirmenlerin işletimini halka bırakmıştı. Su değirmenlerinde sadece buğday ve çavdar gibi tahıllar öğütülüyor, örneğin zeytin yetişen Provence'ta zeytin yağı için sıkma işlemleri de gerçekleştiriliyordu. X. yüzyıl Flandra'da bulunan dikey su çarkı teknolojik bir gelişmeydi ve emek gücünün verimliliğini beş kat artırdığı için çok hızlı yaygınlaştı.¹⁶⁹ Suyun hareket gücünün fark edilmesi sayesinde yeni sanayi alanları doğdu.¹⁷⁰ Dabaklıkta, kumaş çırpma, un elemeciliğinde, dokuma ve çırpıcılık tezgâhlarında üretilen işlerin su değirmenlerinin gücü sayesinde¹⁷¹ niteliği ve niceliği arttı ve su değirmenleri mülkiyet sahibi soyluların kişisel çıkarları için seferber edilmelerinin yanı sıra ahalinin gıda malzemelerinin, yeni iş alanlarının ve demir çelik gibi temel küçük sanayinin üretilmesinde kamusalılığı ve ortak yarar vurgusu baskın olan özel bir rol oynadı.¹⁷² Feodal kurallar çerçevesinde sözleşmelerle kiralanan su değirmenleri çok iyi gelirler getirebiliyordu, mülkiyet sahibi kirayı ayni veya para olarak da alabiliyordu. Serfler değirmenlerde kendi buğdaylarını ücretsiz öğütebiliyor ve karşılığında değirmende belli günler ücretsiz çalışıyorlardı. Su değirmenlerinin işletim şekli ve suyun kamusal alandaki dönüştürücü etkisi ve modern anlamıyla

¹⁶⁸ Kilise, manastırlar, lordlar, şehir yöneticileri ve hükümdarlardan zengin ahaliye kadar ilk kurma maliyeti epey yüksek olan değirmenleri kim yaptırırsa ve tabiki asli ilyetlik bağına kuran toprak sahipliği olduğundan değirmen kimin toprağındaysa onun malı sayılıyordu ve değirmenciler bundan ya hisse sahibi olarak ya da kiralayarak kullanım hakkını satın alıyordu. Paul B.Newman, **Daily Life in Middle Ages**, USA, 2001, s.88.

¹⁶⁹ Pınar Ülgen, **XI. ve IV. yüzyıllarda Yakın Doğu ve Avrupa'da Teknolojik Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Sosyoekonomik ve Kültürel Etkileri**, Cilt 1, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008, s.56. Batı Arasında Teknoloji Transferi (Geç Orta Çağlar).

¹⁷⁰ Tefik Güran, **İktisat Tarihi**, Eskişehir Üniv.Yay., 2004, s.61.

¹⁷¹ Paul B.Newman, **Daily Life in Middle Ages**, USA, 2001, s.89.

¹⁷² George Basalla, **Teknolojinin Evrimi**, Çev. Cem Soydemir, Tübitak Yay.,1995, s.115. Doğrudan yöneticilerin bu hizmetlerin üretimine dair niyetleri genel fayda sağlamak olmasa bile zora dayanılarak üretilen işlerin toplumsal üretim ilişkilerini dönüştürücü rolü, genel toplumsal faydaya katkısı bakımından öngörülemeyen kamusal sonuçları olduğu ve bunun da Orta Çağ için genel fayda kavramının varlığından sözdebilmek için ufak da olsa bir örnek teşkil ettiği düşünülmektedir. Karahanoğlu değirmen, sıkımevi ve fırın gibi senyör ve prenlere ait yerlerde özel çıkarların ötesinde bir genel fayda üretilmediğini, feodal hizmetler karşılığında bu soyluların bu yerlerin işletiminden vergi aldığını, utilitas publica anlayışının Orta Çağda olmadığını aktarır. Philippe Jourdan, "La Formation du Concept de Service Public", RDP, 1987, s.98'den aktaran Karahanoğulları, **a.g.e.**,s.86.

sunduğu ek hizmetler karanlık, kirli ve üretim çeşitliği açısından kısır bilinen Orta Çağ Avrupa şehirleri için çok önemliydi.

"Su sadece değirmen çarklarını döndürmekle kalmıyor, değirmenden çıkan sular şarap ya da bira kazanlarında kullanılıyor, oradan çırpıcılara geçiyor ve kumaş çırpımı için gerekli gücü üretiyor oradan da şehrin pisliğini temizleyerek adeta yapmadık iş bırakmadan oradan ayrılıyordu." ¹⁷³

Kamusal yarar kavramı su üzerinden Roma hukukundaki işlevini Orta Çağ'da sürdürdü ve Avrupa Kıtası'nda su hukukunun temelini oluşturdu. Örneğin, İspanya'da X. Alfonso döneminde su kaynakları ve akarsular ortaklık olarak kabul edildi.¹⁷⁴ Kral Aragon ve bölgeyi ele geçiren I. Jaume döneminde komünlerde suların mülkiyeti hem şehir halkına hem de krala aittir hükmüyle El Furs diye bilinen özel bir yasa çıkarıldı.¹⁷⁵ Özerk Valenciana Komünite'sinde, günümüzde sembolik de olsa varlığını sürdüren ve demokratik su kültürünün daha o dönemde kurumsallaştığını gösteren ortaklık hukukuna dayalı bir mahkeme kurulmuştur. "Valencia Su Mahkemesi" (Tribunal de las Aguas) aynı zamanda yasal bir forum olarak, her Perşembe öğlen saatinde Virgen Meydanı'nda (Plaza del la Virgen) toplanmaktadır. Üyeleri hukukçu olmayan ve belli süreler için göreve seçilen su kullanıcısı kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Sadece komünün değil tüm bölge halkının su ile ilgili her türlü istek, sorun ve anlaşmazlığın çözümünde herkesçe uyulan, bir üst itiraz merciinin yokluğunda nihai kararlar veren mahkeme Avrupa tarihinin en eski demokratik ortaklık kurumudur. "1866 Su Hukuku" kapsamında özel mahkeme statüsü kazanan geleneksel kurum, günümüz İspanyol

¹⁷³ Jean Gimpel, **a.g.e.**, s.5-6.

¹⁷⁴ Ludwik A. Teclaff, **The River Basin in History and Law**, The Hague, 1967, s.47.

¹⁷⁵ Julia A. Hudson Richards, Cynthia A. Gonzales, "Water as Collective Responsibility: The Tribunal de Los Aguas and the Valencian Community", **Journal of the Association Spanish and Portuguese Historical Studies**, Vol:38, Issue 1, Article 6, 2013, s.93-116, s.101.

anayasasında da yer almakta ve işlevselliğini toplumsal uzlaşmazlıkların geleneksel çözümünü ilk derecede sunarak sürdürmektedir.¹⁷⁶

Avrupa kıtası komünlerinde genel olarak ortak yararlarla ilişkilendirilen su yolu ulaşımı ve ticareti, su yollarının kamusal ya da özel doğasını belirleyen bir kritere dönüşmüştür. Orta Çağ hukukunda ulaşım amaçlı kullanılan tüm akarsular ve kolları kamusal sular olarak kabul edilirken diğerleri özel mülkiyet olarak kalmıştır.¹⁷⁷

Ticaretin dünya ölçeğinde yaygınlaşmaya başlaması, güvenli ticaret arayışı ve feodalizmin krizi sonrası soyluların yerini alan kralların uhdesinde cisimleşen merkezi otoriteyle birlikte burjuvazinin yanında yeni bir devlet görevlisi sınıfının da ortaya çıkışına şahit olundu.

Özel girişimlerce karşılanamayan durumlarda ve olağanüstü hallerde, devletin kamusal hizmetleri sunabileceği anlayışı yerleşmeye başladı. Sivil toplum ve ortak çıkarlar arasındaki bağdaşmazlıklar kendini bunların da üstünde bir güç olarak kuran devletin sayesinde uzlaşabilirdi. Kralların halkı için hizmet sunması dışında bireylerin de krallığa hizmetlerini içine alacak şekilde kamu hizmeti kavramı genişledi. Kamu gücü ve kamu hizmeti anlayışının birleştiği bu süreçlerin arka planında, mutlaklık, süreklilik ve bölünmezlik nitelikleriyle tanımına kavuşan modern devletin temel ilkesi egemenlik anlayışı yer alıyordu. Hegelyen evrensel ve ideal devlet anlayışı sayesinde unsurları yavaş yavaş birbirine tutunan kamu hizmetinin hukuku, kamu gücünün hukukuyla eş anlamlı kabul edildi.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Julia A. Hudson Richards, Cynthia A. Gonzales, **a.g.e.**, s.102-103; Ayrıca bkz. “<https://everything-everywhere.com/the-oldest-democratic-body-in-europe-the-valencia-water-court/>” Erişim: 24.08.2017 13.45.

¹⁷⁷ Dante Caponera, **Principles of Water Law and Administration: National and International**, Rotterdam, Brookfield, A.A. Balkema, 1992, s.47.

¹⁷⁸ Onur Karahanoğulları, **a.g.e.**, s.170-171.

Fransız Devrimi ile kralın tebaası üzerindeki “dominium”u hukukla sınırlandırıldı ve kamusal olanın faydası “utilitas publicas” yeniden öne çıktı. Devlet içinde bürokratlar denilen devlet memurlarının ortaya çıkması özel ilişkiler ve çıkarlar açısından azade devletin temsil ettiği egemenlik alanı içinde genelin çıkarına dair işlerin ifasını üstlendiler. Devrim ile birlikte iktidarı soylulardan teslim alan burjuvazi ideolojik olarak da siyasette hegemonyasını kurmaya başladı. Westfalyan ulus devletler sisteminin kurucu hukukçusu ve 17. yüzyıl filozofu Grotius, “Of Things which Belong to Men in Common” alt başlıklı “De Juri Belli ac Pacis” (Savaş ve Barış Hukuku) eserinde “...akış olarak görülen bir nehir kimin ya da hangi yöneticinin toprağından akıyorsa o insanın ya da yöneticinin halkım diye adlandırdıklarının mülküdür...aynı nehir akan bir su olarak ortaklık olarak kalır ve böylece herhangi biri ondan su içebilir ya da su çekebilir”¹⁷⁹ diyerek burjuvazinin egemen ulus devletinin halkını, ülke içindeki tüm unsurlarıyla karşılıklı bir bağımlılık ve bütünlük ilişkisi içine sokuyor ve mülkiyeti de bunun temeli olarak kuruyordu. Zira ulus devlet denilen siyasi birim içinde yaşayan halkın üzerinde yaşadığı toprak ve bu toprağı bağlı diğer unsurlar artık o ülkenin ve o ülkenin insanların ortak malıydı. Böylece bireylerin ya da o ülkenin vatandaşlarının suya ve toprağı mülkiyet sahipliğı üzerinden bağılılığı aynı zamanda kolektif bir ulus kimliğinin oluşumunda mihenk taşlarından da biri oldu.¹⁸⁰

Devrimin getirdiğı 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yurttaş, hakları ve ödevleriyle tanımlanmış, istekleri de anayasayı korumak ve herkesin mutluluğına olmak koşullarıyla sınırlandırılmıştır. Bildiri'nin 1. Maddesi insanların özgür ve eşit olduklarını ilan ederken oluşabilecek toplumsal farklılıkları da sadece ortak yarara dayanmak koşuluyla onaylar. Madde 3 ile iktidarın kaynağı ve egemenlik ulusa verilir.

¹⁷⁹ Aktaran Stephen C. McCaffrey, **The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses**, Oxford, NY: Oxford University Press, Oxford Monographs in International Law, 2001, s.150.

¹⁸⁰ Jeremy Allouche, The Multi-Level Governance of Water and State Building Processes, içinde Edt.by Kai Wegerich and Jeroen Warner, **The Politics of Water: A Survey**, Routledge, UK, 2010, s.49.

Madde 6'da yasa önünde eşit sayılan yurttaşların kamu görevlerine girişlerinin erdem ve yetenek dışındaki kriterlere dayanamayacağı ifade edilir. 12. Madde kamu gücünü ve bunun sınırlandırılışını yani Dominiumun yasayla sınırlandırılmasının dayanağını da sunar. İnsan ve yurttaşların güvenliğinin gereği olarak kurulan kamu gücü, kendisine bu güç emanet edilen idarenin kişisel çıkar ve faydasına değil herkesin faydasına kullanılacak güçtür. Kamu gücünün sürekliliği ve bu gücün herkesin faydasına ifa edilmesi için gerekli maliyetlerin karşılanması içinse tüm yurttaşlardan eşit miktarda alınacak vergiler Madde 13'te zorunlu kılınmıştır. Böylece idarenin ifa edeceği kamusal hizmetlerin karşılığının vergilerden sağlanacağı açık ve nettir. Madde 14 ve 15'te ise bu kamu gücü karşısında yurttaşların, vergiler, vergilerin gerekliliği, ne amaçla kullanıldığı, kamu görevlilerinin görevleriyle ilgili sorgulama, gözleme, denetleme ve hesap sorma hakları teslim edilir. Madde 17'de ise kutsal ve dokunulamayan bir hak olarak korunan mülkiyet hakkı, ancak kamu yararı gerektirdiğinde adil ve doğrudan hak sahibi tazmin edilerek idarece istisnai bir el koymaya konu edinilir.¹⁸¹ Ağaoğulları'na göreyse ilk 4 madde bireysel özgürlük ve alanı vurgularken geriye kalanında açık bir şekilde devletin birey karşısındaki üstünlüğüne ve devlete ağırlık verildiği görülür. Devlet ise artık bireyden farklılaşmış genel iradenin vücut bulmuş halidir ve tarafsız bir üst yargıç gibi toplumun genelinin faydasına hizmet etmek için vardır.¹⁸² Bildiride haklar ve güçler ayrımının ilk kez denklediği yerde yani 16. Madde'de örtük olarak adaletle karşıtlık içinde olan (kamu) yönetim kavramı bu hizmetlerin de kaynağı oldu.¹⁸³ Bu hizmetleri verecek bir yönetimin kurulması, yani kamusal gücün ayrı idari birimlerini ve bunların işleyişini düzenleyen modern kuralların ve hukuki rejimlerin ortaya çıkması hukuki ve politik diyalektik içinde gerçekleşti. Bu nedenle de Avrupa'da

¹⁸¹ 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, içinde Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986. s.564-566.

¹⁸² Mehmet Ali Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.205.

¹⁸³ Bartolome Clavero, **El Orden de los Poderes: Historias Constituyentes de la Trinidad Constitucional**, Madrid, Trotta, 2007, s.31.

siyasal kamunun yönetiminin yani idare hukukunun tarihi ulus devletle birlikte kamu gücünün ortaya çıkışı ve evrimiyle birlikte yazıldı.¹⁸⁴

Politik alanda klasik liberal devlet vardı. Klasik liberal anlayışa göre özel ilişkilerden kendini ayıran ve üzerinde konumlandırıan bürokrasiyle birlikte devlet, sivil topluma dışsaldır. Bu liberal devlet savaşlardan, istikrarsızlıklardan, devrimlerden, eşitsizlik ve keyfilik üzerine kurulan zor uygulamalarından azade özgür bir toplum idealine jandarmalık yapacak, kamusal güvenliği ve düzeni sağlayacak bir devlettir. Kamusal düzen ve asayiş, adalet ve yargı, güvenlik ve savunma gibi temel kamu gücünün yürütümleridir. Bunların yanında ise devlet, kendi kurallarına göre işleyen serbest ekonomik düzenin koruyuculuğunu da üstlenmiştir. Locke'un ideal olarak gördüğü bu bekçi devlet özel çıkar ilişkilerinin alanı olan sivil toplumu ve piyasayı korur ve kollar.¹⁸⁵

Devrim, birbiriyle etkileşim içinde gelişen kamu yönetimi, kamu hizmeti, kamu hukuku ve idare hukuku anlamında ciddi yenilikler icat etmekle kalmadı, Avrupa'da bunların yerleşmesi açısından da katalizörlük görevini gördü. Devrim dönemi siyaset düşünürleri ve hukukçular, 17. yüzyılın ortalarından itibaren olgunlaşmaya başlayan kurumsal ve kavramsal malzemeyi elden geçirdi ve asıl farkı devlet örgütlenmesi, devlet kuruluşlarının işlevleri ve Eski Rejim'in yasal kavramsal sözlüğünü altüst etmekle yarattılar.¹⁸⁶ Devrim öncesi, hâkimlere bağlı olan ve içtihadı dayanan geleneksel hukuk

¹⁸⁴ Bernardo Sordi, "Revolution, Rechtsstaat and Rule of Law: Historical Reflections on the Emergence and Development of Administrative Law", içinde ed. Susan Rose-Ackerman, Peter L. Lindseth, Blake Emerson, **Comparative Administrative Law**, Edward Elgar Publishing, 2017, s.1. Devlet inşası teorilerinde önce devlet sonra hukuku oluşur gibi tek taraflı bir ilişki kendini dayatmasa da Avrupa'da durum bu şekilde gerçekleşmiştir. İdare hukukunun oluşmasının tarihsel koşullar nedeniyle kamu gücünün ortaya çıkmasından hemen sonra gerçekleştiği yaygın bir kabuldür. Bernardo Sordi, **a.g.e.**, s.24.

¹⁸⁵ Türkçede de polis ve jandarma için genel olarak kolluk gücü adlandırması da köklerini buradan alır.

¹⁸⁶ Jean Domat 1756, s.151'den aktaran Bernardo Sordi, "Revolution, Rechtsstaat and Rule of Law: Historical Reflections on the Emergence and Development of Administrative Law", içinde ed. Susan Rose-Ackerman, Peter L. Lindseth, Blake Emerson, **Comparative Administrative Law**, Edward Elgar Publishing, 2017, s.25.

anlayışı değişmeye başladı ve devletin genel düzeni ile yargı arasındaki ayırım belirginleşti.

b. Kamu Gücü

Kamu yönetiminin devletin ayrı bir işlevi olarak belirginleşmesi, kamu hizmetinin bir diğer kıstası kamu gücünün ortak faydaya eklemlenmesi, kamu hizmetiyle birlikte idare hukukunun oluşması, birlikte gelişen süreçler oldu. Bunlara dair ilk gelişme, devrim ve I. Napolyonik dönemde, genel irade ilkesi ve kamusal güç ile doku uyumsuzluğu gösteren tüm siyasi ve toplumsal eski unsurların kapı dışarı edilmesi oldu. İlk ve kamusal hizmetleri ifa edecek idari personellerin dahi seçildiği idari meclis seçimleri, eski güçlerin etki alanı dışında yeni seçim merkezlerinin belirlenmesi gibi yeni siyasi mekanizmalarla demokratik bir süreç başladı. Böylece, kamu gücünün kavramsal çerçevesi tamamlanmış, ulus egemenliğiyle “demos” da “ethos”unu somut olarak içermiş oluyordu.¹⁸⁷

İkinci gelişme adli mahkemelerin idarenin eylemlerine dair denetleme ve itiraz işlemlerinde yargılama ve karar verme yetkilerinin elinden alınması oldu.¹⁸⁸ Böylece idare mahkemelerinin kuruluşunun önü açıldı. Kamu gücü kavramının ilk görünümü ve kamu hizmetine dair ilk içtihad ise 1807 tarihli “Simondon Kararı” oldu.

Üçüncü gelişme Fransız toprağının ve idaresinin bölümlendirilmesine dair yapılan rasyonel düzenlemelerdi. Ulusal egemenlik ve mülkiyet hakkı Anayasa ile garanti altına alındı. 1790'a kadar ülkede, idari yönetim birimi olarak bölgelerden (province) standart ölçekte kabaca birbirleriyle eşit büyüklükte departman (departement) denilen il dengi, alt yerel siyasi otorilere geçildi. Bunların çoğu da

¹⁸⁷ Melvin Edelstein, **The French Revolution and the Birth of Electoral Democracy**, Chapter 4, The First Cantonal Elections, Routledge, 2016, s.1, s.109-111.

¹⁸⁸ Bernardo Sordi, **a.g.e.**, s.26.

isimlerini o bölgede coğrafi ve ekonomik anlamda büyük önem taşıyan nehirlerden aldı.¹⁸⁹ Bu gelişmelerin herbiri idarenin ayrı, özgün ve öznel bir kamu gücü olarak şekillenmesinde önemli belirleyiciler oldu.¹⁹⁰

Böylece ilk kez Eski Rejim'in geleneksel ve kurumsal ayrımlarının yerini alan özerk bir genel devlet idaresi için alan ortaya çıkmış oldu. Oluşan yeni siyasal kamu, ona bu kamu gücünü veren yurttaşların genel faydasına hizmet etmekle yükümlüydü. Soyut genel iradenin yani ulusun egemenlik hakkını kullanması için hayati olan bu hizmetlerin sunumu için genel kamu gücünün kendi içinde yargıyla diyalektik halinde kendini ayrı ve özerk bir kurumsal kamu gücü öznesi olarak kuran idare, ilk kez kamu hizmetlerinin de tekeli eline alıyordu. İdari güç ve bu gücün sınırlarını çizen ya da rejimini belirleyen idare hukuku bu gelişmeler sayesinde geç 18. yüzyılda görünür oldu ve 19. yüzyılda ise tüm Avrupa kıtasını Verwaltung (idare, yönetim) ve Verwaltungrecht (idare hukuku) yüzyılına dönüştürdü.¹⁹¹ Kamusal güç ve idare hukuku tüm kıtada egemen olan liberal siyasal toplumun birliğinin sağlanmasında ise en önemli yapı harcı oldu.¹⁹²

Almanya özelinde daha yavaş ve reformcu tarzda gerçekleşen bu dönüşümlerin karşılığı ise Polizeistaat'ın yerini hukuk devleti Rechtsstaat'ın almasıydı. Evrensel, daimi barışın ve mutluluğun devletlerin nihai hedefi olduğunu düşünen Kant, bu hedefe ancak

¹⁸⁹ Paris dahi hala Seine ili içinde sayılmaktadır. Jakob Paskins, **Paris Under Construction: Building Sites and Urban Transformation in 1960s**, Routledge, 2015, s.42. Modern Fransız idaresi 2015'de aldığı son haliyle şu şekildedir. Eski sömürgeler deniz aşırı bölge kabul edilir. Diğer idari bölümlenmeler ise merkezden çepere doğru sırasıyla teritoryal kollektivite (bölge, yerel otorite), bölgeler departmanlardan (il dengi yerel otoriteler); departmanlar arrondissement'lardan (kamusal ya da tüzel bir kişiliği olmayan birimler); arrondissement'lar kantonlardan (yine kamusal ya da tüzel bir kişiliği olmayan birimler); kantonlar ise komünlerden (yerel otorite) oluşur. Paris, Marsilya ve Lyon gibi metropoller ise beledi arrondissement'lardan müteşekkildir.

¹⁹⁰ Woodrow Wilson, "The Study of Administration", **Political Science Quarterly**, Vol.2, No.2, June 1887, s.197-222, s.205.

¹⁹¹ Bernardo Sordi, **a.g.e.**, a.y.

¹⁹² Bernardo Sordi, **a.g.e.**, s.27.

halkın ahlaki değerlerine dayanan bir anayasayla ulaşılabileceğini söylemekteydi.¹⁹³ 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan geri döndürülemez tarihsel ve siyasal gelişmelerin kabulünden hareketle, Kant'tan Robert von Mohla'a, Stahl'dan Gerber'e, Bahr'dan Gneist'e tüm hukukçuların üzerine düşündüğü Rechtstaat, devlet karşısında bireysel hak ve özgürlükleri garanti altına aldı, kamu gücü aracılığıyla kamusal hizmet sunmanın kurumsal yapısını belirledi ve bu üstün gücü zaptedecek nizami sınırları çizdi.

Öte yandan farklı ulusal bağlamlarda Georg Niebuhr'dan von Gneist'e, Silvio Spaventa'dan Woodrow Wilson'a idarenin anayasayla kıyas götürmeyecek şekilde özgürlüklerin garantisi olduğuna dair bir kanaat de yerleşiyordu.¹⁹⁴ Ortak hukuku takip eden Büyük Britanya'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ise farklı bir tipoloji gelişim gösterdi. Daha bireyci ve özgürlüklere ağırlık veren düşünce evrenleriyle, yazılı olmayan liberal anayasalar ve ortak hukuk sistemi farklılığın asıl kaynaklarıydı. Zira idare hukukunun ayrı bir dal olarak ayrıştığı Fransa'da 1848 devrimleri ve 1871 Paris Komünü deneyimleri zaten idareyi özellikle yerel feodal unvan ve eşrafın etkisinden koparmak isteyen Fransız siyasetini, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde işçi sınıfı ve burjuvazi arasında gelişen sınıf mücadelesinin yarattığı yeni toplumsal çalkalanışları telafi etmek kaygısıyla liberal hegemonik düşünceye karşı daha devletçi ve idareci reflekslere yönlendirmişti. Bu durumdan kıtanın etkilenmesi de kaçınılmazdı. Bu da devletin ve idarenin kamusal rolünün özellikle düzenleme ve güvenlikle öne çıkması demekti. Oysa durum deniz ötesindekilerde farklı geliyordu.

¹⁹³ İ.Kant, **Pratik Aklın Eleştirisi**, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Çeviri Yön.İonna Kuçuradi, Üçüncü Basım, 1999, s.34-35.

¹⁹⁴ Woodrow Wilson, **a.g.e.**, s.197-222, s.211. Woodrow Wilson'un tarafımızca çevrilen ve yorumlanan "liberty depends incomparatively more upon administration than upon constitution" ifadesiyle en veciz şekilde bu ortak kanaat aktarılabilir. Silvio Spaventa, "Giustizia nell'amministrazione e altri scritti", **Istituto Italiano per gli Studi Filosofici**, Napoli, 2006, özellikle s.32.

Büyük Britanya’da anayasal modernleşme daha eskilere dayanan tarihiyle bireyci düzeni kooperatif bir çoğulculuğa tercih etmişti ve parlamentonun üstünlüğü de daha az tartışmalıydı. Devlet birleştirici değerleri öne çıkarmaktan çok, farklı çıkarlar arasında bir aracı rolüne daha fazla önem veriyordu. Adalet ise mutlak yönetimle bağından ziyade ortak hukuk mahkemelerinin sağladığı bir hizmetti. Kıtadaki yasal devrimlerden etkilenmemiş olan Krallık, Sanayi Devrimi ile birlikte kentleşmenin ortaya koyduğu toplumsal sorunları tecrübe ettikçe ve artan oy hakkı taleplerine yetişmek gibi siyasal yeni ajandalar geliştirdikçe deneyiminin kendisinden idarenin aygıtlarını türetme yolunu seçmişti. Örneğin yoksulluğun azaltılması, çalışma hayatının, demiryollarının işleyişinin, su hizmetlerinin veya kamusal eğitimin düzenlenmesi gibi. Büyük Britanya bu tekil deneyimlere cevaben ya bir yasa çıkarttı ya da düzenleyici bir otorite inşa etti. Bu yasalar ve otoriteler daha sonra yönetim ayrıcalık ve yetkileriyle donatılan güçler olarak bir idare ağı oluşturdu. Genel anlamda işlevsel olarak kurulan ve planlanmamış bir idari konsolidasyon sözkonusuydu. Yerel düzenleyici kurullar ve ilgili merkezi bürolar, ortak hukuk mahkemeleriyle birlikte parlamentonun merkezi ve yerel siyaset arasındaki birleştirici rolünü elinden aldı. Bu yönetsel yapı, kamu gücünün geleneksel hukuki pratiklerinden daha karmaşık bir duruma davetiye çıkarsa da toplumsal dinamikleri devlet örgütlenmesinde bir değişikliğe yol açacak ve kıtada görülen kamu idaresine dair yeni yasal kategorilerin oluşmasına neden olacak şekilde harekete geçirmek için yeterli değildi. Örneğin Krallık ayrı yetki ve ayrıcalıklara sahip idari yargıçlık gibi bir müesseseyi hiçbir zaman hayata geçirmedi. Kamu ve özel hukuk ayrımı oluşmadı. İdare de, her sınıftan sıradan vatandaş da aynı hukuk ve mahkemeye tabiydi.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Bernardo Sordi, **a.g.e.**, s.10-11.

Benzer şekilde, Roosevelt dönemi ABD’de, belli gruplara sigorta temelli yardımların yapılmasıyla ve günümüze değin kriz dönemlerinde yönetimin toplumsal alanlara teşvik ve koruma mahiyetinde kısa süreli müdahaleleriyle sınırlı bir sivil refah devleti anlayışı ABD halkının kamu hizmeti anlamında ulaşabileceği en üst sınır oldu. Devletin bıraktığı bu açığı kapatmak ülke siyasetinde hâkim liberal devlet anlayışıyla tutarlı bir şekilde eyalet yönetimleri ve yerel idareler ile yerel halkların ortak ihtiyaçları, konjonktürel siyasi ve ekonomik hak arayışları, öncelikleri ve amaçları doğrultusunda kurulan çok sayıdaki yardımlaşma örgütüne yani sivil toplum kuruluşlarına kaldı. Devlet de bu sivil örgütleri vergilerden muaf tutarak ve uluslararası her türlü fon girişini serbest bırakarak teşvik etti.¹⁹⁶

Bireysel haklar ve mülkiyetin önceliği ile hukukun üstünlüğü konularında tüm Avrupa hemfikir olsa da Anglosakson gelenekte parlamentonun ağırlığı ile Kıta Avrupası’nda buna karşın bir güç olarak gelişen bir idarenin varlığı kamu hizmetleri konusundaki bir diğer temel ayrımı da ortaya çıkardı. Bir üretim ya da sunumun kamu hizmeti olup olmadığına yani hukuki rejimine karar verecek olan irade halk temsiline dayanan parlamento mu yoksa ana/yasaya dayanan veya mevzuatı yapabilen idare ve idari yargı mı olduğu ikilemi kaynağını da pratikte yukarıda bahsedilen tarihsel ayrışmadan alıyordu.¹⁹⁷

Ayrıca, bu süreçte ulus devletin egemen güç olarak komünler karşısında kazandığı merkezi önem, yerel yönetimler açısından da bu toplulukları kamu gücünü

¹⁹⁶ “<https://www.state.gov/j/drl/rls/fs/2017/266904.htm>”, Erişim: 4.10.2017 13.57

¹⁹⁷ Alman geleneğinde idarenin önemi kamu gücünün ulus devletle bir tutulmasından geliyordu. Anayasa ise devletin en temel referansıydı. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre* eserinde anayasasız devleti anarşi kabul eder. (s.508) Parlamento ise devlet organı olarak görülmez. Buradan hareketle tarihsel gelişmeler doğrultusunda Fransa’da devlet olmadığını ve bu nedenle de anarşi yaşandığını söyler. İdareye vurgu öyle baskındır ki kanunlar ve hakimler olmadan bir despot yönetimi anlaşılabilirken idaresiz bir devlet anarşiye götürür der (s.612). Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Verlag von O’Haring, Berlin, 1914, Digitized and distributed by the Internet Archive in 2007. Erişim: “<https://archive.org/details/allgemeinestaats00jelliala>”

uygulayabilme yetkileriyle ya da ortak yarara yönelik işlevlerinden kaynaklanan ayrıcalıklarıyla ara bir kurum seviyesine indirgemişse de öte yandan ulus devlet karşısında kentlerin ve modern yerel yönetimlerin kamu hizmeti sunan tüzel kişilikler olarak yeniden ortaya çıkmasına birçok düşünür, teorik ve pratik altyapıyı hazırlayarak önemli katkılarda bulunmaya devam etti.¹⁹⁸ 18. yy sonu ve 19. yy başlarıyla birlikte özellikle İngiltere ve ABD’de yapılan reformlarla yerel yönetimler yerel hizmet kuruluşları olarak düzenlenmiş ve kamu hizmeti yönetim modeli olarak tüm dünyaya yaygınlaşmışlardır. Örneğin, ABD’de 1875 yılında Missouri Eyaleti’nin yaptığı anayasal düzenlemeyle belediyeler yerel ihtiyaçların karşılanması ve hizmet sunumunda tek yetkili olarak tanınmış, bu yasal düzenleme beledi tüzel birimlerin kendi gelirlerine ve kendilerini yönetme hakkına sahip özerk yapılar olarak güçlenmesini sağlamış ve bu özerk belediyeçilik hareketi sayesinde model daha sonra diğer eyaletlere ve diğer ülkelere yayılmıştır. Böylece belediyeler ulus devletin bir uzantısı ve merkezi yönetimin yerel kamu daireleri olarak yeni kamusal hizmet birimlerine dönüşmüşlerdir.¹⁹⁹

c. Kamu Hizmetinin Diğer Unsurları

Fransa’da Toulouse Okulu’ndan Maurice Hauriou, Bordeaux Okulu’ndan Leon Duguit gibi hukukçular, kamu hizmetinin idare hukukunu kuran kamu gücünün bir aracı olduğunu, bir anlamda kamu gücü ve yetkilerinin örgütlenmesi dolayısıyla kamu

¹⁹⁸ Jacques Turgot ve Jeremy Bentham’ın konu ettiği modern yerel yönetim birimleri olarak kentler, Sieyes’in üçüncü zümresinin yaşadığı yerlerken, tedrici ve parlamenter sistemle sosyalizmin getirilmesinden yana olan ve demokratikleşmeye katkıda bulunan Fabian Sosyalistlerin mücadele alanıdır. Farklılaşmış bu kentlerde Weber yeni bir bürokrasi ve memuriyet anlayışı ile yeni kamu dairelerinin hizmet sunumunu rasyonelleştirir. Tocqueville, özerk belediyeçilik akımıyla (municipal home rule) kendi kendini yöneten ve kendi gelirlerinden sorumlu özerk bir tüzel kişilik olarak belediyeçiliğin yaygınlaşmasını sağlarken Proudhon ve Bakunin özerk “yerel ve liberter beledi komünler federasyonu” düşüncesini geliştirir. Tüm bunlar vb. yerel yönetimlerin merkez karşısında yeniden önemli kamu tüzel kişilikleri olarak ortaya çıkmasında önemli katkılar sunmuşlardır. Selahattin Yıldırım, “Yerel Yönetim ve Demokrasi”, **Türk Belediyeçiliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 23-24 Kasım 1990, s. 14. Mehmet Zahid Sobacı, Özer Köseoğlu, **Başkanlık Sistemlerinde Yerel Yönetimler**, SETA, 2016, s.13.

¹⁹⁹ M.Ökmen, B.Parlak, **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler, İlkeler, Yaklaşımlar ve Mevzuatlar**, Alfa Akademi, 2. Basım, Bursa 2012, s.25-26.

hizmetinin aslında siyaset bilimi disiplinin konusuna girdiğini ifade etmekteydiler.²⁰⁰ Emile Durkheim'in toplum ve bilim düşüncelerinin etkisi altında hukukun devletten önce geldiğini savunan Duguit,²⁰¹ Fransız vatandaşlarına ihtiyaçlarını vererek kamusal huzuru ve düzeni sağlamanın yolu olarak mutlakçı (objektivist) kamu hizmeti anlayışını kuramsallaştırdı. Buna göre toplumsal yaşam için gerekli her şey, özel girişimcilerce düzenli ve sürekli olarak veril(e)mediği takdirde doğası gereği kamusal hizmettir ve idarece verilir.²⁰² Objektivist kuramcılarının ortaya attığı ve ilerleyen zamanlarda karşılaşılan durumların tetiklediği açıklayıcılık tartışmaları ile yargı kararlarının öne çıkardığı kamusal hizmet temel ilkeleri ise kamusal yarar koşulu, faaliyetin özel alanda belli nitelik ve nicelikte sunul(a)maması durumu ve bu durumda sunumun üstlenicisi idarenin kamusal güç olarak özel alandan ve aktörlerinden farklılaştığı bir ayrıcalıklar ve yükümlülükler kataloğu ile donatılması anlamına gelen kamu hizmeti hukuksal rejimidir.²⁰³ Bu tanımla Duguit kamu hizmeti tanımından kamu gücü kavramını daha baştan çıkarmaya çalışmıştır. Kamu hizmetleri bu bağlamda kaynağını, üstümüzdeki egemen bir güçten değil bizzat “*biz yönetenler tarafından örgütlenen ve kontrol edilen hizmetler birliği*” olarak “dayanışmadan” (cooperation) almaktadır. Dolayısıyla bu ilişki mantığına göre kamu hukuku da devleti kuran unsurlar arasında yer almaktadır.²⁰⁴ Yönetilenlerin yönetenlerden doğrudan talep ettiği dış düşmanlara karşı topluluğun korunması yani savaş; toplumsal güvenlik, düzen, huzur ve sağlığın sağlanması olarak kolluk yani polis ile adalet hizmetleri, özel ve kamu ayrımı olmaksızın hukuk sistemindeki en temel hizmetlerdir.

²⁰⁰ Ali Ulusoy, **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, Ülke Kitapları, Ankara, 2004, s.36-37.

²⁰¹ Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s.29. Duguit, teorisini mükemmelleştirdiği kitabı Kamu Hukuku'nda Comte'un bilim anlayışını da benimsediğini ifade eder. Leon Duguit, **Kamu Hukuku**, Çev. Süheyp Derbil, İstiklal Matbaacılık, Ankara, 1954, s.14.

²⁰² Leon Duguit, *Traite de Droit Constitutionnel*, T.II, 3.Ed., Paris, 1928, s.61'den aktaran Ali Ulusoy, **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, Ülke Kitapları, Ankara, 2004, s.12.

²⁰³ Ali Ulusoy, **a.g.e.**, s.14-15.

²⁰⁴ Onur Karahanoğulları, **a.g.e.**, s.28, s.30-31.

Yine Bordeaux ekolünden Gaston Jeze, Duguit'ının tanımından hareketle bir hizmetin kamu hizmeti olup olmadığına karar verecek kimdir sorusuna yöneticiler yanıtını vererek kamu hizmeti tanımını subjektifleştirdi ve böylece objektivist kamu hizmeti tanımından sübjektivist kamu hizmetine geçildi.²⁰⁵ Ortak ihtiyaçlar ve kamusal yarar ilkesine indirgenen bir kamu hizmeti anlayışına karşı çıkan Jeze'ye göre özel yüklenicilerin kendi çıkarları doğrultusunda sundukları ancak kamusal yararı olan ve idarenin denetim ve gözetimine tabi işler 'düzenlenmiş girişim' iken, bunun düzenleyici rejimi de özel hukuktur. İdarenin ortak ihtiyaçları özel hukuk kurallarına tabi bir şekilde karşıladığı durum 'idari işletme' şekliyle idarenin ortak yarar gözeterek özel hukukun üstünde kamu hukukuyla kurduğu hizmetler "saf kamu hizmeti"dir. Karahanoğulları'ndan aktarılabilecek olursa, ortak fayda idare tarafından kamu hukuku usûllerine göre görülüyorsa işlem "kamu hizmeti"dir. Ortak ihtiyaçlar idare tarafından ama özel hukuk usûllerine göre görülüyorsa ortaya çıkan "idari işletme"dir. Yine ortak ihtiyaçların karşılanması için özel girişimci özel hukuk usûllerince idarenin gözetim ve denetiminde bir mal üretimi yapıyor ya da hizmet veriyorsa buna da "düzenlenmiş özel girişim" (gestion administrative) adı verilir.²⁰⁶

Subjektif kamu hizmet anlayışı bir hizmete etiket yapıştırarak ya da damga basarak onu kamu hizmeti ilan etmek olarak da tanımlanabilir. 1950'lerin sonunda bu yönüyle değişmeyen mutlak kamu hizmeti anlayışı yerini ihtiyaçlar doğrultusunda değişip dönüşebilen bir kamu hizmeti anlayışına bırakacaktır.²⁰⁷

Devletin iktisadi amaçları doğrultusunda serbest işleyen ekonomik alana müdahaleleri, ekonomik faaliyetlere yön verme ve yol gösterme ile ekonomik faaliyet

²⁰⁵ Ali Ulusoy, **a.g.e.**, s.14-15.

²⁰⁶ Onur Karahanoğulları, **a.g.e.**, s.41-42.

²⁰⁷ Didier Truchet, "Label de Service Public et Statut de Service Public", **AJDA**, 1982, s.427'den ve Alain Serge Mescheriakoff, *Droit des Services Public*, 2.Edt., PUF, Paris, 1982, s.52'den aktaran Ali Ulusoy, **a.g.e.**, s.27.

alanına doğrudan müdahaleyle bizzat müteşebbis olarak girmek şeklinde iki yolla açığa çıktı.²⁰⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti (Sozialstaat, Etat-providence, welfare state) anlayışının etkisiyle güvenlik, adalet ve savunma amaçlarının yanında eğitim, kültür, sağlık gibi diğer sosyal yan sektörlerde faaliyetlerini yaygınlaştıran ve çeşitlendiren idarenin bu işlemleri, ortak kamu yararı için verdiği kamu hizmeti alanını genişletti.

Kıta Avrupası'nda idarenin özerkleşmesi ve idare hukukunun ayrı bir alan olarak kamu hukukunda belirmesiyle birlikte kamu hizmetleri konusunda tanımlayıcı ve belirleyici kriter olarak kamu gücü kavramı merkeze otururken ortak hukuk anlayışını benimseyen ve idari hukuk gibi bir ayırım olmadan sivil hukukla yoluna devam eden Anglo-Amerikan sistemlerinde ise kamu hizmetlerinin öne çıkarılan kriteri genel fayda ilkesi oldu. Kamu düzenini korumaya yönelik kolluk faaliyeti olarak belirginleşmiş idarenin düzenleme görevine devletin müdahaleci politikalarının sonucu dâhil olan ekonomik hayatı düzenleme ve planlama sorunsalı buna dair hukuki çerçevenin oluşturulmasını da gerektirmiştir. 20. yüzyıl yerel yönetimleri de altın çağlarını yaşayarak merkezi yönetimden daha fazla öne çıkıp kamusal rol üstlenmişlerdir.²⁰⁹

Kamu hizmeti anlayışı genel olarak devletin, piyasanın üretim ilişkileri alanının üstüne çıkarak veya belli derecelerde piyasa üretim ilişkileri mekanizmalarından bağışık şekilde gelişmiştir. Klasik kamu hizmeti anlayışını şekillendiren maddi ve organik şartların varlığı dışındaki bir diğer üçüncü kriter olarak özel hukuku aşan bir kamu rejimine ihtiyaç olduğunu söyleyen ve kamu gücü ayrıcalıklarını bununla düzenleyen ekole göre özel kişi de olsa tekel, vergi muafiyeti, yardım ve kamu gücü yükümlülükleri taşıdıkça, hizmette devamlılığı sağladıkça ve bu hizmetleri özel bir sözleşme ile

²⁰⁸ Turgut Tan, Ekonomik Kamu Hukuku, **Amme İdaresi Dergisi**, s.15-42, s.32.

²⁰⁹ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2012, s.40.

gerçekleştirdikçe kamu hizmeti söz konusu demektir. Öte yandan Rene Chapus gibi hukukçulara göre bir hizmeti kamu tüzel kişisi ya da denetiminde özel bir şahıs veriyorsa ve bu işlemde bir kamu yararı bulunuyorsa hizmet kamu hizmetidir ve özel bir kamu rejimine gerek yoktur. Sinai ve ticari hizmetler özel hukuka tabidirler ve idare hukuku bağlarının zayıflığından dolayı da kamu gücü ayrıcalıklarından mahrum ve piyasadan bağımsızlığın en az olduğu kamu hizmetidirler.²¹⁰ Başka üstlenici olmayan istisnai ve arızı durumlarda (Bac d'Eloka Kararı) kamu faydasına yönelik yapılan ya da kamu hizmetinde kullanılacak ürünler ve fonlar yaratan bir yan kamusal hizmet olarak kabul edilebilirler.²¹¹

Günümüzde AB gibi oluşumlarda yeni bir kamu hizmeti anlayışı da gündemdedir. Fransız idare hukuku veya Alman kamu gücünün şekillendirdiği bir kamu hizmeti modelinin benimsenmesi yerine birlik içinde daha esnek bir çerçevede kurulan “evrensel hizmetler” vb. kavramlar, kamu hizmeti için kullanılan kavram bagajını oluşturmuştur.²¹² Bu terimler, birbirlerinin yerine geçecek şekilde “iktisadi kamu yararı hizmetleri”, ATAD’ın mevzuat yarattığı “genel ekonomik yarar hizmetleri”²¹³, “genel hizmetler”²¹⁴, ilk olarak 1893’te ABD’de Graham Bell tarafından literatüre katılan ve Kıta Avrupa’sı mevzuatına telekomünikasyon ve posta hizmetleri altyapısına ilişkin AB

²¹⁰ Kemal Gözler, **İdare Hukuku**, Cilt 2, Ekin Yayınları, Bursa, 2003, s.232-233.

²¹¹ Onur Karahanoğulları, **a.g.e.**, s.176-177.

²¹² Kamu hizmeti kavramı, Birliğin kurucu anlaşmasının sadece 77. Maddesinde taşımacılıkla ilgili olarak bir kez kullanılmıştır. **A.g.e.**, s.140-141. 1993’te Fransa, Birliği kendi modeline davet etmek için bir memorandum çıkarmış ve bu model AB’yi federal bir devlet olarak kurgulamıştır. Öte kanatta ortak hukukun baskın olduğu İngiltere ekolü direnç noktası olmuştur. Topluluğun ve devletlerin uyacağı genel bir kamu hizmeti şart ve ilkelerinin belirlenmesi çalışmalarını yapan Delor başkanlığındaki Avrupa Kamu İşletmeleri Merkezi, Fransa öndeliğindeki bu projeyi diğer kanada yakın Almanya, İngiltere, Hollanda ve Danimarka’ya kabul ettirememiş ve daha esnek ve dar hizmet tanımlarında kanaat kılınmıştır. İngiltere ise 1991’de çıkardığı Britanya Vatandaşları Şartı (Britain Citizen’Charter) ile kendi ülke vatandaşlarının elini güçlendiren bir düzenleme yapmış ama buna rağmen yine özgün ortak hukuk geleneğini takiben AB içinde fazla geniş ve devletçi bulduğu klasik kamu hizmeti anlayışı yerine daha esnek olan “kamusal yarar hizmetleri” terimini önermiştir. Ali Ulusoy, **a.g.e.**, 2004, s.99.

²¹³ “Services of general economic interest”

²¹⁴ “Services of general interest”. Bu kavramların içeriğindeki değişim ve başkalaşım AB su politikaları kısmında detaylandırılmaktadır.

Komisyonu Yeşil Kitabı ile giren “evrensel hizmetler”²¹⁵ gibi terimlerdir. Evrensel hizmet yerine şebeke altyapısı gerektiren elektrik, doğal gaz, hava ve demiryolu gibi hizmetler için “zorunlu hizmetler” veya “kamusal misyonlar” terimleri de kullanılmıştır.²¹⁶ Ayrıca yine teknik olarak ilgi gören “temel hizmetler” ve “ek hizmetler” ayırımına gidilmiştir. Evrensel hizmet kavramına yakınsayan ve karlı olmadığı için özel yatırımcılar tarafından cazip görülmeyen “monopol hizmetler” ise, AB halklarının yaşam kalitesini doğrudan etkileyen ve onlara uygar bir yaşam sunmak için gerekli minimum hizmetlere karşılık gelmektedir. Ek hizmetler ise temel hizmetlerin dengesini bozmayan, monopol dışı ve rekabete açık destek hizmetleridir.²¹⁷

Komisyon her dört yılda bir, birlik üyelerinin değişen ihtiyaçlarını da göz önüne alarak bu evrensel hizmetler kapsamını genişletmek veya içeriğini dönüştürmek hakkını saklı tutmaktadır. Klasik kamu hizmetinin bu türden geniş ve sınırları muğlak tanımlanışı, yeni hizmetler kimin tarafından, nasıl ve hangi kriterlere göre AB hizmet kataloğuna dâhil edilecek, hiçbir kesimi dışlamaksızın nasıl Birlik geneline yaygınlaştırılacak, bu kavramların hala üye ülkelerde başka şekillerde karşılanmasından doğan uzlaşmazlıkların üstesinden nasıl gelinecek, ülkelerin farklı ihtiyaç zamanlamaları nasıl hizmette kusur yaratmayacak, hizmetlerin finansmanı nasıl sağlanacak ve ülke ekonomileriyle birlik merkez ekonomisi arasındaki dengeler bu

²¹⁵ AB düzenlemelerine göre genel olarak evrensel hizmetlerin finansmanı, merkezce üstlenilmesi dışında hizmet alanındaki faaliyeti üstlenen işletmelere çeşitli kriterlere göre dağıtılmaktadır. Bu kriterlere göre belirlenen modellerden ilki, faaliyete monopol olarak girişebilen işletmelerin girerken verdikleri giriş bedelli modelidir. Diğer işletmeler bu asıl ve tarihi üstleniciye belirlenen miktarlarda dışarıdan destek vererek işe el atabilmekte ama asıl üstlenici olamamaktadır. İkinci kamu hizmet uygulama modelinde ise işletmeler ya hizmetle ilgili havuza ödeme yapmakta ya da doğrudan faaliyetleri üstlenmektedirler. Ali Ulusoy, **a.g.e.**, s.96.

²¹⁶ Ali Ulusoy, **a.g.e.**, s.82-83.

²¹⁷ **A.g.e.**, s.98.

kavram karmaşasında nasıl dengelenecek gibi eleştirilerle hala Birliğin siyasi gündemini meşgul etmektedir.²¹⁸

²¹⁸ **A.g.e.** s.90-95.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH İÇİNDE SUYUN TOPLUMSAL VE SİYASAL ROLÜ

Tarihsel olarak herşey 120.000 yıl önce suyla başladı. Sular dondu, buzlar çözüldü. İnsanın içinden geldiği su çekildi ve buhar oldu. Rüzgârlarla arktike taşınıp kar olarak yeryüzüne indi. Uzun yıllar süren soğumayla karlar buzullara dönüştü. 35 bin yıl önce Avrupa'ya giren homo sapiens diğer türler dışında aslen buzullarla mücadele etti. 18 bin yıl önce başlayan sıcaklık artışıyla eriyen buzullar insana yaşama alanı tanıdı. İnsan öncesi hominidlerin fosillerinde su örneklerine rastlanmıştır. Australopithecus'ların mevsimsel olarak hareket ettikleri ve su arayışı içinde çevreye adapte oldukları tespit edilmiştir. Vücutlarında bulunan farklı su materyalleri bunu ispatlar niteliktedir. Örneğin Java Trinil'de nehir deltalarını ve bataklıkları yiyecek ve içecek kaynağı olarak kullandıklarının tespiti entomolojist ve sosyobiyojinin babası Edward O. Wilson'ın insanların hala neden nehir ve göllerin olduğu sulak alanları yaşam için tercih ettiklerini genetik açıdan da ispatlar niteliktedir.²¹⁹ 15 bininci yıla geldiğinde erimeler hız kazandı ve büyük su kaynaklarının oluşmasına imkân verdi. 12.500 yıl önce ise bin yıl sürecek yeni bir buzul çağı Avrupa'yı etkisi altına aldı. Buzul çağı insan türüne mağara resimleri çağını yaşattı. Sular ayrıldı ve kıtaları birbirinden ayırdı. Yakın Doğu'da yerleşik düzen, tarım ve avcılık zaten başlamıştı. 11.400 yıl önce Avrupa'da sona eren son buzul devri ile dünya yeniden ısınmanın etkisi altına girdi. Eriyen buzullar ve artan yağışlar insanları yeni göçlere sürükledi. Yakın Doğu'dan Anadolu, Mezopotamya ve Akdeniz havzasına tarım deneyimleriyle birlikte göç edenler 8 bin yıl önce neolitik çağın önemli yerleşim birimlerini kurdular. Sonra 6200'lerde

²¹⁹ “E.O. Wilson, Biophilia: The Human Bond with Other Species, Harvard University Press, Cambridge, 1984”ten aktaran Glen O'Hara, **Politics of Water in Post-War Britain**, PalGrave MacMillan, 2017, s.2.

yeniden Kuzey yarım küreyi etkileyen kısa bir buzul dönem daha yaşandı. Aşağı Mezopotamya ve Mısır zengin akarsuları sayesinde ilk büyük uygarlıklara ev sahipliği yaptı. Ulaşım ve taşımacılıkla ticaret önem kazandı. 3000 yılında yazı bulundu ve Hititler, Suriyeliler ve Lübnan uygarlıkları tarihlerine suyun önemini anlaşımlar ve tarımsal hesaplarla yazmaya başladılar.²²⁰

Suyun medeniyetler tarihine eşlikçiliği daha nice anlatılarla doludur. İnsanevladı, suya göre medeniyet kurdu, suyla hareket etti, sudan kaçtı, ucu bucağı görünmeyen su kitlelerinin ardını keşfe çıkıp yeni kıtalara ulaştı. Suyu toprağa katabilen yetenekli insanlar büyük medeniyetler kurdular, suyu kile katıp tabletler yapıp üzerine yazı yazdılar. Su için kavga ettiler ama yine su üzerine anlaşma yapıp ilk uluslararası anlaşma olan Kadeş'i ve Hammurabi Kanunları'nı aynı sudan nedenlerle kaleme aldılar.²²¹

A. Su ve Devlet

Su meselesini tartışmak demek bireysel su kullanımlarından suyun uluslararası bir silah olarak kullanılması seviyelerine kadar çok farklı analizlere konu olan çok katmanlı bir alana girmek demektir. Suyun mühendislerce yapılan hidrolik analizlerinden sınır aşan suların uluslararası ilişkiler disiplinince incelenmesine kadar farklı disiplinleri meşgul eden çok çeşitli veçheleri mevcuttur. Su denilince suyun ev ya da işyerlerinde ulaştığı son kullanıcılarından suyun fiyatlarını belirleyen devlete, suyu üretimde kullanan sanayiciden sınıraşan sular sözkonusuysa birden fazla ulus devlet,

²²⁰ Doğan Yaşar, Dursun Yıldız, **Küresel Isıtılan Dünya ve Su**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s.20-28.

²²¹ 4000 yıl önce baraj inşası nedeniyle çıkan anlaşmazlıkları Hammurabi Kanunları'nda çözüme kavuşturdular. İlk suyu düzenleyen yazılı metinlerden biri olan Hammurabi Kanunları'nda ve Sümer metinlerinde sulama kullanımlarıyla ilgili çeşitli listeler vardır. Babil Kanunları'nda sulamadaki ihmaller, ulaşımındaki sorunlar, aile içi sorunlarda suya atarak cezalandırma usülleri ve su hırsızlıklarına dair kanun maddeleri bulunur. Referans alınan derleme içindeki Asur, Sümer ve Hammurabi Kanunları'nda suyla ilgili tam 43 madde tespit edilmiştir. Bknz. Martha T. Roth, **Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor**, Scholar Press, Atlanta, 1995.

toplum ve sayısız örgüte kadar herkesi ilgilendiren tarafları vardır. Suyla ilgili salt suyun şehirlerde tedariki ele alınacak bile olsa tek başına bu süreç kendi içinde teknik, idari, iktisadi, hukuki ve toplumsal farklı alt süreçleri içermektedir. Birçok taraf ve süreç sırf bir hizmetin verilebilmesi için farklı rolleriyle, sorumlulukları ve hassasiyetleriyle sürece dâhil olmaktadır. Bu da çoklu süreç analizlerini gerektiren karmaşık bir problem çözme kabiliyeti gerektirmektedir. Hem doğa ile insan toplulukları arasındaki gerilimlerin özgün bir türevi olarak hem de iktidarın ayrışıp toplum içinde devlet şeklinde örgütlenmesi esnasında su ve medeniyet, su ve devlet ilişkisi üzerine yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

Kavramsal çerçevelerini, doğrudan insanlığın ilk örgütlenmeleriyle ilişkilendirilen su ve onun tarihsel olarak biricikleşen tasarruf ediliş şekilleri üzerinden kuran devlet inşası teorileri ve hidrolik teoriler, ayrıksı ama bir o kadar literatürde özel bir örnek teşlik ederler. Jagers devletlerin güç elde etme kabiliyetlerini devlet inşası diye tanımlar.²²² Tilly'e göre ise devlet inşası bir devletin kendi hükümlanlık alanı ülke sınırları içinde rakiplerini yoketmesi ya da nötralize etmesi ve haklı ya da değil algılanan meşruiyetini onlara empoze etmesidir. Bunu da ekonomik ve askeri kapasitesiyle siyasal ve kurumsal gücüne borçludur.²²³ Güç elde etmesi ise yerelden ulusal düzeye kadar devletin ülke sınırları içindeki insanları ve kaynakları izleme, sınırlandırma ve kontrol etme yollarıyla gerçekleşir. Merkezileşme, ilyetlik ve mülkiyet haklarına dair yasal kuralların konulmasıyla somutlaşan bu süreçlerde, devlet inşası ve su arasındaki ilişkinin özel bir yeri vardır.

²²² Keith Jagers, "Wars and the Three Faces of Power: War Making and State Making in Europe and Americas", **Comparative Political Studies**, April, Vol.25, No: 1, April 1, 1992, s.26-62, s.27.

²²³ Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", içinde edt by Peter B.Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol, **Bringing the State Back In**, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, s.169-191, s.181.

Karl August Wittfogel, Marx'ın üretim şekillerini tarihsel gelişimine göre ilkel komünizm, Antik form, feodalizm, Asya Tipi Üretim, kapitalizm ve komünizm olarak kategorize ettiği Ekonomi Politik'in Eleştirisine Katkı eserine ve özellikle Asya Tipi Üretim ve toplum analizlerine ciddi eleştiriler getirdiği 1957 ilk basım tarihli Oryantal Despotizm (Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power) adlı çalışmasında kendi kavramlaştırması olan hidrolik toplumlar ve ekonomilerini anlatır. Tarih içinde tespit ettiğini söylediği, Weber etkisiyle değişimli olarak kullandığı hidrolik ya da hidrobürokratik toplumun doğal düzeni ve tanzimine dair izleri tüm dünya tarihi ve coğrafyası üzerinde takip eder.²²⁴ Devletin kökenlerine kadar giden analizlerine göre en erken devletler hidrolik devletlerdir, zira en temel ekonomik faaliyetin girdisi olan suyu kontrol ederek özellikle de tarımda artı değer elde etmişler ve toplumlar da bu hidro-ekonomik altyapı üzerinden şekillenip gelişmişlerdir. Küçük çaplı sulama ve tarım ekonomileri ile hükümet edenlerin yönettiği büyük çaplı sulama ve taşkın kontrolü gibi işleri içeren hidrolik toplum ve medeniyetleri birbirinden ayıran Wittfogel'in iddiası despotik yönetimin bizzat hidrolik toplumlarda ortaya çıktığıdır.²²⁵ Bir diğer iddiası ise bu tür büyük çaplı, merkezileşmiş ve devlet eliyle yönetilen sulama ve tarım endüstrisinin, düzensiz yağmur rejimine sahip yarı kurak ve kurak bölgelerde geliştiğidir.²²⁶ Çin, Mısır, Hindistan gibi ülkelerde devlet eliyle yönetilen ve finanse edilen büyük çaplı sulama tarımının şekillendirdiği toplumsal yapıda ortaya çıkan Doğu Despotizmine dair Çin örneğinde İmparator barajlar, su kuyuları ve dev sulama kanalları inşa ettirerek tarım için köylülere su sağladı, artan sulamayla verimlilik sayesinde daha fazla ürün yetiştirildi ve İmparator daha fazla içsel yağma denilen vergi

²²⁴ Karl Wittfogel, **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**, Yale Univ. Press, Michigan, Sixth Printing, March 1967, s.2 ve s.8.

²²⁵ K.Wittfogel, **a.g.e.**, s.3, 5-6.

²²⁶ K.Wittfogel, **a.g.e.**, s.5. Eski medeniyetlerde bu türden merkezileşmiş örgütlenmelerin varlığını sorgulayan çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar göstermiştir ki sulama toplumları korrdineli bir şekilde hareket eden köy topluluklarının oluşturduğu küçük çaplı yapılanmalardır ve merkezileşme, sulama toplumunun örgütsel talepleriyle ilişkili olmak zorunluluğundan azade çok daha sonraları ortaya çıkmıştır. (Scarborough 2003, Gunawardana 1981, Butzer 1976)

gelirleri elde etti. Bu vergilerle ordu besleniyor ve ordu zayıf komşuları yağmalayarak ya da bu ülkeleri haraca bağlayarak dışsal haraç alma yoluyla despot yöneticinin zenginliğine zenginlik katıyordu.²²⁷

Hidrolik ya da siyasi liderlik, hidrolik toplum ve ekonomisinde büyük çaplı sulama ve ağır su işlerinin yanı sıra su sayesinde takvim yapımını ve astromide gelişmeyi de getirmişti. Bu da hidrolik medeniyet oluşumunda önemliydi. Tarımsal olmayan hidrolik işler içinde toplumsal refahı sağlayan akuadük, içme suyu rezervuarları ve ulaşımda da kullanılan seyir kanalları önemli yer teşkil ediyordu. Kalelerin etrafına büyük savunma yapıları olarak su hendekleri açılarak savaşlar için güvenlik şeritleri oluşturulmaktaydı. Çin, Türkistan, Orta Amerika ve Mezopotamya örneklerinde ise toplumun birlik olmasında su dayanışması önemli bir unsurdur.²²⁸ Hidrolik rejim ya da Wittfogel'in Weber'e borçlu olduğunu söylediği hidrokratik rejim²²⁹ sıklıkla teokratikken rahiplik kurumu zamanla hidrokratik rejimde baskın olmaya başladı ve rejim gücüne her daim dinsel öğeyi eklemleyerek güç devşirdi.²³⁰ Hükümetlerin kontrol ettiği, düzenlediği ve devrettiği mülkiyetler ve bunun karşısında bir özel mülkiyet ilişkisinin dengelerini Wittfogel, basitten yarı karmaşıka oradan da karmaşık hidrolik toplumlara dek analiz etti. Bu ilişkilerin karmaşılaşması toplumsal gelişme ve hidrolik toplumun karmaşılaşmasına da eşlik ediyordu. Küçük mülkiyet yarı karmaşık topluma, büyük mülkiyet sahipliklerinin varlığı ise karmaşık toplumlara

²²⁷ Wittfogel, **a.g.e.**, s.109, s.182, s.251-253. Ayrıca Wittfogel'in sofistike su yapılarına dair örnek verdiği Roma, Çin, Mezopotamya yapılarına bir yenisi eklenebilir. Meyve ve sebzeler daha yeni çıktığında "turfanda" diye adlandırılır. Turfan, Çin'in Sincan bölgesinde bulunan bir ovanın adıdır. Denizden yükseliği sadece 150 metre olan bu ovada, etraftaki yüksek yerlere nazaran yazlar daha erken gelir ve pamuk dahil her tür sebze ve meyvenin yetişmesi için uygun bir iklim sunar. Burayı tarımsal üretimde müthiş verimli hale getiren etken "karez" adı verilen ve Eski Uygur Türklerinin M.Ö.500 yıllarında yaptığı belirlenen tarihi su kanallarıdır. 5000 km. uzunluğunda ve yerin 100 metre altında inşa edilmiş bu kanallar çölü de geçerek Turfan Ovası'na kadar gelir. Bu üst düzey mühendislik, matematik, coğrafya, jeoloji, iklim ve malzeme bilgisi gerektiren su kanalları sayesinde bugün bile hala Çin'de kışın Turfan'da karpuz yenilebilmektedir.

²²⁸ Wittfogel, **a.g.e.**, s.25-26.

²²⁹ Wittfogel, **a.g.e.**, s.2.

²³⁰ Wittfogel, **a.g.e.**, s.87-99. Bu kısımda çok tanrılı, Brahman, Müslüman, Hristiyan ve diğer yerel dinler ayrı ayrı incelenmiş ve aynı sonuca varılmıştır.

işaret ediyordu. Wittfogel, özel mülkiyetin ne kadar karşılıksız hizmet ürettiğini sorguladı ve özel mülkiyete uygulanan sınırlamaları toplumlar karmaşıklıkça demokratikleşme olarak belirledi. Güç ve iktidar büyük mülkiyet sahiplerine düşüyordu. Bir hidrolik devletin bekası ve dolayısıyla toplumun geleceği mülkiyet ilişkilerinin devamlılığına bağlıydı.²³¹

1. Devletler ve Suyun Denetimi

Tarih boyunca ortaya çıktıkları andan itibaren devletler suyu denetlemek, kontrol etmek ve yönetmek için özel çaba sarfetmiştir. Erken toplumların en temel iktisadi faaliyeti ekip biçmek ve gıda elde etmek olarak tarımdır. Tarımda suyun kullanımı da tarımsal ürünün kendisi kadar önemli bir üretim faktörü ve paylaşım sorunudur. Suyu yönetmek, adeta tarihsel bir zorunluluk olarak devletlerin önünde dikilmiş, dolayısıyla su ile başa çıkmak ve onu belli amaçlar doğrultusunda yönetmek saiki yönetsel yapıların işlev ve işlemlerini çeşitlendirerek nihayetinde devlet denilen aygıtın örgütlenişinde etkili olmuştur. Devletin yasa koymak, toplumsal düzeni ve güvenliği sağlamak, geçim kaynaklarının üretimi, değişimi ve dağıtımını düzenlemek gibi temel işlemlerinin yanısıra, su ve toprak gibi kaynakların savaşlarla ele geçirilmesi sonucu diplomasi ve devletlerarası hukuk gelişmiş, bu işlemlere ayrıca suyla doğrudan ilişkili olarak tebanın sağlığı ve bayındırlığı için alınan tedbirler ve edinilen yeni işlevler eklenmiştir. Bu işlevler doğrultusunda özgün yasalar, kurumlar, bütçe kalemleri ve yeni toplumsal roller ortaya çıkmıştır. Hükümdar suya erişimin mümkün olduğu yerlere göre toplumsal düzenin kurulacağı mekânın sınırını çizer. Suyun kendisi bazen savaş sonrası hatlarına çekilen iki devlet arası sınır olur. Yönetici çıkan toplumsal çatışma ve huzursuzluklara yanıt olarak suyun kaynağında içme suyu olarak nasıl pay

²³¹ Wittfogel, a.g.e.s.271-294.

edileceğinden tarımda ne kadar ve nasıl kullanılacağına ve paylaşılacağına dair kurallar ve cezalar koyar.²³² Örneğin Laodikya, diğer Mezopotamya ve Anadolu antik su yasalarına bakıldığında su yapılarının altyapı planlanması ve inşası, su kullanım haklarının verilmesi, su altyapısının korunması ve su kullanımında toplumsal adaletin sağlanması ve su kullanımına dair parasal değiş tokuş bedellerinin belirlenmesi gibi konularda çok özel maddeler görülmektedir. Laodikya örneğinde de yine ilk husus kanunda yer almadığından bu tür kararların yöneticilerin tasarrufunda olduğu düşünülebilir.²³³

Devletler su kaynakları üzerinde hâkimiyet sağlamak için savaşımlar, suyu yönetmek için örgütlenmişler ve su üzerinden toplumu örgütlemişlerdir. İçme suyu, tarım, ulaşım ve hijyen için insan yapımı su yolları, kanalları, depoları, göletleri, değirmenleri, kemerleri, köprüleri, hamamları, barajları inşa etmişlerdir. En eski hidrolik mühendisliği ürünleri sulamada ortaya çıkmıştır. Eski Mısır'da insan yapımı suyolları Nil ve Kızıldenizi birbirine bağlayacak şekilde inşa edilen çok büyük çaplı inşaalardır.²³⁴ Bu tür büyük yapıların maddi altyapısında da eski köleci toplumlarda toplumdan ayrılmış iktidarın zorla el koyduğu kaynaklar, zenginlikler ve köle emeği bulunmaktadır. Bu uygarlıkların devri kapandı, kimisi toprağın altına gömüldü, kimisi bakiyesini yeniçağın toplumsal dönüşümlerine devretti. Devletlerin ihtişamı,

²³² Harry Angier Hoffner Jr., **The Laws of The Hittites: A Critical Edition**, Leiden, E.J. Brill, 1997, s.10, s.14, s.129.

²³³ Grekçe 30 satır ve 14 maddeden oluşan kentteki çeşmenin ön kısmındaki mermer bloğa yazılı metin Laodikya meclisince hazırlanıp imparator adına Efes'teki prokonsül onayından sonra yürürlüğe girmiştir. Su yapıları, suyolları, su kirliliği ve su kullanımları üzerine yasa maddelerini içerir. Önemli bir maddesi ise:

“Hiç kimse kent çeşmelerindeki veya borularındaki suyu herhangi bir bahane ile uzaklaştırmaz veya dağıtamaz. (Bu yazıt) Kente gelen suyun alıkonulması veya yolunun değiştirilmesinin yasaklanması ve suyun kamu yararına kullanımının tahsisi içindir. Her kim kente ait suyu kendi şahsi kullanımı için böler veya suya zarar verirse imparator hazinesine 5 bin dinar ödemek zorundadır...”
“<http://arkeofili.com/laodikya-antik-kentinde-1900-yillik-su-kullanim-yasasi-bulundu/>”,
Erişim 12.05.2017 23:12.

²³⁴ Dick Parry, **Engineering the Ancient World**, Sutton Publishing Ltd; UK ed., 2005, Preface, s.1. İlk ve eski Süveyş kanalı 200 km. uzunluğundaydı. Çin'de Kuanhsein ve Hindistan'da benzeri çok büyük sulama kanalları yapıldı. Yine Çin'deki Anchi köprüsünün 1000 yıl boyunca bir eşi benzeri olmayacaktı.

ekonomilerin gelişmişliği ve toplumun bölünmüşlüğüne dair anıtlar ve anlatıcılar olarak bu su yapıları hala daha günümüzde varlıklarını sürdürmektedirler.

Wittfogel'in meta analizlerinin yanısıra 1950'lerin sonundan günümüze dek su ile modern devlet inşası arasındaki ilişkiye odaklanan kimi mikro ulus devlet inşası teorileri de dikkat çekicidir. Bunlara göre, sınırların yerleşmesi ve ulusal egemenlik kavramının oturmasıyla birlikte 20. yüzyıl su kaynakları yönetimiyle ilişkili olarak devletlerin hükümrancılık alanları kapsamında sınırlarından içeriye bakışları da dönüşmüştür.²³⁵

2. Su ve Devlet İnşası

Güç ve savaş mekânizmalarının BM'nin güvenlik ilkeleri doğrultusunda devletlerin elinden alınmasıyla birlikte devlet inşa süreçleri belirli ülke sınırları içindeki yönetsel kabiliyetlerle yürütülmeye başlandı. Su kaynaklarının yönetimi devletin ekonomik bekası ve modernleşme hedefleri için araçsal ama hayati unsurlardan biri olarak görüldü. Özellikle 19. yüzyıldaki sanayileşme ve modernizasyon, gelişmiş tarımsal faaliyetlerle birlikte tüm dünyada yaygınlaşan elektrik üreten büyük baraj inşalarıyla eşzamanlı gerçekleşti ve devletlerin yönetsel ve siyasal inşa kapasitelerinin gerçekleşmesi süreçlerinde su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi etkin rol oynadı.²³⁶

Su kaynakları ülkenin mülkü olarak bir siyasal birimde yaşayan insanlarla alakalı olan ve ülke sınırları içinde toprağa aitlikle ayırtedilen bir ulus ve devlet inşası

²³⁵ Ladis K.D.Kristof, "The Nature of Frontiers and Boundaries", **Annals of the Association of American Geographers**, Vol.49, Issue 3, Part 1, September, 1959, s.269-282.

²³⁶ Jeremy Allouche, **Water Nationalism: An Explanation of Past and Present Conflicts in Central Asia, the Middle East and the Indian Subcontinent**, Geneva, Graduate Institute of International Studies, 2005, s.70-71. Basılmamış doktora tezi.

"http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/allouche2005.pdf", Erişim: 21.07.2017 20:21.

unsuru oldu. Ülkenin topraklarına sahip çıkmak, su kaynaklarına sahip çıkmak ve onları kontrol etmek demektir. Ulusal egemenlikle birlikte kolektif bir sahiplik duygusu da gelişti. Bir devletin güç devrişip içeride ve dışarıdaki rakiplerini etkisizleştirilmesi sayesinde bir devlet inşa etmesi süreci ise su üzerinden üç şekilde gerçekleşti. Bunlardan ilki yerelin merkezi otoritenin etkisini azaltması şeklindedir. İkinci devlet inşası ulusal seviyede bir su kimliğinin yaratılmasıdır. Üçüncü olarak ise sınıraşan su kaynaklarının uluslararası niteliklerinin tanınmasının reddedilmesidir.

Bağımsızlığını yeni elde etmiş devletler için yerel güçlerin su üzerindeki etkisi merkezileşme eğilimi karşısında tehdit edici bir durumdur. Suyun devlet inşası süreçleri içindeki rolüne dair üç tespit öne çıkar. Bunlardan ilki "res communis" in geri çekilmesi ve yavaşça ortadan kalkmasıyla birlikte suyun mülkiyetine dair özel yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. İkinci etken merkezileşme süreciyle ilgili olarak barajların inşası ve bundan sebep ulusal merkezi su yönetim birimlerinin oluşturulmasıdır. Bunlar karşısında su kaynaklarına evvelce sahip yerel otoritelerin güçleri azalır ve yerel pratikler ile geleneksel kullanımlar erezyona uğrar. Üçüncü olarak ise suyla ilgili çevre koruması ve düzenlemelerinin etkisiyle tedricen belirsizleşmeye başlayan kamusal ve özel mülkiyet sınırlarının devlete daha fazla kontrol alanı sağlamasıdır.²³⁷

19. yüzyılın sonundan itibaren sömürge topluluklarında hâkim olan dini ve geleneksel normlarla şekillenmiş mülkiyet düzenlemeleri kolonyal güçlerin de etkisiyle batı tarzı mülkiyet rejimlerine evrildi. Hem kolonyal güçler hem de ulus devlet inşa güçleri mülkiyet sahipliğini, hükümet etme ve merkezileşme mekânizmalarının temel unsuru olarak gördü. 1912'de Fransız kolonyal hükümeti su yönetimini ele geçirerek yerli oligarkları etkisizleştirdi, vahalarda yaşayan yerel bedevi kabileleri yoketti.

²³⁷ Jeremy Allouche, "The Multi-Level Governance of Water and State Building Processes", içinde Edt.by Kai Wegerich and Jeroen Warner, **The Politics of Water: A Survey**, Routledge, UK, 2010, s.50-51.

Örneğin Tunus devleti kurulurken hükümet ilk iş olarak örfi hukuka göre halka ait olan su kaynaklarının yönetimine el koydu ve özel mülkiyeti yasakladı.²³⁸ Devlet inşa sürecinde su kaynaklarına dair benzeri yönetsel süreçler eski sömürgeler ve yeni devlet inşa süreçlerindeki Pakistan, Mısır, Irak, Fas, Libya, Tunus, Afganistan ve İran'da da çok benzer şekillerde yerel kandaş toplulukların ve otoritelerin güç ve kontrolleri kaybetmesi pahasına gerçekleşti.²³⁹

Meksika'da hükümet hidrolik misyonla ve hidrokrasisiyle bir bütün olarak modern devleti inşa etti. 19. yüzyılın sonunda federal hükümet su üzerindeki kontrolüyle büyük toprak sahipleri arasındaki uzlaşmazlıklarda aracılık üstlenerek meşrulaştı ve tarımı ticarileştirmeyi başardı. 1910 devriminden 1970'lere kadar da merkezileşme sürecinde devletin güçlenmesiyle birlikte su kalkınması da merkezileşti.

240

Fransız Devrimi ve “Amerikan Su Değirmen Yasası”yla birlikte Avrupa ve ABD'de su kaynaklarının geliştirilmesi ulusal yönetimlerin merkezi bir sorumluluğu oldu ve 1930'lardan itibaren ABD'de devlet çok amaçlı büyük su projeleriyle su kalkınmasını havza bazında üstlendi ve kalkınmada 20.yüzyılın ikinci yarısı için zirveye ulaşan lider ülkelerden biri oldu.²⁴¹

3. Kollektif Kimlik İnşasında Suyun Rolü

Kollektif kimlik inşasında suyun rolü merkezileşen ulus devlet bazında kararlar alınmasıyla birlikte arttı. Anderson'ın “Hayali Cemaatleri”nde ifade ettiği gibi mekânın

²³⁸ Laura Nader, “Introduction: Property, Power and Law in Middle Eastern Societies”, içinde ed by Ann Elizabeth Mayer, **Property, Social Structure and Law in Modern Middle East**, NY Press, Albany, s.5.

²³⁹ Laura Nader, **a.g.e.**, s.2.

²⁴⁰ Philippus Wester, “Capturing the Waters: The Hydraulic Mission in the Lerma Chapala Basin Mexico (1876-1976)”, **Water History**, No.1, Issue 1, s.9-29.

²⁴¹ Ludwig A. Teclaff, **River Basin in History and Law**, The Hague, 1967, s.105.

yere, hükümlanlık alanının (territory) ve peyzajın ulusun geçmiş ve geleceğinin sembolik bir ifadesine dönüştürülmesi ulus devlet inşası içindeki rolü bakımından su kaynakları için de aynı şekilde işledi. Su ile ilgili peyzajlar ve yerler tarihsel ve mitik göndermeleriyle birlikte ulusal kimliğin sembolleri olarak kabul edilir oldu. Bununla birlikte su kaynakları gelişme saikiyle mekânsallaştırıldı.²⁴² Sironeau, suyun baskı ve propaganda aracı olarak kullanıldığına dair bazı tespitlerde bulundu. Örneğin, Mısır'da Nasır, Suriye'de Esad Gölü, Irak'ta Saddam Barajı, Libya'da yapay Kaddafi Gölü, ABD'de Truman'ın Grand Coulee ve Hoover Barajları, Hindistan'da Nehru'nun Bhakra-Nagal ve *Türkiye'de GAP projeleri*, Yunanistan'ın Marathon Barajı doğaya boyun eğdirmenin, ulusal gücün ve kimliğin öne çıkan sembolleri, milli gurur ve prestij nesneleri olarak sunuldu ve yaygın kabul gördü.²⁴³ Mühendisler, bürokratlar ve planlamacılar hidrolik misyonu büyük bir gönüllülükle üstlendiler ve İspanya, Brezilya, ABD, Rusya, Küba, Çin, Hindistan, Küba gibi ülkeler Stalin, Churchill, Castro, Gandi gibi liderleri öncülüğünde suyu ve büyük su projelerini devlet inşasının temel bir unsuru olarak planlayıp, merkezileştirerek optimize ettiler.²⁴⁴

İŞİD kendini uluslararası arenada Devlet yapılanması olarak ilan ederek bu argümanını desteklemek amacıyla Suriye, Irak gibi ülkelerdeki eylemlerinde ilk önce su kaynaklarını ve elektrik sağlayan ülke için kritik hidrolik barajları ele geçirdi. Irak'ta Musul ve Thartar, Suriye'de 2016'da Tabqa gibi büyük barajların yanısıra bölgenin en önemli su kaynakları olan Fırat ve Dicle üzerine kurulmuş 8 barajdan 6'sını kontrolü altına aldı. Örgüt suların kirletilmesi, zehirlenmesi, sulak alanların kurutulması ve baraj rezervuarlarını açarak şehirleri taşkın altında bırakma tehdidi gibi yöntemleri kullanarak

²⁴² Jeremy Allouche, **a.g.e.**, s.53.

²⁴³ Vurgu tarafıma aittir. Jacques Sironneau, **L'eau, Nouvel Enjeu Strategique Mondial**, Editions Economica, Paris, 1996' dan aktaran Jeremy Allouche, **a.g.e.**, s. 59; Ayrıca bkzn. P. McCully, **Silenced Rivers: The Ecology and Politics of Large Dams**, Zed Books, London, 1996.

²⁴⁴ Jeremy Allouche, **a.g.e.**, s.58.

suyu kitlesel ve stratejik bir silaha dönüştürdü. Bu suretle su kaynaklarını hem stratejik savaş araçları olarak kullanarak bölgede halkı ve aynı kaynaklara bağımlı olan merkez hükümeti kendine mecbur bıraktı hem de yerelde meşruiyet sağlamaya çalıştı.²⁴⁵ Rejim savaş halinde olduğu örgütle su kaynakları üzerinden bir uzlaşmaya vardı. Örgüt, elindeki barajların işletilmesi konusunda yeterli teknik bilgiye sahip olmadığından rejim kontrolündeki alanlara özellikle de Halep halkına su ve elektrik verilmesi için bu barajlarda çalışmak üzere örgüte mühendis göndermek zorunda kaldı. Rejimin bu barajlardan üretilen elektrik, su ve daha öncesinde de petrol için örgütün en önemli müşterilerinden biri olduğu bilinmektedir.²⁴⁶ Ayrıca örgüt Temmuz 2015'te Kosova'da Priştina'nın en büyük su rezervuarını da zehirlemeye çalışmıştı.²⁴⁷

Günümüz iç savaş ve çatışma alanları olarak öne çıkan ve ulusal devlet sınırları sürekli değişen Suriye, Irak, Afganistan, Libya gibi ülkelerin savaş sonrası siyasal ve ekonomik yeniden yapılanmalarında ve özellikle de merkezi devlet inşa süreçlerinde suyun kritik bir rol oynayacağını tahmin etmek zor değildir.

²⁴⁵ Russ Read, Pentagon/Foreign Policy Report, "ISIS Warns Citizens To Flee Its Capital As Massive Dam Is On The Verge Of Collapse", **Dailymail**, 26 Mart 2017.

Erişim: "<http://dailycaller.com/2017/03/26/isis-warns-citizens-to-flee-its-capital-as-massive-dam-is-on-the-verge-of-collapse/>"

Dexter Filkins, "The Bigger Problem than ISIS", **New Yorker Magazine**, Jan. 2, 2017. Erişim: "<http://www.newyorker.com/magazine/2017/01/02/a-bigger-problem-than-isis>"

Damian Paletta, "Islamic State Uses Syria's Biggest Dam as Refuge and Potential Weapon", **World Street Journal**, Jan 20, 2016. Erişim: "<https://www.wsj.com/articles/islamic-state-uses-syrias-biggest-dam-as-rampart-and-potential-weapon-1453333531>"

Ambika Vishwanath, "The Water Wars Waged by the Islamic State", **Stratfor**, Nov.25, 2015. Erişim: "<https://worldview.stratfor.com/weekly/water-wars-waged-islamic-state>"

Kashmira Gander, "Isis use water as a weapon in Iraq, by shutting dam on the Euphrates River:The tactic could expose residents in southern provinces to drought", **The Independent**, June 3, 2015.

Erişim: "<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-use-water-as-a-weapon-in-iraq-by-shutting-dam-on-the-euphrates-river-10295763.html>"

²⁴⁶ Asaad H. Almohammad, Ph.D. & Anne Speckhard, Ph.D., "Why Taking the Tabqa Dam is Important in the Fight against ISIS and Retaking of Raqqa", March 30, 2017. **International Center for the Study of Violent Extremism** Research Paper. Erişim: "<http://www.icsve.org/brief-reports/why-taking-the-tabqa-dam-is-important-in-the-fight-against-isis-and-retaking-of-raqqa/>"

²⁴⁷ The Guardian Article, "Kosova Cuts Pristina Water Supply Over Alleged ISIS Plot", **The Guardian**, July 11, 2015. Erişim: "<https://www.theguardian.com/world/2015/jul/11/kosovo-cuts-pristina-water-supply-over-alleged-isis-plot-to-poison-reservoir>".

B. Su ve Ölçek

Hiper eşitsizlikler çağında dengesiz dağılmış yeryüzünün ortak değerleri kamusal ve özel ayrımı olmaksızın ciddi bir tüketime maruz kalmaktadırlar. Ortaklıklarımızın krizi ekolojinin ve insan topluluklarının deneyimlediği küresel belirsizliklerin baskısı altında bir de kötü kamu politikalarıyla eklemlendiğinde toplumsal, iktisadi, siyasi ve kültürel eşitsizlikler daha da artarak bu kaynaklara erişim, bunları kullanabilmek ve fayda sağlamak açısından mevcut eşitsizlikleri pekiştirip derinleştirmektedir.²⁴⁸

Tüm disiplinleri kesen bir kategorizasyon olarak fark, ortak varoluşun en önemli sabiti ve doğanın en temel yüklemidir. Eşitsizlik öte yandan toplumsal bağlamda dikey bağıntılara karşılık gelir. Kaynaklar ya da dünyanın bilinen tüm maddi ortak değerleri eşitsiz bir dağılıma tabidir. Doğal kaynaklar, çeşitlilikleri ve miktarlarıyla yeryüzünde farklı bir dağılım sergilerlerken ve doğadaki bu fark ve çeşitlilik bizzat hayatın kaynağıyken aynı zamanda bu doğal kaynaklar, sınırlılıkları, değişik etkiler altındaki davranışlarının tahmin edilemezlikleri ile anlaşılmalari ve yönetilmeleri karmaşık bir sorunsallar alanının öznesi ve nesnesidirler. Bununla kalmayıp, insan topluluklarının kurduğu medeniyetler boyunca doğal çevrime müdahil olmaya ya da doğayı toplumsallaştırmaya başladığı ilk anlardan itibaren de toplum içindeki her tür eşitsizlik denkleminin kimi zaman belirleyen kimi zamansa belirlenen ama nihayetinde en önemli ortak bileşeni olmuşlardır. Doğadaki farkın insan ilişkilerindeki yansıması hiyerarşilerin yönettiği devlet ilişkilerinde olduğu gibi çeşitli eşitsiz güç ilişkilerinin kendini iktisadi ve siyasal temellerde defalarca ve yeniden kurması şeklinde tezahür etmiş ve modern

²⁴⁸ Peter H. Gleick, “Water in Crisis: Paths to Sustainable Water Use”, **Ecological Applications**, Vol:8, No:3, Auguts, 1998, s.571-579; Catarina de Albuquerque, **Report of the Special Rapporteur on the Human Right to Safe Drinking Water and Sanitation**; Human Rights Council, Agenda Item 3, Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development, Report, 11 July 2013, s.7.

çağlarda ise insan ilişkilerinin doğaya yansıtılması diyalektiğine dönüşmüştür. İnsani bir kurgu ve deneyim olarak eşitsizlik kendini mekânsal, ekonomik ve sosyal tüm boyutlarda gösterir. Eşitsizliğin en dramatik etkileri insan topluluklarının yoksulluk, açlık, hastalık, savaş, şiddet, kadının erkek tarafından tahakküm altına alınmasının değişik veçheleri, doğal felaketlere karşı zafiyet gibi en uç tarif edilen lakin gittikçe ve yeniden yaygınlaşmaya başlayan deneyimlerinde göze görünür olur.

Suyun kendisinin de bir ölçek ve en baştan ifade edildiği üzere bir eşitsizlik ölçeği olduğundan hareketle ortak faydaya ulaşmada bu ölçeğin nasıl seferber edileceği önem kazanmaktadır. Suyu dair geliştirdiğimiz dört hal senaryosuna göre suyun doğal, yönetsel, adaptasyon ve sistemin içinde kaldığı haliyle tam bir eşitsizlik ölçeği olduğu dört durum içinde nasıl işlediğini analiz etmek su politikalarının mülkiyet rejimleriyle bağıntılarını da açıkça ortaya koymaktadır.

İlk olarak su, sınırlarını doğal akış ve dinamiklerinin çizdiği doğal alana karşılık gelen bir ölçektir. Doğal akışı içindeki bir nehir onu besleyen yüzeysel su kollarıyla ve yeraltı su bağlantılarıyla karmaşık bir ağ oluşturur. Suyun sınırları jeolojik, morfolojik, iklimsel ve diğer coğrafi koşullarla belirlenen davranış eğilimleri nedeniyle sürekli değişim halindedir. Birçok faunaya ve flora ya yaşam alanı olur. Bir delta ya da sulak alan kendi başına coğrafi bir alan ifade eder. Tarih boyunca sudan korkmayan meraklı ve cesur denizci medeniyetler her seferinde daha büyük sulara ve dalgalara karşı geliştirdikleri gemilerle büyük suları keşfe çıkmış ve yeni yaşam alanlarıyla diğer uygarlıkları tanıma fırsatı bulmuştur. Modern insan coğrafi ölçekleriyle dünyayı enlem ve boylamlara ayırıp analitikleştirdiğinde okyanusları, akarsuları, gölleri, buzulları ve diğer sulak alanları da bu ölçeğe yerleştirmiştir. Okyanuslarla başlayıp kaynağındaki suya da el koyduğunda onu da bir takım tarihsel ölçeklere oturtmuştur. Suyun kendi iç dinamiklerini ve özgürce aktığı ve diğer sistemlerle iletişim içinde olduğu alanı

ölçeğinden koparmak bazen felaketlere yol açmaktadır. 2004 Endonezya Sumatra depremi ve ardından vuran tsunamide çeyrek milyon insan hayatını kaybetti. Bir ay süren kurtarma operasyonları sırasında açlık ve susuzluğa eklenen sokak ve kanalizasyon pislikleri nedeniyle oluşan hastalıklar, yaralanmalarla birlikte tsunami'den ölümcül şekilde etkilenen 1.3 milyon insan oldu. Bir önceki kuşağa kadar Adalı yerel halkın havayı ve dalgaları gözlemlediği, değişik zamanlarda dalgaların en fazla nerelere kadar çıktığını dağ yükselteleri boyunca işaretlediği bilinmektedir. Sumatra'daki halkın eski bilgisi göz ardı edilmiş, adanın gelişmesi için turizme odaklanılmış ve Ada'da ekolojik dengeler gözetilmeksizin ve herhangi bir önlem alınmadan yeni yerleşim alanları açılmıştır. Yüksek dağ eteklerindeki eski yerleşimler bırakılıp kıyılara yayılan Ada'da ilk ve büyük asıl kayıplar deniz kenarına konuşlanan turistik bölgelerde olmuştur.²⁴⁹

İkinci su ölçeğimiz, suyun doğal alanıyla dışarısı arasındaki sınır çizgisinde işleyen yönetsel ölçek olma halidir. Özellikle, suyla ilgili birçok şeyin askıya alındığı afetler ve olağanüstü haller bir su yönetiminin başarısının ve ortak faydayla olan ilişkisinin de test edildiği kriz durumlarındandır. Genel kabul görmüş su ve afet yönetiminde²⁵⁰ kullanılan yönetsel ölçeklerin ilki, hidrolojik sınırları temel alan “havza

²⁴⁹ Ekosistemlerin sunduğu hizmetlere dair geleneksel bilgi ve sağduyunun terkedilmesinin toplumsal etkilerine ve ekonomik nedenlerine dair bir bilgi daha buraya not düşülebilir. Mayıs ve Eylül 2004 tropik kasırgalarında Haiti'de 5 bin kişi hayatını kaybetti. Yoksul Haitililer'in yakacak bulmak için kestikleri ağaçlar ve dolayısıyla yitirdikleri ormanlar sel sularının ve toprak kaymalarının vereceği zararı engelleme işlevlerini de yerine getirememelerine neden oldu. Zira bu sulak alan ve ormanlarına sahip çıkan Puerto Rico, bu kasırgaları çok daha az hasarla atlatabildi. Aralık 2004'te ise Asya kıyılarına ulaşan bahsi geçen tsunami en değerli ekosistemlerden biri olan mangrovlar ve mercan kesiflerinin yine turizm ve onunla ilgili karides çiftliği ve diğer ticari işletmelerin kurulması amacıyla yok edilmesi nedeniyle daha da şiddetli hissedildi. Tatlı ve tuzlu suların birleştikleri yerlerde birbirine geçen kökleriyle geniş ve yoğun bir su içi ve üstü yapılanma oluşturarak kasırgalar ve büyük dalgaların şiddetini absorbe eden bu doğal setler Tayvan'da da yok edilmiştir. Tayvan'dan daha az hasar gören Hindistan, Sri Lanka ve Malezya'da bu ortaklıklar korunmuşlar ve karşılığında yerel halkı da tsunamiden korumuşlardır. Bunların %30'unu yok etmiş olan Endonezya bu durumdan ders çıkartarak mangrovları yeniden canlandırma programı başlatmıştır. Sandra Postel v.a., **Suları Nasıl Tükettik**, Çev. Ayşe Bağcı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010, s.63-64.

²⁵⁰ B.Wisner, J.Adams (Edt), **Environmental Health in Emergencies and Disasters**, WHO, Geneva, 2002. Buradaki su ile ilgili afet durumlarında su arzının nasıl gerçekleştirileceği, afetlere hazırlık için

su yönetim ölçeği”dir. İkincisi eyalet, il veya belediye gibi yerel idari örgütlerin sınırlarını temel alan “yerel su yönetim ölçeği”dir. Üçüncü olarak ise havza ile idari ölçek arasında kalan ve suyun sanayi, tarım, gıda, çevre, turizm, ulaşım vb. sektörel su kullanımlarına ve sektörlerin önceliklerine göre yönetilmesi ilkesini temel alan “sektörel su yönetim ölçeği”dir. Sektörel ölçekte su yönetimi, ulusal komisyon veya konseylerce yürütülür.²⁵¹ Yüzey sularını, yönetsel açısından son zamanlarda genel kabul görmüş ve diğerleri arasında öne çıkmış olan havza bazında ölçeklendirmek ve yönetmeye çalışmak bütüncül bir bakış açısı da sunsa nihayetinde suyun dinamiklerine ve doğal sınırlarına insani yapay sınırlar çizen modern bir ölçeklendirmedir.²⁵² Bütünleşik havza yönetimini tercih eden bir ulus devlet ya da AB gibi bölgesel güçlerin uygulamalarının genel çerçevesi içinde de en uygun teknik, yasal, idari ve kurumsal düzenlemeler zamana ve ihtiyaçlara göre değişiklik göstermekte ve su havzası yönetiminde nihai ölçeği belirleyici olan, suların doğal fiziksel akış eğilim ve hareketlerinden daha az önemli olmayacak şekilde toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamikler olmaktadır.²⁵³

Örneğin megaşehirlerin, güvenliksiz kötü koşullar altında yaşayan yoksul nüfuslarıyla birlikte sayılarının artması, kasırga, sel, iç savaş, kıtlık, siklon gibi felaketlerin ölümcül etkilerini daha da arttırarak görünür kılmaktadır. Siyasal çalkantılar yaşayan dünyanın birçok bölgesinde göçe zorlanmış milyonlarca insan mülteci kamplarında ciddi sağlık ve yoksunluk koşullarında yaşamaktadır. Habermas’ın da

önceden nasıl bir planlama yapılması gerektiği, acil durumlarda su arzı stratejilerinin ve tekniklerinin nasıl belirlendiği, sanitasyonun nasıl sağlanacağı afet bölgesi ölçeğinde mülteciler, kadınlar, engelliler, çocuklar vb.dezavantajlı kesimler özellikle gözetilerek bir planlama yapılması gereği vurgulanmaktadır. Bu planlamanın daha en başından halkın bu süreçlere katılımıyla gerçekleştirilmesi istenir. Taşra ve komünite tedariklerinin kaynaklarının dağınık ve teknolojinin basit olmasında dolayı da kentlerden daha az bu tür afetlerden etkileneceği söylenmektedir. Bu vurgularla, yönetimin asli üstlenicileri ise belirsiz bırakılmaktadır. s.95-96.

²⁵¹ Özden Bilen, **Türkiye’nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ, Ankara, 2009, s.278-279.

²⁵² Tony Allan, “IWRM/IWRAM: A New Sanctioned Discourse”, **SOAS Water Issues Study Group**, Occasional Paper 50, London, April 2003, s.2-3.; Bülent Selek, Hafzullah Aksoy, Ahmet Öztopal, Uğur Akdeniz, Deniz Özdemir, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ, **Ormancılık Şurası: Su Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Hidroloji Çalışma Grubu Raporu**, 5-7 Mayıs 2017, s.47-48.

²⁵³ Özden Bilen, **a.g.e.**, s.288.

“Kamusal Alan” çalışmasında ifade ettiği gibi kamusal ve özel olanın sınırları belirsizleşmeye başlamıştır. Hükümetlere atfedilen kalkınma ve sivil toplum kuruluşlarına düşen insani yardım rol paylaşımında da değişiklikler gözlemlenmektedir. Hükümetler, uluslararası örgütlerin müdahaleleri ve çözümlerini yetersiz bulduklarında insani yardım adına başka bir ülkenin topraklarına rahatlıkla müdahale hakkı kazanırken sivil toplum örgütleri de hükümetlerle organik bağlar kurabilmektedir. Bunların birbirlerinin alanına girdiği ya da hibrid ara örgütlenmelerin oluşturulduğu yeni yönetsel strateji ve politikalar geliştirilmektedir.²⁵⁴ Küresel iktisadi, siyasi ve çevresel gelişmeler su ile ilgili felaket ölçeğini de küresele taşımaktadır. Planlama ve örgütlenme adına alınan dersler özellikle afetler için kazanım hanesine yazılmaktadır. Küresel insani yardım deneyimlerinin zenginleştirdiği yeni yönetsel süreçler bilimsel ve teknolojik gelişmelerle desteklenmektedir. Uydu görüntüleri, konumlandırma sistemleri, iletişim araçları, tahmin ve erken uyarı sistemleri afetlerin toplumsal felaketlere dönüşmeden atlatılabilmesi, sonrası yardımların ve desteklerin iletilmesi, koordinasyonu ve krizin yönetilebilmesi için çok önemlidir.²⁵⁵

Günümüzde afetler, çevre ve kalkınma arasındaki ilişkiler daha da belirginleşmiştir. Su gibi temel hizmetlerin afetlerden sonra yeniden kurulması olağanüstü durumlar için yeterli olmamaktadır. Önceden alınması gereken tedbirler ve bunların kamusal bir planlama ve destekle alınmasının önemi işte burada açığa çıkmaktadır. Zira yeni afet yönetim anlayışında afet olası etki alanlarında yaşayan insanların birbirleriyle bağımlı olmaları istenmemektedir. Bilakis, insanların afetler sonrasında kendi başlarına dağılan yaşam koşullarını yeniden inşa etmeleri ve durumu

²⁵⁴ Roche, **WHO Raporu**, 1994

²⁵⁵ B.Wisner, J.Adams (Edt), **a.g.e.**,s.xvii.

tek başlarına atlatmalarına vurgu yapılmaktadır.²⁵⁶ Bu bağlamda su ve ilgili afet yönetimlerinde, vatandaşların olağanüstü durumların atlatılmasındaki potansiyel etkilerine ve topluluk katılımına dair bir uzlaşa da geliştirilmiştir. Hızlı kentleşme, sorunlarla birlikte vatandaş temelli örgütlenmeleri, daha profesyonel ve vatandaşlarına daha hızlı yanıtlar üretmek zorunda kalan belediyeçilik anlayışlarını da beraberinde getirmiştir. Vatandaşların çevre aktivizmi, kadınların daha fazla kamusal alanda yer alması risk yönetimleri için avantaj olarak görülmektedir. Hükümetler, sonuçlardan önce tedbirlere de odaklanmaya başlamıştır. İlk olarak BM'nin 1990'da "Uluslararası Afet On Yılı"nı ilan etmesi ve devamındaki Habitat kararları, bunun ilk görünür sonuçları olmuştur.²⁵⁷ Nitekim tek başına kalkınma, önceden tedbir almaya yarayan teknolojiler ve politikalar üretilmesi için gerekli ve arzu edilen bir şeyken öte yandan yeterli değildir. Afet öncesi hazırlık ve afetlerin toplumsal sonuçlarıyla baş etmek açısından bireylerin yalnız bırakılmaları, işbirliklerinin artmasını ve vatandaş inisiyatiflerin güçlenmesini sağlaması açısından Negri'lerin bakış açısıyla olumlu bir yan da taşımaktadır. En azından bu inisiyatifler bu tür teknolojilere ortaklıklar olarak sahip çıkabilir, bizzat kendileri bu süreçleri takip edebilir, daha etkili ve genel çözümler için hükümetleri zorlayıcı potansiyelleriyle kriz durumlarının da kamusal hizmetlere dâhil edilmesi konusunda bir açılım sağlayabilirler.

Nitekim bu anlamda ölçek dışına çıkması olası durumlar ve anlarda, su yönetiminin de yeni biçimler alması ve krizleri yeni imkânlarla dönüştürmesi mümkündür. Modern insani ölçekler önce tarımsal üretimde ve ticarete uygulanmış,

²⁵⁶ Bu konuya en güzel örnek olarak ABD verilebilir. Ülkenin gündemini oluşturan, biri dışında hepsi kadın adıyla anılan kasırgalar öncesi ve sonrası tedbirlerde eyalet ve merkezi hükümetlerin, sivil toplum ve yardım kuruluşlarının ve özel sermayenin rolüne bakıldığında, merkezi ve yerel hükümetlerin tahmin ve uyarı aşamalarındaki aktif, afet sonrası normal yaşam koşullarına geri dönülmesi ve temel hizmetlerin yeniden inşa edilmesi sırasındaki pasif tavrına karşılık, sivil toplum ve insani yardım örgütlerinin öncesi ve sonrasındaki çok yoğun ve telafi edici sürekli aktif rolü öne çıkmakta, inşa sürecinin finansmanı da büyük çoğunlukla özel desteklere ve uygun oranlı sermayeden gelen borç finansmanına teslim edilmektedir.

²⁵⁷ A.g.e., s.xviii.

sonra da kentsel yaşamda mahalle çeşmeleri, kuyular ve ev dışı banyo ve tuvaletten tesisat ve şebeke devrimiyle evsel ve modern sektörel su kullanım ölçeklerine dönüşmüştür. Şimdi ise virtüel su ticaretiyle para gibi metalaşan suyun ticareti yapılmaya ve fiziksel olarak suya virtüel bir ölçek biçilmeye başlanmıştır. Uydu ve iletişim teknolojileriyle elde edilen ortak veriler sayesinde coğrafi ölçeklerin dışına çıkmak ve bunları yeni politikalar üretmek için ortak fayda adına kullanmak da mümkün hale gelmiştir.

Adaptasyon ölçeği olarak su, suyun doğal alanıyla insani müdahale alanının kesişim kümesinde işler. Olağanüstü haller ve afetler yine bir test alanıdır. Ancak bu sefer öne çıkan, bunlardan alınan dersle ve gelişen teknolojinin yardımıyla ortaklıklar alanının sınırları ve davranışları gözetilerek onlarla birlikte uyum içinde ve genel faydayı öne çıkaran bir toplumsal yaşam kurma çabasıdır. Bu bağlamda teknolojik gelişmeler, sadece sömürü ve tahakküme değil doğanın sınırlarını ve ihtiyaçlarını da gözeterek kurulacak ortak yaşamın korunmasına ve dolayısıyla genel faydaya hizmet edecek bir imkâna dönüştürülebilir. Bu imkâna dair örnekler, umut verici ve önemlidir. Örneğin, bir Hollandalı için bu anlamda suyun ölçeği önemlidir. Bilimler, her geçen gün çok farklı sorun alanlarına uzanarak yeni çözümler üretmek için çalışmakta ve toplumların bu felaketlere uyum kabiliyetlerini ve önlem yöntemlerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Yine Hollanda örneğinden devam edilecek olursa Ren ve Meuse Nehirlerinin bulunduğu Kuzey Denizi içinde yerleşik ülkede taşkın önleme duvar ve kanallarının hepsi dijitalleşmiş bir sistem tarafından yönetilmektedir. Tahmin sistemleriyle entegre çalışan bir otomasyonla su yükselmelerine karşı otomatik olarak açılıp kapanan veya yükselen kanallar ve duvarlarla çevirili Amsterdam ve Rotterdam için yaşamın artık 10 metreden fazla duvarlarla çevrili bir hayat olmaması için

çalışılmaktadır. Denizlere büyük kapılar ve barajlar yapmak yerine²⁵⁸ mekânsal planlama, kriz yönetimi, çocukların eğitimi, çevrimiçi uygulamalar ve suyla barışık kamusal alanlar yaratmak belediyelerin hedefi olmuştur.

Yeşil ekonomi, rüzgâr tarlaları ve su altında kalabilen otoparklar. Suyla uyumlu yaşam için yenilikçi fikirlerle aynı zamanda dezavantajı avantaja çevirmek ve bu sayede yeni ekonomik faydalar elde etmek için Hollanda şimdiden hazırlanmaktadır. Diğer ülkelere taşkın önleme ve teknolojilerinde danışmanlık vermek bunlardan biridir. Görüleceği üzere bir su sorunuyla uğraşırken bilimlerin ve teknolojilerin rolü hayat kurtarıcıdır. Birden çok bilimsel disiplin seferber edilmektedir. Benzer su yönetimi ve iklimle ilgili kaygılar ve önlemler Danimarka'da da siyasetçilerin ajandasında ve yerel halkların farkındalığında önemli yer tutmaktadır.²⁵⁹

Su bilimlerin tarihinde hep önemli bir yer tutmuştur. Zira ilk mühendislik örnekleri tarımsal sulama ve ulaşım için yapılan büyük su inşaatları ve hesaplamalarıdır. Dolayısıyla, özelde su sorunu, günümüze kadar ağırlıkla mühendislik bilimlerinin araştırma nesnesi ve çözmesi gereken teknik bir sorun olarak öne çıkmıştır. Suyla ilgili sorunsalların diğer mühendislik alanlarında işgal ettiği yer paranteze alındığında sadece su yapıları mühendisliği alanında bile ileri bir uzmanlaşmanın sonucu olarak çok geniş ve zengin bir teknik bilgi birikimine sahibiz.

Sanayileşmedeki katkısı ve ekonomik gelişme ile göbek bağı nedeniyle özellikle tarım, kalkınma, enerji, ulaşım, turizm vb. sektörler üzerinden teknik olarak tartışılan su

²⁵⁸ Örneğin Rotterdam'daki Maeslantkering kapısı gece ansızın yükselen sular nedeniyle bir gecede 1800 kişinin öldüğü 1953 felaketinden sonra ortaya atılmış ve 1997'de tamamlanmıştır. Rotterdam limanının koruyan ve aynı zamanda bir ekonomi alanı yaratan kapı Eyfel kulesinden iki kat ağır dev bir yapıdır. “<http://www.hollandia.biz/en/projects/25/maeslantkering/>” ve “<http://www.thecivilengineer.org/news-center/latest-news/item/758-video-maeslantkering-the-biggest-storm-surge-barrier-in-the-world>”, Erişim: 18.07.2017 14.34.

²⁵⁹ Ayfer Baykal, “Kopenhag, 2025: Yeşil Büyüme ve Yaşanabilirlik”, içinde Çevre Yönetişimi Uluslararası Konferansı, 16-17 Kasım 2012, **İstanbul Politikalar Merkezi Sempozyum Bildiri Kitabı**, Haziran 2013, İstanbul, s.267-273.

konusu ancak 1960'lardan itibaren daha da artan çevre sorunları, az gelişmişlik ve yoksullukla bağlantıları dolayısıyla doğrudan sosyal bilimlerin gündemine gelmeye başlamıştır. Bu konular, en çok ekonomi ve uluslararası ilişkileri meşgul etmiş görünmektedir. Çevresel maliyetler ve dışsallıklar, kaynak geliştirme ve yönetim finansman modelleri, suyun iktisadi değeri ve sektörel kullanım maliyetleri, suyun ara mal ve son ürün olarak metalaşma süreçleri, su fiyatlandırması başlıklarıyla ekonominin; uluslararası güvenlik, strateji, çevre, su çatışmaları ve su paylaşımları başlıklarıyla da uluslararası ilişkilerin gündemine düşmüştür.²⁶⁰ Suyun günümüz hukuk alanına girişi de çevre, ekonomik gelişme ve suyun paylaşımı sorunları nedeniyle, uluslararası tahkim, uluslararası örgütlerin aldığı kararlar ve öneriler, Avrupa Toplulukları gibi bölgesel oluşumların kurucu anlaşmaları, çalışma raporları, çerçeve programları ve anayasa çalışmaları sayesinde olmuştur. Sosyal bilimlerde su konusuna eğilen disiplinler arasında en fazla tecrübeye sahip araştırma alanlarından birisi de siyaset ve yönetim bilimleridir. Siyaset bilimciler ve sosyologlar özellikle su politikalarının içinde olduğu komüniteleri ve komüniter karar verme süreçlerini incelemektedirler. Bu alanlar, herbir su yönetim ölçeği için belirlenen su idaresi ve tahsisi politikalarını yakından takip etmekte ve gerektiğinde bunlara teorik katkılar sunmaktadır.²⁶¹ Yönetim bilimlerinin suya olan özel ilgisi günümüzde su özelleştirmelerinin yaygınlaşması ve kamu özel ortaklıkları gibi yeni su kurumlarının ortaya çıkması üzerine daha da artmıştır.²⁶² Coğrafyacılar fiziksel değişim ve

²⁶⁰ Stephen C. Smith, "Economics and Economists in Water Resources Development", içinde L. Douglas James, **Man and Water: The Social Sciences in Management of Water Resources**, University Press of Kentucky, 1976, s. 82-101; Ayrıca bkz.; Jerome Delli Priscoli, Aaron T. Wolf, Managing and Transforming Water Conflicts, Cambridge University Press, NY, 2009 ve Matthias Finger, Ludvine Tamiotti, Jeremy Allouche (Edt), **The Multi-governance of Water: Four Case Studies**, State University of NY Press, NY, 2006

²⁶¹ Jerome Delli Priscoli, "Why the Federal and Regional Interest in Public Improvement in Water Resources Development", **Corps of Engineers, Institute for Water Resources Working Paper**, 78-1, Fort Belvoir, 1978, s. 1-24.

²⁶² Henry C. Hart, "Toward a Political Science of Water Resources Decisions" içinde L. Douglas James, **Man and Water: The Social Sciences in Management of Water Resources**, University Press of

gelişmelerin su kaynakları üzerindeki etkilerini araştırmaktadırlar. Yine ekolojistler ve sosyologlar, su kaynakları üzerindeki fiziksel ve toplumsal etkilerin neden ve sonuçlarını araştırırlar. Psikologlar ve davranış bilimciler ise tüketici davranışlarını, su kullanıcılarını ve yöneticilerini ilgilendiren davranış modellerini incelerler.²⁶³ Çevre ve su yönetimi başlıkları altında kentlerde su hizmetlerinin nasıl yönetildiği ve finanse edildiğini anlamaya yönelik birçok araştırma yapılmaktadır. Bununla birlikte kent ve çevre gibi sayısız disiplinler arası sosyal araştırma alanı da suyu ve suyun modern toplumsal yaşamdaki rolünü çeşitli boyutlarıyla ele alarak incelemektedir.²⁶⁴ Daha 2000’de antropoloji, sosyal ve gelişimsel psikoloji, etnoloji ve hukuk bilimlerinde işbirliği, çatışma ve barış konuları üzerine çalışmalarda keskin bir artış olduğu tespit edilmiştir²⁶⁵ ve bu alan araştırmaları artarak güncelliklerini muhafaza etmektedir. Disiplinler arası programlar kapsamında yapılan sosyal bilim araştırmaları su konusundaki diğer bilgi üretimi yapan stratejik think tank kurumları, devlet ajansları, güncel siyaset ve toplumsal hareketlerle ilişkili bir şekilde fen bilimlerinden, jeopolitikadan, felsefeden, iktisattan, uluslararası ilişkilerden, siyaset biliminden ve siyasi coğrafyadan beslenmektedirler. Dolayısıyla, birçok bilimdalı neredeyse her boyutuyla suya dair düşünmekte ve çok kıymetli bilimsel bilgi üretimi yapmaktadır. Negri’lerin çağrısında bulunduğu gibi bilimsel bilginin ortaklaştırılması, su sorunları

Kentucky, 1976, s.122-163; K. Bakker, **Privatizing Water: Governance Failure and the World's Urban Water Crises**, Cornell University Press, Ithaca London, 2010; Michael H. Finewood, Ryan Holifield, “Critical Approaches to Urban Water Governance: From Critique to Justice, Democracy, and Transdisciplinary Collaboration”, **WIREs Water**, Vol:2, Issue:2, March-April 2015, s.85-96.

²⁶³ Henry C. Hart, “Toward a Political Science of Water Resources Decisions” içinde L. Douglas James, **Man and Water: The Social Sciences in Management of Water Resources**, University Press of Kentucky, 1976, s.164.

²⁶⁴ Michael H. Finewood, Ryan Holifield, **a.g.e.**, a.y. Ayrıca izole olmuş kimi yerel topluluklarda da benzer su yönetimi yaklaşımlarına ve suya disiplinlerarası bakışın gerekliliğine dair bir çalışma olarak bkz. Duncan Quincey, Megan Klaar, Daniel Haines, Jon Lovett, Bishnu Pariyar, Gehendra Gurung, Lee Brown, Cameron Watson, Matthew England, Barbara Evans, “The Changing Water Cycle: the Need for an Integrated Assessment of the Resilience to Changes in Water Supply in High-Mountain Asia”, **Wiley Interdisciplinary Reviews: Water**, 24 October 2017, s.1-10.

²⁶⁵ Filippo Aureli, Frans B.M. de Waal (Edt.), **Natural Conflict Resolution**, California Press, Berkeley, 2000, s.ix.

konusunda da genel çıkarlar yararına çözüm üretecek malzemenin kotarılması ve ortaklık projesine katılması açısından kritik önemdedir.

C. Toplumsal Eşitsizliklerde Mülkiyet Rejimlerinin Rolü ve Su

Suyun bir eşitsizlik ölçeği olduğu durum tamamen doğal alanın toplumsal çevre tarafından içerimlendiği duruma karşılık gelir. Modern ulus devlet tarafından korunan ve hakları garanti altına alınan bireyler, topluluklar, ulus devletin kendisi veya diğer tüzel kişiliklerce sahip olunan bir haklar kümesi olarak özel mülkiyet hakları, erişim, dışlama, çıkartım, çekme, devr alma, tevarüs etme ya da el konmuş varlıkların (ki bu ifade insan ve diğer hayvanlara, yaşayan bir organizmanın ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan her şeye ve antroposentrik açıdan insanların hizmetinde bulunan her türlü mekânsal ve doğal varlığa karşılık gelir) elden çıkarılması gibi hakları içerir. Rousseau'dan önce mülkiyet rejimleri üzerine düşünen Grotius ve Pufendorf'a göre tarımının icadıyla birlikte önce toprakların bölünmesi, paylaşılması veya işgali gerçekleşmiş, mülkiyet hakkı da bunların sonucu olarak yapılan anlaşmalara göre ilk işgal edenin hakkı üzerinden süreli bir tanıma kavuşmuştur. Locke, Barbeyrac ve Rousseau'ya göreyse bir anlaşma olmaksızın bir toprak onu işleyene ve onun için emek sarf edene aittir. Kısaca, mülkiyet hakkı emeğe dayanmaktadır.²⁶⁶ Toprağın mütemmim cüzü olarak alınan su da aynı şekilde özel mülkiyete konu olmuştur.

Öte yandan kolektif mülkiyet ise bir tür birleşik haklar bütünü olarak ortak mülkiyetten farklı bir anlaşmayla düzenlenir. Ortak mülkiyetler herkese açıktır ve nesnesi yüksek oranda faydalanılabilir kaynaklar olarak tanımlanır. Öte yandan rekabete açıktırlar ve bir mülkiyet sıfatıyla tamlanırlar.

²⁶⁶ J.J. Rousseau, **a.g.e.**, s.135.

Çeşitli mülkiyet rejimleri altında su kaynaklarını günümüz ve gelecek nesillere bırakabilmek adına koruyabilmek için neleri feda etmeye razıyız sorusu giderek önem kazanmaktadır. Örneğin su yapılarının inşasında kimi sürdürülebilir kalkınmaya dair detaylar bu kaygıya örnek olarak verilebilir. Hidroelektrik barajların yapımında akan nehirlerin üzerine suyu ve dolayısıyla su içindeki canlı yaşamın akışını ve yaşam seyrini durduran bir set çekilir. Bu sette yani baraj gövdesinde balıkların geçişini sağlayan özel balık geçitleri bırakılır ki doğup büyüüp başka yerlere giderek yumurtalarını bırakan balıklar buradan geçerek yaşam döngülerini tamamlayabilsinler. Son dönem baraj yapımlarında bunun için mühendisler özel gövde tasarımları yapmaktadır. Bunlar barajların yapım maliyetlerini az da olsa arttırır. Nehir içindeki ve çevresindeki ekolojik yaşamın devam edebilmesi için yapılan bu özel müdahaleler sayesinde nehrin yavaş aktığı yerlerde balık çiftlikleri de kurulabilmektedir. Öte yandan ekolojik dengelere sürdürülebilir kalkınma sayesinde dikkat edilirken yine aynı ülkenin başka bir su kıyısında balık çiftlikleri kurmak için tüm bir kıyı kapatılmaktadır. Balık çiftlikleri artan gıda ihtiyacını yapay yollardan ve kontrol edilebilir koşullar altında kaynağı yeniden üretmek ve sürdürülebilir kılmak mantığı doğrultusunda kurulmaktadır. Yeni iş imkânları sunması açısından da ekonomiye önemli bir katkı gibi görülürken diğer taraftan çiftliklerin olduğu yer ve civarındaki ortak yaşam ise geri döndürülemez bir şekilde yok edilmektedir.

Yine barajlardan örnekle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedeflerinin başına koyduğu kimi dev baraj projelerinin finansmanı çok zahmetli ve maliyetlidir. Kaynak yetersizliği durumunda sadece ülkelerin öz sermayesiyle karşılanamayacak bu maliyetler için uluslararası şirketlerle ortaklıklar kurulması ya da uluslararası finans şirketlerinden yatırım olarak kaynak aktarılması söz konusu olabilmektedir. Günümüzde bu tür ortaklıkların kurulması ya da yatırımların yapılması önkoşullarının başında öncelikli olarak projenin çevresel ve yeniden yerleşim gibi toplumsal etkilerinin

değerlendirilmesi hususları gelmektedir. Bunlarla birlikte kimi ekonomik tedbir ve şartlar da koşulabilmektedir. Bu projeler kapsamında ülkelerin kendi iktisadi, çevre vb. ilgili siyasalarına göre tedbirler alınır. Gerektiğinde bu siyasaların yerel hukuki çerçeveye birlikte uluslararası karar ve standartlar doğrultusunda uyumlandırılması da gerekebilmektedir.

Bu bağlamda büyük yapılar ve barajlar yine ilk akla gelen örneklerdir. Gelişmiş ülkelerin çoğu 1960'ların sonuna doğru su kaynaklarının tamamına yakınıni geliştirip geniş çaplı elektrik üretimi ile sulama için planladıkları büyük baraj yapımlarını tamamladılar. Bu tür yapıların çevresel ve toplumsal etkileri de çok geçmeden açığa çıktı. Bu ülkelerin deneyimlerinden ve bu süreçler üzerine yapılan bilimsel araştırmalardan elde edilen sonuçlar uluslararası örgütlerin çıkardığı raporlara, metin ve kararlara da yansdı. Ekonomik gelişme amaçlı böylesi agresif bir kalkınma planlamasının sonradan açığa çıkan ve itiraz edilemeyecek kimi olumsuz çevresel ve toplumsal sonuçları diğer yeni gelişmekte olan ve potansiyellerini henüz kullanamamış ülkeler açısından örnek oldu. Bir tartışma da buradan ortaya çıktı. Kalkınma mı önce gelir çevresel koruma mı? Burada ülkelerin siyasal ve ekonomik gelişmişlikleri, su kaynaklarını geliştirip geliştirmedikleri ve dolayısıyla iktisadi ve siyasal tercihleri kritik rol oynar.²⁶⁷ Zira önceliğine kalkınmayı almış bir ülke için çevresel hassasiyetler arka planda kalabilmektedir. Kalkınmacı bakış açısından doğal kaynaklarını seferber etmeyi tercih eden gelişmekteki ülkeler için çevresel sorunlar ikinci planda yer almaktaydı. 1970'lere dek küresel serbest ticaret anlayışında çevre ve su kaynaklarının muhafaza edilmesi öncelikleri ile liberalizasyon veya kalkınma amaçlarının birbirinden ayrı

²⁶⁷ Vincent Ostrom, "Economics of Water Resource Use: The Political Economy of Water Development", **The American Economic Review**, Vol. 52, No. 2, Papers and Proceedings of the Seventy-Fourth Annual Meeting of the American Economic Association, May, 1962, s. 450-458, s.451.

tutulması konusunda ciddi bir eğilim bulunmaktaydı.²⁶⁸ Barajların neden olduğu çevresel ve kimi toplumsal sorunlar arasında çevre ekosisteminin değişmesi, mansaba aktarılan suyun azalması, verimli tarım alanlarının, tarihi kalıntıların baraj gölü altında kalması, baraj su haznelerinde toplanan durgun suların hastalıklara sebep olacak mikroorganizmalar üretmesi, haznenin neden olduğu yüksek basınç sebebiyle bölgede jeolojik değişimler yaşanması ve bu değişimlerin depremleri tetiklemesi, baraj alanına giren yerleşim yerlerindeki insanların yaşam alanlarının kamulaştırılması ve insanların yeniden yerleşime zorlanması sayılabilir.²⁶⁹ Bunun gibi sorunlar karşısında ise çevreciler gelişmiş ülkelerden örnek alınarak aynı hatalara düşülmemesi için uyarılarda bulunmaktadır.

Öte yandan ana akım literatürde açık erişim kaynaklar kimse tarafından sahiplenilemeyen ve herhangi bir sınırlama olmaksızın herkese açık olan kaynaklardır. “Ortak (havuz) kaynaklar” ise kanunen tanımlanmış bireyler ve grupların kaynak alanından etkili bir şekilde dışlanamayacağı bir mülkiyet türünün nesnesidirler. Bu ortak havuz kaynakları, herhangi bir devlet vatandaşının ona ulaşmak için yarışmak zorunda olmadığı ve onun arzından dışlanamayacağı devletçe garanti altına alınan kamusal ya da devlet mülkiyeti nesnelerinden de farklıdır. Ortak kaynaklar da özel mülkiyet konusu kaynaklardan farklıdır. Mülkiyet sahibi grup ya da toplulukların kendi içlerindeki karar verme süreçlerine dayanarak yaptıkları özel anlaşmalarla düzenlenen kaynaklardır. Bu süreçler ve anlaşmalar devlet ya da piyasa düzenlemelerinin dışında değerlendirilmesi gereken kurumsal dizaynlardır ve ortak kaynak zilyetliği, kamusalla özel arasında bir tür

²⁶⁸ Gaye Yılmaz, **Suyun Metalaşması: Kıtlığın Nedeni Kıtığa Çare Olabilir mi?** Sosyal Araştırmalar Vakfı Yay., İstanbul, 2009, s.217.

²⁶⁹ A. Melih Yanmaz, Nurünnisa Usul, **Kavramsal Su Mühendisliği**, ODTÜ Yayınları, 2006, Ankara, s.76-77.

hibrid düzenleme olarak daha demokratik, sürdürülebilir ve sağduyuya dayalı mülkiyet türlerinden biri olarak okunur.²⁷⁰

D. Suyun Değeri

Mülkiyet rejimlerinin temel dayanağı elbette suyun ekonomik değeridir. Öte yandan doğal ölçeğinde suyun kendisi bir değerdir. Canlılığın en temel unsuru olan suya nasıl değer biçilebilir, suyun hangi değerinden ya da değerlerinden bahsedilebilir? Suyun değeri denirken ne kastedilmektedir; suyun parasal değeri mi, kültürel değeri mi yoksa ekolojik değeri mi?

Esasen analitik olarak ayrılmış görünen bu kategoriler aynı zamanda suyun karmaşıklığı ölçüsünde içiçe geçmiş durumdadır. Suyun kültürel değerini iktisadi değerinden yalıtarak anlamak zor olacağı gibi ekolojik değerini de kültürü göz önüne almadan ortaya koymak eksik kalacaktır.²⁷¹ Bu kategorik ilişkilerin önemine ilk haiz olan ve bunları inceleme konusu yapan aktörler uluslararası örgütlerdir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, daha 1994 yılında Rio Anlaşması'nın herkes için bir anlamı olması gerekiyorsa bu anlamın, öncelikle suyun bir insan hakkı olduğunun kabulünde, yeryüzüyle yanlış bir ilişki içine girdiğimizin farkına varılmasında ve bu ilişkiyi düzeltmenin karşılığında alınacak armağanın aslında herkese hizmet demek olduğunun anlaşılmasında yattığını ifade etmiştir.²⁷²

Sürdürülebilir çevresel kalkınma ve yoksullukla mücadele için Dünya Bankası 1995 yılında bir konferansa sponsor olmuş, dünya inançlarının dokuz ruhani dini

²⁷⁰ Mathew Paterson, "Green Politics", içinde Scot Burchill et al. (Edt), **Theories of International Relations**, Palgrave-Macmillan, Third Edt., 2005, s.245-246.

²⁷¹ Rutgerd Boelens, Moe Chiba, Douglas Nakashima (Edt), **Water and Indigenous Peoples (Knowledges of Nature 2)**, UNESCO Links, UNESCO, 2006, s.18, s.108.s.189. Fikret Berkes, Johan Colding, Carl Folke (Edt), **Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change**, Cambridge, 2003. "Toplumsal hafıza yerel kaynak kullanıcılarını içerecek şekilde ekolojik bilgi ve anlayışı kapsama ihtiyacındadır", s.370-371, s.374. Çeviri tarafıma aittir.

²⁷² UNEP, **Ethics and Agenda 21: Moral Implications of Global Consensus**, UNEP, Nairobi, 1994.

liderini de davet ederek etik ve ruhani değerler çerçevesinde çevresel olarak sürdürülebilir bir kalkınmanın nasıl sağlanabileceğine dair bir anlayış birliği sağlamaya çalışmıştır. 1996 yılında ise yine Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı sürdürülebilir kalkınmada dinselliğin rolü üzerine bir diyalog geliştirmek için bir organizasyon düzenlemiştir. Dünya Bankası, Rockefeller ve Carnegie Vakıfları, Dünya Koruma Birliği (World Conservation Union) ve Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu bir araya gelerek Dünya Su Komisyonu'nu (World Water Commission) kurarak din ve su yönetimi ilişkisi üzerinden yapılacak araştırmaların temelini atmışlardır.²⁷³

Saf bir kategorik analizin imkânsızlığı ön kabulünü bir kenara kaydetmek koşuluyla öncelikle suyun kültürel değeri üzerine söz sözlenebilir. Günümüzde batı ülkelerinde uygulanan ve uluslararası finans ve işbirliği örgütleriyle yaygınlaştırılan batılı modern su yönetimi anlayışları etkilerini küresel düzeyde hissettirse de İslami ülkelerde hala kültürel hayatın önemli bir parçası olan din, suyun değeri konusunda önemli bir rol oynamaktadır.²⁷⁴ Bu tür bir etki, Hristiyan batılı ülkelerdeki din devlet ayrışması ve sekülerlik nedeniyle su yönetiminde kendini benzer şekilde göstermemektedir. Örneğin Kanada'danın Vancouver Bölgesi'ndeki belediye su hizmetleri sunumunda suyun tasarrufu için İncil'e asla referans verilmez ki bu durum otuz yıl öncesi daha az seküler olan ülkenin önceki su yönetim ilkeleri için de geçerli olmuştur.²⁷⁵ Öte yandan İslami ülkelerdekine benzer suyun değerine ve yönetimine dair dinsel etki ve vurgular Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin, Hindistan, Yeni Zelanda,

²⁷³ Naser I Faruqi, Asit Biswas, Murad J. Bino (Edt.), **Water Management in Islam**, United Nations University Press, 2001, s.xv.

²⁷⁴ **A.g.e**, s.xiv.

²⁷⁵ **A.g.e**, s.xvi.

Avusturalya, Tayland, Endonezya, Polinezya gibi okyanus ülkelerinin yerel topluluklarında da benzer şekilde görülebilmektedir.²⁷⁶

1. Suyun Kullanım ve Değişim Değeri

Suyun kullanım ve değişim değeri ikiliği bir zıtlık içerir. Buna dair tartışmalar ise en uç kutuplar olarak suyun kendinde değerini savunan çevre ekolleri ile suyun fiyatlandırılması gerektiğini söyleyenler arasındaki hatta bir dağılım gösterir. Bu tartışmaların sınırlarını belirlemeye çalışan bir araştırmacının ilk fark edeceği husus, tüm tartışmaları ortak kesen bir sudan yabancılaşma mevhumudur. Su, insanoğlunun hayatında en önemli değer iken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan günümüz modern insanı, evlere kadar giren su şebekeleri sayesinde muslukları açtığında aktığı, diğer mallar gibi pazarın olduğu her yerde paketlenmiş bir şekilde satın alınabildiği için suyun kıymetini daha az bilir oldu. Kentlerde yaşayan gelişmiş ülke vatandaşları, gündelik hayatları içinde evlerinde ve işyerlerinde kendilerine hazır ve sürekli verili olmaklığıyla suyu sınırsız bir kaynak gibi görmektedir. Ayrıca, kaynak geliştirme, tesis ve şebeke altyapılarının inşası, suyun şehir ve yaşama alanlarına kadar temiz ve içilebilir son haliyle getirilmesi kısaca musluklardan akan suyun üretilmesi süreçlerine yabancılaştığı için aynı şekilde suyu kullanım değeriyle değil değişim değeri üzerinden bilmekte ve kullanmaktadır. Musluktan akan ya da pazarda paketlenmiş haliyle sunulan suya son kullanıcılar belli bir fiyat üzerinden ulaşırlar. Üretim maliyetlerine, ilgili idari ve siyasi yönetimlerin seçtiği belli mali değerlendirme kurallarına ve pazar dengelerine göre piyasa karları eklenir ve elde edilen son bedel üzerinden suya nihai bir fiyat biçilir. Bu

²⁷⁶ Rutgerd Boelens, David Getches, Armando Guevera-Gil (Edt.), **Out of the Mainstream**, Earthscan Publishing, Washington DC, 2010, s.8; Bron Taylor, **Encyclopedia of Religion and Nature**, A&C Black, 2008, s.1200-1201, s.1230, s.1261-1263; Gary Chamberlain, **Troubled Waters: Religion, Ethics, and the Global Water Crisis**, 2008; Sabine Jell-Bahlsen, **The Water Goddess in Igbo Cosmology**, Ogbuide of Oguta Lake, Trenton, NJ: Africa World Press, 2008; Judith Gleason, **Oya. In Praise of an African Goddess**, Harper and Collins, New York, 1987 ve bkz. Mircea Eliade, **A.g. tüm eserleri**.

fiyatları ödeyerek salt kullanıcı ve tüketici olarak sisteme dâhil edilen vatandaş nereden geldiğini görmediği suyu her daim mevcut ve sunuma hazır bulunan ve kendisine bir ücret karşılığı sürekli verilen sıradan bir madde ama daha da önemlisi, az ya da çok, fiyatını ödedikçe ulaşabileceği ekonomik bir mal ve hizmet olarak algılamaya başlar. Şehirli insanın su kaynaklarının sınırlılıklarına ve su hizmetlerinin sürekliliği ve niteliğinin önemine dair farkındalığı, ancak kuraklığın sert yaşandığı yaz aylarında musluklardan akan suyun yerel yönetimlerce sağlanamayıp kesildiği, çeşme suyunun kalitesi nedeniyle içilemediği ya da sel felaketlerinin önlenemediği sorunlu durumlarda artmaktadır. Bu tarz uygulamalardan da anlaşılacağı üzere günümüzde suyun kullanım değeri karşısında değişim değeri ön plana çıkmış durumdadır. Oysa insanın kullandığı ve fayda sağladığı her emek ve doğa ürününün bir kullanım değeri vardır. Her değişim değeri olan emek ürününün bir kullanım değeri varken her kullanım değeri olan ürünün değişim değeri olmayabilir. Yani metalaşmayabilir. Şeyler sahip olunmadan, piyasada mübadeleye konu olmadan da bu değere sahiptirler ve yararlılıkları emeğe bağlı olmadan da işlenen toprak, su, hava gibi insana yarar sağlamalarıyla değer taşırlar.²⁷⁷

Suyun değişim değeri konusunda örnek olarak suyun alınıp satılabilen bir mal olarak piyasada sunumu ve su fiyatlandırması verilebilir. Suyun pazardaki yeri şimdilik sınırlıdır; sadece içme suyu tedariki açısından bile suyu alıp satmak kimi özel şirketler için inanılmaz karlı bir ekonomik alan teşkil etmektedir. Örneğin büyük şirketler suyu kaynaktan alıp şişeleyerek piyasaya sürmekte ya da belediyelerin hizmeti olan şebeke sularının dağıtımını özelleştirmeler ya da kimi kamu-özel sektör ortaklıkları yoluyla üstlenerek hizmet sektörüne girmektedirler. Bunu yaparken suyun fiyatlarını piyasa parametrelerine göre belirlemektedirler. Zira belediye gibi yerel yönetimlerin verdiği su hizmetlerinde belli oranlarda devlet sübvansiyonları bulunmakta, genel kamu faydası

²⁷⁷ Karl Marx, **Kapital**, Cilt 1, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yay., s.52.

düşünüldüğünden herkesin asgari bir miktar ödeyerek eşit şekilde sudan ve su hizmetlerinden faydalanması sağlanmaktadır. Oysaki özel şirketlerin kamu yararı gibi bir öncelikleri yoktur. Özel şirketler kar elde etmek üzerine kurulurlar. Dolayısıyla suyun kaynağından tutun da şebekesiyle birlikte mülkiyetine sahip olmak ya da su kullanım haklarını devletten satın alarak suyu bir tür meta olarak değişim değeri üzerinden piyasaya sokmak şirketlerin ortak fayda için değil kendi karları için arzu ettikleri ideal bir durumdur. Zira su hala dünyanın birçok yerinde kamusal bir kaynak olarak değerlendirilmektedir ve su hizmetleri bu anlayışla her kesimden vatandaşa ödeyebileceği makul veya asgari fiyatlar üzerinden sunulmaktadır.

Su piyasaya sürüldüğünde esnekliği eksilerde, ikamesi hayati bir ihtiyaç olduğundan kâr payı ise inanılmaz yükseklerde seyredecek bir değerdir. Suyun piyasa değerinin büyüklüğünü anlatmak için tek bir tespit bile kâfidir. Mevcut suların sadece %5'i özelleştirilip piyasaya sunulmuşken bunları işleten su şirketlerinin sudan elde ettikleri yıllık gelirlerin petrol gelirlerinin %40'ına denk düştüğü bir kar ortaya çıkmıştır. Suyun doğal döngüsüne ve üretim süreçlerine yabancılaşan insan suya bir hak olarak sahip çıkamaması ve aşırı bilinçsiz tüketici profili sergilemesiyle eleştirilere maruz kalırken şirketler de kamusal bir değer ve hizmeti gasp edip piyasanın kar marjlarını arttırmak temel saiki doğrultusunda suyu yüksek fiyatlarla değişime sokarak metalaştırmaları nedeniyle eleştirilerin odağına yerleşmektedir.²⁷⁸ Benzer eleştirilerden paylarını, bu özel şirketlerle işbirliği veya ortaklıklar kurmak yoluyla kamu hizmetini dönüştüren ya da bizzat kendi kurduğu şirketlerle piyasaya giren yerel yönetimler ve devletler de almaktadır. Suyun ve su hizmetlerinin özelleştirilmesine taraf görüşlere göre su doğada hazır, verili bir değerdir lakin suyun bir dağıtım sistemi içinde verilmesi maliyetli bir üretim süreci gerektirir. Emek ve para yatırılan kaynaktan suyu alma,

²⁷⁸ Kudret Ulusoy, **Küresel Ticaretin Son Hedefi: Su Pazarı**, Kristal Kitaplar, Ankara, 2007, s.132-133.

depolama, arıtma, kullanılabilir hale getirme ve dağıtma süreçleri düşünülecek olursa evlere kadar gelen suyun bir ilk yatırım ve sürekli temin için gereken tesis ve şebeke bakım masrafları vardır. Neoliberal anlayışa göre ilk yatırımların devletçe ya da özel sektörçe sağlanması ve bu maliyetlerin bir kısmının son kullanıcı tarafından üstlenilmesi asgari kabuldür. Devletlerin suyu kamu malı ve hizmeti olarak tanımladığı durumlarda ise bu maliyetler devlet tarafından genel bütçeden sağlanır ya da büyük oranda sübvans edilir. Son kullanıcı sadece belli başlı temizlik ve çevre vergileri gibi kalemleri ödeyerek gelir durumuna bakılmaksızın eşit ve adil bir şekilde sudan faydalanma hakkına da sahip olur. Lakin bu üretim ve dağıtım süreçleri özel sektörçe görüldüğünde bu maliyetlerin üzerine piyasa karlarının eklenmesiyle verilen hizmet bedelleri de artar. Egemen ekonomik sisteme ve kurallarına göre bu tür bir alışverişin kendisi doğal ve adildir. Öte yandan, yoksul ülkelerde son kullanıcıların üstlendiği su ücretleri oranının gelişmiş ülkelere göre çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Suya ve hijyene erişimi olmayan yoksul halkların ve hanelerin su için ödedikleri yüksek bedeller aktivistlerin, bu duruma maruz kalan vatandaşların ve sivil toplum örgütlerinin eleştirileri ve isyanlarıyla karşılaşmaktadır.

2. Suyun Sektörel Değeri

Su ve çevreyle ilgili bir diğer tartışma konusuna örnek de belirli bir havzada verili su kaynaklarını rekabet halinde paylaşan sektörel su kullanımlarıdır. Deniz suyunu tuzundan arındırmak ya da yapay olarak su molekülleri üretmek gibi teknolojik yöntemler dışarıda bırakılacak olursa yeryüzündeki doğal çevrimi içindeki su miktarı sabittir ve bu su her yeni gün insan topluluklarının biyolojik, toplumsal ve ekonomik üretimlerinin birbirleriyle yarışan farklı faaliyet alanlarında tüketilmektedir. Suyun tüketimi temel olarak tarımsal, evsel ve sanayi kullanımı kategorileri altında incelenebilir. Bu kategoriler konutsal, ticari, kentsel sulama, kamu binaları kullanımı

vb. alt kategorilerle zenginleştirilebilir. Her sektörün suyu ihtiyacı doğrultusunda verimli kullanması ve su için rekabet etmesi temel kabuldür.

Yeryüzünün temiz su kaynaklarının hemen hemen %70'i tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır. Lakin bu rakam ülkelerin ekonomik gelişmişliklerine, iklime, kullanılan teknolojiye ve coğrafi koşullara göre değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal su kullanımı %39'a düşerken, sanayi kullanımı %49'a çıkmakta, gelişmemiş ülkelerde ise yine tarımdaki su kullanımı %89'a kadar çıkarken sanayi tüketimi ise %7'lere düşmektedir. Dünya çapında sanayi ve evsel kullanım sırasıyla %19 ve %16'lık sektörel su tüketim oranlarıyla tarımsal kullanımı takip etmektedir.²⁷⁹

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler su kaynaklarının çoğunu sanayide ve evlerde kullanmaktadır. Gelişmemiş ülkeler ise evsel ihtiyaçları için daha az miktarlarla yetinmek zorunda kalmaktadırlar.²⁸⁰ İsrail suyunun %36'sını evlerde kullanırken bu oran Mısır için %8'e düşmektedir.²⁸¹ Evsel kullanım ise kişi başına düşen kullanım üzerinden hesaplanır. Bu miktar gelişmiş ülkelerde 500-800 m³ p/p (per person) iken su kıtlığı yaşayan ülkelerde 20-60 m³ p/p.'ye düşmektedir.²⁸²

Dünya çapındaki rakamlara bakılacak olursa ABD günde kişi başına 580 lt. su tüketimi ile başı çekmektedir. Onu sırasıyla 500 lt ile Avusturalya, 375 lt ile Japonya, 365 lt. ile Meksika, 320 lt ile İspanya, 300 lt ile Norveç, 280 lt ile Fransa, 245 lt ile Avusturya, 200 lt ile Kanada ve Danimarka, 130 lt ile Hindistan ve 80 lt ile Çin takip

²⁷⁹ UNDP, **Human Development Report: Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis**, 2006, s.47.

²⁸⁰ FAO, **Aquastat Database**, 2013, “<http://www.fao.org/nr/water/aquastat/main/index.stm>”, Erişim: 21.10.2017 02.45.

²⁸¹ Peter Gleick, H. Cooley, M.J. Cohen, M. Morikawa, J. Morrison ve M. Palaniappan, **The World's Water, Vol:7, The Biennial Report on Freshwater Resources**, Island Press, Pacific Institute, Washington DC, 2011.

²⁸² UNESCO, **Water Use in the World: Present Situation/Future Needs**, 2000, s.16.
“<http://webworld.unesco.org/water/ihp/publications/waterway/webpc/pag16.html>”, Erişim: 03.04.2017 14.56.

etmektedir.²⁸³ (ABD ile birlikte Çin ve Hindistan'ın küresel kaynaklardan en fazla su çeken ülkeler olduğu gerçeği de bir paranteze alınmalıdır).

Suyun sektörler arasında paylaşımı rekabet konusudur. En çok su kullanımı genellikle tarım sektöründe gerçekleştirildiğinden tarımsal su kullanım miktarı aynı zamanda ekonomik gelişmişlik göstergelerinden biri olarak da kabul edilir. Dolayısıyla tarımda verimli su kullanımı hem teknik hem de iktisadi bir sorundur.²⁸⁴ Tarımsal sulama verimsiz geleneksel su salma yöntemiyle yapıldığında gereğinden fazla su kullanılmış olur. Zira gelişen teknoloji sayesinde tarımda daha verimli yeni sulama yöntemleri keşfedilmiş, yağmurlama, damlama vb. yöntemler sayesinde çok az suyla maksimum verim elde edilir olmuştur. Eğer aşırı ve bilinçsiz sulamada ısrar edilirse araziler tuzlanır, çölleşir ve daha da verimsizleşir. Bu durumu kimyasal verim artırıcı tarım malzemeleriyle düzeltmeye çalışmak tarımsal üretim, sulama ve toprak verimliliği açısından hataları ve olumsuz sonuçları daha da vahim hale getirmektedir. Suyun tarımda nasıl kullanıldığını analiz etmeden üretimdeki verimsizlikleri yanlış ve yetersiz kimyasal kullanımlarına bağlamak ise çözüm üretmek bir yana mevcut sorunların üstünü daha da örtmektedir. Aynı şekilde tüm sektörlerde su verimliliğinin ölçülmesi ve suyu tasarruf ederek ihtiyaç duyan diğer sektörler arasında paylaştırmak esastır.

²⁸³ UNDP, **Human Development Report**, 2006.

²⁸⁴ OECD, **Sustainable Management of Water Resources in Agriculture**, 2010, s.29-34.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SU KAYNAKLARI VE SU HİZMETLERİ YÖNETİMİ ve POLİTİKALARI

A. Su Kullanım Alışkanlıkları ve Tüketim Eğilimleri

Suya dair bir diğer konu bireylerin su kullanım davranış ve alışkanlıklarıdır. Su kullanıcılarının davranış eğilimleri ve tutumları suyun değerine dair önemli ipuçları sağlarken suya biçilecek değer de bir kriterini oluşturur.

Toplumsal yaşamın kökleri barınılacak bir çatı ya da koranak olarak ev hayatına bağlıdır ve bireyler sayesinde hareket kabiliyeti kazanır. Lakin suyun kullanımındaki adaletsizlikler ve eşitsizlikler sadece bireysel anlamda farkında olunup önlem alınması gereken bir toplumsal sorumluluk projesi değil siyasal bir karar ve irade gerektiren bir haklar sorunudur da. İnsanlar sadece tüketmezler, aynı zamanda tasarruf etmesini de bilirler. Suyu sadece bir mal olarak değil aynı zamanda yaşamsal bir hak olarak da görürler. Suyun değerini, sadece suya erişime kadar yapılan yatırım maliyetleri ve bu maliyetlere hizmetleri sunan her türlü aracının kapitalist kar marjları eklenmiş haliyle piyasa fiyatları değil aynı zamanda kullanıcıların bilinçliliği ve eylemleri de belirler. Su modern kentsel yaşamda evlerde ve barınma alanlarında içmek, yemek hazırlamak, kıyafetleri yıkamak, tuvaletleri temiz tutmak, bulaşıkları yıkamak, bitkileri sulamak gibi işlerde ve bahçecilik gibi küçük tarımsal faaliyetler ile hobi alanlarında kullanılır. 1990'lardan itibaren Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı gibi örgütlere göre günlük kişi başı "temel su ihtiyacı" en az "20-40 lt."dir. Bu verileri destekler şekilde konunun uzmanı Peter Gleick'ın ilk araştırma ve tahminlerine göre ise 1996 yılı için dört kişilik bir ailenin temel sanitasyon, hijyen, banyo ve yemek için gereksinim duydukları miktar günlük kişi başı 50 lt.'dir ve

bu rakam hala bir sabit kabul edilmektedir.²⁸⁵ Hane halkının temel su gereksinimi üyelerini canlı, sağlıklı ve sıhhatli tutmaya kâfi miktardaki suya karşılık gelir. Bunun sürekli olması da önemlidir. Dolayısıyla yerleşim bölgelerinde, evlerin musluklarına kadar boru şebeke sistemleriyle temiz su getirmek su hakkı bağlamında alınabilecek en temel ve hayati hizmettir. Günümüzde bu hizmetler dünya genelinde ulus devletler ve hükümetleri tarafından her bir ülkenin kendi maliye politikaları doğrultusunda çizilen iç ve dış finansmanlarla karşılanmaktadır. Diğer su kaynakları geliştiricileri ve hizmet sağlayıcıları ise özel sektör ve hibrid operatörlerdir. Hibrid operatörlere örnek olarak ise belediyelerin özel sektör iştirakleri, özel şirketlerin devlette iş gören taşeron firmaları ve kamu-özel sektör ortaklıkları sayılabilir.

Bu düzenlemeler bir ülkeden diğerine göre ve hatta ülke sınırları içerisinde de farklıklar göstermektedir. Genel olarak su kamu malı olarak kabul edilir ve su arz hizmetleri merkezi ve yerel hükümetlerce belli düzenlemeler doğrultusunda adil fiyat ve subvansiyonlarla halka sunulur.

Genel olarak su tüketim davranışları ekonomik gelişme, mülkiyet rejimleri, zenginliğin dağılımı, sosyal ve ekonomik haklar, iklim koşulları, suyun kalitesi, potansiyel ve aktüel yenilenebilir su miktarları, arz siyasaları, insanların yaşam standartları, eğitim geçmişleri ve çevresel farkındalıkları tarafından belirlenir.

Özelde ise evsel su kullanım perspektifinden, hane halklarının nihai kullanımları analiz birimi olarak kabul edilir. Hane halklarının su kullanım standartları, iklim koşulları, yağış rejimleri, genel ekonomik gelişmişlik düzeyi, son kullanıcıların demografik özellikleri, bireylerin yaşam şekilleri, çevresel farkındalıkları, verili alandaki nüfusun ölçek ve oranları, temiz suyun kalitesi ve miktarı, kullanıcıların özgül

²⁸⁵ Peter Gleick, “Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs”, **Water International**, No: 21(2), 1996, s.83-92.

tutum, alışkanlık ve davranışları, hane geliri ve hanede yaşayan birey sayısı, su fiyatları, ticari ve sanayi kuşaklarının lokasyonları, yakınlarda çevre ve sağlık koruma imkân ve tesislerinin mevcudiyeti, su dağıtım şebekelerindeki su basınç seviyeleri ve su ile kullanılan ev aletlerinin varlığı ve kullanım şekilleri gibi birçok parametreye bağlı olarak değişiklik gösterir.

Yükselen yaşam standartları nedeniyle "su talebi" suyu talep eden son kullanıcıların su kullanım davranış kalıplarıyla birlikte ciddi bir değişime uğramıştır. Evsel su kullanımı davranışları içinde özellikle hijyen amacıyla su tüketimi oldukça artış göstermiştir. Dünyanın birçok yerinde ve özellikle şehirlerde ev içi banyolar, tuvaletler ve duşlar evlerin günlük kullanımının olağan parçaları haline gelmiştir. Avrupa ülkelerinin çoğunda kentsel su tüketiminin en büyük bölümü konut binalarında gerçekleşmektedir. İspanya'da kentsel suyun %70'i evlerde, %24'ü küçük sanayi ve hizmetlerde ve %6'sı da kamu hizmetlerinde harcanmaktadır. İngiltere'de evsel su kullanımının %30'u tuvaletlerde ve diğer %30'u ise kişisel hijyende kullanılmaktadır. Kanada'da benzer bir su kullanım örüntüsü vardır.²⁸⁶

Örneğin tipik bir Doğu Afrika şehrinde de evsel su kullanımı yine kategorik olarak içme suyu olarak ve yemek pişirmedeki verimli kullanımlar; kıyafetlerin yıkanması, ev ve öz temizliği gibi hijyen kullanımı; bahçe sulamak gibi hayatı kolaylaştırıp güzelleştiren kullanımlar ile tarımsal bitkilere ve hayvanlara su verilmesi, ev inşa edilmesi gibi üretimsel kullanımlar olarak belirginleşir. Lakin genel ekonomik gelişmişlik seviyesinin açığa çıktığı nokta, bir yerleşim yerinde su dağıtım şebekelerinin ve evlere kadar ulaşan suyun olup olmamasıdır. Bu durum daha baştan evsel kullanım

²⁸⁶ W.Krinner, C. Lanllana, T. Estrela, **Sustainable Water Use in Europe Part 1: Sectoral Use of Water**, European Environment Agency, 1999, s.69; Tingyi Lu, **Research of Domestic Water Consumption: A Field Study in Harbin China**, Water, Engineering and Development Centre Department of Civil and Building Engineering, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2007, s.16, s.20.

davranışlarını farklılaştırır. Kullanılan suyun miktarı da eve borularla gelen musluk suyu olup olmamasına göre elbette ki büyük fark gösterir. Buna bağlı olarak evde su tüketen ev aletlerinin kullanımı da önemlidir. Su şebekesine bağlı ve musluk suyu bulunan yerlerde ilgili ev aletlerinin kullanımı da yaygındır ve bu aletlerin kullanımı su tüketimini değiştirir. Günümüzde teknolojinin gelişimi sayesinde suyu verimli kullanmak doğrultusunda ev aletleri de özel olarak dizayn edilmektedir. Az su ve enerji kullanan son model elektrikli aletler normal su tüketimini düşürmek üzere tasarlanırlar. Lakin yine de standart makineler ve klasik tüketim davranışları nedeniyle evlerde kullanılan elektrikli aletlerin mevcudiyeti görece olarak su tüketimini artırır görünmektedir. Genel olarak dünya çapında şebekeye bağlı evlerin %64'ünde sifonlu tuvaletler bulunmaktadır ve evlerdeki tuvaletler günde kişi başına 19.2 lt. su tüketime neden olmaktadır.²⁸⁷

Ev ahalisinin demografik özellikleri su tüketiminde bir diğer önemli analiz kriteridir. İngiltere'de özellikle krallığın Güney Doğu'sunda artan nüfus ve yapılaşma nedeniyle kentlerin genişleyip çeperleriyle birleşmesi sonucu yeni şehirleşme yapılanmaları göze çarpar. Su kullanımında oldukça belirleyici bir faktör olarak hane halklarının üye sayısı yani ailelerin genişlik ölçeği de öne çıkar. İngiltere örneğinde artan düşük yoğunluklu ve özellikle tek kişilik haneler trendi su kaynakları yönetimi için yeni bir sorunsala dönüşmüştür. Zira yapılan son çalışmalar tek kişilik hanelerin iki ya da daha fazla aile bireylerinden oluşan geniş hanelerden daha fazla su tükettiğini ve

²⁸⁷ John Thompson, Inna T. Porras, v.d., **Drawers of Water II Summary: Thirty Years of Change in Domestic Water Use and Environmental Health in East Africa: Summary**, International Institute for Environment and Development, 2001, s.28-29.

su ve diğer enerji kaynakları arzı üzerinde ciddi bir ekstra yük oluşturduğunu göstermiştir.²⁸⁸

B. Su Kaynakları ve Su Hizmetleri Politikaları

Su kaynakları ve su hizmetlerinin yönetimi hususu da bu hâkim ekonomik altyapı üzerinden piyasa ilkelerine göre ve sürdürülebilir kalkınma amacına yönelik olarak ele alınmaktadır. Hâkim yaklaşımın öne çıkan iktisadi öncelikleri su fiyatlandırması, su arzının piyasa koşullarında verilmesi ve su kaynaklarının mülkiyetinin özel sermayeye devredilmesidir. Yönetim ve politika tercihinde ise su yönetişimi öne çıkmaktadır. Yönetişim modeli çerçevesinde, kalkınmadan sonra ve onunla birlikte ele alınan en önemli konu doğal kaynaklar ve su kaynakları yönetimi olmuştur. Uluslararası örgütlerce desteklenen ilk projeler, içme ve hijyen için su, yoksul toplumlarda gıda ihtiyacı ve kalkınmaya yönelik modern tarım ile geri dönüşümlü temiz enerji kaynakları projeleri olmuştur. Kalkınma amaçlı su kaynaklarının geliştirilmesi için uygun görülen ölçek ise havza olarak belirlenmiştir.

Elbette ki tüm dünya çapında ulus devletler bazında farklı nüfus yoğunlukları ve demografik özellikler, farklılaşan fiziki koşullar, suyun ve ekonomik refahın eşitsiz dağılımı göz önüne alındığında çeşitli su politikaları uygulamalarının veya ardında farklı çevre hassasiyetlerinin yer aldığı suya farklı yaklaşımların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Lakin bu farklılıkların tüm dünya üzerinde etkisini gösteren küresel kapitalist ekonomi ve politikaların etkisiyle azalmaya başladığı ve belli homojen kalıplara döküldüğü söylenebilir. Batının hâkim yönetsel ve finansal modellerinin homojenleştirici etkisi batıdan uzak ve tamamen farklı siyasi, coğrafi ve kültürel

²⁸⁸ Ofwat, “Ofwat’s response to the independent review of charging for household water and sewerage services: Protecting consumers, promoting value, safeguarding the future”, London: Crown Copyright, 2009.

dokulara sahip ülkelerce dahi kabul edilip benimsenmeye başlanmıştır. Yüzyıldan fazladır şeri hukuka göre yönetilen Suudi Arabistan Krallığı 1980'lerin başına dek tüm nüfusun evsel su ihtiyacını bedavaya karşılıyorken gıda güvenliği nedeniyle buğday üretiminde kullanılan suyu ucuzlatarak tarımı sübvansetmeye başlamış ve bu politikasını değiştirmiştir. 1994'te ise tüm su hizmetlerinin fiyatlandırılmasına geçilmiştir.

Alvin Toffler, 1990'larda dünyanın üç büyük dalgadan geçtiğini söyler.²⁸⁹ Bunlar sırasıyla tarımsal üretim dalgası ve devrimi, onu takip eden sanayi dalgası ve devriminin ardından gelen bilgi devrimidir. Bilgi devrimine eşlik eden ve onun etkisini çoğaltırken kendini tüm dünyada hâkim kılan bir başka soyut devrim daha gerçekleşmiştir. Radyo ve televizyon teknolojileriyle başlayıp internet teknolojilerinin gelişmesiyle tüm dünya artık bir iletişim devriminin kuşatması altındadır. İnternet platformları hem bilginin hem de iletişim aygıtlarının dağılımının küreselleşmesine yardımcı olurken bu platformlardan yükselen yeni örgütlülükler ekonomiden siyasete tüm toplumsal alanları keser olmuştur.²⁹⁰ İnternet ve bunu kullanan teknolojilerin tüm dünyadaki yaygınlığı bilgiye erişimi kolaylaştırmakta, hızlandırmakta ve dönüştürmektedir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen ticaret veya internet üzerinden örgütlenerek toplumsal bir muhalefet ya da bir siyasal davranış geliştirmenin yeni pratikleri günümüz dünyasının normaline dönüşmeye başlamıştır.

Devletlerin kendisi de artık internet platformlarında hizmet vermektedir. Vergi vermek, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri almak vb. temel hizmetlerini bu

²⁸⁹ Alvin Toffler, **3rd Wave**, Bantam Books, 1981

²⁹⁰ Manuel Castells, **The Rise of the Network Society**, Riley&Blackwell, 1996; M.Castells, "Toward a Sociology of the Network Society", **Contemporary Sociology**, Vol: 29, No: 5, Sept., 2000, s.693-699; Maryann P.Feldman, "The Internet Revolution and Geography of Innovation", **International Social Science Journal**, Volume 54, Issue 171, March 2002, s. 47-56; M.Castells, **The Network Society: A Crosscultural Perspective**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2004.

platformlara da taşımaktadırlar. Tüm dünyada örnekleri görülen e-devlet uygulamalarıyla yazılı ve resmi bürokrasi baypas edilerek idare ve vatandaş arasında hızlı ve daha açık bir yeni kamusal bilgi ve iletişim değiş tokuşuna imkân tanınmaktadır. Devletlerin gizli yazışmalarının internet üzerinde halka açılması gibi korsan faaliyetler dahi devletin kapalı kapılar ardındaki işleyişine ve sırrına ortak olmakken, beri yandan internet erişiminin sınırlarına ve gücüne örnek demektir. Bu tür bir bilgi ve teknoloji devriminin eşlik ettiği ve kapitalizmin sermaye hareketlerine koşut olarak gelişen 21.yüzyıl küreselleşme mevhumu, tarihteki diğer küreseleşme benzeri dinamiklerden tamamen ayrı bir dünya düzenine referansla işlemektedir. 21. yüzyılın başlarında, karşımızda artık olgunlaşmış bir neoliberal düzenin yeni dinamikleriyle yolumuza devam etmekteyiz. Artık ulus devletlere eşlik eden Avrupa Birliği gibi ulus üstü oluşumlardan Birleşmiş Milletler, OECD, AGİT, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası örgütlere, BRİCS gibi yükselen güç ittifaklarından ulus altı federal yönetsel yapılanmalara kadar tüm dünyadaki siyasal birimlerde küreselleşmenin dinamikleri işletilmektedir. Öte yandan bu siyasal ve finansal örgütlenmelerin bazıları küreselleşmenin ortaya çıkışında ve değerlerinin yaygınlaştırılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Önceki adlarıyla Milletler Cemiyeti ve Avrupa Toplulukları, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası bunlara örnektir. Dünya siyasetini şekillendiren bu aktörler ve kurumlar küreselleşmenin siyaseti yeniden yapılandırıcı ve dönüştürücü etkilerinden elbetteki nasibini almaktadırlar.²⁹¹ Küreselleşmenin ve onun ardındaki itici güç sermaye birikiminin 20. yüzyılda ulaştığı sınırlar iki Dünya Savaşı'na neden olan birikim krizleriyle açığa çıkmıştır. 1970'ler ve sonrasındaki sermaye ve hammadde krizlerinin etkileri siyasal, bilimsel ve kültürel alanlara da yansımış, bunlarla

²⁹¹ Sonay Bayramoğlu, **Yönetişim Zihniyeti**, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s.38-40.

başa çıkabilmek için Keynezyen refah devletinin yerine düzenleyici, piyasayı daha fazla özgür bırakan, piyasayla dost, küçülmüş bir bekçi devleti sahneye çıkmıştır.

Bu devlet anlayışıyla, toplumun her alanında etkin olmak adına yönetsel ve bürokratik organlarıyla yayılıp büyüyerek hantallaştığı düşünülen devlete yönetsel bir modelle yeniden işlev kazandırılmaya çalışılmıştır.²⁹² Bu ideal anlayışa göre devlet, üzerindeki fazla yüklerinden kurtarılarak verimlilik ilkesi doğrultusunda daha kaliteli ve iyi hizmet verebilir. Verilecek hizmetlerin öznesi ve alıcısı olan halkın hizmetlerin neliğine ve niteliğine karar verilen siyasal karar alma ve uygulama süreçlerine daha bilinçli ve etkin katılımı öngörülür. Aynı zamanda devlet, halka yapıp etmelerinin hesabını verebilecek bir açıklıkla işlerini görecektir. Yasama, yürütme ve yargı gibi erkleri toplum adına kullanma iradesini devrettiği devletten bunların karşılığında güvenlik ve çeşitli hizmetler almak isteyen vatandaşına karşı devlet daha hesap verebilir ve daha açık olabilecektir. Devletin bu yeni roller, görevler ve ilkelerle donatılması sayesinde devlet demokrasi temelinde meşruluğunu da sürdürecektir. Yeni neoliberal politikaların devlet öznesini özgün kılan asıl kırılma piyasayla olan ilişkilerde açığa çıkar. En az emek ve enerji ile maksimum faydayı ve işi yapacak verimli bir makine olarak bu yeni devlet, tarafsız bir makinedir. Pazarın güvenle ve istikrarla işleyebilmesi için gerekli siyasal ve iktisadi mekânizmalar devreye sokulduktan sonra devlet mümkün mertebe piyasanın alanından çekilir ve onu kendi iç işleyiş kurallarına göre serbest bırakır. Sermayeye kendi alanında daha rahat hareket etmeye başlar. Girişimcilik ve rekabet devletler tarafından teşvik edilir. Bunlar üzerinden yeni sermaye yatırımları ve ekonomide para akışının artması ve hızlanması beklenir. Bunu sağlamak için küçük işletmelerin de sisteme ve genel sermaye döngüsüne katılımı gereklidir.²⁹³ Dolayısıyla

²⁹² A.g.e., 36-38.

²⁹³ Metin Özügürlü, “Marksizm ve İlkel Sermaye Birikimi”, içinde Özey Göztepe (Edt.), **İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı**, NotaBene, Ankara, 2014, s.47.

küçük ve orta boy işletmelerden sıradan vatandaşa kadar herkese mikrofinansla iş kurma, kredi kartı, öğrenci kredisi, tüketici ihtiyaç kredisi, konut kredisi, araç kredisi vb.kredi borçları, vergi indirimleri, aflar ve sübvansiyonlarla ekonomiye katılmaları salık verilir.²⁹⁴ Bu yine ekonomi literatürüne dâhil edilen girişimcilik kavramının desteğiyle olur. Devlet girişimcileri özellikle desteklemeye başlar. Sermaye ve emek arasındaki ilişkilerin örgütlenmesi için yeni finansal araçlar ve maliye politikaları üretilir. Emegün ücretlendirme politikaları emeğin niteliğine göre esnekleştirilir. Grevler ve sokak hareketleri demokrasi karşıtı şiddet eylemleri olarak görülür. Dolayısıyla emek örgütlenmelerinin yapısal ve yasal yeniden düzenlenmeleri söz konusu olur. Devlet daha önce verdiği, kendisine yük olan ve yetişemediği için kalitesi düşen hizmetleri bunları daha verimli, etkin ve kaliteli vereceği varsayılan özel girişimlere yani sermayeye devreder.²⁹⁵ Ekonominin bütüncül ve istikrarlı işleyişi adına devletten, vatandaşlara, küçük sermayedardan sanayiciye, işçiden memura herkes piyasaya borçlandırılarak vatandaşların homo ekonomik tüketiciler olmaları teşvik edilir. İkinci Dünya Savaşı'nın vergi devleti artık konsolide borç devletine dönüşmüştür.²⁹⁶ Eskiden de devletler dışarıdan borçlar alabilmekteydi. Kralların veya sultanların hazine açık verdiğinde varsıl tüccarlara başvurduğu bilinmektedir. Lakin bu, sermayenin sınır, mekân ve zaman tanımadan işlediği merkezsiz bir ekonomik sistemde bir ulus devletin, başka bir ulus devlet bünyesinde kurulup küresel bazda faaliyet gösteren bir finans kurumundan arkasında hiçbir somut ürün olmayan fonlarla borç alması gibi değerlendirilemez.

²⁹⁴ Susanne Soederberg, **Borç Refahı Devletleri: Para, Disiplin ve Artık Nüfus**, Çev. Eren Karaca, Nota Bene Yay., İstanbul, 2016, s.103. Hardt ve Negri, finans ve bankaların egemenliğinde borçlandırılmanın bizzat toplumsal yaşamın genel bir koşuluna dönüştüğünü söyler ve öğrencilikten aile kurmaya kadara birçok aşamada borçlar, toplumsal ihtiyaçların karşılanması için birincil araca dönüşür. Neoliberalizm, finans ve bankalar aracılığıyla özneleri de tabiiyet ilişkileri içinde borçlandırılan borç işçilerine dönüştürür. Michael Hardt, Antonio Negri, **Duyuru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.17-21.

²⁹⁵ Sonay Bayramoğlu, **Yönetişim Zihniyeti: Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü**, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s.133-135, s.162.

²⁹⁶ Michael Hardt, Antonio Negri, **Duyuru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.18.

Bu yeni demokrasi anlayışında halk hem tüketici hem de özelleştirilmiş şirketlerin borsada halka açılmasıyla hissedarlar olarak sisteme dâhil edildiler. Paranın kendisi alınıp satılabilen bir metaya dönüştü. Dolayısıyla, yeni para politikaları ve enstrümanları sisteme girdi.

Devletler, vatandaşlar ve şirketler üçgeninden bir tür ağ yapılanmasına doğru sistem evrilmiştir.²⁹⁷ Zira kökleri 19. yüzyıla varan köleliğe, emek ve kadın haklarına dair savaşım veren siyasi partiler ve devlet dışı kar amacı gütmeyen toplumsal inisiyatifler Milletler Cemiyeti'nin kuruluşundan yasal dayanaklarını alarak tarih sahnesine girmişler ve Dünya Silahsızlanma Konferansı'nda bugünkü yasal konumlarına kavuşmuşlardır. 20. yüzyılın ikinci yarısında pozitif hak mücadeleleri esnasında yükselmişler, artan iktisadi ve toplumsal sorunlar üzerine çeşitlenerek ve çoğalarak devletlerin yanında ayrı güç odakları haline gelmişlerdir. Dernekler, birlikler, odalar, kulüpler, sendikalar, vakıflar. Devlet dışında bir araya gelen toplum inisiyatifleri. Devletler, şirketler, devlet dışı örgütler, Birleşmiş Milletler, OECD, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Dünya Bankası, IMF, İslam İşbirliği Teşkilatı, G20, G8, uluslararası örgütler, AB gibi ulus üstü örgütler ve yeni toplumsal hareketler 20. yüzyılın ürünü bu yeni sistemin siyasal aktörleri ve yapılarıdır. Bir bütünün parçası olarak bu aktör ve yapılar birbirleriyle yatayda ve dikeyde karmaşık bir karşılıklı bağımlılık ve etkileşim ilişkisi içindedir. Yeni teknolojiler, bilgi, iletişim, ulaşım ve hız devrimleriyle kültürler ve siyasal aktörler arası bu etkileşim günümüzde inanılmaz seviyede artmıştır. Ulus devletler de bu süreçte kendi dışındaki yapı ve aktörlerle organik bağlar, yetki devirleri, işbirlikleri ve ortaklıklar yoluyla temas ettikçe, değişmiş ve dönüşmüştür. Bu anlamda yönetim, devlete bağlı ve devlet dışındaki aktörler arasında gelişen aşağıdan yukarıya

²⁹⁷ İlişki ağı olarak yönetim analizleri için Sonay Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.147-151.

işleyen esnek karar alma ve işbirlikleri ağıdır.²⁹⁸ Ulus devletin sistem içinde egemenlik sınırları bunlara koştur uluslararası sermayeye açılmaya ve aşınmaya, devlet ve toplum arasındaki ilişki de özel olanla kamusal olanın sınırlarının belirsizleşmesiyle değişmeye başlamıştır. Daha dar anlamda yönetim devlet, piyasa ve sivil toplumun birlikte yönetimidir.²⁹⁹

1. Su Kaynakları Yönetimi

Havza yönetiminden önce su yapıları, büyük ölçekli bir planlamaya dayanmadan, belli bir bölgeye su tedarik etme veya bir üretim alanına su götürme amacıyla havzanın değişik noktalarında ihtiyaç doğrultusunda tek tek inşa edilirdi. Sanayi devrimiyle birlikte artan nüfus şehirlerde yoğunlaşmaya başlamış ve dolayısıyla hem günlük içme ve hijyen, hem de üretim temelli su ihtiyacı da buna orantılı bir şekilde artmıştır. Yeraltı ve yerüstü kaynaklardan (artezyen ve nehirler) gelişigüzel su çekimlerinin ölçsüzlüğü ve kolaylığı, daha düzenli ve uzun vadeli projelerin yapılıp yaygınlaşmasının önünde bir engel ve su kullanım hakkı ile ilgili ciddi problemlerin sebebi olarak görüldü. Su kaynaklarının ve kullanım olasılıklarının uzun vadeli ve daha fazla ortak yarar sağlayabilecek şekilde geliştirilmesi amacıyla özellikle su memba veya mansaplarında gerçekleştirilecek daha ekonomik ve verimli toplu projelere ihtiyaç duyulmaktaydı.³⁰⁰

Su, her daim üretimde temel bir girdiydi lakin gelişen sanayi ile birlikte en yoğun kullanılan temel sanayi girdisi haline geldi. Öte yandan her bir sektör, kendi ihtiyaçları doğrultusunda ve plansızca su kullanımına gittiğinden çok farklı sorunlar

²⁹⁸ M. Hardt, A. Negri, **Ortak Zenginlik**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009, s.227. Negri, bu kavramı, Foucault ve Luhmann'ın çalışmalarında izini sürerek tanımlar.

²⁹⁹ Sonay Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.114.

³⁰⁰ Özden Bilen, **Türkiye'nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ Yay., Ankara, 2009, s.7

ortaya çıktı.³⁰¹ Kar maksimizasyonu çatışması içindeki her bir alanın kendi içinden geliştirilen koordinasyonsuz ve münferit çözümler ise yeterli olmuyordu. Sonuçta, bu tür bir gelişigüzeğin yarattığı sorunlar, su kaynaklarının bir bütün olarak değerlendirilip genel bir plan çerçevesinde kullanıma sunulması fikrini doğurdu. Dünya’da ölçeği ve kapsamı değişen su kaynakları yönetimi fikrinin havza bazlı uygulamaları ancak 1950’lerde başlatılabildi.³⁰²

Dünya genelinde bir anlayış olarak kabul görüp yayılan fikir, eldeki haritaların yetersizlikleri, jeolojik bilgilerin kısıtlılığı, su mühendislerinin planlama kabiliyetlerinin henüz bir olgunluğa erişmemiş olması, ekolojik ve meteorolojik ölçümlerin sınırlılıkları gibi teknik engellerle karşılaştı.³⁰³ Sorunun yönetsel diğer boyutu ise, dünyada suya en çok ihtiyaç duyan coğrafyalarda yaşayan ve hâkim sömürgeci güçlerin vesayeti altındaki birçok halkın durumuyla yakından ilişkilidir.³⁰⁴ Günümüzde de devam eden su sorunlarının en temel muhatapları olan bu halklar, bırakın diğer doğal kaynaklarıyla birlikte su kaynaklarını idare etmeyi, kendilerini bile idare etmekten yoksun bırakılmışlardır. Zira sömürgeciliğin yarattığı olumsuzluklar sadece ekonomik alanda kaynakların dışarıya götürülüyor oluşu değil, siyasi ve kültürel anlamda insanların bireysel ve yönetsel kabiliyetlerinin kolonyal yönetimlerce sakatlanması veya özyönetim deneyimsizliklerine dönüştürülmesi ve kontrol mekânizmalarıyla sınırlanıyor olmasıydı. Daha sonraki yıllarda bağımsızlıklarını kazanan bu halklar bu sebeplerden dolayı kendi kaynaklarının yönetiminde büyük teknik ve yönetsel sorunlarla karşı karşıya kaldılar.³⁰⁵ Uluslararası örgütlerden Birleşmiş Milletler, havza bazında yönetim anlayışının 1956’daki ilk resmi desteğini veren örgüt oldu ve bu anlayışı doğrudan

³⁰¹ Özden Bilen, **a.g.e.**, a.y.

³⁰² **a.g.e.**, a.y.

³⁰³ **a.g.e.**, a.y.

³⁰⁴ Özden Bilen, **a.g.e.**, a.y.

³⁰⁵ Özden Bilen, **a.g.e.**, a.y.

ekonomik kalkınma ile ilişkilendirdi. Bu şekilde başlayan havza bazlı su kaynakları yönetim, planlama, uygulama faaliyetleri, ilgili kurumsal yapılar aracılığıyla hayata geçirilmeye başlandı.

Su kaynakları planlaması, ülkenin su kaynaklarının fiziksel gelişimini optimize etme yöntemi olarak benimsendi. Bu politikaların temel hedefi, su arzının güvenliğini sağlamak ve havzanın fiziksel potansiyelini ve gelişimini iyi yönetmek için gerekli kararları almaktır.³⁰⁶ Geleceğe yönelik çalışmalardaki tercih, ilke ve hedeflerin ortaya konulmasında asıl çerçeveyi çizecek ve alınacak kararların eğilimini belirleyecek olan havza temelli planlamada, su kaynakları birleştirilmiş, sulardan faydalanma olanakları düzenlenmiş ve eskisine oranla daha da artırılmıştır. Teknolojik gelişmeler uygulamaları kolaylaştırmış, bu sayede dünyanın her yerinde çok sayıda büyük barajlar yapılmış, kalkınma ve geliştirme güdümlü geniş çaplı projeler gerçekleştirilmiştir.³⁰⁷

Fakat bir süre sonra 1970'lere gelindiğinde suyun dikkatli kullanılması gereken ekonomik bir değer olduğu fikriyle birlikte ekonomik verimlik konuları gündeme gelmeye başlamıştır. Artan nüfus, kentleşme ve diğer demografik koşulların baskılarına, kalkınma adına hoyratça ekosistemlerin tahrip edildiği eleştirileri eklenmiş, bu sistemin arz odaklı olduğu ama talebi önemsemediği iddia edilmiştir. Öte yandan çok fazla teknik ve bürokratik kararlara dönüşen su planlaması ve politikalarında hükümet dışı

³⁰⁶ Bu kararlar etüd, araştırma, plan yapma ve planı uygulama kararlarını içermektedir. Özden Bilen, **Türkiye'nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ Yay., Ankara, 2009, s.10-11.

³⁰⁷ Kanada, ABD, Japonya, Rusya, Almanya, G.Kore, İspanya, Hindistan, G.Fransa, İsrail, Avusturalya gibi ülkelerde büyük barajlar yapıldı. Havzalararası transferlerle su nakilleri gerçekleştirildi. İsrail Ulusal Kanalı bu projeler içinde önemli yer tutar. Su arz güvenliğini sağlamak ve su altyapısını geliştirmek çabaları çevresel sorunları da beraberinde getirdi. Büyük altyapı inşaatlarına rağmen su temini, maliyetlerinin yüksekliği, hızlı artan nüfus ve kentleşme karşısında yine de yeterli değildi. Suyun azlığına dair artan vurguyla suyun ekonomik değerlemesinin ve ücretlendirilmesinin önü açıldı. İlk zamanlarda, büyük yapıların inşası için gereken teknik bilgi su mühendisliğini öne çıkardı. Su mühendisleri sadece inşada değil karar alma süreçlerinde de etkili oldular ve bu durum yerel halkın ve sivil toplumun bu süreçte yeterli katılımının olmamasıyla eleştirildi. Özden Bilen, **a.g.e**, s.13-15. Büyük yapıların ekolojik, toplumsal ve siyasal olumsuz etkileri için bkz. Konuralp Pamukçu, **Su Politikası**, Bağlam Yay., İstanbul, 2000, s.65-66.

toplum örgütlerinin ve hükümetin meşruiyet dayanağı halk kesimlerinin de daha görünür katılımının olması gerektiğine dair kanılar su yüzüne çıkmaya başladı. Büyük çaplı statik projelere karşı daha dinamik ve sürdürülebilir bir planlama yapılması ihtiyacına vurgular arttı. Bu tarihten itibaren uluslararası örgütlerin toplantılarında artık hem ekolojik yapıyı, hem de sürdürülebilirliği içine alan bütünleştirilmiş su kaynakları yönetimi denen bir anlayış şekillenmeye başladı. Günümüze kadar BM ve onun birçok ajansı ve programı, Avrupa Çevre Ajansı ve Dünya Bankası öncülüğünde sayısız uluslararası konferans, zirve, su ortaklıkları, forum ve platformlarında ulusal karar alıcılar, bilim insanları, sivil toplum örgütleri ve piyasa aktörlerinin de katkılarıyla tanımlanan ve geliştirilen bu anlayış, yine birçok yerde birçok şekilde tanımlamaları yapılan sürdürülebilir kalkınma³⁰⁸ ile birlikte ekolojik düzenin korunmasını da içerecek şekilde sürekli gelişen bir kaynak yönetim modeline dönüştürülmüştür.³⁰⁹

Sistemsel bir yaklaşımla ülkenin coğrafi koşulları ve ulusal çıkarları doğrultusunda belirlenen havzaların ekonomik, sosyal, çevresel koşulları ve ihtiyaçları da gözetilerek yapılan bu planlama ve yönetim çalışmaları, fiyatlandırma, kalite ve miktar standartları, vergiler, teşvikler, su kullanıcılarının katılımı, arazi kullanım şekilleri, su hakkı konuları vb gibi çeşitli bölgesel teknik öge, aktör ve uygulama aracını yönetime dâhil etti. Bütüncüllük birçok öge ve amaç arasındaki karşılıklı ve bağımlı ilişki ağına karşılık gelmekteydi. Su kaynaklarının durumuna yönelik tüm verilere mümkün olduğunca erişerek yapılacak planlamalarda insan gelişiminden ekonomik kalkınmaya, kaynakların sürdürülebilirliğinden çevrenin korunmasına kadar her konuyu gözeten bütünlükçü bir yaklaşımla kaynaklara dair kararlar alınmaktadır. Böylece havza

³⁰⁸ Asit Biswas, 5. Dünya İstanbul Su Forumu dâhil tüm konuşmalarında sürdürülebilir kalkınma üzerine 100 üzerinde tanımla karşılaştığını not düşmektedir. Asit K. Biswas, “Sustainable Water Development from Perspective of the South: Issues and Constraints”, **Nile 2002 Konferansı**, Aswan, 1-6 Şubat 1993.

³⁰⁹ Global Water Partnership Technical Advisory Committee, “Integrated Water Resources Management”, **TAC Background Papers No.4**, Denmark, Global Water Partnership, 2000, s.67, Özden Bilen, **a.g.e**, s.20-21.

yönetim planlaması yeni hassasiyetleri de içine alan daha siyasal bir modele, yönetişimin su kaynaklarındaki uygulama modeli olarak bütünleşmiş su kaynakları yönetimine dönüşmeye başladı. Artık devletin asli bir görevi olarak suyu vatandaşlarına sunmak zorunluluğunun ve koşullarının tartışılması yerine devletin bu sorumluluğunun yüklerini paylaştıracığı, arzdan çok ihtiyaç halindeki ve ihtiyaçları sürekli denetlenen ve kontrol edilmesi gereken su kullanıcılarının talepleri odaklı çözümler üretilmesi elzem görülmeye başlandı. Bütüncül su kaynakları yönetimi, su kaynaklarını, insan faaliyetlerini ve su yönetim sistemlerini birbirlerinden ayırdederek³¹⁰ bunlar arasındaki karşılıklı ve dengeli ilişki düzenini sürdürmeyi ve su kaynaklarını fiziksel yapılar, ekolojik, siyasal, ekonomik ve kurumsal araçlar ile bütüncül bir şekilde geliştirmeyi amaçlar.³¹¹ Formülasyonunda eski havza yönetiminden gelen temel unsurlar tutuldu. Suyu dair tüm verilerin toplanması ve istatistiklere dökülmesi, fiyatlandırma, kalite ve miktar kontrol ve standartları, vergiler, teşvikler, su kullanıcılarının katılımı, teknolojinin katkısı vb. dönüşüm modelin isminde saklıydı.

Havza yönetimi bir su kaynağının etrafındaki diğer unsurlarla etkileşim içinde olduğu belirli bir siyasal ve coğrafi ölçeğe bağlı karar alma süreçlerine dairken, bütünleştirilmiş su kaynakları yönetimi denildiğinde bu belirlilik kayboldu. Herhangi bir siyasi ya da coğrafi mekâna dair belirli bir göndermesi kalmayan model, içi istenildiği gibi doldurulmaya açık kavramsal ve yönetsel bir genişlik sundu. Suyun sadece devletleri ya da ilgili yerel halkları değil devletlerin su kaynaklarını paylaştıkları komşularından tutun uygulamaların standartlarını belirleyen uluslararası örgütlere kadar herkesi ilgilendiren boyutlarının olması ve sınır tanımazlığıyla birçok siyasal ve fiziki

³¹⁰ M.M. Hufschmidt, “Water Policies for Sustainable Development”, içinde A.K.Biswas, M.Jellau ve G. Stout (Edt), **Water for Sustainable Development in the 21st Century**, Oxford University Press, Oxford, 1993, s.62.

³¹¹ Arjen Y. Hoekstra, “The Global Dimension of Water Governance: Nine Reasons for Global Arrangements in Order to Cope with Local Water Problems”, **Value of Water Research Report Series No.20**, UNESCO, IHE Institute for Water Education, Delft, Hollanda, 2006, s.7

coğrafyayı kat etmesi bu modelin benimsenmesinin ardındaki temel argümandı. Dolayısıyla artık davranışları ve ihtiyaçları kontrol edilmesi gereken yerel su kullanıcılarından uluslararası sivil toplum örgütlerine, ulus üstü oluşumlardan finans kurumlarına kadar her türlü aktörü karar alma aşamalarına dâhil edebilecek kavramsal bir genişlik de sağlanmış oldu. Örneğin bir baraj inşa etme kararı bile küresel nitelik kazandı.³¹²

Çok kabaca ifade edilecek olursa, bütünleştirilmiş su kaynakları yönetimi veya su yönetişimi olarak ortaya çıkan yeni hâkim anlayış, küreselleşmeyle gelişen yönetim kavramının tüm ilişkisel matrisinin, klasik su kaynakları ve yönetimi üzerine uygulanmış şekli oldu.³¹³ Yeni anlayışın somut durumlardan ve dönemsel ihtiyaçlardan hareketle klasik havza yönetimine getirdiği eleştiriler gibi, şu anda da, bütünleştirilmiş su kaynakları yönetimi için her kesimden değişik eleştiriler yükselmektedir. Kapitalist gelişme ve kalkınma amaçlarına yönelik geliştirilen havza modeli gelişmiş ülkelerdeki işlevini tamamlamışsa da geliştirmekte olan kimi ülkelerde hala uygulanmaktadır. Yerine önerilen ve Avrupa Birliği gibi siyasal oluşumların uygulamada başını çektiği bütünselci modelin yaygınlaşmasının nedeni artık eskisinin yeni karmaşıklıkları karşılayamaması ve su sistemlerinin daha fazla karar odağına açık şekilde yönetilmesi ve çözümlerin ortaklaştırılmasıdır. Lakin değişen dünya ile birlikte yeni ve hala çözülememiş önceki modelin mirası bazı eski sorunlar hala bagajımızdadır. Bütünleşik su kaynakları yönetim modeli hem önerdiği ve inşa ettiği yeni politika ve yapılardan kaynaklanan sistemik sorunlarla hem de eski modelden miras toplumsal yükleriyle

³¹² Özden Bilen, **a.g.e.**, s.32-33.

³¹³ Olli Varis, Konrad Enckell, Marko Keskinen, “Integrated water resources management: horizontal and vertical explorations and the ‘water in all policies’ approach”, **International Journal of Water Resources Development**, Volume 30, Issue 3: Integrated Water Resources Management, 2014, s.433-444, s.433-434.

eleştirilmektedir.³¹⁴ Az ya da çok gelişmiş olsun tüm ülkeler su kaynaklarının geliştirilmesine ve planlanmasına dair onlara sunulan bu son çerçeveye uyum sağlamışlar ya da sağlamaya başlamışlardır.

2. (Su Hizmetleri Yönetimi ve) Su Politikalarının Finansal Boyutu

Kentleşmeyle birlikte gelişen ve yaygınlaşan su altyapı şebekelerinin inşası, suyun evlere getirilmesi devrimi ve bunların ekonomi politiği günümüzü de anlamak açısından kıymetli bir veri sunar. Zira kapitalizmle birlikte devletler için büyük önem taşıyan su yönetimindeki siyasal ve ekonomik dinamikler de değişime uğramıştır. Özellikle Sanayi devrimi'nden sonra kapitalizme yönelen ekonomi ve bölünmüşlüğü artan toplumlar, modern kentlerle birlikte ortaya çıktı. Tarımın ve köylülüğün sanayileşme ve sermaye karşısındaki toprak ve kan kaybı, kırsalda geçim araçlarının azalmasına ve işsizliğin artmasına neden oldu. Sanayi Devrimi ve 19. yüzyıl arası Avrupa coğrafyasının gelişmekte olan ülkelerinde insanlar kitleler halinde sanayi ve iş imkânlarının çeşitlenmeye başladığı kentlere yöneldiler. Bu toplumsal ve iktisadi hareketlilik karşısında yerel yönetimler kentlerde su ihtiyacına cevap verecek yeni kentsel su arzı sistemleri ve politikalarına yöneldiler. Yönetimler ve küçük çaplı su şirketlerince verilen su borularının döşenmesi ve suyun evlere sunulması sanayi kentlerinde bunların bedelini ödeyebilen ayrıcalıklı kesimlerin faydalandığı bir hizmet olmuştur.³¹⁵

³¹⁴ Asit Biswas, “Integrated Water Resources Management: A Reassessment”, **Water International**, Cilt 29, No:2, Haziran 2004, tüm eser ve özellikle s.252; Tony Allan, “IWRM/IWRAM: a new sanctioned discourse?”, **SOAS/KCL Water Issues Study Group Occasional Paper 50**, April 2003; Anders Jägerskog, “The Sanctioned Discourse-A Crucial Factor For Understanding Water Policy In The Jordan River Basin”, **Linköping University Department for Water and Environmental Studies Occasional Paper No. 41**, Jan.2002.

³¹⁵ Tayfun Çınar, “Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji Model ve Aktörler”, içinde Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç (Edt), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2006, s.45; Jean Robert, **Suyun Ekonomi Politikası**, Çev. Metin Duran, Mustafa Erdem Sakıncı, Ütopya Yay., İstanbul, 2003, s.66-74; John Rule, **The Labouring Classes in Early Industrial England**, Longman, London,1993, s.83; E.P. Thompson, **The Making of the English Working Class**, Vintage Books, NY, 1966. Engels, **İngiltere'de Emekçilerin Durumu**, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yay., Ankara, 1997, s.102, 155.

1800'lerin sonunda sanayi kentlerinin yüzleşmek zorunda kaldığı sağlık problemleri tüm halkı etkileyecek seviyelerde salgınlar ve ölümlere yol açacak kadar ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Sağlıkla su arasında hijyen ilişkisi kurulmuş ve ilk sosyal politika örnekleri bu sorunlarla karşı karşıya kalan Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır.³¹⁶ Politikacılar ve kamu yöneticileri kamu sağlığını denetleme ve gözetme pratiklerine başvurmuşlar ve ilgili yasaların da çıkarılmasıyla bozulan çevre koşullarını ve kamu sağlığını ilk olarak sudan başlayarak düzeltmeye çalışmışlardır. Buna dair teknik yeni çözümler üretilmiş ve belediyeler bu hizmetlerin başat aktörü olmuştur. Teknokratik ve rasyonel bir model olarak su altyapı ve şebeke sistemlerinin tasarlanıp geliştirilmesiyle suyun evlere kadar gelmesi mümkün olmuştur. Lakin daha sonra detaylandırılacağı üzere bu hizmetlere ayrıcalıklı zengin haneler dışında genel kamunun erişimi için en az bir asır beklenmesi gerekecektir.

1800'lerin ikinci yarısından İkinci Dünya Savaşı'na kadar New York, Londra, Berlin gibi büyük şehirlerde özel şirketlerin varlığına rağmen su hizmetleri genellikle belediyeler ve yerel yönetimler tarafından yürütülmüş ve vatandaşlık bağları bu hizmetler sayesinde güçlenmiştir.³¹⁷ Belediye sosyalizmi diye anılan bu dönemde sübvans edilen hizmetler genel vergilerden karşılanıyordu. Genel sağlık koşullarının iyileştirilmesi işçilerin de sağlıklı olması ve sanayi üretiminde çalışmaya devam etmesi demek olduğundan sermaye kamu sağlığı adına su hizmetlerinin bu şekilde görülmesini belli bir süre için destekledi.³¹⁸ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra su, elektrik ve iletişim

³¹⁶ Sağlık ve şebeke devriminin oldukça detaylı bir anlatımı ilgili ülkeler kısmında verilmektedir.

³¹⁷ Matthew Gandy, "Rethinking Urban Metabolism: Water, Space and the Modern City", **City**, Vol.8, No.3, December 2004, s.363; Jose E. Castro, Maria Kaika and Erik Swyngedouw, "London: Structural Continuities and Institutional Change in Water Management", **European Planning Studies**, Vol.11, No.3, 2003, s.284-285.

³¹⁸ Theo Rothstein, "Municipal Socialism", Trans.Ted Crawford, **Social Democrat**, Vol. VII, No. 4, April, 1903, s.200-211; Gustav Cohn, "Municipal Socialism", **The Economic Journal**, Vol: 20, No:80, Dec., 1910, s. 561-568 s.562; Ayrıca belediye sosyalizmine eleştiri ve başarısızlık nedenleri için bkz. G. Fiamingo, "Municipal Socialism in Europe", **Journal of Political Economy**, Vol: 6, No: 3, Jun. 1898, s.396-401.

gibi teknolojik gelişmelerin getirdiği yeni hizmetlerle birlikte merkezi hükümetlerin de ulusal bazda ilgilenmeye başladığı ve altyapı, denetleme ve düzenleme faaliyetlerinde bulunduğu bir sektöre dönüşmeye başladı.³¹⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen politikalarla donatılan devletler eşgüdümlü bir şekilde hem ekonomik gelişme ve kalkınmanın motoru hem de toplumsal düzen ve barışın bir temeli olarak su hizmetleri altyapısının inşası ve suyun daha geniş toplumsal kesimlere dağıtılması işlevini de doğal baş aktörler olarak üstlendiler. Yaygınlaşan su hizmetleri hem piyasanın asıl aktörü olan devlette yeni iş ve istihdam fırsatı hem de kamuya arz odaklı yeni bir ortak tüketim malı sunulması demekti. Devlet eliyle talep yaratma ve büyümenin son aşamalarında yani 1970'lerde ulusal devletler küresel mali krizle karşılaştı ve piyasadan yara alarak geri çekilmeye başladılar.³²⁰ Bu dönemde uluslararası finans örgütlerinin etkinliği arttı. Küresel sermaye ile su şirketleri güç kazandı. Devletler piyasada özel şirketlerle işbirliğine girerek kamu özel ortaklıklarını başlattılar. Refah devletleri bütçe açıkları vermeye ve kamusal alandaki hizmetlerini bu ortaklıklarla sermayeye devretmeye başladılar. Bu sayede kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin de önü açılmış oluyordu. Devletler bütçe açıklarını kapatmak için kamusal mülkleri ve değerleri piyasaya sürüp kaynak yaratmaya çalıştılar. Su hizmetleri de 1980'lerin sonundan itibaren özel sektöre devredilen oldukça karlı bir alan olarak özelleştirilmeye başlandı. Çok uluslu şirketler de bu ortamı fırsat bilerek çeşitli boyutlarıyla su hizmetlerine talip oldular ve dünyanın birçok yerinde su ihalelerine girerek milyonlarca insana hizmet sunumuna giriştiler. Uluslararası finans kuruluşları bu yatırımları destekleyerek sermaye birikimine açılmış bu yeni alanda para akışını sağladılar.

³¹⁹ Tayfun Çınar, "Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji Model ve Aktörler", içinde Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç (Edt), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2006, s.48-49.

³²⁰ **A.g.e.**, s.49-50.

a. Su Hizmetleri Finansmanı

Hâkim iktisadi küresel düzen içinde su hizmet politikalarına dair birtakım siyasal konumlanışlar ve yaklaşımlar ön plana çıktı. Bunlar, en genel olarak suyun değişim değerini ön plana alarak suyu metalaştıran ve ticarete konu eden yukarıdan aşağıya yaklaşımlar, kamu yönetimi yaklaşımı, yerelci yaklaşımlar, suyu topluluk veya bir insan hakkı olarak gören yaklaşımlar olarak başlıklandırılabilirler.³²¹

İlk yaklaşımın temel unsurları suyun dağıtımı ve mülkiyetinin sermayeye açılması ve serbest piyasada su fiyatlandırmasıdır. Bunların genel ifadesi olarak suyun özelleştirilmesi ya da özel sektörün su ile işigali birden fazla yolla gerçekleşir.

Bunlardan ilki “*mülkiyetin tam devridir (full divestiture)*”. Su kaynağının ya da suyla ilgili tüm varlıkların varlık, tesis, hisse ya da yönetiminin satışıyla gerçekleşir. Özel sektör suyla ilgili tüm sermaye yatırımlarından, su yapılarının bakımı, işletmesi ve gelirlerin toplanmasından sorumlu olur. İkincisi “*kısmi devirdir (partial divestiture)*”. Hükümet şirketleştirmiş olduğu girişimin belli hisselerini satar ya da özel sektörle birlikte ortak yeni bir şirket kurar. Üçüncü tür özelleştirme “*imtiyaz sözleşmeleridir*”. Hükümetler özel şirketlerle genellikle 25 yıl ve üzeri uzun vadeli sözleşmeler yaparak tüm altyapı yatırım, bakım ve işletmeyi özel şirketlere bırakırlar. Lakin varlıklar kamu mülkiyetinde kalır. Dördüncü tür özelleştirme “*kira sözleşmeleridir*”. Bunlar da uzun vadeli sözleşmelerdir ama imtiyaz sözleşmelerinden farkı vadesinin 10 ila 20 yıl arasında sınırlandırılmasıdır. Özel sektör işletmeden ve bakımdan mesul olur. Kimi zaman sözleşmeye yapıların özel sektörcce yenilenmesi maddesi de eklenebilir. Suyun ve su yapılarının mülkiyeti kamuda kalır ve altyapı yatırımları devletin sorumluluğunda olur. “*Yap-İşlet-Devret*” modeli ise beşinci diğer devlet ve özel şirketler arası sözleşme

³²¹ A.g.e., s.43-93, s.47-56.

hukukuna göre yapılan özelleştirme türüdür. Sözleşmeler belli bir su altyapısının inşası için yapılır. Örneğin büyük bir rezervuar, su arıtma tesisi ya da baraj inşası gibi. Özel sektör tüm sermaye yatırımlarından sorumludur ve sözleşmede belirlenen süre zarfında varlığın mülkiyeti özel sektördedir. Süre bitiminde şirket varlığı kamuya devreder. Bu sözleşmelere bankalar ve finans kuruluşları fon sağlarlar ve verdikleri borçları geri alabilmek için asıl borçludan alamadıkları hallerde ikinci borçluya gitmek için uygun sözleşmeler yaparlar. Bu tür özelleştirmelerin ihtiyaçlar, genel bütçe ve ülke politika tercihlerine göre çok çeşidi bulunur. "Yap-İşlet-Sahiplen"de süre sonunda mülkiyet özel şirkette kalır. "Yap-Kirala-Devret" türünde özel şirket altyapı yatırımını yapar ve su yapısını kamuya kiralar. Mülkiyet yatırımcıların tasarrufundayken işletmeyi anlaşılan kira üzerinden devlet üstlenir.³²² "Dizayn Et-Yap-Finanse Et-İşlet" Yap-İşlet-Devrete benzer. Üstlenici şirket sözleşme sonuna kadar tüm finansman risklerini üstlenir. İlkinde mülkiyet baştan itibaren kamudayken ikincisinde şirket sözleşme bitiminde mülkiyeti devlete transfer eder. Bu tür sözleşmeler genellikle paralı yollar için yapılır. "Dizayn et-yap-işlet-devret" versiyonunda ise müşteri olarak devletin yapılacak proje konusunda bir bilgisi yoktur ve işleri tamamen özel şirkete bırakır. Sözleşme sonunda varlığın mülkiyetini teslim alır. Rafineri projelerinde genellikle bu sözleşme kullanılır. Şirketler devret sözleşmelerinde varlığı yatırımlarını çıkartacak şekilde ve oldukça hor kullanırlar. Geri verdiklerinde tesis ve varlıkların hizmet ömrü dolmuş ya da dolmaya yakın olduğundan kamusal rehabilitasyonlarla sadece belli bir süre iptidai bir şekilde kullanılabilirler. Mülkiyet devirlerinde kamunun çok da avantajlı olduğu söylenemez. Son tür özelleştirme hizmet alımı olarak yapılan (buying in) sözleşmelerle gerçekleşir. Özel ve tek bir işlevi olan sözleşmeler yapılarak ihtiyaç duyulan alanda belli bir hizmetin gördürülmesi için özel şirketlere kamusal iş verilir. Örneğin belediye su

³²² Judith A. Rees, **Regulation and Private Participation in the Water and Sanitation Sector**, 1998, Sweden, s.15.

sayaçlarının evlere takılması veya su sayaçlarının okunması için bir şirketten taşeron hizmet satın alır. Özel ticaret sözleşmesi olarak şirket parasını yerel yönetimden alır ve su kullanıcısıyla doğrudan hiçbir gelir ilişkisi olmaz.³²³

İlk yaklaşımın bir diğer unsuru suyun fiyatlandırmasıdır. Birleşmiş Milletler'in 1992 yılı içinde Rio ve Dublin'de gerçekleştirdiği iki konferansta da suyun ekonomik bir değeri olduğu ve ekonomik mal olarak tanımlandığı görülür. Su yeni iktisadın sınırsız ihtiyaçlara karşı sınırlı kaynaklar denkleminde artık hem sınırlı bir kaynak hem de haktan ziyade salt bir ihtiyaç olarak kodlanır. Dolayısıyla su piyasada değişime tabi olmaklığıyla metalaşan diğer tüm mallar gibi belli ekonomik ölçütlere tabi kılınır ve arz talep ilişkilerine göre işleyen iktisadi mekânizmalarla bedellendirilerek alınıp satılabilir olur. Su ikamesi olmayan kıt bir mala dönüştüğünde fiyatlandırma da suyun ekonomisi için kaçınılmaz bir iktisadi enstrüman olarak göreve çağrılır. Bu enstrüman sayesinde piyasa ekonomisi ilkeleri doğrultusunda su kaynaklarının en optimal şekilde kullanılabilmesi, ihtiyaçların sınırlandırılması, ekonomik verimliliğinin sağlanması, fırsat maliyetlerinin ve dışsallıkların getirdiği risklerin hesaplanabilmesi mümkün olur.

Özelleştirmelerle birlikte uygulamaları çeşitlenen fiyatlandırma politikaları, su karşılığında bir bedel ödeyen su kullanıcısının bütçesine göre su kullanımını ayarlamak zorunda kalacağı ve daha fazla tasarruf edeceği kabulünü de çevresel bir hassasiyet olarak sunar. Suyun fazla kullanılmasının önünde fiyatlandırma etkili bir önlem olarak kabul görür.³²⁴ Böylelikle su kaynakları korunmuş, sudan alınan gelirler sayesinde yeni altyapı yatırımlarıyla su tesislerinin inşası veya mevcut yapıların işletme ve bakım masrafları karşılanmış olur. Su altyapısının yaygınlaşması da suya erişimin artması ve

³²³ Judith A. Rees, **a.g.e.**, a.y.

³²⁴ Sandra Postel, **Son Vaha: Su Sıkıntısıyla Karşı Karşıya**, Çev. F. Şebnem Sözer, TÜBİTAK-TEMA Yay., Ankara, 2000, s.149-150; Sandra Postel v.a, **Suları Nasıl Tükettik**, Çev. Ayşe Başçı, Türkiye İşbankası Kültür Yay., İstanbul, 2009, s.78.

daha fazla toplumsal su refahı demektir.³²⁵ Bu hizmetler kaliteli ve kesintisiz verildiği takdirde ise nihayetinde herkesin kazandığı ekonomik bir verimlilik ve etkinlik açığı çıkmış olur. Bu ideal şekliyle sunulan fiyatlandırma enstrümanının üç farklı seviyedeki uygulamaları değişik çalışmalarda analiz edilmiştir. Düşük fiyatlandırmanın su sistemlerine olan etkisi olumsuz görülmüştür. Düşük su faturaları ödeyen insanların daha fazla ve umursamadan su tükettiği ve kaynakları tüketmeye meyilli olduğu ortaya çıkmıştır. Gelirlerin düşük olması hizmet yönetimi kısmına da yansiyarak gerekli yatırımların yapılmasını ertelemiş ya da engellemiştir. Politik olarak desteklenebilir olması dışında düşük fiyatlandırmadan ekonomik bir verimlilik alınamamıştır. Yüksek fiyatlandırmada ise kullanıcılar faturaları ödemekte zorlanmaktadırlar, lakin su tüketimlerinde de belli bir azalma görülür. Bu durum yaşam kalitesinde düşüşe neden olabilmektedir. Öte yandan elde edilen gelirler ve devlet sübvansiyonları diğer servislere aktarılabilmiş ve kısa vadede finansal kapasite ve ekonomik işlemler artmıştır. Uzun vadede ise talep düşüşü finansal kapasiteye zarar verecek bir potansiyel düşüşü demek olduğundan olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir.³²⁶ Optimal fiyatlandırmada ise değişken, oynar ya da esnek fiyatlandırmalarla finansal yatırım ve işlemlerin güvenli alanda kaldığı, su varlıklarının bakım ve onarımı için kaynak sağlamada her zaman açık bir kapı bulunduğu, gelecek kapasite arttırım kararlarını almanın kolaylaştığı ve dış finansal desteğe olan ihtiyacın düştüğü belirlenmiştir. Genel olarak ne düşük ne yüksek denilebilecek optimal fiyatlandırmayla su kullanıcıları

³²⁵ K-Water, “Taking initiative in water welfare”, **Water, Nature and People**, Winter, 2015. Altyapı ve su refahı arasındaki doğrudan ilişki için Andrew F. Haughwout, “Infrastructure and Social Welfare in Metropolitan America”, **FRBNY Economic Policy Review**, December 2001, s.1-2; E. J. Sjödin, A. Zaeske, J. Joyce, “Pricing Instruments for Sustainable Water Management”, **SIWI Working Paper 28**, Stockholm, 2016, s. 11.

³²⁶ Brian C. Rourke, **EPA Community Water System Survey 2006**, Vol:1, February 2009, s.vi.; E. J. Sjödin, A. Zaeske, J. Joyce, “Pricing Instruments for Sustainable Water Management”, **SIWI Working Paper 28**, Stockholm, 2016, s. 4-6; “Henrique Monteiro, Water Pricing Models: A Survey”, **DINAMIA Working Paper 2005/45**, Agosto 2005, s.3-13; R. Quentin Grafton, Michael B. Ward, Hang To, Tom Kompas, “Determinants of Residential Water Consumption: Evidence and Analysis from a Ten-Country Household Survey”, **Water Resources Research**, 47, 2011

iklimsel ve finansal değişkenlere göre yeri geldiğinde yüksek, yeri geldiğinde düşük faturalarla da karşılaşabilmektedir. Az su tüketildiğinde su fiyatlarının düşmesi ya da çok kullanımlarda artması, acil yatırımlarda bu gerekçelendirilerek maliyetlerin fiyata yansıtılması ya da kimi zamanlarda salt kullanım değeri gözetilerek hizmeti kar marjsız salt maliyetleri üzerinden verebilmek mümkün olur.³²⁷

Fiyatlandırma kriterlerine karar verirken ve çok soyutlaşmış finansal hesaplarla suya bir fiyat biçerken birçok toplumsal ve iktisadi maliyet, risk ve girdi etkeninin gözönünde bulundurulması, çatışan toplumsal ve siyasal çıkarların uzlaştırılması gerekir. Neoliberal iktisatta suyun kullanım değeri ön plandadır ve devletlerce hizmetlerin makul fiyatlarla geniş kesimlere verilmesi amaçlandığından su arzının yönetilmesi ve bunun içinde suyun gerçek değerinden daha az bir bedelle sunulması neoliberal eleştirilere maruz kalmıştır.³²⁸ İktisat politikalarının odağı arzdan talebe yönelmiş ve her türlü maliyet kalemi fiyatlara yansıtılarak gerçek ve tam bir bedel üzerinden suyun değışime sokulması benimsenmiştir.

Bu doğrultuda suyun ekonomik bir mal olarak fiyatlandırması da tıpkı su kaynaklarının geliştirilmesi ve su hizmeti yönetimi ayrımında olduğu gibi iki ayrı aşamada değerlendirilir. Suyun doğrudan ya da dolaylı tüm kullanımları verimlilik ve piyasa optimizasyonu açısından fiyatlandırılır.³²⁹ Öncelikle suyun kaynağında bir ekonomik değeri vardır. Sonra da kaynağından alınıp dağıtıma sokulması için izale ve şebeke hatlarının inşasından bu işleri yapan emeğin ücretine kadarki bir hizmet

³²⁷ Sandra Postel v.a., **Suları Nasıl Tükettik**, Çev. Ayşe Başcı, Türkiye İş Bankası Yay.,İstanbul, 2010, s.78. Ayrıca bkznz. “http://www.ucowr.siu.edu/updates/pdf/V114_A4.pdf”, Erişim:14.03.2008 15:00

³²⁸ EPA,“Pricing and Affordability of Water Services, Price of Water Services”
“<https://www.epa.gov/sustainable-water-infrastructure/pricing-and-affordability-water-services>”

³²⁹ Nuran Çakır Yıldız, Doğan Yıldız, “Suyun Ekonomi Politikęi ve Fiyatlandırma Politikaları”, **SPD**, Temmuz 2016, s.37-40; E. J. Sjödin, A. Zaeske, J. Joyce, “Pricing Instruments for Sustainable Water Management”, **SIWI Working Paper 28**, Stockholm, 2016, s. 6.

finansman maliyeti.³³⁰ Her doğal kaynağın fırsat maliyetine karşılık gelen ekonomik bir değeri vardır. Su kaynağından alınıp herhangi bir sanayi sektöründe üretim için kullanıldığında bunun yerine en iyi alternatif olan başka hangi seçenekten ya da seçeneklerden vazgeçildiği de hesaplanır. Vazgeçilen alternatif kentlerdeki su temini seçeneği ya da tarımsal sulama olabilir. Eğer su bir amaç için kullanıldığında diğer vazgeçilen seçeneklerde kullanılmadığı için suyun kaybedilen bu ekonomik değerlerinin hepsine birden fırsat maliyeti denir. Dolayısıyla su hizmetleri verilirken altyapı, bakım, onarım ve emek ücretlerine neoliberal hesaplamada suyun diğer fırsat maliyetleri de eklenir.

Bir diğer sorun suyun gaz veya elektrik gibi homojen bir kaynak olmaması ve büyük su kütlelerinin taşınmasının zorluğudur. Birden fazla kaynaktan alınan suların standartlaştırılması ve belli bir kalitede sunulması meşakkatli ve karmaşık bir iştir. Bu süreçlerde kontrol edilemeyen su kayıp, kaçak ve kirlilik birtakım kalite ve denetim dışlıklarına neden olur. Dünya Bankası'nın su fiyatlandırma politikasının en asli unsuru olan fırsat maliyetleri kalemi kapsamında "kirleten öder ilkesi"ne göre su cezaları, su kaynaklarını koruma ve iyileştirmenin fırsat maliyetleri üzerinden belli orantılarla hesaplanarak belirlenir.³³¹ Suyun sektörler arası rekabet ve transfer maliyetleri, uzaktan veya başka bir havzadan getirilmesinin maliyeti, su kaynaklarını sonuna kadar kullanmanın sonucu oluşacak su kıtlık maliyeti, suyun kurak mevsimlerdeki kullanım maliyeti, kademeli fiyatlandırmada bir üst basamağa çıkıldıkça suyun birim fiyatının da artması fırsat maliyetleri hesapları içinde değerlendirilir. Bu hesaplarda verimlilik ve rekabet belirleyici olduğundan suyun kullanıldığı sektördeki

³³⁰ Tom Jones, "Pricing Water", **OECD Environment Directorate Spotlight on Water**.

"http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/939/Pricing_water.html", Erişim: 23.06.2017 17.15.

³³¹ Nühket Turgut, "Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku", **A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi**, 70. Yıl Armağanı, c.44, s.1-4, 1995-1996, s.607-654. Dışlıklar ve hesaplamaları için 612-617; 2. Ormancılık ve Su Şurası, "**Su Hukuku ve Sınırşan Sular Çalışma Belgesi**", Ankara, 2017, s.43 ve eş zamanlı toplanan tüm diğer alt temalı şura raporlarında kirleten öder ilkesine yer verilmiştir.

verimliliğine göre tahsisi yapılmalıdır. En verimli alana su daha fazla verilmekte, verimsiz üretim alanlarında su kullanımında tasarrufa gidilmekte ve gerekirse bu alandaki ürünler o alandaki su verimliliği fazla olan başka bir ülkeden ithal edilmektedir.³³²

Burada devreye sanal su ticareti ve su ayak izi girer. Bu tür bir sanal (virtüel) su ticareti için gerekli yasal ve ekonomik düzenlemeler yapılması ve su borsalarının açılması talepleri epeydir gündemdedir. Arzdan son kullanıcıya kadarki tüm üretim çevriminde suyun doğrudan ve dolaylı olarak kullanıldığı, tüketildiği ve kirletildiği süreç, ürün, sektör ve şirketler izlenir. Yenilen, içilen, giyilen, kullanılan, alınan, satılan herşeyin üretiminde su kullanılır. Bireylerin, toplulukların, ulusların hatta tüm insanlığın tükettiği mal ve hizmetlerdeki su ayak izi hesaplanabilir. Bu dolaylı su tüketimidir. Suyun evde, sanayide, tarımda ve diğer sektörlerde bıraktığı ayak izleri üç çeşittir. Yağışlarla yeryüzüne inen ve toprakta depolandıktan sonra buharlaşan ya da bitkilerce tutulan toplam su hacmine yeşil ayak izi denir. Tarım, bahçecilik ve ormancılık ürünleriyle ilgilidir. Mavi ayak izi yüzey ve yeraltı sularından çekilen, buharlaşan, bir ürüne dönüşen ya da bir su gövdesinden alınıp farklı bir zamanda diğerine dönen suya denir.³³³ Sulama yapılan tarımda, sanayide ve evsel kullanımdaki su ayak izi mavi su ayak izidir. Gri su ayak izi ise belli bir su kalite standardını karşılamak ve kirletenlerin seyreltilerek yok edilmesini sağlamak için gereken temiz su miktarıdır.³³⁴ Gri su ayak izi kirlenen belli bir kaynağın borularla, dolayımli olarak akışla veya toprağa sızması veya diğer kaynaklara yayılması yoluyla temiz sulara deşarjıdır.

³³² Özden Bilen, **a.g.e.**, s.35,

³³³ Atila Türkyılmaz, **Su Yönetimi ve Mevzuatı: Dünyamızda ve Ülkemizde Su**, Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara, 2010, s.31; Tim Oleson, "Virtual Water: Tracking the Unseen Water In Goods and Resources", **Earth Science Behind the Headlines**, "<https://www.earthmagazine.org/article/virtual-water-tracking-unseen-water-goods-and-resources>", "What is a water footprint?", **Water Footprint Network**, "<http://waterfootprint.org/en/water-footprint/what-is-water-footprint/>". Erişim: 27.06.2017 01.57

³³⁴ **A.g.e's.**, a.y's.

Kirlenmiş su miktarı kadar harcanan temiz su hacmidir.³³⁵ Renkli ya da renksiz haliyle üretilen herşeyde su örtük olarak vardır. Sanal su kavramını 1990'ların başında İsraili iktisatçılar literatüre sokmuştur. İsrail'in bulunduğu Orta Doğu suyun az olduğu ve bu nedenle ülkelerin ciddi ekonomik üretim sorunları ve uluslararası çatışmalar yaşadıkları bir coğrafyadır. Dolayısıyla İsrail üretiminde çok su gerektiren meyvelerin ihraç edilmesi dolayısıyla suyu da ihraç ettiğini farketmiş ve buna bir ekonomik çözüm üretme arayışıyla sanal su ticareti uluslararası ekonomiye girmiş ve ticarete konu olmuştur. Günümüzde su bu şekilde ve sanal olduğu için de büyük miktarlarda yer değiştirmektedir. Su doğrudan alınıp satılmasa da bir ülke su yoğun bir ürünü sattığında sanal olarak suyu da satmış olur. Avrupa ülkeleri kendileri üretmek yerine su kaynaklarını tarımda kullanıp su yoğun gıda ürünleri üreten yoksul ülkelere bunları aldığında suyu ithal etmiş olur.³³⁶ Japonya, Suudi Arabistan, Kanada gibi ülkeler hizmet ve diğer tüketim mallarının üretiminde suyu kullanırken bu suyun %65'ine denk gelen gıda üretimi için gereken suyu kendisi harcamayıp bunları bu kadar su kullanarak üreten tarım ülkelerinden alarak suyu hem ithal hem de tasarruf etmiş olur.³³⁷ Kanada gibi zengin su ülkeleri bile artık kendi gıda üretimlerini yapmak yerine su yoğun üretim ürünlerini dışarıdan almayı tercih etmektedir. Böylesi bir talep karşılığında ise yoksul ülkeler belli su yoğun ürünlere odaklanarak ellerindeki son suları da ticaretini yapacakları bu ürünlerde harcamaktadırlar. Hatta buna Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlerce teşvik edilip zorlanılmaktadırlar. Vietnam, Tayland, Hindistan gibi su krizi beklentileri içindeki ülkeler bile su kaynaklarını ve havzalarını yoketme pahasına bu şekilde sanal su ihraç etmektedir. Latin Amerika, Kuzey Amerika'nın sanal su

³³⁵ A.g.e's., a.y's.

³³⁶ Maude Barlow, **Mavi Sözleşme: Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi**, Çev. Barış Cezar, Yordam Kitap, Ankara, 2008, s.35. s.34-36. Çok detaylı bir çalışma için bkz. Betül Şahin, **Küresel Bir Sorun: Su Kıtlığı ve Sanal Su Ticareti**, Hitit Üniversitesi İktisat Anabilimdalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2016.

³³⁷ A.g.e., a.y.

tedarikçiliğini yapmaktadır. Sadece gıdada değil doğal gaz ve petrole alternatif olacak biyoyakıt ürünlerinin de yetiştirilmesi ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Bunların üretimi geniş arazi ve çok yoğun su gerektirmektedir. Kuzeyin biyoyakıt taleplerini güney yoğun su kullanarak karşılamaya çalışırken hem sanal su ticaretini geliştirmekte hem de fırsat maliyeti çok büyük olan su kaynaklarını kendi ekonomik gelişmesinde kullanmak yerine gelişmiş ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda sularını tüketmektedir.³³⁸

Fırsat maliyetleri de açıklandıktan sonra fiyatlandırmanın temel unsurlarına daha detaylı bakılabilir. Talep merkezli su fiyatlandırmasının maliyet hesaplarında ilk basamak Dünya Bankası'nın da önerdiği maliyetin kurtarılmasıdır. "Toplam arz maliyeti" diğerlerine yüklenen dışsallıkları veya suyun alternatif kullanımları gözönüne alınmadan suyun sadece son kullanıcılarına ulaştırılması maliyetidir. İki ayrı kalemi vardır. İşletme ve bakım maliyetleri ile sermaye masrafları.³³⁹ İşletme ve bakım maliyetleri satın alınan ham madde olarak su, suyun pompalanması için gereken elektrik, işgücü, tamir malzemeleri, depolama birimlerinin yönetim ve işletmesi, suyun dağıtımı ve arıtım masraflarıdır. Sermaye maliyet kalemleri ise sermaye kullanımı, aşınma payı, rezervuar, arıtma tesisleri, iletim ve dağıtım sistemlerinin fırsat maliyeti olan ilgili faiz maliyetleridir. "Toplam ekonomik maliyet" toplam arz maliyetine fırsat maliyetlerinin ve ekonomik dışsallıkların eklenmesiyle elde edilir. Eğer suyun fırsat maliyeti sıfırda alternatif başka bir kullanımı ya da başka bir ifadeyle su sıkıntısı yok demektir.³⁴⁰

Ekonomik dışsallıklar (externalities, spill over effect, side effect) pozitif ve negatif olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlar, kişilerin katkısı olmaksızın kendi menfaat

³³⁸ A.g.e, s.35-36.

³³⁹ Peter Rogers, Ramesh Bhatia, Annette Huber, "Water as a Social and Economic Good: How to Put the Principle into Practice", Global Water Partnership Technical Advisory Committee (TAC), **TAC Background Papers**, No:2, Stockholm, 2008, s.6.

³⁴⁰ A.g.e., s.8.

alanlarında başkalarının faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ve maliyet hesaplarına yansıtılamayan yararlı ya da zararlı sonuçlardır.³⁴¹ Pozitif ya da negatif farketmeksizin dışsallık kavramı piyasa ekonomisinin boşa düştüğü ve başarısız olduğu alanları tanımlar. Zira fiyatlandırılamayan bir alan kaynak dağılımının yapılamadığı ve optimal koşulların sağlanamadığı bir durumu gösterir. Bir şeyin sosyal maliyetinin kişisel maliyetinden fazla olması durumunda negatif bir dışsallık var demektir. Yıllarca doğal kaynaklar kamusal ya da sahipsiz ortaklık olmalarıyla fiyat biçilmediğinden bedelsizce ve rahatlıkla kullanılıp sömürülmüşlerdir. Bunun sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunların toplumsaldaki maliyetleri ise çok büyük olmuştur. Çevrenin bozulması ve kaynakların tüketilmesi bu anlamda negatif ekonomik dışsallıktır. Pozitif dışsallık ise hiçbir çaba ve katkıda bulunmaksızın başkalarının yaptıkları faaliyetlerden fayda sağlanmasıdır.³⁴² Toplumsal maliyet kişisel maliyetten düşüktür ve kaynak kirlenmesi ya da çevrenin zarar görmesi gibi bir durum söz konusu değildir.³⁴³ Klasik bir örnek olarak, arıcılık ve çiçekçilik yapan komşular verilebilir. Arıların polenleri taşıması sayesinde çiçekler çoğalır ve çiçekçi için pozitif bir dışsallık üretilmiş olur; çiçekçinin çiçek özleri sayesinde ise arılar daha fazla bal yapar ve bu sefer arıcı için pozitif bir dışsallık ortaya çıkar.

Sınır tanımayan su sürekli akmaya ve kaçmaya meyilli olduğundan ekonomik dışsallıkları her şekilde görülebilir. Suyun memba kısmında bir baraj yapıp sular aşağıya bırakılmazsa bu hem mansap kısmındaki insanların ekonomik faaliyetlerine olumsuz dışsallık yükler hem de çevresel negatif dışsallıklar üretir.³⁴⁴ Ekonomik dışsallıklara nazaran çevresel dışsallıkların hesaplaması daha karmaşık ve zordur. Zira

³⁴¹ A.g.e., s.8-9.

³⁴² A.g.e., a.y.

³⁴³ Nükhet Turgut, a.g.e., s.

³⁴⁴ Nükhet Turgut, a.g.e., s.615. Örnekte suyu yukarıda tutmak olarak bahsedilmiştir. Ayrıca önleme ilkesi için bkz. Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, Savaş Yay., Yenilenmiş İkinci Baskı, 1998, s.203-206.

her türlü ekonomik, demografik, sosyal hareketlilik çevresel dışsallıklar doğurur ve bu türden karmaşık davranış örüntülerinin sonucu ortaya çıkan çoğu çevresel dışsallıklar kimi zaman farkedilmeyecek veya tahmin edilmeyecek kadar çok ve çeşitli olur. "Toplam ya da tam maliyet"e ise arz maliyetleri yanı sıra ekonomik dışsallıklara çevre dışsallıklarının da eklenmesiyle ulaşılır.³⁴⁵ Ekonomik denge için suyun kullanım değerinden yola çıkılarak tahmin edilen su değeri, suyun tam maliyetine eşit olmalıdır. Adam Smith, Ricardo ve Say'ın klasik ekonomi anlayışına göre ancak bu denge sağlandığında toplumsal refaha erişilmiş olur. Suyun kullanım değerinin çevresel dışsallıkların hesaplanmasının zorluğu nedeniyle tahmin edilen tam maliyetten yüksek olması beklenir. Ancak politik ve sosyal amaçlar bu ekonomik kritere üstün gelebilir. Suyun ekonomik değerinin su kullanıcılarının verdiği değer, sulama uygulamasını takiben yüzey ve yüzeyaltı suların kaçışından ya da yeraltı tablası vb. başka kaynaklara dönüş akışından elde edilen net kar, suyun dolaylı kullanımından gelen net kar ve toplumsal hedeflere uyumlaştırma gibi bileşenleri de vardır. Toplumsal hedeflere uyumlaştırma, suyun örneğin evsel ya da tarımsal kullanımlarında yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliğinin sağlanması, yeni istihdam olasılıklarının yaratılması ve tasarrufun teşvik edilmesi gibi amaçlar gözetilerek fiyatlandırma yapmaktır. Bedel belirlenir, uygulanır, fiyatlandırmanın her çeşit faktör üzerindeki etkisi izlenir, değerlendirilir ve gerekli adımlar atılarak amaçlar doğrultusunda fiyatlarda yeniden ayar yapılır ve hedeflerle uyumlaştırma sağlanarak gerekirse yeni bir bedel belirlenir ve böylece uyumlaştırılmış su bedeline ulaşılır.³⁴⁶

³⁴⁵ Nükhet Turgut, "Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku", **A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi**, 70. Yıl Armağanı, c.44, s.1-4, 1995-1996, s.613.

³⁴⁶ Peter Rogers, Ramesh Bhatia, Annette Huber, "Water as a Social and Economic Good:How to Put the Principle into Practice", Global Water Partnership Technical Advisory Committee (TAC), **TAC Background Papers**, No:2, Stockholm, 2008, s.10-12.

b. Kamu Yönetimi Yaklaşımı

İkinci model kamu yönetimi yaklaşımıdır. Suyun mülkiyetinin kamuda kalması ve kamunun su hizmetlerini verme tekeli elinde tutması gerektiğini savunan bu yaklaşım suyun özelleştirilmesine, piyasa kurallarına göre uluslararası sermaye tarafından yönetilmesine karşı daha ulusalcı ve korumacı reflekslerle hareket eden birçok siyasi görüşün de çerçevesini sunmaktadır.³⁴⁷ Ancak yeni kamu yönetimi anlayışı bu çizgiden saparak özel sektörde uygulanan piyasa yöntemlerinin ve rekabetin kamu yönetimine nasıl etkili bir şekilde uyarlanabileceğine dair sorgulamalara yönelmiştir. Klasik kamu yönetimi kavramlarından vazgeçmeden ve onların devrettiği sorunları kamu yararı adına çözmeye çalışmadan bu kavramları piyasa yöntem ve ilkelerine göre yeniden tanımlamaları birçok yeni kavramsal tutarsızlığı ve kamu yönetimi başarısızlıkları için yeterli nedeni üretmektedir. Kamu, kamu malları ve kamu hizmeti tanımlarının ve sınırlarının değişip belirsizleşmesinde katkıları da olan yeni kamu yönetimi anlayışı özel sektör ve klasik kamu yönetimi anlayışlarının arasında kalan konumlanışıyla daha birçok eleştirilere maruz kalmaktadır.³⁴⁸

c. Yerel Yaklaşımlar

Diğer yaklaşım su yönetiminin yerelleşmesi veya suya yerelci yaklaşımdır. Kamu yönetimi yaklaşımının merkezîyetçi tutumuna karşın yerelci yaklaşım politikaların üretilmesi sürecinde toplum temelli yapılanmalar ve sivil toplum örgütlerinin suya dair kararların alınmasında ve geliştirilmesindeki rolünü önemser ve destekler. Suyun yerelde ve bölgede örgütlenmiş kamu kurum ve kuruluşlarınca

³⁴⁷ Tayfun Çınar, “Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler”, içinde edt.Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç (Edt), **Su Yönetimi:Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Tayfun Çınar, s.43-93, s.54.

³⁴⁸ Ozan Zengin, “Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar”, içinde Barış Övgün (Edt.), **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform**, A.Ü.SBF Kamu yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:5, Ankara, 2009, s.1-41, s.2.

üretilmesi ve verilmesini savunur. Hizmetlerin muhatabı olan halka en yakın idari birimler yerel ve bölgesel yönetimlerdir. Yerel yönetimlerin halkın ihtiyaçlarını ve su kaynaklarının durumunu en iyi tahlil edecek ve bunlara dair en verimli ve etkili politikaları üretecek birimler olduğu görüşünden hareketle merkezden yetki devirleriyle ya da özerk bir şekilde yönetimler bu hizmetleri sunarlar.³⁴⁹ Bu doğrultuda verilen hizmetler tam ve yarı kamusal hizmetler olarak gerçekleştirilir. Kamusal hizmetler doğası gereği bölünemeyen, fiyatlandırılmayan, rekabete açık olmayan ve herkese eşit ve adil kullanım hakkı tanıyacak miktarlarda sunulan hizmetlerdir. Yarı kamusal hizmetler ve mallar ise faydası bir yerele ve bölgeye dağılan ve dolayısıyla bölünüp fiyatlandırılabilen hizmetlerdir. Yerel yönetimlerin hizmetlerin maliyetini kullanıcılarına yansıttıkları ve fiyatlandırıdıkları bu durumlarda kamusal mal ve hizmetin piyasa koşullarında üretilip sunulmasına dair yöntem ve mekânizmalar işlemeye başlar. Suyun ekonomik değerinin öne çıktığı bu hallerde kamu tarafından verilse dahi toplumsal faydalarının ölçümünün zorluğuna rağmen hizmet ve mallara belli piyasa değerleri biçilir. Bu nedenle de tam kamusallık özelliklerini yitiren hizmet ve mallar yeri geldiğinde özel sektör tarafından da üretilip sunulabilirler. Lakin optimum piyasa verimliliğinin sağlanması açısından özel sektörün devlet tarafından mutlaka desteklenmesi beklenir. Bu hizmetlerin asli sunuculuğunu yetki devirleriyle (devolution) üstlenen belediyeler su hizmetleri yönetimini kamu ya da yarı özel şirketlere yetki kullandırarak (delegation) gördürmekte ve finansal olarak da işbirliği yapmaktadırlar.

Günümüzde çevresel baskılar ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin üzerlerine yüklediği sorumluluklar nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yerel

³⁴⁹ Nuray Ertürk Keskin, “Mülki İdare Sistemi: Genel Yönetimden Esnek Gözetime”, içinde Barış Övgün (Edt.), **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform**, A.Ü.SBF Kamu yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:5, Ankara, 2009, s.117-143, s.117.

yönetimler bu hizmetleri tamamen uygun gördükleri özelleştirme modellerine göre vermekte ve verdirilmektedirler. Zira ülkelerin iç ve dış borç dengelerinin bozulması, mali kaynakların ekonominin belirlediği optimal verimlilik ilkesine göre kullanılamaması ve genel bütçe yetersizlikleri nedeniyle bu hizmet ve malların üretiminin kamusal finansmanında sorunlar yaşanmakta ve her geçen gün daha fazla iç ve dış sermaye desteğine başvurulduğu görülmektedir.³⁵⁰ İlk olarak Thatcher döneminde uygulanmaya başlanan, Gaebler ve Osborne'un teoriye döktüğü ve rekabeti merkeze koydukları girişimci devlet anlayışı sonra diğer ülkelerdeki muhafazakar hükümetlerce de yaygınlaştırılan yeni kamu yönetimi yaklaşımını da şekillendirmiştir.³⁵¹ Bu yaklaşımda hesap verebilirlik, yurttaş taleplerine duyarlılık, devlet rolünün denetmenliğe indirgenmesi, bürokrasinin azaltılması, istihdamda esneklik, personel performans kriterlerinin uygulanması, kamusal işlemlerde şeffaflık, karar alma süreçlerinde sivil topluma yer açma, hizmetlerde verimlilik, etkinlik, rekabet ve tüketici odaklılık gibi temel bazı özellikler öne çıkmaktadır.³⁵² Devlet işleyişine ve bürokrasinin yeni niteliklerine göre yönetim şekilleri değişim yönetimi, stratejik yönetim, sinerjik yönetim, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetilmesi, performans değerlendirmesi, toplam kalite yönetimi, öğrenen örgütler, şebeke örgütlenmeler, en iyi uygulamaların kıyaslanarak adaptasyonu (benchmarking) gibi isimler almaktadır.³⁵³ Dolayısıyla devletin iktidar ve otoritesini aldığı genel siyasal iradenin ortak faydasına yönelmiş işlemler için bir yanda siyaset dururken, öte yanında ise bu faydanın konusu mal ve hizmetlerin temini ve tahsisinde ise ekonomik alanın işleyiş prensiplerinin etkisiyle işletme mantığı yükselmekte ve yeni kamu yönetimi yaklaşımının temel

³⁵⁰ Asım Balcı, "Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri", içinde Coşkun Can Aktan, Ulvi Saran (Edt.), **Kamu Yönetiminde ve Kamu Hizmetlerinde Kalite**, Hizmet İş Sendikası Yay., Ankara, 2005, s.22.

³⁵¹ Sonay Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.133.

³⁵² Steven Cohen, Ronald Brand, **Total Quality Management in Government: A Practical Guide for the Real World**, Jossey-Bass Publishers, San Fransisco, 1997, s.10.

³⁵³ Asım Balcı, **a.g.e.**, s.8.

direklerini oluşturmaktadır.³⁵⁴ Bir tür bir ilişki ağı olarak görülen yönetim kavramının da içinde işlediği yeni kamu yönetimi anlayışına göre kamu hizmetlerinin görülmesi hükümet ve kamu kuruluşları yanında gönüllü sivil toplum örgütleri ile yerel ve uluslararası şirketlerin de katılımına açık hale gelmektedir.³⁵⁵

d. Toplum ve İnsan Hakları Yaklaşımı

Toplum ve insan hakları yaklaşımı, suyu toplumların hakkı olarak gören ve en temelinde suyu bir insan hakkı olarak tanımlayan siyasal hareketler ve uluslararası örgütlerin eylemlerinden, programlarından, hedeflerinden, yasal metinlerinden ve anlaşmalarından çıkarılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın savunucuları çok farklı kesim ve hedefi keser şekilde yani ittifak ve koalisyonlardan farklı olarak çoklukların kesişmesi şeklinde örgütlenmişlerdir.³⁵⁶ Çevreciler, insan hakları savunucuları, az gelişmiş ülkelerdeki hak arayışlarından filizlenen toplumsal hareketler, birçok gelişmiş ülkedeki çeşitli siyasal ve çevresel amaçlardan hareketle düzenin karşısında duran ve eleştiren toplum temelli örgütler ve yerli halk inisiyatifleri, uluslararası sivil toplum örgütleri, sosyalistler, lgbtliler, ekofeministler vb.gibi.

C. Hidropolitik

Hidropolitik su politikalarından daha dar ve daha çok siyasetin uluslararası ilişkiler alanını ilgilendiren bir alt başlığı olarak değerlendirilebilir. En veciz şekilde hidrolojinin politika üzerindeki etkisi olarak tanımlanabilecek hidropolitikanın araştırma alanlarına giren konular birbirini tamamlayacak şekilde somuttan soyuta doğru sıralandığında ilkin karşımıza analiz birimi devlet ve sorunsal alanı uluslararası ilişkiler

³⁵⁴ A.g.e., s.7.

³⁵⁵ A.g.e., s.150-151.

³⁵⁶ Michael Hardt, Antonio Negri, **Ortak Zenginlik**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009, s.342.

olan su ve suyla ilgili egemenler arası su ilişkileri ve özelde çatışma sorunları çıkar.³⁵⁷

Klasik hidropolitika anlayışı egemen devletlerarası su ilişkilerini düzenleyen politikalara göndermede bulunurken, küreselleşmeyle birlikte yerel ve ulusüstü yeni aktörlerin uluslararası rollerinin artmasıyla hidropolitika, devletler ve devlet dışı aktörlerin de su üzerinden birbirleriyle etkileşimlerini kapsayacak şekilde ilgi alanını genişletmiştir.³⁵⁸ Böylelikle suyun üretimi, paylaşımı ve yönetimiyle ilgili olarak herhangi bir otoritenin karar verme veya kararı etkileme yoluyla suyun değerine, yönetimine ve tahsisine dahil, bu otoritenin yapıp etmelerinin ve diğer politik unsurlarla etkileşimlerinin hidropolitikanın konusu olması için yeter koşul haline gelmiştir. Hidropolitikanın bir diğer alt başlığı çatışmayla da ilgili olan güvenlik ve su problemleridir. Yine son zamanlarda tüm siyaset ve ekonomi gündeminin amentüsü çevre sorunları ve su ilişkisi hidropolitik analizlerin temel bir veri alanıdır. En az amprik ve en soyut haliyle su ve toplum ilişkisinin sorunsallaştırılması ise hidropolitik analizlerin kavramsal altyapısını oluşturur.³⁵⁹

Zira su ülkelerin egemenlik sınırlarını aşan, sınır oluşturan ve farklı ülkelerin paylaşımına konu olan bir doğal kaynak, enerji kaynağı, ulaşım aracı, kalkınma unsuru ve küresel bir değerdir. Suyun ülkeler, bölgeler ve halklar arası barış ve refahı için bir işbirliği aracı olarak görülmesi ve taraflarca bu doğrultuda seferber edilmesi en önemli su politikası amaçlarından biridir. Lakin bu her zaman böyle olmamakta su bazen stratejik bir savaş aygıtı olarak sahiplenilmekte, kullanılmakta ve araçsallaştırılmaktadır.

³⁵⁷ Anthony Turton, Roland Henwood (Edt.), **Hydropolitics in the Developing World: The Southern Perspective**, African Water Issues Research Unit (AWIRU), 2002, s.13-14.

³⁵⁸ A.g.e., s.15-16.

³⁵⁹ A.g.e., a.y.

Kimi zamansa suya ulaşmak, sahip olmak ve onu yönetmek savaş nedeni olabilmektedir.³⁶⁰

Aaron Wolf'un tespitlerine göre ise su bir işbirliği unsurudur.³⁶¹ Öte yandan ilk kez uluslararası arenada ses getiren su savaşlarına dair farkındalık Dünya Bankası Başkanı İsmail Serageldin tarafından dile getirilmiştir. Ağustos 1995'teki konuşmasında Serageldin, bu kıymetli ve hayati kaynağı yönetme şeklimizi değiştirmesek önümüzdeki yüzyılın savaşlarının petrol yüzünden değil su yüzünden çıkacağını ifade etmiştir.

Coğrafi özellikler ve unsurlar, devletlerin hala kurucu aktörler olduğu uluslararası ilişkiler alanında devletlerarası ilişkileri ve dış politika analizlerini belirleyen en önemli etkenlerden sayılmaktadır. Coğrafi konum, topografik yapı, iklimler, bitki ve toprak zenginliği, devletlerin güvenlik, refah ve barış gibi en temel kamusal hizmetlerinin belirleyicilerinden ve devlet gücünün fiziksel bileşenlerindendir.³⁶² 2007 yılında "Asya Pasifik Su Zirvesi" açılış konuşmasında Ban-Ki Moon su için "İnsanlık için sonuçları ölümcüldür. Su kıtlığı ekonomik ve sosyal kazanımları tehdit etmektedir ve savaşlar ile çatışmaları alevlendirecek güçlü bir potansiyeldir" demektedir.³⁶³

Nitekim geçmişe bir göz atılacak olursa suyun nasıl bir stratejik enstrüman olduğu da görülür. Mısır, Pers ve Babil güçlerinin koalisyonu Suriye'nin başşehri

³⁶⁰ En eskisinden günümüze kadar büyüklü küçüklü su nedeniyle yaşanmış tüm çatışmaların bir kronolojisi için bkz. "http://www2.worldwater.org/conflict/list/", Erişim: 27.06.2017 19.16

³⁶¹ A.T.Wolf, **Hydropolitics along Jordan River, Scarce Water and Its Impact on Arab-İsraili Conflict**, UN University Press, 1995.

³⁶² BdM, Harold Sprout, Margaret Sprout, "Environmental Factors in the Study of International Politics", içinde James Rosenau (Edt.), **International Politics and Foreign Policy**, The Free Press, New York, 1966, s.41-56.

³⁶³ Leo Lewis, "Water Shortages are Likely to be Trigger for Water Wars, says UN Chief Ban-ki Moon" **The Times Online**, December 4, 2007.

"http://www.timesonline.co.uk/tolnews/world/asia/article2994650.ece", Şubat 2008. Çeviri yazara aittir.

Ninevah'yı almak ve yoketmek için Khosr Nehri'nin akışını başka yöne çevirmiş ve taşkın yaratarak şehri kuşatmak için getirdikleri techizatları sallarla taşıyabilmişti. Birleşik Afrika askerleri Alman Güneybatı Afrika'yı 1915'te ele geçirdiğinde geri çekilen Alman askerleri bütün su kuyularını zehirlemişlerdi. İkinci Dünya Savaşı'nda barajlar stratejik olarak rutin bir şekilde bombalanmıştı. Kuraklık zamanı İngilizler Zulu İmparatorluğu'nun bağımsızlığına son vermişlerdi. Kıtıkta İtalya Etiyopya'nın topraklarına el koymuştu. Almanya Çin'in kuzeyinde sel ve kıtlık dönemlerinde etkisini arttırmıştı. Amerika Birleşik Devletleri Filipinleri kıtlık ve salgın döneminde ele geçirmişti.³⁶⁴ Fransa Lübnan'a insani müdahalede bulunurken özellikle su yapılarını bombalamıştır. Ukrayna Donbass'ta Rus yanlıları ve Ukrayna güçleri arasında yaşanan iç çatışmalarda Rusya tarafından iki su arıtma tesisi de özellikle vurulmuş onbinlerce insan uzun bir süre susuz kalmıştı.³⁶⁵ İŞİD Suriye ve Irak'ta özellikle baraj bölgelerini ele geçirerek rejimi ve halkı kendine bağımlı kılıp rehin almıştır. Bu ve bunun gibi örnekler su, iklim ve güç politikalarının ilişkisine dair ufak bir fikir verebilir. Su jeopolitik bir silah olarak kullanılabilir ya da bir savaş nedeni olabilir. Öte yandan günümüzde su, çatışma nedeni olmaktan çok çatışmalarda araçsallaştırılmakta ve bununla birlikte çok önemli işbirliklerinin konusu olmaktadır.

Uluslararası anarşinin doğası ve yaratacağı sonuçlar konusunda ayrı yerde dursalar da, eylem dinamikleri farklı niyet ve beklentiler doğrultusunda olsa da, bu iki son hâkim tartışmanın bir ortak noktası vardır: Farklı derecelerdeki hedef ve sonuç ortaklığı olarak uluslararası işbirliği. Ulusal güvenliğe ve kapasitelere öncelik veren neorealistler işbirliğinin zor ulaşılan bir durum olduğunu ifade ederler ve karar vericiler bakımından oransal ufak bir kazanç dahi kabulleridir. Ekonomi politik saikler ile

³⁶⁴ Marcel Kitissou, "Hydropolitics and Geopolitics: Transforming Conflict and Reshaping Cooperation in Africa", **Africa Notes**, November/December, 2004, s.2.

³⁶⁵ "https://southfront.org/the-ukrainian-humanitarian-war-water-shortages-in-luhansk/", Erişim: 21.06.2017 17.18.

beklenti ve niyetlere odaklanan oyun teorileriyle neoliberaler ise mutlak kazanç ilkesinden hareket ederler ve her iki tarafın da kazan-kazan pozisyonunda işbirliğine ulaşabileceklerini savunurlar.³⁶⁶ Çevre ve su güvenliği gibi sınır tanımaksızın herkesi ilgilendiren sonuçlar doğuran konularda tehditlerin sadece vatandaşları değil, şirketleri, uluslararası sivil toplum örgütlerini ve aslında tüm insanlığı ilgilendirmesi evrensel ve işbirlikçi bir bakış açısını gerektirmektedir.³⁶⁷

Su paylaşımları ve su güvenliği konuları, devletlerarası gerilimi arttırıcı ve çatışma yaratacak potansiyeli taşımasına rağmen işbirliği için sayısız imkân da sunmaktadır.³⁶⁸ Nitekim uluslararası birçok çevre örgütü su ve çevre güvenliği konusunda oldukça girişken davranarak birçok bilimsel çalışmaya imza atmış, kamu oyu yaratmış ve yer yer kamuoyu baskısıyla karışık devletler arasında iletişim köprülerinin kurulmasını sağlamıştır. BM, FAO, WHO, AB, Arap Birliği, Dünya Su Konseyi, İsrail Filistin Araştırma ve Bilgi merkezi gibi birçok uluslararası güvenlik ve işbirliği teşkilatı da toplumsal, politik ve askeri çatışma koşullarında ve kriz zamanlarında arabuluculuk yaparak sorunların çözümüne katkıda bulunmuştur.³⁶⁹ Bu sayede ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının aracılığıyla Mekong havzası, Congo Oubangui, Gambia, Geba, Incomati, Kunene, Çad Gölü, Limpopo, Mana Morro, Nijer, Nil, Viktorya Gölü, Okavango, Orange, Senegal vb. çok sayıda havza gibi çatışma konusu olabilecek sular üzerinde devletler çok taraflı ve uluslararası kamuoyuna açık yürütme kurulları ve havza yönetim komisyonları kurarak işbirliği sağladılar.³⁷⁰ Öncelikle Afrika gibi havzalarda görüldüğü üzere sular üzerinde kurumlar arası işbirliği

³⁶⁶ Smith, 1997, s.23.

³⁶⁷ Konuralp Pamukçu, **Su Politikası**, Bağlam Yay., İstanbul, 2000, s.20

³⁶⁸ Waltina Scheumann, Susanne Neubert (Edt.), **Transboundary Water Management in Africa**, Challenges for Development Cooperation, DİE, Bonn, 2006, s.15.

³⁶⁹ Konuralp Pamukçu, **a.g.e.**, s.21-22.

³⁷⁰ “<http://www.mrcmekong.org/>”

“http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/RBO/RBO_Africa.html”, Erişim: 21.10.2017 16.45; Konuralp Pamukçu, **Su Politikası**, Bağlam Yay., İstanbul, 2000, s.24-25.

çatışmadan daha baskın ve güçlü bir eğilim olarak açığa çıkmıştır.³⁷¹ Bu eğilimi doğrulayan 2003 “BM Dünya Su Gelişme Raporu”, ayrıca dünya’da su ile ilgili çatışmadan çok işbirliği olduğunu ve günümüzde uzlaşmazlıklara barışçıl çözümler üretildiğini not düşmüştür.³⁷²

İşbirliği alanında baskın çıkan ilk anlayış rejim teorileridir. İşbirliğine eşlik eden “faydaların paylaşımı”³⁷³ ilkesinden hareketle suların paylaşılmasından çok kıyıdaş devletlerin kazan-kazan motivasyonu ile faydaları paylaşmaları sayesinde su havzaları üzerinde bir ortaklık rejimi kurmaları anlamına gelir. Sınır aşan sularda ve havzalarda kurulan bu işbirlikleri rejim inşasıdır. Bu işbirliği temelinde havzalar üzerinde uluslararası kuruluşların yani rejimlerin inşa edilmesidir. Koruma, geliştirme ve paylaşma gibi pratikleri yönlendirecek ve ortak bir perspektif sunacak rejim anlayışına göre uzun vadede işbirliğinin getireceği fayda işbirliği yapmama durumundan katbekat fazladır.³⁷⁴

Özel düzenlemeler veya uluslararası hukukun da yardımıyla birtakım enformel ve formel kurallar koyulması, normlar, ilkeler ve bunlara koşut prosedürler belirlenmesi, mevcut durumdaki ortaklaşmaya engel maliyetlerin azaltılması ve kuralların işleyişinin gözlemlenmesi kurulan rejimin işbirliği boyutunu güçlendirir ve başarı şansını arttırır. Mevcut rejimlerin bazı özelliklerine bakılacak olursa kapsam, finansman kuralları, bilgi paylaşımı, anlaşmazlık çözme kuralları ve devlet dışı

³⁷¹ Waltina Scheumann, Susanne Neubert (Edt.), **Transboundary Water Management in Africa, Challenges for Development Cooperation**, DfE, Bonn, 2006, s.18.

³⁷² **UN World Water Development Report 2003: Water for People, Water for Life**, Barcelona, UNESCO and Berghahn Books, s.25.

³⁷³ “Benefit Sharing” olarak tanımlanan fayda paylaşımı anlayışı uluslararası örgütlerce de desteklenmekte ve özellikle Dünya Su Forumları’nda bu konuda bilgilendirmeler yapılmaktadır. Bknz. Claudia W. Sadoff, Winston H. Yu, “Benefit Sharing in Water Management and Development: A Tool for Growth and Equity”, **Delegate Publication for the 5th World Water Forum**, İstanbul 2009, s.92-96.

³⁷⁴ Axel Klaphake and Waltina Scheumann, “Understanding Transboundary Water Cooperation: Evidence From Africa”, **Working Paper On Management In Environmental Planning**, Berlin, 2006, s.1.

örgütlerin katılımı bakımından çeşitlilik gösterdikleri görülür. Genellikle işbirliği yapılan alt konular hidrolojik, ekolojik ve sosyo-ekonomik meselelere bütünleşik olarak yaklaşılın baraj inşası gibi altyapı projeleri, su tahsisleri ve su kirlilik sorunları gibi temalardır.³⁷⁵

1. Su Havzaları

Dünya'da çok sayıda sınır aşan (transboundary watercourses) su havzası bulunmaktadır. Birden fazla ülkenin egemenlik sınırları içinde kalan su gövdelerinin sayısı Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından hemen önce 263 olarak tespit edilmiştir. 69 nehir havzasıyla Avrupa Kıtası sınıraşan sularda ilk sırayı almaktadır. Bu ortak paylaşım havzaları kıtaların yarıya yakınına, karaların %45.3'üne, dünya nüfusunun %40'ına ve tüm yüzey akışlarının %60'ına ev sahipliği yapmaktadır. 145 ülkenin sınır aşan havzalarda toprağı bulunur. 19 havzada beşten fazla ülke aynı su kaynağına mecburdur. 5 havzada da 9 ile 11 ülke paydaştır. Örneğin Tuna Havzası'nda 17 ülke yer alır. Son 13 havzada ise 5 ile 8 ülke egemenlik hakkına sahiptir. Herbir ülkenin farklı sosyoekonomik altyapıları, iklim koşulları ve su politikalarına dair öncelikleri vardır.³⁷⁶ Dolayısıyla su havzalarının yönetimi teknik ve politik açıdan oldukça karmaşık bir görünüm arzeder. Farklılaşın ilgi, çıkar ve öncelikler nedeniyle suların kullanımı ve tasarrufuna dair gerginliklerin çözülmesi uluslararası hukuk, işbirlikleri ve ortak yönetsel yapılanmaların oluşturulup güçlendirilmesine bağlıdır. Herbir ülkenin, bölgenin ve havzanın teknik su verilerine ulaşılması ve ülkelerin ihtiyaç ve önceliklerinin uzlaştırılması gibi zor bir süreci yönetmek için çeşitli uluslararası örgütler ve finans kuruluşları devletler arasında arabuluculuk yapmakta, projeler geliştirmekte ve devletlere kapasite arttırıcı finansal ve yönetsel destekler vermektedir. Uluslararası

³⁷⁵ A.g.e., s.2-3.

³⁷⁶ Kudret Ulusoy, **Küresel Ticaretin Son Hedefi: Su Pazarı**, Kristal Kitaplar, Ankara, 2007, s. 263.

önalıcı diplomasi, faydaların paylaşımı yaklaşımı, kurumsal ve analitik kalkınma ve kapasite geliştirme analiz çerçeveleri, rejim teorilerinden türetilen yönetim uygulamaları su konusunda seferber edilmektedir. Hidrografının doğası gereği kimi ülkeler su kaynaklarının başını tutarken kimileri mansaplarında topraklara sahip olabilirler.³⁷⁷ Suyun kaynağını tutan memba ülkeleri su kaynaklarını geliştirme ve kullanma haklarını mutlak egemenlik hakkı olarak savunurlarken aşağı mansap ülkeri de suyun kadim hakları olduğunu iddia ederek eskisi gibi kullanmaya devam etmek isterler. Memba ülkeleri suyun aşağısındaki ülkelerin kullanım haklarını görmezden gelip çeşitli su geliştirme projeleriyle suyu tutup aşağıya salmayabilir. Bu durum çok ciddi çatışmalara neden olabilmektedir. Suya taraf olan her ülkenin suları ihtiyaçları ölçüsünde adil ve makul ilkeler doğrultusunda kullanmasının önemi büyüktür. Suya dair klasik egemenlik hakları veya kadim haklar tartışmasının dışına çıkarak çok uluslu havzalarda suyu ihtiyaçlar ve işbirliği doğrultusunda paylaşmak üzere çeşitli ülkeler arasında imzalanmış 300'den fazla anlaşma bulunmaktadır.

2. Suyun Ülkelerarası Kullanımı Sorunu

Suların, egemenlik alanlarından geçtiği ya da sınır oluşturduğu ülkelere çevre ve diğer canlılar dâhil her tarafın hakkını ve ihtiyacını gözeterek şekilde adil, hakkaniyetli ve barışçıl ortak kullanımını ve yönetimini sağlamak için ulusal ve uluslararası seviyelerde geliştirilen politikaların yapımı 19. yüzyıla dayanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanının doğa hukuku ve pozitivizm arasındaki eski tartışmasının gündemle buluştuğu 1967 yılı su meselesinin çevre dolayımıyla teorileri test ettiği yıl olmuştur. Çevresel kaygıların felsefi temellerini bulduğu doğal hukuk ve onun insani korumayla bireysel adaleti sağlama öncelikleri, pozitif hukuk teorilerinin beslediği ve gelişmekte

³⁷⁷ Esther Delbourg, Eric Strobl, "Cooperation and Conflict Between Upstream and Downstream Countries in African Transboundary Rivers", **Paris School of Economics Seminar Papers**, June 2012, s.12. "http://www.feem-web.it/ess/ess12/files/papers/delbourg.pdf", Erişim: 12.12.2016 23.45.

olan ülkelerin seslendirdiği kalkınma ve insanlığın ortak mirası iddialarıyla karşı karşıya kalmıştır. Birleşmiş Milletler'in 1967 yılında gerçekleştirdiği toplantıda Malta Büyükelçisi Arvid Pardo'nun önerdiği ilke gelişmiş kuzey ile geri kalmış güneyin ortak sular konusunda yaşadıkları gerginliklerin çözülmesi için bir ilk adım oldu.³⁷⁸ Balıkçılıkta ileri ve maden aramada gelişmiş teknolojilere sahip ülkelerin deniz ve okyanuslardaki tahakküm edici pratiklerine karşı, ortak alan kabul edilen okyanuslar, denizler ve denizyataklarında hakları olduğunu hatırlatmak ve bu tahakkümden duydukları rahatsızlığı ifade etmek isteyen gelişmemiş ülkeler adına konuşan Malta büyükelçisi uluslararası literatüre "insanlığın ortak mirası" (common heritage of mankind-res communes humanitatus) kavramını da hediye etti.³⁷⁹ Bu ilkeye göre derin deniz yatakları mineralleri vb. doğal kaynaklar küresel insan nüfusunun mülkü olarak tanımlandı. Büyük bir toplulukça hâlihazırda bu kaynakların önemli bir kısmı mülkiyet haklarına konu edilmiş olsa dahi aslen tüm bu kaynaklar herhangi bir birey ya da devletin mülkiyetinde olamazlar. Bunların işletilmesinden elde edilen faydalar bu kaynakların çıkartılmasına dâhil olup olmadığına bakmaksızın tüm devletlere (ve tabiki halklarına) eşit şekilde paylaştırılacaktır. İnsanlığın ortak mirası kavramı, içeriğinin olumlu göndermelerine rağmen aslında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gerginliğini alacak ve aynı zamanda kaynakların bu şekilde sömürülmesinin sürdürülebilir yolunu açacak stratejik bir uzlaşma hamlesi olarak da görüldü.³⁸⁰ Uluslararası cemaat balıkçılık alanları gibi bazı değerli doğal kaynak stoklarının tükenme noktasına geldiğini görüyordu. Gelişmekte olan ülkelerin ortaklıkları koruma adı altında bu ortak miras argümanını geliştirmesinin altında yatan nedenin, bu kaynakları sırası geldiğinde kendilerinin de kullanabilmesi isteği olduğunu gelişmiş

³⁷⁸ Kemal Başlar, **Common Heritage of Mankind in International Law**, Martinus Nijhoff Publishers, London, 1998, s.81.

³⁷⁹ **A.g.e.**, s.82.

³⁸⁰ Steven Kotz, "The Common Heritage of Mankind: Resource Management of the International Seabed", **Ecology Law Quarterly** 65, Vol:6, Issue:1, September 1976, s.1.

lkeler fark etmişti. Zira artık, gelişmekte olan ülkeler "nce gelen alır" (first come first served) anlayışının dezavantajlarının bilincindeydi. Dolayısıyla, bu öneri aynı zamanda kaynak çıkartma ve benzeri doğal kaynakları smrme yarışına katılabilmek için hak arayışı ve gelişmiş ülkelerden kalkınma desteği çağırısı olarak da değerlendirildi. Lakin gelişmekte olan ülkeler özel olarak deniz dibi madenciliğinden bu ilke sayesinde herhangi bir kazanım elde edemediler.³⁸¹

Denizyatağı mineral rejimi 1994'te "Deniz Sözleşmesi Kanunu" ile değiştirildi ve gelişmiş ülkelerin lehine bir doğal kaynak sömürü düzenine yasal olarak kavuşuldu.³⁸² Günümüzde de geçerliliğini koruyan ilk uluslararası sulara dair belgeler 1992 tarihli "Uluslararası Gller ve Sınıraşan Suyollarının Korunması ve Kullanılması Hakkında Sözleşme" ve 1997 tarihli "Uluslararası Suyollarının Ulaşımdışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme"dir. Bu metinler ulus devletlerin egemenlik haklarını ve sınırlarını tam olarak belirleme iddiası bulunmayan ve bu sular üzerindeki ilişkileri devletlerarası anlaşmalara bırakan sözleşmelerdir. Suların paylaşımına ve tasarrufuna dair taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda başvurulacak ve devletleri bağlayacak hukuki esaslar ve yazılı kurallar olmamakla birlikte hakkaniyet ve makul kullanım ilkeleri doğrultusunda uluslararası mahkemeler ve tahkim kurulları tarafından verilen kararlara uyulur. Dolayısıyla sınır aşan sular konusundaki sorunların çözülmesinde uluslararası andlaşmalar, teamüller, genel hukuk ilkeleri ve hukuk otoritelerinin görüş ve kararlarından faydalanılır.

Suların geliştirilmesi ve tasarrufu konusunda uluslararası hukukun belli başlı yaklaşımları ne çıkmaktadır. Bunlardan ilki bir ülkenin egemenlik alanlarından kaynağını alan suları istediği gibi tasarruf edebileceğini savunan "*mutlak egemenlik*"

³⁸¹ Kemal Başlar, **a.g.e.**, s.134.

³⁸² Susan Buck, **Global Commons: An Introduction**, Island Press, 1998, s.28-29.

anlayışıdır. “Mutlak ülke egemenliği” görüşü ilk olarak Meksika ve ABD arasında paylaşım sorunu olan Rio Grande Nehri'nin havzasının 1894 yılında ABD tarafından değiştirilmesiyle ilgili olarak çıkan uzlaşmazlıkta General Harmon'un verdiği demeçle literatüre kazandırılmıştır. ABD uluslararası hukukta bir engel ve yükümlülük olmadığından su havzasını egemenlik hakkını kullanarak değiştirdiğini söylemiştir. Yine aynı ilkeyi Kanada ile olan Michigan Gölü uyuşmazlığında da savunmuş daha sonra ABD'nin ardından Hindistan Pakistan'a, Avusturya'da Bavyera'ya karşı aynı doktrini kullanarak uluslararası siyasette doktrinin yaygınlaşmasını sağlamışlardır.³⁸³ Öte yandan 1923 “Cenevre Birden Fazla Devleti İlgilendiren Hidrolik Enerjinin Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme”, 1933 “Montevideo Uluslararası Akarsuların Endüstriyel ve Tarımsal Kullanımına İlişkin Bildiri” ile 1965 “Uluslararası Akarsu ve Göllerin Endüstriyel ve Tarımsal Kullanımı Hakkında Sözleşme Tasarısı” gibi uluslararası metinler bu görüşe destek vermemişlerdir. Uluslararası mahkeme kararlarında da bu görüşe dair bir destek olmamasına rağmen hala birçok ülke buna dayanarak suların egemenlik hakkı olduğunu iddia etmekte ve bu doğrultuda suları tasarruf etmektedir.

İkinci öne çıkan yaklaşım “*sınırlı egemenlik*” anlayışıdır. Sınırlı egemenlik anlayışı ülkelerin egemenlik hak ve yetkilerini kullanırken uluslararası hukukun sınırlamalarına riayet etmeleri gerektiğini söyler. Ülkelerin bu haklarını diğer ülkelerin egemenlik haklarına ve tasarruflarına zarar vermeden kullanmaları gerekir. Kabaca anlayış, hakkını ve malını başkalarına zarar vermeden kullanma teamülünden türetilmiştir. Ülkeler uluslararası alanda haklarını kötüye kullandıklarında bunun bir sorumluluğu vardır. Ülke çıkarına fayda sağlamak diğer devletin hakkına zarar vermeyi meşrulaştırmaz. 1963 “Moskova Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah

³⁸³ Enver Bozkurt, **a.g.e.**, s.27; Vefa Toklu, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s.23.

Denemelerinin Yasaklanması Hakkında Anlaşma”da bu doktrine yer verilmiş ve “Trail Dökümhanesi Hakemlik Kararı” gibi birçok mahkeme kararında doktrin desteklenmiştir.³⁸⁴

Üçüncü yaklaşım bir ülkenin topraklarında akan suların topraktan ayrılmaz bir bütün olduğu ve suyun membaındaki ülkelerin suyun niteliği ve niceliğine müdahale edemeyeceğini söyleyen “*alansal bütünlük*” ya da “*doğal durumun bütünlüğü*” anlayışıdır. Doğal durumun bütünlüğü anlayışı, Anglosakson örf ve adet hukuk (common law) sistemindeki kıyıdaş hakları doktrinine dayanmaktadır ve aşağı kıyıdaş ülkelerin korunmasına yönelik mahkeme kararlarından oluşan bir mevzuatı vardır. Memba ülkelerinin ülke sınırlarına giren su yollarında hiçbir değişiklik yapmaksızın suları doğal durumunu koruyarak aşağı ülkelere salmak yükümlülüğü vardır. Mısır Sudan'la arasındaki uyuşmazlıkta Nil üzerinde ve Fransa Carol olayında İspanya'ya karşı bu doktrini uygulamıştır. Mahkeme kararları bakımından da Lanoux Göl'ü Hakemlik Mahkemesi kararı da bu yöndedir.³⁸⁵

Dördüncü yaklaşım nehirlerin her bir kıyıdaş ülkedeki yağış ve buharlaşma oranları, iklim, debi, tarihsel kullanım eğilimi, gelişme ve kalkınma ihtiyacı, toplumsal koşullar, sektörel kullanım verimlilikleri ve tercihleri gibi bir dizi faktörü hesaplayarak tahsisleri gerçekleştirmesini ve mansap ülkelerinin çıkarlarına zarar vermeden kıyıdaş ülkelerin sudan “*topluca, hakça ve makulce yararlanma*”sını öneren yaklaşımdır. Uluslararası Hukuk Derneği'nin (ILA- International Law Association) 1956, 1958, 1960 ve 1966 Helsinki kararlarında önerilen “hakça ve makul kullanım” ve “başkalarına ciddi zararlar vermeme” ilkeleri, Birleşmiş Milletler'in 1978, 1989, 1991, 1994 raporlarında

³⁸⁴ Enver Bozkurt, **a.g.e.**, s.28.

³⁸⁵ **A.g.e.**, s.28. Ayrıca tüm bu kararların daha detaylı bir anlatımı için bkz. Mustafa Bir, **Su Yollarından Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Su Hukukunu İlgilendiren Su Yolları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

incelenmiş ve 1991'de Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun tasarı raporunda hükme bağlanmıştır.

Beşinci yaklaşım ülkeler arası egemenlik ve sınır ilişkilerini ardplana iterek bir nehirden “*havza bütününde en optimal şekilde yararlanma*” anlayışıdır.³⁸⁶ 1997 BM Genel Kurulu'nda da oylanarak kabul edilmiş ve uluslararası akarsu yerine daha geniş bir kavram olan “uluslararası su yolu” teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Aynı kurul kararlarına göre de havza yönetiminde kıyıdaş olmayan ülkelerin de sürece dahil uygun bulunmuştur. Bu karara birçok ülkenin itirazı olmuşsa da hala su anlaşmazlıklarında uluslararası örgütlerden kıyıdaş olmayan ülkelerin kalkınma ajanslarına kadar çeşitli aktörler uzlaştırma süreçlerinde aktif rol almaya devam etmektedir.

Sonuncu yaklaşım ise “*kazanılmış kadim haklar*” yaklaşımıdır. Bir suyu diğer kıyıdaş ülkelerden daha önce kullanmaya başlamış bir malikin su üzerinde kazanılmış bir kadim hakkı olduğunu savunan doktrindir. Ondan sonra bu suyu kullanan memba ülkesi bu hakkın sağladığı faydaya dokunamaz. Ülkeler arası anlaşmalardan birkaçında yeralan kazanılmış haklar hususunun Adalet Divanı Statüsü'nün 38. Maddesi uyarınca uluslararası hukukun uygar milletler tarafından kabul edilmiş genel ilkelerine uygunluğu olsa da genel olarak böyle bir hak uluslararası hukukta kabul edilmemektedir.³⁸⁷

³⁸⁶ UN ECOSOC for Western Asia, **Shared Waters Shared Opportunities: Transboundary Waters in ESCWA Region**, World Water Day, 2009, s.3-6; Ali İhsan Bağış, “Ortadoğu’da Sınırşan Sular ve Alternatif Çözümleri”, **2023: Su Savaşı Senaryoları, Uluslararası Hukuk, Ortadoğu ve Türkiye Açısından Hidropolitik**, Sayı 25, Mayıs 2003, s.6-9, s.9; Enver Bozkurt, “Ulaşım Elverişli Olayan Uluslararası Su yollarının Hukuki Statüsü ve 1997 BM Sözleşmesi”, **2023: Su Savaşı Senaryoları, Uluslararası Hukuk, Ortadoğu ve Türkiye Açısından Hidropolitik**, Sayı 25, Mayıs 2003, s.26-34.

³⁸⁷ Enver Bozkurt, **a.g.e.**, s.29.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL SU AKTÖRLERİ

A. Birleşmiş Milletler ve Su

Milletler Cemiyeti adıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası barış ve işbirliği arayışlarının biraraya getirdiği devletlerce kurulan ve bünyesinde barındırdığı birçok alt örgütle birlikte aynı amaçlara yönelik çeşitli alanlarda faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler, dünya çapında saygınlık ve kabul görmüş uluslararası bir örgüttür. Alanında biricik olan bu örgüt küresel politikanın en önemli aktörlerinden de biridir. İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi ve şimdiki çok kutuplu dünya diplomasisinde etkin şemsiye bir örgüt olarak tüm üye ülkelerin temsiline ve etkilemelerine açık ve aynı zamanda sosyal ve ekonomik politikalar geliştirerek küresel siyaseti de etkileme kapasitesine sahip bir yapılanmadır. Birbirinden farklı, bağımsız ve çok çeşitli alanlarda uzmanlaşmış alt teşkilatlarıyla uluslararası meşruiyetini günümüzde özellikle neoliberal politikalara olan desteğiyle devam ettirmektedir. Birleşmiş Milletler'in uluslararası su siyasetinde belli başlı aktörlerden biri olması örgütün denizler ve okyanuslarla ilgili yaptığı su çalışmalarına kadar geri götürülebilir.³⁸⁸ 1958-1982 yılları arasında kıta sahanlığı güvenliği, balıkçılık, deniz madenciliği gibi stratejik ve ekonomik boyutları olan konularda ortak menfaatlere sahip kıyıdaş ülkeler arası işbirlikleri oluşturmak üzere uluslararası deniz hukuku ile ilgili konferanslar düzenleyerek alana ilk kez müdahil olmuştur. Balıkçılıkta ileri ve maden aramada gelişmiş teknolojilere sahip ülkelerin deniz ve okyanuslardaki tahakküm edici

³⁸⁸ Gaye Yılmaz, **Suyun Metalaşması: Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir mi?**, Sav Yay., İstanbul, 2009, s.132.

pratiklerine karşı denizler ve denizyataklarının insanlığın ortak mirası olduğunun hatırlatılması az gelişmiş ülkelere kalmış ve örgüt bu farklı anlayışları uzlaştırmak için bir "Deniz Dibi Komitesi" kurmuştur.³⁸⁹ Özellikle 1974 enerji krizinde kendini açığa vuran sermayenin hammadde ve birikim hamlelerine karşı direnen ülkelerle gelişmiş ülkelerin mefaatlerini ancak 1994'te uzlaştırabilmiş ve "Deniz Sözleşmesi Yasası"nı (Law of Sea Treaty) uluslararası hukuka kazandırmıştır. 145 ülke bu anlaşmaya imzasını koyarak ortak ilkeler doğrultusunda hareket etmeyi taahhüt etmiştir.

1. BM ve Çevresel Bir Sorun Olarak Su

Suyun çevresel bir sorun olarak gündeme geldiği 5-16 Temmuz 1972 tarihli BM “İnsan Çevresi” ya da diğer adıyla “Stockholm Konferansı”, çevre ve kalkınma ilişkisinin ilk kez birarada ele alındığı miladi bir birleşme olmuştur. Bu konferansın daveti 1968 yılında çevre sorunlarının irdelenmesi ve çözüme yönelik uluslararası işbirliği talebiyle İsveç'ten gelmiştir. 114 ülkenin katılımıyla neredeyse tüm dünya ülkelerinin temsiliyetinde gerçekleşen konferansa sadece Batı Almanya'nın dışlanması nedeniyle konferansı boykot eden Sovyet Bloğu ülkeler katılmamıştır.³⁹⁰ Stockholm Konferansı uluslararası modern çevre hukukunun evrimindeki en temel köşe taşlarından biri olmuştur.³⁹¹ Çevre aktivizminin sınıraşan küresel ortaklıklara odaklandığı bu dönemde UNESCO, 1971 yılında hazırlık komitesine evrensel bir insan çevresini koruma ve muhafaza etme taslak metni hazırlamayı önermiş ve metnin detaylandırılması hükümetlerarası çalışma grubuna bırakılmıştır. Stockholm'de Çin

³⁸⁹ “<https://www.isa.org.jm/authority>”, Erişim: 21.10.2017 19.30.

³⁹⁰ Michael C. Wood, **International Seabed Authority: The First Four Years**, Max Planck UNYB 3, 1999, s.179; Günther Handl, “Declaration of United Nations Conference on the Human Environment 1972” and the “Rio Declaration of Environment and Development 1992”, **United Nations Audiovisual Library of International Law**, s.2.

³⁹¹ Günther Handl, “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 16 June 1972 and The Rio Declaration of Environment and Development, 14 June 1992”, **Audiovisual Library of International Law**, UN, 2012, s.1; Sand, “The Evolution of International Environmental Law”, içinde D. Bodansky, J. Brunnée, E. Hey (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law** 29, 2007, s. 33-35.

taslak metindeki 21 ilke önerisini 4'e düşürmüş, Brezilya'nın itirazları üzerine de devletler üstü normatif ve bağlayıcı dilden uzaklaşarak devletlerin ulusal egemenlik alanlarının dışına taşacak şekilde çevreye ciddi bir zarar vermekten kaçınmaları ve gerektiğinde bu tür yapıp etmelerle ilgili etkilenecek karşı devleti önceden bilgilendirmek yükümlülükleri olduğu belirtilerek örtük şekilde çevreyle ilişkiler geleneksel uluslararası hukuk ve diplomasi çerçevesinde yine devletlerin kontrolüne bırakılmıştır.³⁹² Çevre üzerindeki küresel insani etkilere dair ilk uluslararası kabulün ifadesi olan konferansta kaba hatlarıyla çevre siyasa, amaç ve hedefleri belirlenmiş, bu sorunlara dikkat çekilmeye ve farkındalık yaratılmaya çalışılmış ve hedefler doğrultusunda gerekli uluslararası kanun yapımının gerekliliğine işaret edilmiştir. Konferans'ta insan merkezli bakış açısından insanın itibarıyla saadet içinde yaşamasına mücadele edecek kadar kaliteli bir çevrede uygun yaşam koşullarına sahip olması temel bir hak olarak tanınmıştır. Bu belirsiz ve dolayımli ifadede ziyade kesin bir çevresel insan hakkı tarifi yapılması önerileri ise reddedilmiştir. Bu da “sağlıklı bir çevrede yaşamak insan hakkıdır” ifadesi'nin bir tür geçiştirme olduğu eleştirilerine yol açmıştır. Daha 1948 “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin yazımında başlayan suyun meta mı yoksa bir insan hakkı mı olduğu tartışmalarından sonra ilk kez bir uluslararası metinde dolayımli da olsa suyun bir yaşam hakkı olduğu görüşünün ifade edilmesi toplantının en kayda değer sonuçlarındanıdır.³⁹³ Ekonomik ve toplumsal kalkınma, konferans deklarasyonunun bir diğer hedefidir. Çevre sorunları gelişmekte olan ülkelerde az gelişmişliğe bağlanırken, sanayileşmiş ülkelerde ise sanayileşme ve teknolojik gelişmeyle ilişkilendirilmiştir. İnsanın merkezde olduğu çevresi ve içinde yer alan yeryüzü, hava, su, toprak, flora, fauna ve doğal diğer ekosistemler birçok maddede

³⁹² Sadece devletler değil yerel, bölgesel ve ulusal seviyelerde devlet unsurları da hem karar alıcı hem araştırmacı birimler olarak kabul edilmiştir. Peter H. Gleick, William C.G., **The World's Water 2002-2003: The Biennial Report on Freshwater Resources**, Washington, D.C., Island Press, 2002, s.88.

³⁹³ Louis B. Sohn, “The Stockholm Declaration on Human Environment”, **The Harvard International Law Journal**, Vol:14, No:3, Summer 1973, s.436.

farklı ifadelerle yinelenen şekilde günümüz ve gelecek nesiller için dikkatli bir planlama ve yönetim ile korunmalıdır denilerek sürdürülebilir kalkınmanın ilk düşünsel temelleri atılmıştır. Çevre ve kalkınma ilişkisi netlikle anlaşılmış olduğundan kalkınma hedefleri doğrultusunda gelişmekteki ülkelerin normatif beklentileri daha da aşağıya çekmesine davetiye çıkartmadan farklı ulusal kalkınma, çevresel önlem standart ve politikalarının uygulanabileceği kabul edilmiştir.³⁹⁴ Konferans sonunda “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” (UNEP) başlatılmıştır ve programın yürütülmesi için bir Yönetim Konseyi oluşturulmuştur.

2. BM Nezdinde Özel Bir Alan Olarak Su Politikaları

a. Mar del Plata ve Küresel Ekonomik Krizin Etikisinde Su Politikaları

Örgütün dolayimsız olarak su politikalarına yönelik ilk faaliyeti 1974 küresel ekonomik krizi takiben 14-25 Mart 1977 tarihinde Arjantin Mar del Plata'da 16 ülke delegesi, 96 hükümetlerarası, uluslararası örgüt ve çok sayıda sivil toplum kuruluşunun katılımıyla gerçekleşen "Su Kaynakları Konferansı"dır.³⁹⁵ O dönemin uluslararası gündemini meşgul eden sınır aşan suların paylaşımı konusunda katılımcı ülkeler arasında gerginliklere rağmen Konferanstan her konuda uzlaşmayla çıkarılan eylem planının ana başlıkları su kaynaklarına dair teknik değerlendirmeler; suyun verimli kullanımı; çevre, sağlık ve kirlilik kontrolü; politika, planlama ve yönetim; doğal tehlikeler; kamu bilgilendirmesi, eğitimi ve araştırmaları; bölgesel işbirliği; uluslararası

³⁹⁴ Günther Handl, “Declaration of United Nations Conference on the Human Environment 1972” and the “Rio Declaration of Environment and Development 1992”, **United Nations Audiovisual Library of International Law**, s.5.

³⁹⁵ “http://www.who.int/water_sanitation_health/unconfwater.pdf”, Erişim: 23.10.2017 08.30

işbirliği olmuştur.³⁹⁶ İlk kez bir uluslararası metin tüm yönetsel, mali ve teknik boyutlarıyla bu kadar detaylı bir şekilde suya odaklanmıştır. Konferans raporu su konusunda adeta yaşayan bir metin olarak hala güncelliğini korumaktadır.

a.1. Mar del Plata Eylem Planı

Mar del Plata Eylem Planı'na göre ilk başlık hususunda, su kaynakları yönetimini iyileştirmek ve su kaynakları potansiyelini geliştirebilmek için suyun kalitesi ve miktarı hakkında daha fazla bilgiye sahip olmak gerekir. Bu nedenle her türden su kaynağı için düzenli ve sistematik bir hidrometeorolojik, hidrolojik ve hidrojeolojik veri tabanı oluşturulması lazım gelmektedir. İkinci başlık altında çoğu ülkenin gerçek ihtiyaçları ötesinde aşırı su kullandığı, su tüketiminin en yoğun gerçekleştiği tarım sektöründe kurumsal koordinasyonsuzluk ve yanlış sulama sistemleri yüzünden sudan ve sulamadan verim alınmadığı ve toprakların tuzlanıp çölleştiği ifade edilmiştir. Su gibi tarımsal alanlar da kıt olduğundan bunların bütünleşik şekilde yönetilmeleri ve verimli kullanılmaları önemlidir. Rapora göre, bununla ilgili ülkelerin siyasal, yasal, teknik ve idari yapılanmalarını gözden geçirmeleri gereklidir ve bu da ancak mali destekler ile olabilir. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun güvenli suya erişimi ve hijyenik atık tesisleri yoktur. Kentsel sanayi bölgelerinde atık su arıtma tesisleri su arzının çok gerisinde kalmış durumdadır. Dünyanın birçok yerinde hidroelektrik potansiyellerin sadece küçük bir kısmı gerçekleştirilmiş durumdadır. Artan nüfus karşısında daha geniş balıkçılık ve mesire alanlarına ihtiyaç doğmuştur. Birçok bölgede nehirler ulaşımın temel unsurlarıdır ve ülke içi su ulaşımının geliştirilmesi gereklidir.

³⁹⁶ **Mar del Plata Action Plan**, United Nations Water Conference, del Plata, Argentina, 25 Mach 1977, Issued by the Division for Economic and Social Information/DPI for the Department of International Economic and Social Affairs.
“http://internationalwaterlaw.org/bibliography/UN/UN_Mar%20del%20Plata%20Action%20Plan_1977.pdf”, Erişim: 19.06.2017, 10:00. İlgili kısım tamamen metnin ingilizce okumasına bağlı olarak yazılmış ve yorumlar orijinal metinden yararlanılarak tarafimca yapılmıştır.

Ülke için su kaynaklarının gıda üretimindeki rolünün önemine büyük vurgu yapılmaktadır.³⁹⁷ Bu nedenlerle suyun daha verimli kullanılması için birtakım enstrümanların geliştirilmesine öncelik verilmektedir.

a.2. Su Politikalarında Yeni Küresel Finans Mekanizmalarının Uygulamaya Sokulması

Öncelikle verimli ve adil su kullanımı ve su ekosistemlerinin korunması için etkili bir yasal çerçeve oluşturulması, ücretlendirme ve ekonomik teşvik gibi finansal mekânizmaların kullanılması tavsiye edilmektedir. Sonuç olarak bu başlık altında hükümetlerin vereceği finansal destek ya da kredilerle az su tüketen ve az su kirlüten yeni teknolojilerin uygulanması ve gerçek bedel üzerinden fiyatlandırma yapılması gerçekçi bir su siyasası için elzem görülmüştür. Suyun yeniden kullanılması ve geri dönüşümünün ekonomik yöntemleri için uygun prosedürler geliştirilmesi salık verilmiş, metropolitan, kentsel ve kırsal su arz sistemlerinin yeniden örgütlenme finansmanının güçlendirilmesine en yüksek derecede önem verilmiştir. Bu finansman modelinde ileri su arıtma teknikleri ve az kaliteli suların da kullanıma sokulması gibi yeni kavramlar olduğu söylenilen su arzını arttırıcı ve su sektöründe sermayeye yeni yatırım imkânları sunan alanlar açılmıştır. Dolayısıyla su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi³⁹⁸, tasarrufu ve etkin yönetimi özellikle az gelişmiş ülkelerde finansal destek koşuluna bağlanmıştır.³⁹⁹ Az gelişmiş ülkelerin bu finansman kaynaklarını ülke içi bütçeden

³⁹⁷ **Mar del Plata Action Plan**, s.67-71.

United Nations Water Conference, del Plata, Argentina, 25 Mach 1977, Issued by the Division for Economic and Social Information/DPI for the Department of International Economic and Social Affairs. “http://internationalwaterlaw.org/bibliography/UN/UN_Mar%20del%20Plata%20Action%20Plan_1977.pdf”, Erişim: 19.06.2017, 10:00.

³⁹⁸ Su kaynaklarının geliştirilmesi hususunda hidroelektrik santralleri, ülkelerin hidroelektrik potansiyellerinin araştırılmasından geliştirilmesine, bunun için gerekli ulusal teknik ve siyasal planlamalardan uluslararası destek ve finansmanlarına kadar çevre dışında her boyutuyla çok detaylı bir şekilde konu edilmiştir.

³⁹⁹ Ayrıca, “III: Tarımsal Su Kullanımı” başlığı, “B.Finansman Tavsiyeleri” kısmında finansmanın büyük ölçüde ulusal ve bölgesel finans imkanlarıyla, yerli insan gücü ve doğal kaynak kullanımıyla gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

karşılayamayacak durumda oldukları metinde zaten ifade edildiğinden bunun için özetle bütünleşik yaklaşımla yüzey ve yeraltı tüm su kaynakları ile su arz sistemlerinin geliştirilmesi ve yapısal dönüşümü için projeler bazında harekete geçilmesi ve bu projelerin de örtük şekilde dış finansmanla desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Yönetim aşamasında ise su kullanıcı birliklerinin ve yerel halk örgütlenmelerinin planlama ve finansman dâhil karar verme aşamalarında kollektif sorumluluk almaları ve su kullanımına özen göstermeleri teşvik edilmektedir. Bunları destekleyecek eğitici ve bilgilendirici programlar oluşturulması, okullarda ve tüm kamusal medyada suyun dikkatli kullanımına dair farkındalık yaratıcı bilgiler verilmesi önemlidir. Çevre, sağlık ve kirlilik kontrolü başlığı altında etkisi nispeten az olan evsel kullanımdan ziyade sanayi, tarım ve madencilik faaliyetleri ile büyük su kaynakları geliştirme yapılarının inşası kaynaklı insan sağlığını ciddi şekilde tehdit eden ağır su kirliliğine dikkat çekilmiştir. Bunun önlenmesi için caydırıcı yasal düzenlemelerin, denetimlerin ve teknik kontrollerin yapılması, gerekirse yeni veri toplama ve bilgi aktarım yöntemlerinin kullanılması ve bunların yanısıra denetleme, gözlem ve ölçüm tesislerinin inşa edilmesinin önemi vurgulanmıştır.⁴⁰⁰ Sanayi ve büyük su yapı projelerinin nerede, nasıl kurulması gerektiğinden deşarjlarını nasıl yapacaklarına kadar detaylı bir şekilde düzenlenmelerinin üzerinde ısrarla durulmuştur. Başlığın sonunda ise bu tedbirler ekolojik dengeleri gözetken bütüncül bir çevre planlamasının altına yerleştirilmiş, belli bir coğrafi sınır tanımayan su kaynaklarının bu doğasına uygun olarak gerçekleştirilecek ekonomik faaliyetlerle su konusu bölgesel olarak kalkınma anlayışıyla yeniden birbirlerine iliştilmiştir.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ **Mar del Plata Action Plan**, Paragraflar 34-40 ve s.24-25.

⁴⁰¹ **Mar del Plata Action Plan**, Paragraflar 84-103 ve s.51-56.

a.3. Küresel Bazda Yeni Su Politika Planlaması ve Yönetimi Önerisi: Bütünleşik Su Yönetimi

Mar del Plata ile politika, planlama ve yönetim başlığı altında insan ve çevre korumasını dikkate alan bütünleşik bir su yönetiminin çerçevesi çizilmiştir. Suyla ilgili yatırım planlarını birçok amaca yönelik şekilde ve tüm sektörel ihtiyaçları gözeterek yapmak dolayısıyla ulusal ekonomi ile bölgesel kalkınma arasında köprüler kurmak hayati görülmektedir. Her bir ülke disiplinlerarası bilgi temelli ulusal su çerçeve yönetim planlamasını yapmak, hedeflerine ana esaslar, stratejiler ve operasyon şemaları içeren programlarla ulaşmak ve her aşamada ulusal planın neresinde olduğunu kontrol edip kurum ve programlarını denetlemek durumundadır. Bunun için gerekli kurumsal düzenlemelerin yapılması, mevcut kurumlararası koordinasyonun sağlanması ve konuya uzman teknik elemanlar yetiştirilmesi çok önemlidir.⁴⁰² Birçok ülkenin yasal süreçlerinin karmaşıklığı, su hükümlerinin farklı yasalar ve yönetmelikler altında yer alması, özellikle modern su yönetim pratikleri ve tekniklerine dair ciddi yasal boşluklar olması ya da bunların bütüncül bir mevzuatının bulunmaması sonucunda su yönetiminde parçalı ve çok başlı kurumsal yapılanmaların ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Örneğin bazı durumlarda yasal hükümlerin ulusal karakteri ile yerel ve bölgesel otoritelerin düzenlemeleri arasında ya da geleneksel haklarla suyu kontrol eden devletin rolü arasında ciddi uyumsuzluklar ve çelişkiler ortaya çıkmıştır.⁴⁰³ Dolayısıyla mevcut su sorunlarına bir de karar alma ve uygulama aşamalarında yetki ve sorumluluk karmaşası eklenmektedir. Bu deneyimlerden alınan dersle her bir ülkenin mevcut yasal ve idari yapılarını gözden geçirmesi gereklidir. Kapsamlı bir mevzuatla su planlamasına koordineli bir yaklaşımın benimsenmesi bu noktada özellikle önem kazanmaktadır.

⁴⁰² **Mar del Plata Action Plan**, Md.49-52, s. 31, Md. 70-79, s.41, s.43. İlgili maddeler, DSI örneğindeki gibi, mühendislik altyapısına sahip su uzmanlarından oluşan yeni teknokratlar grubundan ve görevlerinden bahsetmektedir.

⁴⁰³ **Mar del Plata Action Plan**, Paragraflar 41-61, s.28-33.

Eğer ülkelerin anayasaları mücadele ederse arzu edilir ki su kaynakları yönetimi, muhafazası ve kirliliğe karşı koruma tek bir yasal enstrüman olarak hükme bağlansın. Mevzuattan beklenen bir diğer şey ise suyun ve büyük su mühendislik yapılarının kamusal zilyetliğinin kurallarını belirlemesidir. Mevzuat, toprak mülkiyet sorunu ve bundan kaynaklanan hukuki ihtilafları da kapsayacak şekilde yapılabilir. Ayrıca mevzuatın gelecekteki olası öncelik ve bakış açısı değişikliklerine uygulanabilecek esneklikte hazırlanması da planlama kapsamında akılcı bir diğer hamle olarak önerilmektedir.⁴⁰⁴

b. Brundtland Raporu ve Küresel Ekonomik Kriz Sonrası Su Politikalarında Dönüşüm

BM'nin alt örgütü UNEP bu süre zarfında biyolojik çeşitlilik ve iklim değişikliği gibi uluslararası işbirliği gerektiren konularda küresel çevre politikalarının yapılmasına etki etmeye başlamıştır. BM 1983 yılında oluşan ihtiyaç üzerine "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" kurarak (WCED) bir rapor yayınlamış ve su kaynaklarının kalkınma başlığı altında değerlendirilmesinin de yolunu açmıştır. 1987 yılında bu komisyona hazırlanan ve tarihe Norveçli Komisyon başkanından aldığı ad ile "Brundtland Raporu" olarak geçen metin ("Çevre ve Kalkınma Üzerine Dünya Komisyonu Raporu: Ortak Geleceğimiz-Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future") tüm ülkelerin su ve çevre geleceğine dair ortak bir menfaat bildirisi olarak hazırlanmıştır. Dönemin ekonomik ahvalinin detaylı bir portresini sunan Rapor'da 1980'lerin başarısızlığının en göze çarpan hususları ülke borçları ve kemer sıkma politikaları olmuştur. Afrika borç batağında bir kıta olarak resmedilir. Aynı şekilde Latin Amerika'daki borç krizinin

⁴⁰⁴ **Mar del Plata Action Plan**, s. 31, 49-50. Maddeler.

uluslararası finans sektörüne büyük tehdit teşkil ettiği ifade edilir. 1985 yılı itibariyle Arjantin, Brezilya, Meksika ve Venezuela'nın toplam borcunun dünya toplam borcunun %30'una ve içinde kalan bu miktarın da bankaların dünyanın diğer gelişmekte olan diğer ülkelere vereceği gerekli yardım miktarının üçte ikisine denk geldiği belirtilmiştir.⁴⁰⁵ 1970'de Latin Amerika ekonomik gelişme politikaları doğrultusunda dış borç alımına gitmiş ama küresel durgunluk ihraçların önünde engel teşkil edip para politikaları küresel faiz oranlarını yükseltince bankalar borç vermeyi durdurmuştur. Bu da gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemi haline gelmiştir. Çok taraflı Ticaret Forumları, GATT ve UNCTAD'ı sürdürülebilir kalkınmanın taşıyıcıları olarak atamıştır. Uluslararası ticaret için uluslar atayacakları lider bir ajansla bu kurumları ve enstrümanları değerlendirirlerse ticaretle ilgilenen uluslararası örgütler de doğal kaynak temelli ekonomik büyüme ve sürdürülebilir çevre konularında kendi faaliyetlerini buna uyarlayacak ve onlara destek olacaktır denilmektedir.⁴⁰⁶ Ülkelerin seçeceği bu lider ajans, “UNCTAD”, “GATT”, “OECD”, “CMEA” ve diğer ilgili örgütlerin ve anlaşmaların işlemlerindeki sürdürülebilirliği gözetecektir. Ulusötesi yatırımları garanti altına almak bir diğer hedeftir. Piyasadaki şirketlerin denizaşırı yatırımlarının son 40 yılda çok fazla arttığı belirtilmektedir. Dünya satışlarının %40'ı, net varlıkların %33'ü ve net kazançların %56'sı piyasada faaliyet gösteren 380 dev şirkete aittir. Sanayi pazar ekonomilerinin büyük bir oranı ulusötesi yatırımlarla gerçekleşmektedir. Ulusötesi şirketler mülkiyet ve iş ortaklıklarında büyük pay sahibi, birçok gelişmekte olan ülkenin imalat ve madencilik sektörlerindeki teknolojilerin tedarikçileridir.⁴⁰⁷ Dünya ticaretine,

⁴⁰⁵ UN, **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, Brundland, Oslo, 20 March 1987, s.75-76. (Değerlendirmeler, orijinal metin üzerinden tarafımızca yapılmaktadır.)

⁴⁰⁶ **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, “2.4 The Mandates of Multilateral Trade Forums” başlığı altında Paragraflar, 55 ve 56. “3.Ensuring Responsibility in Transnational Investment” başlığı altında Paragraf 57.

⁴⁰⁷ **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, “3. Ensuring Responsibility in Transnational Investment” başlığı altında 3. Madde, Box 3-3: The Role of Transnational Corporations.

doğal kaynakların çıkartılması ve hammadde alanlarında hükmetmektedirler. Bu şirketlerin ardındaki uluslara bakılmış ve %27'sinin İngiltere'ye, %23'ünün Amerika Birleşik Devletleri'ne, yine %23'ünün Japonya'ya ve %14'ünün ise Almanya'ya ait olduğu görülmüştür.⁴⁰⁸ Son zamanlarda gelişmekte olan ülkeler bu ulusötesi şirketlere sıcak bakmakta ve onlarla işbirliği yapmaktadır. Şirketlerle ilişki kurarken ulusal egemenlik ilkesine riayet edilmesine önem verilmelidir diyerek Rapor uluslara uyarıda bulunmaktadır. Bu şirketler yönetim becerilerini ve teknik uzmanlık bilgilerini paylaşıırken uzun vadede de sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde kar gütmeye amaçlarını realize edebileceklerdir. Ulusötesi şirketlerin çevre, “küresel ortaklıklarımız” ve ülkelerin diğer doğal kaynakları üzerindeki etkileri büyüktür. Buna rağmen ulusötesi şirketlerle ilgili uluslararası önlem ve tedbirler konusunda ciddi açıklar bulunmakta ve bu şirketlerle müzakere etmeyi aşırı şekilde zorlaştırmaktadır.⁴⁰⁹ OECD bu şirketler için bir (codes of conduct) etik kurallar çerçevesi formüle etmiştir. Uluslararası seviyede yaygınlaştırılması gereken teknoloji transferi ulusal ekonomilerin üretkenliklerinin artmasıyla ilişkilendirilerek metinde desteklenir. Özellikle sürdürülebilir kalkınma için çevre akıllı teknolojilerin gelişip yaygınlaşması, uluslararası teknoloji transferleri, uzmanlık hizmetleri ve araştırma işbirlikleri yoluyla gerçekleşmelidir. Bu ticari teknolojilerin hedef kitlesi ise bunları ödeyemeyecek ekonomik seviyelerdeki ülkelerdir.⁴¹⁰

Rapor çevre korumasının ve kalkınmanın birarada yürüyebileceğini ve kalkınmanın çevrenin tahribatına rağmen gerçekleştirilemeyeceğini ifade ederken ulusların gündemine ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramını da getirmiştir. “Ortak

⁴⁰⁸ UN Centre on Transnational Corporations, Environmental Aspects of the Activities of Transnational Corporations: A Survey, New York: UN, 1985'den aktaran **Our Common Future (Brundtland Report)**, a.y.

⁴⁰⁹ A.g.e, a.y.

⁴¹⁰ **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, “3. Ensuring Responsibility in Transnational Investment” Başlığı altında Madde 63-66.

Çabalar” (Common Endeavours)⁴¹¹ başlığı altındaki üçüncü ve son bölüm ise tüketimden geriye kalan ve ilk kez burada tanınan ortaklıklara ve bunların yönetimine ayrılmıştır. Hayatın dengesi okyanuslar, gezegen yönetiminin anahtarı mülk edinilemeyecek olan uzay ve küresel işbirliği için ortak Antartika, insanlığın küresel ortaklıkları olarak sunulmuşlardır. Ortaklıklar ilk kez burada küresel olarak tanımlanmıştır. Ortak çabaların diğer alt başlıkları çok anlamlı olacak şekilde barış, güvenlik, kalkınma ve çevreye ayrılmıştır. Çevresel stres çatışma kaynağı, çatışma da az gelişmişliğin nedeni olarak tanımlanmıştır. Bu denklemin değişmesi içinse kurumsal ve yasal değişiklik önerilerinde bulunulmuştur.⁴¹² Metnin birçok yerinde ortaklıklar için ‘küresel insanlık mirası’ terimi de kullanılmıştır.

Ekolojik ve ekonomik bağımlılık (interdependency) gerçekliklerinin ulusal egemenliğin geleneksel kavranışını dönüştürdüğü ve bu sürecin öznesinin ise paylaşılan ekosistemler içinde kalan küresel ortaklıklar olduğu ifade edilmiştir. Öncelikle bağımlılık ilişkisinin bir gerçeklik olarak sunulması ve kabulü önemlidir; sonrasında da ortaklıkların, ulus egemenliğini aşan bir kaynak alanı olarak herkese açılması gerektiği, uluslararası işbirliği ve üzerinde anlaşılan rejimler doğrultusunda hep birlikte yönetilebileceği savunulur. Lakin alt başlıklarda ortak alan diye tanımlanan okyanuslara dair ilk ilke ortak bir rejim belirlenmesiyle ikinci ilke ona toprak kıyısı olan bölgelerce yönetilmesinin zorunlu olduğunu şart koşar. Üçüncü ilkeye göre ise herhangi bir çevresel tehdit ve zarar durumunda bunları telafi etmek ulus devletlere düşmektedir.⁴¹³

⁴¹¹ “endeavours” sözcüğünün bir diğer kelime anlamı emektir.

⁴¹² **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, Böl.III.

⁴¹³ BM, Brundtland Raporu öncesinde ulus devletler ile ulusötesi şirketlerin iyi anlaşıyor göründüklerini aktarır. Metindeki ortak yönetim iddiasıyla birlikte ortak alanların ulus devletin egemenlik sınırları dışına çıkarıldığı görülür. “‘Res communis’ kaynaklar, değer alanlarıyla birlikte bölgesel ölçekte kaynaklarla toprak ilişkisine sahip olanların erişim, yönetim ve tasarrufuna bırakılır” ifadesiyle”, ilgili ulus devlet hukukuna ve düzenine bağlı özel şirketlere teslim edilir. Gaye Yılmaz’ın yorumuyla desteklenirse, bu tür konuların BM içinde başat hale geliyor oluşu, 1970’leri etkisi altına alan aşırı birikim ve kar oranlarındaki

Yöneten, belirsiz bir coğrafi tanımlamayla dışta bırakılan ulus devletler değilse kimdir, sorusunun cevabı kolaylıkla özel şirketler olarak yanıtlanabilir. Şirketler yönetecek, lakin çevresel ve ekonomik dışsallıkların yükünü ulus devletler üstlenecektir.

c. BM ve 1980 Sonrası Su Ajandası

1981-1990 yılları arası Birleşmiş Milletlerce "Uluslararası İçme Suyu ve Sanitasyon Onyılı" olarak ilan edildi. Bu sürede ülkelerin su ve sağlık sorunlarını çözmelerinde farklı yaklaşımların geliştirilmesinin önemi ortaya çıktı.

1990'da temiz su ve sanitasyon için 'bazıları için daha çok değil, herkes için biraz su sloganıyla' küresel bir toplantı Yeni Delhi'de yapıldı. 1951 "Kaynakların Korunması ve Kullanımına İlişkin Göl Başarı Konferansı", 1956 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'inin uzmanlarınca hazırlanan 'Bütünleşmiş Nehir Havzaları Anlayışına Dair Rapor', 1966 yılında Afrika'da UNDP tarafından fonlanan 'Büyük Barajların Toplumsal ve Çevresel Etkilerine Dair Rapor', 1971 'Bilim ve Teknolojinin Kalkınma Amaçlı Kullanılmasına Dair BM Dünya Eylem Planı', 1977 Mar del Plata ve Dublin Konferansı ile bütünleşik havza yönetimi anlayışının köşetaşları yerlerine oturtulmaya başladı.⁴¹⁴ 1990'daki bu toplantıyla da çevre ve sağlık koruması için su arzının yaygınlaştırılması, kalitesinin artırılması ve bu doğrultuda gerekli teknolojik ve siyasal araçların geliştirilmesi hususu bütünleşik su kaynakları yönetimi anlayışının tam da odağına yerleştirildi.⁴¹⁵ Bu toplantıda, kalkınma finansmanında öncelikle su arzı ve sanitasyona yönelinmesi; su sektörünün tüm kırsal ve kentsel kalkınma planlaması

düşüş ile ardından gelen enerji ve hammadde fiyatlarındaki hızlı ve aşırı yükseliş durumundan azade, sadece bir tesadüf olarak okunamaz. Gaye Yılmaz, **a.g.e.**, s.132.

⁴¹⁴ Luis A. Garcia, "Integrated Water Resources Management: A 'Small' Step for Conceptualists, a Giant Step for Practitioners", **Journal International Journal of Water Resources Development**, Volume 24, Issue 1: Theme Issue: Integrated Water Resources Management in Latin America, 31 January 2008, s.23-36, s.24.

⁴¹⁵ **The Dublin Statement On Water and Sustainable Development**, Guiding Principles, Principle No:4. Erişim: "<http://www.wmo.int/pages/prog/hwrrp/documents/english/icwedece.html#p3>".

süreçlerine daha iyi entegre olabilmesi için makul mali pratikler ve teknolojik uygulamaların devreye sokulması; düşük gelirli kentsel ve kırsal alanlara daha fazla su arzı tahsisatı yapılması; kurumsal reformların gerçekleştirilmesi ve sektörün her seviyesinde kadınların tam katılımının sağlanması ve topluluk yönetimlerinin güçlendirilmesi ilkeleri benimsenmiştir.⁴¹⁶ Bunların finansmanı içinse hükümetler, çok taraflı finans ve kalkınma örgütleri, bağışçılar, hükümet dışı sivil toplum örgütleri, imtiyaz sözleşmeleri ve bağışlar suretiyle yardıma davet edilmiştir. Bunları koordine edebilmek için de “Uluslararası İçme Suyu Arzı”, “Sanitasyon On Yılı” ve “Su Arzı ve Sanitasyon İşbirliği Konseyi”nin üstünde ajanslar arası bir Yürütme Komitesi oluşturulmuştur. 1990 yılının bir diğer suyla ilgili New York toplantısında BM, "Çocukların Bekası, Korunması ve Geliştirilmesi Deklarasyonu"nu yayınlayarak çocuklar için tüm toplumlarda gerekli temiz su ve sanitasyon koşullarının sağlanmasının hayati önemine dikkatleri çekti.

c.1. Dublin Konferansı ve Su Yönetişim Kavramının Gündeme Girmesi

1992'de gerçekleşen "Dublin Su ve Çevre Kalkınma Konferansı"nda BM, hayatın ve gelişmenin sürdürülebilir olmasında en önemli ve kıt bir kaynak olan suyun ekonomik değerine vurgu yaparak suyu bir ekonomik mal olarak tanımladı.⁴¹⁷ Yoksulluk ve hastalıkların azaltılması, doğal afetlerden korunma, suyun tasarrufu ve yeniden kullanılması, sürdürülebilir kentsel kalkınma, tarımsal üretim ve kırsal su arzı, sucul ekosistemlerin korunması, suyla ilgili çatışmaların çözülmesi ve bunlara dair bilgi tabanlı kapasite inşası konularından mütevellit eylem ajandası belirlendi. Kalkınma anabashiğı altında yerelmaklığıyla ikincilleşen ve araçsallaşan su, kıt ve rekabete açık bir meta olarak değerlendirildi. Dolayısıyla su yönetiminde çıkarları ortaklaştıracak en

⁴¹⁶ A.g.e., Guiding Principles, Principle No.3

⁴¹⁷ A.g.e., Guiding Principles, Principle No:4.

uygun ölçeğin bütüncül havza planlanması olduğu açıkça ifade edildi.⁴¹⁸ Suyu evde en çok kullanmaklığıyla idarenin temel dinamiklerine vakıf ve suya erişim sorunlarında bir o kadar madur olan kadınların suyun tedariki, yönetimi ve korunmasına dair tüm yönetsel süreçlere katılımının sağlanmasının kalkınma için gerekliliğine yine önemle vurgu yapıldı. Hizmetlerin yerinde verilmesi ilkesi (subsidiarity) üzerinde durulurken bu hizmetlerin suya erişemeyen kesimlere doğru geliştirilmesi ve suların kalitesinin yükseltilmesine yönelik ekonomik ilke ve teşviklere, gereken önemin verilmesi çağrısında bulunuldu. Bu doğrultuda kirletenin ödemesi ve suyun gerçek değerine göre fiyatlandırılması gibi finansal mekânizmalar ile koruma ve önlem yatırımlarının yapılacağı alanlarda temel iklimsel ve hidrolik verilerin toplanması ve felaketlere karşı tahmin ve hazırlık teknolojilerinin üretilmesi gibi teknolojik mekânizmalar devreye sokuldu.⁴¹⁹

Yönetim kısmında ise "su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi su kullanıcılarından, planlamacılara, bu konuda politika üretenlerden genel kamuya kadar herkesin her seviyede katılımını içeren katılımcı yaklaşıma dayanmalıdır"⁴²⁰ ilkesi benimsenmiştir. Böylece, bütünleşik havza planı üzerine inşa edilen yönetim modelinin taslak bir yönetişim planı olduğu da ana hatlarıyla ortaya konmuş oldu.

c.2. Rio ve Habitat Gündem 21 Konferansı: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Genişletilmesi

Yine aynı yıl yani 1992’de Rio de Janeiro’da yapılan “BM İnsan Yerleşimleri Habitat Gündem 21 Konferansı”nda Dublin’in katılımcı yaklaşımı detaylandırıldı ve su yönetim modelinin içeriğini tamamlayacak şekilde temel uygulayıcılar ve karar

⁴¹⁸ A.g.e., The Action Agenda, Resolving Water Conflicts ve Capacity Building paragrafları.

⁴¹⁹ A.g.e., The Action Agenda, The Knowledge Base paragrafı.

⁴²⁰ A.g.e., Guiding Principles, Principle No:2.

mercileri ‘devlet, sermaye ve sivil toplum’ üçlüsü olarak tanındı. Suyla ilgili genel konular sürdürülebilir gıda üretiminde su, sürdürülebilir kentsel ve kırsal kalkınmada su ve bunlar için sürdürülebilir su kaynakları gelişimi oldu.⁴²¹ Rio Konferansı’nın küresel insani işbirliği ve barış çağrısı ise ilk Brundlandt Raporu’nun dillendirdiği "Yeryüzü Sözleşmesi"ydi (Earth Charter).⁴²² Uluslararası değerler ve ilkeler deklarasyonu olan ‘BM Yeryüzü Sözleşmesi’nin kısa bir versiyonu üzerine Rio’da uzlaşıldı ve bu taslak üzerinden geliştirilmesinin önü açıldı. Ekolojik bütünlük, sosyal ve ekonomik adalet ilkeleriyle dikkat çeken ve gelişmiş ülkelerce itiraz konusu olan Deklarasyon, yerlilerin ve azınlıkların haklarına ayrı bir önem verilmesini salık verdi.⁴²³ Nitekim Rio ‘İlke 22’ yerli halkların ve diğer komünitelerin hayati önemine özel vurgu yaparak uluslararası yasal bir enstrüman olarak Uluslararası Emek Örgütü (ILO) Konvansiyonu (No.169)’nu imzaya açtı. Konvansiyon halkların geçmişten beri sahip oldukları, işgal ettikleri ya da kullandıkları topraklarıyla olan dinsel ve kültürel ama öncelikle varoluşsal bağlarının daha fazla anlaşılmasını ve korunmasını garantiye alıyordu.⁴²⁴ Bunlarla birlikte dikkate değer bir diğer husus da çevre ve sürdürülebilir kalkınma konusunda ortak ama farklılaşmış sorumluluklar (common but differentiated responsibilities-CBDR) kavramının kabul edilmesi oldu.

⁴²¹ Serhat Salihoglu, “Küresel Su Siyaseti Nedir?”, içinde Tayfun Çınar, **a.g.e.**, s.3-42, s.39.

⁴²² Fikir ilk önce Roma Klubü üyesi olan Maurice Strong ve Mikhail Gorbachev tarafından 1987 BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nda öne sürüldü. Gelişmekte olan G77 (Gelişmekte olan ülkeler ve Çin) tarafından reddedildi. Rio’da Butros Gali tarafından yeniden gündeme getirildi. 1994’te Hollanda öncülüğünde bu adla ve amaçla bir sivil toplum örgütü kuruldu. Yeryüzü Sözleşmesi Komisyonu tarafından yazımı 2000’e kadar sürdü. Yazım komitesinin başkanı da fikrin bir diğer yaratıcısı olan Steven Clark Rockefeller’di. Metin son haliyle 2000 UNESCO toplantısında kabul edildi. Metin sınır tanımayan mühendisleri fakir ülkelere gönüllü hizmet etmeye sevkederken dünyanın tüm dinsel ve azınlık topluluklarından geniş destek gördü.

“<https://www.clubofrome.org/about-us/history/>”

“<https://recyclewashington.wordpress.com/2010/04/29/unraveling-the-club-of-rome-part-1/>”

ve “<http://earthcharter.org/discover/history-of-the-earth-charter/>”, Erişim: 14.09.2017 19.45.

⁴²³ **Earth Charter**, III. Social and Economic Justice, No:12.

“<http://earthcharter.org/discover/the-earth-charter/>”, Erişim: 14.09.2017 20.30.

⁴²⁴ Günther Handl, “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 16 June 1972 and The Rio Declaration of Environment and Development, 14 June 1992”, **Audiovisual Library of International Law**, UN, 2012, s. 7.

Sonrasında müteakip Birleşmiş Milletler zirve ve konferanslarında güvenli, yeterli, kabul edilebilir, fiziksel olarak erişilebilir ve madden bedeli karşılanabilir su ve sanitasyon, her bir ülkenin herhangi bir ayırım gözetmeksizin garanti etmesi gereken yükümlülükleri olarak ele alındı.⁴²⁵ 1994 “Noordwijk İçme Suyu Arzı ve Çevresel Sanitasyon Bakanlar Konferansı” ve “BM Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferans”larında yoksulluk, çevre ve su konularının birlikte ele alınması için eylem programları başlatıldı. 1995 “Kopenhag Dünya Kalkınma Toplantısı” ve “Pekin Dünya Kadın Konferansları”nda kamusal dağıtım sistemlerine ve kadının suya erişimde özel olarak yaşadığı zorluklara değinildi. 1996 “Habitat İstanbul ve Roma Dünya Gıda Toplantıları”nda gıda sorunuyla birlikte gıda üretimi için kullanılan ve tüketilmekte olan sulak alanlara odaklanıldı.⁴²⁶

c.3. Dünya Su Forumları

Temelleri 1977 yılına dayanan ama ancak 1996 yılında BM şemsiyesi altında kurulan Dünya Su Konseyi'nin (World Water Council-WWC) düzenlediği 1997 Marakeş 1. Dünya Su Forumu daha sonra devamı gelecek ve su gündemini belirleyecek çok önemli toplantılar serisinin başlangıcıydı. 2000 Lahey 2. Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansı'nda BM Milenyum Deklarasyonu yayınlanarak temiz suya erişemeyen insanların sayısını yarıya indirmek hedefi için 2015 tarihi belirlendi. Forum'da gündeme gelen ‘BM Dünya Su Değerlendirme Programı’ (UN World Water Assessment Programme-UN WWAP) aynı yıl kabul edildi. Program kapsamında UNESCO her üç yılda bir ‘Dünya Su Raporu’ yayınlanmaya başladı. “UNDP” (BM Kalkınma Programı), “UNESCO”, “BM Habitat”, “UNDESA” (BM Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü), “WHO” (Dünya Sağlık Örgütü), “UNIDO” (BM Sanayi

⁴²⁵ UNDP, **Human Development Report**, 2016, s.13.

⁴²⁶ Serhat Salihoğlu, “Küresel Su Siyaseti Nedir?”, içinde Tayfun Çınar, **a.g.e.**, s.3-42, s.40.

Kalkınma Örgütü), “WMO” (Dünya Meteoroloji Örgütü), “UNEP” (BM Çevre Programı), yönetici kuruluşlar olarak programı üstlenirlerken; “UNICEF”, “UNHCR” (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği), “IFAD” (Tarımsal Kalkınma Uluslararası Fonu), “IBRD” (Dünya Bankası Grubu) da işbirliği kuruluşları olarak öne çıktılar. 2001 “Bonn Uluslararası Temiz Su Konferansı”nın öncelikli gündemi yönetim ve ülkelerin mali kapasitelerinin geliştirilmesine dair politikalara ayrıldı. 2002 “Dünya Sürdürülebilir Gelişme Toplantısı”nda sanityona odaklanılarak buna uygun bir uygulama planı devreye sokuldu.⁴²⁷ 2003'te Kyoto'da 3. Dünya Su Forumu gerçekleştirildi ve Bakanlar Deklarasyonu'nda iyi yönetim, kapasite geliştirme ve finansmanın en önemli konular olarak benimsendiği ifade edildi. Su teknolojilerinin transferi forumun en fazla üzerinde durulan teknik konusu oldu. ABD'nin imzasını çektiği ve 2016'da 200 imzayla yürürlüğe giren “Kyoto İklim Protokolü” burada şekillendirildi. 2006 Mexico City 4. Dünya Su Forumu suyun yereldeki finansmanı konusunu merkeze aldı. Yerelin finansmanında istenilen noktaya gelineemediği ifade edilirken uluslararası finans kurumlarının yerel yönetimlerle nasıl daha iyi işbirlikleri kuracaklarına dair eski yol haritaları tekrar masaya konuldu. Ana tema başlığı ‘Bridging Waters’ olan 2009 İstanbul 5. Dünya Su Forumu'na, başlığıyla uyumlu olacak şekilde “AquaFed”in (Uluslararası Özel Su Operatörleri Federasyonu-the International Federation of Private Water Operators) inisiyatifi ele almak ve özel sektörün kamusal su hizmetlerine erişimini geliştirmek sloganı damga vurdu.⁴²⁸ Sular arasında köprü kurmak daha çok özel sektör ile güçlendirilmeye çalışılan yerel yönetimler arası işbirliklerini teşvik etmek anlamına geliyordu. Nitekim yerel ve bölgesel otoritelerin tarihe geçen tanınırlığı olarak

⁴²⁷ A.g.e., a.y.

⁴²⁸ Gerard Payen, “Seizing Initiative: How the Private Sector Can Help Improve Access to Public Water Services”, **Words into Action Delegate Publication for the 5th World Water Forum**, İstanbul 2009, s.90-91.

‘İstanbul Su Mutabakatı’ kabul edildi.⁴²⁹ Buna göre Bouges belediye başkanının “su yönetiminin en güçlü olduğu ülkeler desentralizasyonun en güçlü olduğu ülkelerdir, yerel ve bölgesel otoriteler merkezi bir rol oynarlar” ifadesinde en açık şekilde destek verilen desantralizasyon ilkesi ve su yönetiminde yerel otoritelerin asli aktörler olması Mutabakat’ın öncelikli hedefleri oldu.⁴³⁰ Böylece uluslararası sermaye ulus devleti aşarak yerele daha rahat ulaşabilecekti. Nihayetinde Milenyum Kalkınma Hedefleri’nin hala çok gerisinde olduğumuzun kabul edildiği toplantıdan gelişmekte olan ülkeler yine hayalkırıklığıyla ayrıldılar. 2012 Marsilya 6. Dünya Su Forumu’nun ilk öncelik teması herkesin suya erişiminin garanti edilmesi ve su hakkı oldu. Lakin önceliğin hedefleri içinde en öne çıkanı 2015’e kadar tüm ülkelerin yerel yönetimlerinin en az yarısının gerekli finansal düzenlemeleri yapmış olmalarıydı. Gerekli finansal düzenlemelerin mekânizmaları dış borç, subvansiyon ya da uluslararası yardımlar iken bunların yereldeki muhatapları ise özel ve topluluk temelli su işletmeleri idi.⁴³¹ 2015 Daegu, Kore 7. Dünya Su Forumu ise, bütünleşik su kaynakları yönetiminin ve su yönetim modelinin, ya çok fazla su (sel), ya çok az su (kuraklık) ya da çok fazla su kirliliği ile malul Asya Pasifik ülkelerinde dahi genel kabul gördüğünün ve artık sadece bu modele uyumlaştırma sorunlarıyla ilgilenildiğinin somutluğa kavuştuğu yer oldu. Bütünleşik su kaynakları yönetiminin “AKILLI” (SMART) uygulaması ise dev tuzdan arıtma tesisleri, mega barajlar gibi büyük su yapılarının gerçekleştirilmesinde en son bilimsel gelişme ve teknolojilerin kullanılması amacını ifade etmek için tercih edilmişti. Gelişmiş ülkelerin bu tür büyük projelerini çoktan tamamladıkları gözönüne alındığında bu pilot projelerin

⁴²⁹ Dünya Su Konseyi, UCLG: Birleşmiş Şehirler ve Yerel İdareler, ICLEI: Süreklilik için Yerel İdareler, 5. Dünya Su Forumu, İstanbul Su Mutabakatı, Yerel ve Bölgesel İdareler Bildirimi. Erişim: “http://www.worldwaterforum5.org/fileadmin/WWF5/Preparatory_Process/political_process/istanbul_su_mutabakati_son.pdf”

⁴³⁰ “[http://www.worldwaterforum6.org/news/single/article/the-istanbul-water-consensus-pact-historical-recognition-of-local-and-regional-authorities/?tx_ttnews\[backPid\]=81&cHash=b0a3a85c5e0da9250ef7d89165b4cd82](http://www.worldwaterforum6.org/news/single/article/the-istanbul-water-consensus-pact-historical-recognition-of-local-and-regional-authorities/?tx_ttnews[backPid]=81&cHash=b0a3a85c5e0da9250ef7d89165b4cd82)”, 18.06.2017 19.24

⁴³¹ “<http://www.worldwaterforum6.org/commissions/thematic/priorities-for-action-and-conditions-for-success/priority-for-action-11/>”, Erişim: 18.06.2017 19.35

gelişmekte olan ülkelerde uygulanacağı belirtilmektedir.⁴³² Lakin büyük su yapılarına karşı gelişmiş ülkelere yükselen itirazlar ve toplumsal muhalefet bunların faydadan çok zararları olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu tür projeler finans ve emek yoğun kompleks süreçleri gerektirir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin böylesi ileri teknolojilere ve yeterli finansmana sahip olmadığı, dolayısıyla ancak uluslararası finans kuruluşları ve özel şirketlerin yatırımlarıyla bu projelerin gerçekleştirilebileceği açıkça ortadadır. Bunu destekler şekilde forumun politik tema kısmında Bakanlar toplantısının sonucu olarak su yönetişiminin güçlendirilmesi için gerekli finansman, uluslararası finans desteğine bağlanmıştır.

c.4. BM ve Su Hakkı

Özellikle suya erişemeyenlerin uhdesinde sorunsallaştırılan ve herkesin suya erişim hakkı olması gerektiğini iddia eden ‘hak yaklaşımı’, su piyasa düzeneğinin içinde ve piyasa mekânizmalarının karşısında konumlandırılır. Genel olarak fiyatlandırma, özelleştirme ve katılımcı yaklaşımın zıt kutbu olarak algılanan su hakkı tartışmaları BM nezdinde sürekli fiyatlandırma, özelleştirme ve yönetimle birlikte ele ele ve ilkinde zarar vermeden geliştirilmiştir. 1979 “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) ve 1989 “Çocuk Hakları Sözleşmesi”nin dolaylı olarak ifade ettiği suya ve sanıstasyona erişimin gerekliliğinden sonra BM ilk kez suyun ve sanıstasyonun bir insan hakkı olarak tanınması yolunda Kasım 2002 Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu'nun 15. numaralı Genel Yorumuyla doğrudan adımını atmış ve su ve sanıstasyon hakkını adapte etmiştir. Madde 1.1.'de ‘insan hakkı olarak su’, insanın haysiyetli bir yaşam sürmesi için zaruridir denmektedir. Bu hak, herkese kafi miktarda, güvenilir, kabul edilebilir, fiziksel olarak erişilebilir ve kişisel ve evsel

⁴³² “<http://www.iwrm-smart2.org/>”, Erişim:19.06.2017 14.20

kullanım için madden karşılanabilir bir su hakkı şeklinde tanımlanmıştı.⁴³³ 2003'te Dünya Sağlık Örgütü'nün 'Su Hakkı (Right to Water) Raporu'nda Kofi Annan, suyu yine öncelikle bir ihtiyaç ve sonra da bir su hakkı olarak tanımlıyordu. Raporda Gana'lı 12 yaşındaki kız çocuğu Napogo Gurigo'nun ailesine su getirmek için hergün saat 5.30'da kalkıp 3 saatlik yürüyüş mesafesindeki su çukuruna gidişinin ve bu çamurlu suyu kaynatmadan hayvanlarla ortak bir şekilde içmek dâhil her iş için kullanışlarının hikayesi anlatılır. Her 15 dakida bir çocuk ishal ve su kaynaklı bir hastalıktan ölmektedir. 1998'de Afrika'da 308 bin kişi savaştan, 2 milyon kişi ise ishal ve suya erişememekten ölmüştür. '2002 WHO Raporu'na gönderme yapan metin, insan haklarını sivil, kültürel, ekonomik ve sosyal hakların bir bütünü olarak tanımlar. Temel olarak insan hakları birey ve devlet arasındaki ilişkileri temel alır ve 'saygı', 'koruma' ve 'yerine getirme' ilkeleriyle gerçekleştirilir. Su hakkı da aynı şekilde devletlerin saygı duyması, koruması ve suya erişim için gerekli tedbirleri almasını gerektirir. Saygı duymak, hükümetlerin çıkaracağı anlaşmalarla sağlanır ve devletlerin suya erişime engel olmaması demektir. Korumak, devletin şirket tarzı örgütlenmelerin su hakkına müdahalelerinden bireyleri korumaktır.⁴³⁴ Bu hakkın niteliği de az sonra belirtilecektir.

Devletlerin gerekli minimum su ihtiyacını karşılamak yükümlülüğü vardır. Minimum su ihtiyacı da insanların dehidrasyon ve hastalıktan ölmesinin önüne geçecek kadar sudur.⁴³⁵ Suyu üçüncü tarafların olumsuz dahlini engelleyerek hem mevcut erişimi garantiye almak hem de su hakkına engel olacak eylemlerin kontrol edilmesini sağlamak, korumak ilkesinin gereğidir. Devletler su hakkı için tehlike teşkil edecek tek

⁴³³ United Nations General Assembly, Resolution A/RES/64/292, July 2010. General Comment No. 15. The right to water. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, November 2002. "http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml", Erişim: 29.06.2017 19.30 ve John Scanlon, Angela Cassar, Noemi Nemes, "Water as a Human Right?", **IUCN Environmental Policy and Law Paper No:51**, UNDP-IUCN: World Conservation Union, Cambridge, 2004.

⁴³⁴ WHO, **Right to Water**, February, 2003, s.4.

⁴³⁵ **A.g.e.**, s.9.

aktörler değildir. Şirketlerin su hakkını sınırlandırma ve toplulukların su arzına müdahil olma potansiyelleri öncelikle kabul edilir. Fabrikalar suyu kirletir, modern büyük ölçekli tarım suyu futursuzca kullanılabilir veya kirletebilir ya da sanayi atıkları içme suyunun kalitesini büyük ölçüde bozabilir. Bireyler doğrudan suya erişimi engelleyebilir ya da şirketler fiyatlandırmayla su hizmetlerinin alıcılarını zor durumda bırakabilir.

Özelleştirme çok tartışmalı olsa da son on yıllarda çok ciddi bir boyuta ulaşmıştır ve şirketler, insanlara su kamyonlarıyla su tedarik etmekten adanmış su şebekeleriyle iyi hizmetler sunacak kadar işlerinin ölçeğini ve kalitesini arttırmışlardır. Devletler bu durumda özel şirketleri insan hakkı olarak suya dair kurallara uymaya sadece teşvik etmekle görevlidir.⁴³⁶ Devletler ve yerel yönetimler dışındaki diğer aktörlerin su hakkı ile ilgili rolleri, faaliyet ve sorumluluk alanları net bir şekilde belirlenerek yönetişime dâhil edilir. Vatandaşlar finansal olarak haklarını garantiye alabilirler. Devletlerin garanti altına alması gerektiği halde en temel kalemlerin inşası ve finansal sorumluluğu gelişmemiş ülkelerde yeniden vatandaşlara yüklenerek bunlara su kaynakları ve tualete bağlantılarını kolektif eylemleriyle kendilerinin yapması tavsiye edilmektedir. Suyun denetimi ve kirliliğine dair de üçüncü tarafların yani şirketlerin ihlal ve istismarlarına karşı vatandaşların sorumluluk olarak devleti bilgilendirmesi beklenmektedir. Özel şirketlerin kaynakları kötü kullanımlarına ve sanayi üretimindeki ihlallerine karşı da alan sınırlı tutularak suyun arzından ziyade suyu kirletmek kapsamında yasal düzenlemelerle bunların halka karşı sorumlu olmalarının sağlanmasından bahsedilmektedir. Profesyonel dernekler, yerel klüpler ve topluluklar gibi yerel devlet dışı örgütler de insanlardaki su hakkı bilincini ve buna dair eyleme geçme kapasitesini geliştirmekle görevlendirilirler. Bu örgütlerin görevleri arasında

⁴³⁶ A.g.e.,s.29.

yerel yönetimlerin siyasalarına katkıda bulunmaları, yerel hizmet tedarikçilerini desteklemeleri ve insanları suları düzgün kullanmaları için bilinçlendirmeleri de vardır. Bunların uluslararası olanları ise bir ya da birden fazla ülkede aktif olarak yerel kurumlara eğitim ve teknik yardım vermelidirler. Uluslararası siyasaların şekillendirilmesinde ve sınıraşan sularla ilgili uzlaşmazlıklarda daha aktif olmalıdırlar. BM'nin uzman alt örgütleri ve programları alınan karar doğrultusunda çalışmalı ve tarafların bunlara uymasını garanti altına almalıdır. Özellikle fiyata duyarlı talep yaklaşımlarını destekleyerek zaten borçlu olan hükümetlerin insan hakkı konusundaki kapasitelerine borçların zarar vermesini engellemelidir. Yoksa hükümetler özelleştirmelere başvurmak zorunda kalacaklardır. Açıkça ve kısaca BM örgütleri vatandaşların ya fiyatlarla suyu finanse etmek ya da ekonomik liberalizasyonun gerektirdiği borç rahatlatıcı özelleştirmelere razı gelmek gibi aynı sistemin iki ucu keskin ve farklı dinamikleri arasında bir tercihe zorlanmalarında aktif bir rol oynayacaktır. Yerelden çok uluslu şirketlere kadar ulusal ve uluslararası özel hizmet sağlayıcıları ise diferansiyel maliyet kurtarıcıları olarak daha da ileri fiyatlandırmalarla hizmetleri verirken su ücretlerini ödeyemeyenlere karşı hizmeti kesmekten alıkoyulmalıdırlar.

Devlet ve vatandaşlar arası ilişki alanına ait karar aşamalarında özel şirketlere kamu gücüne dair özel misyonlar yükleyen Rapor, şirketlerin halkın kararlara katılımını garanti edip onlara doğru bilgi vermeleri gerektiğini söylemektedir. Dünya Ticaret Örgütü ise ticaretin kurallarını koymasına gereken örgüt olarak belirtilir. Hükümetlerarası pazarlıklarda bir forum gibi hareket edip bağlayıcı uzlaşma kararları verecektir. Özel ve

kamusal araştırma cemaatlerinin ise insan, su hakları ve etiği gözardı etmeden yeni alanlar tanımlaması ve hizmet tedariki için yeni teknolojiler geliştirmesi elzemdir.⁴³⁷

Mart 2008'de BM bağımsız bir uzman atayıp üç yıllığına gelişmeler için rapor ister. 2011'de bu görevi bir üç yıl daha uzatır. Sonuç, 2009 yılında UNESCO'nun 7-8 Temmuz tarihli Paris “Su Hakkı Toplantısı”dır. UNESCO, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi'yle (“Office of the High Commissioner for Human Rights- OHCHR”) birlikte ortak eylem önceliklerini ifade eden bir rapor yayınlamıştır. Burada örgüt, Brezilya, Güney Afrika, Belçika ve Filipinler'deki yenilikçi siyasalara ve özgün su hakkı uygulamalarını örnek vererek öncelikli tavsiyelerde bulunuyordu. WHO'nun raporunun başlıklarını kısaca tekrar eden bu metin, Binyıl Kalkınma Hedeflerine uyulması için su hakkına dair eyleme geçmemenin her anlamda maliyetli olduğuna vurgu yapmıştır.

28 Temmuz 2010'da 64/292 BM kararı ile Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ilk kez açıkça su ve sanitasyonun insan hakkı olduğunu ve bu hakkın tüm insan haklarının tahakkuk etmesi için birinci derecede önem taşıdığını kabul etti. Bu kararla birlikte BM, tüm uluslararası örgütleri finansal kaynak yaratmaya, kapasite inşa etmeye ve özellikle gelişmekte olan ülkelere teknoloji transfer ederek yardım etmeye davet etti.

2010 Ağustos'ta OHCHR, UN Habitat ve WHO'nun bir diğer raporu “Fact Sheet 35”te su hakkıyla ilgili yanlış anlaşılmalara başlığı altında BM net bir şekilde su hakkının karşılanabilir bir suya erişim demek olduğunu ve asla bedava suya erişim anlamına gelmediğini çok net bir şekilde ifade etmek ihtiyacı duydu.⁴³⁸ Yine ilk metnin saygı, koruma, yerine getirme ve tedbir ilkeleri tekrar edildi ve özel sektörün çok önemli su aktörleri olduğu ve 2025 yılına kadar büyük çaplı tarım ve sanayi için de en önemli su

⁴³⁷ A.g.e., s.32-36.

⁴³⁸ UN, **Right To Water**, Fact Sheet No:35, 2010, s.11.

tedarikçileri olacakları söylendi. Şirketlerin suyun iş yerlerinde kullanımı konusunda önemli etkileri olduğu ve ILO'nun 161 No'lu Konvansiyonu'na göre işverenlerin işçilerin sağlığı ve güvenliği için içme suyuna ve sanitasyona erişimi sağlamada sorumluluklarını yerine getirdikleri hatırlatıldı. Uluslararası insan hakları hukukuna göre hiçbir doğrudan sorumlulukları olmamasına rağmen uluslararası şirketlerin hem kamuoyunun beklentilerine yanıt hem de kendi inisiyatifleri doğrultusunda şirket sosyal sorumluluğu olarak su haklarına dikkat ettikleri ifade edildi. Hatta Rapor'da, birçok şirket BM Küresel Kompakt'ın insan haklarını ve emek standartlarını da içeren on ilkesini imzalamış ve uluslararası cemaate saygılarını göstermiştir denilmektedir.⁴³⁹

2011 Mayıs'ında BM Dünya Sağlık Kurulu kararıyla WHO, diğer tüm sektörlerarası ilişkilerin ve su hakkıyla ilgili diğer BM alt örgütlerinin yek parça hareket etmesini sağlayacak bir örgüt olarak öne çıkarıldı.⁴⁴⁰

2012 ve 2013 atanmış BM Özel Raportörü'nün raporları ile 2013 “BM Avrupa için Ekonomik Komisyon (UNECE) Raporu”, su ve sanitasyonun birleşik ve sürekli bir insan hakkı olarak işletilmesinin ilkelerini, aktörlerin rollerini ve insan hakkı olarak su ve sanitasyonun maliyetlerine göre BM'ce yapılan formülasyonun ülkelerin politikalarına ve yasal çerçevelerine şimdilik nasıl uygulandığını ve nasıl uygulanması gerektiğini inceleyen uzman raporlarıdır.⁴⁴¹

Bundan sonraki birçok BM Toplantıları'nda ve metinlerinde Stockholm, Mar del Plata, Brundtland Raporu ve Dublin Bildirisi gibi suya dair örgütün benimsediği ve

⁴³⁹ A.g.e., s.30-32.

⁴⁴⁰ “http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml”, Erişim: 12.07.2017 10:45.

⁴⁴¹ Bknz. Catarina de Albuquerque, United Nations Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation with Virginia Roaf, **Good practices in realising the rights to water and sanitation**, United Nations, February 2012 (A/HRC/24/44); Catarina de Albuquerque, **Report of the Special Rapporteur on the Human Right to Safe Drinking Water and Sanitation**, 11 July 2013; UNECE, WHO, **The Equitable Access Score-card supporting policy processes to achieve the human right to water and sanitation** (Protocol on Water and Health to the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes), Geneva, October 2013.

yaygınlaştırmaya çalıştığı en temel su politika, ilke ve yöntemlerin ortaya konduğu metinler üzerinde ince rötüşlar yapıldı. Suyu erişim bir haktan çok fiyatlandırılarak sağlanacak bir talep ve ihtiyaca karşılık geliyordu. Suyun ekonomik bir mal olarak görülmesi ve özelleştirilmesine karşı gelişen sivil inisiyatiflerin de sayesinde birçok ülkede su hakkına dair farkındalıklar da artıyordu.⁴⁴² Zira gün geçtikçe çoğalan ve çeşitlenen sorunlar ve eşitsizlikler BM'nin piyasa destekli projeleriyle bu ülkelerde kalıcı ve başarılı çözümlerle buluşamıyordu. Herşeyden evvel 2010'a kadar BM suyu bir insan hakkı olarak tüm üyelerine kabul ettirip buna dair bir karar çıkaramamıştı. Su hakkına dair metinlerin kendisinde bile su hakkı, özelleştirme veya fiyatlandırma kısıncında yönetim ilkelerine teslim edilen dar bir alana hapsedilmişti. Bu süreçte buna karşı gelişen refleksler doğrultusunda gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde kimi adımlar atıldı ve yasal önlemler alındı. 1992'de Ermenistan, 1995'te Etopya, 1996'da Güney Afrika, Uganda, Zambiya ve Gambiya, 2008'de Ekvator, 2009'da Bolivya gibi kimi Latin Amerika ve Afrika ülkeleri su hakkını en temel insan hakkı olarak anayasalarına ekledi. Hollanda ve Uruguay, referandumla yaptıkları anayasa değişiklikleriyle suyun özelleştirilmesini yasakladılar.⁴⁴³ İlk kez önceliklendirildiği uluslararası örgütlerin hazırladığı metin ve pratiklerden günümüze değinki süreçte su hakkı suyun ekonomik bir mal olması boyutuyla birlikte ele alınsa da bu doğrultuda tasarlanan hiçbir ekonomik önlem fiyatlandırma mekânizması kadar destek görmedi.⁴⁴⁴ Hal böyleyken fiyatlandırma ve su hakkı dengesinde fiyatlandırma hep ağır basan taraf oldu ve su hakkı tartışmalarını gölgeledi. Su hakkı küresel siyasi atmosferde herhangi bir yasal dayanağı olmayan retorik bir kavram olarak kaldı. Bu süreçte geliştirilen

⁴⁴² Tolga Şirin, “Su Hakkı ve Suyun Özelleştirilmesine Karşı Bazı Anayasal Tecrübeler”, içinde Edt. Nuran Yüce, Karolin Hasenpuch, Erkin Erdoğan, **Türkiye’de Suyun Özelleştirilmesi ve Su Hakkı**, Sosyal Değişim Derneği, 1.Baskı, Mart 2012, İstanbul, s.16-23, s.19-22.

⁴⁴³ David Hall, Emanuele Lobina, Robin de la Motte, “Making water privatisation illegal: new laws in Netherlands and Uruguay”, **Public Services International Research Unit (PSIRU)**, Nov.31, 2004.

⁴⁴⁴ UN, **Human Development Report**, 2006, s.8.

bütünleşik su kaynakları yönetişimi kapsamında desantralizasyon ilkesine dayanarak yerel yönetimlerle uluslararası sermayenin buluşturulması ve özel mülkiyetle kamusal mülkiyet arasında paylaştırılan suya serbest piyasa ekonomisi yöntem ve ilkeleriyle değer biçilmesi, BM'nin su alanına dair en somut ve net katkıları oldu. Suya erişim hakları ve su adaleti konusunda ise insanlık adına ortak küresel bir eylem planı yapabilmek ve bunu uygulayabilmek için uluslararası işbirliği ve ulusal stratejik taahhütlerle bu konuda ortak bir tutum sergilenmesi yolunda soyut çağrılara çıkılmaktan başka bir çözüm henüz siyaseten üretilmedi.

B. Uluslararası Finans Kuruluşları, Şirketler ve Su: GATT, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, IMF ve Uluslararası Su Şirketleri

Su hizmetlerine Dünya’da bölge bazında bakıldığında suların Kuzey Amerika’da %95’i, Batı Avrupa’da %80’i, Asya’da %99’u, Afrika’da %97’si, Orta, Doğu Avrupa ve G. Amerika’da ise %96’sı kamu hizmeti olarak verilmektedir.⁴⁴⁵ 2007 yılı tespitine göre suların sadece %5’i özelleştirilmiş ama şirketler, petrol gelirlerinin %40’ını, ilaç sektörününse tüm karını geçecek kadar kar elde etmişlerdir.⁴⁴⁶ Piyasanın bu kadar cazip olması yanı sıra mevcut kaynak dağılımlarının eşitsizliğine neoliberal politikaların eşitsiz sermaye gelişimi de eklenmektedir. Sermayenin küreseldeki hareketlerinin taşıyıcı unsurlarından olan uluslararası şirketlerin uluslararası örgütlerle birlikte suyun mülkiyetinin ve sunumunun piyasalaşması doğrultusunda politikalar geliştirdikleri görülmektedir.

⁴⁴⁵ Edt. Dursun Yıldız, **Su Raporu**, USİAD, 2. Basım, Ekim 2007, İstanbul, s.90.

⁴⁴⁶ Kudret Ulusoy, **Küresel Ticaretin Son Hedefi: Su Pazarı**, Kristal Kitaplar, Ankara, 2007, s.132-133. Bu rakam konusunda bir diğer uzlaşa %15 kar olduğu üzerinedir. Bknz. Edt. Ulus Atayurt, “Yeni Emperyalizmin Kumpas Şifreleri: UCSID, BIT, UNCITRAD”, **Express Özel Sayı, Su Hakkı, Yaşam Hakkı Özelleştirilemez**, No:3, Mart 2009, s.43.

Hardt ve Negri'ye göre ise IMF, Dünya Bankası, GATT vb çok uluslu ve ulusüstü korporasyonlar eski dünya düzenindeki *emperyal makinenin* ihtiyaç duyduğu seçkinler grubunu yetiştirmesi işlevleri yanı sıra ulus devletleri biyopolitik bağlantılarla dokur, yapılandırır ve birleştirir; eskinin ulusal sömürgeci ve emperyalist aktörlerinin bıraktığı boşluğu doldurur. Malların, insanların, emeğin, kaynakların işlevsel ve hiyerarşik olarak örgütlenmesini ve bölüştürülmesini düzenlerler. Finansal ve endüstriyel bu güç odakları, meta ve kendi yaşamlarının üretimi için çalışan özneleri, bunların ihtiyaçlarını, toplumsal ilişkilerini, düşünme ve hizmet etme şekillerini de üretir.⁴⁴⁷

Dünya merkez bankaları, finans, maliye, denetleme ve hukuk ajansları, çok taraflı kalkınma bankaları, ulusüstü bankalar küresel finans akışlarının temel aktörleri ve yatırım kaynaklarıdır. Bu örgütlenmelerin her birinin su konusunda doğrudan bir işlevi, rolü ve sözü vardır. Bunların yanında bir de küresel su politikaları ve iktisadı açısından incelemeye değer uluslararası tekel haline gelmiş, çok büyük su şirketleri yer almaktadır. Tüm bu unsurlar, kamu ve devletler hukukundan farklı olarak uluslararası ticaret hukuku sözleşmeleri ve anlaşmaları kapsamında grift ilişkiler ağı içinde işlerlerken diğer yandan birbirleriyle işbirliği içinde, sözleşmeciler ve arabulucu özel özneler olarak küresel çapta ekonominin genel ilkelerini de işletirler.⁴⁴⁸

1. GATT ve Su Politikaları

Küresel eğilimler doğrultusunda uluslararası finans kuruluşları ve su şirketlerinin su kaynakları üzerinde serbestçe yatırım yapabilmesi, mülkiyet edinebilmesi veya bunların işletme hakkını alabilmesinin koşulu olan gerekli küresel

⁴⁴⁷ Hardt, M., Antonio Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.56-57.

⁴⁴⁸ Hardt, M., Antonio Negri, **Çokluk**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s.192-193.

serbest ticaret kurallarının ve politikalarının belirleyicilerinden ilki “GATS”, (General Agreement on Trade of Services) olarak da bilinen şimdiki “Dünya Ticaret Örgütü”dür.⁴⁴⁹ Küreselleşen hizmet ticareti ilkelerine göre resmi otoritelerin sunumları yani kamu hizmetleri, ticari amaç dışında değerlendirildiklerinden anlaşmanın kapsamına girmez. Yine kamu hizmeti olmanın gereği sürekli verilen ve üzerinde rekabet edilemeyen bu hizmetler, doğal olarak ticaretin konusu dışındadır.⁴⁵⁰ Öte yandan bu hizmetler kamusal alanın dışına çıkartıldıkları ve özelleştirildikleri müddetçe mal ve hizmet olarak ticarete de konu olabilmektedir. Nitekim XIII. Maddesi’nde, bu hizmetleri ‘kamu otoritesi altında verilen çevresel hizmetler’ olarak gören Dünya Ticaret Örgütü de çok taraflı bir anlaşma olarak küresel ticaret ilkelerini belirlemek ve çok boyutlu ticaret ilişkilerini koordine etmek üzere ortaya çıkmıştır. Kökleri 1947’de imzalanan “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması”na (GATT) dayanır. GATT ilk önemli ve çok taraflı uluslararası ticaret anlaşmasıdır. Ülkeler arası ticaret bariyerlerini azaltmak, tarife ve dampinglerle bireysel mal ve hizmetlerin üretimini arttırmak ve meta dolaşımıyla serbest ticareti yaygınlaştırmak için imzalanmıştır. Anlaşmanın da sayesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ticaret hacmi 15 kat artmıştır.⁴⁵¹ Uluslararası serbest ticaret üst kurulu olarak ticaret anlaşmalarını yönetmek, devletlerarası ticari müzakerelere uluslararası bir platform teşkil etmek, ticari anlaşmazlıkları çözmek, ulusal ticaret politikalarını gözden geçirmek, gelişmekte olan ülkelere ticaret politikalarında teknik yardım ve eğitim programlarıyla destekte bulunmak ve diğer uluslararası örgütlerle işbirliğini sağlamak gibi özel alt işlevleri de vardır. Örgüt IMF, IBRD gibi diğer uluslararası finans örgütleriyle işbirliği içinde çalışmaktadır.

⁴⁴⁹ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Uluslararası Örgütler: Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar**, Alfa Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2012, s.143.

⁴⁵⁰ Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti: Kavramsal ve Hukusal Rejim**, Turhan Kitabevi, 2. Basım, Ankara, 2004, s.377-395.

⁴⁵¹ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **a.g.e**, a.y.

Dünya ticaretinin %97'sini yöneten, 25 ülke adına konuşan AB ile birlikte 150 üyesi olan örgütün su kaynaklarını serbest ticarete konu etmesinin başlangıcı ABD'nin 2000 yılında kuruluşa sunduğu 'çevresel hizmetler' önerisine dayandırılmaktadır. Kirlilik ve atık kontrolünün sadece boruların ucundaki son kullanıcıların meselesi olmaktan çıkarılıp atık arıtma teknolojileri gibi sanayi üretimini, mühendisliği ve dizaynı da içeren yeni bir tanımlama yapılması gerekliliğinden hareketle suların DTÖ'nün mevcut çevresel unsurlar listesinden çıkartılarak serbestleştirilecekler kategorisine sokulması teklif edilmiş, bu teklifi daha sonra AB Komisyonu'nun ve Kanada'nın suyu çevresel hizmetlere dâhil ederek tanımlaması izlemiş ve bunların hiçbirinde su tedarikinden açıkça bahsedilmemiştir.⁴⁵² Özelleştirmeler konusunda ilk teklif 2001'de Kolombiya'dan gelmiş ve iyi bir denetimle özel işletme yaklaşımının su hizmetleri yönetiminde işe yarar bir temel olacağı ifade edilmiştir. Yüksek yatırım ve uzmanlık gerektiren bu hizmetler özellikle yabancı yatırımlar sayesinde gelişmekteki ülkeler için faydalı olacak denilmektedir.⁴⁵³ Günümüze dek AB, ABD, Kanada, Avusturalya, Japonya, Yeni Zelanda, Tayvan gibi ülkelere suyun çevresel bir hizmet olması için çeşitli öneri ve teklifler gelmiştir. Bu iletişimlerin hiçbirinde yap-işlet-devret ya da kamu-özel ortaklıkları gibi su temini özelleştirmesi modelleri doğrudan ve açıkça önerilmemiştir. Ancak, mevcut su ve kanalizasyon hizmetlerinin bu modeller kapsamında verilmesi ve bunların daha da iyileştirilmesi üzerine çalışılıyor olması bu modeller açıkça önerilmese de bunların yaygınlaştırılmak istendiğine dair bir ajandanın varlığının göstergesidir.⁴⁵⁴

⁴⁵² Stephen Thomas and David Hall, "GATS and the Electricity and Water Sectors", **PSIRU University of Greenwich Practical Action**, London, 2006, s.13.

⁴⁵³ **A.g.e.**, a.y.

⁴⁵⁴ **A.g.e.**, s.14.

2. Dünya Bankası ve Su

DTÖ dışında, 189 üye ülkesi olan ve bunlardan onbirinin de küresel sermayenin % 55'ine hükmettiği Dünya Bankası Grubu,⁴⁵⁵ IMF, Avrupa Yatırım Bankası ve OFID (Uluslararası Kalkınma Fonu) küresel çapta hakim su hizmet politikalarındaki genel eğilimleri destekleyen diğer uluslararası finans kuruluşları olarak öne çıkmaktadırlar. Dünya çapındaki büyük sürdürülebilir kalkınma ve su yatırımlarının neredeyse tümünde bu kuruluşlardan en az biri yatırımcı ve bazen de mülkiyet sahibi olarak yer almaktadır. Uluslararası şirketlerle yakın ve grift ilişkiler içinde olan bu kuruluşlar finansmanlarında genel olarak özelleştirmeleri önkoşul olarak koymakta ya da desteklemektedir. 2012'de Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası ilk olarak hassas ekonomilere sahip AB ülkelerinde başlayıp sonra da Birliğin geneline yayılacak ilk dalga kamu özelleştirmeleri için 500 milyon euro yatırım yapmış ve bunun karşılığında 2014 yılında bir araya gelen iki milyon Avrupa vatandaşı da özelleştirmelere karşı bir inisiyatif başlatmıştır.⁴⁵⁶ Öte yandan bu konuda kötü bir üne sahip Dünya Bankası son 276 su arzı yatırımının en az 84'ünde özelleştirmeyi şart koşmuştur.⁴⁵⁷ Şirketlerle olan ilişkilerine ve yatırım karşılığında serbest piyasa güdümlü mali ve kurumsal uyumlaştırma koşullarına dair eleştirilere karşın Dünya Bankası'nın kimseyi özelleştirmeye zorlamadığı, meselenin özelleştirme değil reform olduğu, şirketlerle ilişkilerin kayıtlarının tutulmadığı yanıtları, özellikle BM tarafından çizilen yol haritalarına ve modellere dayanılarak meşrulaştırılmaktadır. 1989 yılında, Sahra

⁴⁵⁵ Grup bünyesindeki diğer kuruluşlar Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası-IBRD, Uluslararası Finans Kurumu-IFC, Çoktarafli Yatırımlar Garanti Ajansı-MIGA, Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi-ICSID'dir.

⁴⁵⁶ "<https://mronline.org/2017/07/25/battle-to-oppose-water-privatization-returns-greece-to-frontlines-of-e-u-crisis/>", Erişim: 12.08.2017 16.20. Bu olay karşısında, Avrupa Vatandaşları Girişimi Platformu, daha 2006'da başlayıp İtalya, İspanya ve Yunanistan diye devam eden özelleştirme programlarına karşı yurttaş inisiyatifi olarak kurulan ve anayasal referandumlarla suların özelleştirilmesine karşı çıkan su hakkı hareketlerini desteklemek üzere iki milyon imza toplamıştır. Bknz. Carrozza, C. and Fantini, "The Italian Water Movement and the Politics of the Commons", **Water Alternatives**, 9(1): 99-119 E, 2016.

⁴⁵⁷ **Water for Sale**, s.4; Gaye Yılmaz, **a.g.e.**, s.147.

Afrika'sı'ndaki ekonomik bir krizi teknik açıdan değerlendirip çözümlerinde bulunduğu raporunda kriz, kalkınma ve yönetim üçlüsünü ilk kez biraraya getirerek incelemiş olan Banka⁴⁵⁸ su krizlerini aşmada en önemli mekânizmaların fiyatlandırma ve yatırım finansmanı olduğunu ifade etmiştir. Banka, kamu yatırımları ve kamusal su kaynak yönetimlerini, eleştirmektedir. Bu model, Banka'ya göre kurumsal, bölgesel ve sektörel karşılıklı bağımlılıkları göz ardı etmekte; parçalı ve dağınık yapılanmasıyla gerekli verimi alamamaktadır. Banka, devletleri su kaynaklarını israf eden ve çevreye zarar veren baş aktörler olarak görmektedir.

Dünya Bankası'na göre kamu örgütlenmeleri atalet, israf, zafiyet ve yanlış politikalarla malüldür. Bu nedenle Banka, suya herkesce ve eşit erişimin sağlanacağı, kaynakların verimli kullanılacağı, sürdürülebilir kalkınmaya önem veren, talep odaklı ve piyasa faktörlerinin belirlediği tam maliyet su fiyatlandırmasına dayanan bir havza yönetim modelini desteklemektedir.⁴⁵⁹ Bu önerilerini, desteğini aldığı BM'nin yanısıra siyaseti yönlendiren kendi politika üretim faaliyetleriyle de desteklemektedir.⁴⁶⁰ Zira Dünya Bankası 1992 Dublin ve Rio Konferansları'nın önerileri üzerine UNDP ve İsveç Kalkınma Ajansı öncülüğünde Küresel Su Ortaklığı (Global Water Partnership) adıyla uluslararası bir koordinasyon kurulu oluşturmuştur.⁴⁶¹ Kurul, devlet, özel sektör, sivil toplum üçlüsünün yer aldığı bütünleşik su yönetişimi modeli ve bunun suyun ekonomik bir mal olması, kirlenen öder, kullanan öder ve desantralizasyon gibi BM Dublin ve Rio temelli ilkelerinin dünya ölçeğinde uygulanabilmesi ve geliştirilmesi için harekete geçmiştir. Ülkelere, bu model ve ilkeleri uygulayabilmesi için yapısal uyum programları

⁴⁵⁸ Birgül Ayman Güler (Edt.), Birgül Ayman Güler v.a. (Edt.), **Su Hizmetleri Yönetimi: Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi**, Ankara, 1999, s.18.

⁴⁵⁹ **A.g.e.**, s.19.

⁴⁶⁰ World Bank, "Sub-Saharan Africa-from Crisis to Sustainable Growth", **World Bank Study Paper**, 1989.

⁴⁶¹ "<http://documents.worldbank.org/curated/en/776821468331144910/The-global-water-partnership>", Erişim 29.10.2017 02.30.

adı altında gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerini yapmalarında mali yardım ve danışmanlık gibi birçok konuda destek vermiştir. Bankanın su fiyatlandırmasını ve özelleştirmeleri desteklemesi veya bunları önkoşul olarak belirlemesi hem uluslararası ekonomik konjonktürle hem de bankanın ve bünyesindeki diğer alt birimlerinin kuruluş amacıyla uyum içindedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu ve özel sektöre kredi açmak, anlaşmazlıkları tahkim kurullarıyla çözmek, kamulaştırma ve döviz akışlarındaki engellerin risk olarak değerlendirilmesi nedeniyle yatırımları garanti altına almak Banka'nın diğer işlerindendir. Banka özel mal, hizmet ve büyük çaplı işler için beş ila on yıl arası uzun dönemli kredi; kurumsal reformlar için de bir ila üç yıl arası kısa dönemli olmak üzere iki kategoride kredi vermektedir. Çeşitli bölgeler ve gelişmekte olan ülkeler için hazırladığı destek programları kapsamında da türev teşvikler ve sigortacılık ürünleri piyasaya sürmektedir.⁴⁶² Hem kamudan hem de özel şirketlerden yatırımların geri dönüş garantisini isteyen Banka'nın şirketler lehine bir iş modeli kurduğu, yapısal reformlarla hedeflenenin sadece özelleştirme değil su kaynakları yönetiminde ticari riskleri kamuya yüklerken karın özel sektöre kaldığı bir sermaye hareketini desteklediği ifade edilmektedir.⁴⁶³ Değişik özelleştirme modellerini ülkelerde test eden Banka, hukukun güçlü olduğu ve etkili yerel yönetimlere sahip ülkelerde kamu-özel sektör ortaklıklarının daha iyi sonuçlar verdiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁴ 1990'ların ortalarında Bolivya'daki özelleştirmelerin gerekliliği konusunda hükümeti ikna eden Dünya Bankası olmuştur. Yine Buenos Aires, Manila ve Jakarta'da finansal koşulları yumuşatarak hükümetleri özel şirketlerle uzun vadeli imtiyaz sözleşmeleri yapmaya

⁴⁶² Dünya Bankası'nın verdiği tüm finansal teşvik ve kredi türevleri için yaptığı tablo bkznz. "Financial Risk Management Instruments", **World Bank Working Document**.

"<http://pubdocs.worldbank.org/en/191551428418817665/FFD-risk-management.pdf>", Erişim. 21.10.2017 06.30.

⁴⁶³ Gaye Yılmaz, **Suyun Metalaşması**, Sav Yay., 2009, s. 158.

⁴⁶⁴ **Water for Sale**, s.5.

teşvik etmiştir. Jakarta örneğinde Banka sadece şehrin su yönetiminin özele devrini teşvik etmekle kalmamış Suharto rejimiyle bizzat pazarlık yaparak hiç ihalesiz Suez ve Thames tekel ittifakının Jakarta suyunu elde etmesini sağlamıştır.⁴⁶⁵ Buenos Aires sularının özelleştirilmesinde IMF, Dünya Bankası ve ABD hükümeti elbirliği yapmış yüksek enflasyonun etkisiyle ekonomik bir kriz içindeki Arjantin'de hükümet su hizmetlerini 30 yıllık bir imtiyaz sözleşmesiyle Vivendi (o zamanki adıyla Compagnie Generale des Eaux) ve Suez'in (o zamanki Lyonnaise)'in konsorsiyumu olan Aguas Argentinas'a devretmiştir. Dünya Bankası daha sonra bu özelleştirmenin çok başarılı olduğunu ve aynı zamanda Arjantin'i zor zamanında kurtardığını ilan etmiştir.

Bundan sonra Filipinler, Endonezya, Avustralya ve Güney Afrika'da da bu modelle özelleştirmelere devam edilmiştir.⁴⁶⁶ Dünya Bankası ve IFC, Aguas Argentinas'a 1993 ve 1997 yılları arasında verdiği kredi karşısında şirketin % 5 hissesini satın almış ve şirket ortağı olmuştur.⁴⁶⁷ 2001 itibariyle Aguas Argentinas sadece Dünya Bankası'na değil IFC'ye, Inter American Development Bank ve Avrupa Yatırım Bankası'na da borçlanmıştır. Dünya Bankası'nın Filipinler'deki yatırımcı ortağı Asya Kalkınma Bankası olmuştur. Manila Su ile kontratı IFC yapmış, özel şirkete desteği Asya Kalkınma Bankası vermiştir. Cochabamba'da IMF ile birlikte çalışan Dünya Bankası, Bogota ve Cartagena'da kötü su yönetimlerini düzeltmek için danışmanlıkla sektöre yanaşmış ve sonrasında ancak büyük su şirketlerinin tecrübeleri ve imkânları sayesinde bu işi en iyi kotaracaklarını salık vererek özelleştirme görüşmelerinde aktif rol alarak süreci fonlamıştır.⁴⁶⁸ Dünya Bankası Avusturalya'da hizmetlerine hala devam

⁴⁶⁵ **Water for Sale**, s.11.

⁴⁶⁶ **A.g.e.**, s.42.

⁴⁶⁷ Edt. B.W. Pandey, **Natural Resource Management**, Mittal Publications, New Delhi, 1 Ocak 2005, s.276; Alison E. Post, **Foreign and Domestic Investment in Argentina: The Politics of Privatized Infrastructure**, Cambridge University Press, 17 Nis 2014, s.117.

⁴⁶⁸ **Water for Sale**, s.77.

eden Vivendi (Veolia)'nin alt şirketi United Water International ile yine Güney Avustralya'daki Thames ve Suez imtiyaz sözleşmelerindeki tek arabulucudur.⁴⁶⁹

3. Uluslararası Su Şirketleri

Su şirketleri dünya piyasasında büyük pay sahibidirler. Sadece su ile ilgili değil değişik birçok değişik alanda yatırımlar gerçekleştiren bu şirketler, aralarında konsorsiyumlar kurmak, birçok ülkede yerel şirketlerle ortaklıklar yapmak ya da onları satın alarak alt şirketler kurmak yoluyla faaliyet göstermektedirler. Büyük su şirketleri, AB ve AB hükümetlerinin ciddi desteğini almaktadırlar.⁴⁷⁰ Bu şirketler sırf lobicilik faaliyetleri yürütmek için AB'nin merkezi Brüksel'de Uluslararası Özel Su Operatörleri Federasyonu'nu (Aguafed) kurmuşlardır. Zira en büyük su şirketleri Fransız, İngiliz ve Alman şirketleridir.⁴⁷¹ Onları bu üçlüye çok yaklaşımasalar da Amerikan, İspanyol ve İtalyan şirketleri takip etmektedir. Bouygues grubu, Paris menşeli bir tekeldir. Asıl gücünü Fransa'nın üçüncü büyük su şirketi olan Saur'u almasıyla arttırmıştır. 2001'de 18 milyar dolar sermayeyle dünyanın en zengin 500 şirketi içinde 266'dır. İngiltere'den, Kanada'ya, Çekya'dan Polonya'ya Çin'den Senegal'e dünya'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösteren yirmi alt şirketiyle 50 milyona yakın insana hizmet vermektedir.⁴⁷² Suez, 41 ülkede hizmet veren bir diğer Fransız şirkettir. Dünya'nın en zengin şirketler listesinde 55. olan şirket Avrupa Hizmetler Forumu, Dünya Ekonomik Forumu, Dünya Su Konseyi, Uluslararası Su Ofisi (International Office for Water), Küresel Su Ortaklığı, WaterAid, Transatlantik İş Diyalogu, Su Altyapı Finansmanı Dünya Paneli, Uluslararası Ticaret Odası, 21. Yüzyıl için Su Komisyonu gibi su gündemini belirleyen

⁴⁶⁹ **Water for Sale**, s.104.

⁴⁷⁰ PSI Working Paper, "Water Companies and Trends in Europe", **PSIRU**, 24 September, 2012, Erişim: "http://www.world-psi.org/en/water-companies-and-trends-europe"; Olivier Hoedeman, Martin Pigeon, "Şirketlerin Kıtasında Kıyasıya Mücadele: AB'nin Ayak Oyunları", **Express Özel Sayı: Su Hakkı, Yaşam Hakkı Özelleştirilemez**, Mart 2009, s.32-35.

⁴⁷¹ Tüm bu şirketler metinde su yönetiminde model olan bu ülkeler kısmında detaylı olarak anlatılmaktadır.

⁴⁷² **Water for Sale**, s.113.

önemli uluslararası örgütlerin resmi örgüt ortağıdır. Ondeo ve United Water Resources en büyük alt şirketleridir. İspanya'dan Arjantin'e, İtalya'dan Fransa'ya, Çin'den İngiltere'ye sayısı 68'i bulan şirketin de sahibidir.⁴⁷³ Bir diğer su tekeli Alman RWE AG'dir. Amerika'da American Water Works ve İngiltere'de Thames Water Plc en büyük alt şirketleridir. En zengin şirketler listesinde 53. sıradadır ve sadece ABD ve Kanada'da 20 milyon insana hizmet vermektedir. Eski adıyla Vivendi, yeni adıyla Veolia Environnement Fransa'nın en eski su şirketlerinden biri olan Compagnie Générale des Eaux şirketinin devamıdır. Dünya'nın şu anda en büyük su hizmetleri tedarikçisidir. 2016 yılı itibariyle 24.4 milyar dolarlık gelirlerinin %34'ünü Fransa hariç Avrupa'dan, %22'sini Fransa'dan, % 25'ini Amerika Kıtaları, Orta Doğu, Hindistan'dan ve Asya Pasifik'ten elde etmektedir.⁴⁷⁴ Avrupa Hizmetler Forumu ve Uluslararası Ticaret Odası'nın resmi üyesi, Uluslararası Su Örgütü ve daha birçok örgütün bireysel destekçisidir. United Utilities İngiliz şirkettir. 1994'ten beri Cochobamba'da ünlenen Bechtel ile ortaklık yapmaktadır. Aralarında ABD, Avustralya, Malezya, Meksika, Tayland, Endonezya, Arjantin ve Kuveyt'in bulunduğu daha birçok ülkede hizmet vermektedir. WaterAid'in resmi üyesi ve destekçisidir. Sadece İngiltere'de 3 milyon eve su sağlamaktadır.⁴⁷⁵

C. Avrupa Birliği ve Su

1. AB ve Çevre Politikalarının unsuru olarak su

Avrupa Birliği'ni mümkün kılan tüm süreçlerde çevre, karar alma aşamalarının her basamağı için dikkate alınması gereken bir unsur olarak öne çıkmıştır. Dolayısıyla çevre, sadece teknik bir sorun olarak değil siyasal bir konu olarak da Avrupa

⁴⁷³ **Water for Sale**, s.113-120.

⁴⁷⁴ Veolia Water, **Key Figures**: “<https://www.veolia.com/en/key-figures>”, Erişim: 15.05.2017 14.20.

⁴⁷⁵ “<https://www.unitedutilities.com/help-and-support/about-us/>”, Erişim: 17.05.2017 10.45.

topluluklarının gündemine oturmuştur. Avrupalı yurttaşların yaşadıkları çevre koşullarının ve yaşam kalitelerinin geliştirilmesinin kendisi zaten siyasi bir hedefti.

Çevre sorunları sınır tanımasa da etkileri savaş sonrası yıllarda daha yerel düzeyde kaldığından toplumlar bazında salt çevre ile ilgili doğrudan ortak bir karar üretilmemiş, örneğin Roma Antlaşması'nda sadece nükleer enerji konusunda ortak tedbirler yer almıştır. Çevrenin korunması üye devletlerin yetki alanlarıyla sınırlı kalmıştır.⁴⁷⁶

a. Roma Kulübü ve Kalkınmanın Sınırları

1968 yılında biliminsanı, eğitimci, iktisatçı, hümanist, sanayici, ulusal ve uluslararası bürokratlardan oluşan otuz kişi Roma'da Accademia de Lincei'de İtalyan sanayici ve öncelikle iktisatçı olan Dr. Aurelio Peccei'nin önerisiyle bir araya geldiler. Görünmez Kolej diye bilinen bu inisiyatif, birbirine bağımlı ve modern hayatın temellerini oluşturan iktisadi, siyasi, doğal ve sosyal çeşitli unsurları küresel bazda anlayabilmek için gönüllü bazda çalışacak ve kar amacı gütmeyecek bir oluşumun temellerini attı. Roma Kulübü olarak adlandırılan bu oluşum ilk elde yirmibeş ülkeden yetmiş kişilik üyesiyle uluslararası bir kulübe dönüştü. Üyeliği sınırlı tutulan bu inisiyatif insanlığın karşı karşıya olduğu sorunların eskisiyle kıyaslanmayacak kadar çok karmaşıklaştığına ve bunlarla artık geleneksel kurum, yöntem ve politikalarla başa çıkılamayacağına dair ideolojik, siyasi ve ulusal çıkar gözetmeyen bir kanaatle yola çıktı.⁴⁷⁷ 1970 yılında Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Norveç, İran ve

⁴⁷⁶ Bugün için Roma Antlaşması'nın çevre konusunu düzenleyen hükümleri 174-176 Maddeleri arasından oluşmaktadır. Doğrudan çevrenin korunması ile ilgili bu hükümlerin yanı sıra Topluluğun çevre düzenlemeleri, ulaştırma, mali önlemler, tarımsal önlemler, iç pazar ve ticaret politikası hükümleri de hukuki dayanak niteliktedir.

⁴⁷⁷ Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III, **Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project, on the Predicament of Mankind**, Universe Books, NY, Fifth Printing, 1972, s.9-10. Üyelerinden bazılarını bakılacak olursa, Dr. Peccei, Fiat ve Olivetti ile bağları olan kalkınma, ekonomi ve mühendislik konularında danışmanlık veren Avrupa'nın en

Türkiye'den uluslararası bir araştırma ekibi Roma Kulübü'nün sponsorluğunda MIT (Massachusetts Institute of Technology)'de biraraya geldi ve yeryüzündeki nüfus artışını, tarımsal üretimi, yenilenemeyen kaynakların tüketilmesini, sinai üretim ve kirlilik faktörlerini dünya çapında bir bilgisayar programına tabi tutarak insanlığın geleceği için alternatif davranış modellerini test etti ve bazı varsayımlarda bulundu. İnsan, eğer kendine ve maddi üretimine sınırlar koyduğu takdirde küresel bir nüfus ve üretim dengesine ulaşarak yeryüzünde sonsuzca ve çevresel açıdan sorunsuzca yaşabilecektir sonucuna vardılar. Bu araştırmanın sonuçları "Limits to Growth" adıyla 1972'de yayınlandı ve Avrupa Toplulukları'nın siyasi bir adım atmasında hem bir umut hem de bir o kadar tetikleyici oldu.

Aynı yıl Paris Deklarasyonu'nda ekonomik genişleme yorumuyla ve Birleşmiş Milletler'in Stockholm'da gerçekleşen 6. İnsan Çevresi Konferansı'ndaki çevresel eylemlerimiz konusunda artık ihtiyatlı olmamız gereken bir aşamaya vardığımızın deklere edilmesiyle birlikte olgunlaşan Avrupa genelinde ortak bir çevre planı fikri üzerine topluluk 1972 yılında harekete geçti. Özel bir bütçe ayırarak, bazı gözlem ve denetim mekânizmaları belirleyip altı eylem planından ilkinin 1973 yılında uygulamaya soktu. Herbir plan, sektörler arası menfaat dengelerine göre dönemin gündemine düşen yeni çevre sorunlarını ve önceliklerini yansıtmaktadır. İlk planda, Avrupa Toplulukları'nın çevre politikalarının genel ilkeleri ve hedefleri belirlenmiş, bu doğrultuda gerçekleştirilecek uygulamalar için gerekli eylemler tarif edilmiştir. Çevre sorununun daha kaynağında önlenip çözülmesi, zararın ortaya çıkmadan önlenmesi, ekolojik dengeyi bozacak faaliyetlerden uzak durulması, doğal kaynakları verimli

büyük danışmanlık şirketi Italconsult'ı yönetiyordu. Hugo Thiemann, Cenevre orijinli, kar amacı gütmeyen bilim ve teknoloji araştırmaları yapan Battelle Enstitüsü'nün başıydı. Japonya'dan Saburo Okita Japon Ekonomik Araştırmalar Merkezi'nin başkanıydı. Alexander King, OECD'nin bilim direktörüydü. Eduard Pestel Hanover Teknik Üniversitesi'nden, Carroll Wilson MIT'den gelen diğer biliminsanlarıydı. **A.g.e.**, s.10.

kullanan sistemlerin benimsenmesi, çevrenin bir bütünlük içinde sosyal ve ekonomik kalkınmayla birlikte değerlendirilmesi ve ortaklık için atılan tüm adımlarda çevrenin de hesaba katılması, topluluk üyelerinin çevre önlemleriyle topluluğun genel çevre politikasının uyumlaştırılması, topluluk dışı ülkelerle işbirliği çerçevesinde, oluşturulan çevre politikalarının diğer ülkelerin çevrelerine ve çevre politikalarına zarar vermemesi, çevreyle ilgili bilimsel çalışmaların yapılması, kirleten öder ilkesi, çevre eğitiminin zorunlu kılınması ve yurttaşlara özel eğitim etkinlikleriyle çevre bilinci kazandırılması, çevre koruma uygulamalarının en uygun düzeylerde gerçekleştirilmesi, uluslararası suların kirliliği ve nükleer atıklar gibi başlıklar ele alınmıştır.

İkinci planda başkaca önemli değişiklikler gözlenmez. 1982-1986 arası Üçüncü Eylem Planı'nda ise Avrupa bütünleşmesi bağlamında çevre sorunlarının önlenmesi ihtiyacına fazlaca vurgu yapıldı. 1992 Maastricht Antlaşması'ndan sonra 5. Eylem Planı tamamlandı. Bu plan doğrultusunda yeni başlıklar olarak işdünyası ve kamuoyu arasında bağlar kurulmasına ve çevre konusunda bunların ortak sorumluluk üstlenmelerine, çevre politika araçları olarak vergi ve sübvansiyonların önemine, tüketim ve üretim davranış kalıplarının değiştirilmesinin gerekliliğine, mevzuatların ciddiyle uygulanarak yaptırımlarla desteklenmelerine, Gündem 21 kapsamında yeni uluslararası işbirliklerinin oluşturulmasına değinilmiştir. 6. Eylem Planı'ndaki öncelikler ise iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, sağlık, doğal kaynakların kullanımı ve atıkların yönetimi olmuştur.

Sınır tanımayan ve her ülkenin iç hukukunda değişik unsurlarıyla farklı şekillerde sorunsallaştırılıp düzenlenen çevre konusu, serbest dolaşımının önünde bir engel oluşturabilirdi ve bu engellerin aşılabilmesi için çevre koruması ortak standartlara ve ilkelere kavuşturulmalıydı. Zira kimi ülkelerin çevre konusundaki önlem ve uygulamaları arasında birbirleriyle çelişkili ciddi farklılıklar mevcuttu. Örneğin, su

seviyesinin altında kurulmuş şehirleriyle Hollanda veya Venedik şehriyle İtalya için iklimsel tehlikelere ve yükselen su seviyelerine karşı önlem almak ve su temizliği çok önemliyken sanayiye öncelik vermiş ve sanayi ağır atıklarını sulara deşarj eden İngiltere için kıyı suları kirliliği ötelenebilen ve yönetilmeyen bir durum olarak kalmış ve dolayısıyla yüzmeye sularında kirlilik başa çıkılamayacak boyutlara ulaşmıştı. Bunun gibi önceliklerin, çevre konusundaki hassasiyetlerin ve bunlara dair yönetsel ve hukuksal çerçeve farklılıklarının ideal bir çevre ve yönetim başlıkları altında düzenlenmesi başlı başına ciddi bir örgütsel kararlılık, siyasal irade ve hukuki yaptırım gerektiriyordu. Topluluğun henüz siyasi birliğine dair hukuki çerçevesi ve dayanağı olmadığından bir süre çevre hususlarında Topluluğun kurucu anlaşmasındaki düzenleyici işlemlere izin veren maddesinden yararlanıldı ve böylece Birleşmiş Milletlerce üretilen kimi uluslararası anlaşmalara da imza atılabildi. Bu hukuki dayanaktan önce yine Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın 1983'te aldığı çevre korumasının Topluluğun temel hedeflerinden ve menfaatlerinden biri olduğu kararı örneğindeki gibi belli hukuki işlemler ile fiiliyattan içtihad oluşturulmaya da başlanmıştı.⁴⁷⁸

b. Avrupa Tek Senedi ve Sonrası Çevre Politikasında Yeni Dönem

1986'da Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla Topluluk bu hukuki zemine kavuştu ve Topluluğun çevre politikasında yeni bir dönem açıldı. Çevre artık Topluluğun ortak politika üreteceği bağımsız bir alandı. Senedin "130r", "130s" (yeni madde 175), "130t" maddelerinden mürekkep VII. başlıkta ilk kez topluluğa üye ülkelere rağmen harekete geçme imkânı tanınmaktadır.⁴⁷⁹ Eğer üye ülkelerin çevreyle ilgili, alacakları önlem ve yapacakları iyileştirmelerden daha iyisini yapacaksa topluluk

⁴⁷⁸ Sanem Baykal, "Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı ve Çevrenin Korunması: Farklı Menfaatler Arasında Denge Arayışı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi: Prof.Dr. Ahmet Gökdere'ye Armağan**, Cilt 5, No:2, Kış 2006, s.103-129, s.104.

⁴⁷⁹ **Avrupa Tek Senedi**, Çev. Meltem Cansever, İKV Yay., İstanbul, Eylül 1987, s.21-22.

insiyatif kullanacaktır. Bir diğ er önemli hüküm 100A maddesine g reys  ortak pazar için Konsey artık oybirliğı yerine nitelikli  oğ nlukla karar alabilecekti. Devamında ise  evre, sağık, güvenlik ve tüketiciler en üst seviyede korunması gerekenler olarak sayıldı. Topluluk ve  ye ülkeler  evre sorunlarında diğ er ülkeler ve uluslararası örgütlerle i birliğı yapabilecekler ve Senet'e aykırı olmayacak şekilde daha sıkı önlemler alabileceklerdi.⁴⁸⁰

Avrupa Ekonomik Topluluğı'ndan Birliğı geçiş anlaşması olan ve Roma Antlaşması'nı yeniden düzenleyen 1992 “Maastricht Antlaşması”nda en önemli yenilik, yasal bir zemini daha sonraki Amsterdam Antlaşması'yla kazanmış olsa da “sürdürülebilir, anti-enflasyonist ve çevreye duyarlı bir *gelişme*” kavramından Birlik metinlerinde ilk kez bahsedilmesidir.  evre politikalarının daha kapsamlı bir şekilde ele alındığı bu Andla ma'da, “130r”, “130s” ve “130t”⁴⁸¹ Maddeler’ini yeniden düzenleyen “3(k)” Maddesi'yle⁴⁸² yine ortak bir  evre politikası olu turulacağından bahisle sürdürülebilir kalkınma gibi kimi diğ er yeni konular Birlik gündemine getirildi.⁴⁸³ Birleşmiş Milletler'in 1992 Rio Konferansı'yla bilinirliğı daha genele yayılan sürdürülebilirlik kavramı, 5. Eylem Planı'nın temel fikri oldu. Hükümetlerarası Konferans'ta birkaç devlet tarafından kavrama doğrudan referans verilmesine ve Avrupa Topluluk anayasasında kavramın daha detaylı olarak işlenmesine ihtiyaç olduğına vurgu yapıldı. İsveç'in önerisine göre ise kavram AB'nin temel hedeflerinden biri olmalı ve anlaşmaların hedefler kısmına eklenmeliydi. Amsterdam Antlaşması bu talebe yanıt verdi ve ilke açıkça Maastricht Antlaşması'nın girişinin 7. paragrafına, B (yeni

⁴⁸⁰ Bülent Duru, “Avrupa Birliğı  evre Politikası”, A. . Açık Arşiv, s.3.

⁴⁸¹ “<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/817/Microsoft%20Word%20-%201151.pdf>”

⁴⁸² **Maastricht Antlaşması**: “Avrupa Birliğini Kuran Andla ma”,  ev. Can Baydarol, İKV Yay., Kasım 2007, Madde 2, s.55-57.

⁴⁸³ **Maastricht Antlaşması**: “Avrupa Birliğini Kuran Andla ma”,  ev. Can Baydarol, İKV Yay., Kasım 2007, Madde 2, s.8.

⁴⁸⁴ **Maastricht Antlaşması**: “Avrupa Birliğini Kuran Andla ma”,  ev. Can Baydarol, İKV Yay., Kasım 2007, Madde 2, s.7.

anlaşmada 2. madde oldu) ve 6. maddelerine yapılan birkaç değişiklik ve yeni 6. maddeyle Topluluk Anayasası'nda yerini aldı. Lakin sürdürülebilir kalkınma "kavramı" yerine "ilke" sözcüğünün tercih edilmesi gibi lafzında yapılan önemli bir değişiklikle.

"Topluluğun görevi, ortak bir pazarı ve ekonomik ve parasal bir birliği kurmak ve 3 ve 4. Maddeleri'nde belirtilen ortak politikaları veya faaliyetleri yürürlüğe koymak yolu ile, Topluluğun bütünü içindeki ekonomik faaliyetlerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir şekilde geliştirilmesini; yüksek seviyeli bir istihdam ve sosyal korumayı; erkek ve kadınlar arasındaki eşitliği; sürdürülebilir ve enflasyonist olmayan bir kalkınmayı; yüksek dereceli rekabet ve ekonomik performansların bütünleştirilmesini; çevrenin yüksek seviyede korunmasını ve kalitesinin yükseltilmesini; yaşam seviyesinin ve kalitesinin artırılmasını; Üye devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin ve dayanışmanın iyileştirilmesini sağlamaktır."⁴⁸⁴ ve

Madde 6'daki,

"Çevreyi koruma gerekleri, özellikle sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlamak amacıyla, Madde 3'te belirtilen Topluluk politika ve faaliyetlerinin tanımıyla ve uygulanmasıyla bütünleştirilmelidir."⁴⁸⁵

Lafzdaki bu değişiklik nedeniyle sürdürülebilir kalkınmanın belli bir bağlamı olan ilham verici bir kavram mı yoksa somut hak ve görevleri ifade eden hukuki bir ilke mi olduğu konusunda hala doktrindeki tartışmalar devam etmektedir. Uzundur her disiplinin sloganvari bir şekilde kullandığı bu ilkenin popülerliği, kavramın kesin, belirli ve standart bir hukuki ilke olmasını engellemiştir.⁴⁸⁶ Avrupa Konseyi'nin 1992 Edinburgh toplantısında üye devletler ve Topluluk arasındaki yasama ayrılığında önemli bir yer teşkil eden subsidiarite ilkesinin daha sonra Amsterdam Anlaşması'nda titizlikle

⁴⁸⁴**Amsterdam Antlaşması:** "Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Anlaşmaları", Yay.Haz.Cenk Bolayır, İKV Yay.:162, İstanbul, Haziran 2000, Madde 2, s.3.

⁴⁸⁵**Amsterdam Antlaşması:** "Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Anlaşmaları", Yay.Haz.Cenk Bolayır, İKV Yay.:162, İstanbul, Haziran 2000, Madde 6, s.4.

⁴⁸⁶ Said Mahmoudi, "Protection of European Environment After Amsterdam Treaty", **Stockholm Institute for Scandinavian Law 1957-2009**, Vol:39, 2000, s.125.

düzenlenmesi gibi sürdürülebilir kalkınma, tarım, ulaşım ve turizm dâhil Birliğin diğer tüm ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde çevresel kaygılarla ön planda tutulacaktır.

c. Maastricht Antlaşması ve Sonrası Sürdürülebilir Gelişme Kavramının Yerleşmesi

1992 yılında “Maastricht Antlaşması”, Avrupa Birliği hukukunda sürdürülebilir gelişme kavramını resmen oluşturmuştur. Daha sonra, 1997’de Amsterdam Antlaşması, sürdürülebilir gelişmeyi Avrupa Birliği’nin ağırlıklı hedeflerinden birisi haline getirdi. Yeni Antlaşma, Avrupa Birliği’nin sürdürülebilir gelişme ve çevrenin ileri düzeyde korunması ilkesine dayandırılması gerektiği fikrine bağlılığı önemli ölçüde pekiştirdi. Çevre konusunun ticaret, endüstri, enerji, tarım, ulaşım ve turizm dâhil Birliğin diğer tüm ekonomik ve sosyal politikalarının tanım ve uygulaması ile bütünleştirilmesi gerekmektedir. Üye devletler belirli koşullar altında, Birlik kurallarından daha katı çevre standartlarını uygulamaya koyabilirler. Komisyon, bu daha katı ulusal normların tek pazara ve eşit rekabet koşullarına uygun olup olmadığını kontrol eder. Aynı zamanda, “5. Madde”siyle Avrupa Kömür ve Çelik Antlaşması’nda, “130r/4. Madde”siyle Tek Senet’de içerik ve anlam olarak içermilense de, ilk kez açıkça zikredilen subsidiarite “yetki ikamesi veya hizmette yerindenlik” ilkesinin uygulanması ve su özelleştirmesi tartışmalarının başlaması da yukarıda alıntılanan “iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin” sağlanması ve “yüksek dereceli serbest rekabet” ilkeleri dolayısıyla Maastricht’e dayandırılabilir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Subsidiarite ilkesi, ilk kez pozitif bir anayasal hüküm olarak, Maastricht Antlaşması’nın “3b Maddesi” (yeni 5. Madde) ve Başlangıç kısmı B maddesi kapsamında düzenlenmiştir. **Maastricht Antlaşması:** “Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma”, Çev. Can Baydarol, İKV Yay., Kasım 2007, “Madde 2”, s.9. Subsidiarite ile de ilgili olarak Antlaşma’nın XVI. Başlık, “Çevre” altında, Madde “130r” ve “130s”, su kaynaklarının idaresinin mali ve çevresel koşullarını tanımlar. **A.g.e.**,s. 55-57.

Avrupa Anayasası'nda ortak bir çevre konusunun, özellikle 5. bölüme bakıldığında kurucu anlaşmalar ve çevre eylem programlarının biçimlendirdiği şekliyle yer aldığı ve bir değişiklik getirmediği görülmektedir. Çevrenin muhafaza edilmesi, korunması, geliştirilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların makul ve akıllıca kullanımı, kirlenmenin önlenmesi ilkesi, bölgesel ve küresel çevre sorunlarının uluslararası düzeyde alınacak tedbirlerle desteklenmesi gibi hedefler tekrar edilmektedir. Tüm bu tedbir ve eylemlerin de ülke bazında finanse edilmesi ve yürütülmesi karara bağlanmıştır. Lakin yeri geldiğinde Birlik ortak yetki alanı olarak çevreyle ilgili konulara müdahil olma ve son sözü söyleme yetkisine de sahiptir.⁴⁸⁸

AB, ortak pazarın güçlendirilmesine eşlik eden sürdürülebilir bir çevre için atılan tüm adımlarda suyu ve halk sağlığını ilgilendiren tedbirler de alır. AB su politikalarının ilham kaynağı, su kaynakları yönetimine ilişkin havza bazında yönetişimin de nüvelerini taşıyan uluslararası ve iç sularla ilgili anlaşmalardır. 1958 “Açık Denizlerde Kirliliği Önleme” ve “Kuzey Atlantik Okyanusu Anlaşmaları”na Avrupa ülkeleri de imza atmıştır. İç sularla ilgili olarak 1932'de Hollanda ve Fransa'nın Ren nedeniyle yaşadıkları gerginlik 1950 yılında ‘Ren Nehri’ni Koruma Komisyonu Kararı’ ile çözülmüş ve karar 1963 tarihli “Sınır Aşan Nehirler ve Göller Bern Anlaşması”na ilham vermiştir. Sonra da Hollanda ve Belçika arasındaki Meuse Nehri'yle ilgili çıkar çatışması, 1994'te Fransa'nın ve Scheldt Nehri'nin konuya dâhil olmasıyla bir dizi anlaşma yapılarak uzlaştırılmış ve uluslararası düzeyde bir havza yönetimine dair bu iki örnek Su Çerçeve Direktifi'nin uygulanabilirliğine dair teşvik ve esin kaynağı olmuştur.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ **Amsterdam Antlaşması:** “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Anlaşmaları”, Yay.Haz.Cenk Bolayır, İKV Yay.:162, İstanbul, Haziran 2000 “Başlık XIX”, “Madde 175”, s. 58-59.

⁴⁸⁹ Hülya Kendir Özdiç, “Avrupa Birliği’nde Su Politikaları”, içinde Tayfun Çınar, Hülya Kendir Özdiç (Edt.), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2006, s.153.

2. Çerçeve Direktifler, Ortak Su Sorunları ve Özgün Bir Alan Olarak Su Politikaları

AB, çevre eylem programlarıyla birlikte sektörel bazda ve tekil sorunlara yanıtlar vermek için üretilen ve ihtiyaçlar değiştikçe yenilenen birçok direktif yayınlamıştır. Bu direktifler, dolayısıyla oldukça dağınık ve tematik olarak belli bir sorunu çözme odaklıdır. Bunların ilk çevre eylem programı içinde kalan kısmı, kendi içinde iki gruba ayrılarak değerlendirilir. İlki belirli kullanım amaçları için suların uygun kalite standartlarının saptanmasına,⁴⁹⁰ ikincisi ise yüzey ve yeraltı su kirliliğine neden olan zararlı maddelerin emisyon ve deşarjının sınırlandırılmasına dairdir.⁴⁹¹

İkinci kuşak direktifler, 1982-1992 yılları arası çıkartılan ve Tek Senet'e denk gelen düzenleme ve denetleme odaklı metinlerdir. Bunlar artık ortak bir çevre anlayışı içinde standartları belirlenmiş suların kirletilmesinin önüne geçilmesi amacıyla zararlı maddelerin suya boşaltılmasını sınırlandırma, tarımsal nitrat kirliliğinden korunma ve

⁴⁹⁰ İçme suları ile ilgili, yüzey sularına dair kalite standartlarını koyan iki direktiften ilki “Yüzey Suları Direktifi”/“Council Directive of 16 June 1975 Concerning the Quality Required of Surface Water Intended for the Abstraction of Drinking Water in the Member States:75/440/EEC”, **OJ No: L 194**, 25/07/1975, s.26. Diğeri ise arıtma sularının standardıyla ilgili olarak çıkarılan “İçme Suları Direktifi”/“Council Directive of 15 July 1980 Relating to the Quality of Water Intended for Human Consumption: 80/778/EEC”, **OJ No:L 229**, 30/8/1980, s. 11–29.

İçme suları yanısıra kalite standartları koyan diğer ilgili direktifler ise yüzme sularının kalitesini belirleyen “Yüzme Suları Direktifi”/“Council Directive of 8 December 1975 Concerning the Quality of Bathing Water:76/160/EEC”, **OJ No: L 31**, 05/02/1976 ile ilki kadar halk sağlığıyla doğrudan ilişkisinin anlaşılmasında güçlük çekildiği için hedeflerine tam ulaşamamış olan su canlılarının yaşadığı ortamların kalitesine dair iki yönergedir. “Balık Yaşam Alanı Olan Sular Direktifi”/“Council Directive of on the Quality of Fresh Waters Needing Protection or Improvement in order to Support Fish Life: 78/659/EEC”, **OJ No: JOL_1978_222_R_0001_004**, 18/07/1978 ve “Kabuklu Su Canlılarının Yaşadığı Sular Direktifi”/“Council Directive of 30 October 1979 on the Quality Required of Shellfish Waters:79/923/EEC”, **OJ No: L 281**, 10/11/1979 s.47-52.

⁴⁹¹ Su ekosistemine zarar veren kirleticilerin eşik değerlerde tutulması, deşarjının azaltılması veya tamamen yokedilmesi için ilk çerçeve mahiyetteki direktif “Tehlikeli Maddeler Direktifi”/“Council Directive of 4 May 1976 on Pollution Caused by Certain Dangerous Substances Discharged into the Aquatic Environment of Community:76/464/EEC”, **OJ No: L 132**, Vol:19, 21/05/1976. Bu direktifin detaylandırılması ve geliştirilmesi sonucu bununla ilişkili olarak dört adet türev direktif daha çıkartılmıştır. Bu türden türev direktiflere “daughter directives”, yeraltı ve yerüstü suları gibi birbirini tamamlayan direktiflere ise “kardeş direktifler (sister directives)” denmektedir. “Yeraltı Suları Direktifi” ise ilk dönemin son direktiflerindendir. “Council Directive of 17 December 1979 on the Protection of Groundwater Against Pollution Caused by Certain Dangerous Substances: 80/68/EEC”, **OJ No: L 20**, 26/01/1980.

kentsel atık suların arıtılmasına dair direktiflerdir.⁴⁹² Dördüncü Çevre Programı'na denk gelen bu direktiflerde program önceliği olarak “sorunu kaynağında çöz ve daha olmadan önle” ilkeleri de yer almıştır. Özelleştirmelere dair ilk öneriler de bu dönemde gelmiştir. “Kentsel Atık Su Direktifi'nin uygulanmasının maliyetleri 1994 yılı öngörüsüyle 150 milyar avroyu bulmaktadır. Bu tür arıtma tesisleri oldukça maliyetli büyük yapılardır ve bunların o dönem için 15 ülkeli birlik ölçeğinde gerçekleştirilmesinin maliyetlerini karşılamaya sadece uyum fonlarının yetmeyeceği ifade edilmiş ve dolayısıyla özelleştirmelerin gerekebileceğine dair öneriler ve tartışmalar olmuştur.⁴⁹³

Üçüncü kuşak direktifler, Maastricht'in imzalandığı dönemdir. Bu dönemde subsidiarite (yetki ikamesi) ilkesiyle birlikte daha esnek standartları savunan ve su sorunlarının yerel düzeyde üstlenilmesini talep eden Fransa ve İngiltere karşısında Almanya ve Danimarka gibi katı çevre kurallarına sahip ülkeler arasındaki tartışmalar belirleyici olmuştur. Bunun ardındaki asli tartışma ise, merkezi yönetime karşı yerelin koşullarını dikkate alan, “küresel düşün, yerel hareket et” diyen ve ulus egemenliğini bırakmak istemeyen âdemi merkezîyetçiler ile yetki devrinin kapalı bırakılması bir yana aslen yasal düzenleme ve denetlemelerin merkezi bir şekilde AB organlarınca yapılması gerektiğini savunan birlikçiler arasındadır. Maastricht'in etkisiyle yerindelik talepleri ağırlık kazansa da, aynı kanadın kamu sağlığını ilgilendiren içme suları vd. ilgili direktiflerde esneklik ve değişiklik taleplerine karşın Komisyon, bilimsel verilerle gözlemlenen ve desteklenen eşik değerler ve standartlarda sıfır tolerans ilkesini benimsemiş ve bu tartışmalar üzerine “Kirliliğin Bütünleşik Olarak Önlenmesi ve

⁴⁹² “Kentsel Atık Sular Direktifi”/“Council Directive of 21 May 1991 Concerning Urban Waste Water Treatment: 91/271/EEC”, OJ No: L 135, 30/05/1991, s.40-52; “Nitratt Kirliliğinin Önlenmesi Direktifi”/“Council Directive of 12 December 1991 Concerning the Protection of Waters Against Pollution Caused by Nitrates from Agricultural Sources: 91/676/EEC”, OJ No:L 375, 31/12/1991, s. 1-8.

⁴⁹³ Özden Bilen, **Türkiye'nin Su Gündemi Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ, Ankara, 2009, s. 125-127.

Kontrolü Direktifi”⁴⁹⁴ kabul edilmiştir. Kuşağın diğer direktifleri dışında özellikle bunun öne çıkmasının nedeni, suyu diğer çevre konularıyla bir bütün olarak ele alma program kararına dair ilk anlamlı adım olmasıdır.⁴⁹⁵

Genel olarak Avrupa Birliği ülkelerine bakıldığında AB, su kaynakları açısından dönemsel kuraklık ve sel gibi münferit olaylar, içme suyunda yetersizlik ve Hollanda gibi ülkelerin coğrafi konumları sonucu gelişen olaylar dışında çok ciddi sorunlarla karşılaşmamıştır. Öte yandan gelişmiş ülkelerde görülen su kirlenmesi, ortak paylaşılan suların Birlik çapında yönetiminin ve suyla ilgili her konuda ülke bazında Birlik standartlarının karşılanması karmaşıklığı ve zorluğu öncelikli sorunlardandır.

Yüzey sularının %20'si kirlilik baskısı altında olan Avrupa'nın yeraltı sularının %65'i de içme suyu kullanımı amacıyla tüketilmektedir. Yüzeysel suların kirliliği ve yeraltı su kaynaklarının %60'ını tüketmiş olan Avrupa şehirlerinin aşırı su tüketim davranışları nedeniyle sulak alanlar ciddi bir tehlike altındadır. Su kaynaklarının tamamına yakını geliştirmiş olan Avrupa ülkelerinde tarımda sulanan alanlar da son yirmi yılda önemli bir artış göstermiştir.⁴⁹⁶ 1962'den beri Avrupa Topluluklarının ortaklaşan bir politika alanı olarak tarım giderleri AB bütçesinin %40'ına denk gelmektedir. Tarım başlığı altında değerlendirilen biyoçeşitlilik AB'yi alarma geçirmiştir.⁴⁹⁷ İklim değişikliği her bir ülkeyi farklı şekillerde etkilemektedir. Bölgesel olarak bile farklılık gösteren sorunlara göre Güney Avrupa, Akdeniz Havzası, sıcaklık artışları ve azalan yağışlardan muzdariptir. Kıyı Avrupası deniz yükselmeleri ve yağmur fırtınalarının altyapılara verdiği zararlarla ekonomik olarak da sorunludur. Avrupa

⁴⁹⁴ “Council Directive of 24 September 1996 Concerning Integrated Pollution Prevention and Control (IPPC): 96/61/EC”, **OJ No:L 257**, 10/10/1996, s.26-40.

⁴⁹⁵ Özden Bilen, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁴⁹⁶ Cansen Akkaya, Ayla Efeoğlu, Nedim Yeşil, “Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiri Kitabı 1**, Mart 2006, s.195-204, s.196.

“<http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9125.pdf>” Erişim: 12.05.2011 14.30.

⁴⁹⁷ EEA, **EEE Signals 2009: Key Environmental Issues Facing Europe**, 2009, s.14 ve s. 23.

Çevre Ajansı'nın yaptığı “Su Tüketim Endeksi”ne göre (Water Exploitation Index) endekste %20'nin üzerinde kalan ülkeler su stresi altındadır ve Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs, Almanya, İtalya, Makedonya, Malta, İngiltere ve İspanya su stresi altındaki ülkeler grubuna girer.⁴⁹⁸ Su kıtlığı suların arıtılması, atık suların yeniden kullanılması ve hatta deniz suyunun arıtılması gibi çok maliyetli teknolojileri AB'nin temel ekonomik gündemine oturtmaktadır. İskandinav ülkeleri balıkçılıkta yaşadıkları sorunlara ilaveten yağışların artmasından ve kar yerine artık yağmur sularının kontrol edilmesi gibi yeni bir sorunla uğraşmaktadırlar.⁴⁹⁹ 30 ülkeli Birlik için enerji suyu da ciddi önem arz etmektedir. AB'nin 2025 itibariyle toplam enerji ihtiyacının %50 artması beklenmektedir.⁵⁰⁰ Karbondioksit emisyonları Paris ve Londra gibi büyük şehirler için çok fazladır. Su ayak izinin ve karbon emisyon değerlerinin hesaplanmasına fayda maliyet hesapları açısından büyük önem verilmektedir. Dünya'da birden fazla ülkece paylaşılan havzalar açısından ilk sırada gelen kıta Avrupa'dır. Lakin havzaların yönetsel birimleri ve idari yapılanmaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekteydi. Sınraşan sular ve kirlilikle ilgili ortak bir su yönetimi anlayışı gelişse de uygulanması ayrı bir irade ve yapılanmayı gerektirmektedir.

1970-1990 arası ilk döneminde içme ve yüzme sularının kirliliği nedeniyle halk sağlığına, 1990'larda ise su kirliliği ve atık yönetimi gibi özel temalara odaklanan Su Direktifleri ise kendi aralarında su sorunları ve politikaları açısından farklılıklar olan AB üyesi ülkeler için standardizasyon ve uygulamaların kabulü açısından yetersiz kalmaktaydı. AB su politikalarında üçüncü döneme karşılık gelen 2000'li yıllar ve sonrası için ana tema ise “bütünleşik su kaynakları yönetimi” ve “sürdürülebilir kullanım” teması oldu.

⁴⁹⁸ A.g.e, s.12.

⁴⁹⁹ European Water Partnership, **Regional Document**, 2009, s. 20-21.

⁵⁰⁰ A.g.e, s.28.

a. Su Çerçeve Direktifi

“Su Çerçeve Direktifi”⁵⁰¹ daha önceki direktiflerle belirlenen parçalı yasal mevzuatı bir çatı altında toplamış, yeraltı ve yerüstü sularının iyi duruma getirilmesi gibi tek bir hedefe yönelmiştir ve bu hedef doğrultusunda yönetsel ilke olarak bütünleşik nehir havza yönetiminin tüm AB ülkelerinde uygulanması için rehberlik eden yasal bir çerçeveyi sunmuştur. 11 Eki olan 26 maddelik Direktif’in risk ve farklılaşma analizleri gibi yeni finansal hesaplamaları dışında getirdiği yeniliklerden ilki suların eskiden olduğu gibi kullanım amaçlarına göre tasnif edilmeden tüm suların mevcut kalite durumlarına göre vasat, iyi ve yüksek kalite standartlarına göre ayrılması olmuştur.⁵⁰² Çerçeveye uyum ile de ilgili ikinci yenilik, su yönetimlerindeki idari parçalı yapı ve her ülkenin farklı yönetsel birimlerinde ifa edilen su işlerinin yerine bütünleştirilmiş havza yönetiminin getirilmesidir. Ülkelerin yasal mevzuatlarında ve idari yapılanmalarında çerçeveye uyum sağlamak için gereken değişiklikleri yapması amacıyla ülkelere süreler tanınmıştır. Almanya, İngiltere ve Fransa’da zaten uygulanan bu yönetim şekli diğer ülkelere de yaygınlaştırılmalıdır. Bir diğer yenilik ise su kirliliğinin denetlenmesine dairdir. Daha önce ayrı uygulanan “çevre kalite standartlarının” (EQS) saptanması ve “atık suların emisyon eşik değerleri” (ELVs) hesaplamaları birleştirilmiştir.⁵⁰³ Böylece kullanım amacına göre her bir suyun direktiflerle denetlenen nitelikleri su kaynaklarının kendini yenileme kapasitesi de dikkate alınarak yekten bir standarda göre hesaplanacaktır. Su kaynaklarının kendini yenilemesi ölçümleri ve kullanımları hacim hesaplamalarına göre yapılacak ve

⁵⁰¹ “The European Parliament and of the Council Directive of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy: 2000/60/EC”, **OJ No: L 327**, 22/12/2000.

⁵⁰² “The European Parliament and of the Council Directive of 23 October Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy: 2000 2000/60/EC”, **OJ No: L 327**, 22/12/2000, Definitions, Madde 2/17-28; Madde 5(a), 5(b); Madde 7, Annexes II ve III.

⁵⁰³ “The European Parliament and of the Council Directive of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy: 2000/60/EC”, **OJ No: L 327**, 22/12/2000, Madde 2/40, 2/41, s.8.

dolayısıyla ilk kez miktar üzerinden sürdürülebilirlik tahmin edilecektir. Daha önce ülkelerin her bir direktife ve kullanım alanına göre ayrı ayrı belirlediği stratejiler yerine iki basamaklı önce emisyon eşik değerleri sonra da çevresel kalite standartlarına uyup uymadıklarına bakılacaktır. Bir diğer yenilik sürdürülebilir su yönetimi için bahsi geçen vasat, iyi ve yüksek kalite su durumu denen yeni kriterlerin tanıtılmasıdır. En önemli yenilik ise çevresel fırsat maliyetlerinin de su fiyatlandırılmasına yansıtılarak tam maliyet hesabına göre su ücretlerinin belirlenmesidir.⁵⁰⁴

Bunların gerçekleştirilmesi bütünleştirilmiş su kaynakları yönetiminin demokratik ilkesi olarak yine katılımcılık anlayışı ile sağlanmaktadır. Halkın havza planlamasına katılımı için bilgi ve danışma ağlarının kurulması ve ülkeler bazında deneyimlerin paylaşılacağı konferanslar düzenlenmesi öngörülmüştür.⁵⁰⁵ 2000'de yürürlüğe giren Direktif uygulamaları için 27 yıllık bir takvim belirlenerek 159 tane faaliyet hedeflenmiştir.⁵⁰⁶

Direktife yöneltilecek eleştiriler arasında ilki hissedar kavramının kullanılması olmuştur. Direktifte, suyla ilgili mevzuata dâhil olacak her kesim ve aktör için kullanılan bu kavram akademiye, sanayiye ve tarımı yönlendiren büyük ölçekli girişimleri, çevre örgütlerini, ulusal hükümetleri ve yerel yönetimlerini içerecek şekilde kullanılmaktadır.⁵⁰⁷ AB Bakanlar Konseyi, AB Parlamentosu ve Komisyon üçlü yönetimi çevresinde, üye ülkelerin hükümet temsilcileri, ulusal baskı grupları, Avrupa

⁵⁰⁴ “The European Parliament and of the Council Directive of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy: 2000/60/EC”, **OJ No: L 327**, 22/12/2000, Madde 9/1, s.12-13.

⁵⁰⁵ “The European Parliament and of the Council Directive of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy:2000/60/EC”, **OJ No: L 327**, 22/12/2000, Madde 18/5, s.19.

⁵⁰⁶ Özden Bilen, **Türkiye'nin Su Gündemi Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ, Ankara, 2009, s. 138-141.

⁵⁰⁷ “The European Parliament and of the Council Directive of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy: 2000/60/EC”, a.y.

düzeyinde uluslararası devlet dışı örgütler, bilim çevreleri bir ağ örmüş durumdadır.⁵⁰⁸ Zaten karmaşık olan AB yönetsel yapısına etki eden bu aktörler çevre ve su konusunda da kendi ilgi ve çıkarlarına yönelik lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Üye ülkelerin çıkarlarını yansıtan AB Bakanlar Konseyi, politikaların genel çerçevesini çizer ve kararları nitelikli çoğunluğa göre alır. Sonrasında, AB'nin yürütme organı olan, bütçeyi ve planların uygulamasını yürüten ve idari denetlemeyi yapan Komisyon tarafından başlatılan politikaların yazımına geçilir. Gerekğinde Komisyon, Konsey ve Parlamento'ya tüzük gibi yasa tasarılarını da yapıp gönderebilir. 1999 Amsterdam Anlaşması ile daha da güçlendirilen ve doğrudan Avrupa halkları tarafından beş yılda bir seçilerek gelen 28 devletin 751 temsilcisinden mürekkep Parlamento hem bir danışma hem de yasama organıdır. Konsey ile birlikte ortak karar alma sisteminde AB Parlamentosu'nun teklifleri tümünden reddetme yetkisi vardır. 1996'da Komisyon'un başlattığı yeni ve kapsayıcı bir çerçeve su direktifi taslağı iletişimini⁵⁰⁹ takiben 1997'de AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin (EESC) oybirliğiyle çıkarttığı görüşünce, hazırlanması önerilen⁵¹⁰ Su Çerçeve Direktifi konusunda, Konsey ve Parlamento arasında ilişkileri koparacak düzeyde ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Çatışmaları aşmak üzere oluşturulan su uzlaşma komitesinde altı hafta boyunca yürütülen tartışmalar sonucunda ise ortak karar alma sisteminin ilk uygulaması olarak Su Çerçeve Direktifi kabul edilmiştir.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Maria Kaika, "The Water Framework Directive: A New Directive for a Changing Social, Political and Economic European Framework", **European Planning Studies**, 11:3, 299-316, 2003, s.302.

⁵⁰⁹ "European Commission Communication of COM(96):315:TOC", **OJ No: C 315**, 24 October 1996.

⁵¹⁰ "Opinion of the Economic and Social Committee on the 'Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European Community Water Policy'", **OJ No: C 30**, 30/1/1997, s. 5-9.

⁵¹¹ Amsterdam Antlaşması'nın getirdiği özellikle çevre politikalarında işleyecek ortak karar "co-decision" sürecinin ilk ürünü Çerçeve Su Direktifi olmuştur. 1997'deki Komisyon önerisinden sonra 1999'da Parlamento tarafından ilk okuması yapılan taslak metin 2000'deki ikinci okumadan ve ilgili komite çalışmalarından sonra 2000'de ortak kararla çıkarılmıştır. Maria Kaika, "The Water Framework Directive: A New Directive for a Changing Social, Political and Economic European Framework", **European Planning Studies**, 11:3, 299-316, 2003, s.308-310. Ayrıca bkz.

AB Parlamentosu Su Çerçeve Direktifi'nin yazımı aşamasında çevre örgütleri ve diğer devlet dışı örgütlerle sıkı bir dirsek teması içinde olmuştur. Bilim camiası da bu anlamda parlamentoya teknik destek sağlamıştır. Komisyon Su Çerçeve Direktifi'nin hazırlanması sırasında su kullanıcı birlikleri, su tedarikçisi şirketler ve yerel yönetim kuruluşları, tarım, kimya ve sanayi sektörü özel girişimcileri, çevreci örgütler ve çiftçilerle sınırlı bir kamu kesimine davetiye çıkarmıştır. Bunların haricindeki halk kesim ve meslek örgütleri davetin dışında kalmıştır. “Çevre Hakkındaki Bilgilere Ulaşım Direktifi”ne erişim diğer derneklerin, aktivistlerin ve halk kesimlerinin kendi maddi ilgi ve imkânlarıyla sınırlı kalmıştır. Özellikle Brüksel'de bir temsilcilik ofisi açacak güçlü ve deneyimli birkaç çevre örgütü ve tabii ki tüm büyük şirket lobileri bu süreçte etkin rol oynamış ve yapılanmıştır.⁵¹²

Avrupa Çevre Bürosu, 140 farklı çevre örgütünden oluşan bir inisiyatif olarak çevre lobisinin liderliğini üstlenmiş ve hatta Komisyon'dan mali destek dahi almıştır. Green Peace, Kraliyet Kuşları Koruma Derneği, Uluslararası Kuş Yaşamı, Su Paktı gibi çevreci örgütler bunlar arasında en bilinenleridir. Çevreci örgütler su standartlarının birleştirilmesinde etkiliyken atık su deşarjlarında suyun kaldırma kapasitesini nitelendirmede kullanılacak “vasat”, “iyi”, “çok iyi” su ayırımına karşı çıkarak “çok iyi kalite”deki suların kirletilmek konusunda ilk deşarja müsait kaynaklar olarak değerlendirilmesi tehdidinde dikkat çekmişlerdir. Bütün su çekimlerinin yasal ruhsatlara bağlanmasını teklif etmişler, su tasarrufu yapılmasını, su kayıp ve kaçaklarının önlenmesini, geri dönüşüm ve yeniden su kullanım teknolojilerinin geliştirilmesini çerçevede görmek istediklerini belirtmişlerdir. Diğer direktiflere çerçeve

“http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/info/decision_en.htm”Erişim: 1.03.2018.18.42.

⁵¹² Maria Kaika, **a.g.e.**, s.303-304.

sağlamaklığıyla daha esnek ve zayıf bir bağlayıcılığı olan bir çerçeve hazırlanması konusundaki endişelerini de ifade etmişlerdir.⁵¹³

Su ile ilgili rekabet halindeki baş aktörler olan sanayi ve tarım sektörünün lobileri, çevre lobilerinin karşısında Konsey ve Komisyon'un çevre işlerini yürüten alt birim olan Çevre Genel Müdürlüğü ile Komisyon'a ciddi baskılar uygulamışlardır. Çevre lobilerinin eski çalışanlarının da istihdam edildiği Genel Müdürlük'te çevresel fırsat maliyetlerinin fiyatlara yansıtılması konusunda Komisyon'un taraflı davrandığı iddiaları üzerine Komisyon zirai ilaç ve gübre üreticilerinin de bu dengede yer alması için özel çaba sarf etmiştir. Öte yandan bu kimyasalların kullanılmasının nitrat kirliliği yaratması ve bunun bertaraf edilmesi için gerekli finansmanın ücretlere yansıtılması su tedarikçisi özel şirketleri zora sokacağından Komisyon iki arada bir derede kalmıştır. Zira Direktiften en çok etkilenecek sektör olan tarım alanı yüz binlerce işletme ve büyük çaplı tekelleri içinde barındıran çok güçlü bir lobiye sahiptir ve bu alandaki dışsalılıkların kendileri dışındaki sektörlerde telafi edilmesi anlayışına Komisyon'u baştan ikna edebilmişlerdir. Direktif'in su kalitesi konusundaki katı tutumunu ve fiyatların tarımsal suya yansıtılması fikrini eleştirmişler ve AB'nin tarımda ciddi bir rekabet sorunu yaşayacağını iddia etmişlerdir.⁵¹⁴

Yerel yönetim temsilcileri ise Direktif'e dair en farklı konumlanışları alan aktörler olmuştur. Büyük bir çoğunluğunun Direktiften haberlerinin bile olmadığı ya da çıkarlarının Bakanlar Konseyi'nde zaten savunulacağı düşüncesiyle Direktif çalışmalarına katılmadıkları görülmüştür. Yerel yönetim temsilcilerinin ülke bazındaki tavırları ise ulusal çıkarlara yönelik olmuştur. İrlanda örneğin klasik güney ve kuzey ülkeleri tartışmasına eklemlenen Direktif sorununda Güney'i desteklemiş ve tam maliyet

⁵¹³ A.g.e., a.y. ve s.306.

⁵¹⁴ Maria Kaika, a.g.e., s.303.

fiyatlandırma konusunda itirazlarını dile getirmiştir. Portekiz ise ilginç bir şekilde Kuzey Ülkeleri ile saf tutmuş ve sınır aşan sular açısından İspanya ile ilişkilerinde bunu bir koz olarak kullanmak istemiştir. Direktif brüt suların %30'unu tarıma, %18'ini kentlere, % 38'ini ise hidrolik enerji üretimine tahsis etmiştir.⁵¹⁵

En tartışmalı konular suyun fiyatlandırması, su miktar ve kalite yönetimi ile zararlı maddeler başlıkları olmuştur. Fiyatlandırmada genel algının aksine çevre örgütleri, sosyalist üyeler dışında tüm Parlamento ve Komisyon tam maliyet fiyatlandırması tarafında yer almışlardır. Suyun ekonomik bir mal olarak fiyatlandırılması hususu 1998'den itibaren tartışılan ve Komisyonca reddedilen bir konuyken Çerçeve Direktifi esnasında Komisyon Başkanı ülke İngiltere sayesinde bu karar da bir oldubittiye getirilmiştir. Parlamentoya gelen ve Komisyon'un son halini verdiğini söyleyerek Parlamento'yu etkisiz kılmaya çalıştığı hamlesi üzerine karar hakkındaki tartışmalar ciddileşmiş ve Parlamento işbirliği içinde karar alma mekânizmasının işletilemeyeceğini fark ederek konuyu ortak karar alma ilkesinin yürürlüğe girmesinden sonraya ötelemiştir.⁵¹⁶ Su tedarikçisi özel şirketler, çevre örgütleri ve Parlamento suyun serbest piyasa ekonomisi kriterlerine göre bir mal ve ekonomik değer olarak ücretlendirilmesi için taraf tutmuşlardır. Bunun gereğini de Direktifin ilk paragrafında suyun ticari bir meta değil korunması gereken bir miras olduğu anlayışına rağmen metnin özüne ve diğer birçok paragrafına fiyatlandırmayı yansıtarak yapmayı başarmışlardır. Zaten suyun insanlığın kültürel mirası olduğu yaklaşımının nasıl bir araçsallık içinde kullanıldığı BM politikalarında anlaşılmışsa da Komisyon ve kimi sosyalistlerin Avrupa Birliği halklarının kadim ve değerli ortaklığı suyun metalaşmaması gerektiğine dair baskılarının samimi olduğu düşünülebilir. Zira

⁵¹⁵ Özden Bilen, **a.g.e.**, s.147-153.

⁵¹⁶ Maria Kaika, Ben Page, "The EU Water Framework Directive, Part 1, European Policy Making and the Changing Topography of Lobbying", **European Environment**, Vol. 13, No.3, December 2003, s.314-327, s.317.

Direktif'teki ifadeler arası çelişkiler açıkça bu gerilimlerin azaltılmasına yöneliktir. Direktif'in 38. paragrafında, Ek 3'te ve daha birçok yerinde su, üye devletlerin maliyetlerin geri ödenmesi için gerekli tedbirleri alacağı ve bunun için kirleten öder ilkesini uygulamaya sokacakları açıkça belirtilmiştir. Buna karşın komisyon fiyatlandırmanın etkisini biraz yumuşatmak amacıyla suyun çevresel ve ekonomik maliyetlerinin ücretlere yansıtılmasından başka çevresel ve ekonomik sorunlarla mücadele edebilme yöntemlerinin varlığına da dikkat çekmiştir. Suyun kalitesine ve miktar yönetimine dair tedbirler bu çabanın bir sonucudur.

Su Çerçeve Direktifi kamusaladaki etkisini daha sonra Direktif'in öngördüğü konularda yaşanan ve Avrupa halklarına yansıyan etkilerine karşı ulus devletler bazında oluşan toplumsal muhalefetlerde ve suyun metalaşmasına karşı suyun anayasalara bir hak olarak eklenip kamulaştırılması tepkilerinde gösterecektir. İtalya, İspanya, Portekiz, Almanya ve Yunanistan başta olmak üzere suların yönetiminin özel şirketlere devri sorunu AB ülkeleri bazında büyük yankı uyandırmış ve halkları referandumlarla suyun kamulaştırılması ve anayasallaştırılması mücadelelerine sürüklemiştir.⁵¹⁷

b.AB'nin Su ile İlgili Diğer Politika Araçları ve Mekanizmaları

Yeşil ve Beyaz Kitaplar, Avrupa Stabilité Mekanizması ve Avrupa Vatandaş İnisiyatifi AB'nin su ile ilgili diğer önemli politika mekanizmalarıdır.

b.1. Yeşil ve Beyaz Kitaplar

Yeşil ve Beyaz Kitaplar Birleşik Krallık, İngiliz Milletler Topluluğu, Hong Kong ve Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulana gelen ve gri literatür olarak da adlandırılan bir politika enstrümanıdır ve Avrupa Birliği'nce de benimsenmiştir. İlk kez

⁵¹⁷ David Hall (Edt.), "Our Right to Water: Case Studies on Austerity and Privatization in Europe", PSIRU, March 2012, s.14.

1967’de siyaset literatürüne giren Yeşil Kitaplar,⁵¹⁸ Avrupa Komisyonu’nun Avrupa genelinde belli bir konuyu halklarla, ilgili özel çıkar ve sivil toplum örgütleriyle istişare etmek için hazırladığı politika öneriler taslağıdır. Bu istişareler ve müzakereler sonucunda Komisyon Beyaz Kitapları üretir. Beyaz kitap bir politika kataloğudur. Yeşil Kitap için toplanan görüşlerin AB politikasına tercüme edilmesi yani resmi ve somut politika önerilerine dönüştürülmesidir. Bu politik süreçlerin sonunda zorunlu olmasa da AB çapında ilgili alanları düzenleyen kanunlar çıkarılmaktadır.⁵¹⁹

Şimdiye kadar su ile ilgili politikaları içeren Yeşil ve Beyaz Kitaplar, AB politika sözlüğünde kamu hizmeti yerine kullanılan Genel Fayda Hizmetleri;⁵²⁰ Kalkınma, Büyüme, Rekabet, Sosyal Politikalar ve İş; Kamu-Özel Ortaklığı, İdari Sözleşmeler, İmtiyazlar; Medya ve İletişim Teknolojileri ile Avrupa Vatandaşlık İnisiyatifi gibi temel siyasal ve ekonomik başlıklar dolayısıyla öne çıkmıştır.

Kamu hizmeti başlığı altındaki politika metinleri evrensel hizmetlerin ilk kez vurgulu biçimde ifade edildiği 1993 tarihli Delor’un Büyüme, Rekabet ve İstihdama İlişkin Beyaz Kitabı’ndan sonra 21 Mayıs 2003 Genel Fayda Hizmetleri Üzerine Yeşil Kitap⁵²¹ ile 12 Mayıs 2004 Genel Hizmetler Üzerine Beyaz Kitabı⁵²² takiben Yeni Avrupa Taahhüdü⁵²³ ve 2012 tarihli Avrupa’daki Genel Fayda Hizmetleri için Kalite Çerçevesi⁵²⁴ belgeleridir. Yeşil Kitap, tanımlar ve terminoloji kısmında açıkça odak noktasının genel ekonomik fayda olduğunun altını çizer ve kavramın, tanımı daha az kesin olan kamu hizmeti (public service) kavramıyla karıştırılmaması konusunda

⁵¹⁸ “<https://www.merriam-webster.com/dictionary/green%20paper>”

⁵¹⁹ Graciela Schneider Madanes (Edt), **Globalized Water: A Question of Governance**, Springer, 2014.

⁵²⁰ “General interest” kavramı dilimize genel çıkar hizmetleri olarak da çevrilmektedir.

⁵²¹ “Green Paper on Services of General Interest/ COM/2003/0270final, EU Document 52003DC0270”.

⁵²² “White Paper on Services of General Interest/COM/2004/375final”.

⁵²³ “Services of General Interest, Including Social Services of General Interest:A New European Commitment/COM 2007/724final/SEC 2007-1514/SEC 2007-1515/SEC 2007-1516”.

⁵²⁴ “Quality Framework for Services of General Interest in Europe, TEN/482-EESC-2012-1316, COM 2011/900 final”, Plenary Session 481-May23, 2012-May 24, 2012.

uyarılarda bulunur. Zira AB Topluluk Anlaşması'nda gönderme yapılan genel ekonomik fayda kavramı klasik kamu hizmetinin çeşitli dillerdeki ifadeleri ve uygulamaları olan Fransa'daki 'service public', İtalya'daki 'servizio pubblico' veya Almanya'daki 'Daseinsvorsorge' kavramlarından oldukça farklıdır. Bu türden bir kamu hizmeti genel halka yani kamuya sunulan, genel kamu yararı için özel çıkardan bir bağışıklığı olan ve ayrıcalıklı bir güce sahip, hizmeti sunan varlığın ve tesisin statüsü ve ilyetliğine dair göndermesi bulunan bir kavramdır. AB ortak hukuku sıkı bir tarafsızlık ilkesine dayanır ve 'genel fayda hizmetleri'nin özel ya da kamusal sunumları gibi biçimleriyle özel olarak ilgilenmez. Hava, demiryolu ve karasal ulaşım ile enerji alt başlıklarının gerektirdiği ve metinde kamu hizmeti zorunlulukları olarak tanımlanan başlıklar dışında kamusal otoriteler ve özel girişimciler genel hizmet sunumu sözkonusu olduğunda AB nezdinde aynı koşullarda değerlendirilir ve aynı haklara sahiptir. Kamusal üstlenimin özel üstlenime bir ayrıcalığı yoktur.⁵²⁵

Bunun ekonomi politik kökleri refah politikaları etkisindeki 1956-57 yıllarına, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu yasa tartışmalarının hareketlendirdiği bir sürece dek izlenebilir. Özel sektör üzerindeki yaygın devlet kontrolü ve verimli kamu girişimleri ile öne çıkan geniş kamu sektörüne sahip ülkeler ile karşılarında etkin bir karşı güç olarak ortaya çıkan özel hizmetler ve şirketleriyle serbest bir piyasa talep eden ülkeler arasındaki mücadeleye dek gider. Bu güçler arasındaki geçici ara çözümlere veya başka bir ifadeyle ülkelerin geciktirici uzlaşmalarına (dilatory compromise) dayanır.

İlk uzlaşma Kurucu Anlaşma ile sağlanmıştır. Daha fazla serbestlik isteyen ve piyasa yönelimli ekonomi politik taraftarı ülkeler ile daha düzenlemeci ve piyasaya

⁵²⁵ "Green Paper on Services of General Interest/ COM/2003/0270final", EU Document 52003DC0270, 1.1. Definitions and Terminology, Madde 20-21.

müdahaleci safta yer alan üye ülkelerin geriliminde bir denge unsuru olarak tasarlanan Topluluk Anlaşması, genel fayda hizmetlerinin işleyişinden temel bir amaç olarak bahsetmez ve dolayısıyla bu konuda topluluğa ayrı bir özel kamusal güç tanımlamaz. Yani klasik kamu hizmeti anlayışı kurucu anlaşmanın kapsamı dışındadır.⁵²⁶ Topluluğun, kamusal hizmet sunumlarında özel çıkarın üstünde özel bir kamusal otorite olarak da belirlenmediği, dolayısıyla yetki ikamesi bağlamında genel fayda hizmetlerinin üye devletlerin ulusal, bölgesel ve yerel otoritelerinin uhdesinde ve tasarrufunda kalmış olduğu açıkça ortaya konur.⁵²⁷

Avrupa rekabet hukukunun uygulanacağı daha serbest bir piyasa taraftarı üye ülkeler ile kamu hizmetlerini korumaya çalışan sosyal devlet anlayışına bağlı üye ülkeler arasındaki gerilimin 1990'ların ortasında yeniden tırmanması, AB Topluluk hukukunun tarafsızlığıyla bıraktığı boşluğu Komisyon ve Avrupa Adalet Divanı'nın birbirleriyle çelişkili ilerleyen içtihad yaratma eğilimleriyle tamamlama çabasından da beslendi. Bu gerilime üye devletler öncelikle bir araya gelerek yine AB içinden kurumsal bir yanıt vermeye çalıştılar ve 1995/6 dönemi Hükümetlerarası Konferans'ta Amsterdam Anlaşması'na 16. Madde eklentisini yaparak çözüm üretmeye çalıştılar. Böylece, daha fazla özelleştirme ve piyasa serbestisi baskısına karşı dur diyebilmek ve aynı zamanda Fransa gibi tüm kamu hizmetlerinin rekabet kurallarından ve piyasadan bağımsızlığını talep eden ülkelerin muhalefetini yatıştırabilmek için yeni bir uzlaşma sağlandı.

⁵²⁶ Peter Becker, "Privitizing Public Enterprises in the European Union-The Impact of European Integration on European Water Markets", Research Unit EU Integration, **German Institute for International and Security Affairs**, Berlin, 2007. (Paper of EU Commission funded Research Project named Understanding Privatization Policies: Political Economy and Welfare Effects)

⁵²⁷ "Green Paper on Services of General Interest/ COM/2003/0270final", EU Document 52003DC0270, Md.28 ve Md.30.

Bu gerilimli süreçlerin sonunda uzlaşılan temel noktalardan ilki günümüz haliyle Kurucu Anlaşma'nın 295. Maddesi ile sabitlenen Avrupa Topluluğu'nun üye ülkelerdeki mülkiyet rejimlerine dair tarafsızlığıdır. İkinci uzlaşma noktası, rekabet hukuku ve devletin pazara müdahalesi şeklinde değerlendirilen kamu teşvikleri bağlamında özel işletmelere kamusal işletmelerle eşit muamele edilmesi, bu doğrultuda ve 86. Madde uyarınca bazı istisnalar dışında genel tüm teşviklerin yasaklanmasıdır. Üçüncü olarak ise kamu hizmetleri bu yasağın istisnası olarak belirlenmiştir. Madde 86, Fıkra 2'ye göre genel ekonomik fayda hizmetlerinin emanet edildiği tüm işletmeler, bu durum hizmetlerin ifasına kısmen ya da genel olarak zarar vermediği müddetçe, AB Rekabet Hukuku'na tabidir.⁵²⁸

Amsterdam'a eklenen 16. Madde 'genel fayda hizmetlerinin' Toplululuğun toplumsal ve teritoryal entegrasyonunu desteklemek bakımından AB'nin ortak ve paylaşılan değerleri arasında özel bir yer teşkil ettiğini kabul eder. Bu ifade, özellikle liberal ve piyasa yönelimli değerlendirilen Avrupa Adalet Divanı kararları üzerinde siyasi bir etki yaratmak açısından da önemlidir. Öte yandan Madde, doğası gereği ekonomik faaliyetlerin iç pazarın işleyişini bozacak niteliklere sahip olması durumunda bu genel hizmetlerin doğrudan rekabet hukukuna tabi kılınması ve Komisyonca takibe alınması gibi bir tedbiri de almıştır.

Kurucu Anlaşma veya herhangi bir ikincil yasamada genel ekonomik fayda hizmetleri tanımına yer verilmez. İlk kez 2003 tarihli Genel Fayda Hizmetleri üzerine hazırlanan Yeşil Kitap genel olarak genel ekonomik fayda hizmetlerine odaklanmış

⁵²⁸ Peter Becker, "Privitizing Public Enterprises in the European Union-The Impact of European Integration on European Water Markets", Research Unit EU Integration, **German Institute for International and Security Affairs**, Berlin, 2007. (Paper of EU Commission funded Research Project named Understanding Privatization Policies: Political Economy and Welfare Effects.), s.4-5.

olduğunu ifade ederek neredeyse genel fayda hizmetlerini doğası gereği açıkça ekonomik olmayanlar dışarıda kalmak koşuluyla birbirine eşitler.⁵²⁹

Beyaz Kitap ise genel fayda hizmetlerini Birlik'teki tüm vatandaşların ve girişimlerin genel faydasına yönelik sunulan yüksek kalitede ve karşılanabilir hizmetler olarak tanımlar. Burada sunumun alıcıları arasında sayılan işletmeler de⁵³⁰ (enterprises), vatandaşlarla aynı haklara sahiptir.

Günümüzde, bu hizmetlerin altında genel ekonomik fayda hizmetleri (services of general economic interest), ekonomik olmayan hizmetler (non economic services) ve genel faydaya yönelik özel hizmetler (special services of general interest) tanımlanmaktadır.⁵³¹ Su hizmetleri ve politikaları konusu da Lizbon Anlaşması'na (Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma-Treaty on the Functioning of the European Union-TFEU) kadar genel fayda hizmetleri başlığı altında değerlendirilmekteydi. Bunun hangi genel fayda hizmeti alt başlığına dâhil olduğu ise devlet başkanları ve hükümetlerce imzalanarak Lizbon'a eklenen 2007 tarihli Yeni Avrupa Taahhüdü Protokolü'ne göre suyun doğası gereği ekonomik bir kaynak ve genel ekonomik yarara yönelik olduğu kabulüyle belirginleşti. İlk kez birincil bir AB metninde genel fayda hizmetleri tanımlanmış oldu.⁵³² Topluluk Anlaşması Yeşil Kitabın yorumuyla sadece genel ekonomik fayda hizmetlerine göndermede bulunuyordu. Protokol, ilk kez ekonomik ve ekonomik olmayan genel fayda hizmetleri arasında belirgin bir ayrıma gitti. Polis, adalet ve resmi sosyal güvenlik programları gibi asli

⁵²⁹ “Green Paper on Services of General Interest/ COM/2003/0270final”, EU Document 52003DC0270, Madde 18-19.

⁵³⁰ Metinde kullanılan terim ‘enterprise’ şirket, ticari işletme, kuruluş, girişim anlamlarına gelmektedir ve burada ister devlet ister özel, sermaye yatırımıyla ticaret kanunlarına tabi olan işletmeleri içermektedir. Bu yüzden burada tüm bunları da karşılayacağı düşünülen işletme sözcüğü tercih edilmiştir.

⁵³¹ “ec.europa.eu/info/topics/single-market/services-general-interest_en”

⁵³² “Services of General Interest, Including Social Services of General Interest: A New European Commitment/COM 2007/724final/SEC 2007-1514/SEC 2007-1515/SEC 2007-1516”, 2. Bölüm: “The Role of the EU: Ensuring Common Rules While Respecting Diversity”.

kamusal konular ne özel bir AB yasamasına, ne de Kurucu Anlaşma'nın sosyal market ve rekabet kurallarına tabi değildir. Bu bağlamda bunlar, ekonomik olmayan genel fayda hizmetlerine dâhil edilmektedir. Doğası gereği ekonomik nitelikler taşıyan konular, serbest market ve rekabet kurallarına tabi olduklarından genel ekonomik fayda hizmetleri başlığı altında değerlendirilir ve bu hizmet kategorisi telekomünikasyon, elektrik, gaz, ulaşım ve posta hizmetleri gibi hizmetleri doğrudan kapsar.

Genel fayda hizmetlerinin kendi içinde ekonomik ve ekonomik olmayan şeklinde ayrışması apriori ve doğal bir ayrım değildir. Her bir durumda hizmetin niteliğine dair yeni bir tanımlama yapma ihtiyacı bulunmaktadır.

Klasik kamu hizmeti kriterlerine referansın yokluğunda bu tür genel fayda hizmetlerinin niteliğine karar vermek için her seferinde bir ihtiyaç oluştuğunda buna yanıt olan ya da olacak hizmetlerin özgün bağlamlarında ele alınıp kategorikleştirilmesi söz konusudur. Bu da kamu hizmetinin dinamik bir boyuta çekildiğinin ve ilgili yasal mevzuatın da bu dinamizme göre yeniden ve yerinde her bir durum için özgün bir şekilde oluşturulacağının açık ifadesidir. AB'nin konjonktürel ve fiili durumdan yola çıkarak hizmet tanımlama niyeti ve kararı, genel kamu hizmeti anlayışındaki değişim ve başkalaşım sürecinin yeni bir aşamasına da ilk kez bir birincil metinde işaret etmektedir.

Protokol, Yeşil ve Beyaz kitaplardaki eğilimin zirvesi olarak kesin bir tanım vermekten ziyade sadece bir hizmetin ekonomik ya da değil, niteliklerini saptayabilmek amacıyla ve AB hukukunun sınırlarında kalma koşullarıyla bazı belirteçlerden bahsetmektedir. Bu belirteçlerin etrafında dolandığı kimi sabiteler ise yine toplumsal değişim ve toplumsal dinamiklerdir. Örneğin, ilkin bu hizmetler bir üye devletten diğerine ve hatta yerel bir otoriteden diğerine değişiklik gösterebilen ve sürekli değişip dönüşebilen ekonomik, toplumsal ve kurumsal gelişmelerle koşulludur. Sonrasında ise tüketici talepleri, teknolojik yenilikler, kamu yönetimindeki modernleşme dinamikleri

ve yerel yönetim seviyelerine aktarılan yetki ve sorumlulukların ölçüsü belirleyici olmaktadır. Belirteçler ise muhtelifdir. Örneğin Adalet Divanı'na göre Rekabet hukukunda bir faaliyetin ekonomik olup olmadığına karar verirken- ister kamu işletmesi, özel işletme, bunların ortaklığı ister devlet idaresinin bir parçası olsun- hizmeti üstlenen işletmenin (entity) statüsü ya da sektörün kendisi tanımlama için yeterli değildir. Bu belirteçten, klasik kamu hizmeti anlayışında görülen devlet ayrıcalığı ve kamu gücü ilkeleri sayesinde hizmetin özel alandan ekonomik ve yargısal bağımsızlığına ve hatta özel alan üzerindeki bağlayıcı denetim pozisyonunu belirleyen rejimine dair bir kabul bulunmadığı anlaşılabılır. Hizmetin nasıl finanse edildiği de hizmetin ne'liğinin belirleyicisi değildir. Faaliyetin üstlenildiği bazı koşulların birlikteliğine bakılmaktadır. Bir hizmetin işleyiş koşulları için pazarın, devlet ayrıcalığının ya da dayanışma zorunluluğunun olması gibi. Pratikte bir işletme hem ekonomik hem de ekonomik olmayan faaliyetlerle iştigal edebilir ve bazı işlemleri için rekabet kurallarına tabiyken diğer işlemlerinde özel çıkardan ve kar amacından bağımsız olabilir. Dolayısıyla her bir işlemi için işletmeler ve hizmet üstlenimleri ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulur. Komisyon, her bir durum için kamu hizmeti sektörünü tarayıp hizmetin AB hukukunca geçerli olup olmadığına ve ekonomik fayda tanımına uyup uymadığına bakmaktadır. Nihayetinde Kurucu Anlaşma'nın 45. Maddesi uyarınca AB içi serbest piyasa kurallarına tabi olmayan kamu otoritelerinin işlemleri dışında çoğunluk hizmet ekonomik faaliyet olarak tanımlanmaktadır.

Komisyon, 2011'de devlet teşvikleri ve telafilerini tarayarak, AB hukukuyla uyumluluğu tespit etmeye yarayacak kriterleri içeren üç metin ve kamu hizmeti telafisi olarak 2011'de kararını üye ülkelere bıraktığı bir düzenleme hazırladı. 25 Nisan 2012'de "Genel Ekonomik Fayda Hizmetleri İçin Minimis Düzenlenmesi" yürürlüğe

girdi.⁵³³ Lizbon ve 2012 paketi, bu bağlamda ATAD'ın 2003 "Altmark Kararı" ile dört koşul sağlandığı takdirde kamu hizmeti telafisinin devlet yardımı olarak değerlendirilemeyeceği kararının devamıydı. Hizmete dair 2012'deki son Kalite Çerçevesi'yle de suların kalitesi unsuru yeni bir hizmet kriteri olarak yasallaştı. Kriterlerdeki bu çoğalma ve düzenleme ile işletme ayrımının belirginleştirilmesi genel fayda hizmetlerindeki bir diğer başkalaşım göstergesi oldu.

Su hizmetleri, bu gelişmeler kapsamında genel ekonomik fayda hizmeti olarak değerlendirildi. Oysa 2000 tarihli Su Çerçeve Direktifi'nde daha Giriş, ilk cümle, Madde 1'de diğer herhangi bir ticari ürün gibi kabul edilmeyecek bilakis korunması, savunulması ve layıkıyla davranılması gereken bir miras olarak tanımlanmaktaydı. Su ile ilgili kalite standartları, denetleme prosedürleri ve farklı suların karışmaması gibi kurallar hizmetlerin niteliğine ve başkalaşımına dair ilk işaretler olarak Su Çerçeve Direktifi'nde fark edildiyse de Komisyon, Yeşil, Beyaz Kitaplar ve bağlantılı diğer birincil politika mekanizmalarıyla suyun mülkiyetinin el değiştirmesi ve serbest piyasa koşullarına tabi olması lehinde gelişen tavrı nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kaldı.⁵³⁴

Öte yandan hizmetlerle ilgili söz konusu Protokol ve Lizbon Anlaşması'yla, atık yönetimi, su arzı ve atık su arıtma başlıkları açıkça genel ekonomik fayda hizmetleri altında sayılmakla birlikte, bu ekonomik fayda hizmetler, AB seviyesinde kendinden müstakil düzenleyici bir rejime sahip olmadıklarından, kamu ihalesi, çevre ve tüketici koruma gibi bazı özgün Topluluk kurallarıyla da dolayımli olarak düzenlenmektedirler.

Bu noktadan bir kesişim çizgisi olarak başka bir Yeşil Kitap geçer. 2003-2006 İç Pazar Stratejisi'nin⁵³⁵ ilan edilmesinin hemen ardından bununla bağlantılı olarak

⁵³³ Minimis Regulation for SGEI, "http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/sgei.html".

⁵³⁴ Peter Becker, **a.g.e.**, s.9.

⁵³⁵ "Internal Market Strategy 2003-2006, European Commission/COM 2003/238 final", 7.5.2003.

hazırlanan 2004 tarihli Kamu-Özel Ortaklığı Yeşil Kitabı (ve Kamu Sözleşmeleri ve İmtiyazları ile İlgili Topluluk Hukuku).⁵³⁶ İlgili diğer yasal metin 2005 tarihli AB kurumlar arası iletişim metnidir⁵³⁷ ve bu iki metin konuyla ilgili mevcut AB pratikleri stoku olarak tarif edilmektedir. Kamu-özel ortaklıklarının (PPPs) sayısı 1999'dan itibaren büyük bir ivmeyle artarak çoğalmıştır. Kitap, Kamu İhale Direktifi çerçevesinde 'sözleşme bağıyla kurulan saf sözleşmesel doğaya sahip ortaklıklar' ve özel ve kamu kesimi arasında kurulan ya da kamu varlığının özel işletmece kontrol edildiği 'kurumsal doğaya sahip ortaklıklar' olarak iki tür ortaklık tanımlar. Bunlar 2004'te yeni rekabetçi diyalog adı altındaki sözleşmelerle revize edilmiş kamu ihale prosedürlerine tabidir. Buna göre en optimal teknik çözümleri sunan işletmeler imtiyazlarla ödüllendirilir. Kamu-özel ortaklıkları iş ve hizmet imtiyazlarıyla da kurulabilir. Bunlar, gelirleri en azından kısmen de olsa altyapı ve hizmet sunumundan gelen hizmet bedelleriyle karşılandıklarından sıradan kamu sözleşmelerinden farklıdırlar. Avrupa düzeyinde imtiyazlar kısmen, hizmet imtiyazları ise tamamen Avrupa Kamu İhale Direktifinin⁵³⁸ kapsamı dışındadır. Komisyonun yorumlayıcı iletişimi⁵³⁹ kamu otoritelerinin imtiyazları verirken dikkat etmekle yükümlü oldukları zorunlulukların referansı konumundadır. Etkili rekabet ve yasal netlik ortamı bu ortaklıklar için en temel koşul olarak tanımlanmaktadır.

Suyun sırayla genel fayda ve sonra genel ekonomik fayda hizmetleri kategorilerinde değerlendirilmesiyle paralellik arz edecek şekilde, serbest piyasa ekonomisinin kurallarına daha da bağımlı hale gelen su sektörünün yeni dinamikleri

⁵³⁶ "Green Paper on Public Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions/COM 2004/237 final"

⁵³⁷ "Communication from the Commission of 15 November 2005 to European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and Committee of the Regions on Public-Private Partnerships and Community law on Public Procurement and Concessions/COM 2005/569 final"

⁵³⁸ "Directive 2004/17/EC of the European Parliament and of Council of 31 March 2004 Coordinating The Procurement Procedures of Entities Operating in the Water, Energy, Transport and Postal Services Sectors", **OJ No: L 134**, Vol.47, 30 April 2004.

⁵³⁹ "Commission Interpretative Communication on Concessions", **OJ No: C 121**, 29 April 2000.

arasında rekabet unsuru gittikçe belirginleşmektedir. Altyapı ve bakım masraflarının yüksekliği, masif su kitlelerinin yönetilmesinin zorluğu sektörel anlamda doğal engeller olarak görülse de rekabet unsuru farklı seviyelerde ve farklı derecelerde gözlemlenmektedir. Su pazarında asla tam bir rekabetten sözedilememektedir. Bu yüzden su sektörü, teknik altyapı bilgisinin karmaşıklığı ve belli standartlarda, eşit şekilde ve sürekli bir genel sunumun yüksek finansman maliyetlerine rağmen metalaştırılması halinde ciddi kar üretecek bir yatırım alanı olarak görülmekte ve kamusal ortaklıkların son el atılan alanlarından biri olmaklığıyla önemli kamusal direniş mücadelelerinin potansiyelini de aynı zamanda içinde barındırmaktadır. Bu potansiyel, hem suyu yeniden ortaklık alanına iade etmek için güçlü bir nirengi noktasıyken aynı zamanda bu alanı serbest piyasa ekonomine açacak ve rekabete konu edecek kar amaçlı her türden girişimi de zenginliğiyle cezbetmektedir.

AB özelinde su sektörüyle ilgili rekabet koşullarına bakıldığında ilkin ‘su pazarı için rekabetten’ bahsedilebilir. Altyapıda AB özelinde ve dünya genelinde bir altyapı monopolü öne çıkmaktadır. Altyapı maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle genelde devletlerin finansmanı ve su altyapısının mülkiyetini ellerinde tutmaları veri kabul edilmektedir. Bu seviyede sadece ihale dönemlerinde işletmelerin altyapılarının genellikle kısmen ve geçici olarak tasarrufuna dair bir rekabet avantajı söz konusudur.

İkinci olarak, ‘pazar içinde rekabetten’ bahsedilebilir. Doğrudan son kullanıcıların elde edilecek gelirlerin kaynağı olarak hedefe konulduğu bir pazar dizaynında, belli su hizmetleri kapsamında yapılacak her türden üretim ve yönetim faaliyeti için pazar içinde rekabete girilebilmektedir. Zaten mevcut kurulu sistem ve altyapıya girme ya da varolan sisteme eklemlenecek yeni küçük çaplı bir şebeke kurmak gibi yerel üretim ve sunumlar yine ilk ve büyük çaplı altyapı yatırımları kadar olmasa da teknik ve mali sınırlılıklarla koşulludur.

Son olarak su üretim zincirindeki belirli hizmetleri vermek için doğrudan bakım, onarım, vb çeşitli ‘tekil hizmetleri üstlenmek için girişilen rekabet’ ortamı söz konusudur. Bu türden doğrudan hizmet odaklı rekabet koşullarının düzenlenmesinde AB’nin 2003 yılında hazırladığı İç Pazar Stratejisi, Kamu İhale Direktifi ve Kamu Hizmet Sözleşmeleri Direktifi⁵⁴⁰ gibi metinler yasal kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Bu konuda Komisyon su pazarının tetkik edilmesi ve potansiyellerinin ortaya konması için danışman firmalara pazar araştırma raporları hazırlatmıştır. Komisyon’un tavrının Avrupa su pazarının kamu hizmetlerine sıkışmışlıktan kurtarılarak rekabet hukukunun uygulanabileceği serbest bir piyasaya dönüştürülmesinden yana olduğuna dair görüşler ağırlıktadır. Komisyon’un daha şeffaf ve rekabete açık işlemlerden yana olduğu söylenebilir.⁵⁴¹

Rekabetçi diyalog gibi politikalarla serbest pazar politikalarının işleyişine adapte edilmeye çalışılan bu ortaklıklar öte yandan özelleştirmelerin bir türü olarak da değerlendirilmektedir. Rekabetin yanı sıra özelleştirme konusu tek başına AB’nin su politikalarının çok önemli bir diğer belirleyeni olarak öne çıkmaktaysa da aslında ardında yer alan ve su sektöründeki gelişmeler için kritik ve açıklayıcı role sahip başka bir AB mekanizmasını da aydınlatmaya vesiledir.

b.2. Avrupa Vatandaş İnisiyatifi Mekanizması ve Su Hakkı İnisiyatifi

Avrupa Vatandaş İnisiyatifi, İsviçre’nin 1848’den beridir uyguladığı federal halk inisiyatiflerinden ilhamla ortaya atılmış yeni bir AB politika mekanizmasıdır. Bu mekanizma, AB’nin anayasal süreçte yakalamaya çalıştığı lakin Fransa ve Hollanda

⁵⁴⁰ “Directive 2004/18/EC of the European Parliament and of Council of 31 March 2004 on Coordination of Procedures for the Award of Public Works Contracts, Public Supply Contracts and Public Service Contracts”, **OJ No:L 134**, Vol.47, 30 April 2004.

⁵⁴¹ Robert Haffner-Project Leader Olga Batura et. Al, “Study on the Financing Models for Public Services in the EU and their impact on competition: Final Report”, **ECORYS**, 2016; Becker, **a.g.e.**, s.8.

referandum uğraklarında sekteye uğrayarak Lizbon Anlaşması'yla nihayetlenen demokratik meşruiyet arayışının bir uzantısı olarak yorumlanmaktadır. Bu yeni siyaset mekanizması ile üye ülke vatandaşlarının, AB genelinde etkili olacak kamu politikalarının geliştirilmesine ve bu politikaların uygulanması için yasal mevzuatın oluşturulmasına doğrudan katılımının sağlanması ve böylece doğrudan demokrasi anlayışının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Komisyonu tabandan gelen bir teklifle belli bir alanda politika üretmek için harekete geçirmek fikri AB nezdinde ilk kez 2002-2003 yılında gerçekleştirilen “Avrupa’nın Geleceği Üzerine Anayasal Konvansiyon” toplantısında ortaya atılmıştır. Aktivistler ve kimi Konvansiyon üyelerince Anayasal Anlaşmaya son dakika eklentisi olarak girmiş olan fikir 2005’teki Anayasa oylamalarının reddedilmesine rağmen korunmuş ve Anayasal metnin içeriğinin %95’inin adapte edildiği Lizbon Anlaşması’nda da yer alabilmiştir. Bu esnada, ulusal alanda teşvik edilen kamusal müzakere geleneğini AB seviyesine taşımak için “Plan D: Demokrasi, Diyalog ve Düşünüp Taşınmak”tan⁵⁴² hemen sonra Komisyon AB vatandaşlarının güçlendirilmesi ve ihtiyaçlarını doğru kanallarla siyasal düzleme aktarabilmesi için 2006’da “Avrupa İletişim Politikası Üzerine Beyaz Kitap”ı hazırladı.⁵⁴³ İkisinde de ortaklık ve kamusal alan kavramları AB siyasal yapılanmasında eksikliği fark edilen ve ulaşılması hedeflenen AB vatandaşlığının yapıtaşları olarak sunulmaktaydılar. Beyaz Kitap, gerçekten işleyen bir Avrupa kamusal alanı Brüksel tarafından şekillenemez, gerçek bir kamusal alan, bölgesel ve yerel, her seviyede aktörce desteklenen hedefler doğrultusunda ortaya çıkabilir demektedir. Bu hareketlenmelerin nabzını ölçmek için de Avrupa barometresi anketleri, kamuoyu araştırmaları yapacak uzman ağlarının oluşturulması önerildi.⁵⁴⁴ Komisyonun ortaklık dediği bu ilişkide sadece üye devletler, başkanları, siyasal partiler ve sivil toplum

⁵⁴² Plan D: Democracy, Dialogue and Debate/2005/494 final, 13 October 2005.

⁵⁴³ “White Paper on a European Communication Policy/COM 2006/35 final”, 1.2.2006.

⁵⁴⁴ A.g.e., s.11.

örgütleri değil her kesimden insanın da taleplerinin alınacağı, AB vatandaşlarının birebir dinleneceği, projelerini ve haklarını ifade edecekleri bir iletişim ve birlikte öğrenme süreci ve platformunun gerekliliğine yani AB Anayasası için yapılan kamusal müzakerelerdeki gibi birlikte çalışma ve siyaset üretmenin yaratıcı yollarına göndermede bulunulmaktaydı.⁵⁴⁵

13 Aralık 2007’de tüm AB ülkelerince imzalanan ekli Kurucu Anlaşmayı dayanak alan Komisyon, 13 Aralık 2009’da Avrupa Vatandaş İnisiyatifi üzerine Yeşil Kitabı⁵⁴⁶ yayınlarak bu türden bir ortaklığın ilk adımı olarak vatandaşlık inisiyatif hakkında kamusal istişare sürecini başlattı. 14 Haziran 2010’da Komisyon ve Konsey taslak bir uzlaşmayla mekanizmayı Anayasal İşler ve Dilekçeler Komitelerinde tartışmaya açtı. 15 Aralık 2010’da Avrupa Vatandaş İnisiyatifi Düzenlemesi Parlamento’da oylandı. Komisyon, Konsey ve Parlamento arasında bir yıl süren müzakerelerden sonra 16 Şubat 2011’de düzenleme üzerinde anlaşıldı ve 1 Nisan 2012’de inisiyatif yürürlüğe girdi. Komisyon düzenleme üzerinde mutabakata vardığı yıl hemen bir “Avrupa Vatandaş İnisiyatifi Rehberi”⁵⁴⁷ yayınladı. İlk inisiyatif, AB Gönüllü Hizmeti (European Voluntary Service) ve Erasmus gibi kültürlerarası değişim programlarının arttırılıp yaygınlaştırılması talebiyle ‘Fraternite 2020’ adı altında kaydedilen, değişik internet platformlarından kendilerini anlatan, ancak 70 bin imzada kalarak yeter sayıyı bulamayan girişim oldu.

⁵⁴⁵ A.g.e., s.12-13.

⁵⁴⁶ “Green Paper on European Citizens’ Initiative/COM 2009/622 final”, Brussel, 11.11.2009.

⁵⁴⁷ European Commission, **Guide to the European Citizens’ Initiative: A New Right for EU Citizens, You Can Set the Agenda**, Luxemburg, 2011. 6 milyon AB vatandaşının bu inisiyatife olan ilgisi nedeniyle Rehber, 2015’te gözden geçirilmiş üçüncü versiyonuyla yeniden yayınlandı.

Alman Bertelsman Stiftung, bir milyon imzayla yaratılan etki aslında gizli bir devrimdir diyerek inisiyatifi daha önce karşılaşılmadık yenilikçi bir siyaset mekanizması olarak yorumladı.⁵⁴⁸

Düzenlemeye göre vatandaşlar önerilen politika ya da yasama için bağlayıcı bir oylama talep edebilmektedirler. Vatandaş İnisiyatifi'ne dair olumlu ve umutlu yaklaşımlar, şimdiye dek uygulamalarda karşılaşılan sorunlardan dolayı eleştirel pozisyona çekilmiş umutsuzlar kanadına ağır basmaktadır. Bunlara göre Avrupa Vatandaş İnisiyatifleri sadece parlamento tarafından önerilen bir politika ya da yasayı kabul etmek veya reddetmek şeklinde tezahür eden referandumdan farklıdır. İdeal olarak inisiyatifler, herhangi bir konuda belli politika talepleriyle daha önce ilk ve son kerte karar alma ve yasa yapma tasarrufunda bulunan AB mercilerini harekete geçirebilir. AB kurumsal yapılanması ve işleyişindeki demokrasi açığını kapama ve daha güçlü bir siyasal birlik olma amaçlarına yönelik bu inisiyatif düzenlemesi, politika ve yasa yapma süreçlerini tabandan başlatabilir ve AB nezdinde doğrudan demokratik siyasal katılımı demosunu arayan AB'de Avrupa vatandaşlığının temelini atabilir. Öte yandan belli reform çağrıları ve önerilerinin de öne çıkardığı gibi hâlihazırdaki teknik süreçlerin kendisi bu mekanizma konusunda Komisyon'a getirilen eleştirilerin de hedefinde olan sınırlılıklardır. Bunlar dışında inisiyatifler AB kurucu anlaşmalarında değişiklik talebinde bulunabilir. İnisiyatif, Komisyon'un yetki alanı dışında kaldığı gerekçesiyle etkisiz bıraktığı taban talepleri konusundaki söz söyleme gücünü elinden alabilir. Ancak şimdiye dek bu türden radikal talepler gelmemiş olmasına rağmen Komisyon, inisiyatifi çok daha etkili bir enstrüman olarak geliştirme konusundaki isteksizliğiyle de eleştirilmektedir. Komisyon'un yasa yapma monopolüne karşı inisiyatif, bir meydan okuma olarak görülmektedir.

⁵⁴⁸ Dominik Hierlemann, Anna Wohlfarth, **A Revolution in Disguise: The European Citizens' Initiative**, Bertelsman Stiftung, 2010/07, August 2010, s.1.

Avrupa Vatandaş İnisiyatifi kapsamında herhangi bir alanda geliştirilmesi önerilen politika talebi ancak 28 üye ülkenin en az dörtte birinden yine toplamda en az bir milyon imzanın toplanması ve Komisyon tarafından yasama yetki alanında olması koşullarını sağladıktan sonra değerlendirmeye alınır. Örgütler teklife destek verebiliyorsa da inisiyatif örgütleyicileri olamazlar. Bu, mekanizmanın tasarımı sırasında Komisyon’a ulaşan soruları ve birçok endişeyi de yanıtlamış görünmektedir. Ancak organizasyondan sorumlu olan kişiler komisyon nezdinde vatandaş inisiyatifi adına belli kayıt işlemlerini gerçekleştirebilirler. Komisyonun kayıt onayından geçen inisiyatif örgütleyicilerine gerekli yeter imzanın toplanması için bir yıl süre tanınır. Her bir üye ülkeden nüfusuna oranla belirlenmiş ve ülkelerin yasal olarak oy verme standartlarına uygun kişilerden toplanacak minimum bir imza yeter sayısı aranmaktadır. Yeterli imzaya ulaşan politika teklifi görüşülmek üzere önce Komisyona gider. Teklifin alınmasından itibaren üç ay içinde Komisyon temsilcileri ve inisiyatif örgütleyicileri bir araya gelirler. Organizatörlerden temsilci olanların AB Parlamentosunda kamuya açık şekilde önerilerini etraflıca savunmaları beklenir. Komisyon, inisiyatifin politika önerisine olumlu cevabını ya da öneriyi uygulamaya sokamayacaksa nedenleriyle birlikte olumsuz görüşünü açıkça tebliğ eder. Vatandaş İnisiyatiflerinin politika taleplerinin komisyonca doğrudan yasaya dökülmesi gibi bir zorunluluk yoktur. Eğer inisiyatifin teklifleri doğrultusunda olumlu bir görüş oluşmuş ve bu görüşlerin yasaya dönüştürülmesine dair bir Komisyon uzlaşısı sağlanmışsa, Komisyonca AB nezdinde normal bir yasa yapma süreci başlatılır. Komisyon konunun etraflıca müzakere edilmesi için değerlendirmelerini Parlamento, Konsey ve ilgili komitelere tebliğ eder ve böylece AB politikalarının hayata geçirildiği her zamanki olağan yasama süreci başlar.⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ “<http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome>”, Erişim: 12.11.2017 02.34.

Şimdiye dek sadece dört inisiyatif yeter imzayı toplayıp teknik aşamalardan geçerek başarılı kabul edilmiştir. Bunlardan ilki ve tüm dünyada sesini duyurunu ise “Su ve Sanitasyon İnsan Hakkıdır. Su Kamusal Ortaklıktır, Ticari Mal Değildir İnisiyatifi” (Su Hakkı-Right2Water)⁵⁵⁰ olmuştur. Diğerleri de kök hücre ve kürtaj için yapılan “Bizden Biri”⁵⁵¹ ile hayvan hakları savunucularının hayvan deneylerinin yasaklanması taleplerini AB’ye taşıyan “Dirikesime Dur”⁵⁵² ve sonuncusu da çevre ve insanların toksik pestisidlerden korunmasında dair yine çevreci bir inisiyatiftir.⁵⁵³

En çok ses getiren ve başarılı kabul edilen inisiyatif ise sözkonusu “Su Hakkı Vatandaş İnisiyatifi”dir. Su hakkı ve kamusal ortaklık olarak su inisiyatifi için 1 milyon 659 binden fazla imza toplanmıştır. İnisiyatif, Komisyon’u BM’nin suyu insan hakkı olarak tanıdığı kararını adapte etmeye, su ve sanitasyon hizmetlerinin hayati kamusal hizmetler olarak herkese sunulması için AB nezdinde geçerli bir yasama yapmaya davet etmektedir.

Temel hedeflerinin ilki, AB yasamasıyla hükümetlerin tüm vatandaşlarına kafi ve temiz içme ve sanitasyon suyunu garanti etmesinin ve sunmasının sağlanmasıdır. Bunun için AB kurumları ve üye devletler tüm meskûnlarına su ve sanitasyondan faydalanmalarını garanti etmelidir. İkinci olarak su kaynaklarının arzı ve yönetimi iç pazar kurallarına tabi olmamalıdır ve su hizmetleri liberalizasyon süreçlerinin dışında bırakılmalıdır. Son olarak ise AB, su ve sanitasyona evrensel erişim için çabalarını

⁵⁵⁰ “Water and sanitation are a human right! Water is a public good, not a commodity! Commission registration number: ECI(2012)000003”, Date of registration: 10/05/2012.

Bknz. “<http://www.right2water.eu/>”

⁵⁵¹ “One of Us Commission registration number: ECI(2012)000005”, Date of registration: 11/05/2012.

⁵⁵² “Stop vivisection Commission registration number: ECI(2012)000007”, Date of registration: 22/06/2012.

⁵⁵³ “Ban glyphosate and protect people and the environment from toxic pesticides, Commission registration number: ECI (2017) 000002”, Date of registration: 25/01/2017.

arttırır. İnisiyatifin referans aldığı AB yasal dayanakları ise “AB’nin İşleyişi Hakkında Anlaşma”nın 14., 209. ve 210. Maddeleridir.⁵⁵⁴

Taleplerine daha detaylı bakıldığında, güvenli, kâfi miktarda ve temiz suya evrensel erişimin AB hukukunda genel fayda hizmeti yani kamu hizmeti olarak tanınması ilk sıradadır. İnsan hakkının Pazar çıkarlarının üstünde tutulması gerektiğini savunurlar. Bu yüzden suyun yaşam ve sağlık için kamusal ortak iyi ve iç pazar kurallarından bağımsız ‘doğal bir monopol’ olarak tanımlanması gereğinden yola çıkarak AB’nin rekabet odaklılığının ve tamamen Pazar temelli yaklaşımlarının değiştirilmesini ve Komisyon’un bu ilkelere tam bağlılığını ifade etmesini talep ederler. Bu konuda da suyun bir meta olmadığını söyleyen kazanılmış mevzileri Su Çerçeve Direktifi’nden hareketle daha da ilerisini hedeflerler. Su kamu hizmetlerinin kalitesinin ölçülmesinde Almanya’nın uyguladığı ‘benchmarking’ yönteminin tüm AB’ye yaygınlaştırılması, su ve sanitasyon hizmetlerinin CETA gibi Ticaret Anlaşmalarına dahil edilmemesi ve kamu-kamu ortaklığının teşvik edilip geliştirilmesi, AB’deki bu ortaklıkla işleyecek operatörlerin yıllık gelirlerinden bir bölümünün gelişmekte olan ülkelerin su hizmetlerinin iyileştirilmesine destek amaçlı aktarılması bu hedefler doğrultusunda önerilen diğer çözümlerdendir.⁵⁵⁵

Su Hakkı İnisiyatifi, “Avrupa Kamu Hizmeti Sendikaları-EPSU”, Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü, “Greenwich Üniversitesi Kamu Hizmetleri Uluslararası Araştırma Birimi-PSIRU”, “Avrupa Su Hareketi-European Water Movement”, “Danimarka Yeşiller Grubu”, “Avrupa Özgür İttifakı- European Free Alliance”, “SaveGreekWater”, “Allianz der Öffentlichen Wasserwirtschaft”, “Slovenya Birleşik

⁵⁵⁴ “The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union”(AB Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma), signed on 13 December 2007, **OJ No: C 326** , 26/10/2012, s. 0001-0390.

⁵⁵⁵ “<http://www.right2water.eu/>” Erişim. 12.11.2017. 03.34.

Solu”, İtalyan “Comitato Italiano Contratto Mondiale sull’Acqua (CICMA)”, “Funzione Pubblica-CGIL” ve “Legambiente”, Alman “Wasser in Burgerhand”, “Forum Umwelt und Entwicklung”, kilise bağlantılı “Brot für die Welt”, “Alman Yeşiller Ligi”, “Alman Sendika Konfederasyonu-DGB”, “Berlin Su Platformu-Berliner Wassertisch”, “Wasser Allianz Augsburg”, “the Working Group Water”, “Attac München”, “Wasser In Bürgerhand”, çevreci hareket “BUND”, feminist grup “EcoMujer” ve “Forum Umwelt und Entwicklung”⁵⁵⁶ gibi farklı yapıların temsilcilerinden oluşan çok çeşitli sivil toplum örgütleri ve baskı gruplarıyla işbirliği ve iletişim içinde eyleyen ama temsilinde bunlardan bağımsız, yeni bir toplumsal hareket örneği olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda mekanizma somut bir yenilik getirir. Çeşitli sivil toplum örgütleri ve baskı gruplarının Brüksel’deki lobi faaliyetlerinin gücü zaten bilinmektedir. “Food and Water Europe”, Greenpeace, Uluslararası AF Örgütü ya da 60 milyon üyeli Avrupa Sendikalar Konfederasyonu-ETUC gibi hak savunucularının yanı sıra benzeri şekilde özel çıkar üzerine kurulu baskı gruplarının ve güçlü sivil toplum örgütlerinin halk inisiyatifini ve birçok tekil talebi ipotek altına alması gibi bir olasılık böylece baştan elenmiştir. Çünkü örgütler inisiyatif örgütleyicileri olamazlar. Çeşitli yeşil ve sol partilerden temsilciler katılsa da inisiyatif partileri özellikle hareket dışında bırakmıştır.⁵⁵⁷ Kendilerini tarafsız ve bağımsız, kar amacı gütmeyen bir oluşum olarak sunan inisiyatif, dünyanın ilk katılımcı, transnasyonal ve dijital demokrasisi olarak tanımlanabilir.⁵⁵⁸

Öte yandan bu türden inisiyatiflerin gerekli teknik kolaylıklar sağlanmadığı takdirde örgütlenme aşamasında biraraya gelebilecekleri alternatif iletişim kanalları mevcutsa da, örneğin komisyonun sunduğu internet tabanlı platformların teknik

⁵⁵⁶ Andreas Bieler, “Fighting for Public Water: The First Successful European Citizens’ Initiative, ‘Water and Sanitation are a Human Right’”, **A Journal for and about Social Movements**, Volume 9 (1): 300-326, 2017, s.310.

⁵⁵⁷ Andreas Bieler, **a.g.e.**, s.309.

⁵⁵⁸ “<http://www.citizens-initiative.eu/eci/stats/>” Erişim: 12.02.2018, 22.59.

eksiklikleri nedeniyle oluşumun yaşadığı zorluklar hala bir sorun teşkil etmektedir ve AB mekanizmasının interaktif platformunun reforme edilmesi ihtiyacını hissettirmektedir.

Öte yandan inisiyatiflere her türlü destek çıkmak yasalıdır. Örneğin Su Hakkı İnisiyatifini resmi ve nizami bir şekilde üç yıl boyunca 140 bin avro parasal yardımda bulunarak Avrupa Kamu Hizmeti Sendikaları-EPSU desteklemiştir.⁵⁵⁹ İnisiyatif bir tür Avrupa ittifakı olarak “Avrupa Çevre Bürosu- European Environmental Bureau (EEB)”, “Avrupa Yoksulluk Karşısı Ağı- the European Anti Poverty Network (EAPN)” ve “Sosyal Platform” gibi örgütlerle de temas içindedir.⁵⁶⁰ Bu grupların katkısı web sitelerinde bu konuyla ilgili başlıklar açmak ve inisiyatifi kendi iletişim ağlarında kamuya yaygınlaştırmakla sınırlı kalmıştır.⁵⁶¹ EPSU birçok ülkede örgütsel altyapısını inisiyatif için seferber etmiş ve kampanyanın lider ekibinin oluşturulmasında temsilcileriyle katkıda bulunmuştur. Örneğin, Litvanya ve Slovenya’da sendikalar su sektöründe çalışanları mobilize etmek ve imza toplayabilmek için kendi ulusal ağlarını ve tabanlarını örgütlemişlerdir. Yenilikçi bir şekilde imzaların büyük bir kısmı internet üzerinden toplanmıştır. Litvanya’da Sanayi Sendikaları Federasyonu özellikle medyayla olan iyi bağlantılarını kullanarak inisiyatifin taleplerini iletecek kampanya liderlerine çok çeşitli ve özel kamuoyu tanıtım imkân ve platformları sağlamıştır.⁵⁶²

Bir diğer iletişim kanalı olarak facebook, Slovenya’da epey etkili bir platform olarak kullanılmıştır. Enerji Sektörü İşçi Sendikası’nın liderliğinde İnisiyatif,

⁵⁵⁹ “<http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000003>”
Erişim: 12.11.2017, 03.40.

⁵⁶⁰ Tommaso Fattori, “The European Citizens’ Initiative on Water and Austeritarian Post-Democracy”, **transform! 13**, 2013, s.6. “<http://transformnetwork.net/journal/issue-132013/news/detail/Journal/the-european-citizensinitiative-on-water-and-austeritarian-post-democracy.html>”, Erişim 17 Aralık 2017.

⁵⁶¹ Louisa Parks, **Social Movement Campaigns on EU Policy: In the Corridors and in the Streets**, Palgrave-MacMillan, London, 2015, s.71.

⁵⁶² Andreas Bieler, “Fighting for Public Water: The First Successful European Citizens’ Initiative, ‘Water and Sanitation are a Human Right’”, **A Journal for and about Social Movements**, Volume 9 (1): 300-326, 2017, s.310.

siyasetçileri, sanatçıları, film yıldızlarını, ünlü Sloven rock gruplarını ikna etmede ve kampanyaya dâhil etmede epey başarılı olmuştur. Örneğin çok ünlü bir rock grubu “su” isimli şarkılarıyla kampanyanın sesi olmuş ve kendi web sitelerinde kampanyayı desteklemiştir.⁵⁶³

İtalyan oluşumunda 2011 Haziran’ında suyun ve hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı yapılan ve suyun kamu elinde kalması kararıyla sonuçlanan referandumdan sonra oluşan yorgunluk inisiyatifi olumsuz etkilese de İtalyanlar ulusal imza kotasına erişmeyi başarmışlardır. Benzer şekilde özelleştirme ve kemer sıkma politikalarından olumsuz şekilde etkilenen İspanya, Portekiz ve Yunanistan’da da benzer yöntemlerle tabandan gelişen inisiyatif Portekiz dışında imza kotasını karşılayabilmiştir. EPSU, belediyeler ve su hareketi grupları buralarda yine beraberce çalışarak inisiyatifi desteklemişlerdir.⁵⁶⁴

Diğer ülkeler ulusal kotayı karşılayamamışlardır. Örneğin sendikaların inisiyatife kayıtsız kaldığı Fransa’da, Suez ve Veolia gibi büyük su tekellerinin sendikal temsilcilerinin güçlü olduğu ülkelerde inisiyatif zayıf kalmıştır. Paris’te ise su hizmetlerinin belediyelere devrinden sonra yakıcı bir sorunla karşılaşmayan Parisliler arasında kampanyaya fazla imza çıkmamıştır. Benzer şekilde İnisiyatif İngiltere’de ciddi bir destek alamamıştır.⁵⁶⁵

Nihayetinde, başlangıçta yavaş ilerleyen kampanya, gereken bir milyon imzanın üzerine çıkmıştır. İnisiyatif için minimum imzacı kotalarıyla yeter ülke sayısı yedi iken tabandan gelen çabalarla onüç AB üyesi ülkede inisiyatif oldukça başarılı bir tablo

⁵⁶³ Bknz. “<https://www.youtube.com/watch?v=wYqYTtkE4Ds>” Erişim: 12/12/2017.

“<https://www.youtube.com/watch?v=gBg5AY5rfvQ>” Erişim:12/12/2017.

“<https://www.youtube.com/watch?v=3EtyYKXDvYQ>” Erişim: 12/12/2017.

⁵⁶⁴ Louisa Parks, **a.g.e.**, s.76.

⁵⁶⁵ Andreas Bieler, “Fighting for Public Water: The First Successful European Citizens’ Initiative, ‘Water and Sanitation are a Human Right’”, **A Journal for and about Social Movements**, Volume 9 (1): 300-326, 2017, s.311.

izmiş ve yeni bir toplumsal hareket olarak AB karar alma mekanizmasına dahil olabilmektişir. Avusturya, Belçika, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksenburg, Hollanda, Slovakya, Slovenya ve İşpanya’dan birçok vatandaşın imza verdiği hareket için en fazla imza Almanya’dan gelmiştir.⁵⁶⁶

Komisyon’un şimdiye kadarki başarılı olan inisiyatiflere verdiği yanıtlar iletişim seviyesinde kalmış ve Komisyon yetkisiz olduğu gerekçesiyle gerekli yasal süreçleri harekete geirmemekle eleştirilmiştir. Başta da belirtildiği gibi inisiyatifler bu konuda da harekete geçebilme imkânına sahiptir. Zira Komisyon şimdilik yetersiz olsa da teknik olarak reform süreçlerini çeşitli aşamalarda resmi görüş platformlarında görüşler olarak reforme etme çabalarını göstermektedir. Sadece Komisyon değil AB Paramentosu ve Bölge komisyonları da inisiyatifler konusunda mlahazalarda bulunmakta ve teknik çözümlere iştirak etmektedir. Su İnişiyatifinin resmi iletişim süreçlerine göre kabulden sonra 17 şubat 2014’te Komisyon Başkan Yardımcısı Maroş şeşovi inisiyatif temsilcileriyle grşmiş ve aynı gün Parlamento’da kamuya açık dinleme olmuştur. Komisyon 19 Mart 2014’te resmi yanıtını sunmuştur.⁵⁶⁷

Komisyon, su inisiyatifi konusunda özel ve resmi cevabını yasal içerik anlamında yetkisizlik tezine dayandırmıştır. AB adına Komisyon yanıtını, kuruluş ilkeleri olan serbest rekabet ve piyasa koşulları ile siyasal birlik hedeflerinin temel unsuru olan kamu hizmeti konularına eşit mesafede durduğuna dair bir kamu beyanıyla vermiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ http://www.right2water.eu/sites/water/files/table%20number%20valid%20signatures_21.pdf, Erişim: 17 Aralık 2017 21.40.

⁵⁶⁷ “Communication from Commission on the European Citizens' Initiative "Water and sanitation are a human right! Water is a public good, not a commodity!", COM (2014) 177 final, Brussels, 19.3.2014.

⁵⁶⁸ Commissioners Potonik, “Joint Statement by Commissioners Potonik and Barnier on privatisation of water services”, 22 February 2013, European Commission. Komisyonun, teknik resmi cevabı 19 Mart 2014’te kamuya ve taraflara iletilmiştir.

Bu yanıtın gerekçelerine göre Su İnisiyatifi AB seviyesinde çok geniş ranj aralığındaki birçok politika konusunu enine kesen meselelere değinmektedir. Bunların AB Anlaşması kurallarınca ve özellikle de AB içi müzakere, orantılılık ve yetki devri gibi ilkelerin etrafında düşünülmesi gereklidir. Ayrıca tüm taleplere başlık başlık verdiği yanıtında Komisyon, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin su yeryüzündeki hayat ve insanlık için paylaşılması zorunlu hayati bir kaynaktır ve temel bir insan hakkı olarak tanınması zorunludur ifadesine gönderme yapmıştır.⁵⁶⁹ AB'nin tüm devletlerinin bir insan hakkı zorunluluğuyla güvenli, fiziksel olarak erişilebilir, madden kabul edilebilir ve karşılanabilir içme suyuna erişimi sağlamasını yeniden onaylayarak desteklediğini ifade etmiştir.⁵⁷⁰ İnisiyatife, Su Çerçeve Direktifi'nin suyu herhangi bir ticari mal olarak tanımlamadığı ve tüm AB seviyesinde ve ülkeler bazında su ile ilgili alınacak kararların AB Temel Haklar Şartı'yla uyumlu olma zorunluluğu taşıdığı hatırlatılmıştır. AB'nin en başından beri çevre korumasına ve su altyapısına gereken önemi büyük maddi desteklerle verdiği, son zamanlarda bunu AB Uyum Politikasıyla (EU Cohesion Policy) da güçlendirdiği ifade edilmiştir. Öte yandan Çerçeve Direktifi uyarınca su kullanımlarının gerçek bedelleri yansıtmaya zorunluluğu karşısında ulusal otoritelerin dezavantajlı kesimlerin ve su parası ödeyemeyecek yoksul hanehalkalarının desteklenmesini bir kamu hizmeti olarak vermesi gerektiğinin de altı çizilmiştir.⁵⁷¹ Komisyon özellikle üye devletleri bu tür hizmetleri kendi bildikleri ve istedikleri şekilde vermek konusunda serbest bıraktığını vurgulamıştır. Üye ülkeler ister kendi kamu otorileriyle ister dışarıya hizmet gördürme şekliyle olsun su hizmetlerini kendi politika tercihleri doğrultusunda kurmada serbestirler. Bu hizmet kurumu kısmen ya da

⁵⁶⁹ "Resolution No: 1693/2009 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe".

⁵⁷⁰ Catherine Ashton, **"Declaration on behalf of the EU to commemorate the World Water Day by the High Representative"**, 22nd March 2010: "<http://register.consilium.europa.eu/doc/7810/10>".

⁵⁷¹ "Communication from Commission on the European Citizens' Initiative 'Water and sanitation are a human right! Water is a public good, not a commodity!'", COM (2014) 177 final, Brussels, 19.3.2014, s.4.

tamamen özel sektöre devredilebilir ya da karma bir yönetim kurulabilir. AB İç Pazar kurallarına göre tüm bunlar Komisyon'un sıkı denetim ve gözetimindedir. Özellikle AB, ülkelerin dezavantajlı kesime karşı zorunlu kamu hizmeti görevinde kusursuz davranmasını salık verir. Komisyon'un su özelleştirmelerinden yana olduğuna dair tarafsızlığını somutlayan örneği ise içme suyu, bazı atık su arıtma ve bertarafı hizmetlerinde özel sektöre verilen imtiyazların yeni AB kurallarının kapsamından çıkartılmasıdır. Komisyon kamu hizmetine sıklıkla göndermede bulunduğu yanıtında mevcut sistemin içinde ciddi bir sorun görmediğini ve AB'nin gerekli tüm çabaları sarfettiğini ifade etmişse de vatandaşları ikna edici asıl tavır sürekli bir denge unsuru olma arayışı içindeki Parlamento'dan gelmiştir ve oldukça anlamlıdır.

Parlamento, en baştan beri açık bir şekilde suyun özelleştirilmesine karşı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim İrlanda, Portekiz, İspanya, Kıbrıs, İtalya, Yunanistan'daki su özelleştirmelerine karşı oluşan sivil inisiyatiflere verdiği yanıtlarda Komisyon'dan daha net ve sert bir şekilde tarafsızlık konusunu da aşarak özelleştirmelere karşı bir tavır ortaya koymuştur:

“Avrupa Parlamentosu mülahaza etmektedir ki içme suyuyla ilgili çeşitli diğer koşullar kadar sektörün belirgin bölgesel karakteristiği ve içme suyunun tedarikinde yerelin sorumluluğu gözetilerek su arzının (artıksu bertarafı ve yönetimi dahil) liberalizasyonu gerçekleştirilmemelidir.”⁵⁷²

Yine en son Su İnisiyatifi konusunda Parlamento'nun Çevre, Kamu Sağlığı ve Gıda Güvenliği (Environment, Public Health and Food Security Committee-ENVI), alt komitesinin 25 Haziran 2015 tarihli İnisiyatif Takip Raporu'nda AB kurumlarının su hizmetlerini liberalizasyon kapsamından çıkarmaları istenmiş ve Komisyon'a su

⁵⁷² “European Parliament, P5_TA-PROV(2004)/0018.Dienstleistungen von allgemeinem Interesse. Entscheidung des Europäischen Parlaments zu dem Grünbuch der Kommission zu Dienstleistungen von allgemeinem Interesse”.

hizmetlerinin ister yasama ister başka bir yolla olsun özelleştirilmemesi için talepte bulunulmuştur.⁵⁷³ İnisiyatif imzaya kapanmıştır ve bu süreçte tüm taleplerine AB kurumları ve mevzuatı açısından tam anlamıyla tatmin edici bir yanıt alamamıştır. Buna rağmen oluşum sönümlenip yokolmamıştır. Avrupa genelinde yeni ve etkili bir toplumsal hareket olarak varlığını devam ettirmektedir. İnternet sitesinde su ile ilgili AB ülkelerindeki tüm gelişmeleri takip etmekte ve kamu hizmeti olarak yerel su hareketlerini desteklemektedir. Suyu ticarileştiren ve suya erişimde eşitsizlik yaratan tüm AB ve ulusal politikalara ve bunlarla ilgili kurumlara karşı yerel birçok su hakkı hareketiyle eklenilerek ve ortaklıklarımızdan olan suya her seviyede sahip çıkarak mücadelesini sürdürmektedir.

⁵⁷³“<http://www.guengl.eu/news/article/good-news-for-the-right2water-campaign.-gue-ngl-mep-lynn-boylan-water-is-no>”, Erişim: 13.12.2017 21.40

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜLKE MODELLERİ

Ülke modelleri, hem ulusüstü düzenlemelerin uygulama alanı hem de bu düzenlemelerin şekillenmesindeki rolleri nedeniyle oldukça önem arz etmektedir. Aşağıda kendilerine has fiziki, tarihsel, siyasal, toplumsal ve ekonomik özgünlükleriyle ayrıştırlan her bir ülke modeli, uluslararası-ulusüstü düzenleme ve mekanizmalar aracılığıyla dünyanın geri kalan ülkeleri için rol model olarak sunulmaktadır. Zira, rol model olarak öne çıkan bu ülkelerin BM, DTÖ, AB vb. uluslararası örgütler ve bölgesel ulusüstü yapılanmalar içindeki etkinliği, gücü ve küresel su politikaları ve hukukunun inşasındaki rolleri malumun ilanıdır. Bu ülkelerin ürettiği su politikası modelleri, diğer ülkelere aynen veya ülkelerin ulusal politika tercihleri, özgün toplumsal ve coğrafi yapıları dolayısıyla adapte edilerek uygulanmaktadır. Bazen tek bir modelin adaptasyonu veya farklı modellerden belli unsurların seçilmesiyle oluşan karma uygulamalar dolayısıyla bu ülkelerin de temsilcisi oldukları su politikası motifleri tüm dünyaya yaygınlaşmaktadır. Bu dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında sayılan su model ülkeleri içinde dahi ciddi anlamda suya erişimde eşitsizlikler yaşanmaktadır. Bu bağlamda, suyun bir kamu hizmeti ve bir ortaklık olarak korunabilmesi, suya erişimdeki küresel eşitsizlik ve yoksunlukların aşılabilmesi için mevcut en gelişmiş modellerin arasındaki bir kıyaslamayla bunların nedenlerinin kaynağında anlaşılması hayati bir önem taşımaktadır.

A. Büyük Britanya'da Anglo Sakson Su Modeli ve Su Politikaları

Kıta Avrupası'ndaki motiflerden farklı bir su politikası rotası izleyen ada, özgünlüğüyle Anglo Sakson modelini yaratmıştır. Zira model birçok yerde lokomotif

ülke İngiltere adı altında anlatılsa da Birleşik Krallık olarak bilinen Galler, İskoçya, İngiltere ve Kuzey İrlanda'dan oluşan topluluğu kapsar.

İngiltere ve Galler, bu modelin özgün bileşenidirler. Zira tüm dünyada özelleştirmenin bu kadar ileri gittiği bir örnek görülmemiştir. İngiltere ve Galler'de içme suyu ve sanitasyon hizmetleriyle birlikte tesisler ve altyapı dahil olmak üzere varlıkların tamamı satılmış, hizmetler ve mülkiyet kamudan özele devredilmiştir. 1989'da eşzamanlı başlayan özelleştirme ile tüm Birleşik Krallık'ta senkronize bir şekilde tüm kamu su ve kanalizasyon mülkiyeti kamudan özele el değiştirdi. Lakin tüm özelleştirme politikaları ve çabalarına rağmen İngiliz hükümeti İskoçya ve Kuzey İrlanda'da başarısızlığa uğradı. Galler sonraki hamlesiyle de özel bir vaka oldu çünkü önce özelleştirilen su ve kanalizasyon hizmetleri 2000'de kar amacı gütmeyen bir şirkete dönüştürüldü.⁵⁷⁴ Bu modeli Şili dışında başka hiçbir ülke uygulamamıştır.

"Eh işte, sanitasyon, tıp, eğitim, şarap, kamusal düzen, sulama, yollar, temiz su sistemi ve kamusal sağlık dışında Romalılar bizim için ne yaptı ki?"⁵⁷⁵ diyerek "Monthly Phyton's Life of Brian"dan alıntı yapan Tony Blair'in ükesinde su, başka bir anlam taşır. Greg Bankoff'un ifade ettiği üzere İngiltere tarihinin çoğu suda yazılmıştır ki bu İskoçya ve Galler için de böyledir.⁵⁷⁶ Sanayileşme bu coğrafyada doğmuştur. Suyun sanayileşme ve modern kapitalizmin gelişim aşamalarındaki etkin rolü bu su modelini modern su yönetimi ve politikaları açısından öncül ve özgün kılmaktadır.

⁵⁷⁴ Manuel Schiffler, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, 2015, s.63.

⁵⁷⁵ Slavoj Žižek, **Iraq: The Borrowed Kettle**, Veso, 2017, s. 70. ISBN 1844675408. Žižek Blair'in emek hareketine getirilen "Sosyalizme ihanet ettiler; evet, doğrudur, daha fazla sosyal güvenlik getirdiler, sağlık ve eğitim için çok şey yaptılar ama tüm bunlara rağmen sosyalizme ihanet ettiler" eleştirilerine karşı yaptığı bu espriyi alıntılarken aynı yerde ironik bir şekilde kendi eleştirisini ekler. Bugün açıkça görüldüğü gibi "Biz sosyalist kaldık. Doğrudur, ekonomide Thatcherizmi uyguluyoruz, mültecilere, dilencilere ve bekar annelere saldırıyoruz, Murdoch ile anlaşma yaptık ve benzeri, ama yine de sosyalist kaldık." Çeviri tarafımıza aittir.

⁵⁷⁶ Glen O'Hara, **The Politics of Water in Post-War Britain**, Palgrave, UK, 2017, s. 2. dipnot 8.

1. Büyük Britanya’da Suyun Tarihi, Toplumsal Rolü ve Statüsü

İngiliz diline ait en eski isimlere bakıldığında çoğunun nehir isimleri olduğu görülür. Örneğin şimdiki Avon Nehri Gallik abhainn, afon, Britonik abona, Keltik usso, hepsi nehir ve su demektir. En eski isimlerden Tamar, Teme, Thame ve Thames Keltik dilinde karanlık su anlamına gelir. İngiltere ve Güney Galler’i ayıran Wye Nehri akan su demektir. İngiliz nehirlerinin paganik zamanlardan beri gelen kutsallıkları vardır. Dee Nehri aktığı yere şans getiren dalgaların kaynağıdır, deva yani tanrıça demektir. Severn Nehri ise kraliçe Sabrina’nın bir diğer adıdır. Brent ve Aeron Nehrileri’nin bu şekilde kutsal anlamları vardır.⁵⁷⁷

İngiltere’deki en eski su kanalları Roma zamanına kadar gider. Fossdyke, Caer Dyke örnekleri İ.S.50’ye dayanır. Drenaj ve ulaşım için açılmış olan bu su kanalları İngiltere ve Galler’in en büyük nehirleri olan Thames, Trent ve Severn önemli su kaynaklarıdır ve tarihin en eski çağlarından beri ulaşım için de kullanılmıştır. İngiltere’de Norman istilasıyla başlayıp 14. yüzyılın bitimiyle kapanan Orta Çağ boyunda daha önce inşa edilmiş ticaret yollarının yanısıra nehirlerin yine ulaşımdaki rolü yeni kartografik tespitlere göre epey önemliydi.⁵⁷⁸ İngilizler zamanı büyük kanal inşa hareketi ise 17. yüzyılın sonunda Bridgewater kanalıyla başladı. Mühendislik ürünleri olan bu su yolları sanayinin gelişmesinde çok aktif rol aldı. Sanayileşmiş ve asıl liman olan Londra kömür madenlerinden yoksundu. Güneydoğu İngiltere kırsaldı. Su değirmenleri ve çarkları zaten yaygındı. Ülkenin orta ve kuzey bölgelerindeki ağır sanayinin hizmetine sunulan bu yeni mühendislik ürünü su kanalları öte yandan sulamanın da yeni kaynaklarıydı. 1776’da tamamlanan Bridgewater kanalı yarım

⁵⁷⁷ “canalrivertrust.org.uk/news-and-views/features/the-etymology-of-river-names”, Erişim: 8.06.2017, 9:45.

⁵⁷⁸ James Frederick Edwards, **The Transport System of Medieval England and Wales-A Geographical Synthesis**, PhD Thesis, 1987, University of Salford, s.5.

yüzyıllık büyük kanal inşasının katalizörü oldu. Yaygın nehirler sayesinde bir ağ teşkil edecek şekilde tasarlanan Thames, Oxford ve Grand Junction gibi yeni büyük kanallar inşa edildi ve 1801'de Londra irili ufaklı sayısı ulusal kanal şebekesinin merkezi haline geldi.⁵⁷⁹ Güney Krallığın en büyük su kaynağı olan Thames ve kollarının Londra'nın ve çevresinin şehirleşmesi esnasında sokakların ve evlerin altında kalan kısımları ise ayrı bir dünyadır. Kayıp nehirler sarayların altında akmaya devam etti. Ankaradaki 4000 millik suyuolları hala ulaşımaya açıktır.⁵⁸⁰

Mühendislik ve siyasal gelişme sayesinde 19. yüzyıldan itibaren tüm İngiltere'de evlerde temiz suya erişim sağlanabilmektedir. Lakin mükemmel kalitede sınırsız su arzının sanki verili bir durummuş gibi algılanmasının bir sorun olduğuna dair ilk farkındalıklar 1960'ların sonunda açığa çıkmış ve İngiliz bilim insanlarını düşündürmeye başlamıştır.⁵⁸¹ Öte yandan durum görüldüğü kadar da sorunsuz değildir. Zira sanayileşmede ulaşım yolu ve ara madde olarak kullanılan su ilgili bir diğer sorun daha sanayileşmenin başından beri ekonominin ve toplumsal hayatın merkezindedir. 1848, 1866 ve 1872 yıllarında halk sağlığı için çıkarılan kanunlarla yerel yönetimler ve özel şirketler etkinliklerine çeki düzen vermek zorunda bırakılsa da sanayi atıklarının sulara boşaltılması ve su kirliliği İngiltere için başedilmesi gereken bir sorun olarak durmaktadır.

İngiltere'de kurulan su tedarikinden sorumlu yapılar hep özel sermaye girişimleri idi. Bunların çoğu 1870'lerin başında belediyeleştirildi. 1870 yılında başlayan belediyeleştirme hareketi Metropolitan Su Kurulu'nun oluşturulmasıyla (Metropolitan Water Board) genel bir iradeye bağlandı ve 1902 yılında bu kurul rekabet

⁵⁷⁹ “canalmuseum.org.uk/history/ukcanals.htm”, Erişim: 08.07.2017, 11.23

⁵⁸⁰ “https://www.gov.uk/guidance/inland-waterways-and-categorisation-of-waters” 08.07.2017, 11.30.

⁵⁸¹ Bu konuda ilk kez bir İngiliz coğrafyacının ifadesine göre Glen O'Hara, **The Politics of Water in Post-War Britain**, Palgrave, UK, 2017, s.2, dip not 7.

halindeki tüm özel yapıları kontrolü altına alarak Büyük Londra sistemini tesis etti. İstisnai olarak günümüze değin su hizmeti vermeye devam eden birkaç firma belediyeleştirilmeden bırakıldı. 1830'lardan itibaren yapılan yasal ve kurumsal reformlarla birlikte İngiltere'de yerel idareler yani belediyeler, yerel kamu hizmeti kuruluşları olarak örgütlenmiş ve kent halkının kamusal anlamda bütün gereksinimlerini karşılamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde su politikaları yeniden şekillendirildi. 1953'de Londra'da Thames'ten büyük bir taşkın oldu. Nehirlerin kirliliği de buna eklenince su yönetimi konusunda yeni tedbirlere ihtiyaç duyulduğu da ortaya çıktı. 1970'lerde İngiltere güçsüz ekonomisi nedeniyle Avrupa'nın hasta adamı olarak anılıyordu. Birçok açıdan özellikle de sınırlı atık su arıtımı, sahillerin ciddi kirlilik altında olması, evlerde su sayaçlarının bulunmaması, Viktoryen zamandan kalma eski ve bozuk su ve kanalizasyon altyapısı gibi göze çarpan konularda İngiliz su sektörü Avrupa'nın gerisindeydi.⁵⁸² Birçok ülkedeki gibi eski kanalizasyonlar ağır yağışlarda nehirlerle suyu yüzey akışıyla gönderecek şekilde tasarlanmışlardı.

2. Küresel Kriz Döneminde Büyük Britanya'da Suların Statüsü ve Su Politikaları için Model Arayışı: Özelleştirmeler vs Kamu Hizmeti

1973 yılında İngiltere ve Galler'in Avrupa Birliği'ne üye olması ülkelerin hem ulusal hem de çevre ve su politikalarında önemli değişikliklere yol açtı. Bu tarihten itibaren hız kazanarak İngiltere ve Galler'de 1973-1983, 1989, 1991, 1998 ve 2003 yıllarında su ile ilgili yeni yasalar çıkartıldı. Bu yasalar suda özel mülkiyet ve özel sektör işletmeciliği anlayışlarını destekler şekilde tasarlanmıştı. 1980'de İngiltere ve Galler'de su hizmetlerinin büyük bir kısmı ve kanalizasyon hizmetlerinin tamamı Bölge

⁵⁸² Manuel Schiffler, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, 2015, s.64, s.70.

Su Otoriteleri denilen ve belediyelerle işbirliği içinde çalışan 10 devlet şirketi tarafından sağlanmaktaydı.⁵⁸³ Kimi yerlerde ise hizmet sunumu özel birkaç firmanın elindeydi. İskoçya ve İrlanda'da su mülkiyeti kamuya aitti ve ücretsiz verilmekteydi. Su arzını İrlanda'da Çevre Bakanlığı vergilerden karşılıyordu, İskoçya'da ise önce yüzlerce belediye bu sunumu üstlenmişken 1975'ten sonra dokuz bölge, üç ada konseyinden oluşan su hizmet birliği halkın su ihtiyacını karşılamaya başladı.⁵⁸⁴ İngiltere ve Galler'de merkezi bütçeden alabilecekleri borç tavan sınırlılıkları nedeniyle altyapıya gereğinden daha az yatırım yapmak zorunda bırakılan Bölge Su Otoriteleri aynı zamanda başarılı işlere de imza attı. Thames nehrinin taşıp Londra için büyük bir tehdit teşkil etmesinin engellenmesi için büyük Thames bariyeri inşa edildi, nehrin suları temizlendi ve somon yeniden nehre döndü.⁵⁸⁵

Bölgesel Su Otoriteleri'ni kamu elinde tutma adına diğer alternatifler olarak bir kereliğine mahsus özele tanınan finansal desteğin bu otoritelere sağlanması, Alman ya da İskandinav modelinden örnek alınması veya Fransız kamu-özel ortaklığı gibi uygulamalara bakılması İngiltere için asla düşünülmeydi. İlk alternatif için Schiffler, Kuzeybatı Su Otoritesi ve Ulusal Nehir Konseyi eski başkanı, iktisatçı ve Uluslararası Yardım Kuruluşu WaterAid'in kurucularından David Kinnersly'nin "Troubled Waters" kitabında Çevre Bakanlığı'nın baştan savmacılığını, işleri kılıfına uydurmacılığını ve hükümetin tesirli sır tutma (concealment)⁵⁸⁶ kültürünü eleştirdiğini aktarır.⁵⁸⁷ Zira tam da Avrupa Birliği'ne yeni girdiği 1970'lerin başında İngiltere su hizmetleri konusunda Avrupa'dan geri kalmış olması hasebiyle AB düzenlemelerine uyum sağlayamıyordu.

⁵⁸³ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.63.

⁵⁸⁴ Taylan Taşkın, "Birleşik Krallık'ta Su Yönetimi ve Özelleştirme Süreci", içinde Tayfun Çınar, **a.g.e.**, s.122.

⁵⁸⁵ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.64.

⁵⁸⁶ Suça yataklık etme anlamına da gelmektedir

⁵⁸⁷ David Kinnersly, *Troubled Waters: Rivers, Politics and Pollution*, Hilary Shipman Ltd., 1988'den aktaran Manuel Schiffler, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, 2015, s.65. ve "http://www.independent.co.uk/news/obituaries/david-kinnersley-753823.html" Erişim: 09.07.2017 16.30.

AB 1975'te tüm üyelerine banyo (bathing) sularını temizleyip belli bir standarda getirmesi için on yıl vermişti. O dönemin Ulusal Nehir Otoritesi başkanı Lord Crickhowell'ın ifadesine göre kirlilik ve yapısal sorunlar o kadar vahimdi ki kirliliği kontrol etme tedbirleri öncelikle kamu örgütlerinin utandırıcı seviyedeki başarısızlıklarından ve bunlar dolayısıyla açılacak sayısız tahkikattan kaçınmak için alınıyordu.⁵⁸⁸ Hantal ve sorumsuzca hareket eden devlet yapılarının karşısında özel şirketler, AB'nin koyduğu hedeflere ulaşmada daha dinamik, hesaba çekilebilir ve etkili görüyorlardı.

a. Anglosakson Ekonomi Politikaları ve Su Finansmanı

Anglo Sakson ekonomi politikası, serbest piyasaya yapılacak her türden siyasi iktidar müdahalesine karşı tasarlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren kamusallaştırma (nationalization) İngiltere ve birçok diğer ülke için zorunlu genel bir uygulamayken Margaret Thatcher hükümeti bunun başına ilk kez bir “de” eki ekleyerek (de-nationalization) süreç içinde özelleştirme politikalarının fiilen icadını gerçekleştirdi. Zira özelleştirme (privatization) kelimesinin literatüre ilk girişi John Elliott'un Financial Times'daki yazısıyla oldu.⁵⁸⁹

Bu şekilde İngiltere, 1980'lerde Thatcher'in ve Amerika'da da Ronald Regan'ın adıyla bitişirecek neoliberal politikaların da öncülüğünü üstleniyordu. Devlet sadece piyasanın işleyişini kolaylaştıracak ortam düzenlemelerini yapar, piyasanın işleyişini de piyasanın kendi iç dinamikleri belirler. Tarihe Thatcherizm diye giren siyasi ve iktisadi dalga o dönem şekillenmeye başlayan ve köklerini liberal düşünceden alan kapitalizmin yeni aşamasını tanımlar olmuştur. Yeni ekonominin genel görünümüleri, zayıflayan

⁵⁸⁸ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.64.

⁵⁸⁹ John Elliot, “Bangladesh Set to Privatize Banks”, **Financial Times**, May 21, 1986.

kamu anlayışı ve hizmet sektörü karşısında yükselen özel sermaye, bireycilik ve bireysel çıkar, nekahat dönemine giren sendikalizm ve emek hareketleri, hissedar ortaklığa dayanan yeni demokrasi tanımı, piyasada rekabet, etkinlik ve karlılığın artırılması için oluşturulan özelleştirme ve fiyatlandırma gibi yeni ekonomik aygıt ve mekânizmalar ile ayırdedilir.⁵⁹⁰

b. Suyun Özelleştirilmesi

1989'da yılında tüm İngiltere'de su hizmetlerinin özelleştirilmesi eş zamanlı gerçekleştirildi. Bu süreçte özel su şirketleri üç farklı düzenleme kuruluşu tarafından gözetleme altına alındı. İçme Suyu Denetleme Kurulu içme suyunun kalitesinin denetlenmesinden; Çevre Ajansı su çekimleri ve su atıklarının deşarjının izlenmesinden; Su Hizmetleri Ofisi de (Office of Water Services-Ofwat) tarifeleri onaylamak, su hizmet sunumunun kalitesini denetlemek ve gerekirse cezai müeyyide uygulamaktan sorumlu oldu. Beş yıllığına konulan tarifeler artan verimlilik gözönüne alınarak tahmini işletim bedelleri üzerinden hesaplanmaktaydı. Gelecek varlık yönetim planı için ortaya ne kadar sermaye konması gerektiği ve hizmet yapılarının değerine bağlı olarak hedeflenen geri dönüşüm tahminlerinin üzerinde kar geldiğinde bunun hisse sahiplerine fiyat gözden geçirmeleriyle yansıtılması ilkesi ilk kez bir ekonomi politikası olarak benimsendi.⁵⁹¹ Ofwat'ın bir yan kuruluşu olarak her bir bölgede müşterilerin şikâyet ve önerilerini almak üzere Müşteri Hizmetleri Komiteleri kuruldu.⁵⁹²

⁵⁹⁰ Bknz. David Osborne, Ted Gaebler, **Reinventing Government: How to Entrepreneurial Spirit is Transforming Public Sector**, Penguin, New York, 1993.

⁵⁹¹ Tavan fiyat (price cap) uygulamasıyla İngiltere, ABD'de önceden beri uygulanan, işletme kara geçtiğinde bunu doğrudan veya hizmet ve mal fiyatlarında indirime giderek müşterilere dağıtmak mekanizmasının üstüne yeni bir enstrüman daha eklemiş oldu. Manuel Schiffler, **a.g.e, s.68**; Emanuele Lobina, David Hall, "UK Water Privatisation-A Briefing", **Public Services International Research Unit (PSIRU)**, February 2001, s.7.

⁵⁹² Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.66.

Özelleştirme sırasında kamu su şirketlerinin her bir vatandaşa yüz pound düşecek olan 5 milyar poundluk borcu devlet tarafından üstlenildi. Bu rakam diğer özelleştirme örneklerinden katbekat fazla bir kamusal yük demektir.⁵⁹³ “Yeşil başlık parası” diye de bilinen finansal destek kapsamında kamu bütçesinden 1.6 milyar pound bu şirketlere sermayeleştirilmek üzere verildi. Eski kamu su şirketleri de gerçek değerlerinin %22 altında 5.3 milyar pounda, yani affedilen borçların ve yeni şirketlere verilen başlık parasının çok altında bir fiyata satıldı.⁵⁹⁴

c. İşçi Partisi Dönemi ve Finansallaşma Kıskaçındaki Su Politikaları

Hissedar demokrasinin bazı kırmızı çizgileri vardı. Özelleştirmelerde belli uluslararası stratejiler ve ulusal ekonomiyi koruma refleksleri gözetildi. Londra Menkul Kıymetler Borsası'nda teşvik edilen ve vatandaşlara dağıtılan su şirket hisseleri bu süreçte epey değer kazandı ve hükümet her bir şirket için elinde beş yıllığına değerli bir pay tutarak bu yerli şirketlerin bu süre zarfında yabancı yatırımcılara satılmasını veto etti. Bu süre bitiminde ise on şirketten dördü satıldı. Fransız su şirketleri uluslararası tüm piyasaları domine ediyordu. İngiltere'nin uluslararası rekabet gücünü sarsacak bir tekel olarak görüldüklerinden Fransız şirketler olağan şüpheliler listesine alındı. İngiliz su şirketleri Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen enerji firmalarına, İskoçya'ya ve Almanya'nın enerji devi RWE'ye satıldı. Dev uluslararası Fransız su şirketleri Suez ve Veolia küçük çaplı ve sadece su alanında faaliyet gösteren İngiliz şirketlerine zaten daha önceden yatırım yapmıştı. Yine de tedbir bağlamında Northumbria su ve kanalizasyon şirketi dev Suez'e satılan tek büyük İngiliz şirket oldu. 1997-2001, yeni emek hareketlerinin aralarında uzlaşmasıyla Torylerin popülaritelerini yitirmeye başladıkları

⁵⁹³ O dönem için Berlin, Buenos Aires, Manila veya Jakarta'ya bakıldığında bu rakam çok aşırıdır. Aktaran Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.66.

⁵⁹⁴ **A.g.e.**, a.y.

ve yönetimden düştükleri dönem oldu. Militan sol ve sendikalar neoliberalizme karşı hala bir umut olarak varlıklarını sürdürebilmişlerdi.⁵⁹⁵

1997 Blair hükümetiyle başa geçen emek partililer su şirketlerinin patronlarına kazançlarının çokluğundan dolayı "kodamanlar" (fat cats-besili şişman kediler) diye sesleniyorlardı. Özelleştirilmiş tüm tesislerin elde ettiği karlara özel "windfall" vergisi uygulanması kararı alındı. Yaşanan ciddi kuraklık ve henüz çözülememiş aşırı su kayıpları ve kaçakları nedeniyle hükümet bir Su Zirvesi düzenledi. Parlamento su ücretlerini ödeyemedikleri için vatandaşların sularının kesilmesi uygulamasını ve su akışını sınırlandıran aygıtların kullanılmasını yasakladı.⁵⁹⁶

Tek direniş sadece hava kontrollerinin özelleştirilmesinin durdurulması oldu. Bu dönemde Emek partisinin seçmen tabanıyla yönetici liderler arasında önemli ve bir o kadar da tuhaf bir uzlaşmanın ürünü olan yeni bir özelleştirme politikası tedavüle sokuldu. Özel Finans Müteşebbisliği -Private Finance Initiative (PFI)- olarak bilinen bu girişim sayesinde kısa vadede yüksek vergilere başvurmaksızın ekonomiye para girişi sağlandı.⁵⁹⁷ Sanayi ve ticarete girişimciliğin desteklenmesiyle kaynak üretilmesini sağlayan bu girişim 2002-2008 döneminde vites arttırdı. İkinci ve üçüncü Yeni Emek yönetim dönemlerinde de devletin küçülmesi ve çoğu küçük çapta da olsa Royal Mail gibi kimi büyük özelleştirmeler devam etti.⁵⁹⁸

Artık özelleştirmeye yeni bir finansallaşma sürecinin de eşlik etmeye başladığının en önemli göstergesi su sektöründe cisimleşen mülkiyet yapısındaki

⁵⁹⁵ Jerko Bakotin, An Interview with Bob Jessop, "British Marxist Bob Jessop On David Cameron, New Labour, And The Best Way To Take On Global Capitalism", **Jacobin**, Reading UK Politics and Global Capitalism, 07.19.2015. , Erişim: "https://www.jacobinmag.com/2015/07/cameron-miliband-blair-ukip/" Erişim: 13.08.2017 13.45.

⁵⁹⁶ Manuel Schiffler, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, 2015, s.67.

⁵⁹⁷ UK Parliament Report, "Private Finance Initiative-its rationale and accounting treatment", June 2008, s.5. "https://www.parliament.uk/documents/upload/0807pfi.pdf" Erişim: 14.08.2017 21.40.

⁵⁹⁸ Richard Seymour, "A short history of privatization in the UK:1979-2012", **Guardian**, 29 March 2012, 11:03.

değişimler oldu. 2000'lerdeki su endüstrisinin mülkiyet yapısındaki değişimler yeni finansallaşma dalgasını güçlendirdi. Zira enerji ve su sektöründe faaliyet gösteren Amerikan, İskoç ve Alman sermayesi bu su şirketlerinin tesislerini ve sunulan hizmetleri finans şirketlerine ve bankalara devretmeye başladılar.⁵⁹⁹ Yeni mülkiyet sahipleri Kanada'dan bir emeklilik fonu, Avustralya'dan bir banka, Çin'den ve Abu Dabi'den Müstakil Zenginlik Fonları (Sovereign Wealth Funds) ile Hong Kong ve Malezya'dan yine fon şirketleri oldu. Bazı yatırımcılar ise Londra Menkul Kıymetler Borsası'ndan tüm hisseleri satın aldılar ve mevcut Fransız şirketlerini tabladan düşürdüler. Bununla birlikte şirketlerin borçları da aldı başını gitti. Su şirketleri aşırı değerlenince borçları da mal varlıklarının %70-90'larına kadar çıkmış oldu. Finans notlandırma kuruluşları da bu şirketlerin notlarını düşürmeye başladı.⁶⁰⁰ Finansal kaldıraç sadece özsermayenin dönüş hızını arttırmakla kalmadı aynı zamanda şirket gelir vergilerinde azalma da sağladı. Faiz ödemeleri tamamen gider olarak hesaplandı ve böylece karlar ve karlardan alınacak vergiler daha fazla borca yüklenince azaldı. Bu da şirketlerin sermayelerinde azaltıma gitmeleri için bir teşvik yarattı ve böylece kriz zamanlarında öz sermayeleri daha düşük olması nedeniyle bu şirketler piyasadaki risk dalgalanmalarından fazla zarar almadan kurtulabildi.

Ofwat İngiliz su endüstrisinin düzenleyici organı olarak tüm özel şirketlerin performansını takip etti ve hizmet kalitesini sürekli gözlemledi. Tüm ülke çapında çok detaylı ve geniş çaplı veriler elde etti. Başka hiçbir ülkede su alanında kamuya açık böyle zengin bir veri tabanı mevcut değildir. Ofwat öncesinde tekellerin düzenlenmesi ürünün maliyet fiyatını almak, üzerine sabit bir kar oranı eklemek ve ürüne bir piyasa

⁵⁹⁹ Manuel Schiffler, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, 2015, s.68.

⁶⁰⁰ A.g.e., a.y.

fiyatı biçmekten ibaretti.⁶⁰¹ Amerika Birleşik Devletleri'nde de 19. yüzyıldan itibaren özel işletmeler için bu minvalde su tarifleri belirlenir ve buna getiri oranının düzenlenmesi adı verilir. İngiliz ekonomistleri ise işletmelerin ekonomik düzenlenmesi için bunun yeni bir türünü yani tavan fiyat düzenlenmesini uygulamaya geçirdiler. Bu geleneksel getiri oranının düzenlenmesinden daha düşük fiyatlar demektir. Fiyatlar belli bir süreliğine yani beş yıllığına bu süreç için tahmini gereken sermaye, işletme bedelleri ve bunların getirisi üzerinden belirlenir. Ama bu politika sayesinde şirketler eğer Ofwat'a belirlenen hedeflerden daha verimli ve karlı bir bilanço'ya erişirlerse karlılık oranlarını tarifelerle konulmuş oranlardan yukarıya çekebileceklerdi. Eğer beklentilerin altında kalırlarsa karları da orantılı şekilde düşecekti. İşte bu noktada bir düzenleyici ve denetleyici organın varlığı kritik önem taşır. Ofwat genel olarak şirketlerle bir tatlı bir sert dönemsel ilişkiler içindedir. Özelleştirmelerin ilk zamanlarında beklentileri aşan şirketler büyük karlar elde etti. 2000'de Ofwat tedarikçilerin denetimini sıkılaştırıp tarifeleri düşürünce şirketler gerekli yatırımları yapamadılar ve gelen şikâyetler üzerine Ofwat 2005 döneminin başlangıcında politikasını değiştirerek enflasyon oranının üzerinde bir tarife belirlenmesine izin verdi. Özelleştirmeden beklenen gelirlerin çok üstünde 7 milyar dolarlık bir yıllık yatırımla şirketler buna yanıt verdi.⁶⁰² 2005'te başlayan yeni tarife döneminde özelleştirme zamanındakinden bile çok olan ve enflasyon oranının da üzerinde seyreden fiyatlar nedeniyle artan su kullanıcılarının şikâyetleri etki yarattı. İlginçtir ki eski bir su şirketi patronu olan yeni Ofwat müdürü beklenenin aksine akışı tersine çevirerek 2015-2020 fiyat kontrolleri için su ve kanalizasyon fiyatlarını enflasyonun %5 altına çekti, şirketlerin tahahhüt ettiği yatırımları da beklenenden daha yüksek belirledi. Sırf bu tarife uygulaması sonucunda bunu hedeflemese de Ofwat, Galler'de yeni bir modelin ortaya çıkmasına imkân

⁶⁰¹ UK Parliament Report, "Private Finance Initiative-its rationale and accounting treatment", June 2008, s.2. "<https://www.parliament.uk/documents/upload/0807pfi.pdf>", Erişim: 14.08.2017 21.40.

⁶⁰² Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.68.

tanımıştır. Ofwat ayrıca servis kalitesi ve sızıntıların önlenmesinde sorumlu olan şirketlerin de hedeflerini gerçekleştiremezlerse vatandaşlara ciddi rakamlar ödeyerek tazmin etmesine karar vermiştir.⁶⁰³

Bu şirketlere teslim edildiğinde su hizmetlerindeki sorunların tespiti açısından hala ciddi sıkıntılar vardı. Örneğin su kayıpları hiç ölçülmemişti ve su kalitesinin gözlemlenmesi ilkel seviyelerdeydi. Günümüzde İngiltere ve Galler'deki özel su şirketleri özel lisanslar altında işletilmektedir. Bu lisanslar karşılığında belli görevleri yerine getirmeyi tahahhüt ederler. Ayrıca ve en önemlisi bu hizmetlerden bir kar elde etmek için bu alana el atan özel sermaye, hizmeti verilen ana unsurun tedariki esnasında gelirlerde azalmaya yol açacak sorunlu sistemik unsurları ayıklamak ve suyun kalitesi nedeniyle talebin düşmesine engel olmak için suyla ilgili verileri toplayıp faydaya yönelik verimlilik ilkesini harekete geçirdi ve bu sorunlar da dolayısıyla çözülmeye başlandı.⁶⁰⁴ Hizmet kalitesinde genel olarak artış gözlemlendi. İşletim bedelleri düzenleyici kurumun koyduğu tüm hedeflere ulaşarak düştü. Kanallar ve nehirlerdeki su kalitesi Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun standartlarına getirilmek üzere iyileştirildi. İngiltere'de yüzülemeyecek ve kamu sağlığına tehdit teşkil edecek kadar kirli olan kıyı suları ve sahiller için özel arıtma ve temizleme programları uygulandı. Avrupa yüzme suyu standartları bakımından 1988'deki %66'lık uyum oranından 2001'e kadar %99'lara çıktı.⁶⁰⁵ Lakin Ofwat'ın kanalizasyonlar konusunda esnek davranması nedeniyle şirketler de yeni yatırımları altyapı tamamen çökene kadar ertelediler.

Uygulamalarının geneline bakıldığında Ofwat, özel şirketlere karşı yumuşak başlı davranmakla ve kurulduğu ilk yıllarda sergilediği özellikle Yeşil Galler şirketinin Menkul Kıymetler Borsası'nda satışını engellediği zamanki korumacı tavrını devam

⁶⁰³ Manuel Schiffler, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, 2015, s.75.

⁶⁰⁴ **A.g.e.**, s.76.

⁶⁰⁵ **A.g.e.**, s.77.

ettirememekle eleştirilmiştir.⁶⁰⁶ Asit Biswas'a göre su tüketicileri bu tür kaçaklar ve özelleştirmeden sonra fiyat patlaması yaşamış ve vatandaşlar adeta soyulmuşlardır.⁶⁰⁷ Gerçekten de Londra'daki su kaçakları şehrin killi toprağının paslandırdığı eski boruları ve dikey su hareketleri gibi coğrafi nedenlerden dolayı diğer İngiliz şehirlerinin iki katı ve hatta kaçak sorunuyla ünlü Berlin'den bile fazlaydı. Ama kaçağın asıl nedeni kaçaklar konusundaki yönetimin ekonomi anlayışı ve su kaynaklarına bakışıydı.⁶⁰⁸ Su kayıpları konusunda yönetimin tedbir seviyesi, kayıpların ancak bir birim temiz suyun kendisinin ekonomik değerinden daha az olacak kadar kayıp birim su miktarına indirilmesinden ibaretti. Bu tedbir suyun piyasa fiyatıyla değerlendirilen ve kaybın ekonomik seviyesiyle kıyaslanarak belirlenen bir yöntemdir. Eğer arıtma ya da başka tasarruf yöntemi su kayıplarını önlemekten daha ucuza gelirse bu duruma müdahale edilmemektedir. Almanya'da ise yatırımın bir parçası olarak standart bir plan belirlenmektedir. Eskiye ve kaçak yapan boruların bedeli ne olursa olsun diğer bedellerle kıyaslanmaksızın bu borular ve alt yapı unsurları yenilenmek üzere değiştirilir ve kaçak önlenerek standart sağlanır.⁶⁰⁹

Eleştirinin öteki boyutuna yani özelleştirme nedeniyle artan fiyatlara bakılacak olursa gerçekten de yirmi yıllık özelleştirme sürecinde İngiltere ve Galler'de enflasyon ayarıyla tarifeler %45 artmıştır. 2013 yılında ortalama aylık su ücreti 21 pounddur. Almanya ve İngiltere tarifelerin yüksekliğinde de başı çekmektedirler. Bir ülkede su ve kanalizasyon ücretleri hanelerin aylık toplam gelirlerinin %10'unu aştığında artık makul rakamlar çoktan aşılmış demektir.⁶¹⁰ İngiltere için bu medyan sadece %0.7'dir. Özelleştirmeler nedeniyle su fiyatları artmışsa da bu hane gelirlerinin artışıyla

⁶⁰⁶ A.g.e., s.75.

⁶⁰⁷ A.g.e., s.68-69.

⁶⁰⁸ A.g.e., s.71.

⁶⁰⁹ A.g.e., 2015, s.73.

⁶¹⁰ Gelişmiş ülkeler için bu rakam %3'tür. Bknz. **Water Challenges in France**, March 2013, Observatoire CETELEM. (Tek sayfalık broşür).

orantılandığında ülke içinde normal ücretli bireyler için fiyatlar adil çizgide kalmış görünmekteyse de bu rakamlar belli bir işi ve suya erişimi olan orta ve üst sınıf haneler için geçerlidir. Yoksullar, emekçiler, göçmenler, yalnız anne ve babadan oluşan aileler ve kentlerin yoksul diğer kesimleri için aynı şekilde makul görünmemektedir.

B. Amerika Birleşik Devletleri’nde Su Politikaları

1. ABD’de Suyun Tarihi, Toplumsal Rolü ve Statüsü

Amerika Birleşik Devletleri'nde suyun tarihçesi sağlık ve su devrimlerinin gelişimine göre su şebekelerinin ortaya çıktığı ve demiryolları gibi yaygınlaşmaya başladığı ilk dönem, zanaatkarların ilk ticari malları üretmesinde suyun öneminin ve yerleşim alanlarında sağlık sorunlarıyla başetme zorunluluğunun farkına varıldığı ikinci dönem ve sağlık ile su şebeke sisteminin sanayileşmesiyle birlikte sağlığın korunması gereken bir kamusal zorunluluk alanı olarak belirlenmesinin sonucu gerçekleştirilen reform hareketlerinin ortaya çıktığı üçüncü dönem diye gruplandırılarak incelenebilir.⁶¹¹

Amerika’nın yerli halkları önce nehirler ve dereler gibi yüzey sularını kullanmaktaydılar. Daha sonraki ilk yerleşimci Amerikalılar ise, İngiltere’de başlayan ve kısa sürede yeni kıtaya ulaşan sağlık devriminin tetiklediği eve temiz su taşınması ve pis suların uzaklaştırılması demek olan tesisat ve su şebekelerine rağmen 20. yüzyılın başında hala sokaklardaki yangın musluklarını kullanıyorlardı. Su tesisatı şebekesi öncü bir model değil de hak olarak zorunlu olana dek evlere su hattı döşenmesi İngiltere’deki gibi ayrıcalıklı insanların sahip olduğu bir kolaylıktı. İlk kez New York 5. Cadde’de 1885’te inşa edilen banyo bu modelin ilk prototipi, Philadelphia ise evsel su sisteminin öncü eyaleti oldu. 1755’te Hans Christopher Christiansen Bethlehem Pennsylvania’da

⁶¹¹ Jean Robert, **Suyun Ekonomipolitigi**, Çev. Metin Duran, Mustafa Erdem Sakınç, Ütopya Yay., Ankara, 2003, s.77.

ilk kamusal su hizmetini kurumsallaştırdı. Bunu 1772’de takip eden Rhode Island hizmeti özel tedarikçi iki şirketle sunmaya başladı.⁶¹² Suyu kamusal kaynaklardan çeken ev halkı ve özellikle kadınlar ev işlerinde suyu idareli kullanmayı bilmekteydi. Suların, örneğin bulaşık suyu gibi tekrar ve tekrar kullanılması önerilirdi. Evlerine musluk suyu gelen kadınlar ise suyu daha fazla ve hatta gereksiz kullanmayı öğrendiler. 19. yüzyıl boyunca sadece varıl ailelerin kullandığı küvet ve banyo suyuyla bir tür törene çevirdikleri cumartesi ya da pazar banyo günleri diğer kesimlerin de kısmen suya ulaşabildiği zamanları yani sıradan insanların artık daha sık banyo yapabilmelerini mümkün kılacak şebeke devrimini bekliyordu.

a. Su Şebekesi Tesisatı ve Altyapı Devrimi

İlk dönemin miladı 1790'lardı ve evlere borularla su getirilen ilk eyalet Philadelphia'da devrime zorlayıcı neden yetersiz hijyen kaynaklı ortaya çıkan sağlık sorunlarıydı. Özellikle de sarı humma salgını sosyal reformcuları harekete geçirdi. Dünya'da ilk kez sanayi toplumunun sağlık sorunlarına bir yanıt olarak su şebekelerini tasarlayan Amerikalı Benjamin Latrobe, su devriminin mimarı kabul edilir. Teknoloji ve örgütlenme konularıyla ilgilenen Latrobe'un modeli suyun buharlı bir pompayla Schuylkill nehrinden çekilmesi ve tahta borularla önce yangın musluklarına sonra da evlere taşınmasına dayanıyordu. İlk kez müşteri olarak haneleri öneren de Latrobe idi. Kişiler inşaat ve işletme maliyetlerini karşılayacaklar ve sisteme dâhil oldukça şebeke sistemi yayılacaktı. İlk etabı 1811 yılında hayat geçirilen sistemin abone sayısı 54 bin kişilik şehirde sadece 2127'ydı.⁶¹³ Şehrin evine kadar su getirilmesi maliyetlerini karşılayamayan geri kalanı sularını kamusal kuyulardan ya da sokaklardaki yangın musluklarından almaya devam etti. Sistem kuruluş aşamalarında doğal olarak zararlar

⁶¹² Consensus Study Report, "History of U.S. Water and Waste Water Systems", içinde **Privatization of Water Services in the United States: An Assessment of Issues and Experience**, 2002, s.30.

⁶¹³ Jean Robert, **a.g.e.**, s.73.

çalışıyordu. Bu duruma el atan yerel yönetim, sistemin zararlarını karşılayarak sürdürülmesini ve hatta yaygınlaşmasını teşvik etmek amacıyla Schuykill'e bir baraj yaptı. Nehre buhar yerine su gücüyle çalışan pompalar yerleştirdi, rezervuar inşaa etti ve kentin ilk büyük parkını finanse etti. Bu özel girişimden yeni bir kamusal su hizmeti anlayışı doğdu ve tüm sanayi şehirlerine uygulanabilecek başarılı bir model ortaya çıktı.⁶¹⁴ Önce New York gibi büyük şehirler sonra da sırasıyla orta ve küçük şehirler bu sistemi kendilerine uyarladılar. İç Savaş sırasında 136 şehir ve nüfusu 10 binden fazla tüm kasabalar kendi su şebekelerine sahip olmuştu.⁶¹⁵ Kırsaldaki ve kurak bölgelerdeki insanlar nehirlerin yakınlarına kuyu kazıp suyu kendi yöntemlerince taşımaya ya da su tankerleri ve varillerle evlerine getirmeye devam ettiler. Daha sonraları yüksek yerlerde rezervuarlar açıp yükseltinin de yardımıyla borularla suyu taşımayı denediler.

Temiz suyun getirilmesinden ayrı olarak evlerde üretilen pis suların uzaklaştırılması başka bir sistemi gerekli kılıyordu. Kanalizasyonsuz temiz su şebekesi hala gelişmemiş kırsal veya şehir alanlarında uygulanmaya devam etmektedir. Evlerin yanında foseptik çukurları açmak tüm dünyada günümüzde dahi uygulanagelen yaygın bir yöntemdir. İkinci döneme damgasını vuran kanalizasyon sistemi Amerika Birleşik Devletleri'nde de temiz su sisteminden ayrı gelişmiştir. Bunun gelişimi su tesisatlarının ortaya çıkışından sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir sağlık hareketiyle mümkün olmuş, atık sorunu yeni işletmecileri ve sanayicileri su alanına yatırım yapmaya çekmiştir.⁶¹⁶ Zira temiz suyun şebekelendirilmesiyle ortada ciddi bir su arzı oluşmak üzereydi. Ama kullanılan bu suların evlerden uzaklaştırılması yani drenaj ve kanalizasyon işleri yeni bir toplumsal su sorunu demekti. Temiz su şebekelerini icat

⁶¹⁴ Susan Strasser, "Fetch a Pail of Water", "Blue Monday", "A Stitch in Time", içinde **Never Done: A History of American Housework**, Pantheon Books, New York, 1982, s.85-103, s.104-124, s.125-144.

⁶¹⁵ National Research Council, "History of U.S. Water and Waste Water Systems", içinde **Privatization of Water Services in the United States: An Assessment of Issues and Experience**, The National Academies Press, Washington DC, 2002, s.30.

⁶¹⁶ **A.g.e.**, s.29.

eden Latrobe 1855 yılında ilk kanalizasyon tasarımını yaptı ve dokuz yıl sonra bunu da hayata geçirdi. 1866 yılı itibariyle Chicago'da şehrin sekizde biri kanalizasyon şebekesine bağlanmıştı.⁶¹⁷ Belediyeler kanalizasyon için bütçe hazırladı ve kanalizasyon hizmeti de beledileşti.

Öte yandan sağlıkla ilgili ayrılan kamu mali ödeneklerine ve duruma verilen ehemmiyete rağmen özel şirketler kamusal hizmetin açıklarını ve halkın sağlık endişelerini kullanarak banliyölerde spekülasyonlara girişip sağlık hizmetlerinin orta sınıfa da yaygınlaşmasına aracılık ettiler. Daha evler inşa edilmeden büyük caddelerde kanalizasyon hatlarını döşemek suretiyle özel yatırımlar yaptılar ve özel sağlık hizmetlerini belediye fiyatlarından sunarak halktan ciddi kazanımlar elde ettiler. Tüm bu gelişmeler yoksul kesimlerin faydasına olacak kadar genelleştirilemedi. İnsanlar hala lazımlıklar ve kovalarla evlerinde istenmeyen atık ve suları dışarıya taşıyorlardı.⁶¹⁸ İç Savaş'ın başında şebeke hatları kullanılmaya başlanmış olsa da küvet ve tuvaletler bu dönemde de hala lükstü. Belediyeler bunlar için ayrı ve daha yüksek faturalandırma yaptığı için birçok insan ev dışındaki banyo ve tuvaletleri kullanmayı yeğliyordu. Bu tür ev dışı tuvalet ve banyolar özellikle soğuk havalarda kullanım zorluğu yaratıyor ve insanlar ihtiyaçlarını görmeyi ertelediklerinden ciddi sağlık sorunları yaşanmaya devam ediyordu. 1890'da hala küçük yerlerde ailelerin ancak altı ila sekizde biri yangın ve ev musluklarını kullanırken geri kalanının kuyu ve sarnıç suyu kullandığı, örneğin Municie şehrinde ev içinde banyosu olanların sadece iki düzine ev olduğu kaydedilmiştir.⁶¹⁹ Büyük şehirlerde ise New York'un yarısı, Philadelphia'nın %70'i, Chicago ve Baltimore'un %88'inin su tesisatına bağlı olduğu belirtilmekteydi. 1900'lerin başındaki devrim buna orta sınıfın da dâhil olmasıydı. Sanayi işçileri ve yoksullar için lavabolu

⁶¹⁷ Jean Robert, **a.g.e.**, s.74.

⁶¹⁸ Susan Strasser, **a.g.e.**, s.95.

⁶¹⁹ Jean Robert, **a.g.e.**, s.75.

mutfak, ev içi banyo ve tuvalet yirminci yüzyılın başında dahi bir lükstü. 1920'lerin sonunda üçüncü dönemdeki daha büyük bir sağlık hareketiyle su, enerji ve gıda gibi bir mala dönüştükçe su şebeke ve teçhizatının toplumun diğer yarısına yaygınlaşması da gerçekleşmeye başladı.

b. ABD Su Kaynakları Planlama Hareketi ve Dünya’da Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimine Dair İlk Uygulama Örneği Olarak ABD Su Politikaları

Yerliler ve doğal hayatla amansız bir mücadeleye giren ilk Amerikalı yerleşimcilerin başlattığı Büyük Ova'nın (Great Plains) tarımsal sömürsüyle 1930'larda Amerika, Toz Kasesi'nin ilk tehditiyle yüzyüze kaldı. Zira ovanın üçte ikisini kaplayan tüm yeraltı suları yoğun sulamayla tüketilmiş ve büyük bir çölleşmeye neden olmuştu.⁶²⁰ Amerika Birleşik Devletleri'nde su yönetimin tarihine bakıldığında iki federal ajansın öne çıktığı görülür: 1802 yılında ordunun altında oluşturulan “The Corpse of Engineers” ve 1902 kuruluş tarihli “Reclamation Service” (Arazi Islah Bürosu).⁶²¹ Amerika Birleşik Devletleri'nde su konusunun kalkınma ve planlamanın temel unsuru olarak bütünlüklü bir şekilde havza bazında ele alınması, 1902 yılında işte bu ilk Federal Devlet’e bağlı, Arazi Islah Bürosu’nun-ki son zamanlara kadar Türkiye’deki işlevsel muadili DSİ idi- (Bureau of Reclamation) kurulmasıyla başladı.⁶²² Büro, batıdaki 17 eyaletin, en büyük nehirlerin ve diğer pek çok su kaynağının planlı gelişiminden ve yönetiminden sorumlu kılınmıştı. Corpse of Engineers ise bu ilk 50 yıllık süreçte, her yıl yaklaşık on büyük baraj yapmak üzere çok büyük çaplı bir su

⁶²⁰ Jean Robert, **a.g.e.**, s.36.

⁶²¹ Jacqueline Vaughn, **Environmental Politics: Domestic and Global Dimensions**, Thomson Wadsworth, Fifth Edt., 2007, s.215.

⁶²² “<https://www.usbr.gov/main/about/>”, Erişim: 11.10.2017 06.30. Büro hala ABD’nin en büyük hidroelektrik enerjisi üreticisi konumundadır.

altyapı rezervuar ve kalkınma hareketinin diğer eş aktörü oldu.⁶²³ Bu bakımdan ABD, su ve kalkınma konularında dünyanın ilk planlı gücü olarak tarih sahnesindeki yerini diğerlerinden çok önce almış bulunuyordu. Bu yapıyı da taşkınları önleme, enerji üretimi ve nehirlerin ulaşım amaçlı kullanımı için 1933 yılında yerel bir havza bazlı otorite kurarak geliştirmeye devam etti. (Tennessee Vadisi Yönetimi). Bu otorite, GAP bölge idaresi gibi bir bölgesel kalkınma idaresiydi.

c. ABD’de Su Mülkiyeti

Amerika'nın birçok eyaletinde şehirler sularını göl ve arıtma tesislerinden çekmektedir. Sisteme geri döndürülemeyen su yüzünden temiz içme suyu konusunda da şişelenmiş suya bir yönelim sözkonusudur.⁶²⁴ Aynı şekilde Avrupalılar da maden suyu tercih eder olmuşlardır.⁶²⁵ Amerika Birleşik Devletleri İngiltere ve Fransa'dan ayrı bir modeldir. Su arzı ve sanitasyon genellikle çok parçalı yapılarıyla yerel yönetimlerin sorumluluğunda ve mülkiyetindedir. Kamusal su mülkiyet alanı, düzenlenen ve düzenlenmeyen olmak üzere iki parçalı alanda işler. Düzenlenmeyen alan özel sektöre açılmış tamamen serbest su piyasasıdır. 242 milyon nüfusun %15'i yani 36.3 milyon insan su hizmetlerini düzenlenen pazarda mülkiyeti özel sektöre ait su tesislerinden kamusal mülkiyetteki su şebeke sistemleriyle alırlar. Şirketler pazarda doğal monopoldür ve pazardaki tarifeleri devlet denetler. Düzenlenmeyen pazarda tarifeler pazarın iç işleyiş kurallarına göre belirlenir ve devlet tarafından denetlenmez. Özel sektörün bu alandaki faaliyetleri Fransa'nın uyguladığı gibi her türden kamu-özel ortaklıkları, kira, imtiyaz ve özel hizmet sözleşmeleriyle gerçekleşir. Örneğin kamusal

⁶²³ Jacqueline Vaughn, **a.g.e.**, a.y.

⁶²⁴ Daniel Harmon, Mary Gauvain, Z. Reisz, Isaac Arthur, S.Drew Story, “Preference for Tap, Bottled, and Recycled Water: Relations to PTC Taste Sensivity and Personality, **Appetite**, 2017; İbrahim Elmadfa, Alexa L. Meyer, “Patterns Of Drinking And Eating Across The European Union: Implications For Hydration Status”, **Nutrition Reviews**, Volume 73, Issue Suppl.2, 1 September 2015, s.141-147, s.143; Jean Robert, **a.g.e.**, s.33; “Per Capita Bottled Water, Consumption by Top Countries, 1999-2010”, Canada ile ilgili veri “<http://efbw.eu/bwf.php?classement=07>”.

⁶²⁵ Jean Robert, **a.g.e.**, s.33.

mülkiyetteki su kuruluş ve tesisleri, alt sözleşmeler yaparak arıtma tesisinin mimari projesi, inşası, işletimi gibi kimi hizmetleri özel sektöre gördürür.⁶²⁶ Bunlar sınırları dar ve belirli bir konu üzerine yapılan özel sözleşmeyle hizmet alımı olarak özel sektöre verdirilen işlerdir. Hizmeti alan kamu kuruluşuyla yapılan sözleşme gereği paralarını buradan alırlar, muhatapları su kullanıcıları değildir ve verdikleri hizmet karşılığında şirketler tüketicilere fatura yazamaz. 24 milyon kullanıcı da bu piyasada hizmet alırlar.

Amerikan pazarında piyasanın düzenlenen ve düzenlenmeyen kısımlarının ikisinde de faaliyet gösteren iki büyük su şirketi vardır: 30 eyalette ve Kanada'da faaliyet gösteren American Water ve Suez'in sahip olduğu 20 eyalete hizmet veren United Water su şirketi. Bunlar, özellikle 1970'lerdeki çevresel düzenlemelerin baskısıyla ve kriz zamanlarında yeniden yapılanan diğer küçük şirketlerle birleşmeler ve satın almalar yoluyla hizmet ağlarını bugüne dek genişletmişlerdir.

Toplamda tahmini 1 milyon 600 bin km'den fazla su boru hattına sahip olan ve bununla anıtsal başarılarından biri olarak gurur duyan Amerika'nın su alt yapısı aslında oldukça eskidir ve her yıl belli bir bölümünün değiştirilmesi gündeme gelmektedir. 20 yıl içinde 472.6 milyar USD geliştirme maliyeti hesaplanmaktadır.⁶²⁷ “ASCE-American Society of Civil Engineers”nin en düşük değerlendirme notu D verdiği ve alarm zillerinin çalmasına ramak kalan altyapı için yenileme yatırımları çok sınırlıdır.⁶²⁸ İçme suyu altyapı rehabilitasyonu yasal zorunluluk olmasına rağmen finansal bütçenin darlığından ve altyapı tercihi atık arıtma iyileştirmelerinden yana kullanıldığından su şebekeleri konusunda küçük adımlarla yol alınmakta ve bu yüzden tüm hatların

⁶²⁶ EPA, United States Environmental Protection Agency, **Full Cost Pricing of Water and Wastewater Service Final Summary Expert Report**, Michigan State University Institute for Public Utilities, November 2006.

⁶²⁷ EPA, **Drinking Water Infrastructure Needs Survey and Assessment: Sixt Report to Congress**, Washington DC, 2018, s.9.

⁶²⁸ Manuell Schiffler, **a.g.e.**, s.122.

değiştirilmesi için tahmini bir trilyon dolardan en az 250 yılın gerekeceği söylenmektedir.⁶²⁹

2. ABD’de Su Hizmetleri Yönetimi, Su Finansmanı ve Özelleştirme Deneyimleri

Federal hükümetin suya hiçbir destek vermemesi belediyeleri daha da zor durumda bırakmakta ve vergileri de arttırmaya gönülsüz olan yerel yönetimleri piyasaya veya sivil toplum örgütlerine destek aramaya yöneltmektedir. Büyük su hizmetinden sorumlu kuruluşlar ise genellikle yatırımlarını finanse edebilmek için tahvil piyasasına girmektedirler ve sözleşmelerinin bir koşulu olarak kredi notlandırma kuruluşlarınca sıkı bir denetime tabi olduklarından vergilerde de arttırmaya gitmek zorunda kalmaktadırlar. Devlet kendi kuruluşlarını denetlememektedir. Monopol yerel özel işletmeler ise tarifeleri ve çevre sağlık uygunlukları açısından devlet denetimine tabidir.⁶³⁰ Tarifeleri Kamu İşletmeleri Komisyonları (Public Utilities Commissions-PUCs) takip eder ve İngiltere’den farklı olarak teşvik fiyat ayarlamaları da yoktur. Özel şirketlerin maliyetleri üzerine eklenen sabit bir kar marjı ile fiyatlar belirlenir. Sermaye karları açısından tavan bir sabit rakam belirlendiğinden su kullanıcıları korunur.⁶³¹ Amerika için su ile ilgili tüm verilere ulaşmak mümkün değildir. Son güncel verileri 2006’ya dayanan su ve kanalizasyon hizmetleri yatırımlarının gösterdiğine göre yatırım kaynakları gelirler, özel sektör borçları ve merkezi devlet döner sermaye fonları olarak netleşir.⁶³² 2008 krizinden kötü etkilenen federal hükümetlerin bu fona borçları 2013 yılı itibarıyla gayri safi milli Hâsılları’nın %11’ne denk gelecek kadar ciddi rakamlara ulaşmış durumdadır. Küçük şehirlerde yaygın olan özel şirket sunumları da artık büyük

⁶²⁹ USA Water Alliance, **An Equitable Water Future: A National Briefing Paper**, 2017, s.12.

⁶³⁰ EPA, “www.epa.gov/regulatory-information-topic/regulatory-information-topic-water”, Erişim: 07.09.2017 23.50

⁶³¹ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.121-123.

⁶³² USA Water Alliance, “An Equitable Water Future”, **A National Briefing Paper**, 2017, s.8, 12, 13.

şehirlere yayılmıştır.⁶³³ Peki, su hizmetleri finansmanı nasıl gerçekleşiyor da şirketler su piyasasında önemli aktörler oluyorlar?

Amerikan sisteminde eyaletler ayrı bir devlet oluşumdur ve işlerinde özerklerdir. Dolayısıyla eyalet devletlerinin federal merkezden yardım dahil merkezi müdahalelere açık olup olmaması, siyaseti yönlendiren iki kanat Demokratlar ve Cumhuriyetçiler arası ayrı bir tartışma konusudur. Federal hükümet su alanında eyalet yönetimlerine ilk altyapı sermaye yatırımları gibi bazı devlet yardımlarında bulunmaktadır. Cumhuriyetçiler nazarında devlete ve yerel meselelere federal hükümetin karışması bir tahakküm sorunudur. Demokratlarsa bu müdahalelerin genel kamu yararı çerçevesinde yapılmasını kabul edilebilir bulmaktadır. Örneğin bu, çevre koruması gibi bir eyaletin tek başına başa çıkamayacağı önemli ve kapsamlı bir hedefi olan bir yardımsa devlete o kadar da şüpheli yaklaşılmaz.⁶³⁴ Zira bu tartışmanın bizzat su arzı üzerinden giden ayrı bir tarihçesi vardır. Bu devlet yardımlarının geçmişi çok da uzağa değil, 1948 yılına, federal hükümetin "Su Kirlenme Kontrol Yasası"nı çıkardığı ve eyaletlere ilk kez yardımda bulunduğu zamana dayanır. 1972 yılında "Temiz Su Yasası" ile merkez, yerel kuruluşlara arıtma tesisi inşası için çok büyük parasal hibe sağlamaktadır. Cumhuriyetçiler Kongre'de miktarın düşürülmesi ve bağış yerine eyaletlere borç veya kredi verilmesi gerektiğini söyler ve 1987'de Devlet Döner Sermaye Fonları oluşturularak artık bu tür kamu bağışları yerine eyaletlere vergiden

⁶³³ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.128-130.

⁶³⁴ Parti programlarının açıklandığı resmi sitelerinde de ifade ettikleri üzere Demokratlar, kamusal alan ve sularını korumak, suyla ilgili her alanda 21. yüzyılın kentsel ve kırsal altyapısını inşa etmek, yoksulluğa bir son vermek ve özellikle güçlü şehirler inşa etmek için demokratlar bir bütün olarak yerel komünitelere federal ve yerel devlet yardımlarının verilmesini hayati bulmakta ve detseklemetedirler. "https://www.democrats.org/party-platform", Erişim: 31.08.2017 09.00

muaf ve sermaye piyasasında federal devlet fonlarıyla desteklenen yerel fonlar şeklinde borç verilmesini onaydan geçirtirler.⁶³⁵

Çoğu kamu mülkiyetindeki su ve sanitasyon işletmesinin yeni yatırımları yerel hükümetlerce desteklense de bahsedilen bütçe sıkıntıları nedeniyle bunlar önünde sonunda finans sistemine entegre edilerek özel şirketlerden daha az faiz oranlarıyla piyasadan borç almaya yönlendirilirler. Sadece bazı küçük su işletmeleri hala ilk sermayelerini siyasal ilişkileri ve lobicilik sayesinde federal hükümetten alır.⁶³⁶ 30 milyar dolarlık toplam yatırımların sadece 1.4 milyarını merkezi hükümet verirken geri kalanı borç ve su fiyatlandırmasından karşılanmaktadır. Bu tartışmalar bizi yeniden İngiltere'de olduğu gibi yeni liberal ekonomi gündemine geri götürmektedir. Tam da aynı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde de devlet elini kamusal mal ve hizmetlerden çekmeye başladı. Özelleştirmeler ile ülkeye yabancı sermaye girişi de sağlanacaktı. Kimi şehir ve eyaletler mülkiyetten vazgeçmeyerek sadece işletme ve finans kısmında sermayeye sorumluluk vermeyi kabul etti. 1997'de Amerikan Vergi Kanunu'ndaki bir değişiklikle daha önce kurulan yatırımcı mülkiyetindekiler dışında özel şirketler de kamu şirketleri gibi tahvil ve kredi borcuyla piyasaya girip su yatırımı yapmaları için vergiden muaf kılındılar. Yatırımcı mülkiyetindeki işletmeler için de bir çıkar yol vardı: kamu-özel ortaklıkları. Su deregülasyon dalgasının ilk özel firmaları yasa ardından hemen 1998'de piyasaya girerek Amerikan şirketi United Water'ı alan Suez ile Veolia United States adıyla kendi alt şirketlerini kuran Veolia su devleri oldu.⁶³⁷ Fransızlar'ın hemen ardından ürün yelpazesini çeşitlendirmek için İngiltere'nin güçlü su şirketi Thames Water'ı alarak su sektörüne giren Alman enerji devi RWE şirketi piyasaya girdi. RWE'de American Water'ı satın aldı. Fransız usulü imtiyaz

⁶³⁵ Manuel Schiffler, s.123.

⁶³⁶ A.g.e.,a.y.

⁶³⁷ Manuel Schiffler, a.g.e., s.124.

sözleşmeleri ve kamu-özel ortaklıkları Amerikan sistemine de girmiş oldu. Suez, United Water ile birlikte yirmi yıllığına Atlanta şehrinin hizmetlerini aldı ve altyapı kötü durumda olmasına rağmen su fiyatlarını da yarıya yarıya indireceğini vaat etti. Daha dört yıl geçmişti ki şehir kötü yönetim, çok kirli ve basınçsız su servisi yüzünden sözleşmeyi iptal etti. 2004'te Suez ve Veolia New Orleans suları için ihaleye girdi ama şehir Veolia'nın daha önce verdiği şehrin arıtma hizmetindeki kötü performansı, altyapı ihmali ve çevre ihlalleri nedeniyle şirketleri istemedi.

2002'de RWE alt şirketi Cal-Am ile Batı yakası Körfez Bölgesi'nde Felton kasabasının su hizmetini almıştı ve fiyatları %74 arttırdı. Kalifornia Kamu İşletmeleri Komisyonu fiyatları fazla buldu ve %44 düşürdü. Zaten şikayetçi olan halk "Yerel Mülkiyetteki Su Dostluğu" (Friends of Locally Owned Water) hareketini başlattı ve belediyeye borç bulup şirketi yeniden satın alması için baskı yaptı. RWE şirketin bedelinin 25 milyon olduğunu iddia edip satmak istemedi ama mahkemelik oldular. Karar çıkmadan az bir süre önce şirket pes etti ve hizmetleri 10.5 milyona belediyeye geri sattı.⁶³⁸ 2008'de RWE American Water'ın hisselerini zararına New York borsasında sattı. American Water, Wall Street'teki özel bir finans kuruluşuyla ortaklık ederek 40 yıllığına bir imtiyaz sözleşmesi imzaladı. Ciddi bir altyapı yenilemesi vaadiyle ve belediyenin borçlarının yarısını üstlenerek Bayonne, New Jersey su ve kanalizasyon hizmetlerini devraldı. New York'da kamusal tesislerde 2011'den beri Veolia'nın alt şirketi Veolia Water Americas ve bir danışmanlık şirketi olan McKinsey su arzını sağlamaktadır. Department of Environmental Protection'in önce hizmet alımı yapıp çıkardığı işten memnun kaldığı Veolia Water North America alt şirketi ise 2012 yılında

⁶³⁸ A.g.e, s.125.

performans tabanlı teknik yardım sözleşmesini de kazandı ve şimdilik şirketler kötü bir performans sergilememekteler.⁶³⁹

a. Özelleştirmeler Karşısında Kamu Hizmeti Örnekleri

Tüm bu özel sermaye sunumlarının yanında Washington DC özelleştirme olmadan çok başarılı bir su hizmetinin nasıl verildiğine dair güzel bir örnektir. 1980'lerin sonunda şehrin su ve kanalizasyon sistemi oldukça kötü durumdaydı. İçme suyu içilemeyecek kadar kötü, belediye de altyapıyı yenilemeyecek kadar darboğazdaydı. Başkent ve devlet olmayan bir tüzellik taşıması nedeniyle DC'de kararlar Şehir Konseyiyle birlikte Amerikan Kongresi tarafından alınmaktadır.⁶⁴⁰ 1996'da çıkan bir kanunla DC'den ve komşu hükümetlerden oluşan bir yönetim kurulu altında çalışacak özerk bir su işletmesi kuruldu. Tam maliyet ve on yıllık fiyat tahminlerine göre fiyatlandırma yetkisi verilen işletmenin başına profesyonel bir yönetici getirildi. Multimilyar dolarlık bir yatırım programı başlatıldı. Bu durum yıllık %4.4 ila %12.5 arasında bir artışla fiyatlara yansısı da artan kalite ve şehrin nehirleriyle birleşip sürekli taşma eğilimi gösteren kanalizasyon ve su altyapısının yenilenmesi nedeniyle halktan itirazlar olmadı. Kredi derecelendirme kuruluşları yüksek yatırım notlarıyla işletmeyi ödüllendirdiler. Dünya'nın en büyüklerinden biri olan Blue Plains atıksu arıtma tesisi yenilendi ve çöplerden enerji üretmeye başladı. İnternette izlenebilen, sızıntıları önceden görüp kimse evde olmadan çözebilen, faturaları uzaktan okunabilir su sayaçları gibi yeni teknolojik su techizatları ve insanların gündelik su tüketimlerini sms ve internet yoluyla takip edebildikleri, faturalarını ödeyebildikleri web tabanlı platformlar halkın beğeni ve takdirini kazandı.⁶⁴¹ Öte yandan 2003'te

⁶³⁹ A.g.e, a.y.

⁶⁴⁰ Assanca Gunasawansa (Edt)., **Water Governance: An Evaluation of Alternative Architectures** Lovleen Bhullar, Edward Elgar Publishing, 2013, s.42.

⁶⁴¹ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.130.

Washington Post'un atlattığı haberle kamusallaşan bir kriz yöneticilerin sonu oldu. Değiştirilen su borularından çözünmüş kurşunun içme suyuna karıştığı tespit edildi. CDC (Center for Disease Control and Prevention-Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi)'nin örtbas raporu Kongre araştırmasında çürütüldü ve itibarı zedelenen işletme yöneticisiyle birlikte eski hatları değiştirmek için yeni bir program başlatmak ve kurşun sorununun çözümü için su arıtma sürecine kurşunu azaltan kimyasallar eklemek zorunda kaldı. Yeni yönetimle birlikte suyun kalitesinde istenilen seviyeye ulaşıldı ve içme suyuyla şişe suyu arasında çeşme suyu tercih edilen bir tada kavuştu. Çalışanlar ve su kullanıcıları tarafından da destek gören yeni yönetim ve işletme, şehri özelleştirme gibi yollara başvurmadan çok kötü bir durumdan rol model bir su hizmet sunumuna kavuştu.⁶⁴²

b. ABD Su Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Eşitsizlikler ve Sorunlar

New York'ta ise özel sermaye başarılı bir performans göstermekteyse de Amerika'nın gurur duyduğu altyapı başarısının örttüğü önemli bir durum vardır. Bu da Sahra altı, Güney Doğu Asya veya gelişmekte olan bir ülkede yaşanan su sorunlarının benzerlerinin Amerika'da da görüldüğüdür. Dünya'nın en zengin ve en güçlü kapitalist ülkelerinden biri olan Amerika'nın da su problemleriyle başı derttedir. Kalifornia eyaletinde son dönemdeki yağışlara rağmen yaygın bir kuraklık söz konusudur ve bir milyondan fazla insan güvenli içme suyuna erişememektedir. Eyaletin ortabatı, kuzeydoğu ve güneydoğu kısımları sel ve aşırı hava koşullarının etkisiyle zarar görmüş evlerde oturmaktadır. Ohio Toledo'da, su kaynağı göldeki alg sorunu yüzünden yarım milyon insan; üç yıl önce su kaynağını değiştiren ve borulardan akan kırmızı su yüzünden kirlilik ve kurşun zehirlenmesi vakaları yaşanan Michigan Flint'te ise 90 bin

⁶⁴² A.g.e., a.y.

insan temiz suya erişememektedir.⁶⁴³ Her iş için kullanmak zorunda kaldıkları şişe suların arzı dahi halkın su ihtiyacını karşılamaya yetmemekte ve halk bidonlarla su kamyonlarından su satın almak zorunda kalmaktadır. Daha üç yıl sürecek altyapı çalışması oldukça pahalı filtre sistemlerini zorunlu kılmış ve halkın sadece çok küçük bir bölümü bu filtreleri karşılayabilmiştir.⁶⁴⁴ Yükselen su seviyeleri, kasırgalar, sistemi basan aşındırıcı tuzlu su, kimi bölgelerde çok kimi yerlerde ise az nüfusun olması zaten eski arz sistemlerinin kapasitesinin zorlanmasına veya yenilerinin inşa maliyetlerinin karşılanamamasına neden olmaktadır. 2000 nüfus sayımına göre ülkede 1.7 milyon insan sıhhi tesisatsız yaşamaktadır. Afrika kökenli Amerikalılar beyazlardan iki kat daha fazla mağdurdur.⁶⁴⁵ Kırsal alan Amerika'da da en fakir kesimdir. Şehirlerden ayrıksı kırsal topluluklarda ve yerli topraklarında ise hiç su şebekesi ya da tesisatı yoktur. Özellikle suyun ve su altyapısının olmadığı yerlerde insanlar foseptik çukuru, şişe su ve su depoları kullanmaktadırlar. Kimi evler çeşme suyu hattına sahiptir ama evlerinde banyoları yoktur. Kimi yerlerde ise yeterli altyapı bulunmaktadır ama su arıtma ve fırtınası sistemleri olmadığından taşkınlar ve kirlenmiş sularla yaşamak zorundadır.⁶⁴⁶ Fotoseptikler suya karışmakta ve suyu kirletmektedir. Yerli topraklarında, Texas'ın Rio Grande Vadisi'nde yaşayan Latin topluluklarında ve Kaliforniya'nın Central Valley yerleşimlerinde, beyaz çiftçi Appalachia topluluklarında, Afrika kökenli Amerikalıların yoğun olduğu Güney ve Mississippi Deltası boyunca altyapı yoktur. Dolayısıyla, su sorunlarından en çok etkilenenler yoksul, düşük gelirli, renkli topluluklar, çocuklar, çocuklarını yalnız başına büyüten ebeveynler, yaşlılar, yerli Amerikalılar ve diğer dezavantajlı gruplardır. Su fiyatlarını karşılayabilmek hem hane hem de işletme seviyesinde ciddi bir sorun teşkil etmektedir. İşletmelerin birincil gelir

⁶⁴³ USA Water Alliance, “An Equitable Water Future”, **A National Briefing Paper**, 2017, s.11.

⁶⁴⁴ “Three Year Ahead More Lead”, **npr.org**, Erişim: 12.07.2017 17:30.

⁶⁴⁵ Bryce Covert, “Race Best Predicts Whether You Live Near Pollution,” **The Nation**, February 18, 2016, Erişim: “<https://www.thenation.com/article/race-best-predicts-whether-you-livenear-pollution/>”.

⁶⁴⁶ USA Water Alliance, **a.g.e.**, s.13.

kaynağı su kullanıcısı müşterileridir. Lakin bu insanlar için faturalar ödeyebileceklerinden çok fazladır. En düşük gelirli %20'lik kesim aylık bütçesinin beşte birini su faturalarına vermek zorunda kalmaktadır. Kırsal ve düşük gelirli şehirlerde işletmeler, azalan nüfusla birlikte suyu hem karşılanabilir tutmak hem işletme, bakım ve onarım masraflarını karşılamak gibi iki ucu keskin bir bıçak tutmaktadırlar. Örneğin ülkenin en fakir şehirlerinden biri olan Baltimore'da altyapı yeniliği yapmak için su fiyatlarının en az %10 artması gerektiği ifade edilmektedir.⁶⁴⁷ Bazı bölgelerde insanların faturalarını ödemelerini sağlamak için suları kesmek yaygın bir uygulamadır. Hatta kimi yerlerde ödeme yapamayanların evlerine rehin konmakta hatta evleri borçları karşılığı satılığa çıkartılmaktadır. Detroit'te yasalara göre suları kesilen ailelerin çocukları ellerinden alınıp bakıcı aileye verilir. Engelli veya küçük çocuklu aileleri, yaşlıları ve hamileleri suların kesilmesinden koruyacak bir politika da yoktur. Su hizmetleri yatırım ve bakım için oldukça dezavantaj içeren çok dağınık ve parçalı bir yapıda verilmektedir. Amerika'da 3 bin elektrik işletmesine karşın 51 bin su hizmeti veren küçük su tedarikçisi vardır.⁶⁴⁸ İklim, okyanus kıyısı olması nedeniyle altyapı ve hizmetler açısından ülke için ayrı bir sorun alanı açar. Harvey, Irma, Maria, Katrina, Sandy, Rita sadece bilinen en büyük sel felaketleri ve tsunamilerdir. Amerikan yerli toplulukları, kırsal ve tarımsal bölgelerde yaşayanlar ise hidrolojik kuraklık nedeniyle ciddi sorunlarla başetmek zorunda kalmaktadırlar.

Öte yandan ABD, örneğin Fransa'da olmayan önemli bir avantaja sahiptir. Toplumsal yapısı farklılıkları ve eşitsizlikleri kontrol eden ve bunlardan kaynaklı sorunların toplumsala baskılarına ve devlete geri dönecek meşruiyet gerilimlerine karşı tampon görevi gören sivil örgütlenmeler bakımından oldukça zengin ve çeşitlidir. ABD'de kuruluşu 1892'ye dayanan Sierra Club başta olmak üzere EDF, National

⁶⁴⁷ A.g.e., s.13, 15, 16, 30.

⁶⁴⁸ A.g.e., s.13.

Audubon Society, NWF, the Nature Conservancy, Green Peace, WWF gibi çevreci sivil toplum örgütleri ise çok büyük bütçelere sahiptir ve kurumsal olarak siyasetle, partiler ve lobiler bağlantısıyla doğrudan ilişki içindedirler. Bu sistem içinde yerleşik, kurumsallaşmış sivil toplum örgütleri ortaklık anlamındaki vatandaş inisiyatiflerinden oldukça farklıdır.⁶⁴⁹ Bu örgütler, üyelik ve örgütsel yapı olarak oldukça profesyonel, hiyerarşik, elitist ana akım örgütlenmeler olarak değerlendirilmektedirler.⁶⁵⁰ Öte yandan, özellikle su adaleti konusunda, Amerikan Water Alliance Raporu'na göre bunlarla da bağlantılı kimi kamusal ve özel kuruluşlar, düşük gelirli aileler için su yardım programları yürütmek, işgücü geliştirme stratejileri üretmek ve hâlihazırda mahalleri geliştirmek üzere para yatırımlarında bulunmaktadır. Toplum temelli örgütler (community-based organizations) su planlaması ve politikası alanında yerel kapasiteler inşa ederken insanları karşılaştıkları su sorunları konusunda bilinçlendirerek bunlarla nasıl başa çıkılacağına dair özel eğitim programları sunmaktadırlar. Çevre örgütleri komünitenin⁶⁵¹ hassasiyetlerini dikkate alarak ekolojik işler çıkartmakta, her geçen gün artan sayıda filantropik örgüt suya erişim için yatırımlarını artırmaktadır. Özel sektör su havzalarında iyileştirme çalışmaları yapmakta ve hizmet ettikleri toplulukları zenginleştirmektedir. Yatırımcılar riskleri yeniden tanımlamakta ve toplulukların su ile ilgili direnç ve esnekliğini (resilience) gözönünde bulundurmaktadır. Bilimsel araştırma kurumları topluluklarla işbirliği içinde su, iklim ve sosyoekonomik kırılganlıklar arasındaki karmaşık ilişkileri aydınlatmaya çalışmaktadır.⁶⁵² Ama bunlar sorunların çözümünde ne kadar etkilidir, kapitalist sistemde kamusal gibi görünen

⁶⁴⁹ Miranda A. Schreurs, **Environmental Politics in Japan, Germany and the United States**, Cambridge University Press, UK, 2002, s. 210-212.

⁶⁵⁰ David Schlosberg, "Networks and Mobile Arrangements in the US Environmental Justice Movement", içinde Christopher Rootes (Edt.), **Environmental Movements: Local, National and Global**, Frank Cass Publishers, Oregon, 2002, s.122-148, s.122.

⁶⁵¹ Biyolojik, ekolojik, insani birim olarak teknik tanımıyla kullanılmıştır.

⁶⁵² USA Water Alliance, **a.g.e.**, s.8.

böylesi bir su mülkiyeti ve hizmetleri aslında nasıl bir eşitsizlik kaynağıdır sorusunun cevabını ise ABD çok iyi vermektedir.

C. Fransa'da Su Politikaları

Su sektöründe dünyanın en büyük tekel şirketlerine ev sahipliği yapan Fransa'da devletin yüzyıllar boyunca suyun yönetimindeki özgün rolü ve suyu stratejik bir unsur olarak kullanma pratiği modern su yönetimleri açısından ayrı bir model teşkil etmiştir. İngiltere ve Anglosakson model, su mülkiyeti ve su hizmetlerinin verilmesinde özel sermayeyi başat kılmaklığıyla özgün bir modelken Fransa da devlet ve özel sermaye su işbirlikleri sayesinde kendine özgün bir model yaratmıştır. Bu modelin en önemli taşıyıcıları ise tüm dünyada faaliyet gösteren büyük Fransız şirketleri ve onlarla yapılan su sözleşme ve imtiyazlara dayanan karma bir su yönetim anlayışı olmuştur. Öte yandan ülke içinde ise daha korumacı bir su politikası hâkimdir. Fransız devlet geleneği güçlüdür ve hizmetler genellikle devlet eliyle verilmekte ve denetlenmektedir.

Fransız su yasaları 1789'un hemen sonrasına dayanır. 1792 tarihli bir kararnameyle Fransa'da ilk belediyeler kurulmuş ve halkın suya erişimi için kamusal bir düzen tedarik edilmeye çalışılmıştır. 1829 “Balıkçılık Yasası”, 1856 “Su ve Maden Suyu Kaynaklarının Korunması” gibi yasalar kamu yararı doğrultusunda çıkarılmışlardır. 1906 tarihli kararnameye göre ise su çekimi, su bedelleri ve imtiyazları ile suya dayanan ulaşım yollarının düzenlenmesi, yasalar doğrultusunda gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁶⁵³

Tüm Avrupa'da 2000'lerden itibaren uygulanmaya başlanan ‘suyu kullanan, kirleten öder’ ve ‘suyla ilgili yatırımların finansal kaynağı yine su kullanıcılarının

⁶⁵³ Gülser Öztunalı Kayır, “Fransa Su Yönetimine Genel Bakış”, içinde Tayfun Çınar, Hülya K. Özdingç (Edt.), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, s.95-119, s.98.

ödediği ücretlerdir' anlayışı Fransa'da kalkınma odaklı olarak teknik boyutlarıyla hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Denetlemeler ise İngiltere'deki gibi kurumsal ve güçlü bir şekilde yapılmadığından su ile ilgili teknik veriler devletin sunduğu kadarıyla bilinmekte ve suyun yönetimi ve finansmanı suistimallere açık hale gelmektedir.

1. Fransa'da Su Yönetiminin Tarihi, Fransız Su Şirketleri ve Su İmtiyazları

Su yönetimi tarihinde devletin özel bir şirketle yaptığı ilk imtiyaz sözleşmesinin mucidi Fransızlardır. Su imtiyazı, 1853 yılında muhafazakâr politikacı Count Henri Simeon'un imparator olması için desteklediği III. Napolyon'un darbesi sonrası kendisine verilen bir ödül olmuş, Lyonn şehrinin tüm içme suyu imtiyazı 99 yıllığına sahibi olduğu Compagnie Generale des Eaux (Genel Su Şirketi)'e verilmiştir. Bu imtiyazı hemen ardından 50 yıllık Paris imtiyazı izlemiş ve bu model hem diğer Fransız şehirlerine hem de Venedik, Napoli, Lozan ve İstanbul gibi büyük şehirleriyle diğer ülkelere yayılmıştır. Bu şehirlerdeki su imtiyazlarını 19. yüzyıl boyunca işleten yine Count Simeon olmuştur. Fransız Bankası Credit Lyonnais'in 1880'de kurduğu ikinci büyük su şirketi Lyonnaise des Eaux sadece Lion şehrinin değil Fransa'nın sömürgesi Fas suyunun da işletmecisi olmuştur. Bir diğer şirket Şuveys kanalından ismini alan ve ilk kez su yönetiminde "yap-işlet" modelini uygulayan Fransız Suez Canal Company'dir (Fransız Şuveys Kanal Şirketi). Kolonyal bağlantılarını kullanarak su üzerinden şirketlerine yeni alanlar açan Fransa, içme suyu tedarikini yüzyıldan fazla süre zarfında bu ülkelerde şirketleri aracılığıyla sağlamıştır. Lyonnaise des Eaux Suez ile birleşerek dünyanın en büyük ikinci su şirketi ünvanını kazanmıştır ve adı da Suez Environment'a (Şuveys Çevre Şirketi) çevrilmiştir.⁶⁵⁴ İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi Fransa ve

⁶⁵⁴ Alain Jacquot, "Compagnie generale des Eaux", **Flux**, 2003/2, No:52-53, 2003, s.100-110.

sömürgelerinde de su hizmetleri bu imtiyaz sözleşmeleriyle yine ayrıcalıklı kesimlerin özelindedir. Arıtılmamış şebeke suları Amerika'daki gibi yangın musluklarına ve kamusal su kaynaklarına verilmekteydi. Şirketlerin gelirleri şehirlerin halka bedava su sağlayan kamusal yerlere verdikleri suyun bedeli olarak devletten aldıkları ve kar amacı gütmeyişini iddia ettikleri sabit ücretler ve zengin hanelere verdikleri maliyet ve kar payları eklenmiş şebeke suyuna bağlanma ücretleriydi. 19. yüzyılın ikinci yarısında sistemin epey sorunları olduğu açığa çıktı. Tarifeler 50 yıl ve fazlası için önceden belirleniyordu. Eğer yeni bakım ve eklenti masrafları çıkarsa bunlar da ek ücretler olarak kullanıcılara yansıtılıyordu. İlk dönem için elbette imtiyaz sözleşmesinde olduğu halde yoksul hanelere ödeyemeyecekleri gerekçesiyle su tesisatı döşemesi yapılmadı. Amerika ve İngiltere'deki gibi tüm Avrupa'yı etkisi altına alan 1863-75 ve 1881-96 yılları arası kolera salgınları nedeniyle hastalığın suyla yayıldığına kanaat getiren belediyeler herkesin evine temiz su bağlanması ve su arıtmasının gerçekleştirilmesi koşullarını ekleyerek imtiyazları değiştirmek istediler. Yoksul halk bunların bedelini ödeyemeyecek durumdaydı ve belediyeler de bu hizmetleri bedava verebilmek için gereken ekstra vergileri alamayacaklarının bilincindeydi. Paris'in banliyölerinde onlarca belediye özel şirketlerle anlaşmaya vardı. Su hizmetlerinin yaygınlaşmasının ikinci aşaması beklendiği üzere zenginlerden sonra orta sınıfa yöneldi. Orta sınıfın talebi belediyelerin umduğundan fazla, dolayısıyla şirketlerin karı da öngörülenden hayli çok oldu.

a. Su İmtiyaz Anlaşmalarına Dair Ulusal ve Uluslararası Sorunlar:

Yeniden Kamusala Dönüş Çabaları

İmtiyazlı işletmelerin yönetiminde suya dair sorunlar beklenildiği gibi çözülebilmemiş değildi. 1870'lerden 1919'a kadar Fransız Yüksek Mahkemesi'nde görülen düşük kalitede su temini, aşırı kar ve suların özel şirketlerce verilmesinden duyulan

memnuniyetsizlikleri yansıtan kamu davaları, belediyeler ve özel imtiyaz şirketlerini birbirine düşürdü. Kimi belediyeler şirketlerden suyu arıtmasını, kimisi tarifeleri düşürmesini veya acil yeni yatırımlara yönelmesini isterken, kimi de imtiyaz sözleşmelerini süresi dolmadan ve hatta sözleşmeden dönme bedeli olarak ciddi cezalar ödeyerek fes etmeyi tercih etti. Lion belediyesi 99 yıllık imtiyaz sözleşmesini 1888'de sona erdirmek istediye de ciddi cezalar nedeniyle ancak uzun süren müzakereler sonucu 12 yıl sonra buna vakıf olabildi. Paris belediyesi 50 yıllık imtiyazı 1910'da dolduktan sonra Compagnie Generale ile olan ilişkisini kopardı ve suyu kamusal bir hizmet olarak vermeye başladı.⁶⁵⁵

Büyük şehirler sırasıyla kontrolü ele aldılar ve vergileri yükseltmek pahasına su teminini devlet eliyle içme suyu şebekelerini yaygınlaştırarak vermeye başladılar. Öte yandan su şirketleri de boş durmadı. İkinci nesil şirketler yeniden su sektöründe yer alabilmek için kendilerine çekidüzen vererek yeniden örgütlendiler ve kamu eliyle kurulan şirketlerle yeni anlaşmalar yapmayı başarıp kamuya taşeron hizmet vermeye başladılar. Sadece birkaç şehirde özel şirketler imtiyazlarını sürdürdü. 1936'da büyük bir tekelden %17'lik iç hizmet payına düşen şirketler sömürgeciliğin sonlarına gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla uluslararası güçlerini de yitirmeye başladılar. Sırasıyla Türkiye Cumhuriyeti İstanbul için anlaşmayı feshetti, Süveyş kanalı 1956'da Mısır yönetimince kamulaştırıldı ve Fas Krallığı da Mısır'dan bir iki yıl sonra Kazablanka'nın sözleşmesini sona erdirdi. Sömürgelere tek istisna Fil Dişi Sahilleri oldu ve Fransız yanlısı yönetim bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra özel bir kira sözleşmesi yaptı ve bu model sonrasında Fransa'da da uygulanacak örnek bir anlaşma oldu.⁶⁵⁶

⁶⁵⁵ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.86.

⁶⁵⁶ **A.g.e.**, a.y.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar Fransa'da tüm su mülkiyet ve hizmetleri kamunun elinde kaldı. İkinci Dünya Savaşı'dan sonraki on yıllarda özel su şirketlerin yeniden geri dönüşü İngiltere'nin aksine özelleştirmelerle değil küçük kasabalardaki eşitsiz gelişim avantajlarını kullanarak gerçekleşti. Şirketler, suya ilk kez ve daha geç erişen bu kasabaların tecrübesizliğinden faydalanarak onlara yardım eli uzattılar. 1960'ların başında belediyeler daha çok çevre standartlarıyla başa çıkmak zorunda kaldıklarından ilk arıtma tesislerini kurmak istediklerinde özel sektör devletten önce yanlarındaydı. Kira sözleşmeleri küçük belediyelere hizmet vermek adına yaygınlaştı. Bu sözleşmelerde yatırımlar kamudan geliyordu. Geleneksel imtiyaz sözleşmeleri üzerinde oynamalar yapılarak gelirler de yatırım hakkı karşılığı devletle özel şirketler arasında bölüşüldü. Su ve kanalizasyon faturaları ve vergilerinden gelen gelirlerin büyük bir kısmı havza ajanslarınca toplandı ve 1964'ten itibaren ülke altı büyük nehir havzasına bölündü.⁶⁵⁷ Suyun ham çekim bedelleri ve atık su deşarjı vergilendirildi. Bu gelirler suyun temizlenmesi ve atık suyun arıtılması yatırımlarına kullanıldı. 1965'de bir fon oluşturuldu ve Fransız nehirlerinin geliştirilmesi ve temizlenmesi için vergiler ve borçlardan değil su tarifelerinden kaynak aktarıldı. Su gelirleri çevresel temizlik ve amaçlar için finansman kaynağı oldu. Yeni su ve kanalizasyon yatırımlarının %15'i özel ve %85'i havza ajansları ve diğer kamusal birimlerden olmak üzere devlet tarafından karşılandı. Özel şirketlerin hizmetlerdeki payları 1950'lerin ikinci yarısında %32'ye, 1975'te %50'ye ve 2000'lerde ise %80'e çıktı. Bu süreçte Compagnie Generale daha önce Lyonnaise'in izlediği yolu takip ederek elektrik, kamu taşımacılığı, katı atık vb.diğer sektörlere yayıldı.⁶⁵⁸

⁶⁵⁷ Gürsel Öztunalı Kayır, Fransa Su Yönetimine Genel Bakış”, içinde Tayfun Çınar, Hülya K. Özdingç (Edt.), **Su Yönetimi:Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, s.102.

⁶⁵⁸ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.88.

b. Su Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Su Şirketlerinin İkinci Hamlesi

1965'te oluşturulan Su Havza Kurulları 2005'teki bir yasayla devlet temsilcileri, özel girişimciler, bölge ve yerel yöneticiler, özel su işletmeleri ve uzmanlardan müteşekkil “Su Parlamentosu” olarak isimlendirilen bir meclisce yönetilmeye başlandı. Son “Fransız Su Yasası” ile birlikte seçimlerle başa geçen temsilcilerin arasına %30 kotayla kullanıcı ve kuruluşları eklendi.⁶⁵⁹ Ayrıca yeni yasanın getirdiği ve tam da burada bahsedilmesi gereken bir diğer yenilik de “su polisi” denen kurum oldu. Bir yandan kullanıcılara daha fazla katılım sağlanırken öte yandan klasik idare hukuku geleneğine sadakatle kullanıcıların özgürlüklerini denetleyerek dengelemek saiki öne çıktı. Zira su polisi, su yönetim örgütlenmesi içinde merkezi devlete bağlı ve il bazında valinin altında teşkilatlanmış bir kurumdur. Atık su denetimi, su kullanımlarının uygunluğunun denetlenmesi ve kamu sağlığı gibi siyasal düzen konularında her türlü suyla ilgili alt birime kolluk gücü olarak destek veren kurum dünyada başkaca örneği olmayan özgün bir su kamu hizmeti yapılanmasıdır.⁶⁶⁰

1981'de sosyalist François Mitterand başkan olduğunda ilk iş büyük su şirketleri kamulaştırmak istedi, lakin merkezi yapı özel şirketlerle yüzlerce anlaşma yapmış özerk belediyelerin işlerine karışmak konusunda gönülsüzdü. Bundan da önemlisi özel şirketlerle anlaşmalardan dönmek ciddi bir külfet getirmekteydi. İkinci kez kamulaştırmadan kaçan özel şirketler böylece genişlemeye devam ettiler.⁶⁶¹

Ülkenin siyasal atmosferine Muhafazakârlar ve Sosyalistler, su piyasasına ise iki büyük su şirketi hâkimdi. Dolayısıyla siyaset ve sermaye ilişkisi oldukça doğrudan

⁶⁵⁹ Gürsel Öztunalı Kayır, **a.g.e.**, a.y.

⁶⁶⁰ **A.g.e.**, s.106.

⁶⁶¹ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, a.y.

bağlantılar ve lobilerle işliyordu. Anlaşmaların ihalesiz ve sorunsuz verilmesi, süreleri bittiğinde bürokratik engellere takılmadan yenilenmesi çok kolay oluyordu. Örneğin Jacques Chirac ve Lyonnaise'in patronu Jerome Monod ilişkisi lobiciliğin ispatı olarak daha sonra su şirketleri hakkında açılan davaların kayıtlarına geçti. 1970'lerde başbakan Chirac iken Monod Chirac tarafından kurulmuş PRP'nin (Rassemblement pour la République) genel sekreteri olmuştu. Chirac Paris belediye başkanıyken de Monod Lyonnaise'de çalışmaya başladı ve RPR'ye cömert finansal destekler sağladı. 1984'te Chirac Paris sularının özelleştirilmesini örgütledi. O sırada zaten belediyeyle servis anlaşması olan Compagnie Générale'in karşısına çıkması için Chirac bir ihale düzenletti ve Seine Nehri sınır olacak şekilde şehrin hizmetlerini ikiye böldü. Şirketler arasında uzlaşma sağlanarak nehrin sol tarafı Lyonnaise'e sağ taraf da Generale'e 25 yıllığına kira sözleşmesi ve alt yapının devletçe karşılanması garantisiyle verildi. Yüksek su ücretleri karşılığında kaliteli hizmetler verilmeye başlandı. Bir diğer özel sektör siyaset yaklaşması Grenoble'da yine Chirac'ın ikinci başbakanlık döneminde gerçekleşti. Grenoble su hizmetleri daha sonra kamusala rüşvet, kayırmacılık skandalları ve Association Democratie Ecologie Solidarite (ADES) Partisi'nden Raymond Avrillier'in açtığı ama reddedilen sansasyonel davayla yansıyacak şekilde Lyonnaise'e 25 yıllığına kira sözleşmesiyle ihalesiz teslim edildi. Tarifeler %164 arttırıldı ve şirket fiyatlarını denetlemekten de sorumlu kamu kuruluşu olarak şirket tarafından belediyelere üstü kapalı vergi mahiyetinde 35 milyon dolar hizmete giriş bedeli ödendi.⁶⁶²

Fransız su şirketlerinin bilgi birikimi ve tecrübesi elbette fazlaydı ve su sektörünün özellikle kırsaldaki modernleşmesinde büyük katkıları oldu. Lakin

⁶⁶² Nicolas Beau, Jerome Monod, “Le Guerrier de l’Eau”, **L’Express L’Expansion**, 23/01/1995
“lexpansion.lexpres.fr/actualite-economique/Jerome-monod-le-guerrier-de-l-eau_1342929.html”, Erişim: 18.09.2017 23:50; Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.89-90.

tekelleşme, açıklık ve hesap verilebilirlik ilkelerinden tavizle ve yetersiz kamusal denetlemeyle hiç dokunulmadan Fransız su piyasasının bir sorunu olarak kaldılar.

2. Fransız Su Hizmetlerinde Dönüşüm ve Hizmetlerin Yeniden Belediyelere Devri

1992 seçimleriyle Fransa, Parlamento’da Sosyalist çoğunlukla yeni bir döneme girdi. Kamuda yolsuzlukla başa çıkmak ve kamuya daha açık, hesap verebilir bir siyaset izlemek adına yasalar çıkarıldı. Kamu hizmetlerinde de bir yenilenme ihtiyacı açıklıkla kendini dayatmıştı. Bunun sonucunda, 1992 tarihli “Kamu Hizmetleri Şartı”, kamu hizmetini temel ilkelere dokunmamak kaydıyla yeni oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitlendirmek amacından yola çıkılarak hazırlandı. Hizmetlere erişimde eşit haklara sahip olmak, hizmetleri ayırım gözetmeksizin herkese eşit koşullar altında sunmak, bu hizmetlerde sürekliliği sağlamak gibi temel ilkeler korundu ve hizmetlerin verilisinde yeni işleyiş ilkeleri tanımlanarak hizmet zenginleştirildi. Yapılan bazı düzenlemelerle hizmetlerin işleyişine dair hesap verebilme yani sorumluluk almak; işlemlerde anlaşılabilirlik ve kullanıcıların denetimine imkan vermek anlamında şeffaflık, açıklık ve idareye ulaşılabilirlik, karar alım süreçlerine katılım, işlemler arasındaki standardizasyon ve uyum, hizmetlerin kalitesi ve güvenilirliği gibi yeni ilkelerle iyileştirilen ve reforme edilen kamu hizmeti anlayışı İngiltere modelindeki kamu hizmetlerinin piyasaya açılması ve piyasa işleyiş mantığının kamu hizmetlerine uygulanması gibi bir siyasal tercih yerine hizmetleri kamu yararı için kamuya açmak siyaseti üzerine kuruldu.⁶⁶³ Su ve sağlık hizmetleri gibi kamusal sunumlarda yetki devrini öngören yeni düzenlemelerle yerel yönetimlerden su sözleşmelerini rekabeti gözeterek ve daha sınırlı sürelerde vermeleri istendi. Su sektörü bu düzenlemelerden

⁶⁶³ Onur Karahanoğulları, **a.g.e.**, s.249.

sonra daha az kar getiren bir alan oldu ve şirketler iç pazarda düşmeye başlayan kar marjlarını arttırmak için uluslararası pazara yönelmeye başladılar.⁶⁶⁴

Yurtdışına ilk açılan küçük rakip Lyonnaise oldu. 1979'da Monod liderliğinde şirket İspanyol su şirketi Aguas de Barcelona'yı aldı ve Macao için 1985'te Portekiz ile imtiyaz sözleşmesi imzaladı. 1988'de İngiltere'de tam da Thatcher özelleştirmelerinden önce birkaç su şirketini satın aldı. Ülke içinde 10 milyon ve dışında 13 milyon olmak üzere 23 milyon müşterisi oldu. 1990'larda Dumez şirketiyle birleşti ve yabancı sözleşmelerini katladı. On milyonluk Buenos Aires, Rostock Almanya,⁶⁶⁵ sekiz milyonluk Mexico City, Manila'nın ve Budapeşte'nin yarısının hizmet sözleşmeleriyle sunumunu yönetmeye başladı. CG bu sefer Lyonnaise'i izliyordu. Gelişmekte olan ve altyapılarını daha yeni inşa eden ülkeler için tüm mülkiyetin İngiliz usulü tamamen sermayeye devrinden ziyade süreli bir sözleşmeyle yabancı da olsa özel bir şirkete devri daha makul görünüyordu. Bu, Fransız şirketlerin önünü açan tam da aradıkları türden bir kalkınma stratejisi ve siyasal tercihti. Lakin işler istenildiği gibi gitmedi. Süper yöneticiler onlarca ülke arasında iş yapmak için hareket halindeyken en önemli dersi öğrenmek üzereydiler. Bir ülkenin siyasal yapısı, kanunları, kültürü ile şekillenen su yönetimi hükümetlerin düzenlemelerine tabiydi ve bir gece alınan bir kararla o ülkedeki işleri sona erebilirdi. Atlanta, Buenos Aires ve Bolivya'da Lyonnaise ciddi darbeler aldı. 2003 Suez yeniden yapılanmaya gitti ve yabancı imtiyaz sözleşmelerinden bir

⁶⁶⁴ 1990'dan sonra CGE ismini önce Vivendi Environnement'e sonra da şimdiki adı Veolia Environnement'e çevirdi. Aynı sıralarda Lynonnaise des Eaux de önce Suez ile birleşti ve sonra adını Suez Environnement yaptı.

⁶⁶⁵ Bu alımdan 22 ay sonra, 1996'da su fiyatları %24 arttı. Almanya'daki alt şirketi Eurawaser ile anlaşmasındaki fiyat paragrafını yenilemek zorunda kaldı. Asit K. Biswas, Cecilia Tortajada (Edt.), **Water Pricing and Public Private Partnership**, Routledge, London, 2014, s.59.

bölümünü yerel şirketlere sattı. Su sektöründeki karları enerji sektöründeki karların yarısına düşüncü yeniden enerji sektöründeki işlerine odaklandı.⁶⁶⁶

1995'te Grenoble'daki skandallardan sonra ADES yerel seçimleri kazandı ve Grenoble su hizmetlerini yeniden belediyeleştirmeye çalıştı ama cezalar yıldırıcıydı. Raymond Avriillier yine mahkemeye giderek bu sözleşmelerin zaten en baştan yasal olmadığını ve aşırı ücretlendirilen kullanıcıların tazmin edilmesini talep etti. İlk seviye mahkemede kaybedilen dava Conseil d'Etat'da kabul edildi ve sekiz yıllık hukuk mücadelesinden sonra imtiyaz sözleşmesi iptal edildi. Grenoble 2001'de yeniden belediyeleştirildi ve Avrupa'da su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirildiği ilk vaka oldu. Françoise Mitterrand'ın eşi Danielle Mitterrand'ın memleketi olmasına rağmen Grenoble Fransız su sektöründe şirketlerin dengelerinin bozulması için bir dönüm noktası olamadı taki Paris'in sularının yeniden kamuya geçmesine kadar.⁶⁶⁷

Paris'te eski kurşun boruları değiştiren, su kayıplarını %24'ten %4'lere indiren, evlere uzaktan okunan su metreleri yerleştiren özel şirketlerin karneleri başarılıdır. Bunların kaynağı alınan su bedelleridir zira su tarifeleri çok yüksektir, ama Paris öyle bir yerdir ki bu faturalar kiraların uçukluğu karşısında makul görülür. Berlin'deki gibi bu fiyatlara karşı itiraz geliştirecek sivil inisiyatifler de çıkmamıştır. Sosyalist Bertrand Delanoe 2001'de Paris belediye başkanlığı sırasında özel şirketlere verilen imtiyazları geri alacağını ifade etti;⁶⁶⁸ sonraki seçimlerde ise koalisyon destekçileri Yeşiller ve Sosyalistlerin de baskısıyla vaatleri arasında buna bir söz olarak yer verdi. 2008'de yeniden seçildiğinde Yeşiller Partisi'nden başkan yardımcısıyla birlikte 2010'da bitecek

⁶⁶⁶ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.91.

⁶⁶⁷ **A.g.e.**, s.92.

⁶⁶⁸ Olivier Hoedeman, L'Eau, "Un Bien Public: Alternatives Democratiques a La Privatisation de L'Eau dans Le Monde Entier", **ECLM**, 2010, s.118-119.

olan imtiyaz sözleşmelerinin bir daha yenilenmeyeceğini ilan etti. Tüm Paris sistemini devralan belediye ilk iş olarak tarifeleri %8 düşürdü.⁶⁶⁹

Paris kendi kendisini finanse etmek konusunda sıkı bir mali disiplin uygulamaya başladı ve yatırımların %80'inini belediye kendi başına üstlendi. Yasalara göre su işletmesi hiçbir bankadan ticari kredi ya da borç almaz. Sadece yatırım için devlet yardımı ve çok gerektiğinde Seine-Normandie Su Ajans'ından sıfır faiz oranıyla sınırlı bir borç üstlenir. Şirket'in 2013 toplam 170 milyon Euro'luk su satışından karı 63 milyon Euros idi ve bunun tamamı yeniden su yatırımına harcandı.⁶⁷⁰ Bu rakamlar düşük yatırım oranları olarak görülmektedir ve bu hızla devam ederse tüm şebekenin yenilenmesi için 500 yılın gerekeceği ifade edilmektedir. Su kayıpları %20 Fransa ortalamasından epey az %8'lerin altında seyretmektedir, ama su şebekesi görece olarak kısa olduğu için km'ye düşen 20m³ ile günlük kayıp Fransa ortalaması 3.6 m³'ten, hatta Uganda'dan ve tüm dünya'daki kayıplardan fazladır. Buna tek istisna Londra'dır.⁶⁷¹

Paris suyunun yeniden belediyeleşmesi Fransa'daki diğer şehirlere de örnek olmuş, Paris'i müteakip 40 şehir daha sularını kamulaştırmıştır. Bordo'da halkın isteği üzerine su şirketi denetime girmiş ve 300 milyon Euros belediyeye geri ödemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Suez ile bağlarını koparan belediye 2019'da bitmesi gereken sözleşmesini 3 yıl önce bitirdiği için 70 milyon Euro'yu ödemeyi göz almıştır. Diğer belediyeler ise -örneğin Toulouse belediyesi için- %25 gibi ciddi tarife indirimleri almışlardır. 2013'te kira sözleşmeleri sona eren Marsilya yeniden belediyeleşme yerine rekabeti tercih etmiştir. İki büyük Fransız şirketi'nin ortak girişimi olan Société des Eaux de Marseille (SEM) ile sözleşme 1942'den beri defalarca yenilenmiş ve 60

⁶⁶⁹ “Baisse de %8% du Prix de L'Eau Potable a Paris au 1er Juillet (Delanoe)”, **AFP**, 22/03/11. Erişim 13.08.2017 21.40.

⁶⁷⁰ Almanya'dakinin tersine bir durumdur. Almanya'da gelirler yeniden yatırıma gitmez, belediyelere kalır.

⁶⁷¹ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.93-94.

sözleşme üzerinde değişikliğe gidilmiştir. Hükümetin itirazı üzerine ortaklık bölünmüş, Veolia içme suyunu, Suez de kanalizasyon hizmetlerini almıştır. Yeşillerin ve komünistlerin 16 belediyeyi alması hizmetlerin yeniden belediyeleştirilmesi taleplerini de beraberinde getirmiştir. Muhafazakârlarla işbirliğine giden Sosyalistler özel hizmet tedarikinde kalmaya karar vermişlerdir.

Fransa'da günümüzde sadece içme suyu için 4700 kamu-özel ortaklığı bulunmakta ve bunlardan 700'ü her yıl ihaleye çıkmaktadır. Her yıl bölge sağlık otoriteleri tarafından kamu su hizmetleri üzerine 11 milyon analiz yapılmaktadır. Suyun %50'si tarım sektöründe, %20'si sanayide ve %30'u ise evlerde tüketilir. Suya erişim konusunda hanelerin kaydedilmiş ya da kamusal alanda öne çıkmış bir su sorunları yoktur. Ülkenin %99'u gerçek manada su şebekelerine bağlıdır. Her evde toplu ya da bireysel su ölçer sayaçlar bulunur ve sabit fiyat yerine oransal fiyatlandırma yapılır. Ücretler hanehalklarının bütçesinde %0.8'lik gibi inanılmaz düşük bir yer tutar. Suların kalitesi şehirlerde oldukça yüksektir. Tüm Fransa'da çeşme suyunun kalitesi uluslararası standartların %98'ini karşılamaktadır.⁶⁷² Kırsal alanda ise sadece %6.8'lik bir oranda su da istenmeyen madde bulunduğu dair raporlar mevcuttur. Tüm Fransa'da tahmini 86 bin evsiz insan yaşamaktadır. Bunların içme suyu ve temizlik ihtiyaçları için belediyeler ve yardım örgütleri maddi yardımlarda bulunmakta ve bunların kullanımı için özel fiziki altyapıları sağlamaktadır. Heryerde kamusal çeşmeler, çamaşırhaneler (wash houses), tuvaletler, duşlar ve benzeri özel su sağlayan fiziki yapılar inşa edilmekte, evsiz ve yoksulların bunlardan faydalanması için tüm hizmetler bedava verilmektedir.⁶⁷³ Fransa için su sorunları okyanusların kirletilmesi ve bazı su kalitesine dair şikâyetlerden ibarettir.

⁶⁷² **Water Challenges in France**, March 2013, Observatoire CETELEM. (Tek sayfalık broşür).

⁶⁷³ Henri Smets, **Implementing Right to Water**, 2007, SNF, s.4.

D. Almanya’da Su Politikaları ve Aktörleri

Alman su politikası Anglo Sakson ve Fransız modellerinden ayrı bir örüntü sergiler ve Avusturya, İsviçre, Japonya ve İskandinav ülkelerindeki uygulamalarla benzerlikleri nedeniyle özel bir modelin temsilciğini üstlenir. Dünyada en kaliteli su hizmetini veren ülke Almanya’dır. Arıtma tesisinden klorlanmadan çıkan ve de boru hatlarında hiç kirlenmeden çeşmelere kadar gelen su rahatlıkla içilebilir kalitededir. En düşük su şebeke kayıp oranlarıyla ülke dünya birincisidir. Yapılan anketlerden çıkan sonuçlara göre yerel su tesislerinden gelen sudan memnun ve çok memnun olan su kullanıcılarının oranı %90 ve üzeridir.⁶⁷⁴ Tüm dünyada su tüketimi ülkelerin gelişmişlik oranına paralellik arz ederek artma eğilimi göstermektedir. Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde ise çevrenin ve su kaynaklarının kirlenmesi ve su kaynaklarının doğal döngüsünde azalacak kadar çok tüketilmesi de bir diğer genel eğilimdir.⁶⁷⁵ Su kaynaklarının kapasitelerinin ötesinde kullanılmasına eşlik eden ve su kaynaklarının tükenmesi tehlikesine rağmen II. Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik gelişme odaklı kalkınma politikalarına öncelik veren Avrupa ülkeleri bir süre sonra tehlikeli boyutlara erişen çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Almanya ise ekonomisini geliştirme pahasına karşılaştığı çevresel sorunlara hızlıca çözümler geliştirerek kalkınma ile su kaynaklarının kirletilmesi ve tüketilmesi mevhumlarını birbirinden ayırt etmeyi sorunsuz bir şekilde başarmıştır. Gayri safi milli hasılası fazla verip de çevre ve su kaynakları konusunda her tür sorunu minimize edebilmiş tek ülke olarak su ve çevre politikalarının da lideri konumundadır.

⁶⁷⁴ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.97.

⁶⁷⁵ UN, **Water and Sustainable Development: Information Brief**, UN-Water Decade Programme on Advocacy and Communication (UNW-DPAC), s.4.
http://www.un.org/waterforlifedecade/waterandsustainabledevelopment2015/images/sustainable_development_eng.pdf, Erişim: 15.10.2017 01.30.

Federal ya da üniter devlet olsun, modern yönetim bilimleri açısından etkin, verimli ve sorunsuz bir idare anlayışı, genel olarak görev, sorumluluk ve yetkilerin mümkün olduğunca net, homojen ve analitik dağılımını salık verirken hiyerarşik ve bürokratik açıdan da yetki karmaşası ve çok başlılığın üstesinden gelebilmek adına yasal alt-üst yetki devirlerinin açık ve net bir şekilde yapıldığı, sınırların bu temelde görevlerin niteliği ve niceliğine göre çizildiği, çok karmaşık ve çok da kademeli olmayan, her biri koordinasyon içinde farklı ve sınırlı görevler ifa eden çeşitli idari seviyelerden müteşekkil bir yapılanmayı öngörmektedir. Öta yandan, Almanya'nın, çevre ve su konusundaki idari ve hukuki yapılanması ise çok boyutlu, oldukça karmaşık ve her bir seviyede farklı ve çeşitli idari, siyasi ve teknik birimin görevleri, sorumlulukları ve işlerin denetimi konularında birbiriyle iç içe geçmiş ya da birbirlerinin alanlarını yer yer kesmiş şekilde iş gördükleri girift bir örgütlülük örüntüsü sergilemektedir. Bu açıdan da yine Almanya, öngörülen yapıdan sapmış olmasına rağmen çok etkili ve örnek teşkil edecek siyasal ve yönetsel pratikler üretmektedir. Su politikaları konusunda ülkenin tüm bu başarılarının ardında ise, çok çeşitli sayıda ve farklı kamusal oyuncunun siyasi müzakere ve işbirliği içinde çalışabileceği bir sistem kurgusunun olduğu ifade edilmektedir. Bu kamusal aktörler federal hükümet, eyaletler, belediyeler, profesyonel örgütler ve bu politikalara her seviyede komiteler sayesinde ya da bireysel olarak aktif katılım sergileyen vatandaşlardır.⁶⁷⁶

Kamusal aktörler içinde öne çıkan vatandaş inisiyatifleri (Bürgerinitiativen) ve çevreci yeni toplumsal hareketler ise Almanya'nın su politikalarındaki başarısının ve özgünlüğünün bir diğer bileşenidirler.1960'ların sonunda tüm dünyada etkili olan sistem karşıtı ve kentsel hareketler olarak tanımlanan toplumsal hareketler, kent ve

⁶⁷⁶ Karl Ulrich Rudolph, **The German Water Sector: Policies and Experiences**, Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reactorsicherheit, Umwelt Bundesamt für Mensch und Umwelt, Berlin, 2001, s.IV-V ve s.3.

kırsal ayrımının belirsizleşmeye başlaması ve küreselleşmenin etkisiyle yeni bir veche kazanmaya başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler, örgütlenme şekli, amaçları, sınırları ve temaları farklılaşmış yeni sivil, demokratik, şiddet karşıtı, eşitlikçi ve ekolojik yeni hareketler olarak 70’ler boyunca gelişmiş ve 80’lerden itibaren ise profesyonelleşme, bürokratikleşme ve yerleşikleşme ile sistemik yapı içinde kurumsallaşmaya başlamıştır.⁶⁷⁷ 1970’lerin Almanyası’na da özellikle nükleer altyapı inşası, sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği hava kirliliği gibi çevresel temalar üzerine tabandan yavaş ama güçlü bir şekilde gelişen farkındalık ve tepkiler damgasını vurmuştur. Bu çevreci, nükleer ve kirlilik karşıtı toplumsal hareketlerin köklerinde ise uzun geçmişiyle ülkenin siyasi kültüründe etkili olmuş vatandaş derneklerinin ve dolayısıyla vatandaş inisiyatiflerinin rolü oldukça belirleyicidir.⁶⁷⁸ Herhangi bir siyasal partiye dâhil olmadan, meclis dışından muhalefet geliştiren, bir ortaklığın tarafı olmaklıkla buna dair sorunları gündeme getirerek sistemik kurum ve politikalarda değişim yaratmak isteyen, yatay ve yerel mahalli örgütlenmelerle hareket eden vatandaş inisiyatifleri, yeşil hareketinin ve sonrasında kurumsallaşarak sistemik bir parti konumuna ulaşan Alman Yeşiller Partisi’nin de kurucu unsurlarıdır.⁶⁷⁹ 1970’lerde oldukça aktif olan “Aşağı Elbe’nin Korunması Vatandaş İnisiyatifi”, “Sahiller için Vatandaş Hareketi”, “Çevre Korunması için Vatandaş İnisiyatifleri Federal İttifakı-BBU” gibi şemsiye örgütlenmeler parlamento dışı çevreci protesto aktiviteleri içinde olan ve ilgi alanlarını barış, nükleer karşıtı ve kadın hakları hareketlerine genişleten yeni toplumsal hareket örnekleridir.⁶⁸⁰ Kamu oyunda farkındalık yaratan, mevcut sistem partilerini harekete

⁶⁷⁷ Karl Werner Brand, *Dialectics of Institutionalisation: The Transformation of the Environmental Movement in Germany*, içinde Christopher Rootes (Edt), **Environmental Movements: Local, National, Global**, Frank Cass, London, 2002, s. 35.

⁶⁷⁸ Miranda A. Schreurs, **Environmental Politics in Japan, Germany and the United States**, Cambridge University Press, UK, 2002, s. 82.

⁶⁷⁹ Kivılcım Akkoyunlu Ertan, “Kentsel Hareketlerden Yeni Toplumsal Hareketlere: Castells’in Sorgulaması ve Türkiye Örnekleri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 32, Sayı 3, Eylül 1999, s.115-128, s.124.

⁶⁸⁰ Miranda A. Schreurs, **a.g.e**, s.83.

geçmeye zorlayan, kurumsal ve yasal düzenlemeler konusunda yöneticiler ve elitler üzerinde baskı yaratan bu vatandaş inisiyatiflerinin %40'ı kendilerini çevreci olarak tanımlamaktaydı.⁶⁸¹ 1977 Aşağı Saksonya, Schleswig-Holstein yerel seçimlerinde ve 1979 Freiburg, Bremen, Hamburg, Hess gibi eyaletler seviyesindeki seçimlerde, mevcut partilerin politikalarından memnuniyetsiz büyük bir halk kesimi, mevcut partileri gri partiler diye tanımlayan bu yeşil hareketi, tabandan gelen demokratik bir siyasal hareket olarak 1980'de Bundestag'a taşıdı.⁶⁸² Yeşillerin fundamentalist ve realist "fundi-realo", yani hala bir hareket olarak kalmaktan yana olan kesimi ile sistem içinden sorunlara çözüm üretmeye çalışan ve bunun için yeni stratejilerle diğer partilerle uzlaşmaya ve ittifaklara giden sistem içi bir parti olma taraftarları arasındaki gerilim sürse de Yeşiller, Almanya'nın çevre bilinci ve politikalarında ciddi kazanımlar elde edilmesinde aktif rol oynadılar.⁶⁸³ Yeşil Parti'nin, enformal ve formal politika yapma prosedürlerindeki etkisi büyük oldu ve böylece politika yapıcılarına yeni kanallar açıldı.⁶⁸⁴ Yeşillerin gölgesinde kalsalar da parlamento dışı alternatif inisiyatifler ve vatandaş dernekleri, kamuoyunun farkındalığını arttırmak, sistem dışı politikalar üretmek ve kampanyalarıyla çevre ve ortaklıkları demokratik yollarla sahiplenmek açısından önemli roller üstlenmeye devam etmektedirler.⁶⁸⁵

Almanya tüm dünyada yaygın genel tüketim davranış eğilimlerinin hepsine istisna teşkil eden tek ülkedir. Her tür su tüketimi son 40 yıl boyunca azalmış, su kaynakları tükenmek yerine en üst seviyelerde korunmuştur. Suyun kalitesi ve altyapının teknolojik kusursuzluğuyla Almanya tüm bahsedilen nedenlerden dolayı ortaklıklara sahip çıkmak

⁶⁸¹ Saral Sarkar, **Green Alternative Politics in West Germany**, UN Press, 1993, s.36-38.

⁶⁸² Miranda A. Schreurs, **a.g.e.**, s.86.

⁶⁸³ James Connely, Graham Smith, **Politics and the Environment: From Theory to Practice**, Routledge, Second Edt., NY, 2003, s.88-89.

⁶⁸⁴ Miranda A. Schreurs, **a.g.e.**, s.88.

⁶⁸⁵ **A.g.e.**, s.226.

iradesi ve kamu hizmeti sunumunun kalitesi açısından örnek ülke olarak su politikaları açısından incelenmeyi fazlasıyla hak etmektedir.

1. Almanya'nın Hidrolojik Su Avantajı ve Bir Kamu Hizmeti Olarak Su Yönetimi

Almanya su zengini bir ülkedir. 80.5 milyon nüfusa yıllık kullanılabilir 188 milyar metre küp temiz su düşmektedir. Yağış miktarları mevsimden mevsime ve bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte örneğin Berlin/Brandenburg'da yıllık 590 mm iken Baden-Württemberg'te bu rakam 1400 mm'ye çıkabilmektedir. Yine Düren Şehri'nde yıllık 622 mm yağış görülürken buradan 100 km. ötedeki Wuppertal'da bu rakam 1200 mm'dir.⁶⁸⁶ Nüfus olarak Almanya'yı 58.9 milyon ile Birleşik Krallık, 58.5 milyon ile Fransa takip etmektedir. Almanya yüzölçümü olarak Fransa'dan ve İspanya'dan küçüktür. Yüzey suları açısından en önemli su kaynakları Ren, Elbe, Danube, Weser, Erns ve Odra Nehirleri'dir.⁶⁸⁷ Danube, Ren, Elbe, Odra, Moselle ve Saar ile Konstanz Gölü'nde bunların korunması ve paylaşımı için oluşturulmuş uluslararası komiteler işbaşındadır. Danube Nehri komitesinde Nehre kıyısı olan Avusturya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, AB, Macaristan, Moldova, Romanya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna üyedirler. Diğerlerinde ise Avusturya, Fransa, Lüksemburg, Avusturya, Liechtenstein, İsviçre, Hollanda ile bu komitelerde sınıraşan sular konusunda işbirliği içinde sorunsuzca su kaynaklarının bütünleşik yönetimi gerçekleştirilmektedir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁶ German Weather Service, 2009'dan aktaran ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt.), **Profile of the German Water Sector**, wvgw Wirtschafts und Verlagsgesellschaft, 2015, s.12.

⁶⁸⁷ Bundesanstalt für Gewässerkunde, Federal Institute of Hydrology, **Water Resources Management-Country Profile Germany, Report No:27** Koblenz, July 2002, s.5.

⁶⁸⁸ A.g.e., s.7.

Almanya 16 eyalet devleti yani Lander'den oluşan federal bir cumhuriyettir. Temel yasa referansı Alman Anayasa'sının (Grundgesetz) hükümleri doğrultusunda koruma, geliştirme ve iyileştirme prensiplerine dayanan 'bütünleşik su kaynakları ve toprak yönetimi' için Kulturbau ifadesi kullanılmaktadır. Coğrafi ve biyolojik koşullar ile kültür arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve de gerilimi yansıtan bu terimin su için kullanılması devlet inşasında da yeri açıklanmaya çalışılan suyun özellikle Alman kültüründeki özel işlevini de vurgulamaktadır.

Ülkenin inşasında ve su yönetiminde mühendislerin ve su mühendisliğinin yeri Amerika ve Fransa'daki gibi önemli yer tutar. Örneğin 1948'de inşaat ve su mühendislerinin eğitimi ve ülkenin medeniyeti sağlayacak olan altyapı inşasıyla ilgilenen bir dernek olarak Atık Su Teknik Birliği (Abwassertechnischen Vereinigung e.V.-ATV) kurulmuştur. ATV hala tüm dünyada çevre ve ilgili diğer tüm mühendisliklerce kullanılan uluslararası ATV standartlarının geliştiricisi ve alanının en yetkin ve prestijli kurumudur. 1978'de ise Su ve Kültür Mühendisliği Müttetikleri Birliği (Vereinigung der Verbände Kuratorium für Wasser und Kulturbauwesen-KWK) ile Alman Su Yönetimi Derneği'nin (Deutschen Verband für Wasserwirtschaft-DVWW) birleşmesiyle Alman Su Bilimi ve Kültür İnşası Birliği (Deutscher Verband für Wasserwirtschaft und Kulturbau-DVWK) kuruldu. DVWK'nın amacı kırsal kültürün teşvik edilmesi ve çevrenin korunmasıydı. DVWK, su yönetimi, hidroloji, hidrolik mühendisliği, yeraltı ve yüzey suları, toprak, su ekolojisi ve sudaki tehlikeli maddeler üzerine faaliyet gösteren en etkili dernektir. Eğitim, bilgilendirme, mesleki yeterlilik konularında dünya çapında özel bir konuma sahiptir. Belediyeler, üniversiteler, mühendislik firmaları, üst düzey su otoriteleri ve profesyonel yöneticilerden oluşan 14 bin üyesiyle modern Almanya'nın alt yapı inşasının bilimsel temellerine ve Almanya'nın bilimsel bilgiye dayanan kültürel geleneğine çok büyük katkıları olmuştur. Halen de su yönetimiyle ilgili her türlü işlemlerinde eyaletlerin teknik bilgiye dayanan

planlama ve yönetim pratiklerinin kusursuzluk arayışı ile halkın yönetime ve su sistemlerine olan güveniyle içinde yaşadıkları su refahı bu altyapı üzerinden yükselmektedir.⁶⁸⁹

Alman Anayasası'na göre devlet yapısı federal ilkeler doğrultusunda örgütlenmiştir. Federal Hükümet ve eyaletler arasında bir görev ve yetki dağılımı vardır. Kasabalar, ilçeler ve belediyelerden oluşan birimler ilgili eyaletlerin parçalarıdır. Länder'ler anayasayla korunan genel ilkeler doğrultusunda kendi kendilerini yönetme hakkına ve işlemlerinde ayrı kamusal güce sahiptirler. Yasama gücü ve çıkarılan yasal düzenlemeleri uygulama gücü ile finansal sorumluluk arasında bir ayrım yapılmaktadır. Federal hükümetin ve Länder'lerin vatandaşlarına karşı görevlerini ifa ederken oluşan kamusal harcamaları ayrı kabul edilir.

2006 Federalizm Reform Yasası'ndan sonra Federal Devlet'in hidrolojik rejimlerle ilgili Länder ve AB yasal mevzuatıyla kesişen ve dolayısıyla taraflar arası mutabakata dayanan bir yasal kapasitesi oldu. AB'nin yasal mevzuatının da hazırlanmasında etkili olan Almanya dahil olduğu AB Çerçeve Direktifleri'nin ulusal yasal mevzuata uyumlaştırılması konusunda oldukça titiz ve hassas davranmaktadır. Özellikle bu konudaki kabiliyetlerini arttırmak ve hızlandırabilmek adına yapılan bu reform değişikliği sonrasında Federal Hükümet su kaynaklarının yönetimi konusunda daha detaylı ve kapsamlı düzenlemeler yapma konusunda yetkilendirildi. Federal hükümet bu yetkisini kullandı ve 2009'daki Federal Su Yasası'nı

⁶⁸⁹ ATV ve DVWK 2000'de birleşmişler ve 2004'ten sonra da isimlerini "Deutsche Vereinigung für Wasserwirtschaft, Abwasser und Abfall- Alman Su, Atık Su ve Atık Örgütü-DWA-" olarak değiştirmişlerdir. Bknz. "50 Jahre DWA-Regelwerk KA-Abwasser", Abfall 54 (Nr. 2), S. 139 - 140 (2007), ISSN 1616-430X ve "60 Jahre DWA-Regelwerk KA-Abwasser", Abfall 64 (Nr. 4), S. 288 - 289 (2017), ISSN 1866-0029.

(Wasserhaushaltsgesetz) revize ederek 1 Mart 2010’da yeni haliyle yürürlüğe soktu.⁶⁹⁰ Yeni yasal duruma göre Länder Federal Hükümet’in tüm yasal yetkisini tükettiği, kullanmamayı tercih ettiği veya uygulamaya geçmediği yerde düzenlemeleri yapmak ve uygulamak gibi bir düzenleme ve uygulama yetki alanına sahip oldu. Öte yandan, bu belirli alan içinde Länder, Federal Su Yasası’nın gelecekteki güncelleştirmelere dair düzenleme yapma ve geçici yeni politikalar üretme yetkisine haizdir. Tesisler, altyapı ve maddi varlıkları bağlayanlar dışında Federal Su Yasası’nın diğer hükümlerine alternatif başka hükümlere varabilir.⁶⁹¹

Federal Yasa’yı da içeren suyla ilgili politikalar ve hükümlerin yürürlüğe girmesi ve icrası yani su kaynaklarının yönetiminin ifası Länder’in sorumluluğu altındadır. Bakımı, geliştirilmesi ve trafik kurallarının gerektirdiği şekilde tasarruf edilmesi tamamen Federal Hükümet’in kontrol ve idaresine verilen federal su yolları bunun tek istisnasıdır. Suyollarının mülkiyet sahibi Federal Hükümet’tir ve arazi geliştirilmesine dair çıkarların korunması ve nihayetinde su kaynaklarının yönetimi Länder ile merkezi hükümet arasındaki mutabakata göre işlemektedir. Zira Federal Hükümet araştırma, geliştirme ve teknik verilerin toplanması gibi oldukça önemli olan temel faaliyetlerini alanda devam ettirmektedir. Su kaynaklarının ve kalitesinin AB standartlarında korunması için Länder ve Federal Hükümet arasında bir işbirliği gerekli görülmektedir. Örneğin Länder’deki su kaynakları yönetiminden sorumlu idari otoritelerin yeraltı ve yüzeysel sularının kalitesini sürekli izlenmesi kendilerine düşen önemli bir görev olarak kabul edilmektedir.

⁶⁹⁰ “Federal Water Act” (WHG), **Federal Law Gazette (BGBl.) I**, 31 Temmuz 2009, s. 2585; son değişiklik ise 21 Ocak 2013 Yasası, Madde 6 ile oldu: Federal Law Gazette (BGBl.) I, s. 95.

⁶⁹¹ Katrin Tiroch, Adele Kirschner, “Overview of the Water Law of the Federal Republic of Germany”, **Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law**, Heidelberg, s.5.

Öte yandan bu konuda gelişmelerin raporlamasını yapan ve AB'ye hesabını veren muhatabı yani yasal sorumlusu Federal Hükümet'tir. Hükümet verileri Länderler'den derler ve düzenler; sonra da Brüksel'deki Komisyon'a ve Kopenhag'daki Avrupa Çevre Ajansı'na gönderir. Dolayısıyla işbirliği temeldir. Sadece Länder ve Merkezi hükümet arasında değil Federal Bakanlıklar arasında da su konusunda görev ve sorumlulukların dağıtıldığı alanların koordinasyonu için işbirliği hayatidir.

Almanya'nın merkez politikaları federal hükümetin Şansölyesi tarafından belirlenir ve Federal Bakanlıkları tarafından yürütülür. Federal seviyede çevre ve su politikaları ise Federal Dışişleri Ofisi ile İşbirliği ve Kalkınma Bakanlıklarıyla eşgüdüm içinde Çevre, Doğa Koruma, İnşaa ve Nükleer Güvenlik Bakanlığınca şekillendirilir. Bu bakanlık Federal Çevre Ajansı, Federal Doğa Koruma Ajansı, Federal Radyasyondan Korunma Ofisi, Federal İnşaat ve Bölge Planlama Ofisi ile Federal İnşaat, Şehircilik ve Mekânsal Kalkınma Araştırma Enstitüsü gibi alt birimlerden oluşmaktadır.

2. Almanya'nın Çevre ve Su Politikası

Yerel seviyede neredeyse tüm büyük şehirleri de içeren 2000'in üzerinde belediyece Ajanda 21 süreçleri takip edilmektedir. Doğal kaynakların günümüz ve gelecek kuşaklar için korunması devletin temel amaçlarından ve anayasal hukuk ilkesidir. Alman bakanlıkları ve departmanları işbirliği içinde çalışmakla yükümlüdür zira son olarak İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı Federal Güvenlik Konseyi'nin üyesi yapılmış ve silah ihracında dahi söz hakkı kazanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğu azaltılması vb. hedefler için 'Ulusal İklim Koruma Programı', 'Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi' gibi özel hükümetler arası birim ve misyonlar oluşturulmuştur. Almanya'da doğanın ve çevrenin korunması gibi konularda planlama hukuku çok gelişmiştir. Çevre Etki Değerlendirmeleri her tür çevre ile ilgili projede zorunlu olarak uygulanmaktadır.

2002 yılından itibaren ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejisini uygulamaya sokan ülkede ‘Sürdürülebilir Kalkınma için Devlet Sekreterleri Komitesi’ yani ‘Yeşil Kabine’ kurulmuş ilk raporunu da 2004’de hazırlamıştır. Sürdürülebilir Kalkınma için Ulusal Konsey Alman Hükümeti’ne danışmanlık vermekte ve sürdürülebilir kalkınma hedef ve önlemleri konusunda toplumla diyalogun geliştirilmesini sağlamaktadır. Almanya’da çevre korumasını kalkınma politikalarıyla entegre etmek için çabalar daha öncesinden başlamış ve 1999’da ekolojik vergi yasası çıkarılmıştır. Bu vergiler de daha ilk günden vatandaşların sosyal güvenlik katkı paylarının düşürülmesi için kullanılmaktadır.⁶⁹²

Almanya’nın en temel su politikası, suyu ortak faydaya hizmet edecek ve sisteme zararlı etkiler baştan önlenecek şekilde yönetmektir. Çevre, Doğa Koruma, İnşaa ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı su kaynakları yönetiminin en temel meselelerini ve bunlarla uyum içinde sınır aşan su politika ve işbirliklerini yürütür. Bu asli işlevinin yanı sıra Federal Su Yasası, Atık Su Deşarj Yasası ve AB provizyonlarının uygulanmasından da sorumludur. Atık su deşarjlarından alınan vergi gelirleri su kirliliğinin önlenmesi tedbirlerinde kullanılmaktadır.⁶⁹³ Bu hizmetlerdeki en önemli

⁶⁹² UN, **Freshwater Country Profile: Germany**, s.1.

“http://www.un.org/esa/agenda21/natlinfo/countr/germany/germany_freshwater.pdf”, Erişim: 21.09.2017 02.34.

⁶⁹³ ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt), **Profile of the German Water Sector**, wvgw Wirtschafts- und Verlagsgesellschaft, 2015, s.39.

ATT "Arbeitsgemeinschaft Trinkwassertsperren e.V." (Rezervuarlardan İçme Suyu Derneği): Federal Almanya ve Lüksemburg Büyük Dükalığı kökenli, 23 Kasım 1970’de kurulmuş, toplamda 41 dernek, şirket, kamu kurum ve kuruluşlarından oluşan ve kar amacı gütmeyen örgüttür. Teknik ve bilimsel komiteler ve çalışma gruplarından oluşur ve içme suyunun insan yapımı baraj, depo ve su haznelerinin optimizasyonun, bakımının ve bu rezervuarlardan kaliteli su dağıtımının teknik ve bilimsel yönlerini çalışmayı ve geliştirmeyi amaçlar. Bu alanlarda çalışan üye profili çok zengindir: Kamu hizmeti olarak baraj işletmeleri, su dağıtımı ve geri dönüşümü, su ve enerji programları, su birlikleri, uzaktan su temin şirketleri, rezervuar ve baraj idareleri, üniversiteler ve ilgili enstitüleri, bağımsız araştırma enstitüleri.

Kaynak Erişim: “<http://www.trinkwassertsperren.de/>”

BDEW “Bundesverband der Energie- und Wasserwirtschaft” (Alman Enerji ve Su Sanayicileri Örgütü): 2007’de kurulmuş ve 1800 sektör yatırımcısı şirketi temsil eden birliktir.

Kaynak Erişim: “https://www.bdew.de/internet.nsf/id/EN_About-us”

paydaşları Tüketici Koruma, Gıda ve Tarım Bakanlığı, Federal Sağlık Bakanlığı, Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı ile Federal Ekonomi ve Çalışma Bakanlığı'dır. Federal devlet, Länder ve belediyeler seviyesinde özel işbirliği ve eşgüdüm ilkeleri normdur. Su ile ilgili düzenlemeler ise, federal devletlerin ve onlara ait belediyelerin ayrıca ve münhasıran belirledikleri hususlardır. Çevre Bakanlığı diğer federal otoriteler ve araştırma kurumlarınca desteklenir. Kurumlar arası matrisler de çevre ve su politikalarına bakışı açıklar niteliktedir. Çevre politikalarıyla ilgili projeler ve yasal girişimler Federal Bakanlıklar arasındaki koordinasyonla gerçekleşir. Her bir bakanlığın su ile ilgili görev alanı farklıdır ve bunlar suyla ilgili bağımsız kimi faaliyetlerde bulunsalar da aslen BMUB'nin partnerleri olarak çalışmaktadırlar. Örneğin Federal Gıda ve Tarım Bakanlığı (BMEL) akış rejimlerinin belirlenmesi, taşkın koruma, Kuzey ve Baltık Denizleri'nin kıyı koruması da dâhil olmak üzere taşradaki su kaynakları yönetimiyle ilgili projeleri yönetir ve geliştirir. Toprak ve su meclislerinin işleyişine dair yönetmeliklerden de sorumludurlar. Federal Sağlık Bakanlığı (BMG) ise önleyici sağlık

DBVW “Deutscher Bund der verbandlichen Wasser” (Alman Su Yönetimi Örgütleri Birliği): Avrupa Su Yönetim Birliği (EUWMA) üyesi olan sekiz eyalet su birliğinin biraraya gelmesiyle oluşmuş, su temini, taşın ve kıyı koruma, sulama, rekasyon gibi alanlardan sorumlu su kullanıcı birlikleridir.

Kaynak Erişim: “<http://www.dbvw.de/ueber-uns.html>”

DVGW “Deutscher Verein des Gas- und Wasserfaches” (Alman Gaz ve Su Teknik ve Bilim Kurumu):1859 yılında kurulmuş olan network endüstriye teknik ve know how desteği sunan ve son kullanıcıya ulaşan musluklardan en kaliteli içme suyunun sağlanması gerektiğini savunan su kuruluşudur. Su konusunda kamu yararına yönelik standardizasyon, ar-ge, test ve sertifikalandırma, mesleki eğitim, know-how transferi, güvenlik ve kalite yönetimi, IT servisi, teknik danışmanlık hizmetleri vermek temel görevleridir.

Kaynak Erişim: “<https://www.dvgw.de/der-dvgw/was-wir-tun/>”

VKU “Verband Kommunalen Unternehmen e.V.” (Alman Yerel Kamu Hizmetleri Kurumu): Hem su temini hem de kanalizasyon ve atık yönetimi konusunda hizmet vermek üzere 1949 yılında kurulmuş birliktir. Altyapı ve iktisadi girişimlerden sorumludur. Yerel özyönetim ilkesi çerçevesinde ülkede su hizmeti veren, ticari amaç gütmeyeni vatandaşlık değerlerine hizmet eden ve yerel halkın ihtiyaçlarına yönelmiş bir kamu refahı kurumudur. Alman sosyal market ekonomisinin entegre bir parçası olan kurum sermayesi komünite odaklı değerlerden oluşur. Merkezi Berli'dir ve Brüksel'de AB temsilciği bulunmaktadır. Federal seviyede 1450 üye devlet girişimi olan şirketlerce atık su, kanalizasyon, beledi temizlik, enerji ve iletişim hizmetlerinin verilmesinden sorumludur.

Kaynak Erişim: “<https://www.vku.de/en/ueber-uns.html>”

DWA “Deutsche Vereinigung für Wasserwirtschaft, Abwasser und Abfall” (Alman Su, Atık Su ve Atık Örgütü): Metin içinde detaylı şekilde anlatılmıştır.

tedbirleriyle kamusal içme suyu arzının ve yüzme sularının su kalitesiyle ilgili tüm konulardan sorumludur. Federal Ulaştırma ve Dijital Altyapı bakanlığı (BMVI) federal suyollarının trafik yönetiminden, kıyı Länderleri'yle birlikte kıyı sularının kirletilmesine karşı savaşıır.⁶⁹⁴ Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı ise (BMBF) su alanında ve su teknolojilerine dair araştırma ve geliştirmeden sorumludur. Federal Ekonomi ve Enerji Bakanlığı ise tüm çevresel politika tedbirlerindeki ekonomik çıkarların temsilcisidir ve su kaynaklarını etkileyen karteller, sözleşme tahsis hukuku gibi başlıkların öne çıktığı yasal çerçeve koşullarının düzenlenmesinden sorumludur. Almanya'nın enerji politikalarında yenilenebilir kaynaklara doğru yöneliminin ekonomik altyapısını inşa eder ve kaynak tasarruflarına dair tedbirler alır. Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ) ise ikili ve çok taraflı Alman kalkınma işbirliklerinin temel meseleleri ve koordinasyonundan sorumludur. Bunlar dışında çeşitli bakanlıklara bağlı enstitü ve yan kuruluşlar su konusunda aktif kamusal hizmet vermektedir. Dessau-Roßlau Federal Çevre Ajansı (UBA-Dessau), Berlin Federal Çevre Ajansı (UBA-Berlin), Bonn Federal Doğa Koruma Ajansı (BfN) ve Salzgitter Radyasyondan Korunma Federal Bürosu (BfS), su konusunda belirlenen siyasal hedef ve eylemlerini Çevre Bakanlığı'na rapor etmekle yükümlüdürler. Öte yandan Koblenz Federal Hidroloji Enstitüsü, Hamburg Federal Navigasyon ve Hidrografi Enstitüsü, Karlsruhe Federal Suyolları Mühendisliği Enstitüsü, Offenbach Meteoroloji Servisi ise Ulaşım, İnşaat ve Şehircilik Bakanlığı'na karşı sorumludurlar. Hanover'deki Federal Jeobilim ve Doğal Kaynaklar Enstitüsü ise Ekonomi ve Çalışma Bakanlığı'na rapor vermektedir.⁶⁹⁵

Anayasa'da düzenlendiği şekliyle Federal hükümet su politikası konusunda genel çerçeveyi, potansiyel ve görevlerin hükmüne varmakla sınırlıdır. Temiz sularla

⁶⁹⁴ “<http://www.bmvi.de/DE/Home/home.html>”

⁶⁹⁵ ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt.), **a.g.e.**, s.28-29.

ilgili meselelerde ilkesel olarak eyalet otoriteleri ve kurumlarınca karar mekânizmaları işletilir. Ancak, en temel ulusal yasal çerçeveyi AB Su Çerçeve Direktifi'ne uyarlanan Federal Su Yasası çizmektedir.

Su kaynaklarının korunması için kullanılan diğer enstrümanlar etkin atıksu, atıksu yükü planlama, yüzey ve yer altı suları koruma yönetmelikleri, taşkın tehlikesi olan alanların belirlenmesi teknikleridir. Federal devletlerin kendi özel yasaları vardır ve bunların uygulanmasından sorumludurlar. Federal devletler koordinasyon ve eşgüdümü Federal Devletler Su Sorunları Çalışma Grubu (LAWA-Landerarbeitsgemeinschaft Wasser) adı altında sağlamaktadırlar. Federal Devletlerin nehir havzaları konusunda da çalışma grupları bulunmakta ve uluslararası nehir havzalarında karar vericilerden biri konumundadırlar. Federal Devletler Ulusal Su Yasası çerçevesinde kalmak koşuluyla suların fiyatlandırmasında da tek yetkilidirler.

Özetle Almanya'da su konusunda genel yasal çerçeveyi belirleyen Federal Merkez Hükümet ve Bakanlıkları en üstte yer alır. Bunların altında eyaletlerin kendi sudan sorumlu bakanlıkları, bölgesel hükümetleri ve ilçe yönetimleri yer alır. Bunlar bölgesel su yönetiminden sorumludurlar. Görevleri su kaynaklarının kontrolü ve idaresi, bölgesel planlama ve yönetim, teknik danışmanlık ile izin ve lisansların verilmesidir. Bunların altında ise şehirler, belediyeler ve su örgütleri yer alır. Burada komünal su yönetimi sözkonusudur. Su sanayi, tarım ve ticaret sermayesinin özel alanı da bunlarla birlikte en altta eyalet yönetimlerinin izleme ve kanunları yürütme yetkisi kapsamında yer alırlar.⁶⁹⁶

⁶⁹⁶ German Weather Service, 2009'dan aktaran ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt.), **Profile of the German Water Sector**, wvgw Wirtschafts und Verlagsgesellschaft, 2015, s.14.

a. Su Çerçeve Direktifine Uyum ve Alman Su Hizmetlerinin Başarısı

2000 yılında yürürlüğe giren Su Çerçeve Direktifi'ne uyum kapsamında AB ülkelerinin nehir havzalarına göre su yönetim birimlerini şekillendirip bütünleşik su kaynakları yönetimine geçmeleri için öncelikle bu havzaların belirlenmesi gerekiyordu. Özelliklerine göre nehir havza bölgelerinin tanımlanması için AB tarafından üye ülkelere 2004 yılı tarihi verilmişti. Yönetim planlarının oluşturulması içinse son tarih 2009 idi. Nehir havza yönetimi planları sayesinde ise tüm yüzey ve yer altı sularında iyi kalite standardının yakalanması için son tarih 2015 konuldu.⁶⁹⁷ Almanya'da 2009'da yüzey sularının %88'inde en iyi kaliteye erişildi.⁶⁹⁸

Almanya'nın en önemli su kaynağı içme sularının %70'ini sağlayan yer altı ve kaynak sularıdır ve bunlarda da rezervuarlar azalmak yerine artmaktadır.⁶⁹⁹ Almanya'da sanayi ve kamusal şebekeye bağlı evsel kullanım oranı enerji ve soğutma suyu kullanımları dâhil toplam su çekiminin %20'sinin altında kalmaktadır.⁷⁰⁰ Haneler ve küçük işletmelerin su kullanım oranı ise mevcut kaynakların %3'ünden azdır.⁷⁰¹ Su tüketimi son on yıllarda ciddi bir şekilde düşmüş olmasına rağmen tüm tesisler tavan talep üzerinden çalışmalarına devam etmektedir. Tüketime daha da fazla düşürülmesine dair herhangi bir siyasal talep ya da strateji ülkenin su zenginliği de hesaba katıldığında sektör ve uzmanlar tarafından makul görülmemektedir.⁷⁰²

Almanya'nın su ayak izi yaklaşık 117 yıllık milyar m³'tür. Bunun yıllık 5 milyar km³'ü kamusal su arzına aittir. Bu rakam Konstanz Gölü'nün iki buçuk katına denk

⁶⁹⁷ Hammurabi Güneş adalet düzen zayıfları korumak tanrı samaş adına yapılmış. kadınların mülkiyet hakkını tanıyıp koruyor.

⁶⁹⁸ ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt.), **a.g.e.**, s.46.

⁶⁹⁹ Ulrich Ilmer (Edt.), **Water Resources Management in Germany**, Umwelt Bundesamt, Bonn, 2014, s.61.

⁷⁰⁰ **A.g.e.**, s.14.

⁷⁰¹ **A.g.e.**, s.16.

⁷⁰² ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt.), **a.g.e.**, s.10.

gelmektedir. Yıllık her bir vatandaşı ortalama 3.900 lt. ve yıllık 1.426 m³'e denk gelmektedir. Küresel ortalamanın kişi başı 1.385 m³ olduğu göz önüne alındığında Almanya'nın su refahı açık ara belirginleşmektedir. Suların %68.8'i tüketici ürün ve mallarının üretilmesinde kullanılmaktadır ki bunların tamamı Almanya'nın dışından ithal edilmektedir. Dolayısıyla ülke ithal ürünlerle dışsal su ayak izinde de açık ara öndedir. İthal ve ihraç edilen mallar aracılığıyla tüketilen dolayimli su miktarlarının karşılaştırmasının ortaya koyduğu durum Almanya'nın tarımsal üretime dair su arzının baskın olduğudur. Endüstriyel ve hayvani ürünlerin ihracından kaynaklanan dolayimli su kullanımı ithalattakinden az bir farkla fazladır. İthal edilen nebatta ise dolayimli kullanım ihracattan açık ara fazladır.⁷⁰³

b. Almanya'nın Ulusal ve Uluslararası Su Politikalarındaki Ayrışma

İç pazarında su kaynakları konusunda teknik, siyasal ve yönetsel her konuda bir doygunluk ve memnuniyet söz konusudur. Lakin iç pazarda tüketim üretim karşısında ciddi bir fazla vermektedir. Dolayısıyla sermayenin dışa açılma politikaları ve lobileri hükümeti etki altına almaktadır. Bu doğrultuda, Almanya'nın resmi görüşü, su sektörünün geleceğin küresel pazarı olacağı şeklindedir.⁷⁰⁴ Özellikle Doğu Avrupa, Asya, Merkez ve Güney Amerika ile gelişmekte olan ülkeler bu pazarın yatırımlara ihtiyaç duyan yeni müşterileri olarak görülmektedir. Yatırımların ülkeler için en uygun ve gelişmiş son teknolojiyle gerçekleştirilebilmesi için etkili özgün politikalara, teknik danışmanlığa ve yenilikçi su alt yapı ve yönetim çözümlerine ihtiyaç duyulduğu tespitinden hareketle Almanya bu hizmetleri verebilmenin adını işbirliği olarak koymuş ve yüzyıldır modernleşmenin motoru olarak geliştirmiş olduğu su konusundaki

⁷⁰³ A.g.e., s.17.

⁷⁰⁴ Edt.by Ulrich Ilmer, a.g.e., s.26.

uzmanlığını bu ülkelere ulaştırabilmek için 2008 Nisan'ında Küresel Su Ortaklığı'ndan ilhamla Alman Su Ortaklığı'nı kurmuştur.⁷⁰⁵

DİE ve Alman Kalkınma Bankası, hâlihazırda müşteri ülkeler için sürdürülebilir kalkınma, işbirliği ve yoksullukla mücadele başlıkları altında ülkeler ve bölgeler bazında gerçekleştirdikleri bir tür fizibilite çalışması, yönetsel, siyasal ve ekonomik durum analizleri ve olası senaryo üretimleri yapmaktadırlar. Bu kuruluşların ön çalışmaları ya da destekledikleri proje ve danışmanlıklar, Alman su endüstrisinin ve özellikle dev şirketlerinin gücünü küresel seviyede daha da arttırmaktadır.

Kısaca küresel pazar arama, pazarın karlılığını test etme ve bunlara dair ideal pazar işleyiş reçeteleri sunan bu kurumlara bir yenisi daha eklenmiştir. Bu yeni küresel oyuncu Alman su endüstrisinden ve akademinin su ile ilgili branşlarından gelen temsilcilerden oluşmaktadır ve Federal Hükümet tarafından bizzat desteklenmektedir. Bir sanayi ve bilim işbirliği olan Alman Su Ortaklığı, iç pazarında sosyal devlet ilkesiyle tüm vatandaşlarının refahının doyumuna eriştiği yerde yeni pazar arayışındaki su sektörü ve sermayesinin devlet desteğiyle küresel arenada Almanya adına iş yapmak üzere yeni bir uzmanlık aracı kurumu olarak tasarlanmıştır. Su endüstrisinin kamusal ve özel şirketlerinden gelen 350 üyesiyle Ortaklık ayrıca Çevre Bakanlığı, Araştırma, Kalkınma ve Ekonomi Bakanlığı ile Dış İşleri Ofisi tarafından fonlanmakta ve yine doğrudan desteklenmektedir.

Ülke iç işlerinde ordo-liberal gelenekte köklerini bulan ulusalcı ve korumacı bir ekonomi politikası kapsamında su sermayesini özellikle desteklemekte ve sosyal devlet politikalarıyla da vatandaşlarına en üst seviyede kamusal hizmet sunmaktayken

⁷⁰⁵ “Modernisierungsstrategie für die deutsche Wasserwirtschaft”, UBA Texte, 37/2013. “www.umweltbundesamt.de/publikationen/modernisierungsstrategie-fuer-deutsche”.

Almanya, dış politikasında özellikle su konusunda agresif ve serbest pazar savunucusu bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Temsilcisi olduğu modeldeki diğer Norveç, İsveç ve Avusturya gibi ülkeler de aynı şekilde birbiriyle çelişkili görünen ama kapitalizmin ileri küreselleşme aşamasında devlet ve sermayenin kendilerinden beklenen davranışlarıyla uyumlu bir iç ve dış politikayı takip etmektedirler.

3. Eyaletlerde Su Yönetimi

Eyaletlerin'in su kaynakları yönetiminde ise sorumluluk Länder ve belediyelere aittir. Lander'lerin çoğunda yönetim üç katmanlı bir idare yapısı sergiler. Görev ve yetkiler devletten devlete değişiklik gösterir. En üst otorite su kaynaklarıyla ilgilenen bakanlıktır. Bu bakanlıklar içinde genel olarak öne çıkan çevre bakanlığıdır. Orta seviye idari birimler bölge hükümetleri, başkanlık ofisleri ve Lander otoriteleridir. Su kaynaklarının planlanması ve su yasalarına dayanan prosedürlerin işletilmesinden sorumludurlar. En alt katmanda bölgeye ait olmayan ilçe ve kasabaların en alt seviye su otoriteleri ile su kaynakları ve çevre korumayla ilgili teknik komiteler gelir. Teknik danışmanlık, su kaynaklarının ve su kullanımlarının izlenmesi ve atık suların deşarjından sorumludurlar. Bu katmanlardaki idari birimler eyaletten eyalete değişiklik göstermektedir.

Almanya'nın su idari yapılanması bahsedildiği üzere oldukça karmaşık ve yetki sahipleri de birbirinden farklı otoritelerdir. Lakin bu kadar çeşitlenmiş bir idari yapılanmaya rağmen yetki karmaşası ya da işlerin verimliliğinin azalması gibi yönetsel sorunlarla karşılaşmaz. Örneğin Kuzey Rhine Westphalia'da en alt katmanda kırsal ilçeler (Landkreise) ve özerk şehirler su yönetiminden sorumlu idari birimlerdir. Orta katmanda bölge hükümetleri (Bezirksregierungen) vardır. En üst katmanda ise Çevre ve Doğa Koruma, tarım ve Tüketicileri Koruma Bakanlığı (Ministerium für Umwelt- und Naturschutz, Landwirtschaft und Verbraucherschutz) yer alır.

Rhineland-Palatinate Eyaleti'nde en alt tabaka kırsal ilçeler, özerk şehirler ve hükümetin çevre ajanları yetkiliyken orta katmanda Yapı ve Ruhsat Direktörlüğü, en üst katmanda ise Çevre ve Ormancılık Bakanlığı asıl yetkilidir. Yine Saxony-Anhalt'da alt katman diğer örneklerle aynıyken orta seviye yetkiler Devlet İdare Ofisi'nde, en üst yetkiler ise Tarım ve Çevre Bakanlığı'ndadır. Bu yapıya kimi küçük şehir devleti olan eyaletlerde istisnai olarak ara otoritelerin olmadığı iki katmanlı yapı da eşlik eder.

Su kaynakları ve çevre koruma otoritelerinin yanı sıra çoğu Lander'in çeşitli görevler üstlenmiş merkez hükümet varlıkları da bulunur. Su yönetiminin bilimsel açıdan yoğun ve kapsamlı bir şekilde ele alınması konusunda bu varlıklar çeşitli işlevlere sahiptir. Bunlar, hidroloji, su gövdelerinin izlenmesi, su kaynakları yönetiminin planlanması, teknik destek, eğitim gibi çeşitli konularda eyaleten eyalete değişen önceliklerdeki işlerle donanmış ve en üst katmana bağlı otoritelerdir. Kimi zaman ise taşkın uyarı hizmetleri, suların ve atıkların izlenmesi gibi işlemleri de yürütebilirler. Tüm bu idari otoriteler 'Su Çalışma Grupları'nda (LAWA) bir araya gelerek eşgüdüm sağlarlar.

Küçük çaptaki tüm su kaynak ve tesislerinin sahibi de olan eyaletler, bunların bakım ve diğer işletme masraflarından sorumludur. Dolayısıyla, Su Yasası'na göre eyaletlerin su arzı ve atık bertarafı gibi işlemleri yerel otoritelerce yerine getirilirken ortaya çıkan kmusal harcamaların karşılığı olarak vatandaşlardan belli katkı ve ücretler istenmektedir. Bunlar bir artı değer sağlayan suyun ücretlendirmesi olarak değil hizmetlerin alt yapı ve bakım masraflarının karşılığı olarak talep edilmektedir.

İşletme şekilleri ise üç türdür. Kamu mülkiyetinde olan işletmeler genel idare mantığı içinde topluluk yönetimi tarafından işletilir. Beledi yüklenmede su tesisleri toplulukça işletilir ve ayrı bir muhasabeye tabi tutulur. Şirketlerin sunduğu su hizmetleri ise kamunun mülkiyetindeki ancak özel hukuka konu olacak şekilde işletilen

girişimlerce verilmektedir. İşletmecî modelinde ise tesislerin işletilmesi özel girişimcilere devredilir ama görevlerin tamamlanmasının sorumluluğu yine toplulukta kalır.

Dernekler ve mahalli yurттаş inisiyatifleri, yerel otoriteler arasındaki işbirlikleri açısından Almanya'da özel bir yere sahiptir. Su arzı, atık su arıtma, su yapılarının bakımı ve suların korunması konularında eyalet yönetimlerince teşvik edilen ve gönüllülük temelinde kamusal hizmete destek olan bu örgütler onlara verilen görevler, bölgesel etki alanları ve örgütsel yapıları gibi ölçütler temelinde şekillenirler: Örneğin kamu hukuku kapsamında özel amaçlarla kurulmuş dernekler; Su Kuruluşları Yasası'na göre kurulmuş su ve toprak dernekleri; Rhine/Westphalia sanayi bölgesi özel yasama düzenlemesi içinde nehir havzaları için kurulmuş su dernekleri.

Kısaca, tüm su hizmetlerinin özel sektörcce verildiği İngiltere'den farklı olarak Almanya'da 16 eyalette 6 binden fazla belediyeye ait tesisten su arzı sağlanmaktadır.⁷⁰⁶ Federal hükümet belediyelere su konusunda mali destek vermez ve mali denetim de İngiltere'dekinden daha esnektir. Sistemin tek yumuşak karnı su kullanıcılarının dünyanın en fazla su faturası ödeyenleri arasında olmasıdır ki halk arasında bu nedenle hiçbir küçük ihmal ve soruna mahal vermeden bakım, onarım ve değişimi yapılan su sistemleri için altınla kaplı alt yapı tabiri kullanılmaktadır.

Su ve kanalizasyon hizmet bedellerinin yüksekliğine rağmen genel hane bütçesi içinde %1 gibi karşılanabilir seviyelerde kalması kullanıcıların az su tüketmelerine bağlanmaktadır. Zira su kullanıcıları gelişmiş, zengin ülkeler içinde evsel suyu en az ve dikkatli tüketenler arasındadır. Almanya, su kaynak potansiyellerini en verimli ve etkin şekilde geliştirmiş ülkelerden birisidir. Coğrafi ve iklimsel koşulları da ülkeye su

⁷⁰⁶ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.97.

kaynakları konusunda avantaj sağlamaktadır. Su kaynakları açısından zengin olan ülkede Hamburg gibi şehirlerde tüm dünyadaki genel eğilimin aksine yeraltı suları azalmak yerine yükselmekte veya en yüksek seviyelerde seyretmektedir. Buna rağmen suyu tasarruflu kullanan halkı Hamburg belediye başkanı sifonu çekmeleri konusunda uyarmak zorunda kalmıştır.

Genel olarak suya erişim konusunda bir sıkıntı çekilmemesine rağmen, gelişmişlik koşulları ve nüfusa dayalı zaman projeksiyonuna göre yıllar geçtikçe artması beklenirken kişi başı su tüketimi son yirmi yılda ülke çapında %16, ülke nüfusu ise %10 düşmüştür. Suyun bu şekilde tasarruflu tüketimi, nüfusun azalması ve su fiyatlarının yüksekliğiyle değil su kullanıcılarının su kaynaklarının sınırlılığına ve iklim koşullarına dair bilinçliliği ve farkındalığıyla açıklanabilir. Zira su fiyatlandırma politikalarına göre tüketim düşse de su fiyatları aşağıya çekilmez ve her daim enflasyon ayarlıdır. Ayrıca, tüketim ve yatırım arasında da çok anlamlı bir ilişki yoktur. Zira Almanya'da İngiltere'deki gibi su hizmetlerinden elde edilen gelirlerin tamamı altyapı yatırımlarına gitmez, belediyelere kalır. Tüketim harcamalarından gelen gelirlerin yatırıma yönelik payı %20'yi aşmaz. Bu nedenle, tüketim ve nüfus azaldığında, şebeke bakım ve borç hizmetleri yükü de artan belediyeler bilakis arz talep dengesine göre daha az su kullanıldığı için birim su fiyatlarında artışa gitmektedir. Bu ücretleri ödeyemeyenlere ise kira yardımı dışında su için de devlet yardımı verilir. Yoksulların veya dezavantajlı kesimlerin suya erişememe gibi bir durum yoktur. Sosyal devlet fiyatların yükseliğini yardımlarla telafi ederek toplumsal su eşitliği ve adaleti sağlar. Dünya'nın en su refahı ülkesi Almanya'dır denilebilir.

Su alt yapılarının finansmanına gelince belediyeler su yatırımlarını genel gelirlerinden ve banka kredilerinden finanse ederler. Lakin güvenli tarafta kalmak adına

bilançolarının yarısından daha az miktarlardaki borcun altına girmeye dikkat ederler.⁷⁰⁷ Sudan elde ettikleri karı da diğer kamu ulaşımı, bedava havuz girişleri gibi diğer kamusal hizmetleri sübvans etmek için kullanırlar. Su tedarikçileri belediyelere imtiyaz ücreti, eyalete ise kullandıkları yeraltı sularından ücretlerini öderler. Yasal statülerine göre şirketler ayrıca şirket vergisi de öderler. 2000'lerden itibaren su hizmetlerinde rekabet yaratılması teklifleri defalarca gündeme gelmiş ve hatta Bundestag'ta tartışılmış ama suyun kalitesinde düşüş yaşanacağı ve çevreye zarar vereceği düşünülerek reddedilmiştir. Bundestag açıkça su hizmetlerinde rekabete karşı olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen performansların mukayeseli değerlendirmesi önerilerine karşılık su ticaret örgütleri ve federal devletin işbirliğiyle tüm su tedarikçileri arasında gönüllü ve gizli performans uygulamasını başlatmıştır. Bunun sonucunda çoğu tedarikçi suyun dağıtılması için kullanılan enerji maliyetlerinin ortalamadan yüksek olduğunu farketmiş ve gerekli tedbirleri almıştır. Kimisi aynı büyüklükteki alana hizmet veren bir diğer tedarikçiye göre daha fazla işgücü istihdam ettiğini farketmiş, kimileri de altyapı maliyet ve pratiklerini optimize edecek yeni yöntemler bulmuştur.

Piyasada rekabete ve özelleştirmeye başvurmadan⁷⁰⁸ veya başka bir üst düzenleyici ve denetleyici kurum tesis etmeden böylesi bir performans mukayesesi ile arzu edilen hizmet kalite ve verimliliği sağlanmıştır. Almanya'da İngiltere, İskoçya, Galler ve Fransa'daki gibi düzenleyici ve denetleyici bir üst kurum olmaması nedeniyle fiyatlar düzenlemeye tabi değildir. Suyla ilgili hiçbir maliyet tablosu kamuya yansıtılmaz. Suyun nasıl bir karlılık içerdiğini bilmek imkânsızdır ve bu durum özellikle

⁷⁰⁷ Manuel Schiffler, **a.g.e.**, s.98.

⁷⁰⁸ Piyasaya açılmak konusunda Almanya'nın ilk ve son deneyimi Berlin su hizmetlerinin özelleştirilmeye çalışılması olmuştur. ABD finansmanı ile kurulan su şirketine karşı vatandaşların yoğun karşı duruşu ve şirketle ilgili finans işlemleri konusunda açığa çıkan sansasyonel haberler sonucu eyalet yönetimi Veolia'ya 600 milyon Avro hizmet alımından çıkış tazminatı ödeyerek şirketi yeniden beledileştirmiş ve Berlin'de kamu hizmetine geri dönmüştür. Bu bağlamda bilinçli ve talepleri net olan vatandaş inisiyatiflerinin, sermayeye ve ona hizmeti açan kamu otoritelerine geri adım attırması kamusal gücün gerçek sahipleri olarak vatandaşların kazanımı olmuştur.

su sektörüne dışarıdan girecek olanlar için bir engel olarak kullanılır. Özetle, Almanya'da su hizmetleriyle ve suya erişimle ilgili hiçbir sorun yaşanmamaktadır.

E. Türkiye’de Su Politikaları

Türkiye’de su politikaları ve hizmetleri denildiğinde akla gelen ilk konu su yapıları ile su hizmetlerinin hukuki ve idari çerçevesidir. Osmanlı Selçuklu ve Bizans kültürlerinden gelen suyolları ve altyapısı konusunda oldukça gelişmiş ve faydası yaygın bir miras almıştır. Osmanlı’da su yapıları ve tesislerinin en gelişmiş hali ise iktidarın merkezi İstanbul’da görülür. Suyolu hatlarıyla kaynaklardan alınan su kaynak ve yağmur sularını toplayan açık su depoları olan bendler üzerinden su kemerleri vasıtasıyla suyun toplandığı iki gözlü suyun temizlendiği tersip yani çökertme havuzlarına ve sonra bu suyu kollara ayırarak şehrin değişik yerlerine gönderilmek üzere belli miktarlarda taksim edecek şehir dışındaki maslaklara getirilirdi. Buradan da su şehir içi dağıtım ve taksim kanalları olan maksemlere ve farklı yükseklik seviyelerine gönderilebilmesi için basınç ayarı yapan kule şeklindeki su terazilerine ulaşırdı.

Kentsel su arzının nihai erişim yeri ise mahalle çeşmeleri ve ileriki zamanlarda şehrin varlıklı semlerinde yaygınlaşacak olan şahsa özel bina içi çeşmelerdi.⁷⁰⁹ Şehirlerin dışındaki taksim yapıları olan maslaklar ve şehiriçindeki taksimi yapan maksemlerde miktar ölçümlerini yapan lüleli taksim sandıkları⁷¹⁰ bulunurdu. Sular halkın ihtiyacını karşılamak üzere evlere değil her mahalleye yapılmış çeşmelere getirilirdi. Sulardan topluca, ücretsiz ve rekabet olmadan faydalanmayı sağlayan,

⁷⁰⁹ Osmanlı’da selsebiller ve diğer çeşmeler hakkında bilgi için bkz.Nuran Kara Pilehvarian v.a., **Fountains in Ottoman İstanbul**, 2004.

⁷¹⁰ Geniş ve uzun dikdörtgen şeklinde taştan bir sandığın üzerine savaklar-su toplama tekneleri düzenlenir, eksenleri su seviyesinden 96 mm aşağıda olan değişik çaplı kısa pirinç borular sandığın bir kenarına dik olarak yerleştirilir, iç yüzeyleri sandığın iç yüzü ile aynı olur borular iç çaplarına ve debilerine göre lüle, kemiş, masura, çuvaldız, hilal gibi adlar alırlardı. En çok kullanılan ölçü birimi lüle; yuvarlak küre şeklinde, otuz dirhem (yaklaşık 96,50 gr) ağırlığındaki bir kurşunun içinden geçebileceği kadar bir delikten akan su miktarı olarak tanımlanmıştır. Kaynaklarına göre değişik statüdeki sulardan beslenen çeşmelere, belirlenen miktarda su verilmesine dikkat edilir, su ölçme işi lülelerle yapılırdı.

özellikle 18. yüzyıldan sonra sayısı artan meydan çeşmelerine, hamam, saray, cami ve külliye gibi kamusal alanlara giden sular kültür içinde bu yerleri ortaklaşan, sosyalleşilen ve kamusalılığı şekillendiren mekânlara dönüştürmüştür. Mahallelerdeki çeşmelerden meydan çeşmelerine geçiş de şehrin kendisinin ortaklığa dönüşmesinin bir göstergesi sayılabilir.⁷¹¹

1. Osmanlı'da Su Yönetimi ve Suların Statüsü

Su öncelikle doğa kanunlarına sonra da bunlarla uyumlu şekilde geliştirilen ve bireysel ve toplumsal faydaya yönelik olarak yapılan yerel, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere tabidir. Türkiye için de suyun hukuku, miras aldığı düzenlemelerle Osmanlı'dan itibaren ele alınmasını zorunlu kılan bir geçmişe sahiptir. Osmanlı döneminde hâkim olan İslam hukuku anlayışı içinde toplumsal faydası öne çıkan sular devlet mülkiyetinde olan ama özel durumlarda kullanım hakları kişilere tahsis edilen değerlerdi. Özel izin ve fermanlarla devlet tarafından verilen intifa hakkı bireylerde, kamu mülkiyeti genel kural olduğundan suların genel yönetimi ise devletin elindeydi. İslam hukukunda teamüller gereği, kadim kullanım haklarına ve şahısların zilyetliğindeki mülklere de intifa hakkı statüsünde izinler verilmekteydi. Kısaca sular mülkiyet esasına göre hayır amaçlı tüm halkın kullanımına vakfedilmiş vakıf suları, sultanın fermanıyla ve özel izni temliknameyle şahısların kullanımına tahsis edilen mülk suları ve devlete ait olan miri ya da devlet suları olmak üzere üçe ayrılıyordu. Herbir mülkiyet arası ve içi anlaşmazlık durumlarında ise fetvalar ve yargı kararlarıyla sorunların çözümüne gidiliyordu.⁷¹²

⁷¹¹ Nezih R. Aysel, “İstanbul'un Tarihi Su Sistemleri: Kırkçeşme Tesisleri”, 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci, Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, **Tarihi Su Yapıları Konferansı Bildiri Kitabı**, İzmir, 26-27 Haziran 2008, s.223-227, s.226.

⁷¹² Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, **Su ve Toprak**, Dünya Yayıncılık, 2. Basım, 2009, s.50. Yalılar ve büyük konaklarda bulunan özel su künklerine padişahın izniyle mülk suları bağlanabiliyordu. Genellikle

Suyun idari yapılanmasının tarihi ise Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu Su Nezareti'ne kadar gider. Su Nezareti 19. yüzyıla kadar su hizmetlerinin en yetkili üst idaresiydi. Su nazırı altında mimarbaşı, su yolları ve tesisatının bakımından sorumlu su yolcuları, keşif memurları, korucular, çavuşlar, Su Nezareti'nde görevli olarak dülgerler ile su tesislerinin marangozluk işlerini yapan neccarlar, bend muhafızları, sakalar ve su künklerinin birleştiği ağızlarda su sızıntısının önlenmesi için zeytinyağı ve kireç karışımının dövülmesiyle yapılan bir macunla künkleri yalıtın löküncüler yer alırdı. Su yolcularının çeşitli semtlerde sürekli kaldıkları ve geceleri de acil durumlar için nöbet tuttıkları koğuşları bulunurdu. Maaşlarının yanısıra eve gelen sulardaki sorunlar için çağrıldıklarında ve han, hamam gibi kamusal yerlerde suların düzenli ve sorunsuz akması için yaptıkları aylık bakımlar karşılığında belli ücretler alırlardı. Su nazırı da tüm bu teşkilatın sorunsuz ve sürekli işleyişinden sorumluydu.

Suların idaresi merkezi ve hiyerarşikti. Suların sevki, su yapılarının işleyişi ve hizmetlerin verilişi ise imtiyaz ve feragatlerle gerçekleşiyordu: “Genel hususları iradeler ile düzenlenen İstanbul kaynak sularının ve su yollarının mülkiyeti, kullanımı ve işletilmesi ferağ ve intikali Haslar kadılığının vereceği hüccet ile hukukilik kazanmaktadır.”⁷¹³

Alınan karar ve uygulama safhası Su Nazırı tarafından başlatılıp Nezaretin en alt birimlerine kadar iner ve oradan ilgili hizmetin serbölüğüne kadar ulaşırdı. Serbölüğe ulaşan bu karar onun gözetiminde su yolcuları aracılığı ile uygulanırdı.⁷¹⁴

hayatlı özel tasarımı evleriyle karakterize Osmanlı şehirlerinde evlerde bir su dolabı, su havuzu, kuyusu, yağmur suyu sarnıcı ya da mahalle çeşmesine bağlı künkler vardı. Mahalle çeşmeleri ve saka çeşmeleri ayrıydı. Atlı ve arkalıklı sakalar mahalleye ait suları alıp satamazlardı. Mahalle ve vakıf çeşmelerinden çekilen sular yüzünden sakalarla yaşanan anlaşmazlıklara dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu nedenle bu tür çeşme kitabelerinde sakaların bu ortak çeşmelerden su çekemeyeceklerini ifade eden uyarı yazılarına rastlanmaktadır.

⁷¹³ Gülfettin Çelik, “İstanbul Kaynak Suları (Teşkilat ve İşleyişi ile)”, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, 9-13 Eylül 2002, II/I, Ankara, 2005, s. 791.

⁷¹⁴ Gülfettin Çelik, **a.g.e.**, s. 791-792.

Büyük su tesislerinin bakım ve tamirâtı Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün yetkisindeydi. Su yapılarının çok büyük bir kısmı vakıftı ve tüzel kişilikleri olmayan, merkezi denetime tabi özerk yapıları. 1826'daki Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla su idaresinde ayrı bir merkezi yönetim ortaya çıkmış oldu. Zira Osmanlı'da klasik olarak adlandırılan 1299-1839 arası dönemde batı anlamında belediyeler yoktu. Osmanlı'nın kendine has bir yöntem olarak teşkilatlandırdığı mahalli idari birimler beledi denilebilecek hizmetleri yerine getiriyorlardı. Bu örgütlenmelerin başında loncalar, vakıflar ve mahalleler geliyordu.⁷¹⁵ İstanbul dışındaki kentlerin yönetim birimleri merkezi otoritenin taşra örgütlenmesi kabul ediliyordu ve bunların herhangi bir tüzel kişiliği, maddi ve idari özerkliği bulunmuyordu. Hukuki uyuşmazlıkların çözümü ve kanunların uygulanmasıyla yükümlü bir yargı merci olan kadılık kurumu Osmanlı'nın ilk yıllarında itibaren kazanılan topraklardaki hizmetlerin yürütülmesinden de sorumlu bir müessese olarak örgütlendi. Eyaletler ve sancaklar askeri ve daha gelişmiş yapılanmalar iken taşranın mülki idari birimleri kazalar ve köylerdi. Anadolu, Rumeli ve Mısır kazaskerlerinin altında yeralan kadılar, adaleti sağlayan hukuk uygulayıcıları olmalarının yanı sıra şer-i ve mülki kuralları uygulayan yöneticilerdi.⁷¹⁶ Merkezin bir temsilcisi ve memuru olarak kanun ve nizamnamelerin eksik bıraktığı yerde beledi ve mahalli kararları alarak yerel hizmetleri yürütüyorlardı.⁷¹⁷ Başka bir ifadeyle kadılar hem idari yargının başı hem belediye başkanıydılar.⁷¹⁸ Hatta daha toparlayıcı bir ifadeyle ise kadılar vali, belediye başkanı ve yargıçtı.⁷¹⁹ Padişah'tan emir alıp

⁷¹⁵ Ahmet Ulusoy, Tekin Akdemir, **Mahalli İdareler Maliyesi**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.149.

⁷¹⁶ Tarık Vural, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler", **Türk İdare Dergisi**, Yıl 76, Sayı 444, Eylül 2004, s.179-193, s.180.

⁷¹⁷ İlber Ortaylı, "Türk Belediyelerinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, Aralık 1973, s.14-24, s.16.

⁷¹⁸ Bilal Eryılmaz, Kamu Yönetimi, , Erkam Matbaası, İstanbul, 2007, s.183

⁷¹⁹ Turgut Tan, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2, s. 285-326, s.287.

merkeze reayanın sorun ve arzlarını iletebilen kadılar,⁷²⁰ vergi alımı, mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesi, fiyat ve kalite kontrolünden sorumlu yardımcısı muhtesip, semtlerdeki vekili naib, emniyet ve düzeni korumaktan sorumlu subaşı, tüm çöplerin toplanması ve genel şehir temizliğinden sorumlu çöplük subaşı, imar ve iskân yetkilisi mimarbaşı gibi destek ve yan hizmetlilerle beraber Osmanlı'ya has bir yerel ve mahalli idare-yani belediye ve muhtarlık gibi- olarak bu tür amme hizmetlerini ifa ediyorlardı.⁷²¹ Narh defterleri ve sicillerde yapılan tüm işlerin kayıtları tutuluyordu.

a.Vakıf ve Loncalar: Kamu Hizmeti Olarak Su

Beledi, idari ve hukuki yetkileriyle kadılık organı, kentsel hizmetler içinde en etkili şekilde yapılan su işleri dâhil tüm kamu hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi gibi idari bir işleve sahipken bu hizmetlerin yüklenicileri ise vakıflar ve loncalar idi.⁷²² Kentlere kaynaklardan su getirilmesi, su tedariki için su sistemlerinin inşa edilmesi, bunların düzenli temizlik, bakım ve onarımından vakıflar; kent içindeki suyun dağıtımından ise ilgili loncalar sorumluydu. Yerel halkın desteği ve hayır amaçlı kurulan vakıfların verdikleri hizmetlerin hepsi bedavayken, loncalar suyun asli kaynakları olan kamusal çeşmelerin bakım ve onarımını hariç, su dağıtımında işin türüne göre belli ücretler alıyorlardı.⁷²³ Depolardan su taşıyanlar loncası, tuzlu su taşıyıcıları loncası, perakende su satıcıları loncası bunlardan bazılarıdır.⁷²⁴ Kamusal çeşmelerden evlere su getirilmesi işini sakalar üstlenmişti. Loncasının denetimindeki bir

⁷²⁰ Ömer Toraman, “Osmanlı Taşra İdaresi: Klasik Dönem”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl 74, Sayı 437, Aralık, s. 191-200., 2002, s.191.

⁷²¹ Behiç Çelik, “Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi”, *Yeni Türkiye*, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.588-597, s.590.; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.74.

⁷²² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri:1840- 1880*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.125.

⁷²³ Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, *Osmanlı'da Su Hizmetleri Yönetimi*, s.17.

“<http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/12/OSMANLI%E2%80%99DA-SU-H%C4%B0ZMETLER%C4%B0-Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0.pdf>” Erişim: 26.08.2017, 17.24.

⁷²⁴ Raymond 1995, s.107'den aktaran Can Giray Özgül, *Türkiye'de Kentsel Hizmetler Alanında İmtiyazlı Şirketler ve Beledileştirme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.27.

esnaf örgütü olarak sakalık saraya bağlı, şehirde kendilerine ayrılmış özel koğuşlarında ikamet eden yeniçeri, acemi oğlan sakaları ve bu işi gönüllü ve inanç farklılıklarını gözetmeksizin yapan sebilci derviş sakalar olmak üzere üçe ayrılıyordu.⁷²⁵ Sakalar en görünürleri olmak üzere suyla ilgili daha başka meslekler ve loncaları da vardı.

Maddi gücü elverenlerin vakıf kurmaları teşvik edilir, şahıs özel mülkünü belirli şart ve hayır için Allah rızasına sonsuz bir sadaka ve ibadet olarak herkesin kullanımına terkeder ya da aynı ve maddi bağışları vakfedilirdi. Toplumun her türlü ortak yararı için ve dolayısıyla çok çeşitli amaçlarla kurulmuş birçok vakıf Osmanlı için dayanışma ve toplumsal birlik harcıydı. İlber Ortalı'nın ifadesiyle,

“Bizim medeniyetimizde vakıf müessesesi çok önemlidir. Hakikaten otonom ‘özerk’ bir müessesedir. Özerktir çünkü kontrolü devlet adına yapılmaz hukuk adına yapılır. Bu denetimi beylerbeyi yapmıyor, sancakbeyi yapmıyor, kadı yapıyor. Bu çok önemlidir. Vakfı kuran bir kişi ise İslam toplumunda ideal insan olarak kabul edilir” demektedir. Ortaylı vakıfları açıklarken şöyle devam etmektedir;” Vakıf bir gayenin tahakkuku için Allah rızasını kazanmak için yapılan bağıştır. Bu açıdan da özerktir. Çünkü vakfın kuruluş hükümleri, vakfın talepleri hiçbir şekilde değiştirilemez”.⁷²⁶

⁷²⁵ Herbir mahalleye hangi sakaların gideceğinin belirlenmesi ve ilgili çeşmeler için gerekli izinlerin alınması loncalarca gerçekleştiriliyordu. Bu çeşmelerden satmak üzere su çekimi için murislere de aktarılabilen bir hak olarak satın alınan imtiyazlara ‘saka gediği’ denirdi. Şehir sakaları kendi içinde atlı ve arkalıklı olmak üzere ikiye ayrılırdı. Atlılar heybelerinin yanında su koydukları saka meşki denilen deri tulumları, yayalar da 45-50 litrelik kırba denilen kendinden musluklu su tulumlarını, necef tas veya kaplarını taşıır; her evin giriş kapısında bulunan saka deliğinden evlerin içine girmeden suları evin taştan su teknelerine doldururlardı. Tekneler de bağlı borulardan hayat veya ev içindeki su küplerine giderdi. Bazı evlerde abdesthane veya duvara gömülü çeşmeler bulunurdu. Bunların çömlek biçimindeki haznelerine su verilir, borularla su musluğa giderdi. Matbah-ı Amire denilen saray mutfagının da ayrı bir sakası vardı. Saray mutfagına gerekli olan suyu taşıyan sakalara “sakayan-ı matbah-ı amire” denirdi. İstanbul’da 1950’lere kadar sakalar hizmet vermeye devam ettiler. Hem çeşmelerin önemi azaldı hem de sakalar şehir şebekesinin kurulup yaygınlaşmasıyla birlikte ortadan kalktılar. Zekeriya Kurşun, Sertaç Kayserioğlu, Savaş Songur, Savaş, Nuh Dursun Ozan, Mehmet Mazak, **Baki Kente Ab-ı Beka Hamidiye**, İstanbul-İBB, 2006, s.36-46.

⁷²⁶ İlber Ortaylı, "Bizim Medeniyetimizde Vakıf Müessesesi Çok Önemlidir", Röportaj Mahmut Bıyıklı, Geçmişten Geleceğe Vakıf Medeniyeti, Vakıf Medeniyetleri Özel Sayısı, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 2006, s.26-29, s.26.

Vakıfların mali kaynağı, menkul ve gayrimenkul varlıklarını arzu ettiği kadarıyla bir senet karşılığında belli amaçlar doğrultusunda harcanmak üzere bağışlayan insanların vicdanıydı. Bunlar ferdi girişimler de olsa hastane, imarethane, medrese, mezarlık, kütüphane, taphane, aşhane, yol, köprü, han, kervansaray yapımı ve en önemlisi su tedarikinde gerekli yapı ve hizmetler için Osmanlı'da ilk akla gelen özerk ve kamusal faydaya yönelik örgütlenmelerdi. Zira bunların karşılığında halktan vergi alınmıyor, hizmetlerin görülmesi için bir bürokrasi kesimi yaratılmıyor, hem yatırım hem de personel maliyetleri açısından devlete de yük olunmuyordu.⁷²⁷

Lakin su konusunda vakfı olmayan tek kamusal ihtiyaç kanalizasyon ve genel temizlik hizmetleriydi.⁷²⁸ Bunların görülmesi için teşkilatlanmış ayrı bir kamu otoritesi de bulunmuyordu. Herkes kendi evinin önünü, mahallesini temizlemekten sorumluydu. Bu işleri genelde halkın kendisi üstleniyordu. Başkasına yaptıracak kadar parası olan veya böylesini tercih edenler ise çarşı ve sokak gibi ortak alanların temizliğinde olduğu gibi işleri angarya yöntemiyle arayıcılara gördürüyorlardı. Kadiyla beraber çalışan ve ona karşı sorumlu olan yeniçeri ocağından mezbele (çöp) ve tahrir subaşılar, mahalle imamları ve bekçileri pasbanlar gibi sokak temizliğini gözeten⁷²⁹ kamusal görevliler olsa da bu işlerin genellikle tebanın kendi çabalarıyla yürütülmesi beklenirdi.⁷³⁰ Finansmanının maliyeden karşılanmayacağına, ortak alanlar için esnaf ve konut sahiplerinden tanzifat resmi denilen temizlik vergisi karşılığında bu işin görüleceğini ifade eden kaymakam talimatları bulunmaktadır.⁷³¹ Subaşılar yani kamu otoriteleri bu

⁷²⁷ Osman Nuri Ergin, **Beledi Bilgiler**, Hamit Bey Matbaası, İstanbul, 1932, s.172.

⁷²⁸ Osman Nuri Ergin, **a.g.e.**, a.g.y.

⁷²⁹ Rıfat Günelan, “Osmanlı Esnaf ve Toplumunda Temizlik Anlayışı: Belgeler Üzerine Bir Değerlendirme” içinde Ed. Emine Gürsoy Naskali, Salih Mehmet Arçın, **Temizlik Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 75-90, s. 79; Turgut Tan, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları”, **AÜSBFD**, Cilt 22, Sayı 2, s. 287.

⁷³⁰ İlber Ortaylı, “Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri”, içinde **İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I**, İlke Yayınları, ss. İstanbul, 1996, ss.395-405, s.396.

⁷³¹ Bu çalışmada Osmanlı'nın Türkiye coğrafyasındaki eyaletleri üzerine odaklanılmıştır. Osmanlı yönetimindeki Arap şehirlerindeki su ve temizlik hizmetlerini de içeren kentsel hizmetler için bkz.

işi, belirlenmiş yıllık ücret karşılığında arayıcılar denilen esnaflara ihale ederlerdi. Arayıcı ismini de çöpleri toplayıp deniz kenarında özel inşa edilmiş çöp dökme iskelelerinde çöplerden kurtulmadan önce çöpe karışmış işe yarar birşeyler kalmasını diye çöpleri arayıp ayıklamalarından dolayı alıyorlardı.⁷³² Lonca teşkilatı içinde olduklarından her esnaf kolunun ayrı yönetim kurulu, okuryazarları arasından seçilen ve onay için kadı tarafından hükümete adı arz edilen bir başı bulunurdu. Fütüvvet ve ahilik gibi felsefi ve ahlaki altyapıya sahip loncalar her türden zanaat dalında özelleşmiş, zanaatin işleyiş kurallarını koyan ve mensuplarının mesleki etkinliklerini düzenleyen,⁷³³ bugünkü meslek odaları benzeri sivil toplum kuruluşlarıydı.⁷³⁴ Şehir merkezlerinde çeşitli mal ve hizmetlerin üretilmesinden sorumlu, usta-kalfa-çırak hiyerarşik yapılanmasında örgütlenmiş, sendikalara⁷³⁵ benzer dayanışma ve pazarlık güçleri olan yerel esnaf birlikleriydi. Üretim, mübadele ve pazarın temel kavramlarının en temel

Andre Raymond, "Osmanlı Devri Arap Kentlerinde Kamu Hizmetleri" içinde **İslam Geleneğinden Günümüze**, 1996. Kahire’li Şeyh Hasan eş-Hicazi’nin Arap sokak larındaki ihmal edilmişliğe ve hijyen sorununa gönderme yapan tespitlerine değinen Raymond, son tahlilde bu kentlerin durumunun aynı dönemdeki Batı kentlerinin durumlarından kötü olmadığına işaret eder. Kahire ve Cezayir gibi kentlerde dikkat çeken yön gerçek bir kamu hizmeti bulunmasa da merkezi ya da yerel yönetimlerin (paşalar ve yönetici zümre) sanıldığından daha güçlü müdahaleleri, doğrudan tüketicilerin ödeme yaptıkları uzmanlaşmış meslek loncalarının etkinliği ve vakıfların (habus) katkılarının birleşerek büyük kent yaşamının işleyişini sağlamış olmalarıdır. Ali İhsan Öztürk, "Modern Belediyenin Kuruluşundan Sonra İstanbul'da Yolları Sulama", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Vol.61, Issue 2, 2011, s.326.

⁷³² Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1995, s. 78.

⁷³³ Piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatlarını merkezi idareyle istişare içinde belirlemek, kalite ve kontrollerini yapmak, üretim kurallarını belirlemek, hammaddelerin tedariki ve dağıtımını sağlamak, üretim ve satış kurallarına, felsefelerinden gelen esnaf ahlakına uymayanları çeşitli şekillerde cezalandırmak, esnaflık ruhsatlarını vermek, siyasi otoriteden mübadele için gerekli satış imtiyazlarını almak. Erol Özbilgen, **"Bütün yönleriyle Osmanlı: Âdâb-ı Osmâniyye: devlet, kurumlar, toplum, şehir, aile, birey, bilim, sanat, kültür, ticaret, sanayi, teknoloji"**, İz Yayıncılık, 2003, s.353.

⁷³⁴ Loncalar kimi yerde sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılabilir. Sivil toplum kavramının devlet dışı örgüt anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Devlet dışındaki özel alanın piyasa unsurlarını taşıyan loncaların bu tür bir devlet dışı örgüt olarak tanımlanmasındaki ilk kriter teşkilatın oluşumunun gönüllülük temelinde gerçekleşmesi ve dağıtılmasında da devletin bir müdahalesi olmamasıdır." (Özbilgen, **a.g.e.**, s.353) Bir diğeri de mesleki kuralları belirlerken ve uygularken toplumun ve yerel halkın menfaatlerini çok fazla dikkate almalarıdır. (Ersoy, **a.g.e.**, s.135).

⁷³⁵ Lonca üyeleri (usta-kalfa ve çırak) gelirlerinin bir bölümünü oluşturdukları bir Fon'da toplarlardı. Bu Fon (Avarız Sandığı), çarşının bakımı, onarımı, temizliği işlerinde kullanılıyordu. Böylece her loncanın kendi işyerlerinin tertip ve düzeninden sorumluluğu vardı. Her loncanın yerel nitelikteki bu tür hizmetlerini lonca adına takip eden loncanın görevlendirdiği Kethüda bulunurdu. Tüm bunların üzerinde ise kentin ileri gelenlerini (ayan) de temsil eden bir Şehir Kethüdası bulunurdu ve bu Şehir Kethüda'ları devletçe atanırdı. Behiç Çelik, "Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", **Yeni Türkiye**, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.589.

belirleyicisi olan bu meslek kuruluşlarının⁷³⁶ diğer önemli toplumsal işlevleri kent ahalisi ile siyasi iktidar arasında iletişimi sağlaması ve idarenin taşradaki eli olması veya Raymond'un ifade ettiği gibi "yarı resmi yönetim hücreleri" gibi genel faydaya yönelik hizmetlerin yürütülmesini üstlenmesidir.⁷³⁷

Bu işlerin genel kurallara uygunluğunun üst denetimi ve cezai işlemleri de saltanatın ve kadının idari bilgisinde subaşılar tarafından tespit ve takip edilirdi.⁷³⁸ Öte yandan çok büyük caddeler ve meydanların temizliği ocağa mensup acemi oğlanlarca yapılırdı. Ocak 1826'da kaldırıldığında bu işlerin sorumluluğu İhtisap Nezaretine geçti.⁷³⁹ Kanalizasyonlar için halk bahçelerinde ve sokaklarında fosseptik çukurları açıyor, cami, devlet binaları ve askeri yerlerde ise kanalizasyon için denize kadar giden lağım kanalları döşeniyor ve yakınlarındaki yerleşim yerlerinde de halk bunlardan faydalanıyordu.⁷⁴⁰ Osmanlı'nın klasik dönemindeki kamu hizmetleri modern anlamda bir yerel yönetim kurumsallaşması olmaksızın kadılık kurumu, lonca esnaf kuruluşları ve vakıflarca yerine getirilmiştir.⁷⁴¹

Osmanlı idari sistemi gözönüne alındığında pek de katılımcı bir kent yönetimi yapısının olmadığı görülür. II. Mahmut zamanında topluluğu da içeren mahalleler

⁷³⁶ Behiç Çelik, a.g.e., a.y.

⁷³⁷Örneğin ciddi siyasi ve toplumsal kriz ve sorun zamanlarında halkın denetim altında tutulması hususunda lonca şeyhlerinden özellikle görüş alınıyordu. Raymond'dan aktaran Vural, 2004, s.183.

⁷³⁸ Rıfat Günelan, "Osmanlı Esnaf ve Toplumunda Temizlik Anlayışı: Belgeler Üzerine Bir Değerlendirme" içinde Edt. Emine Gürsoy Naskali-Salih Mehmet Arçın, **Temizlik Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 75-90, s. 81.

⁷³⁹ İlber Ortaylı, "Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri", içinde **İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I**, İlke Yayınları, s. İstanbul, 1996, s.395-405, s.396. Kentlerde geleneksel olarak iki uzmanlaşmış memur bulunurdu: Muhtesip ve vali. Bu iki kurum Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmüştür. Raymond yalnızca merkezi idarenin temsilcilerinin politik kararları üzerinde değil gündelik yaşam içindeki toplumsal rollerine de değinir. Örneğin muhtesiplerin ve kadınların sorumluluğundaki çarşı, pazar denetimleri konusunda kullandığı çarşı folkloruna dair örnekler sosyal tarihçilik açısından ilgi çekicidir.Osmanlı dönemi Arap kentlerinde ne özerklik ne de bu özerkliği sağlayacak kurumlar vardır. Bununla birlikte kent içi 'gruplaşmalar' (tevaif), kent yaşamında etkin bir rol oynamaktadır.

⁷⁴¹ Cengiz Sunay, "Türkiye'de Yerel Siyasetin Tarihi Gelişimi", **Yerel Siyaset**, Okutan Yayıncılık, Ocak 2008, s.32-67, s. 42

yerine daha idari birimler olan muhtarlıklar kurulmuş ve en küçük yönetim birimi olarak mahallelerin yerini almıştır. Devlet otoriteleri karşısında halkın temsilciliğini yapan ve idare ile şahıs arasındaki iletişimden sorumlu devlet memurluğu olan kethudalığın da 1790'da kaldırılmasıyla kadılarla halk arasındaki bağ hepten koptu.⁷⁴² 1826 yılında idari bir düzenleme yapılarak kadılığın yetki alanındaki zabıta ve vergi işlerini yüklenecek İhtisap Nazırlığının kurulması ile kadılığın görev alanları daha da daraldı ve bu işlevleriyle ilgili olarak mali ve kolluk güç ayrıcalıklarını yitirdi. Şimdiki İstanbul Büyükşehir Belediyesi konumundaki Şehremaneti'nin yani ilk belediye teşkilatının kurulmasına değin kademeli olarak eski kurumlar yetkilerini ve yerlerini yenilerine bırakıyordu. Bu süreçte vakıflardan sorumlu Vakıf Nazırlığı'nın kurulması ile kadılık kurumunun vakıflar ve dolayısıyla su ve kanalizasyon hizmetleri üzerindeki yetkisi kalmadı.⁷⁴³ Eyalet sistemine geçişle yetkilerin illerde valilere kazalarda da kaymakamlara verilmesiyle kadıların temel idari yetkileri de ellerinden alındı. Aynı zamanda vilayetlerde yaygınlaşmaya başlayan mahkemelerin şeriatın belli konuları dışındaki yargı alanlarını devralmasıyla kadılar hukuken de yetkileri yitirdiler.⁷⁴⁴ Şeyhülislam makamının altına yerleştirildiğinde kadılık kurumu eski idari hizmetlerine dair tüm kamusal gücünü de yitirmiş oldu.⁷⁴⁵ Elllerinde kalan şeriat hukuku yetkileri ise Cumhuriyet'in kurulması sonrasında adliyelere devredilerek hukuki olarak da kadılık tamamen sona erdirildi.⁷⁴⁶ Öte yandan Roma'daki gibi ortaklık kullanımına sunulmuş kimsenin malı olmayan vakıf sularının devlet kontrolüne girmesi ve böylece kamusal hizmet sıfatı kazanması gibi Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla ortak suların kamu eline

⁷⁴² İlber Ortaylı, *Belediyecilik Araştırma Projesi*, içinde E.Türkcan (Edt.), **Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi**, s.1-26, Ankara, 1978, s.14.

⁷⁴³ Behiç Çelik, “Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi”, **Yeni Türkiye**, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.591.

⁷⁴⁴ Osman Nuri Ergin, **Beledi Bilgiler**, Hamit Bey Matbaası, İstanbul, 1932, s.167.

⁷⁴⁵ İlber Ortaylı, “Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, Aralık, 1973, s.14-24, s.17.

⁷⁴⁶ Osman Nuri Ergin, **Türkiyede Şhirciliğın Tarihi İnkışafı**, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 1936, s.83.

geçiş gerçekleşti. Yerel yönetimlerde örgütlenme şekli de kadılık, İhtisap Nezareti ve sonra da Şehremanetine evrildi.⁷⁴⁷ Kendine ait bir bütçe, meclisleri, görevlileri ve organlarıyla modern anlamda bir mahalli idare ve belediyecilik anlayışının ortaya çıkması için Tanzimat'a kadar beklemek gerekecekti.⁷⁴⁸

Su hizmetleri konusunda ise kimi eski kurumlar bir süre daha belediyelerle birlikte var olmaya devam etti. Şehremaneti'nin kurulduğu 1854'den 1876'ya kadar Evkaf Nezareti suyla ilgili tesis inşası ve bakımı yetkilerini devretmeden kullanmaya devam etti. 1826-1854 arasında tevzi ve işletme yetkisi zaten Su Nezaretinde idi. Su Nezaret'i Şehremanetinin kurulmasıyla birlikte bu ilk belediyenin bir dairesi olarak bünyesine katıldı. 1908'de ise yetkileri yeniden Evkaf Nezareti'ne devredildi. Bir süre sonra da Miyah-ı Vakfiyye Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.⁷⁴⁹ Vakıf sular Vakıf Sular Müdürlüğü altındaki Sular İdaresi'ne, İstanbul, Çekmece, Eyüp, Çatalca ve Silivri vakıf su yolları da Su Nazırı idaresinde Vakıflar hazinesine devredildi.

b.Su Hizmetinde Batı Etkisi ve Yeni Yerel Yönetimler: Belediyeler ve Su Hizmetleri

Eski kadim kanunlardan batı etkisindeki kanunlara geçiş sürecinde ortaya çıkan ilk kurumlar mahalli idareler oldu. Bir başkan, ileri gelen esnaf arasından 12 kişilik şehir meclisi ve komisyondan oluşan Şehremaneti'nden dört yıl sonra yeni bir belediye kurulması için 14 yer belirlendi. Bunlardan ilki Fransa'nın en mutena semti olan 6. Arrondissement'dan örnek alınarak, deneme amaçlı teşkilatlandırılan İstanbul Beyoğlu-

⁷⁴⁷ Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş Yeni Baskı**, Erkam Matbaası, İstanbul, 2007, s.185.

⁷⁴⁸ Behiç Çelik, **a.g.e.**, 1995, s.589; Bilal Eryılmaz, **a.g.e.**, 2007, s.186

⁷⁴⁹ Gülfettin Çelik, “İstanbul Kaynak Suları (Teşkilat ve İşleyişi ile)”, **XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002) Bildiri Kitapçığı**, II/I, Ankara 2005, s. 794-795.

Karaköy 6. Daire oldu.⁷⁵⁰ Başkan ve meclisinin seçimle değil atanarak gelmesi dışında mevzuatının ve örgüt yapısının batıdan etkilenmesi ve gelirleri merkez dışında kendi tahsil ettiği vergilerden müteşekkil ilk mahalli örgüt olması bu teşkilatlanmayı modern anlamda ilk semt belediyesi kabul etmek için yeterlidir.⁷⁵¹ Ayrı bütçesi ve nizamname layihasıyla özerk bir kuruluşken⁷⁵² devletin atadığı idareci ve meclis üyeleri yanısıra tüm çalışanlarının devlet memuru kabul edilmesi onu merkezi devletin bir uzantısı yapmaktadır. 1859 yılında çıkarılan “Sokaklara Dair Nizamname” ile Osmanlı’da ilk kez sokakların sularla yıkanıp temizlenmesi bir kamu hizmeti hem de bu ilk belediyenin vereceği bir kamu hizmeti olarak düzenlendi.⁷⁵³ Dolayısıyla kentsel hizmetlerin belediyelerce verilmesi Şehremaneti ve 6. Daire’nin kurulmasıyla, taşra dâhil edilerek tüm devlete yaygınlaşması ise 1864 yılında çıkartılan “Vilayet Nizamnamesi” ile gerçekleşti. Bu nizamnameye göre üstte Şehremaneti Meclisi ve Şehreminini bulunduğu

⁷⁵⁰ Turgut Tan, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2, s. 285-326, s.290. Turgut Tan bu dairenin Paris’te en başarılı daire olmasından esinlenildiğini, İstanbul’daki Galata-Beyoğlu Dairesi’ne 1 No’lu Daire denmesi gerekirken garip ve komik bir taklitçilikle 6. Daire olarak adlandırıldığını söyler.

⁷⁵¹ Fuat Yörükoğlu, “Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci”, **Mevzuat Dergisi**-ISSN 1306-0767, Yıl 12, Sayı 135, Mart 2009, s.3.

⁷⁵² 6. Daire çok özel ve önemli bir yapılandırma. Belediye kurulmadan önce Meclis-i Ali Tanzimat adıyla bir intizam komisyonu kurulmuştur. Komisyon, başı Fransız Antoine Aleon, hekimbaşı salih Efendi ile Ermeni, Rum ve Yahudi cemaatinin belediyecilikten anlayan ileri gelenlerinden oluşmuştur. Avrupa belediye örnekleri ve deneyimleri incelenmiş ve bunlardan uyarlanarak bu ilk belediye teşkilatı tasarısı hazırlanmış, Meclis-i Ali onayıyla, Galata-Beyoğlu teşkilatlandırılacak örnek belediye olarak seçilmiştir. Belediyenin ayrı bir mali yapısı ile özel bir vergi geliri olması ve buna uygun mevzuatının hazırlanması komisyonun önerisidir. Belediye hizmetleri, yoğunluklu olarak gayr-i müslim halkın yaşadığı bölgede halkın su borularının ve lağım kanallarının döşenmesi, sokak temizliği, yol, kaldırım, ıskılandırma gibi talepleri üzerine inşa edilmiştir. İlhan Tekeli, Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, 1982, Ankara’dan aktaran Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, **Osmanlı’da Su Hizmetleri Yönetimi**, s.25. Erişim: “<http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/12/OSMANLI%E2%80%99DA-SU-H%C4%B0ZMETLER%C4%B0-Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0.pdf>” 26.08.2017, 17.24.

“İlk kurulan belediyede yabancı şirketler ve şahıslar da çalıştırıldı. Belediyenin resmi dili Fransızca’ydı ve Şehremaneti’ne değil doğrudan Bab-ı Ali’ye bağlandı. Halkın taleplerini gözönüne alan ve özerk unsurlar barındıran bu kuruluş bazı araştırmacılarca dış devletlerin baskısıyla kurulduğu ve yasaların doğrudan alınarak emplace edildiği görüşleriyle eleştirilmiştir.” Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, **a.g.e.**, a.g.y.

⁷⁵³ Yolların süpürülmesi dışında yıkanmasının belediyenin görevlerinden sayılması 1858’de kurulurken 6. Daire’nin meclis genel görevlerinin arasında sayılmıştır. Bir yıl sonra da sözkonusu yeni nizamname çıkarılmıştır. Ali İhsan Öztürk, “Modern Belediyenin Kuruluşundan Sonra İstanbul’da Yolları Sulama ve Yıkama Hizmetleri: 1858-1914”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Vol.61, Issue 2, 2011, s.323-356, s.329-331.

üst düzey ve altta da çeşitli semtlerin yerel idaresinden sorumlu 14 belediye dairesinden oluşan ve fedaratif yapı özelliği gösteren bir örgütlenme hayata geçirildi.⁷⁵⁴

b.1. İlk Belediyecilik Deneyimleri ve Su İmtiyazları

1877 tarihli “Dersaadet Belediye” ve “Vilayet Belediye Kanunları”⁷⁵⁵ ile kente dair kamusal hizmetlerin tek elden ve bir bütün olarak, gerekli mali düzenlemeler çerçevesinde özel yetkili kurumlarca yani belediyelerce verilmesinin hukuki altyapısı da tamamlanmıştır.⁷⁵⁶ Ancak Ortaylı'nın tespit ettiği üzere hukuken yetkilendirilmiş olmalarına rağmen merkezin ağırlıklı vesayet etkisi, personel ve finansman eksiklikleri kentsel hizmetlerin hakkıyla yerine getirilmesinin önünde büyük engel teşkil ediyordu ve merkezi hükümetin mali desteği elzemdi.⁷⁵⁷ Bu tür bir bağın kendisi de belediyelerin batıdaki mudaileri gibi demokratik niteliklere sahip olmadığını gösteriyordu.⁷⁵⁸ Bu nedenle kurulduktan sonra bile sadece belediyeler değil vakıflar da bu hizmetleri vermeye devam etmiş ya da su işlerinde olduğu gibi bir süre daha eski kurumlar yetkilerini belediyeye devretmeden sürdürmüştür. Bununla da kalmamış birçok belediye ve metropollerde su hizmetleri ihale ve imtiyazlarla yerli ve yabancı sermayeden oluşan anonim şirketlere gördürülmüştür. Ortaylı, bunu hem belediyelerin kurumsallaşamamasına bağlar hem de bu tarz bir hizmet sunumu çeşitliliğinden

⁷⁵⁴ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2012, s.159.

⁷⁵⁵ Vilayetler Belediye Kanununa göre meclis üyeleri tek dereceli seçim ve gizli oy tasnifiyle seçilecek, üye sayısı nüfusa oranla 6-12 arasında değişecek ve belediye başkanı bu meclis üyelerinin arasından hükümet tarafından atanacaktır. Belediyeler bu yasayla tüzel bir kişilik ve yeni yetkiler kazandı. Bunlardan en önemlisi istimlak yetkisiydi. (Ortaylı, **a.g.e.**, 2000, s.190).

⁷⁵⁶ İlk 1867'de Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile belediyelerin tüm İstanbul'a yayılması amaçlansa da bunda başarılı olunamamış ve I. Meşrutiyet'ten sonra Dersaadet Belediye Kanunu kabul edilmiştir. 1868'de belediyelerin taşrada yaygınlaşması için bir talimatname çıkarılmıştır. 1870 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nde bu plan yinelenmiş, 1876'da Vilayet Belediye Kanunu ve 1930'daki Belediye Kanunu ile nihai olarak kabul edilmiştir. Turgut Tan, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2, s. 285-326, s.290-291.

⁷⁵⁷ İlber Ortaylı, "Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi" içinde. E.Türkcan (Edt.), **Belediyecilik Araştırma Projesi**, Ankara, 1978, s.1-26, s.22.

⁷⁵⁸ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.198.

yönetmel anlamda batıdaki örneklerin aksi bir siyasal davranış şekli geliştirildiğini çıkarsar. Avrupa'da ilkin liberal düzene göre serbest girişimcilerce verilen bu hizmetler monopol olmaya başlamış ve devletin bunları kontrol etmek ve eksikliklerini kapatmak için düzenlemesi ihtiyacı doğmuş ve sonra da bu hizmetleri yerel idareler üstlerine alıp kamulaştırmışken Osmanlı'da tam tersi gerçekleşmiştir. Önce belediyeler ve kamusal organlar bu işi görürken daha sonra bu hizmetler liberal ekonominin eline terkedilmiş ve imtiyazlı şirketler monopol olmaya başlamışlardır.⁷⁵⁹

Osmanlı metropollerinde iktisadi ve sınai hizmetler olarak adlandırılan ve beledi görevler arasında sayılan hizmetlerden su altyapısı hizmetlerinin ihale edildiği, içme suyu dağıtım imtiyazlarının verildiği, bu tür asli imtiyazlar altında aynı şirketlere sokakların yıkanması, temizlenmesi gibi destek ve ikincil kamu hizmetlerinin de sözleşme usulüyle gördürüldüğü ve hatta emanet usulüyle işlerin yaptırılmasının yasaklandığı aktarılmaktadır.⁷⁶⁰ Tan, devletin tarım ve bayındırlık gibi işlerle ilgilenmediğini, bu konularda kadılık ve vakıfların iyi işler yapsa da kamusal hizmetlerin eksik kaldığını, öte yandan da kamusal hizmetlerin imtiyazla gördürülmesinde kamuya fayda sağlayacak bir hizmet sunma amacından daha fazla - askeri gereksinimlere cevap vermesi haricinde- diplomatik ve mali baskıların etken olduğunu aktarır.⁷⁶¹

Su imtiyazı, Osmanlı'da 1807 İstanbul gaz, 1859 İzmir havagazı, 1869 İstanbul Fenerler ve 1868 İstanbul Tramvayları imtiyazlarından sonra gelen ilk grup imtiyazlardandır. İmtiyazları verirken devlet öncelikle yerli bir anonim şirket

⁷⁵⁹ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.219.

⁷⁶⁰ Ali İhsan Öztürk, "Modern Belediyenin Kuruluşundan Sonra İstanbul'da Yolları Sulama ve Yıkama Hizmetleri:1858-1914", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, DergiPark-ISSN1304-0235, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Vol.61, Issue 2, 2011, ss.323-356, s.333.

⁷⁶¹ Turgut Tan, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2, s. 285-326, s.287, s.292.

kurulmasını önkoşmuş, böylece hizmetlere talip olacak yabancı şirketleri de kapitülasyonların korumasından yaralanmalarına mahal vermeden denetleyebilmeyi öngörmüştür. Sularla ilgili ilk imtiyaz Avrupa gezisi sırasında Fransa'daki doğal filtrasyonla şehre su getirilmesinden etkilenen Sultan Abdülaziz tarafından, İstanbul'un Avrupa yakasına Terkos Gölü ve ona kavuşan Kızıldere'den içme suyu temin etmek üzere, 1874 yılında, 40 yıllığına, adı hala İstanbul'daki çeşme suları için kullanılagelen Terkos Su Şirketi'ne verilmiştir. Mühendis Ternau ve Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey'in kurduğu şirketle imtiyazı Kamil Bey'in ölümünden sonra Ternau'ya geçmiştir.⁷⁶² Daha sonra şirket ağırlıklı Fransız yabancı ve yerli özel şirketlerin sermaye iştirakiyle resmi merkezi İstanbul, fiili idaresi Paris olan Dersaadet Anonim Su Şirketi'ne dönüşmüş, su imtiyazı da 75 yıla uzatılmıştır.⁷⁶³ Belediye, özellikle İstanbul'un içme suyu konusunda bile sıkıntı yaşarken en büyük sorunlarından olan yangınların söndürülmesinde kullanılacak deniz suyu ihtiyacının karşılanması için de şirkete başvurmuştur.⁷⁶⁴ 1877-78 Osmanlı Rus Harbi ve yabancı sermayenin geldiği ülkelerin çıkarlarını gözetmesi nedeniyle sözleşmede yer aldığı halde belediyeye verilecek kar payları ödenmemiş, yangınlarda gerekli su tedariki yapılmamış, askeriye, okul ve hastanelere verilmesi gereken bedava su arzı fazla talep ve su sıkıntısı yüzünden gerçekleştirilmemiş, öte

⁷⁶² Terkos Su Anonim Şirketi sermayedarları “İstanbul Bankası”, “Société Générale de l’Empire Ottoman”, “La Banque de Paris et Pays-Bas”, “Ephrussi et Cie”, “La Compagnie Générale des Eaux pour l’Etranger”, “La Société Général pour Favoriser le Développement du Commerce et de l’Industrie en France”, “I. de Commando et Cie.”, “Oppenheim -Alberti et Cie”, “A.- J. Stern et Cie.”, “Laurent-Dercours”, “C. Roth-A. Pestel” gibi özel yerli ve yabancı girişimlerdi. Turgut Tan, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları”, *AÜSBFD*, Cilt 22, Sayı 2, s. 285-326, s.320.

Hüsnüye Akıllı, “Su Hizmetlerinde Dejavu: Osmanlı Su Şirketlerinden AntSu'ya”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 21, Sayı 4, Ekim 2012, s.15-26, s.17.

⁷⁶³ Hüsnüye Akıllı, *a.g.e.*, a.y.

⁷⁶⁴ Asli olan içme suyu imtiyazı altında sözleşmeye alınan ve bedava verilmesi taahhüt edilen bu ikincil hizmet konusunda şirket taahhütlerini yerine getirmediği için zaten ahşap olan binlerce evlerin yangınlarda kül olduğu kayıtlardadır. Ali İhsan Öztürk, “Modern Belediyenin Kuruluşundan Sonra İstanbul'da Yolları Sulama ve Yıkama Hizmetleri: 1858-1914”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, DergiPark-ISSN1304-0235, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Vol.61, Issue 2, 2011, s.323-356, s.329-331, s.348.

yandan yeni su müşterilerinin arayışına girilmiştir.⁷⁶⁵ 1932 yılında yeni cumhuriyetin devletçilik politikaları kapsamında şirket imtiyazı satın alınarak İstanbul Sular İdare'sine bırakılmıştır.

İkinci imtiyaz 1888 yılında Karabet Sıvacıyan'a ait “Üsküdar-Kadıköy Suları Şirketi”ne önce 65 yıllığına verildi.⁷⁶⁶ Şirketin çoğu hissesi Alman girişimcilere aitti. Şirketle yapılan sözleşmede, kadim haklara saygıdan, daha önceden beri çiftçilerce kullanılan sular ile hayrat vakıf suları imtiyaz dışında bırakılmıştır.⁷⁶⁷ Şirket izinsiz işçi çalıştırdığı, suyollarına ve altyapı çalışmalarında konutlara zarar verdiği, defaeten incelenip uyarıldığı halde kirli su arz ettiği ve en önemlisi aşırı zamlarla sürekli su fiyatlarını arttırdığı için sıklıkla eleştirildi. İstanbul'un işgali sırasında Alman mülkü sayılarak şirkete el konuldu ve yönetimi Fransızlara ait Dersaadet Anonim Su Şirketi'ne verildi. 1914'te imtiyazı 99 yıla çıkarıldı. Şirket 1919 savaş koşullarında zaten dünyanın en pahalı suyunu vermekteyken ücretlerin yetersiz olduğunu savunup %75.5 daha ücret artışı yaptı ve bunu da kabul ettirdi. 1923 ve 1927 yıllarında şirketle çalışılmaya devam edildi. 1932'de yapılan anlaşmayla hizmetlerinin 1962'ye dek sürmesinde karar kılınsa da 1936'da yapılan tahkikatlarda şirketin belediyeye vermesi gereken kar paylarında, yurtdışından getirdiği su saatlerinde yolsuzluk yaptığı, sözleşmede taahhüt ettiği su kalitesine ulaşamadığı, halkın bol ve temiz suya erişememe şikâyetlerine konu olduğu ve kamuyu yararına helal getirdiği için Celal Bayar imzasıyla satın alınmasına karar verildi.⁷⁶⁸ Yapılan uzun pazarlık ve müzakerelerle hükümet şirketi çıkarılan kanun

⁷⁶⁵ Hüsnüye Akıllı, “Su Hizmetlerinde Dejavu: Osmanlı Su Şirketlerinden AntSu'ya”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 21, Sayı 4, Ekim 2012, s.15-26, s.18.

⁷⁶⁶ H.İ. Gül, “‘İstanbul Su Şirketi’ Sözleşmesinin Bazı Maddelerinin Tahlili, Şirketin Su Verme Serüveni ve Karşılaştığı Zorluklar”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 8, Sayı 17, 2012, s.115- 128.

⁷⁶⁷ Can Giray Özgül, **Türkiye’de Kentsel Hizmetler Alanında İmtiyazlı Şirketler ve Beledileştirme (1850-1950)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.70.

⁷⁶⁸ TBMM, İstanbul Türk Anonim Su Şirketi İmtiyazıyla Tesisatın Satın Alınmasına Dair Kanun, Kanun No.2198, 20 Mayıs 1933.

doğrultusunda satın alarak Sular İdaresi'ne devretti.⁷⁶⁹ TBMM'de kanun çıkarılırken İçişleri Komisyonu, tasarı için kamu hizmetlerinin sadece kar amacı güden özel şirketlerce görülmesine son verilmesinin ve bu hizmetlerin aslen devlet eli ve kuruluşlarıyla verilmesinin kamu yararı olduğu ve memnuniyetle karşılandığı değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁷⁰

Diğer su imtiyazları İzmir, Selanik ve Beyrut Suları'ydı. Bunların hepsinde de yeni pazar arayışı içindeki Belçika sermayesi etkindi. İzmir valisi Kemal Paşa adına 1893 yılında verilmiş imtiyaz daha sonra Belçika sermayesi “Compagnie Ottoman des Eaux de Smyrne”e (İzmir Suları Osmanlı Şirketi) devredildi. Şirket, ilk imtiyaz sözleşmesinde 47, el değiştirdikten iki sene sonra da 87 yıla uzatılan süreyle imtiyazlandırıldı.⁷⁷¹ Ankara Su Türk Anonim Şirketi ise yerli sermayeye verilen ilk imtiyaz oldu. 1929'da kuruldu ve bir yıl sonra devletleştirildi.

b.2. Batı Hukukuna Geçiş ve Mecelle'de Su

Belediyelerin kurulmaya, kamu hizmetlerinin imtiyaz sözleşmeleriyle özel şirketlere gördürülmeye başlandığı yıllarda Osmanlı'da hukuk alanında da özel bir kodifikasyon süreci başlamıştı. Bu sürecin sonunda batı usüllerine göre kodifiye edilen ilk kanun olan Mecelle ortaya çıktı. İslam hukuku, örf ve adet ile batı unsurları biraraya getirilerek 1869'da yazılmaya başlanıp 1877'de tamamlanan 16 kitap 1851 maddelik Mecelle, 1927'ye dek yürürlükte kaldı.⁷⁷² Teokratik özellikler taşıyan bu özel hukuk kapsamında miras, aile ve kişi hukuku dışarıda bırakılmış, borçlar ve eşya hukuku konuları düzenlenmiştir.

⁷⁶⁹ Hüsnüye Akıllı, “Su Hizmetlerinde Dejavu: Osmanlı Su Şirketlerinden AntSu'ya”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 21, Sayı 4, Ekim 2012, s.15-26, s.18-19.

⁷⁷⁰ Deniz Sayın, “Bir Su Öyküsü”, **Birlik Dergisi**, Sayı 7, İç Anadolu Belediyeler Birliği Yayınları, Ankara, 2007, s.28-31, s.30.

⁷⁷¹ “izsu.gov.tr”, 2010.

⁷⁷² Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal:1922-1938**, Cilt III, Remzi Kitabevi, 16. Basım, Ankara, 2010, s.240.

Mecelle'de su hususu 1234-1269; 1281-1291 ile 1321-1328 ilgili maddeleriyle hükme bağlandı. 1234'te "Su ve ot ve ateş mübahtır. Nas bu üç şeyde şürekâdır"; 1235 "Yeraltında cereyan eden sular kimsenin mülkü değildir"; 1237 "Denizler ve göller mübahtır"; 1238 "Memlük olmayan enhar-ı amme ki mekasime yani bir cematın mülkü olan mecralara dâhil olmayan nehirlerdir. Bunlar dahi mübahtır"; 1254 "Mübah ile ise başkasına zarar vermemek şartıyla herkes yararlanabilir."; 1264 "Herkes hava ve ziya ile intifa eylediği gibi denizler ve büyük göllerle dahi intifa edebilir"; 1266 "Muhrez olmayan suda cümle insan ve hayvanların hakkı-ı şefesi vardır"⁷⁷³ Maddeleriyle genel ve toplumsal fayda öne çıkarılmıştır. Mülkiyet ve tasarruf hakları bakımından Mecelle'de de üç ayrı grup su hakkı tanımlanmıştır. İlk kategoride nebat ve hayvanlarının ihtiyaçları dâhil herkesin eşit bir şekilde paylaşabildiği, kimseye ait olmayan baraj, büyük akarsular, göller ve yeraltı suları gibi Roma Hukuku'ndan gelen umuma ait sular bulunmaktadır. İslam fıkıhından gelen uyarlamaya göre ise bu sularda herkesin hakkı şirbi⁷⁷⁴ ve hakkı şefesi⁷⁷⁵ vardır.

Şahısların kendi mülkiyetlerindeki topraklarında çıkan kaynak ve kuyu suları hâkim akarsu maliki tarafından arzu edildiği gibi kullanılabilir. Lakin bu sularda şahısların ve hayvanlarının, elbetteki suistimallerde tazminle yükümlü olacakları şekilde, hakkı şefesi vardır.⁷⁷⁶

⁷⁷³ Fahrettin Korkmaz, "Su Hukukunun Dünü ve Bugünü", **Doğu Anadolu Bölgesi II. Su Ürünleri Konferansı Bildiri Kitabı**, 14-16 Haziran 1995, Erzurum, s.601.

⁷⁷⁴ Kaynak irtifakı yani su alma, çekme hakkı olarak şahısların kendi özel ihtiyaçları ve mülkiyetlerindeki ekin ve hayvanları için başkalarınınkine zarar vermeden nöbetleşe kullanarak ihtiyaçlarını karşılama hakkı.

⁷⁷⁵ Yoldan gelip geçen kişi ve hayvanların bunlardan süreklilik ve aşırılık arz etmeyecek şekilde (tarla, arazi, bağ, bahçe sulayamazlar) susuzluğunu giderme ve anlık ihtiyacını karşılama hakkı. Ahmet Akgündüz, **İslam ve Osmanlı Çevre Hukuku**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2009, s.32.

Ayrıca bkz. "http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d220461" Erişim: 21.08.2017. 13.54.

⁷⁷⁶ Mecelle 1192 "Herkes mülkünde keyfi mayeşa tasarruf eder."; 1194 "Kim ki bir yere malik olursa mafevkine ve matahtına dahi malik olur. Yani mülkü olan arsada dilediği kadar derin kuyu kazmak gibi tasarrufa malik olur."; 1291 "Bir kimsenin kendi mülkünde hafır eylediği kuyunun harimi yoktur. Komşusu dahi anın yanında ve kendi mülkünde diğer bir kuyu harf edebilir. Ve ol kimse benim kuyunun

Üçüncü kategoriye göre ise Madde 1249'da tanımlanan depo, havuz, fıçı, sarnıç, kapkacak vb. ile tutulan, bir yerden girip bir yerden çıkmayan ve arkası gelmeyen muhrez sularda, mülkiyet sahibinin dışında kimse malikin izni olmaksızın bu sulardan faydalanamaz. Mecelle'de özel mülkiyet kabul edilmiş olsa bile kamu yararı önceliklidir ve bireyler ortak fayda için zarara uğratılabilir. Kadim haklara saygı duyulsa dahi ortak fayda için kadim kıdemi üzere terkedilir.⁷⁷⁷ Kirli sularını akıtma ya da başkasının mecrasından su yolu geçirme yani mecra hakkı hususunda kadim haklar olarak yasal tesis edilmiş yapılar ve su kullanım haklarına saygı gösterilir. Lakin eğer bu işlemlerde toplumsal faydaya zararı dokunan bir eylemde bulunulursa kıdemine bakılmaksızın kişinin çıkarının ihtilafına da olsa zarar yokedilir.⁷⁷⁸

Mecelle'de özel mülkiyete rağmen korunmaya çalışılan kamu yararı kavramı, Cumhuriyetin sularla ilgili ilk yasalarında adım adım somutlaştı. 18 Mart 1924 tarihli, “442 Sayılı Özel Köy Kanunu” ile köy muhtar ve ihtiyar heyetine köyler için kapalı yollarla yani sıhhi borularla içme suyunun getirilmesi, çeşmelerin yapılması, atık suların pınar, çeşme ve kuyu gibi temiz içme suyuna karışmadan kapalı sistemle bertaraf edilmesi gibi görevler verildi. 28 Nisan 1926 tarihli ve 831 sayılı Sular Hakkındaki Kanun ise, içme ve atık suların idare ve tasarrufunu bütünlüklü olarak genel faydaya yönelik bir kamu hizmeti şeklinde düzenledi ve hizmetin organik bileşenini başta belediyeler gelmek üzere yerel yönetimler olarak belirledi. Yasa ile kasaba ve köylere ait vakıf sularının idaresi yerel yönetimlere bırakıldı. Şehir, kasaba ve köylerde

suyunu cezbede diye komşusunun kuyu harf etmesine mani olamaz.”; 1288 “Bir kuyunun harimi haricinde bir kimse kuyu kazıp da evvelki kuyunun suyu bu kuyuya gitse birşey lazım gelmez.” Fahrettin Korkmaz, **a.g.e.**, s.602.

⁷⁷⁷ Mecelle 1286 “Kuyuların harimi sahiplerinin mülküdür. Başkası anda bervechile tasarruf edemez. Ve kimse bir diğerinin hariminde kuyu kazsa kapattırılır. Menhaların ve nehirlerin ve su geçirilecek künk ve kanal harimleri dahi bu vech üzere dir”; 1212'de ise “Bir kimsenin su kuyusu kurbunda komşusu bir kenef ya keriz yapıp da ol kuyunun suyunu ifsad eylese zararı defettirilir. Ve bir vechile def-i zararı kabil olmazsa o kenef ya o keriz kapattırılır. Kezalik su yolunun yanında birinin yaptığı kerizin çirkabı suya vasıl olarak zarar-ı fahişi olup da kapatmaktan gayri suretle def-i zararı olmasa ol keriz kapattırılır.” Fahrettin Korkmaz, **a.g.e.**, s.603.

⁷⁷⁸ Ahmet Akgündüz, **a.g.e.**, s.33.

kamunun içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarını karşılayacak sular kamusal mal niteliği kazandı ve bunların tedariki, sunumu ve yönetimi ise şehir ve kasabalarda belediyeler, belediye olmayan yerlerde ve köylerde ise Köy Kanunu gereğince muhtar ve köy ihtiyar heyetine verildi.

2. Türkiye Cumhuriyeti ve Su Hukuku

Mecelle'den sonraki ilk külli yasa çalışması Cumhuriyet'in ilk anayasası oldu. 1924 Anayasası'nda sular konusunda bir hüküm bulunmamaktadır. Öte yandan anayasa çalışmalarıyla birlikte yeni bir medeni kanun yapımı için 1924'ten itibaren özel komisyon toplantıları başladı. Benzeri iki komisyon 1923'den beri birkaç kez Mecelle'yi yeni cumhuriyete uyarlamak için toplanmış ve şeriat usûl anlaşmazlıkları yüzünden dağılmıştı. Ancak son komisyon radikal bir adım attı ve şeriattan tamamen koparak batı kökenli bir hukuk arayışına yöneldi. 20 Aralık 1925'te tamamlanan taslak kabul edildi. 1912 tarihli İsviçre Medeni Kanunu'nun 4 Ekim 1926'daki resepsiyonuyla tam olarak Batı hukuk alanına girildi ve Mecelle mülga oldu. Roma hukuku etkisindeki Avrupa ülkeleri içinde en güncel özel hukuk çalışması olan İsviçre medeni hukuku, tüm kantonlarının özel hukuk mevzuatının derlenip bütünlüklü olarak biraraya getirilmesiyle oluşturulmuştu. Alman hukukundan daha az teknik, mutlakiyetçi Avusturya hukukundan daha demokratik, Fransız Napolyonik koddan daha yeni, dil bakımından daha sade ve usûller açısından daha pratik bulunduğu ve mahkemelerin mevzuat oluşturmasına daha fazla imkân tanıdığı için örnek olarak seçildi. İsviçre 22 kantondan teşekkül federatif yapıda bir ülke olduğundan kamu hukukuyla ilgili kararlar yeri geldiğinde ve kamu hukukuna giren konular hâsıl oldukça özel hükümlerle belirlenmek üzere kantonların tasarrufuna bırakılmıştı. İsviçre Medeni Kanunu'nun sözkonusu 6.

maddesi imparatorluk bakiyesi yeni cumhuriyetin merkezîyetçi yapısına uymayacağı düşünüldüğünden yeni medeni kanunun adapte edilmeyen istisnası oldu.⁷⁷⁹

Cumhuriyet'in ilk Medeni Hukuku'nda sular meselesi umuma ait ve özel sular olmak üzere ikiye kategoride ele alınabilir. Umumi sular (genel sular) kanunun 641. Maddesinde tanımlanmıştır. İlk fıkra da "...sahipsiz şeyler ile menfeati umuma ait mallar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. İkinci fıkrada "...aksi sabit olmadıkça menfeati umuma ait sular ile ziraata elverişli olmayan yerler, kayalar, tepeler, dağlar ve onlardan çıkan kaynakların kimsenin mülkü olmadığı" belirtilir. Üçüncü fıkrasında ise "...akarsular ile menfeati umuma ait malların işletilmesi ve kullanılması hakkında ahkâmı mahsusa vaz olunur" denmekte ve bu hususların kamu hukuku bağlamında ayrıca ve özel hükümlerle düzenleneceği ifade edilmektedir. Umumi sular kimsenin mülkü olmayan, mülk edinilemeyen ve devletin hüküm ve tasarrufu altında toplumun genelinin fayda ve kullanımına bırakılmış sulardır. Bu suların zamanaşımıyla iktisabı ya da başka şekilde üzerinde ayni hak elde edilmesi imkânsızdır.⁷⁸⁰ Özel sular ise kamu malları ve umumi sular dışında kalan ve özel hukuk kapsamında özel mülkiyete konu olan sulardır.⁷⁸¹

Medeni Kanun 644. Madde ile kaynakların çıktıkları toprağa sahip olanın, kaynağa da sahip olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte sular konusunda umuma ait sulardan yeraltı sularının 679. Madde ile kaynak sular gibi toprağın mütemmim cüzü olarak tanımlanması ve umumi sulardan ayrılarak özel mülkiyete konu olması genel

⁷⁷⁹ Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, **Su ve Toprak**, USİAD, İstanbul, 2009, s.53-54.

⁷⁸⁰ Veysel Başpınar, "Su Mülkiyeti Açısından Türk Medeni Kanunu, Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve Su Kanunu Tasarısı Hükümlerinin Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (65) 4, 2016, s.2725-2754, s. 2731.

⁷⁸¹ Zerrin Akgün, **Sular Hukuku ve Sularla İlgili Arazi Davaları**, Ankara, 1967, s.9; Suat Aksoy, **Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı ile İlgili Bilimsel Hafta**, Ankara, 1972, s.55.

faýda açısından Mecelleye göre geri bir adım olarak değerlendirilebilir.⁷⁸² 644 ve 679. Maddelerinin yeraltı ve kaynak sularını birlikte ve özel mülkiyet olarak ele alan hükümlerine aykırı bir şekilde Medeni Kanun'da 1960 yılı, 138. Sayılı yasanın yaptığı değişiklikle yeraltı suları tekrar umumi su kabul edilmiş ve yeraltı suları devletin tasarrufu altına alınmıştır.⁷⁸³

1982 Anayasası, mevcut güncel mevzuat çalışmalarının ana referansı olarak 1961 ile aynı minvalde suyu devletin tasarrufuna bırakmış ve bir kamusal mal olduğu temel prensibini tevarüs etmiştir. Özellikle Yedinci, Sekizinci ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda bütünlüklü ve müstakil bir yeni su yasası hazırlanması çabalarında da ana çerçeve olmuştur. Anayasa, tabii servetler ile kaynakların aranması ve işletilmesi hakkını devlete verirken devletin bu hakkını gerçek veya tüzel kişilere devredebilmesini ve bunun kimin eliyle yapılacağını belirlemesini kanunun açık izniyle mümkün kılmıştır.⁷⁸⁴ Ayrıca “Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı” en temel Madde 17’de “Herkesin, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” ve yine “Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması” Başlıklı Madde 56 ise “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşam hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir” denmektedir.

⁷⁸² Madde 679: “Kaynak arzın mütemmim cüzü olup mülkiyeti kaynadıkları toprağın mülkiyeti ile beraber iktisap olunur. Başkasının arzındaki kaynaklardan istifade irtifak hakkı olarak tapu siciline kayıt ile kurulur. Yeraltındaki sular kaynaklar gibidir.” Madde 644 ise “Bir arza malik olmak onu kullanmakta faideli olacak derecede altına ve üstüne malik olmağı tazammun eder. Kanuni takyidler müstesna olmak üzere bu mülkiyet, yapılan ve dikilen şeyleri ve kaynakları dahi şamil olur”.

⁷⁸³ Veysel Başpınar, “Su Mülkiyeti Açısından Türk Medeni Kanunu, Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve Su Kanunu Tasarısı Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, **AÜHFD**, (65) 4, 2016, s.2725-2754.

⁷⁸⁴ 1982 Anayasası, II. Bölüm Ekonomik Hükümler altında, “III. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi Madde 168-Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılacağı, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.” s.173.

21.11.2001 tarihli “4721 Sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu”nda da aynı şekilde kimseye ait olmayan yerler ile kamuya ait olanlar devletin hüküm ve tasarrufuna verilmiş; aksi iddia edilmediği müddetçe kamusal fayda sağlayan sular, dağlar, tepeler, kayalar, buzullar gibi tarıma elverişli olmayan yerler ve buralardan çıkan kaynak sular hiçbir suretle özel mülkiyet konusu olamaz hükmü yinelenmiştir. Bunların her türlü tasarrufu ve bakımı özel hükümlere bağlıdır. Kaynaklar kaynadıkları araziyle birlikte mülk edinilebilir. Lakin yer altı suları kaynaklarla birlikte yeraltıkları bu kategoriden 1960’da bahsedildiği üzere çıkarılmıştır. Buna göre yine yeraltı sularının aktığı toprağa sahip olanlar yeraltı suları üzerinde mülkiyet hakkı iddia edemezler, çünkü bunlar artık yasayla ortaklık alanına iade edilmişlerdir.

Yerel yönetimler ve merkezi su teşkilatlanması eksenlerinde ise önemli kronolojik gelişmelerden ilki 7 fasıl ve 143 madde ile yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile Vilayet ve Dersaadet Belediye Kanunları ile 1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu yürürlükten kaldırılmasıdır.

3. Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomi Politikaları ve Su Yönetimi

Bununla beraber dönemin belediyeçilik anlayışına etki eden bir takım iç ve dış koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle tüm dünyayı etkisi altına alan ve kapitalist sistemin belli başlı birikim bunalımlarından biri olan 1929 ekonomi krizi Türkiye’yi yeni ekonomi politikası arayışlarına yöneltmiştir.⁷⁸⁵ 1923 İzmir İktisat Kongresi’ne damgasını vuran liberal iktisat politikasının da terk edilmesine neden olmuştur. Tek Parti Dönemi devletçilik ilkesinin etkisinde daha önce belirtildiği üzere

⁷⁸⁵ Özer Bostanoğlu, “Türk Belediyeçiliğinde Güncel Tarihsellik”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, Haziran 1990, s.74-93, s.81.

imtiyaza verilen su, elektrik, havagazı gibi temel hizmetler beledileştirilmiş, üretim alanında ise sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.⁷⁸⁶

Belediyelerin gelirlerini arttırmak, 1937'den itibaren hedeflenen lakin ulaşılamayan bir ara hedefken, aslen Batı'da demokrasi ile özdeşleştirilen ve içeride özellikle CHP tarafından benimsenen komün anlayışının yerleşmesi ve belediyelerin demokratik mali bir güçle donatılması için bir araç idi.⁷⁸⁷ İlk finansal mekanizma olarak 1933'te içmesuyu, kanalizasyon ve atık su konularında belediyelere mali destek sağlamak amacıyla kurulan Belediyeler Bankası, Belediyeler İmar Heyeti ile birleştirilmiş ve 1945'te İller Bankası'na dönüşmüştür.⁷⁸⁸ 4759 Sayılı kuruluş kanunu ile tüm il özel idarelerini, köyleri de içerecek şekilde nüfus ve büyüklük ayrımı olmaksızın tüm belediyelere içme suyu tedariki finansman ve proje geliştirmede teknik destek vermekle yetkilendirilmiştir. Yine aynı saiklerle 1948 tarihli ve otuz yılı aşkın yürürlükte kalan 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile belediyelerin gelirleri derlenip toplanmaya ve borç alma imkânları yaratılmaya çalışılmıştır. 580 Sayılı Belediye Kanunu, Tekeli'nin ifadesiyle çok geniş bir işlev alanı tanımlanmış, modernleşmeden sorumlu tutulmuş ve merkezi anlamda sıkı denetlenen bir belediyecilik anlayışının temelleri atılmıştır.⁷⁸⁹

Güler, 1930-1945 yılları arasında yıllık ortalama 6 belediyenin kurulduğunu aktarır.⁷⁹⁰ Sayıları hızla artsa da merkezi idarenin bir uzvu gibi işlev gören belediyeler,

⁷⁸⁶ Cengiz Sunay, "Türkiye'de Yerel Siyasetin Tarihi Gelişimi", **Yerel Siyaset**, Okutan Yayıncılık, Ocak 2008, s.32-67, s.59.

⁷⁸⁷ Birgül Ayman Güler, **Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Ekim 2013, s.208-209.

⁷⁸⁸ "http://www.ilbank.gov.tr/index.php?Sayfa=iceriksayfa&icId=3" Erişim: 3.09.2017 18.56; Tayfun Çınar, "Türkiye'de İçmesuyu ve Kanalizasyon Hizmetleri:Yönetim ve Finansman", içinde **a.g.e.**, s.228.

⁷⁸⁹ İlhan Tekeli, "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, Haziran 1983, s.7-21, s.9

⁷⁹⁰ Birgül Ayman Güler, **a.g.e.**, s.223.

devletçilik, çağdaşlaşma ve parti devlet üçlü siyasetinin aygıtları oldular.⁷⁹¹ Güçlü ve hiyerarşik bürokratik yapılanma ve merkezi denetim, belediye başkanlarının halk tarafından değil belediye meclisince seçilmesi veya bakanlar kurulu tarafından atanması gibi uygulamaların da göstereceği üzere 1960'ların ortasına dek demokratik komün ideali belediyeçilik anlayışına yaklaşma hedefine dair ciddi bir gelişme kaydedilmemiştir. 1970'ler koalisyon hükümetleri döneminde ise demokratik kalkınma ve planlamada yine kırsala ve belediyelere vurgu devam etmiştir.⁷⁹²

a. Türkiye’de Hidropolitikanın Gelişimi ve Kamu Hizmeti Olarak Su

Ülkenin hidropolitikası, merkezi kalkınma politikalarının uzantısı olarak süreklilik arzeden bir dizi planlama ve reformla değişip dönüştü. İlk dönemde, iki büyük dünya savaşı arasında cereyan eden ve savaş sonrasında asıl rengine kavuşan devlet güdümündeki kaynak geliştirme ve miktar yönetimi politikaları benimsendi. Su ile ilgili ilk teşkilat, 1926, 1927 ve 1928 yıllarında ülkenin tahıl ambarı Konya Ovası’nda yaşanan hidrolojik kuraklık neticesinde Ziraat Vekâletince çıkarılan rapor üzerine “Su işleri teşkilatı etüdleri henüz başlangıcındadır. İktisadiyatımızın ana tedbirlerinden olan Su İşleri Umumi İdaresi’nin fenni kabiliyet ve kudretinin çok sağlam kurulması lazımdır” diyen Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatıyla 1929’da kuruldu.⁷⁹³ Kalkınmanın ve gücün simgesi olarak genç devletin ilk barajı Çubuk 1936 yılında tamamlandı.⁷⁹⁴ Nafia Vekâleti altında Bayındırlık Bakanlığı’na bağlı kurulan Su İşleri Umum İdaresi, adı daha sonra Devlet Su İşleri olacak ve daha nice barajın inşasından sorumlu olacak Sular Umum Müdürlüğü’dür. Nafia Vekaleti’nin taşkın

⁷⁹¹ Bilal Eryılmaz, “Yerel Yönetim Sendromu”, **Yeni Türkiye**, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.340-346, s.342.

⁷⁹² Planlama, Cemil Çınar Armağanı, **DPT Dergisi**, Sayı 12.

⁷⁹³ Abdullah Demir, **Su ve DSİ Tarihi**, DSİ Vakfı, Ankara, 2001, s.61.

⁷⁹⁴ Atila Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.178.

alanlarını tespit etmekle yetkilendirildiği ilk Taşkın Koruma Yasası daha 1943’de çıkarıldı.⁷⁹⁵

Merkezi devlet, Türkiye’de 1980’lere dek süren ekonomik kalkınma hedefleri açısından aktif ve baskın bir aktör olmuştur. Keynesyen kalkınma modeli devlete ulusal ekonomide ve tüm kamu hizmetlerinde müdahaleci bir rol biçmiştir. Su sektörünün lokomotifleri olarak II. Dünya Savaşı sonrasında ABD’deki Islah Bürosu “Bureau of Reclamation” modeli örnek alınarak kurulan DSİ, belediyelerin yapılanmasıyla ile birlikte gelişen diğer kamu hizmet kuruluşlarının ilklerindendir.⁷⁹⁶

18 Aralık 1953 tarihinde çıkarılan “6200 Sayılı Kanun” ile kamu tüzel kişiliğine ve özel bütçeye sahip özerk bir su idaresi olarak Sular Umum Müdürlüğü altyapısı üzerine kurulmuş Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, geniş kamusal yetkileriyle Türkiye’nin su politikalarına yön veren en önemli aktörlerinden biri oldu. Teşkilat, sadece su kaynaklarını ve sektörünü geliştirmekle kalmadı, ülkenin ekonomik kalkınma hedeflerinin nihai ve asli parçalarından olan kamusal refah ve hidroelektrik üretimi için baraj inşası gibi enerji güvenliği konularında da büyük ölçekli altyapı finansmanlarıyla özel sektör yatırım yetersizliği çeken ekonomiyi kamu eliyle teşvik etti. İlk kurulduğu yıllarda DSİ, merkezi kalkınma planları doğrultusunda yeraltı ve yüzey su kaynaklarının geliştirilmesine çalıştı. Kamusal mal ve hizmet üretiminin niteliği öncelikli olarak umuma ait su kaynaklarının geliştirilmesi ve bunların miktar yönetimi yaklaşımlarıyla belirlendi. Kuruluş, 1053 Sayılı Kanun ile “*Ankara ve İstanbul şehirlerinin içme,*

⁷⁹⁵ Bugün taşkın politikaları konusunda ülke, DSİ ve Büyükşehir Belediyeleri arasındaki yetki karmaşası ve çatışmalarının, taşkın master planlarının tamamlanmamış olmasının ve mevzuat hükümlerinin bütünlüklü bir yasal ve örgütsel çerçeveye taşınması ihtiyacının şekillendirdiği bir politik manzara sergilemektedir. Bknz. Serdar Özcan, **Taşkın ile İlgili Mevzuatın Değerlendirilmesi ve Yasal Boşluk Analizi Yapılması**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2016.

⁷⁹⁶ Waltina Scheumann, Ayşegül Kibaroglu, Annika Kramer, “Trajectories of Turkey’s Water Policy: From State Led Water Resources Development and Management to Neo-Liberal and Decentralized Approaches”, içinde Edt. Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer, **Turkey’s Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011, s.xxiii.

kullanma ve endüstri suyunu temin etmek için 6200 Sayılı Kanun 37. Maddesi'ndeki limitler dâhilinde” gelecek yıllar için yatırım yapma hakkına sahipti.⁷⁹⁷ Yüzey ve yer altı sularının geliştirilmesi, tasarrufu, taşkın önleme, sulak alanların korunması, akarsuların ıslahı ve seyrüseferlere uygun hale getirilmesi gibi konularda yetkilendirilen kuruluşa 1960'daki “7478 Sayılı Köy İçme Suları Kanunu” ile köylere de içme suyu getirme görevi verildi.⁷⁹⁸ “167 Sayılı Yeraltı Suları Kanunu” ile Müdürlükçe ilan edilmiş veya planlamaya alınmış yeraltı suyu işletme alanları dışındaki özel mülklerde çıkarılan yeraltı sularından faydalı kişisel ihtiyaçlar doğrultusunda faydalanmak hiçbir yasal koşul ve sınırlama olmaksızın mümkündür. Yeraltı suyu sahasında belirtilen yerlerde kuyu açılmak isteniyorsa da DSİ'den arama, kullanma izin ve eğer geliştirme ve ıslah yapılacaksa da ıslah ve tadil belgeleri alınması zorunludur.⁷⁹⁹ Türkiye’de suların tahsisini ve bir kamu hizmeti olarak rejimini belirleyecek ayrı bir su yasası olmadığından ve anayasalarda da sulara ve su hakkına dair özel bir hüküm bulunmadığından, şimdi dahi, önce Medeni Kanun, sorunların çözümünde bu yeterli olmazsa da yargı kararlarına başvurulması sözkonusu olmuştur ve olmaktadır. Yargı kararlarının kaynak sorunuyla karşılaşması durumunda devreye bilimsel doktrin, o da yeterli olmazsa örf ve adet hukuku girmektedir. Suların mülkiyeti ilgili yasalarda açıklandığı üzere kısmen tarif edildiyse de su ihtilaflarında bu konuda yetkilendirilen kamu hizmet sunucusu DSİ'nin faaliyetlerine karşı bireysel hakların korunması,

⁷⁹⁷ “www.dsi.gov.tr/docs/mevzuatlar/1053kanun.pdf?sfvrsn=0”. Erişim 24.09.2016.10.54. 1053 Sayılı Kanun 18 Nisan 2007 tarihinde 5625 Sayılı Kanun’un 4. Maddesi ile adı “Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun” olarak değiştirilmiş, aynı kanunun 3. maddesi ile de 1053 Sayılı Kanun’un 10.madde 1. Fıkrasında kamu yatırım planında olmak şartıyla belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerinde içme, kullanma ve endüstri suyunun temin hizmetlerinden, sağlık ve çevre açısından aciliyette taşıyan durumlarda öncelik olarak atıksu arıtma ve yatırımlarından DSİ sorumlu kılınmıştır.

⁷⁹⁸ İstisnai koşul olarak müdürlüğün kontrol ve denetimi şartıyla belediye teşkilatı olan ve nüfusu üç bine kadar olan kasabalarda sorumluluk ilgili illere yani il idarelerine de bırakılabilecektir. Tanju Uygur, Suların Hukuki Rejimi, **Ankara Barosu Dergisi**, Şubat 1975, ss.158-168, s.165. Ayrıca bkz. **Danıştay 8. Daire 1986 Yılı, Karar No.159, Esas No.46**, Karar Tarihi 31.03.1986.

⁷⁹⁹ Bknz. **3331 Başlık Yeraltı Suları Hakkında Kanun 167**, Tarih 16/12/1960, Sayı 10688, Tertip 4 Cilt 1 Sayfa 814. “www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.167.pdf”. Erişim 8.9.2016.12.45.

kararlarda farklılıklar olsa da idare mahkemeleriyle Yargıtay ve Danıştay gibi üst düzey idari mahkemelerin görev yetki alanına girmektedir. Örneğin genel kullanım için sulama kanalları yapılması esnasında yöre halkına ait su değirmenlerinin suyu kesilmesi, baraj inşasında su basacak baraj göl alanlarının kamulaştırılması ve bu alanlarda yaşayan halkın yeniden yerleşime konu olması gibi su ihtilaflarında DSİ'ye idare mahkemelerinde dava açma hakkı bulunmaktadır. Yargıtay kararlarına bakıldığında bu tür davaların ve tazminlerin adli değil idari yargının konusu kabul edildiği görülmektedir.⁸⁰⁰ Danıştay örneğin bir kararında umuma ait suyun kamu yararına kullanıldığını ve bu umuma ait sular üzerinde kişisel mülkiyet haklarının tanınmadığını ifade ederek DSİ'ye karşı bireysel dava talebini reddetmiş ve bu kararıyla DSİ'nin rejimle düzenlenmemiş alandaki faaliyetlerini de onayarak özel çıkar karşısında kamusal fayda adına suları tasarruf etme yetkisini DSİ'ye vererek mevzuat yaratmıştır.⁸⁰¹ Zira “6200 Sayılı Kanun”, su tahsislerine ve tasarrufuna dair suyun hizmet rejimini belirlemeye dair ilk adımdı. Lakin kanunda suların kayıt altına alınıp sicillendirilmesine ya da tahsisine dair herhangi bir madde bulunmamaktadır. Medeni kanunda bahsedilen ahkâmı mahsusa olarak uzunca bir süre ülkenin kamusal su sunumunun dayanağı olmuştur. Kuruluşun 3. Maddesindeki DSİ'nin görevleri kısmında tarif edilen görevlerini ifa ettikçe karşılaşılan durumlar üzerine yargı içtihatlarının konulması gerekmiştir. En temel olarak “umuma ait suların zararlarını önleyerek onlardan yararlanma yetkisiyle” donatılan DSİ suyu tahsis etme ve dağıtma gibi işlevler görmüş ve aslen suyun kamusal rejimine dair bu yasal boşluk ortak hukuk sistemlerindeki gibi içtihatla telafi edilmiştir. Daha sonraki yıllarda suyla doğrudan ya

⁸⁰⁰ “Yargıtay 5.7.1989 tarih, 1989/17-18 Uyuşmazlık Mahkemesi Bölüm Kararı” ve “Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 8/6/1988 1988/5-204 ve 1988/499 karar sayılı ilamları”.

⁸⁰¹ Sayısız benzer Danıştay kararı yanında hem idari yargı konusunda hem de kamusal çıkar konusundaki mevzuat yaratıcı ve 6200 sayılı DSİ Kuruluş Kanunu'nun ilk iki maddesinden yorumlanan görev ve yetki alanının onanmasının örnekleri olarak bkz. “Yargıtay 5. Hukuk Dairesi 24.03.1996 kararı”.

da dolaylı ilgili hizmet tedarik eden genç kamusal yapılanmalar hem kendi aralarında hem de DSİ ile yetki sorunları yaşamışlardır.

1960'ların ilk sivil hükümeti de, ithal ikameci sanayileşme politikalarını resmi kalkınma stratejisi olarak benimsedi ve bununla uyumlu bir şekilde 1961'de merkezi bir planlama kuruluşu olarak "Devlet Planlama Teşkilatı"nı kurdu. Kamu yatırımlarının her beş yılda bir yapılan kalkınma planları doğrultusunda gerçekleştirilmesi ilke edinildi ve su sektöründe sulama sistemleri, depolama tesisleri ve çok amaçlı barajlar gibi devlet finansmanına ve idaresine dayanan büyük altyapı yatırımları öngörülen planlamalarla DSİ tarafından gerçekleştirildi. Buna ilaveten devletçi kalkınma ve planlama anlayışıyla uyumlu olarak kırsal kalkınma ve kırsaldaki toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi konusunda uzmanlaşmış bir diğer kamu hizmet birimi olarak 7457 sayılı kanun ile 1960 yılında TOPRAKSU Genel Müdürlüğü⁸⁰², 1963 yılı 4951 Sayılı Kanun ile Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı kuruldu.⁸⁰³ İki yıl sonra ise TOPRAKSU ve köylere yol, su, elektrik ve bayındırlık hizmetleri getirmesi için kurulan "Yol Su Elektrik Genel Müdürlükleri (YSE)", Köy İşleri Bakanlığı'na bağlandı.⁸⁰⁴

Tarım, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kırsal ekonomik kalkınma ve ülke gelişmesi için hem yapısal reform önerilerine konu olmuş hem de ilk sanayi politikaları için lokomotif sektör kabul edilmiştir.⁸⁰⁵ Nitekim genelde kırsal üretim biçiminin baskın

⁸⁰² Ayşegül Kibaroglu, Argun Başkan, "Turkey's Water Policy Framework", içinde Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer (Edt.), **Turkey's Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011, s.12.

⁸⁰³ Atila Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.179

⁸⁰⁴ **A.g.e.**, a.y.

⁸⁰⁵ Gelişmekte olan ülkelerdeki sanayi yatırımlarına verilen önem ayıredicidir. Geleneksel iktisadi yapı sanayileşme sürecinde belirleyicidir. İktisadi kalkınma süreçlerinde sanayileşme ile tarım sektörü arasında doğrudan ve sıkı bir etkileşim vardır. İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Japonya gibi sanayileşmiş birçok ülkenin geçmişine bakıldığında tarım sektöründen elde edilen artı değer ve oluşan sermaye birikiminin sanayileşme sürecinde kullanılarak sektörün gelişiminin sağlandığı görülmektedir. Öncelikle tarımın modernleşmesi ve gelişmesiyle başlayacak olan kalkınma hareketi buradan elde edilen kaynakların sanayileşmeyi finanse etmesiyle devam etmiş, tarım adeta kalkınma treninin lokomotifi olarak seçilmiştir. Yusuf Tuna, **Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 487, 1993, s. 42. Lokomotif

olduğu yeni cumhuriyette ilk kurulan bakanlıklardan biri 1924 tarihli “Ziraat Vekaleti” oldu. Bundan sebep kırsal ekonomide ve düzensiz hidrolojik rejime sahip Anadolu coğrafyasında tarımsal sulamaya da ayrıca çok büyük bir önem atfedilmiştir. DSİ’nin havza bazlı idari örgütlenmesi bu türden bir bölgesel kalkınma amacına yönelik olarak tasarlanmıştır. Hidrolojik sınırlara yani nehir havzalarına göre teşkilatlanan DSİ, 26 havza bazlı bölge müdürlüğünden müteşekkildir. Çok sayıda alt havzası bulunan Dicle, Fırat, Kızılırmak gibi büyük akarsu havzalarında ise birden fazla müdürlüğü bulunmaktadır. Herbir bölgede birden fazla il, çevre il müdürlüğü, il özel idaresi, su ve kanalizasyon idaresi, belediye, sulama birlikleri ve çok sayıda çeşitli sivil toplum örgütü yer almaktadır. DSİ’nin böylesi bir taşra teşkilatı tasarımına sahip olması kuruluşu diğer kamu kuruluşları ve yurttaşların oluşturduğu yerel hizmet ağında kırsal kalkınmadaki bilgi birikimi ve teknik donanımı ile öne çıkarmaktadır.⁸⁰⁶

1961’de 167 Sayılı “Yeraltı Suları Hakkındaki Kanunun Uygulanmasına Dair 5/1465 Sayılı Tüzük” yayınlandı. 1968 yılında “1053 Sayılı Kanun” ile kamu yatırımları kapsamında yeralan ve belediye teşkilatına sahip yerleşim alanlarında içme, kullanma suyu ile sanayi su tedariki yanında sağlık ve çevre açısından acil önceliklere karar vermeye ve atık sularla ilgili hizmetleri yürütmeye DSİ sorumlu kılındı. Baraj, isale ve tasfiye hatları DSİ’nin sorumluluğuna verilirken depolama ve tevzi

sektör seçilen tarım alanındaki gelişmeler, 1923-29 arası tarım politikalarının başarılı olduğunu göstermektedir. 1930’larda kurulan Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri, Devlet Zirai İşletmesi ve Zirai Kombinerleri kırsal kalkınmanın araçları olmuştur. İİ.D.Ş’nin tetiklediği yüksek gıda fiyatlarını kontrol edebilmek ve toplumsal ilişkileri düzenleyebilmek için 1945’de çiftçiyi topraklandırma kanunu reforme edilmesi amaçlanan sektörde istenilen hedeflere ulaşılamamıştır. 1950’lerde kırdan kentlere göç ile birlikte süregelen kırsal kalkınma ve yeni başlayan kentselleşme sorunları su politikalarını belirleyici iki ayrı zemini oluşturmuştur. 1960’lardan 1980’e kadar tarım beş yıllık kalkınma planları önceliklerince desteklenmeye devam etmiştir. (F.Yavuz, **Türkiye’de Tarım**, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.46). 2000’li yıllara gelindiğinde ise Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde izlenen tarımsal politikalarda önemli değişikliklere gidilmiş ve devletin tarım destekleri azaltılmıştır. Gökhan Günaydın, “Türkiye Tarım Sektörü”, **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Sayı 76-77, 2006, s.21.

⁸⁰⁶ Bu üç eserde de DSİ’nin özgün ve güçlü rolü oldukça detaylı verilmektedir. Bknz. Özden Bilen, **a.g.e**, Dursun Yıldız, Özdemir Özbay, **Su ve Toprak**, Dünya Yay., 2. Basım, İstanbul, 2009; Waltina Scheuman, Anika Kramer, Ayşegül Kibaroglu (Edt.), **Turkey’s Water Policy**, Springer, 2011.

sistemlerinin yapılması belediyelere yüklendi. DSİ’ce yapılmış isale ve tasviye tesislerinin belli protokollerle işletilmesinin de daha sonra belediyelere devredilmesi kararlaştırıldı.

b. Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Su Politikalarına Geçiş

1970’lerin sonuna kadar sürdürülen devlet eliyle kalkınma ve refaha dayanan Keynesyen model tüm dünyayı etkisine alan petrol krizi ve enflasyonist dalgadan etkilendi ve ekonomiler bir bir yüksek enflasyon, artan ticaret açığı ve yüksek işsizlik oranlarıyla krize girmeye başladı.⁸⁰⁷

Türkiye’nin krize cevabı 1980 sonrası sivil hükümetlerin, temel istikrar ve iktisadi serbestleşme programı ile birlikte ihraç güdümlü ekonomi politikalarını devreye sokması olmuştur. Dönemin başbakanı Turgut Özal, Thatcher ve Bush yönetimleriyle ilişki içinde Türkiye için liberal ekonominin mimarı olmuştur. 1989’a kadar ekonomide ülkenin küresel serbest pazar ekonomisine entegrasyonunu kolaylaştıracak IMF destekli yapısal uyum reform programları uygulandı. Toplumsal refah ve eşitlik açısından oldukça eleştirilen bu politikalar kapsamında ülkenin en düşük gelirli kesimiyle en zengin kesimi arasındaki makas da açıldı.

20 Kasım 1981 tarihli “2560 Sayılı Yasa”yla askeri yönetim tarafından İSKİ Genel Müdürlüğü kuruldu.⁸⁰⁸ İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin görev alanına giren yerlerdeki içme ve sanayi suyu tedariki, kirli ve yağış sularının bertaraf edilmesi veya bunların geri dönüşümü için gerekli tesislerin kurulması ve işletilmesi, sanayi tesislerinin kurulma kararının verilmesi, bu tesislerin su kullanımı ve kirli su salınımının

⁸⁰⁷ Keyman, **a.g.e.**, 2005; Kibaroglu, **a.g.e.**, 2009.

⁸⁰⁸ Birgül Ayman Güler, **Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Ekim 2013, s.11.

düzenlenmesi vb. yasal, idari ve teknik yetkilerle donatıldı. Daha sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bünyesine katılan idare, su ile ilgili ayrı bir yönetim organı olarak ve ayrı kanun kapsamında bir su yönetim ve finansman modeli olarak diğer büyükşehir belediyelerine de yaygınlaştı. İSKİ bir kamu tüzel kişiliğidir; kendi kanun, kural ve ayrı bütçesi vardır; belediye meclisine hesap vermez ve şimdilik bağlı olduğu büyükşehir belediyelerine kadar yaygınlaşacak ve su ücretlendirme yetkisini bulunduğu belediyelerden devralacaktı.⁸⁰⁹

Çevre ve su ile ilgili yasal altyapı ve teşkilatlanma sürecinde İSKİ tarzı yapılanmayı “2872 Sayılı ve 1983 Tarihli Çevre Kanunu” takip etti. Bu süreçte Çevre Müsteşarlığı ve Çevre Genel Müdürlüğü'nden sonra yine Çevre Müsteşarlığına dönüşen kurumsal yapılanma 1991'de Çevre Bakanlığı'nın altyapısını kurdu. 2003 yılında Çevre ve Orman Bakanlıkları birleştirildi ve AB Uyum süreci kapsamında Çevre Etki Değerlendirme raporlarının değerlendirilmesinden sorumlu kılındı.⁸¹⁰ 2006'da ciddi değişiklikler yapılan bu kanun, çevrenin korunması ve özellikle de su kaynaklarının çevresel önemli unsurlardan biri kabul edilmesi açısından koruma, denetim ve yaptırım usul ve esaslarının ortaya konulduğu temel bir yasa oldu.

İSKİ'yi ilk olarak 1984'te ASKİ takip etti. 1984'te “Yol, Su, Elektrik”, “TOPRAKSU” ve “Toprak İskân Genel Müdürlükleri” dağıtılarak 1985 tarihli “3202 Sayılı Kanun” ile köyler kapsamında küçük ölçekli toprak ve su kaynaklarının verimli kullanılması ve kalkınma programı kapsamında buralara kamusal hizmetlerin götürülmesi için “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM)” kuruldu.⁸¹¹ Müdürlük,

⁸⁰⁹ Hülya Kendir, “Antalya'nın Sırlı Suları”, **Express Özel Sayı: Su Hakkı Yaşam Hakkı Özelleştirilemez**, Sayı 2009/03, s.28-30, s.28.

⁸¹⁰ Özden Bilen, **Türkiye'nin Su Gündemi**, s.291.

⁸¹¹ “**Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**” (Kanun No:5206, Kabul Tarihi 13.01.2005) ile KHGM kapatılmış ve tüm yetkilerini yerel yönetimlere bırakmıştır. Bu yapısal dönüşme, örgütlenmeler neoliberal politikaların etkisiyle

araştırma ve etüd çalışmaları yapmak, yol, su, elektrik ve kanalizasyon altyapısını ve işletme bakımını gerçekleştirmek, kırsaldaki garnizonlara su temin etmek, gerektiği takdirde su kaynaklarını kamulaştırmaya kadar giden yetkileriyle kırsal alanın yıldızı oldu.

1990’da çıkarılan “3621 Sayılı Kıyı Kanunu” ile denizler, doğal ve insan yapımı göller, akarsu, deniz ve göl kenarlarını kapsayan sahil kıyılarına dair düzenlemelerde kamu yararı esas teşkil etti. 2001 Tarihli ve “4721 Sayılı Medeni Kanun” ile de kamuya ait sular ve özel hukuka tabi özel mülkiyetteki sular ayrımı netleştirildi. Buna dayanılarak özel mülkiyet sular ve kamu mülkiyeti suları ayrımında özel mülkiyet sular ticaret tapu tescillerine konu olarak ticarileşmeye de başladı.

2004’te çıkarılan “5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ile sürdürülebilir kalkınma prensibi doğrultusunda belediyeler çevre, su havzaları ve tarım alanlarının korunması, baraj ve su ile ilgili tesislerin kurulması ve işletilmesi, derelerin ıslahı, kaynak ve arıtma sularının satışı konularında yetkilendirildi. Yenilenebilir enerji kaynağı olarak suyun elektrik üretiminde kullanılmasının yaygınlaştırılması ve kaynak geliştirme sonucunda bunlardan elektrik elde edecek girişimlerin belgelendirilmesi ile ilgili esas ve usuller konusunda ise 2005’te “5346 Sayılı Belediye Kanunu” çıkarıldı.

Yine aynı yıl nüfusu 5000 ve üzeri yerleşim yerlerinde belediye kurulabileceği ve tüm il ve ilçe merkezlerinde bir belediye kurulmasının da zorunlu hale getirildiği 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile yerel içme, kullanma, sanayi suyu tedariki, atık ve yağmur suyu bertarafı ile ilgili tesislerin kurulup işletilmesi hususu belediyelerin tasarrufuna bırakıldı.⁸¹² Bu yasanın en dikkat çekici yanı Danıştay görüşü ve İçişler

yerleşmenin hız kazandığı ve bu yeni siyasal konjonktürün yeni aktörleri olarak yerel yönetimlerin daha da güçlenmeye başladığının ilk belirtilerindendir.

⁸¹² Atila Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.127.

Bakanlığı izni ile belediyelere bu temel kamu hizmetlerini en fazla 49 yıllığına imtiyaz anlaşmasıyla özel girişimcilere verdirebilmesinin yolunun açılması ve personel performans bütçe kriterleri gibi yeni mekanizmaların benimsenmesi oldu.⁸¹³ Diğer yeni kamu yönetimine dair unsurlar, hemşehrilik tanımını nüfus kaydının olduğu yere ve Türk vatandaşı kıstasına göre yapan eski tanımlamanın değiştirilerek belediye sınırları içinde ikamet etme esasına göre yeniden tanımlanması ve her hemşehrinin, kent sınırları içindeki üniversite vb. kamu kurum, uzman sivil toplum örgütlerinin de yeracağı bilimsel ve kültürel yoğunluklu sosyalizasyon süreçlerine dâhil edilmesi gibi yenilikler oldu.⁸¹⁴ Ayrıca, (Ek fıkra: 12/11/2012-6360/16 md.)

“Mevzuatla orman köyleri, ve orman köylüsüne tanınan hak, sorumluluk ve imtiyazlar orman köyü iken mahalleye dönüşen yerler için devam eder. Bir belediyeye katılarak mahalleye dönüşen köy, köy bağılısı ve belediyelerce kullanılan mera, yaylak, kışlak gibi yerlerden bu mahalle sakinleri ve varsa diğer hak sahipleri 25/2/1998 tarihli ve 4342 sayılı Mera Kanunu hükümleri çerçevesinde yararlanmaya devam eder.”⁸¹⁵

fıkrasıyla ortak alanların üzerinde özel mülkiyet konmasının önüne geçilmiş görünmektedir.

“5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu” ile mahalli müşterek niteliği taşıyan ve belediye sınırları dışında kalan su, kanalizasyon, çevre ve atık hizmetleri İl Özel İdarelerine verildi.

⁸¹³ “**5393 Sayılı Belediye Kanunu**”, İkinci Bölüm, Birinci Kısım Madde “j) Belediye adına imtiyaz verilmesine ve belediye yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına; belediyeye ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek”, içinde Temel Belediye Mevzuatı, Türkiye Belediyeler Birliği içinde, 10. Basım, Ankara, 2014.

⁸¹⁴ “**5393 Sayılı Belediye Kanunu**”, Madde 13: Hemşehrilik Hukuku. Ayrıca bkz. Ahmet Emrah Akyazan, Yeni Belediye Kanunu’nun Getirdikleri, **Ankara Barosu Dergisi**, 2005-3, s.121-136, s.123.

⁸¹⁵ “**5393 Sayılı Belediye Kanunu**”, içinde Temel Belediye Mevzuatı, Türkiye Belediyeler Birliği, 10. Basım, Ankara, 2014, s.15.

2011’de, dūşūnsel temelleri daha 7. Beş Yıllık Kalkınma Planın’da ortaya konan, yeni bir kullanıcı temelli teşkilatlanmanın yasal çerçevesi çizildi. 6172 Sayılı Kanunu ile su alanında DSİ tarafından yapılmakta olan ya da yapımı planlanan sulama tesislerinin işletilmesi, bakımı ve geliştirmesinden sorumlu olacak ve gerekirse yeni projelere imza atacak bu yeni su aktörü Sulama Birlikleriydi.

Küreselleşmenin ve yönetişimin önde gelen unsurlarından biri de bağımsız denetleme kurumları ya da üst kurullardır.⁸¹⁶ Türkiye’deki temsillerinden biri ise 2001’de 4628 Teşkilat Kanunu ile kurulan ve 2013’te 6446 Sayılı Kanun ile girişimcilere hidroelektrik barajlardan enerji üretimi amaçlı üretim lisansı vermekle yetkilendirilen EPDK (Enerji Piyasası Denetleme Kurulu) oldu. Su kullanım hakkı anlaşması ile kimin suyu nasıl tasarruf edeceğine dair nihai karar ise yine DSİ’ye bırakıldı.

c. Günümüz Türkiye Si Su Yönetim Örgütlenmesi ve Su Hizmetlerindeki Dönüşüm

Türkiye’deki su hukukunun altyapısını hazırladığı günümüz örgütlenme modelinde birçok farklı kurum ve çeşitli idari yapılanmanın yer aldığı dağınık bir yapı öne çıkmaktadır. Merkezi ve yerel teşkilatlar arasında kimi zaman çakışan görev ve sorumluluk alanlarıyla su yönetimi idari yapılanması karmaşık bir görünüm arzeder. Bu yapıda su ile ilgili yönetsel hiyerarşinin en üstündeki teşkilat Orman ve Su İşleri Bakanlığı’dır. 645 Sayılı KHK ile görev sınırları belirlenmiş olan bakanlık, kaynakların korunması, iyileştirilmesi ve tasarrufuna dair politikaları belirlemek, ülke içinde ve ülkelerarası su konularında koordinasyonu sağlamak, havza bazlı yönetim planları çıkarmak, su kalitesini gözlemlemek, taşkın yönetim planları yapmak, sektörel su

⁸¹⁶ Bunun için bkz. Sonay Bayramoğlu, **a.g.e.**

kullanım tahsislerinin eşgüdümünü sağlamak, ulusal su veri tabanı oluşturmak, içme ve kullanma su arıtma tesislerinin tasarım ve işletim esaslarını belirlemek, uluslararası su sözleşmelerini ve mevzuatını takip etmek, sınıraşan sularda işbirlikleri yapmak gibi yetkilerle donatılmıştır. Örnek alınarak kurulduğu Buerau of Reclamation'ın kuruluş ve işlevlerini tanımlayan yasanın tam yedi defa güncel koşullara göre revize edildiği düşünülecek olursa DSİ'nin dinamik olmayan kuruluş yasasının hala geçerliliğini koruması eleştiri noktası olmaktadır. Diğer nokta yerel eşraf, siyasi güç ve lobi etkisinde hazırlanan ve bütçeden istenen ama konjonktürler nedeniyle ölü doğan projeler yapmasıdır.⁸¹⁷

Bir sonraki en eski ve su alanındaki en tecrübeli kurum bahsedildiği üzere DSİ'dir. Son düzenlemelerle Orman ve Şu İşleri Bakanlığı'nın altına yerleştirilmiştir. 6200, 167, 6446, 6172 ve 1053 Sayılı Kanunlar ile düzenlenen kurum baraj yapımından taşkın korumaya, sulamadan bataklıkların ıslahına, hidroelektrik enerjisi üretiminden akarsuların ıslahına, yeraltı su etüdlerinden su kuyusu açma izinlerinin verilmesine, su arıtımı için yatırım yapmaktan isale hatları ve tavsiye tesisleri inşa etmeye kadar beledi yerlerdeki içme, kullanma ve sanayi sularının tasarrufundan sorumludur.

Meteroloji Genel Müdürlüğü 3254 Sayılı Kanun ile yağış rasatlarını yapar. Orman ve Su İşleri Bakanlığı bünyesinde 658 Sayılı KHK ile kurulan Türkiye Su Enstitüsü ise dünyadaki su konularına katkı sunmak, sürdürülebilir su politikaları üretmek ve su yönetiminde yeralan çeşitli kamu kurumları arasında eşgüdüm sağlamak, bilimsel su konferansları ve eğitimleri düzenlemek, ulusal ve uluslararası işbirliklerini desteklemek, ülkeyi eğitim programları nezdinde temsil etmek gibi görevlerle tanımlanmıştır.

⁸¹⁷ “Devlet Su İşleri, Bırak Bu İşleri: Asıl Tehlike Üç P”, **Express Özel Sayı: Su Hakkı Yaşam Hakkı Özelleştirilemez**, s.18-20, s.19.

Diğer ilgili bakanlıklar ise 644 Sayılı KHK ile belirlenmiş Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve EPDK'dır.

Yerel bazda görevli kuruluşlar ise belediyeler, su kullanıcı birlikleri (Sulama Birlikleri), su kooperatifleri, İl Bank (eski İller Bankası) A.Ş., İl Özel İdareleri, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları olarak belirlenmiştir.

Bu su örgütlenme yapısında baştan beri belirgin olan yerel yönetimler ve merkez devlet gerilimi özellikle yeni kamu hizmeti yaklaşımıyla birlikte daha da açığa çıkmıştır. İlk gerilim konusu merkezi devletin genel toplumsal fayda adına planlamalarla gerçekleştirdiği kırsal ve ekonomik kalkınma saikiyle işleyişinde su kaynaklarının geliştirilip yönetilmesi ile yerel yönetimlerin demokratik ve özel kentsel sorunlara eğildikleri daha çok su hizmetlerine yoğunlaşan saf kamu hizmeti sorunsalı eksenlerinde gelişmiştir.⁸¹⁸ Bu eksenler etrafında suyun bir kamu malı ve sunumunun bir kamu hizmeti olması belirgin bir özellik iken neoliberal serbest ticaret ve politikaların etkisiyle bu alanlara nüfuz eden uluslararası sermaye ve çıkarlarının gücü de bu politikaları değiştirip dönüştürmüştür. Her iki alanda da yönetim ve finansman ilkeleri küreselleşmenin yerelleştirici ama aynı zamanda piyasalaştırıcı etkisinden uzak kalamamıştır. AB, uluslararası şirket, örgüt ve finans kuruluşlarıyla temaslarla artan bu etkiler ülkenin genel olarak su politikalarını liberal küresel modellere yaklaştırmıştır. Dernhardt'ların⁸¹⁹ geliştirdiği yeni kamu hizmeti anlayışında ortak hukuk sistemindeki ülkelerde baskın olan ortak yarar ilkesi öne çıkmış, kamu hizmetinin organik unsuru

⁸¹⁸ Bknz. Fatma Eda Çelik, Aslı Uçar, "The Inequality-Increasing Effects of the Metropolitan Municipality Administration in Turkey", içinde Edt. Savaş Çelik, Hamza Şimşek, Harini Mittal, **Social and Economic Dynamics of Development Case Studies**, IJOPEC Publication, London, 2016, s.45-59.

⁸¹⁹ Janet V. Dernhardt ve Robert B. Dernhardt, **The New Public Service: Serving, Not Steering**, M.E. Sharpe, Inc, NY, 2003.

yani kimin tarafından verildiği konusunda serbestleşme yaşanmıştır. Devlet doğrudan kendisi veya müşterek emanet yoluyla değil başka özel girişimcilere kamu ayrıcalık ve hizmet sunma monopolü imkânı sağlayarak hizmetleri piyasaya gördürmekle özelleştirmiştir ya da kendisi şirket kurarak veya ASKİ ve İSKİ gibi modellerle kamu hizmetinin doğasını piyasa mekanizmalarına açarak piyasalaştırmıştır. Türkiye’de özelleştirmelerin en çok kullanılan modeli ilk yasal düzenlemesi 1984 tarih 3096 Sayılı Kanun ile özellikle elektrik dağıtım alanında verilen yap-işlet-devret modelidir. 1994’te 3996 Sayılı Kanun ile hemen hemen her sektördeki altyapı projelerine yaygınlaştırıldı. İdare ve özel girişimci arasındaki imtiyaz sözleşmeleri idari hukuk hükümlerine tabi olundu ve uluslararası tahkimden kaçınıldı. Ardarda gelen güçlü neoliberal siyasal dalga 1999 yılındaki yasal düzenlemeyle uluslararası tahkim yolunu açarak sözleşmelerin özel hukuk konusu olması yolunu da açtı.⁸²⁰ İlki 1984’te doğrudan KİT’lerin satışıyla başlayan özelleştirme kitler dışında diğer kamu kurum kuruluşlarının özelleştirilmesine imkan sağlayan düzenlemelerle etkisini arttırdı. Kamu özel girişimci işbirliği için çeşitli ortaklık modelleri üretildi. Kamu özel ortaklığı ve türleri yanı sıra kamunun kendi içine sızan piyasa dinamikleriyle ilişkilerin piyasalaşmasına örnek olarak İSKİ modeli verilebilir.⁸²¹ İSKİ işletme modelinin yanı sıra DSİ ve yerel yönetimlerin artan bir şekilde başvurduğu doğrudan dış finansman desteğine en son katılan halka da 2006 yılında İller Bankası olmuştur.⁸²² İller Bankası ise son düzenlemelerle belediyelere

⁸²⁰ Fikret Gülen, “Özelleştirme, Yap-İşlet-Devret, Kamu Özel Sektör İşbirliği”, içinde Birgül Ayman Güler v.a. (Edt.), **Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 1999.

⁸²¹ Osmanlıdan günümüze tarihi içinde, öncesindeki İSU modelini kamusal model, İSKİ’yi de Türkiye Su Yönetim yapısındaki neoliberal dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkmış ticari bir model olarak açıklayan, yaygınlaştığı diğer belediyelerdeki örnekler ve özelleştirmelerin verildiği çok detaylı bir çalışma için bknz. Fikret Gülen, 4. Bölüm, Büyükşehirlerde Hizmet ve Örgütlenme, içinde Birgül Ayman Güler v.a. (Edt.), **Su Hizmetleri Yönetimi: Genel Yapı**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 1999, s.127-170.

⁸²² İller Bankası 2006 yılında belediye hizmetleri kapsamında Dünya Bankası ile 213 milyon euroluk kredi anlaşması imzalamıştır. Düünden Bugüne Türkiye’de Su Politikası, **İvme**, Mart-Nisan-Mayıs 2009, s.38-50, s.41. Tüm bu özelleştirmeler için bknz. Tayfun Çınar, “Privatisation of Urban Water and

altyapı desteği olan, bunu için gerekli imar planı, haritalama vb altyapı projelerini küçük belediyelere karşılıksız sunan bir kuruluş olmatan çıkarılmış ve sadece kamu ve belediye yatırımlarını yeri geldiğinde dış finansal destekle destekleyen bir kuruma dönüşmüştür.⁸²³

İkinci eksen örgütlenmelerdeki merkezi idare ve mahalli idare arasındaki görev bölüşümlerine üzerine yapılan taslak kanun çalışmalarında ve bu örgütlenmelerin işleyişlerinde kendini ele vermektedir. Mart 1998 Kanun tasarısında daha önce Köy Hizmetleri ve DSİ'nin yetki alanlarına giren su hizmetlerinin belediyelere ve il özel idarelerine verilmesi tasarlanmıştır. Bu yasa itirazlar nedeniyle yürürlüğe girmese de daha sonra çıkmış olan 5216 Sayılı 2004 tarihli Büyükşehirleşme yasası ve İSKİ modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte yerele aktarılan güç artmıştır.⁸²⁴ Ayrıca artan kentleşme oranı ve belediye sayısına karşısında özellikle içmesuyu yatırım finansmanı konusunda, merkezi devletin kaynak hacminde bir artma gözlenmemiştir.⁸²⁵ Su bedel takdirleri ve piyasa yaklaşımının kamu hizmetine yansımada en öne çıkan aktörler de belediyeler olmuştur.⁸²⁶ Yine 2005 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılması ve yetkilerinin il özel idarelerine devredilmesi kırsaldan kente, merkezden özeleşmiş ve ayrı bir bütçesi olan yerel idarelere kayışın su konusundaki önemli bir örneği olmuştur. Son örnek ise 1053 sayılı “Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerinde İçme Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkındaki Kanun” ile DSİ'nin yetkilerini nüfusu 100 bini aşan yerlerde belediyelere teslim etmesidir.⁸²⁷

Sewerage Services in Turkey: Some Trends”, **Development in Practice**, 19: 3, 350-364, Routledge, London, 2 December 2010.

⁸²³ Tayfun Çınar, “Türkiye’de İçmesuyu ve Kanalizasyon Hizmetleri: Yönetim ve Finansman”, içinde **a.g.e.**, s.232.

⁸²⁴ Birgün Ayman Güler v.a. (Edt.), **Su Hizmetleri Yönetimi: Genel Yapı**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 1999, s.80-81.

⁸²⁵ **A.g.e.**, s.88.

⁸²⁶ **A.g.e.**, s.100.

⁸²⁷ Atila Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.126.

Dünya Bankası, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, Dünya Ticaret Örgütü, BM, IMF, OECD, gibi uluslararası kuruluşlarla veya çok taraflı anlaşmalarla yaygınlaştırılan piyasacı ve ticari su hizmetleri yönetimi anlayışının ürünü olarak⁸²⁸, Dünya Su Forumları gibi uluslararası platformlarda lanse edilen, yerel yönetimler arası yapılan uluslararası paktlarla ve çeşitli ulusal idari düzenlemelerle somut altyapıya kavuşan küresel finansman ile yerel yönetimler buluşmasının etkisi Türkiye’de özellikle proje finansmanları, belediyelerin içmesuyu ve kanalizasyon gibi temel kamu hizmetlerini doğrudan imtiyazlarla uluslararası girişimcilere verdirmesi gibi işlemlerle görünür olmaktadır. 1995 ve 2002 yılları arasında Antalya, Adana, Ankara, Bursa, Çeşme Alaçatı, Diyarbakır, Eskişehir, İzmit, Mersin ve Tarsus Belediyeleri Avrupa Yatırım Bankası (Adana, Antalya, BUSKİ, Diyarbakır, Eskişehir, İzmit, Mersin, Tarsus Belediyeleri), Suez (Antalya Belediyesi), İngiliz şirketler SERCO Grup (ASKİ), Thames Su (İzmit Yuvacık Barajı) ve Montgomert Watson (Adana Atık Su), Dünya Bankası (Antalya, Bursa, Çeşme) gibi uluslararası su şirketleri ve finans gruplarıyla içeriden yerli sermayeli özel girişimcilerle konsorsiyumlar da kurarak kredi ve imtiyaz sözleşmeleri imzalamışlar ve hizmetlerini özelleştirmişlerdir.⁸²⁹ Yerel özel girişimcilere verilen ve kimi yabancı ortaklıklarla kurulan diğer beledi kamu hizmetleri örnekleri ise Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi (KOSKİ- INIMA Türk-İspanyol Girişimi), Fethiye Belediyesi Su Kanalizasyon İşletmesi (Alman DYWIDAG/GELSENWASSER AG -Sistem Yapı Ortak Girişimi), Siirt Su Kanalizasyon İletmesi (Alman DDC Dorsch Consult-Su Yapı) ve Sivas Atık Su Arıtma Tesisi (GAuff Ingenieure GmbH-Alter Türkiye) ile Van Belediyesidir (GKW Consult

⁸²⁸ Tayfun Çınar, “Türkiye’de Su Yönetiminin Yapısal Değişimi”, içinde Barış Övgün v.a. (Edt.), **Kamu Yönetimi Yapı İşleyiş Reformu**, AÜSBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2009, s.129-143, s.129.

⁸²⁹ Tayfun Çınar, “Türkiye’de İçme Suyu ve Kanalizasyon”, içinde **a.g.e.**, s.240-241.

ve Gentek Mühendislik Müşavirlik).⁸³⁰ Hizmet kalitesinde beklenen artışın gerçekleşmediği, kayıp ve kaçak sorunlarının çözülemediği, su fiyatlarında kamuoyunu rahatsız edecek kadar çok yükseliş gerçekleştiği için de yoğun eleştiri almışlardır.⁸³¹

d. Küresel Su Politikaları ve Aktörlerinin Türkiye’de Su Politikaları ve Yönetimine Etkileri

Dolayısıyla küresel neo liberal politikaların etkisindeki çevre ve su politikalarına bakılacak olursa Türkiye’de merkezi devletin ikili rolü özellikle öne çıkmaktadır. Devlet her geçen gün yerelleşerek ve küçülerek işlemeye devam etmekte, hatta piyasayı düzenleyici araçları dahi piyasaya bırakıp çekilmektedir. Örneğin Devlet bir kamu mülkü olarak bir barajın işletmesini veya inşasını mülküyle birlikte belli bir süreliğine imtiyazla devredebilmekte ve üstüne üstlük bu su yapılarının işletme olarak çevresel ve yasal denetimlerini yine sermaye içinde kar amaçlı işleyen özel bir danışmanlık ve denetim şirketine bırakabilmektedir.⁸³² Türkiye’de 1980’lerden itibaren devlete getirilen ve özellikle sendikalar, toplumsal hareketler, dernekler, dergi grupları, akademisyenler ve TMMOB gibi muhalif meslek odalarından seslendirilen⁸³³ eleştirilerden biri de su konusunda devletin stratejik planlama ve kamu yatırımlarından elini çekmesi ve

⁸³⁰ “Dünden Bugüne Türkiye’de Su Politikası”, **İvme**, Mart-Nisan-Mayıs 2009, s.46; Tayfun Çınar, “Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü”, **Haber Bülteni Dosya**, s.70-78, s.76. Ayrıca, Antalya özelleştirmesi ilk olması ve etkisi nedeniyle oldukça etraflıca çalışılmıştır. Bknz. Gülser Öztunalı-Kayır, Hülya Kendir, Ferhunde Hayırsever, **Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Aralık 1999.

⁸³¹ **İvme**, s.46-47.

⁸³² Uluslararası Şirketler Konsoryumunun finance ettiği Ilısu Barajı örneğinde ise yerli üstlenici müteahhit firma yine kendi yaptığı işi denetleyen şirket olarak görevlendirilmiş, bunun üzerine oluşan kamu oyu tepkisi sonucu bu işi kendinin finanse ettiği başka bir taşeron şirkete devretmiştir.

“<http://m.milliyet.com.tr/yazarlar/metin-munir/isi-yapan-ile-denetleyen-ayni-1129736/>” Erişim 29-09-2017 00:45.

⁸³³ Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu altında bir araya gelen toplumsal inisiyatif özellikle 5. Dünya Su Forumu’nda öne çıkmış ve buna karşı alternatif bir su forumu düzenlemiştir. “Alternatif Su Forumu”, **USİAD**, Yıl 10, Sayı 37, Nisan-Haziran 2009, s.42-43.

özelleştirmeler üzerinedir.⁸³⁴ Öte yandan ise piyasanın başarısızlığı veya yetersizliği teorisiyle açıklanan işleri görme koşullarında iyileştirme gereken veya iş alanının özel girişimlerce yeteri kadar karlı bulunmaması durumlarında görev üstlenmeye çağrılmaktadır. Bu bağlamda devlet sermayenin uzun dönemli çıkarları için müdahale eder. Kısa vadede ise kullanım ve işletme izinleri, lisanslar ve ortaklıklar kurma yoluyla uygun hukuki yapı altında kamusal kaynakları çevrime sokar. "Devlete biçilen görev doğal kaynakları, ormanları, kıyıları, deniz yataklarını, sermaye sahiplerinin etkinliklerine açması ve bunların kullanılması önündeki engelleri kaldırmasıdır."⁸³⁵ Diğer yandan "ekonomik etkinliklerin yarattığı olumsuz etkileri azaltmak ya da telafi etmek" ve piyasanın kusurunu gidermek gibi işlevi vardır. Dolayısıyla devlet bir yandan doğa sömürüsüne yol verirken diğer yandan da bunun aşırılığa kaçmaması için gerekli sınırları çizer ki işte bu devletin ikili rolünün en veciz ifadesidir.⁸³⁶ Zira kısa dönemde karlı olan şey, kaynağın tükenmesiyle tehlikeye girebilir. Ekonomik büyüme ve karlılığın sürdürülebilir olması için kaynakların da tedbir alınarak sürdürülebilir bir düzene sokulması gereklidir. Bu süreçte devlet aradaki uzun ve kısa vadedeki kar ve ekonomik büyüme gerilimine çözüm sunar. Zaten kısa dönemde devlet bürokrasisi içinde de bir gerilim vardır. Örneğin, termik santral önerileri sunan ya da büyük baraj yapımını talep eden ile karbon emisyonları üzerine sorumlulukları olan ve büyük altyapı inşalarının çevresel etkileri düzenleyen bir çevre bürokrasisini uzlaştırmak kolay değildir. DSİ yasasına göre bataklıkları kurutmak kuruluş amaçlarından biridir ama DSİ içten de gelen taleplerle bunu defaten değiştirmek isteyip başaramamıştır. Lakin son

⁸³⁴ Ayşegül Kibaroglu, Argun Başkan, Turkey's Water Policy Framework, içinde Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer (Edt.), **Turkey's Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011, s.3.

⁸³⁵ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 6. Baskı, 2009, s.388.

⁸³⁶ A.g.e., a.y.

olarak Ormanlık ve Su İşleri Bakanlığı'nın çıkardığı 2014 yönetmeliğiyle⁸³⁷ çevre konusundaki hizmet kaleminin AB çerçeve direktifinin de etkisiyle sulak alanların korunmasına dikkat çekmesi sonucu iç dinamikler arasında galebe çalmıştır. Yine DSİ çok yaygın taşra ağı ve çok sayıda personeli ile tarım, sulama, hidroelektrik yani enerji, hizmet, içme suyu ve çevre alanlarında hizmet vermektedir. Bunların üstlenicileri olan uzmanlaşmış bürokratlar arasında ve bütçe tahsisleri konusunda kurum içinde de gerilimler yaşanır.

Kendisi'ne DPT tarafından planlanıp ayrılan bütçeyi almak için bu kalemlerin ve projelerin yarışması, örneğin çevre dairesi karşısında baraj lobisinin rekabet etmesi sözkonusudur. Bu sürece bir de bütçe planı kabul edilme aşamasında siyasetçilerin önerdiği planlamasız projelerin de dâhil edilmesi gibi bir durum eklendiğinde süreçler daha da karmaşılaşır ve siyasileşir. Dolayısıyla, sanayi, ticaret, enerji, bayındırlık, ulaşım, turizm ile çevre, orman, kültür ve tarım bakanlıkları ve bürokrasilerinin bütünleşik bir çevre politikası oluşturma çabası içinde olmaları önemlidir.⁸³⁸

Devlet, *düzenleyici araçlar* ve *katılımcı araçlar* olmak üzere iki tür mekanizma sayesinde çevre ve su politikaları alanındaki işlevlerini hayat geçirir. Yasaklamalar, cezalar, izinler, bilgi verme ve bildirim yükümlülükleri, kirlilik, kalite ve miktar ölçümleri, çed raporları devletin kullandığı düzenleyici araçlara örnektir.⁸³⁹ EPDK ülkemizde hidroelektrik santral lisanslarını, DSİ kuyu açma izinlerini, belediyelerde yetki alanlarındaki evsel, sanayi ve hatta baraj su kullanım tahsislerini verirler. Çevre bakanlığı ÇED raporları ile planlamaların çevresel etkilerini değerlendirir. 2011 yılında

⁸³⁷ “Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği”, R.Gazete Tarih: 4 Nisan 2014 Cuma, Sayı: 28962.

⁸³⁸ A.g.e., s.389.

⁸³⁹ A.g.e., s.394-395.

Çıkarılan kanunla sulama tesislerinin planlama, proje ve inşasından sorumlu olan DSİ, sulama birliklerinin gözetim ve denetleme sorumluluğunu da üstlenmiştir.⁸⁴⁰

ABD evre Ajansı'nın standartları örneğinden hareketle devletin katılımcı araçlarının en önemlisi eskiden *düzenleyici araçlardan* sayılabilecek lakin artık vatandaşların süreçlere daha etkin ve aktif katılımıyla *katılımcı politik* süreçlere dâhil edilebilecek “planlamadır”. Planlamada, kamu kurum ve kuruluşları devletten aldıkları kamu gücüyle yani yaptırım gücüne bağlı yetkilerini tasarruf ederek planlamaları yürürlüğe sokmakta, uygulamaları izlemekte ve denetlemektedir.⁸⁴¹ çok paydaşlı ve uzun soluklu olması planlamaların güçlü yanlarıdır. Gündem 21 gibi yerel, Türkiye su politikası gibi ulusal ve AB evre politikası, BM su politikası gibi uluslararası seviyelerde yapılabilen planlamalar ile piyasa ilkeleri arasındaki ilişkiler de karmaşıktır. Devlet planlamasının serbest piyasa ilkeleriyle ve neoliberal ekonomi anlayışıyla nasıl bağdaştığına dair sorunun cevabına denetleyici özerk kurumlar olarak öne çıkan OfWat, EPA gibi kuruluşlar en güzel örnektir. Türkiye’de ise DPT hala planlama konusundaki devlet gücünü koruyan özel bir kurumdur.

evre konusunda hassasiyetlerin belirginleşmeye başladığı 1970’lerden itibaren özellikle sanayileşmenin evre üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmiştir. BM, 1972 İnsan evre Konferansı’nın da etkisiyle Türkiye 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na ilk kez evre konusunu sokmuř⁸⁴² ve bir sonraki planlamasında ise Başbakanlık evre

⁸⁴⁰ “8/3/2011 tarihli 6172 Sulama Birlikleri Kanunu, No: 6172, R.Gazete : Tarih: 22/3/2011 Sayı : 27882, Tertip:5,Cilt:50”. Kanun, sırf bu denetlemeyi yapmak amacıyla çıkarılmıştır.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6172.pdf> Erişim: 21.10.2017 06.20.

⁸⁴¹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut oban, **a.g.e**, s.399.

⁸⁴² **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** (1985-1989), Yayın No: DPT 1974, Ankara, 4. Bölüm, VI. Başlık Madde 6, s.169-179 içmesuyu ve kanalizasyon altyapısıyla ilgiliyken VII. Başlık sadece evre politikasıdır. s.171.

Müsteşarlığı'nı hayata geçirmiştir.⁸⁴³ 1985-1989 tarihli 5. Beş Yıllık Kalkınma Planıyla birlikte ilk kez ulusal bir su yasası ihtiyacına vurgu yapıldı ve bu ihtiyaç planlamaya yansıtıldı. 6. Beş Yıllık planda ise sulama konusunda verimlilik ve tasarruf amaçlı arazi toplulaştırma ve GAP gibi çok katmanlı projenin içinde entegrasyonun sağlanması öne çıkmıştır.⁸⁴⁴ 7. Beş Yıllık Plan'da mevzuat dağınıklığına son vermek amacıyla planlama, yönetim ve kaynak koruma işlevlerini yerine getirecek kurumsal düzenlemeleri de içeren çerçeve bir su yasasının hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda 6200 Sayılı DSİ, 1023 Sayılı Kanun, 167 Sayılı Yer altı Suları Kanunu ve 3202 Sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kanunu ile İller Bankası Kanunu'nun gözden geçirilmesi ve yeni bir planlama kapsamında su yasasının oluşturulması amaçlandı. Yine aynı plan maddesi, aynı paragrafta, DSİ nezdinde yap-işlet-devret mantığının yerleştirilmesine vurgu yapılmıştır. Hemen devamında kentler kapsamındaki su hizmetleri açısından 1580 sayılı kanunla belediyelere bırakılan içmesuyu fiyatlarının belirlenmesi çerçevesinde hizmetlerin etkin olarak karşılanması ve yeni yatırımlara kaynaklık etmesi istenmiş ve bu açılardan yeni fiyatlandırma politikalarına dair mevzuat hazırlığı başlatılmıştır. Ayrıca nüfusu 100 bini geçen tüm belediyelere sadece büyükşehir belediyelerinde bulunan İSKİ modelinin yerleştirilmesine dair düzenlenmeler yapılacağı ifade edilmiştir.⁸⁴⁵ Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve korunması hususu da kırsal altyapı başlığı altında “dengeli, sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu” öte yandan tarımsal kalkınma amacına yönelir.⁸⁴⁶ Hâlihazırda ülkenin bütünlüklü bir toprak ve su politikasının olmadığı, düşük ücretlendirmenin su israfını arttırdığı tespitleriyle kırsal kalkınma, su ve toprak ekonomi politikasının daha liberal bir

⁸⁴³ Ayşegül Kibaroglu, Argun Başkan, “Turkey’s Water Policy Framework, içinde Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer (Edt.), **Turkey’s Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011, s.5.

⁸⁴⁴ **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı** (1990 -1994), Yayın No: DPT 2174, Ankara., s.51-52.

⁸⁴⁵ **7. Kalkınma Planı**, 1996-2000, DPT, 2005, Ankara, c) Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Başlığı, s.157.

⁸⁴⁶ **A.g.e.**, b) Amaçlar, İlkeler ve Politikalar başlığı altında, s.159.

çizgiye kaydırılmasına karar verilir ve kırsal kamu hizmetlerinin verilmesinde kullananların daha fazla katılımında bulunacağı şekilde örgütlenmesinin gereği vurgulanır. Bu planlama da su kullanıcı birliklerinin temeli atılmıştır.⁸⁴⁷ Bu planlama sürecinde gerçekleştirilen komisyon çalışmalarında, özellikle Fırat, Dicle, Çoruh, Asi, Zap, Meriç gibi sınıraşan sularla ilgili olarak havza yönetim modelindeki işbirliği ve ülkelerarası su yönetim komisyonları ya da meclisleri oluşturulması gibi neo liberal kurumsalcı yaklaşımlara ulusal egemenlik, egemenlik hakları ve suya dayalı ulusal kalkınma temelli dış politika çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle Genel Kurmay Başkanlığı ve Dış İşleri Bakanlığı temsilcilerinden gelen eleştiriler damgasını vurmuştur.⁸⁴⁸ 8. Beş Yıllık Plan ise ekoloji ile kalkınma dengesini kurma ihtiyacının yakıcılığını vurgular.⁸⁴⁹ 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı ilk 4 sayfalık giriş bölümünde serbest ekonominin dinamiği, neoliberal siyasetin unsuru denetleyici ve stratejist devletin yeni kamu yönetimi anlayışıyla yönetim katılımcılığını ve rekabeti teşvik ederek 2023 hedeflerine ulaşılabilirliğini çok güzel bir şekilde ifade eden bir metin olarak hala yürürlükte dir.⁸⁵⁰

Türkiye’de 1993’ten beri yapılan ÇED denetimleri 2008’deki AB etkisindeki en son revizyonla nihai haline kavuşmuştur. Proje büyüklüğüne, yapı özelliklerine ve kaynak türüne göre belli koşullar altında uygunluğu aranmaktadır. Öte yandan büyük su yapıları inşasında halkın baştan bilgilendirilmesi, karar ve projelendirme süreçlerine davet edilmesi özellikle AB uyum sürecinde uygulamaya sokulmuş su konusundaki önemli ve zorunlu katılım araçlarından biridir. Devlet ya da kamu gücünün ayrıcalıklarını kullanan kuruluşlar, piyasa ve kamu yararı arasındaki terazide dengeyi

⁸⁴⁷ A.g.e., s.158.

⁸⁴⁸ Ayşegül Kibaroglu, Argun Başkan, Turkey’s Water Policy Framework, içinde Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer (Edt.), **Turkey’s Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011, s.9.

⁸⁴⁹ Özdemir Özbay, Komisyon Üyesi, Konferans Sunum Deşifresi

⁸⁵⁰ **10. Beş Yıllık Kalkınma Planı** (2014-2018), DPT, Ankara, 2 Temmuz 2013, s.1-4.

piyasa lehinde kaçırdıklarında ekolojik yarardan kayıp ve hatta zarar oluştururken, ekolojiye kayma olduğunda piyasadan ve girişimcilerden destek alamama gibi başka sorunlarla karşılaşmaktadır.⁸⁵¹ Türkiye’de merkezi devlet aynı zamanda büyük -veya küçük olsa da yereldeki etkisi büyük- su yapılarının projelerini üstlenen inşaat firmaları ile yaşam alanlarında bu türden planlamalara karşı çıkan yerel halkın menfaatleri arasında da kalmaktadır.⁸⁵² Devlet, kendi iç gerilimleri açısından da kalkınma ve su kaynaklarını geliştirme ile çevreyi ve sucul ekosistemleri koruma arasında bir tercih yaptığı ve ağırlığı altyapı geliştirme ve kaynak yönetimine verdiği hususunda eleştirilmektedir.⁸⁵³

Belli projeler ve sorunlar kapsamında yapılan bu planlamalarda halkın görüş ve önerilerinin alınması devletin katılımcılık mekanizmasının işlediği yerlerden biridir. Ayrıca, belli alanlarda uzun vadeli politika oluşturulması süreçlerinde, stratejik olarak ilgili kesim ve sektörlerin görüş ve önerilerine başvurulması da katılımcı ve siyasal mekanizmaya örnektir. Türkiye’de bu mekanizmanın su ve çevre ile ilgili en önemli ve tipik örneği dört yılda bir toplanan Yüksek Çevre ve Ormancılık Şura’sıdır. Bu Şura su hukuku ve sınıraşan sular, ormancılık ve su kaynakları, su kaynaklarının geliştirilmesi ve hidroloji, kuraklık yönetimi ve taşkınlar vb.gibi en temel su ile ilgili alanlarda konunun uzmanı bürokratlar, akademisyenler ve siyasetçilerden oluşan ve mevcut durum analizleri yaparak ülke politikasını belirleyen en üst kurullardır.

Bilgi edinme hakkı katılımcı politikaların ayrılmaz bir diğer parçasıdır. Katılımcı bir yapı yoksa bilgiye erişmek tek başına yeterli değildir, öte yandan daha

⁸⁵¹ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **a.g.e**, s.399.

⁸⁵² Bknz. Mahmut Hamsici, **Dereler ve İsyanlar**, Nota Bene, Ankara, Kasım 2010.

⁸⁵³ Ayşegül Kibaroglu, Argun Başkan, Turkey’s Water Policy Framework, içinde Edt. Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer, **Turkey’s Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011, s.3.

önemlisi bilgi olmadan katılımcı olmak imkansızdır.⁸⁵⁴ Türkiye BM'nin "Çevresel Konularda Bilgiye Erişme, Karar Almada Halkın Katılımı ve Yargıya Başvurma Sözleşmesi" olan Aarhus Sözleşmesi'ne taraf olmamasına rağmen⁸⁵⁵, pratikte bilginin üretilmemiş olması, saklanmamış olması, idarenin bilgiyi paylaşma konusundaki isteksizliği gibi engellerle malul olsa da bilgi edinme hakkını vatandaşlarına sunmaktadır.⁸⁵⁶

Kararlara doğrudan katılım, bilgi edinme yoluyla katılım dışında bir üçüncü yol da yargı yoluyla kararlara katılımdır. Yine Aarhus'a göre, kamu makamlarının karar eylem ya da eylemsizliğinin içerik ve oluşturulma süreci açısından kanuna uygunluğunun denetlenmesini, bir çıkarı ya da hakkı zedelenlerin yargıya başvuru hakkını devlet garanti altına alır.⁸⁵⁷ Yetki alanları ve uygulamaları hakkında DSI'ye karşı açılan, yüksek mahkemelere taşınan davalarla tüm il ve ilçe belediyelerine karşı açılan sayısız idari davanın varlığı, mükellef ve bütünlüklü bir su yasasının yokluğunda hem mevzuat oluşturmakta hem de bireysel hakları korunmaktadır.

Piyasa temelli politika araçları ise çevre değerlerinden faydalanırken kullanım bedelleri dışında kirletici madde ve salınımlar nedeniyle, kirleten öder ilkesi gereğince alınan tazmin edici çevre vergileri ve harçlar gibi ücretlerdir.⁸⁵⁸

İngiltere'de örneklerine rastlanan ve vatandaşlara üzerlerine düşen görevleri hatırlatan kampanyalarla işleyen gönüllü uygulamalar ise devletin kamu spotlarıyla yürüttüğü, vatandaşların kusurlu ya da eksik davranmaları karşılığında bir cezai

⁸⁵⁴ Atapattu, 2006, s.361'den aktaran Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 6. Baskı, 2009, s.405.

⁸⁵⁵ Özden Bilen, **a.g.e.**, s.241-242.

⁸⁵⁶ Resmi Gazete Tarih 24.10.2003, Sayı 25269.

⁸⁵⁷ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 6. Baskı, 2009, s.407.

⁸⁵⁸ Özellikle bu iktisadi mekanizmaların detaylı bir anlatımı için bkz. **A.g.e.**, s.412-428.

müeyyide taşımayan teşvik politikalarıdır. Ülkemizde özellikle Çevre ve Ormancılık Bakanlığı'nın, vatandaşların su tüketim davranışlarında bir değişim amaçladıkları kamuoyunu su tasarrufu, sucul ekolojik sistemler hakkında bilgilendirmek ve korunmasını teşvik etmek işlevli medya spotları buna bir örnektir.⁸⁵⁹

e. Yerel ve Ulusal Ortaklık İnisiyatifleri

Kamu hizmetlerinin mevcut durumu karşısında ortaklıklar alanına sahip çıkan toplumcu belediyeçilik örneklerine sayıları az da olsa rastlanılmaktadır. Castells'in tanımladığı şekliyle 1970'lerde bir kent hareketi olarak öne çıkan ve çevreci çizgisi belirgin belediyeçilik uygulamaları içinde, halkın desteğiyle mali finansmanı dahi gerçekleştirilen özel ortaklık idare örnekleri kaydedilmiştir. 1973-78 yılları arasında İzmit Belediyesi, Fatsa Belediyesi ve 2000'lerde su ile ilgili olarak 10 m³'e kadar suyu bedava dağıtan Dikili Belediyesi gibi üretken, yurttaş katılımına dayanan, çevresel hassasiyetleri öne çıkaran toplumcu belediye uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir.⁸⁶⁰ Belediyelerin yanı sıra suların ortak mülkiyetten özel sektöre geçmesine, fiyatlandırılmasına, doğal durumundaki su kaynaklarının üzerinde geliştirilen sanayi, enerji ve tarımsal altyapı çalışmalarının çevreye ve su kaynaklarına vereceği zararlara dikkat çeken, kendinin ve diğer canlıların yaşam alanını savunan yerel, vatandaş inisiyatifleri de bir diğer ortaklık savunma hattıdır. Türkiye'de bu tür yeni toplumsal hareketler, Greenpeace gibi yerleşik ve profesyonel bir kimliğe sahip değildir. Öte yandan, ulusal bazda internet, facebook, twitter gibi yeni ortak dayanışma ve iletişim teknolojilerini, geleneksel medyayı ve idari yargı yollarını kullanarak kendilerine çevre ve su siyasetinde sesini duyurmanın ve etkili olmanın yollarını açan

⁸⁵⁹ T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığının diğer medya araçlarıyla yaygınlaştırdığı kamuspotlarına ayrılmış bir internet sayfası da bulunmaktadır. Bknz. "http://www.ormansu.gov.tr/video/kamu-spotlari" Erişim: 21.10.2017 19:25. Ruşen Keleş, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **a.g.e.**, s.408.

⁸⁶⁰ Toplumcu Belediye anlayışı için bknz. **Sonay Bayramoğlu, Toplumcu Belediye: Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi**, NotaBene, Ankara, 2015.

“çevre koruma platformları” olarak tüm hiyerarşileri reddeden, esnek, otonom ve tabandan örgütlenmişlerdir. Karadenizdeki HES’lere karşı direnen köylülerin 2009’da başlattığı “Derelerin Kardeşliği Platformu”, 2010’da kurulan halkevlerinin, Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği ve TMMOB gibi meslek kuruluşlarının desteğini alan “Doğu Karadeniz Su Hakkı Forumu”, yine 2010’dan beri HES’lere karşı mücadele eden “Antalya-Isparta-Burdur Dereleri Gönölünce Aksın Platformu”, 2013’te kurulan “Kuzey Ormanları Savunması”⁸⁶¹, “Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu”, taş ve maden ocaklarından hes’lere her türlü ekolojik kırıma ve neoliberal politikalara muhalif “Karadeniz İsyandır”⁸⁶², “Palovit Vadisi Duyarlılık Platformu”nun başlattığı “Türkiye Su Meclisi”, Yeşilırmak Havzası’nda planlanan barajlara karşı yerel vatandaşların direniş hareketleri gibi oluşumlar, hem birbirleriyle hem de akademisyenler, sanatçılar, çeşitli sivil toplum örgütleri ve meslek örgütleriyle işbirliği içinde her türlü canlının yaşam alanı olarak çevrenin ve su haklarının savunuculuğunu yapmaktadırlar.⁸⁶³ Doğa Derneği ile de işbirliği yapan “Türkiye Su Meclisi, Rize İkizdere’de mevcut su politikalarından muzdarip her vatandaşa açık çağrıyla gerçekleştirdiği 16-17 Ocak 2010 tarihli ilk toplantısında”, ülkenin ilk “Su Manifestosu”nu imzaya açmıştır. Türkiye Su Meclisi’nin gündeminde yeni bir su çerçeve yasası yapılması, DSİ’nin ve Enerji Piyasası Kanunu’nun tadili, entegre havza planlamasına uymayan her türlü su altyapı çalışmasının durdurulması için muhalefete etmek gibi konular bulunmaktadır.⁸⁶⁴

Son olarak ise, 11 -12 Kasım 2017 tarihinde ülkenin farklı bölgelerinden 11 ekoloji örgütünün davetiyle ekolojik inisiyatiflerin mücadelelerini kendi ifadeleriyle

⁸⁶¹ “<http://www.kuzeyormanlari.org/>”

⁸⁶² “<http://karadenizisyandadir.net/>”

⁸⁶³ Feryal Turan, *Environmental Citizenship and Struggle for Nature*, içinde Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli (Edt.), **Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey**, Lexington Books, 2011, s.288. Ayrıca bknz. Mahmut Hamsici, **Dereler ve İsyandar**, NotaBene Yay., 3. Baskı, Ankara, 2012.

⁸⁶⁴ “<https://yoldanciktim.com/turkiye-su-meclisi/>”, Erişim:03.04.2018 02.49.

“bir birlik ve ağ olarak” ortaklaştırmanın yollarını ve yöntemlerini tartışmak ve ülke çapında dayanışma ve işbirliği içinde irade gösterecek “Türkiye Ekoloji Hareketi”ni oluşturmak için 200 kişinin katılımıyla Bergama’da bir forum gerçekleştirilmiştir.⁸⁶⁵

İlkeler ve oluşum anlamında ilk örnek olan Ekoloji Birliği’nin kurulduğu 24-35 Mart 2018 tarihli ikinci forumları Eskişehir buluşmasında ise yurttaş inisiyatifleri, Birliğin temel taşı devlet, parti, siyaset, sendika ve yerleşik her türlü çevreci sivil toplum örgütleri dışı yerel vatandaş örgütlenmeleri şeklinde tanımladı. Birliğin ortak mücadele zemininin de yatay şekilde örgütlenmiş, demokratik, farklılıklara açık dayanışma ve iletişim ağı olduğu kabul edildi. Dolayısıyla ülkede ekoloji mücadelesi veren bütün yerel örgütlenme, inisiyatif ve oluşumlar, Ekoloji Birliği’nin ilkelerine aykırı bir zeminde bulunmadıkları sürece doğal bileşenler olarak 6 ayda bir toplanacak olan Meclis tarafından kabul edilmektedirler. Kendilerini anti-kapitalist ve demokrat olarak tanımlayan Birlik için fonlardan yararlanmama ilkesi aslidir. Ancak yerel oluşumların iradesine bu şekilde bir müdahalenin kendisi için bile sakıncalı yaklaşmakta ve bu fonlardan yararlanmak isteyecek oluşumlar için de “kervan yolda düzülür” ifadesiyle, oluşabilecek içsel çelişkilerin ortaklık içinde karara bağlanacağı ifade edilmektedir.⁸⁶⁶

Özellikle kamu duyurularında doğanın ve ortaklıklarımızın her türlü sömürü karşısında ortakça savunulmasını kendine amaç edinen Birliğin, ekoloji mücadelesini sınıf mücadelesinin bir unsuru olarak gördüğü, bunun da ülkedeki “emek, demokrasi, barış, ekolojik haklar temelli siyaset” yapımından azade olamayacağını savunduğu görülmektedir. Bu varoluş şeklinin en temel gereği ise maddi ve manevi örgütsel

⁸⁶⁵ “<http://www.mezopotamyaekoloji.org/11-12-kasim-2017-ekoloji-orgutleri-bergama-bulusmasi-sonuc-bildirgesi/>” Erişim:18.04.2018 10.40.

⁸⁶⁶ “<http://gazetekarinca.com/2018/04/ekoloji-orgutleri-birlesti-ekoloji-mucadelesi-sinif-mucadelesinin-bir-parcasidir/>”. Erişim:18.04.2018 12.40.

bağımsızlık olarak görülmektedir. En son olarak ise 16 Nisan 2018’de, 57 örgüt kendi bulundukları şehirlerde Ekoloji Birliği’ni resmen kurduklarını çeşitli internet siteleri ve basın organları yoluyla deklere ederek ülke siyasetinde yeni bir siyasi momentin kurucu unsurları olmuşlardır.⁸⁶⁷

4. Türkiye’de Suyun Hidrolojisi, Sektörel Su Kullanımları ve Su Kullanım Alışkanlıkları

Su tüketim alışkanlıkları ile su kaynaklarının kirliliği ve tüketimi arasında ciddi bir doğrudan ilişki vardır. Hala en fazla tarımda kullanılıyor olsa da kentlerdeki su baskısı evsel, ticari ve sanayi kullanımlarıyla açıklanabilir. Türkiye’de tüm büyük şehirler civar yerleşkeleriyle birlikte neredeyse tüm su kaynaklarını tüketmiş bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin çoğu önemli şehirlerinin yerel yönetimleri özellikle yaz aylarında yaşanan kuraklıktan dolayı başgösteren ciddi su sıkıntısı sorunlarıyla mücadele etmektedir. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirler komşu havzalardan su transfer etmektedirler. Büyük üretim, enerji ve transfer maliyetleri ile pompalanan sular bu şehirlere başka havzalardan getirilmek suretiyle kısıtlıya çare olarak sunulmaktadır. İstanbul’a kendi havzası dışından gelen su 165 km. boyunca döşenmiş

⁸⁶⁷ Bu inisiyatif ve platformlar: Aliğa Çevre Platformu, Antalya Ekoloji.org, Antalya Sahillerini Savunma Meclisi, Aydın Çevre ve Kültür Platformu (AYÇEP), Ayvalık Tabiat Platformu, Bartın Platformu, Bergama Çevre Platformu, Bergama-Eşme-Sivrihisar-Havran-Küçükdere Elele Hareketi, Bozcaada Forum, Burhaniye Çevre Platformu (BURÇEP), Çeşme Sürdürülebilir Yaşam Platformu, Derelerin Kardeşliği (DEKAP), Didim Çevre Platformu, Dikili Çevre Platformu, Doğanın Çocukları, Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği (DOĞADER), Doğu Akdeniz Çevre Dernekleri (DAÇE), Donkişot Bisiklet Kolektifi, DOSAB Termik Santraline Hayır Platformu, Ege Çevre ve Kültür Platformu (EGEÇEP), Ekosistemi Koruma Ve Doğa Sevenler Derneği (EKODOSD), Erdek Körfezi Dayanışma Platformu, Eskişehir Ekoloji Birliği Girişimi, Foça Çevre ve Kültür Platformu (FOÇEP), Foça Forum, Güzelbahçe Çevre Derneği (Gülde), Halk İmdat, Hasankeyf Yaşatma Girişimi, İzmir Çevre Gönüllüleri (İZÇEP), Karaburun Kent Konseyi, Karadeniz İsyandır Platformu, Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği, Kocaeli Ekolojik Yaşam Derneği, Kuşadası Çevre Platformu, Kuzey Ormanları Savunması (KOS), Mersin NKP, Merzifon Çevre Platformu (MERÇEP), Mezopotamya Ekoloji Hareketi, Muğla Çevre Platformu (MUÇEP), Munzur Koruma Kurulu (DEDEF), Murat Dağı Koruma Platformu, Ordu Çevre Derneği (ORÇEV), Samsun Çevre Platformu (SAMÇEP), Sinop NKP, Söke Çevre ve Kültür Platformu (SökeÇEP), TEMA Bergama, Tokat Yozgat Güçbirliği Platformu, Turgutlu Çevre Platformu (TURÇEP), Turgut Yardımlaşma Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Derneği, Yaşam ve Dayanışma Yolcuları, Yeni Foça Forum, Yerel Tohum Derneği, Yeşil Artvin Derneği, Yeşil ve Sol Çalışma Grubu.

boru hatlarıyla şehre taşınmaktadır. Ankara su getirmek için ise 125 km.lik boru hattı döşenmiştir. Türkiye’de ortalama yıllık yağış 643 mm, toplam yağış miktarı 501 km³, buharlaşma, yeraltına sızan, kullanılmayan, yüzeyden ve yeraltından çekilen sular çıkıldığında geriye kullanılabilir 112 km³ kalmaktadır.⁸⁶⁸

78 milyon nüfusu, 720 milyar \$ gayrı safi milli hasılası ve kişi başı 10.500 \$ geliri ile Türkiye (İstanbul, İzmir ve Ankara gibi şehirler de daha zengin olsa da bu rakam ülkeyi gayrı safi milli hasılası 11 trilyon \$ olan Çin ile aynı kategoriye sokmaktadır)⁸⁶⁹ orta gelir tuzağına sıkışmış gelişmekte olan bir ülkedir. Üç milyon mültecinin de Suriye'deki savaş sonucu ülkeye göç etmesi nedeniyle bu rakamlarda dış yardımlar ve yapılan harcamalar nedeniyle henüz hesaba dökülmemiş bazı oynamalar olması doğaldır. OECD ülke ortalamasının yarısı kadar olan gayrı safi milli hasılası ve bunun %15'i oranındaki gini katsayısı ile Türkiye'yi ekonomik gelişme ve sosyal politikalar açısından zorlu süreçler beklemektedir.

Türkiye su kaynaklarının hala hepsini geliştirebilmiş değildir. Halihazırdaki geliştirilmiş su kaynaklarının %72'sini yayma usulü (flood watering) tarımsal sulamada, %17'sini evlerde, %11'ini de sanayide kullanmaktadır. Nüfusun %77'si kentlerde yaşamaktadır.⁸⁷⁰ Tüm şehir ve kırsal alanlardaki su şebeke sistemine ulaşan belediye nüfus oranı %83'dir. Su kamu teminidir ve büyük oranda yönetimlerce sübvansiyone edilmektedir. Şehirlerdeki tüm evlerin %55'ine atık bertaraf hizmetleri verilebilmekte ve yeterliliği tartışmalı olsa da her büyük şehirde en az bir atık arıtma tesisi bulunmaktadır.⁸⁷¹

⁸⁶⁸ Veriler 2014 TÜİK’ten tarafımızca derlenmiştir ve sistem su kayıplarını da içermektedir.

⁸⁶⁹ OECD, **Country Statistics**, “<http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=66670>”, 2016 verilerinden çekilmiştir.

⁸⁷⁰ TÜİK, **Belediye Su İstatistikleri Anketi**, 2012.

⁸⁷¹ A.g.e., a.y.

Türkiye yarı kurak bir bölgede yer almaktadır. Gerçekleşen yüzey ve yeraltı suları tüketim oranları gözönüne alınacak olursa artan nüfusu özellikle de şehirlerde yoğunlaşmış bir ülke için iklim ilk dezavantajdır. İklim değişkenliklerinin yanısıra kaynakların duyarsız ve bilinçsizce tüketilmesi ve çevresel bozulma 2050 yılında yüz milyon olması beklenen Türkiye'yi su kaynakları açısından riskli ülkeler arasına sokmaktadır. Üç tarafından denizlerle çevrili olmasına karşın Türkiye için tuzdan arındırma projeleri sınırlı ve yüksek oranda verimsiz olduğu için yakın zamanda uygulanabilir görünmemektedir. Zira dünya çapında hala araştırma geliştirme çalışmaları sürmekteyse de bu tür projeler, altyapı inşaatı, tesislerin bakım ve onarımı, suyu tuzundan değişik aşamalarla ve kimyasal muamelelerle arıtmak, depolamak, taşımak ve arıtma işlemlerinden sonra oluşan gereksiz atığı bertaraf etmek gibi alt birimlerden oluşan işletme bedelleri nedeniyle aşırı maliyetli olmaktadır. Bu durum deniz suyundan içilebilir su elde etme projelerinin uygulanabilirliğini zorlaştırmakta ve bu tür tesislerin yaygınlaşmasının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır.

Deniz suyunun arıtılarak teknelerde ve turistik tatil beldelerinde içme suyu olarak bile kullanılabilir. Türkiye'de deniz suyunu arıtarak kullanan tek yer yazları nüfusu ancak yetmiş binlere çıkabilen 2012 sayımına göre 2527 nüfuslu⁸⁷² küçük ve تنها bir ada olan ve bu nedenle su ihtiyacı da sınırlı kalan Avşa adasıdır. Bu uygulamayı hayata geçiren ise yurtdışındaki arıtma örneklerini görüp incelemiş belediye başkanının kişisel çabalarıyla 2010 yılında hizmete sunulan tesisin sahibi olarak Avşa Belediyesi'dir. (şimdi Marmara adalar belediyesinin bir mahallesidir.) Yatırım maliyetlerinin %25'i belediyeye, %75'i ise devlete dayanmaktadır. Günde denizden çekilen sudan 4500 ton ton tatlı su arıtılarak şebeye salınmaktadır. Bu rakam, tesislerin kapasitesi sayesinde günde 10 bin tona çıkabilmekte ve yazları artan nüfusun içme suyu

⁸⁷² Veri 21.10. 2017 tarihinde yernelnet.org'dan çekilmiştir.

ihtiyacına dahi cevap verebilmektedir. 1 m³ su 1 liraya mal olmaktadır. Peki kaç liraya satılıyor? Oysa Kocaeli belediyesi 1 m³ suyu 2.06 liraya mal etmekte ve atık su bedeli ve kdv dahil meskenlere 3.33 liraya vermektedir. Ankara'da 1 m³ su 3.96 liraya mal olurken, suyun meskenlere ulaştığındaki nihai ilk kademe yani ilk 10 m³'lük fiyatı 5.94 tl.'yi bulmaktadır. İstanbul'da ise nihai ilk kademe fiyat 4.44 tl'dir. Su fiyatlandırması meskende belli kademeler arası farklılaşmakta, konut kademesiz ankarada 5.10, konut dışında kademesi 12.98 tl'dir. Bu nedenlerle dünyada da ancak sayılı örnekleri bulunmaktadır. Bunlara ise arıtmadan başka opsiyonu ve yeterli tatlı su kaynağı olmayan zengin kimi Arap ülkeleri, İsrail ve İspanya örnek verilebilir. Suudi Arabistan yılda toplamda 5 milyar metreküp suyu denizden arıtmaktadır. 1 metreküp deniz suyun arıtılmasının dünya ortalaması maliyeti 3 ila 5 dolar arası seyretmektedir. İsrail'deki Ashkelon deniz suyu arıtma tesisi yıllık, 110 milyon m³ deniz suyunu ters osmos ile 212 milyon dolara arıtmaktadır ki sadece İstanbul'un bir günlük su ihtiyacından az olan bu rakam için bu ölçekteki tesisten en az on adet kurulması demektir. Tesislere sağlanacak yerin toprak bedeli, büyük tesislerin inşa maliyeti, 1 m³ suyun arıtılması için harcanması gereken 3kw'dan hesaplanan toplam enerji masrafları, tesis işletme ve bakım maliyetleri derken toplam maliyetleri destek alınmaksızın ödenemeyecek büyük rakamlara ulaşır.⁸⁷³

Ekonomik anlamda bu yöntem, çok nüfus ve büyük şehirler için diğer yöntemlerle kıyas götürmeyecek seviyede verimsiz ve elverişsiz kalmaktadır. Deniz suyu arıtma üst düzey bir teknoloji gerektirmektedir ve bu teknolojiyi elinde bulunduran yabancı birkaç şirket ve yatırımcı devlet alım garantili yap işlet modeliyle bu teknolojiyi sunmaktadır. Kredilerin genellikle uluslararası dış finans kuruluşlarından sağlanması koşulunun olduğu sözleşmelerle tek tip finansman portföyü ve dış kaynak bağımlılığıyla

⁸⁷³ İlhan Akgün, “Desalinasyon susuz kentlere çare mi?”, **Yeşil Gazete**, 27/08/2017. Erişim: <https://yesilgazete.org/blog/2016/08/27/desalinasyon-susuz-kentlere-care-mi-akgun-ilhan/>

ülke su arzı güvenliğiyle çalışmaktadır. Bu ise su gibi önemli bir konuda su güvenliğinin ülkenin kendi inisiyatifleri dışına terkedilmesi demektir. Avşa örneğinde de tesisin geliştirilmesi için bir proje hazırlanmış ve belediyenin sayfasında verdiği bilgiye göre bunu gerçekleştirmek için Dünya Bankası'ndan kredi beklenmektedir.⁸⁷⁴ Türkiye'nin su kaynaklarının %65'inin henüz geliştirilmemiş olduğu gözönüne alındığında su kaynaklarının akılcı planlaması bakımından deniz suyuna henüz sıra gelmemiş demektir.

"En ucuz su, tasarruf edilen sudur" sloganında ifadesini bulduğu üzere öncelik tasarruftur; tüketim boyutuna hiç eğilmeden kaynakları hoyratça kullanmaya devam edip doğada en hakiki haliyle bulunan temiz su yerine diğer suyumsu kaynakları son sınırlarına kadar geliştirmek zorunda kalmanın kendisi verimlilik ilkelerine aykırıdır.

Tuzlu veya atık suların bu tür yöntemlerle içilebilir hale getirilmesi hiçbir su kaynağının olmadığı istisnai durumlar dışında her boyutuyla maliyetli, akut durumlarda günü kurtaran geçici ikame çözümlerdir. Bu tür teknolojik yapay su kaynağı geliştirme ve su üretim yöntemleri yanısıra eskiden beri Anadolu'da varolan ama unutulmaya yüz tutmuş yağmur ve kar suyu hasadı tasarruf ve verimlilik hanesinde bahsedilmesi ve su gündemine yeniden getirilmesi gereken yöntemlerdir. Anadolu'da yüzlerce yıldır bilinen bu yöntem için evler özel olarak dizayn edilirdi, evlerin sırf bu hasat için tasarlanmış bölümleri olurdu, lakin son yüzyılda Türkiye'de bu özel verimlilik yöntemi günümüz insanı tarafından hiç bilinmemektedir ya da unutulmuştur. Bu konuda ülkemizde sayılı araştırmacı kamu binalarında yağmur hasadı yöntemini canlandırmaya çalışmaktadır. Lakin literatür sınırlıdır ve önem arz edecek pratik örnekleri de yoktur. Öte yandan günümüzde bu yöntemi canlandırmanın kimi engellerle karşılaşmasının bazı

⁸⁷⁴ “<http://www.balikesir-baski.gov.tr/index.php?hbr=189>”, Erişim: 07.09.2017 17.45.

bilimsel nedenleri de mevcuttur. Yağmur hasadını eleştirenlere göre bu tür bir yöntem yağmur suyunu tutmakta ve temiz suyun yağışla yeniden toprağa karışmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla yeraltındaki doğal su gövde ve rezervuarlarına karışmasına engel olunan temiz suyun doğal döngüsü yine insani müdahalelerle kırılmaktadır. Böylece sistemdeki sabit girdi ve çıktısıyla temiz suyun doğal döngü miktarı, yeraltına sızacak suyun tutulup kullanılmasıyla orantılı olarak azalacaktır.

Türkiye'de su tüketim miktarı kişi başı günlük ortalama 260 lt.'dir. İstanbul Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip şehridir. İç göçün cazibe merkezidir. Ticaret, finans, ulaşım, turizm, hizmet ve diğer iş sektörlerinin kalbi konumundadır. Öte yandan su kaynakları sınırlıdır ve yağış rejimi düzensizdir. Komşu havzadan su getirilerek yoğun nüfusun talebine yanıt verilmeye çalışılmaktadır. Ciddi bir kuraklık ve su kıtlığının eşiğindeki İstanbul için su tüketim miktarları arz karşısında orantısız şekilde artmakta ve her geçen gün yerel yönetimleri sıkıntıya sokmaktadır. İstanbul'un günlük su tüketimi ülke ortalamasının biraz altında günde kişi başı 181 lt. olarak kaydedilmiştir. Su ihtiyacını kendi havzasından karşılayamayan İstanbul için 165 km. ötedeki havzadan borularla İstanbul'a su getirilmektedir. Bu hem oldukça maliyetli ve sorunlu hem de suyun getirildiği havzayı susuz bırakmakla eleştirilen bir planlama örneğidir. Aynı durum Ankara suyu için de uygulanmaktadır. Büyük Ankara Planı, cumhuriyetin ilk yıllarında Alman mühendislerce hazırlanmıştır. Suyun ne zaman tükeneceği, bu durumda hangi başka kaynaklara başvurulacağı önceden titizlikle hesaplanmıştır. İlk önce yapılan Çubuk 1 barajı yetersiz kaldığında Çubuk 2 Barajı'nın devreye girmesi öngörülmüş ve öngörülen tarihlerde ortaya çıkan su tedarik durumunun gerektirdiği şekilde bu gerçekleştirilmiştir. Lakin daha sonrası için yapılan planlama 2007 yılında şehir ciddi bir susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından acil önlem paketiyle Kızılırmak'tan su getirilmesi kararı alındı ve 7 Mart 2007 tarihli, 26455 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak resmileşti. 400 mt yükseliğe çıkacak bir pompajla su doğduğu

Sivas'tan sonra 126 km boyunca yol olarak ve yol boyunca geçtiği yerlerdeki ciddi kirleticilere maruz kalarak İvedik Arıtma Tesisi'ne gelmektedir. Kızılırmak suyunun getirilmesinin su fiyatlarına nasıl yansıdığı proje tamamlandıktan sonra görülmeye başlanmıştır. Kızılırmak'tan Su Getirilmesi Kızılırmak'tan Ankara'ya içme suyu getirilmesi, DSİ'nin hazırladığı Master Plan Raporu'nda 2034 yılında gerçekleştirilmesi planlanan bir projedir. DSİ'nin master planına, nüfus artışı ve talep projeksiyonuna göre Kızılırmak suyunun kullanılması gereken en erken tarih 2034 hesaplanmıştır. Su çok kirli olduğundan arıtımı için çok ileri teknoloji gerekmekte ve şimdilik işlemde olan İvedik tesisi bunun için her şeyden önce kapasite bakımından yeterli gelmemektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesince Kızılırmak suyu Çamlıbel ve Kurtboğazı'ndan gelen sularla karıştırılarak dağıtılmaktadır. 2030 sonrası için öngörülen aşamanın devreye sokulması hem Kızılırmak havzasında enerji üretiminde düşüşe neden olacak hem de daha ara plan tüketilmeden Kızılırmak havzasından yüksek seviyelere su pompalayarak enerji masraflarını çok fazla arttıracak şekilde 125 km. boyunca borular döşenerek getirildiği için güncel ve potansiyel gelecek maliyetleri çoktur. Zira aksi durumda teknolojinin daha fazla ilerleyeceği ve maliyetlerin düşeceği ileri bir zamanda yapılması gereken uygulamalar öne çekilmemiş olacak, bu da işlem ekonomisi yanında kaynak ekonomisi dengelerini bozmayacaktı, denilmektedir.⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ Bknz. tüm bu detaylar ve ayrıca kirleten raporları için **Kızılırmak Suyu ve Ankara İçmesuyu ile İlgili İMO Raporu**, TMH-454-2009/2.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Krizlerin normalleşmeye başladığı günümüzde sistemin yeni bir düzene yol verip vermediği tartışılırken krizlerin vesilesiyle sistemin yarattığı birçok toplumsal, siyasal, iktisadi ve ekolojik sorun da daha fazla görünür ve tartışılır olmuştur. Bu sorunlar içinde en yakıcı olan toplumsal eşitsizlikler ve yoksulluk, iç savaşlar, göçler ve doğal kaynakların sömürülmesi, ortaklıklarımızın elimizden alınması gibi konular iktisadi büyüme ve kalkınma, bilimsel ve teknolojik gelişmeler gibi insanlığın faydasına yönelik olduğu varsayılan sistemik ilerleme dinamiklerini de sorgulamaya itmiştir.

Her geçen gün iklim değişiklikleri, küresel ısınma, çevre ve doğal kaynakların kirletilmesi ve tüketilmesi gibi ortak yaşam alan, imkân ve koşullarındaki kötüleşmelerle karşı karşıya kalmaktayız. Herşeyden önce üreten varlıklar olarak kendimizi yeniden üretmek için ihtiyaç duyduğumuz ve yaşamımızın kaynağı su gibi ortak kaynaklarımız, fiziksel ve demografik baskıların yanı sıra sanayileşme, modernleşme, şehirleşme, sürekli ve yoğun üretim ve tüketim gibi iktisadi ve toplumsal dinamiklerle baskılanmaktadır. Bunlara deregülasyon, özelleştirme ve refah devletinin kazanımlarından vazgeçerek her geçen gün artan sayıda ortaklığı piyasaya açmak, yani insanların daha önce gündelik ihtiyaçları doğrultusunda bir bedel ödmeden ve özgürce faydalandıkları ortaklıklarından dışlanması ve yoksunlaştırılması eklenmektedir. Günümüzde 1.6 milyar insan en temel yaşam kaynağı ve ortaklık olan suya erişememektedir. Bu durumun özel mülkiyete dayalı neoliberal politikaların yarattığı toplumsal eşitsizlikler ve yoksullukla ilişkisi açıktır. Suyu erişememenin kendisi ise bu toplumsal eşitsizlikleri ve yoksulluğu daha da arttıran başka bir yoksunluk halidir.

Elinizdeki çalışmada, suyun dünyada, ülkeler içinde ve hatta küçük bir coğrafi birimde bile fiziksel olarak farklı bir dağılım göstermesinin yarattığı fiziksel eşitsizliklere eklenen toplumsal eşitsizlik ve yoksunluk hatları akılda tutularak hâkim ekonomik sistem ve üretim ilişkileri içinde suya dair geliştirilen politikaların ne olduğunu anlamak amacıyla yola çıkılmıştır. Bu anlamda amacımız, özel çıkar ve onun ilişki biçimi olan sermaye tarafından ortaklıklara el konulmasının bu eşitsizlerdeki payının ne olduğu anlamak ve aynı zamanda sistem içinden bu eşitsizliklere ve yoksunluklara bir çözüm arayışı gerçekleştirmektir.

Bu ilginin bizi yönlendirdiği yerde tezin sorunsalı ise su ve ortaklıkları özel mülkiyete teslim etmeden kamusal hizmet olarak genel faydaya açmanın suya erişimdeki eşitsizliklere bir çözüm olup olmayacağı sorusuydu. Bu doğrultuda kamu hizmeti anlayışı, Negri ve Hardt'ın ortaklık kavramı ile birlikte su hizmetleri politikaları etrafında sorunsallaştırıldı. Ortaklık kavramının, kapitalist piyasa koşullarında kamu hizmetinin uğradığı erezyonu telafi edebileceği ve aynı zamanda gelişmekte olan ve bu hizmetlerini henüz kurmamış ülkelerde daha en başından ortaklıklara ve haklara saygılı, içerimleyerek eşitleyen ve genel faydaya açılan bir kamu hizmetini işbirliğine, ihtiyaçlardaki ve ortaklıklardaki değişimlere cevap verecek esneklikte ve en alt seviyede kurabilmenin imkânını sunabileceği çalışmanın varsayımlarından biriydi. Diğer ise bu ortaklıkla kurulan ilişkide kamu hizmeti kavramının ortaklığı özel çıkardan ve piyasa koşullarından bağışık tutacağı ve ortaklık politikalarına dair somut bir uygulama alanı sunarak kavramı somutlaştıracığıydı.

Tezin sorunsalı ve bu varsayımlar, hem ortaklığın kendisi hem de ortaklık politikaları için bir ölçek ve uygulama alanı olarak alınan su politikalarının farklı analiz seviyelerinde incelendi. Bir ucunda neoliberal politikaların kapma süreçlerinin katışıksız hali, diğer kutupta ortaklık üretimleri olan sarkaçta bu çeşitli analiz

seviyelerinde ortaklıkla kamu hizmetlerinin birbirlerine yaklaşıp uzaklaştıkları durumlar test edilmeye çalışıldı.

Teorik bağlamda ise öncelikle emek sermaye diyalektiğinin emek tarafından gelen bir dönüşüm ve eylemlilikle fark, oluş, çokluk ve ortaklık üzerinden kırılacağını savunan Hardt ve Negri'nin ortaklık projesi ortaklıklara yaklaşımlar içinde en öne çıkmış yaklaşım olarak çalışmanın teorik alt yapısını oluşturmuştur. Bu seçimin en önemli nedeni ise Hardt ve Negri'nin ortaklık projesinin, klasik demokrasinin ya özgürlük ya eşitlik dayatmasından özneleri kurtararak hem özgür hem eşitlikçi bir mutlak demokrasi temelinde yeni bir toplumsal düzene işaret eden ilham verici siyasal ve ontolojik temellendirmeleri olmuştur.

Negri ve Hardt'ın tüm tartışmalarında ortaklıklar, neoliberal politikaların özelleştirerek, rekabete açarak, serbest piyasa ilkelerini dayatarak özel mülkiyet ve sermaye hanesine yazmaya çalıştığı, ama aynı zamanda da onlara dayanarak bu ortak yaşam idealini gerçekleştireceğimiz ortak zenginliklerimiz ve gücümüz olarak kavramsallaştırılırlar. Daha somutlaştırmak gerekirse bu ortaklıklar, sömürü ve tahakküme maruz kalmaklıklarıyla iki gruba ayrılarak örneklendirilebilir. Bunlardan ilki yeryüzünün tüm ortak kaynakları olan su, toprak, ormanlar, mineraller, hava gibi doğal yaşam ve varoluş kaynaklarıdır. Bunlar sermayenin ilksel birikim aşamasında olduğu gibi açıkça ve toplulukların genel tasarrufundan ve kamunun ortaklık alanından çekilerek ve dolayısıyla ona bağlı yaşamları yoksunlaştırarak sömürülmektedir. İkinci ortaklık türü ise sermayenin iktidar ve biyopolitik mekanizmalarıyla işbirliği içindeki sömürüsüne ve tahakkümüne maruz kalan, yine bunlar aracılığıyla disipline ve kontrol edilen somut ve soyut emeğin, fikirler, diller, duygulanımlar, imajlar, kodlar, alışkanlıklar, davranış biçimleri, dayanışma ilişkileri, sanat eserleri, geleneksel ve bilimsel bilgiler olarak örneklendirilebilecek tüm yaratıcılık ürünleridir.

Ortaklıkların maruz kaldığı sömürü ve tahakkümün yarattığı eşitsizlikler ve yoksunlaştırma süreçleri bir ortaklık olarak suya erişimle ilgili eşitsizliklerin de asıl sebebi olarak tespit edilmiştir. Eşitsizliklerin kaynağında ise klasik liberal iktisattan neoliberal iktisada dek takip edilen özel mülkiyet ve serbest piyasa ilkeleri dolayısıyla üretilen ve devletlerin özel faydayı genel faydaya öncelikli kılan politikaları yer almaktadır. Çalışmanın en temel gerilim hattı, neoliberal su politikaları ile sosyal refah devleti uygulamaları doğrultusunda kamu hizmeti ve ortaklık olarak su hizmetlerinin verildiği daha insani bir yüze sahip uygulamalar arasındaki gerilim hattıdır.

Karmaşıktan basite, soyuttan somuta giden genel analiz seviyesinde ilk önce küresel su aktörlerinin ortaklık olarak suya nasıl yaklaştıkları ve küresel su politikalarının ne olduğuna bakılmıştır. Bu bağlamda, bu aktörlerin, hâkim iktisadi ve politik düzenin temel ilkeleri çerçevesinde küreselde su politikalarının belirlenmesindeki rolleri ve suyun kamu hizmeti ve bir hak olarak kabul edilmesini talep eden çağrılar ve halk hareketleri karşısında nasıl konumlandıkları incelenmiştir.

Ülke modellerinde ise bir uçta neoliberal kapmaların en yoğun olduğu ve ortaklık anlayışı ile kamu hizmeti anlayışının birbirlerinden en uzak kaldıkları Birleşik Krallık, diğer uçta da kamu hizmetleri ile ortaklığın birbirlerine en çok yaklaştıkları Almanya örnekleri incelemiştir. Neoliberal tam kapmadan daha insani yüzü olan bir sosyal refah devletine doğru giden çizgide, sırasıyla ABD ve Fransa gibi ülke modelleri neoliberal yaklaşım içinde kamusal hizmetler ile ortaklığın yer yer buluştuğu ve birbirlerine derece derece yakınsadığı diğer örnekler olarak ölçeğimizde arada yer almışlardır. Varsayımlarımızın, seçilen sistem içi modeller katedilerek, neoliberal su politikaları uygulamalarından sosyal refah devleti kapsamında suyun bir kamu hizmeti olarak verildiği uygulamalara giden pratikler çizgisinde test edilmesi sonucu genel olarak görülmüştür ki ortaklık ve kamu hizmeti anlayışlarının birbirlerine en fazla

yaklaştığı yerlerde eşitsizlikler daha az hissedilmekte ve varsayımlarımız doğrulanmaktadır.

Detaylı olarak bakılacak olursa ulusüstü ve bölgesel analiz seviyelerinde, özellikle BM ve AB gibi aktörlerin, kalkınma hedefleriyle çevre ve ortaklıklarımızı koruma arasındaki ortak çelişkisi politika tercihlerini belirleyen bir diğer alt gerilim hattı olarak öne çıkmıştır. Bu gerilimin ortaklıklar hanesine kaydedilebilecek kazanımlarından biri sürdürülebilir kalkınma kavramıdır. Ayrıca belirlenen uluslararası hedefler doğrultusunda, projeler ve programlar kapsamında ülkelerin su kaynaklarındaki kirlenmenin, yoğun kaynak ve ortaklık çıkarımının durdurulması, suların kalite ve niteliğinin artırılıp standartlaştırılmasına dair gelişmeler de önemlidir. Diğer kazanımlar ise vatandaşların çevreye ve ortaklıklara dair farkındalıklarının artması ve onları siyaset yapma süreçlerine katmak adına geliştirilen Aarhus Sözleşmesi ve BM nezdinde ilk kez küresel arenada suyun bir insan hakkı olarak tanınması gibi somut adımlar olmuştur. Bu gelişmelerin ulus devletler seviyesindeki en somut yayılma etkisi, kimi kalkınmakta olan ve az gelişmiş ülkelerin suyu ve su hakkını; çevreyi ve yaşam hakkını korumak, insani şekilde yaşamak ve suyun özelleştirilmesini anayasayla yasaklamak gibi farklı bağlamlarıyla anayasalarına koymalarıdır.

Küresel çevre aktivistleri ve hak hareketleri tarafından piyasa odaklı toplantılar olarak değerlendirilen BM nezdindeki su forumlarından, suyun verimli kullanımına, eşit bir şekilde dağıtılmasına ve yoksullukların azaltılmasına dair önemli bilimsel ve teknolojik yenilikler de dünyaya tanıtılmıştır. Akıllı su takip düzenekleri, coğrafi konumlandırma sistemlerinin afetler, su kaynakları gözlem, takip ve tahmin sistemleri, arıtma ve yeni sulama teknikleri vb. konularda birçok yenilik bu toplantıların ortaklaştırılabilir ve ortak faydanın hizmetine sunulabilecek yaratıcı ürünlerinden olmuştur.

Genel olarak küresel su politikasının uluslararası örgütlerce şekillendirilen ve küreselde birçok seviyede yaygınlaştırılan temel unsurlarından ilkinin havza yönetim anlayışı olduğu, yani su adaptasyon ölçeğinin hakim paradigma haline geldiği görülmüştür. Bütünleşik su kaynakları yönetimi olarak örgütlülük boyutuna taşınan bu su yönetim ölçeği, suyun diğer tüm canlılar ve doğal yaşamla uyumlu, birçok idari ve coğrafi birimi de yatay kesecek şekilde ele alınması gerektiği önermesine dayanmaktadır. Bu da onu, suyun doğal ölçeği ile yönetsel ölçeğinin kesişim kümesinde yeralan, doğaya uyum sağlamakla planlamaya imkân sunmak ilişkisinin optimizasyonuna göre kurulmuş bir ölçek olarak öne çıkarmaktadır. İlk olarak ABD’de geliştirilen bu model BM eliyle yaygınlaştırılmış ve AB gibi bölgesel oluşumların da resmi ölçeği olarak üye ülkelerde adapte edilmesi sağlanmıştır. Böylesi bir havza yönetim anlayışının ise sistemin ağırlık merkezinin, devlete bağlı ve devlet dışında aktörler arasındaki ilişkide esnek ve aşağıdan yukarıya karar alma mekanizmalarıyla işbirliğini odağa koyan yönetişim anlayışıyla uyum içinde olduğu görülmüştür.

Bütünleşik havza yönetim anlayışı, çevresel, ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünde vatandaşlar başta olmak üzere devlet dışındaki aktör ve sermayenin de içerimlenmesine dayanan katılımcılık ilkesini öne çıkaran, kamu özel sektör karma yönetim modellerini ölçeğe uygulayan, AB Nehir Havzası bölgeleri ve buralardaki uluslararası plana ve işbirliğine dayalı yönetim modelleri örnekleriyle su anlaşmazlıkları için de en uygun uzlaşma çözüm potansiyelini taşıyan yaklaşım olarak öne çıkmıştır. Neoliberal sistemin dışına çıkamaması da, çatışma unsuru olarak su ve barış unsuru olarak su geriliminde uluslararası anlamda işbirliğine ve ortaklığa dayanan barışçıl çözümler bu yaklaşım sayesinde ağırlık kazanmış görünmektedir.

Kadınların su yönetiminde ve politika üretilmesinde daha aktif rol alması, yerli toplulukların, mültecilerin vb.hareketli ve dezavantajlı görülen kesimlerin daha da

güçlendirilmesi talepleriyle BM, çoklukları uluslararası arenaya taşımıştır. Öte yandan vatandaşların elini güçlendiren Aarhus Sözleşmesi'nden dayanağını alan bu katılımcılık ilkesi sayesinde, sermaye ve özel mülkiyet sahiplerinin kamusal gücün ayrıcalıklarından faydalanmaları ya da kamusal kaynaklara erişimleri ve onlar üzerinde özel mülkiyet tesis etmeleri ya da bunları artı değer üretecek şekilde kişisel kar amaçları doğrultusunda seferber etmeleri de mümkün olmuştur.

Uluslararası bir işbirliği ölçeği olarak yine sadece AB bölgesinde değil Çin Mekong Havzası, Mısır Nil Havzası vb. birden fazla ülke tarafından paylaşılan su havzalarında çok taraflı anlaşmalarla ilgili devletlerin temsilcilerinden oluşan uluslararası su havza yönetim komisyon ve komiteleri kurulmuştur. Bu havza yönetim ölçeğinde, yönetim tabanlı ülkelerarası işbirliği rejim modelleri geliştirildiği ve bunların şimdiye dek başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Havza yönetim ölçeği, uluslararası barış ve ortak faydaya hizmet etmesi anlamında olumlu bir politika modeli olarak görülmektedir. Öte yandan aynı katılımcılık ilkesiyle, havza yönetiminde kaynağa taraf olmayan uluslararası kalkınma, hukuk, finans ve danışmanlık şirketlerinin bu yönetimlerde söz hakkı elde etmesine imkan vermesi açısından bu yönetim şekli, sermaye ve ortaklık geriliminde sermayenin lehine kazanımlar üreten sistemik bir ölçektir ve ortaklık bakış açısından eleştirilere açıktır.

Öne çıkan bir diğer politika eğilimi suyun kamu eliyle ve arza göre değil özel sermaye tarafından ve talep odaklı yönetilmesi, sunulması ve tahsisi gibi neoliberal su politikalarının öne çıkmasıdır. Buradaki gerilim hattı kendinden menkuldür. Ortak faydaya karşı özel çıkarın hizmet politikalarındaki gücünü göstermektedir. Öte yandan AB üye ülkeleri başta olmak üzere, ABD ve Türkiye gibi örneklerin genelinde görüleceği üzere, tarifelerin belirlenmesinin, devletin denetim ve yetkisinde olması, kamusal önceliklerle ücretlerin piyasadan düşük tutulması, özel girişimlere karlarının

devlet tarafından ek ödemeler aracılığıyla garanti edilerek vatandaşların sübvansede edilmesi, ödeyemeyecek durumda olanlara ücret indirimlerinde ya da su için özel desteklerde bulunulması gibi durumlarda hizmet alanı tam manasıyla ticarileşememektedir.

Yine bu temel gerilim hattından ilerlenecek olursa bir diğer genel eğilim su kaynaklarının sanal su ticareti, perakende şişeleme, nehirler vb. su kenarlarında su kullanım haklarının satılması gibi yöntemlerle küresel ticaretin konusu olması yani metalaşmasıdır. Bu durum suyun tamamen sistem içinde kaldığı tam eşitsizlik ölçөгüdür. Bu durum, BM ya da AB gibi ölkelerin hukuki metinlerinde doğrudan düzenlenmese de etkileşim içinde olunan IMF, Dünya Bankası vb. kalkınma bankaları dâhil birçok uluslararası finans kuruluşlarıyla işbirliği bağlamında yaptıkları projelerinden, politika önerilerinden, uyum programı vb. uygulamalar altında özelleştirmeleri desteklemelerinden çıkarılmaktadır. Dünya Bankası, IMF, DTÖ vd. uluslararası örgütlerin küresel anlamda kalkınmanın genel bir kontrolü için değişik yönetsel ve siyasi mekanizmalar ürettikleri ve bunları yaygınlaştırdıkları görölmüşür. Öte yandan bu örgütler, ulusal seviyelerde liberal politikaların düzensizleştirme, serbestleştirme ve özelleştirme gibi politikalarını desteklemektedirler. Hatta, IMF, Dünya Bankası ve GATTs gibi aktörlerin, küresel sermayenin işleyişinde kolaylıklar yaratacak ortam, koşul ve kuralları sağlamak doğrultusunda politikalar ürettikleri, bizzat kendilerinin su hizmetlerinin özelleştirilmesinde ve sunulmasında katalizör, mülkiyet sahibi ve kar ortağı olarak rol aldıkları görölmüşür. Örneğın, Dünya Bankası kalkınma, kriz ve yönetişim üçlüsünün ilk kez bir araya getirildiğı platform olarak da öne çıkmıştır. Banka, kamu hizmetlerinin ve yatırımlarının atalet ve verimsizlikle malul olduğunu, tam rekabet ile fiyatlandırmanın ise sürdürülebilirlik açısından su konusunda hayati önem taşıdığını belirten ilk kurum olmuştur. Ayrıca bu kuruluşların, ürettikleri siyaset ve içinde yer aldıkları yönetsel durumlardaki yapıp etmeleri konusunda yargıya

taşınabilecek, hesap sorulabilecek hiçbir sorumluluklarının olmaması nedeniyle demokratik hiçbir unsurla bağdaştırılamayacakları görülmüştür.

Yine bu ölçek bağlamında, BM birleşmeleri kapsamında Rio, Dublin, Gündem 21 vb. uğraklarda, birçok devletin, suyun toplumsal ve çevresel değerini vurguluyor olmasına rağmen, servis sağlayıcıları ister kamusal, özel ya da hibrid işletmeler olsun, ulusal mali kaynaklar üzerindeki yükü azaltacağı, bütçe tasarrufu sağlayacağı, su kaynaklarından daha verimli faydalanmayı mümkün kılacağı ve kayıp kaçakları önleyeceği iddialarıyla tam maliyet üzerinden su fiyatlandırmasına desteklerinin arttığı görülmüştür. Bu doğrultuda su işletmeciliğinin özelleştirilmesi ya da kamusal sunumlardaki deregülasyonlar yoluyla tarifelerin piyasa odaklı fiyatlandırmalar doğrultusunda belirlenmesi eğiliminin ağır bastığı gözlemlenmiştir. Bu eğilim piyasa odaklı ve ortak fayda adına gerici bir politika olarak kaydedilmiştir.

Bu analiz seviyesinde serbest piyasa odaklı olmakla öne çıkan en belirgin unsurlar ise tekel görünüm arzeden büyük uluslararası su şirketleri olmuştur. Varoluş amaçları gereği kar maksimizasyonu ve tam üretkenlik prensipleriyle işlediklerinden, bunlar sermayenin su gibi ortaklıkları tam içirimleyerek ele geçirmesine aracılık yapan unsurlar olarak değerlendirilmişlerdir. Su piyasasında uluslararası alanda bir tekelleşme eğilimi olduğu gözlemlenmiştir. Piyasada rekabet yoğunluğu ise devletin hala su mülkiyetinde monopol olmasından dolayı fazla değildir. Özellikle asıl merkezlerinin su modeli ülkeler olduğu bu uluslararası şirketler, diğer ülkelerdeki küçük işletmelerle ortaklık yaparak ya da bizzat bu ülkelerde kendilerine bağlı alt şirketler aracılığıyla su hizmetleri için rekabet etmektedirler. Sadece su hizmetlerinde değil şişe suyu ticareti, hidroelektrik santralleri inşa ve işletmesi gibi suyun doğal kaynak ve enerji boyutları gibi çeşilenen alanlarda da faaliyet gösterdikleri görülmüştür.

AB özelinde bu şirketlerin de tabi olduğu su sektörüyle ilgili rekabet koşulları için ise “su pazarı için rekabet”, “pazar içinde rekabet” ve “su üretim zincirindeki rekabet” ölçekleri seviyesinde farklı rekabet düzeyleri belirlenmiştir. İlkinde, dünya genelinde geçerli yüksek altyapı maliyetlerinden dolayı suda hala bir devlet monopolü gözlemlenmektedir. Rekabet sadece altyapı ve tesislerin işletilmesi için açılan ihale dönemleriyle ve koşullarıyla sınırlıdır. Şirketlerin bu anlamda kısmi ve geçici rekabet avantajları olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca işletmelerin özel şirketlere verilmesi yöntemleri ve sözleşme koşulları da hizmetlerin kamu hizmeti rejiminde kalıp kalmamalarının ölçüsü olarak ayırtedicidir. Kuruluş maliyetlerinin vergi ve bütçe finansmanından karşılandığı, mülkiyetin kamuda olduğu ve resmi idarenin fiyatları belirlediği veya denetleme yaptığı durumlarda, hizmetlerin karşılığının temel olarak karlardan elde edilmediği ve dolayısıyla hizmetlerin kamu hizmeti olarak kabul edilebileceği söylenebilir. Öte yandan yap-işlet tarzı bir sözleşmeyle kurulan hizmet kamu hizmeti rejiminden çıkmaktadır. Ülke bazında ve tekil örnekler olarak 19. ve 20. yy.da Osmanlı Türkiye’si, İngiltere ve Amerika’da görülmüş olan bu hizmet devirlerinde altyapı maliyetlerinin karşılanması ve mülkiyet tamamen özel girişime bırakılmakta ve sözleşme rejimi ise kamu değil özel hukuka tabi olmaktadır. Ortaklık bu koşulda tamamen serbest piyasa kurallarına tabidir ve maliyetlerin karşılanmasında yine ortaklıkları zayıflatan hazine desteği olacağı gibi karın fiyatlardan elde edildiği, fiyatların belirlenmesinin piyasaya kaldığı ve yine tüm maliyetlerin vatandaşlara yüklendiği görülmektedir. Bu durumda kamu denetimi, sadece kamunun genel rekabet kurallarını belirlerken devletin hem özel hem ortak çıkarla arasındaki ayrı gerilim hatlarında etkileşim içinde şekillenen para ve maliye politikası tercihleriyle sınırlıdır.

İkinci rekabet ölçeği ‘pazar içinde rekabet’ tir. Mevcut altyapı sistemine küçük eklemelerle ya da doğrudan dâhil olarak belli su hizmetleri kapsamında yapılacak her türden üretim ve yönetim faaliyeti için pazar içinde rekabete girilebildiği görülmüştür.

Burada son kullanıcı, gelirlerin kaynağıdır. Öte yandan hala yukarıda sayılan nedenlerle bir kamu denetimi ve kamu rejimi sözkonusudur.

Üçüncü olarak su üretim zincirindeki bakım, onarım vb çeşitli ‘tekil hizmetleri üstlenmek için girişilen rekabet’ ortamı bulunmaktadır. Bu türden doğrudan hizmet odaklı rekabet koşullarının düzenlenmesinin referans kaynakları İç Pazar Stratejisi, Kamu İhale Direktifi ve Kamu Hizmet Sözleşmeleri Direktifi gibi metinler olarak öne çıkmıştır. Bu konuda Komisyon’un tavrının, Avrupa su pazarının kamu hizmetlerine sıkışmışlıktan kurtarılarak rekabet hukukunun uygulanabileceği serbest bir piyasaya dönüştürülmesinden yana olduğuna dair görüşler ağırlıktadır. Komisyon’un ayrıca daha şeffaf ve rekabete açık işlemlerden yana olduğu söylenebilir.

Küresel yatırım ve ticaretin, kalite ve miktar açısından su kaynakları üzerinde ciddi bir baskı yarattığı ve olumsuz etkilerde bulunduğu hareketle kirlilik yaratan tüketici sermayenin çevresel tedbir ve kuralların esnek olduğu ülkelere kaymasının su kaynaklarını küreselde daha büyük bir tehlike altına soktuğu gözlemlenmiştir. Ülkeler bazında değişiklik gösterse de su kullanım yoğunluğunu arttıran sanayi ve ticari faaliyetlerde bulunan özel şirketler de suyun piyasa saiklerine göre fiyatlandırılmasını ve özel mülkiyete konu olmasını savunmaktadırlar. Suyu kullanan diğer sektörler ve yatırımları kendileri yapan devletler ise su maliyetlerinin yükselmesini olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmekte ve buna karşı bir direnç göstermektedirler.

Ortaklık bağlamında BM, ona en yakın kavram olarak insanlığın ortak mirası kavramını kullanmıştır. Okyanuslar, derin su mineralleri, uzay, kutuplar gibi ortaklıkları ne kamu ne de özel mülkiyete dâhil etmeden tam bir ortaklık kategorisi olarak tanımlamıştır. Kavram, ortaya çıkışı itibarıyla gelişmemiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki ortak sulardan mineral çıkartmak gibi gerilimli bir konu üzerine ülkelerarası uzlaşmayı sağlamak adına türetilmiş ve literatüre girmiştir. Küresel bağlamda çelişki bu

sefer sermayenin az gelişip yoğunlaştığı ve çok gelişip yoğunlaştığı yerler arasında yaşanmaktadır.

AB su politikaları ayrıca değerlendirildiğinde üye ülkeler genelinde enerji, telekomünikasyon, demiryolları ve posta servislerinde 1990'dan beri süregelen özelleştirme ve liberalizasyon süreçlerinin su pazarı için sıkı bir takibe takıldığı söylenebilir. AB'nin su politikalarının, daha önce belirtilen çevre ve kalkınma çelişkisinden sonra su sektöründe özelleştirmeleri toptan durdurmaya çalışmak veya sadece su tedarikçisi kamu işletmelerinin özelleştirilmesini başlatmamak gibi ülke politika tercihleriyle AB'nin birlik serbestleştirme politikaları arasındaki gerilimli bir diğer ilişkiden de takip edilebileceği görülmüştür. Bu bağlamda ve AB kurumlarının resmi açıklama, ürettikleri belge ve politikalara bakılacak olursa, özelleştirmelerin müstakıl bir AB politikası olmadığı ortaya çıkmaktadır. Özelleştirmelerin, rekabet ve serbest ticaret gibi daha kuruluş aşamasında, AB'nin belirlediği temel ekonomik işbirliği hedefleri ile siyasi bir birlik yolunda aldığı genişleme kararları sonucu gündeme gelmiş neoliberal ekonomi politikaları enstrümanı ve teknik bir mali tedbir olduğu söylenebilir. Öte yandan bu tedbirlerin uygulanması kapsamında, üye ülkelerin Avrupa Merkez Bankası ve IMF gibi uluslararası sermaye fonlarından borçlandırılması, bir para politikası ve sermayenin yeni bir alanda daha hareketliliği anlamında özelleştirmelere zorlanması, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi, kamu personel sayılarının azaltılması gibi durumlarda, kamu hizmetlerinin ve ortak faydanın zafiyete uğratıldığı gözlemlenmiştir.

Öte yandan AB, ilk kez ulusüstünde veya bölgesel bir otorite olarak kamu hizmeti kuran oluşumdur. Bu anlamda kamu hizmetine yeni nitelik kriterleri ekleyerek kavramı değiştirmiş ve kuruluş kurallarını esneterek dönüştürmüş, şimdiki işleyişiyle klasik kamu hizmeti anlayışından farklı bir kamu hizmeti anlayışı geliştirmiştir. Ortak

Fayda adına kavramın genişletilmesi ve içeriğinin zenginleştirilmesi için kavramın yeteri kadar esnek olduğu görülmektedir. Kamu hizmetinin tanımlanması ve geliştirilmesi, AB üye ülkelerinin ortak kıta Avrupası Kamu Hizmeti anlayışlarını kendi yasal ve toplumsal dinamiklerine göre kurmalarıyla farklılaşmaktadır. Fransa, klasik kamu hizmeti anlayışının klasik bir kamu hizmeti olarak AB'ye uygulanması konusunda farklı zamanlarda birden çok kez çağrıda bulunmuşsa da Birleşik Krallık, Almanya, Danimarka gibi ülkeler tarafından bir dirençle karşılaşmıştır. Kamu hizmeti konusunda üye ülkelerin serbest piyasa ilkelerini benimsemesinin derecesiyle orantılı olarak farklılaşan çıkarlarını uzlaştıran daha esnek ve ekonomi vurgusu olan bir kamu hizmeti tanımı yapmıştır. Su hizmetleri de bu tanım altında ekonomik genel fayda hizmetleri olarak tanınmıştır. AB'nin genel ekonomik fayda, evrensel hizmetler gibi farklı adlar vererek çeşitli ihtiyaçlardaki ortak faydaya yönelik çıkarlara hizmet götürmek üzere kurduğu bu yeni kamu hizmeti anlayışı, her gün değişen koşullar ve ihtiyaçlar düzleminde yeni ögelerin de katılımına ve hizmet olarak tanınmasına açık ve esnek bir kamu hizmeti çerçevesi sunmaktadır. Yasallığını ve tema repertuarını topluluk kurucu anlaşmasından, ortak bir kamusal müzakere ve politika üretme şekli olan yeşil ve beyaz kitaplardan almaktadır. Bu anlamda sürekli kurucu dinamiklere ve alttan gelecek taleplere açıklık sergilemektedir.

AB kamu hizmeti anlayışı, öncelikle, üye ülkelerin kamu hizmeti anlayışı ile birlik olarak geliştirilen bir kamu hizmeti anlayışı arasındaki gerilimle, daha sonra ise birlik içindeki serbest piyasa ilişkileri ve klasik kamu yararı arasındaki gerilim hattında şekillenmektedir. Öte yandan Komisyon'un rekabet kurallarının genel hizmetlere de uygulanmasından yana olan tavrı, sadece Komisyon ve dolayısıyla AB'nin, işletmelerin özelleştirilmesini savunduklarına dair kestirmeci bir görüşle açıklanamaz. Birlik hukukunda tanımlı tarafsızlık ilkesine sadakatini sürekli vurgulayan ve bunu hem rekabeti hem de devlet yardımlarını çok ciddi ve yoğun bir kontrole tabi tutarak

gösteren Komisyon'un, imtiyazların sürelerinin kısaltılması ve yerel su pazarlarında kullanıcı haklarının geliştirilmesi gibi karşı örneklerdeki rolü de bu kestirmeci görüşü desteklememektedir.

Komisyon'un eğilimlerini dengeleyen AB Parlamentosu'nun bu konulardaki tavrı da AB su politikalarının genel eğilimlerinin belirlenmesi açısından önemli bulunmuştur. Parlamento'nun özellikle suyla ilgili gelişmeler dâhil birçok durumda serbestleştirme karşısında olduğunu beyan ederek ilişkileri dengelediği görülmüştür. Bunlardan en önemlileri bahsedilen İç Pazar Stratejisi Önergesi üzerine görüşleri ile Genel Fayda Hizmetleri Yeşil Kitabı'na getirdiği özellikle su konusundaki yorumudur. Nitekim İrlanda, Portekiz, İspanya, Kıbrıs, İtalya, Yunanistan'daki su özelleştirmelerine karşı oluşan sivil inisiyatiflere verdiği yanıtlarda da Komisyon'dan daha net ve sert bir şekilde, tarafsızlık konusunu da aşarak, özelleştirmelere karşı bir tavır ortaya koymuştur. AB içindeki serbest piyasa ve kamu hizmeti geriliminde, AB kurumları açısından tarafların bu şekilde belirginleşmesi şimdilik su hizmetleri konusundaki hak mücadelelerini canlı tutmakta ve daha da güçlenerek bu konuda yeni kazanımlar sağlanmasına imkân vermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Aarhus destekli Su Çerçeve Direktifi ve Avrupa Vatandaşlık İnisiyatifi gibi yeni mekanizmalar, AB su politikaları açısından ilerici ve kamu hizmeti odaklı momentlerdir. Ayrıca direktifin suyun herhangi bir meta olmadığını kabulü ayrı bir direnç noktası olarak sunulabilir. Stabilitate Mekanizması ve diğer iç pazarla ilgili ekonomi enstrümanları ise bunların karşısındaki serbest piyasa ilkelerinin dayanaklarıdır. Sadece tabandan ve vatandaş inisiyatiflerinden gelen taleplerin baskısıyla değil, AB'nin kendi kurumlarının iç dinamikleri sonucunda da özelleştirme karşıtı ve kamu hizmeti ilkesine dayanan politikalar üretildiği görülmektedir. Öte yandan AB ve üye ülkeler özelinde finans, danışmanlık ve hukuk

başta olmak üzere büyük su şirket tekellerinin AB nezdinde çok güçlü bir lobi gücü olduğu ve özelleştirme politikalarında aktif rol aldıkları göz ardı edilemeyecek şekilde ortadadır.

Öte yandan, ortaklıklar ve haklar bağlamında, örneğin BM'nin su hakkını tanınması veya AB genelinde Kamu Hizmeti Olarak Suyu Erişim Hakkı kampanyası ve AB Vatandaşlık İnisiyatifi gibi yeni siyasal mekanizmalar üretilmesi gibi kazanımlar ilerici momentler olarak kaydedilmiştir.

Ülke örnekleri, en önemli ortaklığımız olan suda refaha erişebilmek için su hizmetlerinin kamusal bir hizmet olarak verilmesi halinde suya erişimdeki eşitsizliklere somut bir çözüm üretilebildiğine dair önemli veriler sunmuştur.

AB'nin en başından itibaren üye ülkelerle koordinasyon içinde uyguladığı Çevre ve Su Politikaları, Çerçeve Su Direktifi, üye ülkelerin hemen hemen hepsinde nihai hedefler yakalanamamış olsa bile su kaynakları kalitesi ve içme suyu standartları gibi konularda oldukça önemli yollar katetmelerini sağlayan çekici ve ilerici dinamikler olarak değerlendirilebilir.

Avrupa Birliği genelinde ve ülkeler özelinde su hizmetlerinin yönetilmesi kamusal ya da özel sektör eliyle olmak üzere çok farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. AB, ülkeleri hizmetler konusunda serbest bırakmakta ama genel AB hukuku uyarınca işleyişe dair konularda sıkı gözetim ve takip uygulamaktadır. Öte yandan AB'nin serbestleştirme politikaları ve iç pazar kriterleriyle, siyasi birlik olmak adına yeniden tanımlamaya çalıştığı vatandaşlıklar üzerinden kamu hizmeti gibi ilkeleri arasındaki gerilimli ilişkinin üye ülkelerin konumlanışlarından, siyasi tercihlerinden ve güç politikalarından açıkça etkilendiği de görülmektedir. Avrupa nüfusunun yarısından

fazlası kamusal sunumdan faydalanırken özel sektörün payı artarak kamu hizmeti sunumlarına yaklaşmaktadır.

Bir tarafta altyapı ve yönetsel özelleştirmelerinin en uç noktası olarak İngiltere ve Galler dururken, ağırlıklı olarak diğer tarafta kamusal ve ortak işletmelerin hâkim olduğu Almanya görülmektedir. Bu iki durumun arasında ise Fransa ve İspanya'daki gibi imtiyazlarla yetkilendirilmiş özel-kamu ortaklıkları şeklinde gerçekleştirilen su hizmetleri yönetim örnekleri bulunmaktadır. Elektrik ve telekomünikasyon hizmetlerinin aksine, su hizmetlerinde kamusal işletmeler içinde de belediyeler ve Almanya'daki gibi özel demokratik örgütlenmeler tarzında yerel yönetim birimlerinin temel hizmet sunucuları oldukları görülmektedir.

Thatcher'ın başlattığı daha çok özelleştirme ve sonrasındaki küresel neoliberal ilkelere dayalı su siyaseti ile daha çok kamu hizmeti ve piyasa mekanizmalarından bağışık su hakkı hukuku ve politikaları arasındaki siyasi gerilim hala devam etmektedir. Kamu hizmetlerinin yürütölüş yöntemleri içinde 'Regie' ya da emanet yönteminden farklı olan imtiyaz sözleşmeleriyle yetkilendirme yapan ve hatta bu yöntemi literatüre sokan Fransa gibi ölkelerdeki uygulamaların, AB hukuku kapsamında değeriendirildiğinde serbest rekabet koşullarıyla çok da bağdaşmadığı söylenebilir. Zira geleneksel anlamda özel tekel kurularak veya idarenin doğrudan yasal yetkilendirme ile değil de idari sözleşmelerle kamu hizmetini özel kişilere gördürmesi de bir tür özel tekel kurulması anlamına gelebilmektedir. Bu da AB'nin serbest rekabet koşullarına dayalı ortak piyasa ekonomisi tasarımıyla bağdaşmamaktadır.

Bu bağlamda İngiliz modeli kamu hizmetlerini piyasaya açmak, piyasanın işleyiş mantığını kamu hizmetlerine taşımak olarak değeriendirilebilir. Öte yandan Fransız uygulaması kamu hizmetleri içinde kamu hizmetleri genel mantığıyla sınırlı

olarak kamuyu yine kamuya yani kullanıcılara açmanın araçlarının arayışı olarak yorumlanabilir.

Yine aynı bağlamda İngiliz modeli, suyun tam olarak sermaye tarafından kapıldığı eşitsizlik ölçeğinde değerlendirilebilir. Bu ölçek bağlamında ise İngiliz modeli serbest piyasa koşullarına koşulsuz bir teslimiyetten ziyade düzenleyici kurumların öne çıktığı bir sistemdir. Düzenleyici kurumların rolü, genel olarak su pazarının genel işleyiş koşullarının denetlenmesindeki işlevi ve özel olarak da su fiyatlandırması, özelleştirme kararlarından sonraki takipler gibi özel işlevler şeklinde belirginleşmiştir. Örneğin, düzenleyici kurumlar, su fiyatlandırması konusunda genel fayda ve şirket karı arasındaki dengeleri gözeterek müdahalelerde bulunduğu bir piyasa içi düzenleme mekanizması olarak değerlendirilebilirken, daha en başta özelleştirme kararlarının alınmasındaki rolüyle de siyasetin yönünü belirleyen bir aktör olarak öne çıkmaktadırlar.

Bir diğer uç olan Avusturya ve Hollanda gibi ülkelerin temsilcisi Almanya modelinde ortaklığa yönelik kamu hizmeti uygulamaları öne çıkmaktadır. Su hizmetleri, yerel demokratik örgütlenmelerle kamuda kalmaktadır. Öte yandan su tedarikçisi olan küçük atomize şirketler de, özel hukuk kapsamında iş görürlerken kamu yararını birinci plana almaktadırlar.

Ayrıca, Almanya'nın iç politikaları ile dış politikaları arasında da bir çelişki tespit edilmiştir. Ülke içinde ortaklıkları korumacı tavrı ile dışarıda kendi özel su şirketleri, kalkınma ajansları, banka ve finans kuruluşlarıyla serbest piyasa koşullarından faydalandığı ve piyasaları domine ettiği görülmektedir. Aynı şekilde Fransız şirketleri iç ve dış pazarda rekabet avantajını Almanya'ya nazaran daha rahat kullanmaktadırlar. Alman ve Fransız su ve finans kuruluşlarının AB içinde ve tüm dünyada etkili olan büyük şirketleri, su ile ilgili birçok alanda pazar tekeli için

birbirleriyle de rekabet etmektedirler. Ayrıca, Fransız su pazarının oldukça rekabet yoğun ve dünya piyasalarına odaklıyken, Alman su pazarının küçük ve ortaboy işletmelerle atomize olmuş bir yapı sergilediği görülmüştür.

AB içinde en büyük su pazarına sahip Almanya, Hollanda ile birlikte içme suyu fiyatları konusunda en pahalı ülkelerdir. Atık su fiyatlandırmasında ise Almanya birinciliği Avusturya ile paylaşmaktadır. Öte yandan sosyal refah devleti uygulamaları kapsamında su kullanıcılarına verilen devlet destekleri, anayasal garantiler ve kamu hizmetleri gibi temel konularda vatandaşlarına sağladıkları, süreçlere katılım ve politika yapma araçları bu durumu telafi ediyor görünmektedir. Bu üç ülkede de her hanede su sayaçlarıyla modern su tüketimi takibi yapılabilmektedir. Birleşik Krallık'ta ise evlerin sadece küçük bir kısmında sayaç bulunmaktadır.

Hizmetlerin kalitesi ve suya erişimde eşitlik bakımından bu modeller değerlendirildiklerinde ise en su refahı ülke modeli, Almanya olarak öne çıkmıştır. Almanya'nın temsil ettiği sosyal pazar ekonomisine dayanan refah devleti uygulamalarının bundaki payının büyük olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kamu hizmetlerinin birçok seviyede ve demokratik özerk birimlerce ve vatandaşların taleplerinin dikkate alınarak kurulması, vatandaş inisiyatiflerinin tarihsel olarak çevre ve su politikalarındaki etkin gücü, vatandaşların hakları ve ortaklıklar hakkındaki farkındalıkları, bu haklarını arayabilecekleri yasal mekanizmalarla donatılmaları ve en başta anayasal garantileri bu modelin siyaseten öne çıkan yanlarıdır. Bu somut tespitler ışığında Alman modelinin, ortaklık ve kamu hizmeti kavramlarının birbirlerine en çok yaklaştığı örneği sunduğu söylenebilir.

Diğer yandan en fazla eşitsizlik ABD ve İngiltere gibi serbest piyasa ilkelerinin önceliklendirildiği, özel ve kamu hukuku ayrımında oluşan bir klasik kamu hizmeti tanımına sahip olmayan ülkelerde görülmüştür. Bu ülkeler, ortak hukuk sistemi içinden

geliştirdikleri konsolide ve pratik idare hukuku çerçevesinde suyun arzı konusuna yaklaşmaktadırlar. Özel olarak ABD’de bu anlamda, idarenin şirketleri ve hizmetin niteliklerini denetleme işleviyle sınırlı dar bir kamu hizmeti anlayışı görülmektedir. Tarihsel gelişmeler içinde zaman zaman bu anlayışın klasik kamu hukukuna yakınsadığı görülmüştür. New Deal, Keynesyen ekonomi politikaları gibi küresel kriz dönemlerine karşılık gelen tarihsel koşullar altında öne çıkan politikalar içinde dahi ortak fayda kavramı, daha siliik bir ortak ihtiyaçlar vurgusuyla sınırlı kalmıştır. Ayrıca idarenin ortak ihtiyaçları idarenin denetim ve gözetiminde karşılaması, lakin bunun hukuki rejiminin özel hukuk içinden kurulması, ortaklık ve kamu hizmeti anlayışını tamamen dışarıda bırakmaktadır. Dolayısıyla, ortaklıklara dair genel hâkim siyasi yaklaşım, serbest piyasa ilkelerinin önceliklendirildiği ekonomi politikalarının etkisinde özel fayda lehine şekillenmiş bir piyasa mantığına dayanmaktadır. Bu ülkelerde kamu hizmetinin boşluğu ve bunun yarattığı maliyetler sivil toplum örgütlerine ve vatandaşların üzerine yüklenmiştir. Maliyetler açısından ABD, vergi konusunda oldukça sıkı bir politika takip ederken Birleşik Krallık bu anlamda vergileri azaltmak amacıyla özelleştirmeleri meşrulaştırmış bir ülke olarak bu konuda daha esnek bir vergi politikası izlemektedir.

Dünya’nın iktisadi büyüme ve kalkınma anlamında en gelişmiş ülkelerinden kabul edilen ABD ve Birleşik Krallığın diğer model ülkeler içinde en fazla suya erişimde sorun yaşayan ülkeler olması ise ayrı bir çelişkidir ve kamu hizmetlerinin ortak fayda ve ortaklıklar açısından yeniden düşünülmesi açısından önemli bir veridir.

Sonuç olarak Alman-Avusturya-Hollanda modelinde kamu hizmetleri ve yerel seviyede oldukça karmaşık ama özyönetime dayanan bir işleyiş öne çıkmaktadır. Tamamen özel sermayeye dayalı İngiliz ve Galler modelinde düzenleyici kurumlara büyük rol düşmektedir. Çevre standartlarından su kalitesine, hizmetlerin

fıyatlandırılmasından rekabetin koşullarına kadar birçok konuda düzenleyici kurumlar piyasayı sürekli izlemektedir. Fransız modelinde ise imtiyazlar öne çıkmaktadır. Yerel otorilerin mülkiyetinde, yerel otoritelerce işletilen su hizmet varlıkları ötesinde Fransız yapısı çok büyük rekabetçi oligopole sahiptir. ‘Pazar için’ ve ‘pazar içinde’ rekabet ayırımına göre tüm bu ülkelerin, İngiltere dışında, iç pazarında su konusunda tamamen açık bir pazar ekonomisinin hâkim olduğu söylenemez. Bu durum da, kamu hizmeti anlayışının, bir ortaklık olarak su hizmetlerinden başlayarak diğer ortaklıklara yaygınlaştırılması için çok önemli bir fırsat sunmaktadır.

Ayrıca, su ile ilgili herhangi bir alanın teknik, siyasal ve yönetsel karmaşıklığı sermayenin çok cazip bulmasına rağmen su kaynakları ve hizmetlerinin en son zaptedilen ortaklık alanı olarak kalmasına imkân tanımıştır. Bu durumu, evrensel kabul görmüş ve tüm devletlerce farklı usüllerle kurulmuşsa da nihayetinde genel ve ortak faydaya yönelmekte birleştirilebilecek kamu hizmeti nirengi noktasından hareketle korumak mümkün görünmektedir. En son ve en güçlü ortaklık alanı olarak su alanından ve özellikle de kamu hizmeti anlayışı etrafında geliştirilecek olası politikalar, diğer ortaklıkların da kendi alanlarına iade edilmesi imkânları üzerine yapılacak çalışmalar için de bir başlangıç noktası sunabilir.

Türkiye örneğinde olduğu gibi, gelişmekte olan bir ülkenin AB ve diğer uluslararası aktörlerin ve ülke modellerinin belli gerilimli hatlarında geliştirip uyguladıkları politikaları sonuçlarıyla birlikte değerlendirerek, bunlardan kendi toplumsal örüntülerine ve ortak faydaya uygun olanları seçerek uygulaması imkanı sözkonusudur. Öte yandan, küresel ticari ve siyasi ilişkiler bağlamında serbest piyasa ekonomisine açılan genç bir ülke olarak şimdiye dek birçok konuda piyasanın temel işleyişinden bağışık kaldığı söylenemez. Özellikle AB’ye adaylık sürecinde muktesebat uyumu kapsamında gerçekleştirilen yapısal uyum çalışmalarıyla su yönetimi konusunda

genel olarak çok fazla değişiklik yaşanmış görünmemektedir. Çerçeve Direktifi'nin ve önceki direktiflerin getirdiğı suların kalitesine, teknik su örgütlenmelerine dair birçok alt başlıkta gerekli düzenlemeler yapılmış ve ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin su yönetim yapısı ve su kaynakları politikalarının bu modellerden herhangi birine tam olarak oturtulması şimdilik mümkün görünmemektedir. En temel olarak, su hala ağırlıklı olarak kamu mülkiyetindedir ve Fransız modelindeki gibi imtiyazlarla, İngiliz modelindeki gibi tamamen özelleştirmelerle piyasaya konjonktürel olarak açılmaktadır. Su yönetimi belediyelerin, iştiraklerinin ya da belli hizmetlerin ihalesiyle kısmen özel şirketlerin elindedir. Su fiyatlandırmasında piyasa ve tam maliyet ilkeleri uygulanmaktadır. Dikili örneğinde olduğu gibi birkaç belediyenin suyu karşılıksız verme gibi bir ortaklık çabası ise siyasi ve mali engeller nedeniyle başarısız olmuştur. Bu anlamda, toplumcu belediye örnekleri sınırlıdır ve su politikaları açısından özellikle bu tür eşitleyici, halkçı, katılımcı ve işbirliklerine dayanan belediyecilik anlayışının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu görölmektedir.

Türkiye'nin bütünleşik su kaynakları yönetimi açısından uluslararası kabul görmüş havza yönetimi modeline uyumda bir sorun yaşayacağı düşünölmemektedir. Ülke Su Çerçeve Direktifi'nin önerdiği şekilde yeni bir planlama yapmamıştır. Ancak, öte yandan mevcut yönetim planı havza bazlı bir ölçekte yapılandırılmıştır. Çerçeve Direktifi'nin önerdiği şekliyle uyumlaştırılabilir teknik ve örgütsel bir altyapısının da bulunduğı görölmektedir. Yine, bütünleşik su kaynakları yönetimi anlayışı içinde önerilen katılımcılık vb. su politikalarındaki demokratik süreçlere dair ilkeleri tekil ve kalkınma bazlı büyük su projelerinde uygulamaya başlamıştır. Ayrıca bilgi edinmek, süreçlere gerekirse yargısal yollarla katılmak gibi mekanizmalar getiren Aarhus sözleşmesini imzalamamış olmasına rağmen bu konuda gerekli yasal çerçeveyi bilgi edinme hakkı kapsamında sınırlı ve iradi tercihlerle sunmaktadır.

Su kaynaklarının ortaklıktan ziyade kalkınma odaklı bir doğal kaynak olarak görülmesi ve önceliklendirilmesi sözkonusudur. Ülke şimdilik, diğer ülke model aktörlerinin bu gerilim hattında çevresel büyük maliyetler ödedikleri tercihlerinin herkese açık sonuçlarını görmezden gelme tavrı içindedir. Bu anlamda Türkiye'nin su politikaları seyrinde, kamusal hizmetlerin ağırlıkta olduğu, ancak uygulamalar gözetildiğinde ortaklık olarak kamu hizmeti kavramından gittikçe uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu noktada vatandaş inisiyatiflerinin rolü göze çarpmaktadır. Almanya örneğine kıyasla bu tür inisiyatifler, Türkiye su politikaları ve ortaklık anlayışı açısından oldukça yeni bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. 2010'lardan itibaren neoliberal su politikaları karşısında ortaklık olarak su ve doğaya sahip çıkan, esnek, herkese açık, otonom, alternatif, parlamento ve sendika dışı örgütlenmelerle suyun ticarileştirilmesine muhalefet eden bu sivil toplumsal oluşumlar, yeni iletişim kanallarını kullanarak kamuoyu ve ağlar oluşturmakta, ortaklıkların gaspedilmesine, doğanın metalaştırılmasına ve yaşama alanlarının yok edilmesine karşı mahkemeler yoluyla hukuki kanalları seferber etmekte, dolayısıyla ülke su politikalarının ve uygulamalarının yönünü değiştirmeye çabalamaktadırlar. Bu tür yeni oluşumların geleceğinin ne olacağı henüz öngörülemez de bu tür hareketler, eşitlikçi ve ortaklıklara sahip çıkan bir kamusallık anlayışının gelişiminde umut vaat edici görünmektedir. Ömürlerini sadece kendi yaşam alanlarındaki ortaklıkların gaspedilmesine karşı verdikleri mücadeleyi kazandıklarında tamamlayacak dahi olsalar gelecekteki yeni hareketlere ilham vermeleri ve sistemin yeni manevralarına karşı bir ortaklık mevzisi sağlamaları açısından da önem arz etmektedirler.

Genel olarak küresel neoliberal politikaların cenderesinde şekillenen su politikalarının diğer ucunda, kamu hizmeti ve ortaklık anlayışının kesişebileceği demokratik, eşitlikçi ve adil bir politika yapma şekli bulunur. Bu kesişim alanında üretilen politikalar sayesinde, ortak yaşam alanlarımızdan ortak yaşam güçlerimize

kadar her türlü toplumsal üretimin daha demokratik ve eşitlikçi bir toplumun yapı taşlarını döşeyeceği düşünülmektedir. Zira, ortaklık, ne sadece su gibi muhtaç olduğumuz müştereklerimiz ne de bir konunun tarafı olmak durumuyla sınırlandırılabilir. Ortaklık, ortak olarak muhatap olmak, birlikte ortaklıklara sahip çıkmak, bunun için işbirliği ve farklılıklara açık bir biçimde birlikte eylemek ve dönüşmek demektir. Ortaklıklarımıza dair bir kamu hizmeti politikası da ancak bu türden bir sürekli oluş halinde eyleyen toplumsal ortak güçlerimizle birleştiğinde arzu edilen eşitlikçi ve adil bir su politikasının üretim koşullarının imkânını sunabilecektir. Bu anlamda ortaklığın ve buna dair toplumsal yapıp etmelerimizin, su politikaları bağlamında nereye varacağını da işaretleyen Almanya gibi örnek süreçler, aynı zamanda gelmekte olan umut verici bir geleceğin de göstergesidir.

KAYNAKÇA

- A. Schreurs, Miranda, **Environmental Politics in Japan, Germany and the United States**, Cambridge University Press, UK, 2002
- Abbott, Frank Frost, Alan Chester Johnson, **Municipial Administration in the Roman Empire**, Princeton University Press, Printed in UK, 1926
- Acabey Aktaş, Münevver, **Sınıraşan Sular: Hukuki Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006
- Adaman, Fikret, Bengi Akbulut vd., (edt), **Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Bir Antoloji**, Metis Yay., İstanbul, 2017
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, "Fransız Devrimi'nde Birey Devlet İlişkisi (1789-1794)", **A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 44/3-4, 1989, s.195-228
- Akçay, Ümit, Ali Rıza Güngen, **Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği**, NotaBene, 2. Baskı, Ankara, 2016
- Akgün, Zerrin, **Sular Hukuku ve Sularla İlgili Arazi Davaları**, Ankara, 1967, s.9; Suat Aksoy, **Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı ile İlgili Bilimsel Hafta**, Ankara, 1972
- Akgündüz, Ahmet, **İslam ve Osmanlı Çevre Hukuku**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2009
- Akıllı, Hüsnüye, "Su Hizmetlerinde Dejavu: Osmanlı Su Şirketlerinden AntSu'ya", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 21, Sayı 4, Ekim 2012, s.15-26
- Akkaya, Cansen, Ayla Efeoğlu, Nedim Yeşil, "Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiri Kitabı 1**, Mart 2006, s.195-204

Akkoyunlu Ertan, Kıvılcım, “Kentsel Hareketlerden Yeni Toplumsal Hareketlere:Castells’in Sorgulaması ve Türkiye Örnekleri”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 32, Sayı 3, Eylül 1999

Allan, Tony, “IWRM/IWRAM: A New Sanctioned Discourse”, **SOAS/KCL Water Issues Study Group**, Occasional Paper 50, London, April 2003

Albuquerque, Catarina de, **Report of the Special Rapporteur on the Human Right to Safe Drinking Water and Sanitation**; Human Rights Council, Agenda Item 3, Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development, Report, 11 July 2013.

Albuquerque, Catarina de, **Good practices in realising the rights to water and sanitation** **United Nations**, February 2012 (A/HRC/24/44)

Allouche, Jeremy, “The Multi-Level Governance of Water and State Building Processes”, içinde Kai Wegerich and Jeroen Warner Edt., **The Politics of Water: A Survey**, Routledge, UK, 2010

Allouche, Jeremy, **Water Nationalism: An Explanation of Past and Present Conflicts in Central Asia, the Middle East and the Indian Subcontinent**, Geneva, Graduate Institute of International Studies, 2005. Erişim:
http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/allouche2005.pdf (Basılmamış doktora tezi)

Almohammad, Asaad H., Anne Speckhard, "Why Taking the Tabqa Dam is Important in the Fight against ISIS and Retaking of Raqqa", March 30, 2017, **International Center for the Study of Violent Extremism** Research Paper. Erişim:
<http://www.icsve.org/brief-reports/why-taking-the-tabqa-dam-is-important-in-the-fight-against-isis-and-retaking-of-raqqa/>

Anderson, Perry, **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, Çev. Bülent Aksoy, Birikim Yay.,
1.Basım, İstanbul, 2004

Angelis, Massimo de “Marx's Theory of Primitive Accumulation: A Suggested
Reinterpretation”, 29. Cilt/**Department of Economics Working Papers**, University
of East London, 2000

Angus, Ian, Müştereklerin Trajedisi Miti, içinde Fikret Adaman, Bengi Akbulut vd., (edt),
Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Bir Antoloji, Metis Yay., İstanbul,
2017, s.47-50.

Anthony Turton, Roland Henwood, **Hydropolitics in the Developing World: The Southern
Perspective**, African Water Issues Research Unit (AWIRU), 2002

Arcelia Quintana Adriano, Elvia “Derecho Publico y Derecho Privado”, 19 Octubre 2015,
Juridicas UNAM

Aristoteles, **Atinalılar'ın Devleti**, Çev. Suad Yakup Baydur, Mf. V., Ankara, 1943

Arnold, J.E.M., “Management of Forests Resources as Common Property”, **Commonwealth
Forestry Review** 72 (3), 1993 s.157-161

Ashton, Catherine, “**Declaration on behalf of the EU to commemorate the World Water
Day by the High Representative**”, 22nd March 2010:
<http://register.consilium.europa.eu/doc 7810/10>

Atayurt, Ulus, “Yeni Emperyalizmin Kumpas Şifreleri: UCSID, BIT, UNCITRAD”, **Express
Özel Sayı, Su Hakkı, Yaşam Hakkı Özelleştirilemez**, No:3, Mart 2009

ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU (Edt), **Profile of the German Water Sector**, wvgw
Wirtschafts- und Verlagsgesellschaft, 2015

Aureli, Filippo, Frans B.M. de Waal, **Natural Conflict Resolution**, California Press, Berkeley, 2000

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal:1922-1938**, Cilt III, Remzi Kitabevi, 16. Basım, Ankara, 2010

Ayman Güler, Birgül, **Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, Ekim 2013

Ayman Güler, Birgün v.a., **Su Hizmetleri Yönetimi: Genel Yapı**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 1999

Bağış, Ali İhsan, “Ortadoğu’da Sınıraşan Sular ve Alternatif Çözümleri”, **2023: Su Savaşı Senaryoları, Uluslararası Hukuk, Ortadoğu ve Türkiye Açısından Hidropolitik**, Sayı 25, Mayıs 2003, s. 6-9

Baker, A.R.H., **Geography and History: Bridging the Divide**, Cambridge University Press, 2003

Bakker, K., **Privatizing Water: Governance Failure and the World's Urban Water Crises**, Cornell University Press, Ithaca London, 2010

Balanya, B., B. Brennan, O. Hoederman, S. Kishimoto, P. Terhorst, Empowering Public Water-Ways Forward, içinde B. Balanya, B. Brennan, O. Hoederman, S. Kishimoto, P. Terhorst, **Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around World**, Transnational Institute and Corporate Europe Observatory, Second Edt., Amsterdam, March 2005, s.247-276

Balcı, Asım, Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri, içinde Edt.Coşkun Can Aktan,Ulvi Saran, **Kamu Yönetiminde ve Kamu Hizmetlerinde Kalite**, Hizmet İş Sendikası Yay., Ankara, 2005

Ball, Philip, **The Water Kingdom: A Secret History of China**, University of Chicago Press, 2017

Barkan, Joshua, “Agamben, Nomos and Value”, **RTM**, 21:2, 8 April 2009, s.243-259.

Barlow, Maude, **Mavi Sözleşme: Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi**, Çev. Barış Cezar, Yordam Kitap, Ankara, 2008

Basalla, George, **Teknolojinin Evrimi**, Çev. Cem Soydemir, Tübitak Yay.,1995

Başaran, Yusuf, **Türkiye’de Deniz Suyundan İçme Suyu Üretiminin Maliyet Değerlendirmesi**, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2015

Başlar, Kemal, **Common Heritage of Mankind in International Law**, Martinus Nijhoff Publishers, London, 1998

Başpınar, Veysel, “Su Mülkiyeti Açısından Türk Medeni Kanunu, Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve Su Kanunu Tasarısı Hükümlerinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (65) 4, 2016, s.2725-2754

Baykal, Ayfer, “Kopenhag, 2025: Yeşil Büyüme ve Yaşanabilirlik”, içinde Çevre Yönetişimi Uluslararası Konferansı, 16-17 Kasım 2012, **İstanbul Politikalar Merkezi Sempozyum Bildiri Kitabı**, Haziran 2013, İstanbul, s.267-273

Baykal, Sanem, "Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı ve Çevrenin Korunması: Farklı Menfaatler Arasında Denge Arayışı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Prof.Dr. Ahmet Gökdere’ye Armağan**, Cilt 5, No:2, Kış 2006, s. 103-129

Bayramoğlu, Sonay, **Yönetişim Zihniyeti**, İletişim Yay., İstanbul, 2005

Bayramoğlu, Sonay, **Toplumcu Belediye: Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi**, NotaBene, Ankara, 2015

Baysoy, Cengiz, **Marx ve Komünalist Otonomi**, Otonom Yay., İstanbul, 2006

- Beck, Peter J., **The Falkland Islands as an International Problem**, Routledge, NY, 2014
- Becker, Peter, Privitizing Public Enterprises in the European Union-The Impact of European Integration on European Water Markets, Research Unit EU Integration, German Institute for International and Security Affairs, **Stiftung Wissenschaft und Politik**, Berlin, 2007. (Paper of EU Commission funded Research Project named Understanding Privitization Policies: Political Economy and Welfare Effects)
- Berkes, Fikret, Johan Colding, Carl Folke (Edt), **Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change**, Cambridge, 2003
- Besnard, A.M., O. Clement, R. Mehl, **Hıristiyan İlahiyatı**, Çev. Mehmet Aydın, Konya, 1983
- Bieler, Andreas, Fighting for Public Water: The First Successful European Citizens' Initiative, "Water and Sanitation are a Human Right", **A Journal for and about Social Movements**, Volume 9 (1): 300-326, 2017
- Bifo, "Anatomy of Autonomy", içinde edt.by Sylvere Lotringer, Christian Marazzi, **Autonomia:PostPolitical Politics**, Semiotext(e), NYC, 1980
- Bilen, Özden, **Türkiye'nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ, Ankara, 2009
- Bir, Mustafa, **Su Yollarından Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Su Hukukunu İlgilendiren Su Yolları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986
- Biswas, Asit K., "Sustainable Water Development from Perspective of the South: Issues and Constraints", **Nile 2002 Konferansı**, Aswan, 1-6 Şubat 1993
- Biswas, A.K., M.Jellau ve G. Stout (Edt), **Water for Sustainable Development in the 21st Century**, Oxford University Press, Oxford, 1993

Biswas, Asit K., Cecilia Tortajada (Edt), **Water Pricing and Public Private Partnership**, Routledge, London, 2014

Biswas, Asit, “Integrated Water Resources Management: A Reassessment”, **Water International**, Cilt 29, No:2, Haziran 2004

Bıyıklı, Yunus Emre, **Ters Osmoz Yöntemi ile Deniz Suyundan İçme-Kullanma Suyu Temininin Teknik ve Ekonomik Olarak Değerlendirilmesi** Avşa (Balıkesir) **Örneği**, İller Bankası Anonim Şirketi Uzmanlık Tezi, Nisan 2017

Blackbourn, David, **The Conquest of Nature: Water, Landscape, and the Making of Modern Germany**, Cape, London, 2006

Boelens, Rutgerd, David Getches, Armando Guevera-Gil (Edt), **Out of the Mainstream**, Earthscan Publishing, Washington DC, 2010

Boelens, Rutgerd, Moe Chiba, Douglas Nakashima (Edt), **Water and Indigenous Peoples (Knowledges of Nature)**, UNESCO Links, UNESCO, 2006

Bonefeld, Werner, “Primitive Accumulation and Capitalist Accumulation: Notes on Social Constitution and Expropriation”, **Science & Society**, Vol.75, No.3, July 2011, s. 379-399

Bookchin, Murray, **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1996

Bookchin, Murray, **Özgürlüğün Ekolojisi**, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994

Bookchin, Murray, **Özgürlüğün Ekolojisi**, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012

Bosch, Gerhard, **Public Sector Policies in Germany**, EC/ILO, Institut Arbeit und Qualification, Universitat Duisburg Essen, 21-22 June 2012

- Bostanoğlu, Özer, “Türk Belediyeciliğinde Güncel Tarihsellik”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, Haziran 1990
- Bozkurt, Enver, “Ulaşım Elverişli Olayan Uluslararası Su Yollarının Hukuki Statüsü ve 1997 BM Sözleşmesi”, **2023: Su Savaşı Senaryoları, Uluslararası Hukuk, Ortadoğu ve Türkiye Açısından Hidropolitik**, Sayı 25, Mayıs 2003, s.26-34
- Buck, S. J., **Global Commons: An Introduction**, Island Press, 1998
- Buck, S.J., “No Tragedy on the Commons”, **Environmental Ethics**, 7, 1985, s.49-61
- Buharin, Nikolay, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, Spartaküs Yay., 1973
- Bundesanstalt für Gewässerkunde, Federal Institute of Hydrology, **Water Resources Management-Country Profile Germany, Report No:27** Koblenz, July 2002
- Burgmam, Verity et al, “Doing without the Boss: Workers’ Control Experiments in Australia in 1970”, **Labor History**, No:103, November 2012, s.103-122
- Butler, J., A. Athanasiou, **Dispossession: The Performative in the Political**, Polity Press, Malden, 2013.
- Büteführ, Nadja, **Zwischen Anspruch und Kommerz: Lokale Alternativpresse 1970-1993, Systematische Herleitung und Empirische Überprüfung**, Waxmann Verlag, 1995
- Butler, Athanasiou, **Dispossession: The Performative in the Political**, John Wiley & Sons, 12 Nisan 2013
- Butlin, R., “Drainage and Land Use in the Fenlands and Fen-edge of North East Cambridgeshire in 17th and 18th Centuries” içinde edt.by D. Cosgrove, G.Petss, **Water, Engineering and Landscape: Water Control and Lanscape Transformation in the Modern Period**, London, Belhaven, 1999

Caffentzis, George, Silvia Federici, “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”, içinde Edt.Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, **Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017

Call, Lewis, **Postmodern Anarchism**, Lexington Books, Oxford, 2002

Caponera, Dante, **Principles of Water Law and Administration: National and International**, Rotterdam, Brookfield, A.A. Balkema, 1992

Carlsson, L., M-O.Olsson, “Institutions and the Emergence of Markets, Transition in the Arkhangelsk Forest Sector”, **International Institute for Applied System Analysis**, 1999

Carrozza, C., Fantini, “The Italian Water Movement and the Politics of the Commons”, **Water Alternatives** 9(1): 99-119 E, 2016

Casarino, Cesare, Antonio Negri, “It’s a Powerful Life”, **Cultural Critique**, 57, Spring 2004, s.151-183 (Doi: 10.1353/cul.2004.0003)

Casarino, Cesare, Antonio Negri, **In Praise of the Common: A Conversation on Philosophy and Politics**, University Of Minnesota Press, 2008

Castells, Manuell, **The Rise of the Network Society**, Riley & Blackwell, 1996

Castells, Manuell, “Toward a Sociology of the Network Society”, **Contemporary Sociology**, Vol: 29, No: 5, Sept., 2000

Castells, Manuell, **The Network Society: A Crosscultural Perspective**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2004

Castles, Francis G., Stephan Leibfried, Jane Lewis, Herbert Obinger, Christopher Pierson, **Oxford Handbook of the Welfare State**, Oxford University Press, 2010

Castro, Jose E., Maria Kaika and Erik Swyngedouw, “London: Structural Continuities and Institutional Change in Water Management”, **European Planning Studies**, Vol.11, No.3, 2003

Chamberlain, Gary, **Troubled Waters: Religion, Ethics, and the Global Water Crisis**, 2008

Clavero, Bartolome, **El Orden de los Poderes: Historias Constituyentes de la Trinidad Constitucional**, Madrid, Trotta, 2007

Cleaver, Harry, **Kapitali Politik Olarak Okumak**, Çev.Münevver Çelik, Otonom Yay., İstanbul, 2008

Cohen, Steven, Ronald Brand, **Total Quality Management in Government: A Practical Guide for the Real World**, Jossey-Bass Publishers, San Fransisco, 1997

Connely, James, Graham Smith, **Politics and the Environment: From Theory to Practice**, Routledge, Second Edt., NY, 2003

Consensus Study Report, “History of U.S. Water and Waste Water Systems”, içinde **Privatization of Water Services in the United States: An Assessment of Issues and Experience**, 2002

Çakır Yıldız, Nuran, Doğan Yıldız, “Suyun Ekonomi Politikı ve Fiyatlandırma Politikaları”, **SPD**, Temmuz 2016

Çelik, Behiç, “Türk Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi”, **Yeni Türkiye**, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995, s.588-597

Çelik, Fatma Eda, Aslı Uçar, “The Inequality-Increasing Effects of the Metropolitan Municipality Administration in Turkey”, içinde Edt. Savaş Çelik, Hamza Şimşek, Harini Mittal, **Social and Economic Dynamics of Development Case Studies**, IJOPEC Publication, London, 2016, s.45-59

- Çelik, Gülfettin, “İstanbul Kaynak Suları (Teşkilat ve İşleyişi ile)”, **XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002) Bildiri Kitapçığı**, II/I, Ankara 2005, s. 794-795
- Çınar, Tayfun, “Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü”, **Haber Bülteni Dosya**, s.70-78
- Çınar, Tayfun, “Privatisation of Urban Water and Sewerage Services in Turkey: Some Trends”, **Development in Practice**, 19: 3, 350-364, Routledge, London, 2 December 2010
- Çınar, Tayfun, “Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji Model ve Aktörler”, içinde Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2006
- Çınar, Tayfun, Hülya Kendir Özdiñç (Edt), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2006
- Çınar, Tayfun, “Türkiye’de Su Yönetiminin Yapısal Değişimi”, içinde Edt. Barış Övgün v.a., **Kamu Yönetimi Yapı İşleyiş Reformu**, AÜSBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 2009
- Danilenko, Alexander, Caroline van den Berg, Berta Macheve, L.Joe Moffitt, **The IBNET Water Supply and Sanitation Blue Book: The International Benchmarking Network for Water and Sanitation Utilities Databook**, The World Bank, Washington DC, 2014
- Davies, Nick, Darren Williams, **Clear Red Water: Welsh Devolution and Socialist Politics**, Francis Bootle Publishers, 2009
- Delbourg, Esther, Eric Strobl, “Cooperation and Conflict Between Upstream and Downstream Countries in African Transboundary Rivers”, **Paris School of Economics Seminar Papers**, June 2012

Delli Priscoli, Jerome, “Why the Federal and Regional Interest in Public Improvement in Water Resources Development”, **Corps of Engineers, Institute for Water Resources Working Paper** 78-1, Fort Belvoir, 1978

Delli Priscoli, Jerome, Aaron T.Wolf, **Managing and Transforming Water Conflicts**, Cambridge University Press, 2009.

Demir, Abdullah, **Su ve DSİ Tarihi**, DSİ Vakfı, Ankara, 2001

Denis, Henri, **Ekonomik Doktrinler Tarihi 1**, Sosyal Yay., İstanbul, 1973

Dernhardt Janet V., Robert B. Dernhardt, **The New Public Service: Serving, Not Steering**, M.E. Sharpe, Inc, NY, 2003

“Declaration of United Nations Conference on the Human Environment 1972” and the “Rio Declaration of Environment and Development 1992”, Günther Handl, **United Nations Audiovisual Library of International Law**

“Devlet Su İşleri, Bırak Bu İşleri: Asıl Tehlike Üç P”, **Express Özel Sayı: Su Hakkı Yaşam Hakkı Özelleştirilemez**, s.18-20

Dialetachi, Sergio, Speaker from the floor WCED Public Hearing Sao Paulo, 26-29 Oct 1985, **Brundtland Report**

Dinar, Ariel, Aharon Ratner, Dan Yaron, “Evaluating Cooperative Game Theory in Water Resources”, **Theory and Decision**, January 1992, Volume 32, Issue 1

Dinar, Ariel, Margaret Hogarth "Game Theory and Water Resources: Critical Review of its Contributions”, Progress and Remaining Challenges", **Foundations and Trends in Microeconomics**, Vol: 11, No: 1-2, 2015

Duggan, Christopher, **A Concise History of Italy**, Second Edition, Cambridge University Press, 2014

Duguit, Leon, **Kamu Hukuku**, Çev. Süheyye Derbil, İstiklal Matbaacılık, Ankara, 1954

“Dünden Bugüne Türkiye’de Su Politikası”, **İvme**, Mart-Nisan-Mayıs 2009

Dünya Su Konseyi, UCLG: Birleşmiş Şehirler ve Yerel İdareler, ICLEI: Süreklilik için Yerel İdareler, 5. Dünya Su Forumu, **İstanbul Su Mutabakatı**, Yerel ve Bölgesel İdareler Bildirimi

Duru, Bülent, “Avrupa Birliği Çevre Politikası”, İmaj Yay., Ankara, s.169-188, Erişim. **A.Ü. Açık Arşiv** Doi:10-1501/0000892

ECB, **Monthly Bulletin**, July 2011

Edelstein, Melvin, **The French Revolution and the Birth of Electoral Democracy**, Chapter 4, The First Cantonal Elections, Routledge, 2016

Edwards, James Frederick, **The Transport System of Medieval England and Wales-A Geographical Synthesis**, PhD Thesis, 1987

EEA, **EEE Signals 2009: Key Environmental Issues Facing Europe**, 2009

Eggertsson, T., The Economic Rationale of Communal Resources, içinde Edt. Fikret Berkes, N.C. Stenseth, **Law and Management**, ICS Press, Oakland, 1998, s.414-436

Eliade, Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, Kabalcı Yay., Çev. Lale Arslan, İkinci Basım, İstanbul, 2009

Eliade, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna**, Cilt II, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 2012

Eliade, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammed'den Reform Çağı'na**, Cilt III, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2013

Eliade, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysterilerine**, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, Cilt I, İstanbul, 2015

Elliot, John, "Bangladesh Set to Privatize Banks", **Financial Times**, May 21, 1986

Elmadfa, İbrahim, Alexa L. Meyer, "Patterns Of Drinking And Eating Across The European Union: Implications For Hydration Status", **Nutrition Reviews**, Volume 73, Issue Suppl.2, 1 September 2015

Engels, Frederich, **İngiltere'de Emekçilerin Durumu**, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yay., Ankara, 1997

Engels, Frederich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Sol Yay., 12. Basım, Temmuz 2002

EPA, "**Pricing and Affordability of Water Services, Price of Water Services**"
<https://www.epa.gov/sustainable-water-infrastructure/pricing-and-affordability-water-services>

EPA, United States Environmental Protection Agency, **Full Cost Pricing of Water and Wastewater Service Final Summary Expert Report**, Michigan State University Institute for Public Utilities, November 2006

EPA, **Drinking Water Infrastructure Needs Survey and Assessment: Sixt Report to Congress**, Washington DC, 2018

Ergin, Osman Nuri, **Beledi Bilgiler**, Hamit Bey Matbaası, İstanbul, 1932

Ergin, Osman Nuri, **Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı**, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 1936

Ergin, Osman Nuri, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1995

Eroğul, Cem, **Devlet Nedir?**, İmge Kitabevi, İstanbul,

Ertürk Keskin, Nuray, “Mülki İdare Sistemi: Genel Yönetimden Esnek Gözetime”, içinde Edt.

Barış Övgün, **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform**, A.Ü.SBF Kamu yönetimi
Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:5, Ankara, 2009, s.117-143, s.117.

Eryılmaz, Bilal, “Yerel Yönetim Sendromu”, **Yeni Türkiye**, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1995,
s.340-346

Eryılmaz, Bilal, **Kamu Yönetimi, Genişletilmiş ve Güncellenmiş Yeni Baskı**, Erkam
Matbaası, İstanbul, 2007

European Commission, **Guide to the European Citizens’ Initiative: A New Right for EU
Citizens, You can Set the Agenda**, Luxembourg, 2015

European Water Partnership, **Regional Document**, 2009

FAO, **Aquastat Database**, 2013

Faruqui, Naser, I., Asit Biswas, Murad J. Bino (Edt), **Water Management in Islam**, United
Nations University Press, 2001

Fattori, Tommaso, ‘The European Citizens’ Initiative on Water and “Austeritarian” Post-
Democracy’, **transform! 13**, 2013

Federici, Silvia, “Feminism and politics of commons”, **www.thecommoners.org**

Feldman, Maryann P., “The Internet Revolution and Geography of Innovation”, **International
Social Science Journal**, Volume 54, Issue 171, March 2002

Felix Guattari, "Proliferation of Margins", içinde edt.by Sylvere Lotringer, Christian Marazzi,
Autonomia:PostPolitical Politics, Semiotext(e), NYC, 1980

Fiamingo, G., “Municipal Socialism in Europe”, **Journal of Political Economy**, Vol: 6, No: 3,
Jun. 1898

Finewood, Michael H., Ryan Holifield, “Critical Approaches to Urban Water Governance:
From Critique to Justice, Democracy, and Transdisciplinary Collaboration”, **Water**,
Vol:2, Issue:2, March-April 2015

Finger, Matthias, Ludivine Tamiotti, Jeremy Allouche (Edt), **The Multi-governance of Water:
Four Case Studies**, State University of NY Press, NY, 2006

Foucault, Michel, **History of Sexuality**, Vintage Books, 1990

Frezza, Emanuele, Guillaume Goessens, “Context for Public Administration in France and the
United Kingdom: A Comparative Analysis”, **Katholieke Universiteit Leuven MEPP**

Gandy, Matthew, “Rethinking Urban Metabolism: Water, Space and the Modern City”, **City**,
Vol.8, No.3, December 2004

Garcia, Luis A., “Integrated Water Resources Management: A ‘Small’ Step for Conceptualists,
a Giant Step for Practitioners”, **Journal International Journal of Water Resources
Development**, Vol. 24, Issue1

German Weather Service, 2009’dan aktaran Edt.by ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU, **Profile
of the German Water Sector**, wvgw Wirtschafts- und Verlagsgesellschaft, 2015

German Weather Service, 2009’dan aktaran Edt.by ATT, BDEW, DBVW, DWA, VKU, **Profile
of the German Water Sector**, wvgw Wirtschafts- und Verlagsgesellschaft, 2015

Gimpel, Jean, **Orta Çağda Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Özüaydın, Tübitak Yay.,8.Baskı,
Ankara, 2005

Ginsborg, Paul, **A History of Contemporary Italy: Society and Politics, 1943-1988**, Penguin
Books, London, 1990

Ginzburg, Carlo, **The Judge and the Historian: Marginal Notes on a Late Twentieth-Century Miscarriage of Justice**, Translated by Anthony Shugaar, Verso 1999

Glassman, Jim, İlkel Birikim, Mülksüzleşme Yoluyla Birikim, ‘Ekonomi Dışı Araçlar Yoluyla Birikim’, Çev. Cansu Başak, içinde **İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı**, Nota Bene, Ankara, 2014

Gleick, Peter, “Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs”, **Water International**, No: 21(2), 1996

Gleick, Peter H., “Water in Crisis: Paths to Sustainable Water Use”, **Ecological Applications**, Vol:8, No:3, Auguts, 1998

Gleick, Peter H., William C.G., Peter H. Gleick, William C.G., **The World’s Water 2002-2003: The Biennial Report on Freshwater Resources**, Washington, D.C., Island Press, 2002

Gleick, Peter, H. Cooley, M.J. Cohen, M. Morikawa, J. Morrison ve M. Palaniappan, **The World’s Water, Vol.7: The Biennial Report on Freshwater Resources**, Island Press, The Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security Oakland, California, 2012

Gleick, Peter, Michael Cohen, Heather Cooley, Kristina Donnelly, Julian Fulton, Mai-Lan Ha, Jason Morrison, Rapichan Phurisamban, Heather Rippman, and Stefanie Woodward, **The World’s Water, Vol.8: The Biennial Report on Freshwater Resources**, Island Press, The Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security Oakland, California, 2018

Glen O'Hara, **Politics of Water in Post-War Britain**, PalGrave MacMillan, 2017

Global Water Partnership Technical Advisory Committee, “Integrated Water Resources Management”, **TAC Background Papers No.4**, Denmark, Global Water Partnership, 2000

Gneist, Rudolph, **Der Reichstaat und Die Verwaltungsgerichte in Deutschland, Verwaltung, Justiz, Rechtsweg**, 1870

Gneist, Rudolph, **Die Confessionelle Schule**, J. Springer, Berlin, 1879

Göze, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınları, Bursa, 2000

Gözler, Kemal, **İdare Hukuku**, Cilt 2, Ekin Yayınları, Bursa, 2003

Göztepe, Özay, Sermayenin Kaldırıcı: İlkel Birikim, içinde Edt. Özay Göztepe, **İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı**, Nota Bene, Ankara, 2014

Grafton, R. Quentin, Michael B. Ward, Hang To, Tom Kompas, “Determinants of Residential Water Consumption: Evidence and Analysis from a Ten-Country Household Survey”, **Water Resources Research**, 47, 2011

Guerra, Carles, Mestre Jorge, “N for Negri: Antonio Negri in conversation with Carles Guerra, Jorge Mestre, Ivan Bercedo, Raimon Vilatova et al”.., **Grey Room**, MIT Press, No:11, Spring, 2003, s.86-109

Gustav Cohn, “Municipial Socialism”, **The Economic Journal**, Vol: 20, No:80, Dec., 1910, s. 561-568

Gül, H.İ., “İstanbul Su Şirketi” Sözleşmesinin Bazı Maddelerinin Tahlili, Şirketin Su Verme Serüveni ve Karşılaştığı Zorluklar, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 8, Sayı 17, 2012, s.115- 128.

Gülen, Fikret, “Özelleştirme, Yap-İşlet-Devret, Kamu Özel Sektör İşbirliği”, 4. Bölüm, Büyükşehirlerde Hizmet ve Örgütlenme, içinde Edt. Birgül Ayman Güler v.a., **Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 1999

Günalan, Rıfat, "Osmanlı Esnaf ve Toplumunda Temizlik Anlayışı: Belgeler Üzerine Bir Değerlendirme" içinde Ed. Emine Gürsoy Naskali, Salih Mehmet Arçın, **Temizlik Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009

Gülfettin Çelik, “İstanbul Kaynak Suları (Teşkilat ve İşleyişi ile)”, **XIV. Türk Tarih Kongresi**, 9-13 Eylül 2002, II/I, Ankara, 2005

Gunasawansa, Assanca, **Water Governance: An Evaluation of Alternative Architectures** Lovleen Bhullar, Edward Elgar Publishing, 2013

Günaydın, Gökhan, “Türkiye Tarım Sektörü”, **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Sayı 76-77, 2006, s.12-27

Güran, Tevfik, **İktisat Tarihi**, Eskişehir Üniv.Yay., 2004

Haffner, Robert, Olga Batura et. al, **Study on the Financing Models for Public Services in the EU and their impact on competition: Final Report by ECORYS**, 2016

Hall, David, Emanuele Lobina, Robin de la Motte, “Making water privatisation illegal: new laws in Netherlands and Uruguay”, **Public Services International Research Unit (PSIRU)**, Nov.31, 2004

Hall David (Edt.), Our Right to Water: Case Studies on Austerity and Privatization in Europe, PSIRU, March 2012

Halloway, John, **Change the World Without Taking Power: Meaning of Revolution Today**, Pluto Press, December 2003

Hamsici, Mahmut, **Dereler ve İsyenlar**, NotaBene Yay., 3. Baskı, Ankara, 2012.

Handl, Günter, Günther Handl, “Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 16 June 1972 and The Rio Declaration of Environment and Development, 14 June 1992”, **Audiovisual Library of International Law**, UN, 2012

Hardin, Garret, “Tragedy of Commons”, **Science**, 13 Dec 1968, Vol. 162, Issue 3859

Hardt, Michael, "İtalyan Laboratuvarı", içinde Edt. Michael Hardt, Paolo Virno, **Radical Thought in Italy**, University of Minnesota Press, 1996

Hardt, Michael, Antonio Negri, “Value and Affect”, **Boundary 2**, Vol.26, No.2, Summer 1999, s.77-88

Hardt, Michael, Antonio Negri, **Labor of Dionysus**, Theory Out of Bounds, 1994

Hardt, M., Antonio Negri, **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001

Hardt, M., Antonio Negri, **Çokluk**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004

Hardt, Michael, **Ortak Zenginlik**, Çev. Efla Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009

Hardt, Michael, Antonio Negri, **Duyuru**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012

Harman, Chris, **The Fire Last Time: 1968 and After**, 2nd ed., London: Bookmarks, 1998

Harmon, Daniel, Mary Gauvain, Z. Reisz, Isaac Arthur, S.Drew Story, “Preference for Tap, Bottled, and Recycled Water: Relations to PTC Taste Sensivity and Personality, **Appetite**, 2017

Hart, Henry C., “Toward a Political Science of Water Resources Decisions” içinde L. Douglas James, **Man and Water: The Social Sciences in Management of Water Resources**, University Press of Kentucky, 1976

- Harvey, David, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford Univ.Press, NY, 2007
- Harvey, David, "Commonwealth:An Exchange", An Analysis by David Harvey, **Artforum**, November 2009, s.1-7
- Hasgüler, Mehmet, Mehmet B. Uludağ, **Uluslararası Örgütler: Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar**, Alfa Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2012
- Haughwout, Andrew F., "Infrastructure and Social Welfare in Metropolitan America", **FRBNY Economic Policy Review**, December 2001, s.1-16
- Henninger, Max, "From Sociological to Ontological Inquiry:An Interview with Antonio Negri", **Italian Culture**, Vol 23, 2005, s.153-166 (Published Online: <https://doi.org/10.1179/itc.2005.23.1.153>)
- Hierlemann, Dominik, Anna Wohlfarth, "A Revolution in Disguise: The European Citizens' Initiative", **Bertelsman Stiftung**, 2010/07- August 2010, s.1-8
- Hinnels, John R., "Baptism", **The Penguin Dictionary of Religions**, 1987
- Hirsch, Abraham M., "Water Legislation in the Middle East", **The American Journal of Comparative Law**, Vol:8, No:2, Spring, a.168-186
- Hobsbawm, Eric J., "Gli Intellettuali e l'Antifascismo", **Storia del Marxismo**, Vol: 3, No: 2, Torino, Einaudi, 1981, s.441-490
- Hoedeman, Olivier, L'Eau, "Un Bien Public: Alternatives Democratiques a La Privatisation de L'Eau dans Le Monde Entier", **ECLM**, 2010
- Hoekstra, Arjen Y., "The Global Dimension of Water Governance: Nine Reasons for Global Arrangements in Order to Cope with Local Water Problems", **Value of Water Research Report Series No.20**, UNESCO, IHE Institute for Water Education, Delft, Hollanda, 2006

Hoffner, Harry Angier Jr., **The Laws of The Hittites: A Critical Edition**, Leiden, E.J. Brill, 1997

Horn, Gerd-Rainer, **The Spirit of 1968: Rebellion in Western Europe and North America, 1956-1976**, Oxford Univeristy Press, 2007

Hudson Richards, Julia A., Cynthia A. Gonzales, “Water as Collective Responsibility: The Tribunal de Los Aguas and the Valencian Community”, **Journal of the Association Spanish and Portuguese Historical Studies**, Vol:38, Issue 1, Article 6, 2013 (<https://doi.org/10.26431/0739-182X.1088>)

Hueschling, Luc, **Etat de Droit, Rechtsstaat, Rule of Law**, Dalloz, Paris, 2002

Hufschmidt, M.M., “ Water Policies for Sustainable Development”, içinde Edt.A.K.Biswas, M.Jellau ve G. Stout, **Water for Sustainable Development in the 21st Century**, Oxford University Press, Oxford, 1993

Imer, Ulrich (Edt), **Water Resources Management in Germany**, Umwelt Bundesamt, Bonn, 2014

International Office for Water Report, **Organization of Water Management in France: Introduction**, Paris, June 2009

İMO, **Kızılırmak Suyu ve Ankara İçmesuyu ile İlgili Rapor**, TMH - 454 - 2009/2.

Jacquot, Alain, “Compagnie generale des Eaux”, **Flux**, 2003/2, No:52-53, 2003, s.100-110.

Jägerskog, Anders, “The Sanctioned Discourse-A Crucial Factor For Understanding Water Policy In The Jordan River Basin”, **Linköping University Department for Water and Environmental Studies Occasional Paper No. 41**, Jan.2002

Jaggers, Keith, "Wars and the Three Faces of Power: War Making and State Making in Europe and Americas", **Comparative Political Studies**, April, Vol.25, No: 1, April 1, 1992, s.26-62

Jahre 60 DWA-Regelwerk, **KA-Abwasser**, Abfall 54, No. 2, s. 139-140, 2007. ISSN 1616-430X

Jahre 60 DWA-Regelwerk, **KA-Abwasser**, Abfall 64, No. 4, 2017, s. 288-289

Jell-Bahlsen, Sabine, **The Water Goddess in Igbo Cosmology**, Ogbuide of Oguta Lake, Trenton, NJ: Africa World Press, 2008

Jellinek, Georg, **Allgemeine Staatslehre**, Verlag von O'Haring, Berlin, 1914, Digitized by the Internet Archive in 2007 Erişim: <https://archive.org/details/allgemeineStaats00jelliala>

Jerko Bakotin, An Interview with Bob Jessop, "British Marxist Bob Jessop On David Cameron, New Labour, And The Best Way To Take On Global Capitalism", **Jacobin**, Reading UK Politics and Global Capitalism, 07.19.2015. Erişim: <https://www.jacobinmag.com/2015/07/cameron-miliband-blair-ukip/> 13.08.2017 13.45

Jiang, Y., "China's Water Scarcity", **Journal of Environmental Management**, Issue 90, 2009, s.3185- 3196

Jones, Tom, "Pricing Water", **OECD Environment Directorate Spotlight on Water** Erişim: http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/939/Pricing_water.html 23.06.2017 17.15.

Judith Gleason, **Oya: In Praise of an African Goddess**, Harper and Collins, New York, 1987

Maria Kaika, Ben Page, "The EU Water Framework Directive, Part 1, European Policy Making and the Changing Topography of Lobbying", **European Environment**, Vol. 13, No.3, December 2003, s.314-327

Kaika, Maria, “The Water Framework Directive: A New Directive for a Changing Social, Political and Economic European Framework”, **European Planning Studies**, 11:3, 2003, s.299-316

Kant, İ., **Pratik Aklın Eleştirisi**, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Çeviri Yön.İonna Kuçuradı, Üçüncü Basım, 1999

Kara Pilehvarian, Nuray,v.a., **Fountains in Ottoman İstanbul**, March 2004

Karahanoğulları, Onur, **Kamu Hizmeti: Kavramsal ve Hukusal Rejim**, Tuhan Kitabevi, 2.Bas., Ankara, 2004

Karl Ulrich Rudolph, **The German Water Sector: Policies and Experiences**, Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reactorsicherheit, Umwelt Bundesamt für Mensch und Umwelt, Berlin, 2001

Kautsky, K., **Seçilmiş Politik Yazılar**, Çev. Celal A. Kanat, Kavram Yay., 1990

Keleş, Ruşen, Can Hamamcı, Aykut Çoban, **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 6. Baskı, 2009

Keleş, Ruşen, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2012

Kelsen, Hans, Die Lehre von den drei gewalten oder Funktionen des Staates, içinde edt.by Hans Klecatsky, Rene Marcic, Herbert Schmabeck, **Die Wiener Rechtstheoretische Schule, Schriften von Hans Kelsen, Adolf Merkl, Alfred Verdross**, Vol.2., Franz Steiner Verlag, Oktober 2010.

Kelsen, Hans, **General Theory of Law and State**, The Lawbook Exchange Ltd., 2009

Kendir Özdiñç, Hülya, “Avrupa Birliği’nde Su Politikaları”, içinde Tayfun Çınar, Hülya Kendir Özdiñç (Edt), **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2006

Keohane, Robert “International Institutions: Two Approaches,” **International Studies Quarterly**, 32/4, 1988, s.379-396

Keskin, Nuray Ertürk, “Mülki İdare Sistemi: Genel Yönetimden Esnek Gözetime”, içinde Edt. Barış Övgün, **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform**, A.Ü.SBF Kamu yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:5, Ankara, 2009, s.117-143

Khushal Murkens, Jo Eric, **From Empire to Union: Conceptions of German Constitutional Law since 1871**, Oxford University Press, 2013

Kibaroğlu, Ayşegül, Argun Başkan, Turkey’s Water Policy Framework, içinde Edt. Ayşegül Kibaroğlu, Waltina Scheumann, Annika Kramer, **Turkey’s Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011

Kitissou, Marcel, “Hydropolitics and Geopolitics: Transforming Conflict and Reshaping Cooperation in Africa”, **Africa Notes**, November/December, 2004, s.1-17

Klaphake, Axel, Olivia Voils, “Cooperation On International Rivers From An Economic Perspective: The Concept Of Benefit-Sharing”, içinde Edt. Waltina Scheumann, Susanne Neubert, **Transboundary Water Management in Africa**, Challenges for Development Cooperation, DİE, Bonn, 2006.

Klaphake, Axel, Waltina Scheumann, “Understanding Transboundary Water Cooperation: Evidence From Africa”, **Working Paper On Management In Environmental Planning**, Berlin, 2006

Korkmaz, Fahrettin, “Su Hukukunun Dünü ve Bugünü”, **Doğu Anadolu Bölgesi II. Su Ürünleri Konferansı Bildiri Kitapçığı**, Erzurum, 14-16 Haziran 1995

Kotpal, Tyagi, Pande Bendre, **Concepts of Biology**, XII, Rastogi Publications, 2009

Kotz, Steven, "The Common Heritage of Mankind: Resource Management of the International Seabed", **Ecology Law Quarterly** 65, Vol:6, Issue:1, September 1976, s.65-108

Krinner, W., C. Lanllana, T. Estrela, **Sustainable Water Use in Europe Part 1: Sectoral Use of Water**, European Environment Agency, 1999

Kristof, Ladis K.D., "The Nature of Frontiers and Boundaries", **Annals of the Association of American Geographers**, Vol.49, Issue 3, Part 1, September 1959, s. 269-82

Kubalkova, V., N.Onuf, P.Kowert (Edt), **International Relations in a Constructed World**, M.E. Sharpe, New York, 1998

Kurşun, Zekeriya, Sertaç Kayserioğlu, Savaş Songur, Savaş, Nuh Dursun Ozan, Mehmet Mazak, **Baki Kente Ab-ı Beka Hamidiye**, İstanbul-İBB, 2006

K-Water, "Taking initiative in water welfare", **Water, Nature and People**, Winter, 2015

Lapid, Yosef, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era," **International Studies Quarterly**, 33/3, 1989, s. 235-254

Laxenburg, June, Forest Sector, IIASA, Interim Report, IR-99-021, **Austria-International Institute for Applied Systems Analysis**, 1999

Lewis, Leo, "Water Shortages are Likely to be Trigger for Water Wars, says UN Chief Ban-ki Moon", **The Times Online**, December 4, 2007

Lipton, Jeff, "Cotati, CA-Bridge to AMI:Removing the Guesswork", 4 April, 2017, **watersmart.com**. Erişim 12.01.2018, 23.46

Lobina, Emanuele, David Hall, "UK Water Privatization-A Briefing", **Public Services International Research Unit (PSIRU)**, February 2001 Erişim: <http://www.psir.org>

Lotringer, Sylvère, We, The Multitude, **Social Text 82**, Duke University Press, Vol. 23, No. 1, Spring, 2005

Lotringer, Sylvère Christian Marazzi, **Autonomia: PostPolitical Politics**, Semiotext(e), NYC, 1980

Lu, Tingyi, **Research of Domestic Water Consumption: A Field Study in Harbin China**,
Water, Engineering and Development Centre Department of Civil and Building
Engineering, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2007

Lumley, Robert, **States of Emergency: Cultures of Revolt in Italy from 1968 to 1978**, Verso,
London, 1990

Lüxemburg, Rosa, **Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları**, Kaynak Yay., 1984

Madanes, Schneider Graciela (Edt), **Globalized Water: A Question of Governance**, Springer,
2014

Madra, Yahya, Ceren Selçuk, “Critique of Common and Its Biopolitical Subjectivity”,
Rethinking Marxism, 22:3, s.481-497.

Mahmoudi, Said, Protection of European Environment After Amsterdam Treaty, **Stockholm
Institute for Scandianvian Law 1957-2009**, Vol:39, 2000, s.123-137

Marazzi, Christian, Sermaye ve Dil: **Yeni Ekonomiden Savaş Ekonomisine**, Çev. Ahmet
Ergenç, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000

Marx, Karl, **Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Sol Yay., Beşinci Baskı,
Ankara,1993

Marx, Karl, **Kapital Birinci Cilt:Sermayenin Üretimi**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yay., 2000

Marx, Karl ve F. Engels, **Komünist Manifesto**, Çev.Celal Üster, Nur Deriş, Can Yay., 2008

Marx, Karl, F. Engels, **Seçme Yazışmalar 1870-1895**, Çev.Yurdakul Fincancı, Sol Yay.,
Ankara, 1996

Massumi, Brian, **Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation**, Duke University
Press, Durham&London, 2002

- McCaffrey, Stephen C., **The Law of International Watercourses: Non-Navigational Uses**, Oxford, NY: Oxford University Press, Oxford Monographs in International Law, 2001
- McCully, P., **Silenced Rivers: The Ecology and Politics of Large Dams**, Zed Books, London, 1996
- McDonald, David, Greg Ruiters (Edt), **Özelleştirmeye Karşı Alternatifler: Küresel Güneyde Temel Hizmetler için Kamusal Seçenekler**, Notabene Yayınları, Ankara, 2014
- McGinnis, Michael, Elinor Ostrom, "Institutional Analysis and Global Climate Change: Design Principles for Robust International Regimes" in **Global Climate Change: Social and Economic Research Issues**, Chicago, 1992
- McKean, M.A., Management of Traditional Common Lands (Iriachi) in Japan, içinde Edt. D.W. Bromley, ICS Press, **Making the Commons Work**, SF, 1992, s.63-98
- McKean, Ostrom, "Common Property Regimes in the Forest: Just a Relic from the Past?", **Unasylva**, 46, 1995, s.3-15
- Mengi, Ayşegül, **Çevre ve Politika: Başka Bir Dünya Özlemi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007
- Meriç, Cemil, **Bir Dünyanın Eşiğinde**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2004
- Merlo, M., "Common Property Forest Management in Northern Italy: A Historical and Socio-economic Profile", **Unasylva**, 46, 1995, s.58-63
- Mescheriakoff, Alain Serge, **Droit des Services Public**, 2.Ed., PUF, Paris, 1982
- Mesquita, Bueno de, Harold Sprout, Margaret Sprout, "Environmental Factors in the Study of International Politics", içinde James Rosenau (Edt.), **International Politics and Foreign Policy**, The Free Press, New York, 1966
- Mestre, Jorge, Ivan Bercedo et.al., **N for Negri: Antonio Negri in Conversation with Carlos Guerra**, Grey Room, No:11, Spring 2003, s.86-109

Michael H. Finewood, Ryan Holifield, “Critical Approaches to Urban Water Governance: From Critique to Justice, Democracy, and Transdisciplinary Collaboration”, **WIREs Water**, Vol:2, Issue:2, March-April 2015, s.85-96 (Published Online: Jan 27, 2015 DOI: 10.1002/wat2.1066)

Modernisierungsstrategie für die deutsche Wasserwirtschaft, **UBA Texte**, 37/2013
www.umweltbundesamt.de/publikationen/modernisierungsstrategie-fuer-deutsche.

Monteiro, Henrique, “Water Pricing Models: A Survey”, **DINAMIA Working Paper 2005/45**, Agosto 2005

Nader, Laura, “Introduction: Property, Power and Law in Middle Eastern Societies”, içinde edit by Ann Elizabeth Mayer, **Property, Social Structure and Law in Modern Middle East**, NY Press, Albany

National Intelligence Council, **Global Trends 2030: Alternative Worlds**, 2012

Navon, Emmanuel, “The ‘third debate’ revisited”, **Review of International Studies**, 27(4)Volume 27, Issue 4 October 2001, s.611-625
(<https://doi.org/10.1017/S0260210501006118>)

Neeson, J. M. Neeson, **Commoners: Common Right, Enclosure and Social Change in England, 1700-1820**, Cambridge Univ. Press, 1993

Negri, Antonio, **Descartes Politico o della Ragionevole Ideologia**, Milano, Feltrinelli, 1970

Negri, Antonio, **Operai e Stato**, Feltrinelli, Milano, 1972

Negri, Antonio, **Crisi dello Stato-Piano: Comunismo e Organizzazione Rivoluzionaria**, 1974

Negri, Antonio, **Il Dominio e il Sabotaggio**, 1977

Negri, Antonio, **L'Anomalia Selvaggia: Saggio su Potere e Potenza**, içinde “Baruch Spinoza”
Milano, Feltrinelli, 1981

Negri, Antonio, "Archeology and Project: The Mass Worker and the Social Worker" içinde
Macchina Tempo,1982

Negri, Toni, **Revolution Retrieved: Marx, Keynes, Capitalist Crisis and New Social Subjects (1967-1983)**, Red Notes, 1988

Negri, Antonio, "Marx on Cycle and Crisis" içinde **Revolution Retrieved: Marx, Keynes, Capitalist Crisis and New Social Subjects (1967-1983)**, 1988

Negri, Antonio, **Spinoza Sovversivo: Variazioni**, Attuali: Introduzione di Emilia Giancotti,
Roma, A. Pellicani,1992

Negri, Antonio, **Il Libri del Rogo**, Castellvechi, Rome, 1997

Negri, Antonio, "Insurgencies: Constituent Power and the Modern State" içinde Edt. Anthony
Negri, **Insurgencies**, Trans.by Maurizia Boscagli, Theory out of Bounds, Vol.15,
Univ.of Minnesota Press,Minneapolis, 1999

Negri, Antonio, Michael Hardt, "Anayasada Emek", içinde **Dionysos'un Emeği: Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi**, Çev. Ertuğrul Başer, İletişim Yay., İkinci Baskı, İstanbul,
2003

Negri, Antonio, **Time for Revolution**, Trans.by Matteo Mandarini, Continuum, NY, 2003

Negri, Antonio, "It's Powerful Life: A Conversation Philosophy", Cesare Casarino, Toni Negri,
Cultural Critique, No:57, Spring 2004

Negri, Antonio. **Factory of Strategy**, Trans.Arianna Bove, Columbia Univ.Press, NY, 2004

Negri, Antonio, **Books for Burning: Between Civil War and Democracy in 1970s Italy**,
Trns.by Timothy S.Murphy, Verso, London, 2005

Negri, Antonio, **Goodbye Mr.Socialism** (a cura di Raf Valvola Scelsi), Milano,
Feltrinelli, 2006

- Negri, Antonio, **Movimenti nell'Impero: Passaggi e Paesaggi**, Milano, R. Cortina, 2006
- Negri, Antonio, **İmparatorluk'taki Hareketler: Geçişler ve Görünümler**, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yay, İstanbul, 2006
- Negri, Antonio, **Yıkıcı Politika**, Otonom Yay., İstanbul, 2006
- Negri, Antonio, **Devrimin Zamanı**, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005
- Negri, Antonio, **Marx Ötesi Marx**, Çev. Münevver Çelik, Otonom Yay., İstanbul, 2006
- Negri, Antonio, **Empire and Beyond**, trns.by Ed Emery, Polity Press, Malden, 2008
- Negri, Antonio, **Reflections on Empire**, with contributions of Michale Hardt, Danilo Zolo, Trans.by EdEmery, Polity Press, Malden, 2008
- Negri, Antonio, **Trilogy of Resistance**, Trans.by Timothy S. Murphy, Univ.of Minnesota Press, Minneapolis, 2009
- Negri, Antonio, **Comune: oltre il privato ed il pubblico** (con Michael Hardt), trad. it. di Alessandro Pandolfi, Rizzoli, 2010
- Negri, Antonio, Giuseppe Allegri, **Il Diritto del Comune: Crisi della Sovranità, Proprietà e Nuovi Poteri Costituenti** (con Giuseppe Allegri, Adalgiso Amendola, Alessandro Arienzo, Michael
- Negri, Toni, **Il Comune in Rivolta: Biopotere e Potenza della Moltitudine**, (con Michael Hardt), Verona, Ombre Corte, 2012
- Negri, Antonio, Michael Hardt, **Inventare il Comune**, Roma, Derive Approdi, 2012
- Negri, Antonio, **Spinoza e Noi**, Milano, Mimesis, 2012
- Negri, Antonio, **Porselen Yapımı: Politikanın Yeni Bir Grameri İçin**, Çev. Elyasa Koytak, Monokl, İstanbul, 2012

Negri, Antonio, **Spinoza for Our Time: Politics and Postmodernity**, Trans.by William McCraig, Columbia University Press, 2013

Negri, Antonio, **Factory of Strategy: 33 Lessons on Lenin**, Trans.by Arianna Bove, Columbia Univ.Press, NY, 2014

Neufeld, Mark A., **The Restructuring of International Relations Theory**, Cambridge Univ. Press, 1995

Newman, Paul B., **Daily Life in Middle Ages**, USA, 2001

Nezih R. Aysel, "İstanbul'un Tarihi Su Sistemleri: Kırkçeşme Tesisleri", 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci, Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, **Tarihi Su Yapıları Konferansı Bildiri Kitapçığı**, İzmir, 26-27 Haziran 2008

OECD, **Sustainable Management of Water Resources in Agriculture**, 2010

Ofwat, **Ofwat's response to the independent review of charging for household water and sewerage services: Protecting consumers, promoting value, safeguarding the future**, London: Crown Copyright, 2009

O'Hara, Glen, **Politics of Water in Post-War Britain, Water and History: Water, Life and Meaning**, Palgrave Macmillan, 2017

Ökmen, M., B.Parlak, **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler, İlkeler, Yaklaşımlar ve Mevzuatlar**, Alfa Akademi, 2. Basım, Bursa 2012

Oleson, Tim, "Virtual Water: Tracking the Unseen Water In Goods And Resources", **Earth Science Behind the Headlines**

Ortaylı, İlber, "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, Aralık 1973, s.14-24

- Ortaylı, İlber, "Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi" içinde Edt. E.Türkcan, **Belediyecilik Araştırma Projesi**, Ankara, 1978, s.1-26
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri”, içinde **İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I**, İlke Yayınları, İstanbul, 1996, s.395-405
- Ortaylı, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri:1840- 1880**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000
- Ortaylı, İlber, "Bizim Medeniyetimizde Vakıf Müessesesi Çok Önemlidir", Röportaj Mahmut Bıyıklı, Geçmişten Geleceğe Vakıf Medeniyeti, Vakıf Medeniyetleri Özel Sayısı, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 2006, s.26-29
- Osborne, David, Ted Gaebler, **Reinventing Government: How to Entrepreneurial Spirit is Transforming Public Sector**, Penguin, New York
- Ostrom, Vincent, “Economics of Water Resource Use: The Political Economy of Water Development”, **The American Economic Review**, Vol. 52, No. 2, Papers and Proceedings of the Seventy-Fourth Annual Meeting of the American Economic Association, May, 1962, s. 450-458
- Ostrom, Vincent, Elinor Ostrom, “Public Choice: A Different Approach to the Study of Public Administration”, **Public Administration Review** 31, March-April 1971, s.203-216
- Ostrom Vincent, Elinor Ostrom, “Legal and Political Conditions of Water Resource Development”, **Land Economics**, Vol. 48, No. 1, 1972, s.1-14
- Ostrom, Elinor, Private and Common Property Rights, içinde edt. B.Bouckaert, G.De Geest **Encyclopedia of Law and Economics**, Vol:II, 2000, s.332-379
- Ostrom, Elinor, **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**, Cambridge University Press, 20th Printing, 2002

Ostrom, Elinor, “Müşterekleri Yeniden Tanımlamak” içinde Edt.Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz, **Herkesin, Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s.53-54

Özbilgen, Erol, **Bütün yönleriyle Osmanlı: Âdâb-ı Osmâniyye: devlet, kurumlar, toplum, şehir, aile, birey, bilim, sanat, kültür, ticaret, sanayi, teknoloji**, İz Yayıncılık, 2003

Özcan, Serdar, **Taşkın ile İlgili Mevzuatın Değerlendirilmesi ve Yasal Boşluk Analizi Yapılması**, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2016

Özden Bilen, **Türkiye’nin Su Gündemi: Su Yönetimi ve AB Su Politikaları**, DSİ Yay., Ankara, 2009

Özgül, Can Giray, **Türkiye’de Kentsel Hizmetler Alanında İmtiyazlı Şirketler ve Beledileştirme (1850-1950)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

Öztunalı Kayır, Gülser, “Fransa Su Yönetimine Genel Bakış”, içinde Edt.Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç, **Su Yönetimi:Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2010

Öztunalı Kayır, Gülser, Hülya Kendir, Ferhunde Hayırsever, **Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Aralık 1999

Öztürk, Ali İhsan, "Modern Belediyenin Kuruluşundan Sonra İstanbul'da Yolları Sulama ve Yıkama Hizmetleri: 1858-1914", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Vol.61, Issue 2, 2011 s.323-356 (DergiPark-ISSN1304-0235)

Özügurlu, Metin, Marksizm ve İlkel Sermaye Birkimi, içinde Edt. Özay Göztepe, **İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı**, Nota Bene, Ankara, 2014

- Pal, Amitabh, **Islam Means Peace: Understanding the Muslim Principle of Nonviolence**
Today, CLIO, 2011
- Pamukçu, Konuralp, **Su Politikası**, Bağlam Yay., İstanbul, 2000
- Pandey, B.W., **Natural Resource Management**, Mittal Publications, New Delhi, 1 Ocak 2005
- Pantoja Bauza, Rolando, "La aparición del Derecho Público Administrativo en la Escena Jurídica", **Derecho Administrativo Departamento de Derecho Público**, Universidad de Chile, Santiago, No. 67, 2005, s. 331-345
- Paquerot, Sylvie, **Le Statut des Ressources Vitales en Droit International-Essai sur Le Concept de Patrimoine Commun de L'humanité**, Bruxelles, Bruylant, 2002
- Parks, Louisa, **Social Movement Campaigns on EU Policy: In the Corridors and in the Streets**, Palgrave-MacMillan, London, 2015
- Parry, Dick, **Engineering the Ancient World**, Sutton Publishing Ltd; UK, 2005
- Pashukanis, Evgeny, **General Theory of Law and Marxism**, Routledge, NY, 2017
- Paskins, Jakob, **Paris Under Construction: Building Sites and Urban Transformation in 1960s**, Routledge, 2015
- Passavault, Paul A., "The Contradictory State of Giorgio Agamben", **Political Theory**, Vol:35-2, April 2007, s.147-174
- Paterson, Mathew, "Green Politics" içinde Edt.by Scot Burchill et al., **Theories of International Relations**, Palgrave-Macmillan, Third Edt., 2005
- Payen, Gerard, "Seizing Initiative: How the Private Sector Can Help Improve Access to Public Water Services", **Words into Action Delegate Publication for the 5th World Water Forum**, İstanbul 2009

Perelman, Michael, **The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation**, Duke University Press, 2000

Pierre, Jean, “Governance in the Twenty-first Century: Revitalizing the Public Service” içinde Canadian Centre for Management Development, **The Marketization of State: Citizens, Consumers and Emergence of Public Market. In Governance in a Changing Environment**, McGill University Press, 1995

Planlama, Cemil Çınar Armağanı, **DPT Dergisi**, Sayı 12.

Pollard, A.F., **The Evolution of Parliament**, Longmans

Portelli, Alessandro, **The Battle of Valle Giulia: Oral History and the Art of Dialogue**, University of Wisconsin Press, Madison, 1997

Portelli, Alessandro, **the Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History**, 2003

Post, Alison E., **Foreign and Domestic Investment in Argentina: The Politics of Privatized Infrastructure**, Cambridge University Press, 17 Nis 2014

Postel, Sandra, **Son Vaha: Su Sıkıntısıyla Karşı Karşıya**, Çev.F. Şebnem Sözer, TÜBİTAK-TEMA Yay., 2000

Postel, Sandra, v.a., **Suları Nasıl Tükettik**, Çev. Ayşe Başcı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010

Potere Operaio tra Roma e Rosalina: Verso l'accordo strategico con le Brigate Rosse, Konvansiyon Bildirisi, 18 Mayıs 1981. Fonte: Requisitoria del pubblico ministero di Padova Pietro Calogero del 18 Maggio 1981

PSI Working Paper, “Water Companies and Trends in Europe”, **PSIRU**, 24 September, 2012

Pradella, Lucia, Thomas Marois, **Kutuplaştırma Kalkınma**, Çev. Barış Baysal, Nota Bene, Ankara, 2014

Quincey, Duncan, Megan Klaar, Daniel Haines, “The Changing Water Cycle: the Need for an Integrated Assessment of the Resilience to Changes in Water Supply in High-Mountain Asia”, **Wiley Interdisciplinary Reviews: Water**, 24 October 2017, s.1-10

Rabinow, Paul, Rose Nikolas, “Thoughts on The Concept of Biopower Today”, **BioSocieties** 1, s.195-217

Ranelletti, Oreste, **Principii di Dritto Amministrativo**, Vol 1: Introduzione e Nozioni Fondamentali, Napoli, 1912

Rees, Judith A., **Regulation and Private Participation in the Water and Sanitation Sector**, 1998, Sweden

Robert, Jean, **Suyun Ekonomi Politiği**, Çev. Metin Duran, Mustafa Erdem Sakınç, Ütopya Yay., İstanbul, 2003

Roberts, Bruce, “Exploitation, Appropriation and Subsumption”, **RTM**, Vol:23-3, July 2011, s.341-351

Rogers, Peter, Ramesh Bhatia, Annette Huber, **Water as a Social and Economic Good:How to Put the Principle into Practice**, Global Water Partnership Technical Advisory Committee (TAC), TAC Background Papers No:2, Stockholm, 2008

Rogers, Peter, Ramesh Bhatia, Annette Huber, “Water as a Social and Economic Good: How to Put the Principle into Practice”, Global Water Partnership Technical Advisory Committee (TAC), **TAC Background Papers**, No:2, Stockholm, 2008

Roth, Martha T., **Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor**, Scholar Press, Atlanta, 1995

- Rothstein, Theo, “Municipial Socialism”, Trans.Ted Crawford, **Social Democrat**,Vol. VII, No. 4, April, 1903, Erişim: <https://www.marxists.org/archive/rothstein/1903/04/Municipal.htm>
- Rourke, Brian C., **EPA Community Water System Survey 2006**, Vol:1, February 2009
- Rousseau, J.J., **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, Çev.Rasih Nuri İleri, Say Yay., 7.Basım, İstanbul, 2002
- Rule, John, **The Labouring Classes in Early Industrial England**, Longman, London, 1993
- Sabachthani, Lama, Maurizio Torealta, "Painted Politics" içinde Slyvere Lotringer, Christian Marazzi, **Autonomia:PostPolitical Politics**, Semiotext(e), NYC, 1980
- Sabuktay, Ayşegöl, **Mülksüzleştirmenin Yönetimi: 2000’lerde Türkiye’de Devlet ve Kamu Yönetimi**, Nota Bene Yay., Ankara, 2014
- Sadoff, Claudia W., Winston H. Yu, “Benefit Sharing in Water Management and Development: A Tool for Growth and Equity”, **Delegate Publication for the 5th World Water Forum**, İstanbul 2009
- Salihoğlu, Serhat, “Küresel Su Siyaseti Nedir?”, içinde Edt.Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç, **Su Yönetimi:Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri**, Memleket Yay., Ankara, 2010, s.3-42
- Sand, “The Evolution of International Environmental Law”, içinde D. Bodansky, J. Brunnée, E.Hey (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law** 29, 2007
- Sar, Cem, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara Sevinç Matbaası, Ankara, 1970
- Sarkar, Saral, **Green Alternative Politics in West Germany**, UN Press,1993

- Sassoon, Donald, **Togliatti e La via Italiana al Socialismo**, Torino, 1980
- Sayın, Deniz, "Bir Su Öyküsü", **Birlik Dergisi**, Sayı 7, İç Anadolu Belediyeler Birliği Yayınları, Ankara, 2007, s.28-31
- Schama, Simon, **Landscape and Memory**, Vintage Books, New York, 1995. Erişim <https://tr.scribd.com/doc/308716651/Simon-Schama-Landscape-and-Memory-Vintage-1996>
- Scheumann, Waltina, Ayşegül Kibaroglu, Annika Kramer, "Trajectories of Turkey's Water Policy: From State Led Water Resources Deveelopment and Management to Neo-Liberal and Decentralized Approaches", içinde Ayşegül Kibaroglu, Waltina Scheumann, Annika Kramer (Edt.), **Turkey's Water Policy: National Frameworks and International Cooperation**, Springer Verlag, 2011
- Scheumann, Waltina, Susanne Neubert (Edt), **Transboundary Water Management in Africa**, Challenges for Development Cooperation, DİE, Bonn, 2006
- Schiffler, Manuel, **Water, Politics and Money: A Reality Check on Privatization**, Springer, 2015
- Schmitt, Carl, **Crisis of Parliamentary Democracy**, Cambridge MIT Pres., 1985
- Schmitt, Carl, **The Concept of the Political: Expanded Editon**, translated by George Scwab, University of Chicago Press, Chicago, 2007
- Sehring, Jenniver, **The Politics of Water Institutional Reform in Neopatrimonial States: A Comparative Analysis of Krygyztan and Tajikistan**, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2009
- Selek, Bülent, Hafzullah Aksoy, Ahmet Öztopal, Uğur Akdeniz, Deniz Özdemir, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ, **Ormancılık Şurası: Su Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Hidroloji Çalışma Grubu Raporu**, 5-7 Mayıs 2017

Selik, Mehmet, **Marxist Değer Teorisi**, Ankara Üniv. SBF Yay., Ankara, 1982, s.11-13.

SETA, **Dünya'da ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji**, Nisan 2017, Sayı 17

John Scanlon, Angela Cassar, Noemi Nemes, “Water as a Human Right?”, **IUCN Environmental Policy and Law Paper No:51**, UNDP-IUCN: World Conservation Union, Cambridge, 2004

Shiva, Vandana, **Su Savaşları: Özelleştirme, Kirlenme ve Kar**, Bgst Yayınları, Çev. Ali K. Saysel, İstanbul, 2007

Silkenat, James R., Hickey Jr., James E., Barenboim, Peter D., **The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)**, Springer, 2014

Sironneau, Jacques, **L'eau, Nouvel Enjeu Strategique Mondial**, Editions Economica, Paris, 1996

Sjödin, E. J., A. Zaeske, J. Joyce, “Pricing Instruments for Sustainable Water Management”, **SIWI Working Paper 28**, Stockholm, 2016

Smets, Henri, **Implementing Right to Water**, 2007, SNF

Smith, Steve, **International Theory: Positivism and Beyond**, Cambridge University Press, 1996

Smith, Steve, “Epistemology, Postmodernizm and International Relations Theory”, **Journal of Peace Research**, 34 (3), 1997, s.330-336

Smith, Adam, **Ulusların Zenginliği**, Cilt 1, Çev. Mehmet Bakırcı, Alan Yay., 2004

Smith, Graham, “The European Citizens’s Initiative: A New Institution for Empowering European Citizens?” içinde Edt. Michael Dougan, Niamh Nic Shuibhne, Eleanor Spaventa, **Empowerment and Disempowerment of the European Citizen**, Bloomsbury Publishing, 5 Kas 2012

- Smith, Stephen C., “Economics and Economists in Water Resources Development”, içinde L. Douglas James, **Man and Water: The Social Sciences in Management of Water Resources**, University Press of Kentucky, 1976
- Smythe, Donald J., “Shareholder Democracy and the Economic Purpose of the Corporation”, **Washington and Lee Law Review**, Vol:63, Issue:4 Article 6, 9.1.2006
- Snowden, Frank M., **The Fascist Revolution in Tuscany 1919-1922**, Cambridge University Press, 2004
- Sobacı, Mehmet Zahid, Özer Köseoğlu, **Başkanlık Sistemlerinde Yerel Yönetimler**, SETA, 2016
- Soederberg, Susanne, **Borç Refahı Devletleri: Para, Disiplin ve Artık Nüfus**, Çev. Eren Karaca, Nota Bene Yay., İstanbul, 2016
- Sofri, Adriano, “Avanguardî e masse,” **Giovane Critica**, 19, 1968
- Sohn, Louis B., “The Stockholm Declaration on Human Environment”, **The Harvard International Law Journal**, Vol:14, No:3, Summer 1973, s.423-436
- Sol Trumbo Vila, Matthijs Peters, The Privatising in Europe, **TNI**, Amsterdam, February 2016, s.9-12
- Sordi, Bernardo, "Revolution, Rechtsstaat and Rule of Law: Historical Reflections on the Emergence and Development of Administrative Law", içinde ed. Susan Rose-Ackerman, Peter L. Lindseth, Blake Emerson, **Comparative Administrative Law**, Edward Elgar Publishing, 2017
- Spaventa, Silvio, Giustizia nell'amministrazione e altri scritti, **Istituto Italiano per gli Studi Filosofici**, Napoli, 2006

Stolleis, Michael, **A History of Public Law in German: 1914-1945**, Trans.by Thomas Dunlap, Oxford University Press, 2004

Strasser, Susan, "Fetch a Pail of Water", "Blue Monday", "A Stitch in Time", içinde **Never Done: A History of American Housework**, Pantheon Books, New York, 1982

Strathausen, Carsten, Critique of Neoleft Ontology, **Postmodern Culture**, Volume 16, Number 3, May 2006, doi: 10.1353/pmc.2006.0031

Strauss, Leo, Joseph Cropsey, **History of Political Philosophy**, The University of Chicago Press, 1987

Sunay, Cengiz, "Türkiye’de Yerel Siyasetin Tarihi Gelişimi", **Yerel Siyaset**, Okutan Yayıncılık, Ocak 2008, s.32-67

Şahin, Betül, **Küresel Bir Sorun: Su Kıtlığı ve Sanal Su Ticareti**, Hitit Üniversitesi İktisat Anabilimdalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2016

Şirin, Tolga, "Su Hakkı ve Suyun Özelleştirilmesine Karşı Bazı Anayasal Tecrübeler", içinde Edt. Nuran Yüce, Karolin Hasenpuch, Erkin Erdoğan, **Türkiye’de Suyun Özelleştirilmesi ve Su Hakkı**, Sosyal Değişim Derneği, 1.Baskı, Mart 2012, İstanbul

Tan, Turgut, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılar Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 2, s. 285-326

Tarrow, Sidney, **Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy 1965-1975**, Oxford: Clarendon Press, 1989

Taylor, Bron (Edt), **Encyclopedia of Religion and Nature**, A&C Black, 2008

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ, **Ormancılık ve Su Şurası: Su Hukuku ve Sınırtaşan Sular Çalışma Belgesi**, Ankara, 5-7 Mayıs 2017

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSI, **Ormancılık ve Şurası: Su Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Hidroloji Çalışma Grubu Raporu**, 5-7 Mayıs 2017

Teclaff, Ludwig A., **River Basin in History and Law**, The Hague, 1967

Tekeli, İlhan, **Türkiye' de Kentleşme Yazıları**, Turhan Kitabevi, 1982

Tekeli, İlhan, “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, Haziran 1983, s. 7-21

Thomas, Stephen, David Hall, “GATS and the Electricity and Water Sectors”, **PSIRU University of Greenwich Practical Action**, London, 2006

Thompson, E.P., **The Making of the English Working Class**, Vintage Books, NY, 1966

Thompson, E.P., **Teorinin Sefaleti: Hatalı Bir Devridaim Makinesi**, Çev.Ahmet Fethi Yıldırım, Nika Yay., Ankara, 2015

Thompson, John, Inna T. Porras, v.d. **Drawers of Water II Summary: Thirty Years of Change in Domestic Water Use and Environmental Health in East Africa: Summary**, International Institute for Environment and Development, 2001

Tilly, Charles, “War Making and State Making as Organized Crime”, içinde edt by Peter B.Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol, **Bringing the State Back In**, Cambridge University Press, Cambridge, 1985

Tiroch, Karin, Adele Kirschner, “Overview of the Water Law of the Federal Republic of Germany”, **Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law**, Heidelberg

Toffler, Alvin, **3rd Wave**, Bantam Books, 1981

Togliatti, Palmiro, "Le istruzioni alle organizzazioni di partito nelle regioni occupate", **Opere Scelte**, Roma, 1974

- Togliatti, Palmiro, "Per la libert  d'Italia, per la creazione di un vero regime democratico",
Opere Scelte, Vol. V, Roma, 1984
- Toklu, Vefa, **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999
- Toraman,  mer, "Osmanlı Ta ra İdaresi: Klasik D nem", **Türk İdare Dergisi**, Yıl 74, Sayı 437, Aralık, 2002
- T rebilim**, I. Pro.VII, Sc (not).I, s.88.
- Tortop, N., B. Ayka , H. Yayman, M.A. Özer, **Mahalli İdareler**, Nobel Yayınları, 2006, Ankara
- Truchet, Didier, "Label de Service Public et Statut de Service Public", **AJDA**, 1982
- Tuna, Yusuf, **Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme**, Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:487, 1993
- Turan, Feryal, Environemantal Citizenship and Struggle for Nature, İçinde Rasim  zg r Dönmez, Pınar Enneli (Edt.), **Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey**, Lexington Books, 2011
- Turgut, Nükhet, "Kirlenen  der İlkesi ve  evre Hukuku", **A. .Hukuk Fakültesi Dergisi**, 70. Yıl Armağanı, c.44, s.1-4, 1995-1996, s.607-654
- Turgut, Nükhet, ** evre Hukuku**, Savaş Yayınları, Yenilenmiş İkinci Baskı, 1998
- Turton, Anthony, Roland Henwood (Edt.), **Hydropolitics in the Developing World: The Southern Perspective**, African Water Issues Research Unit (AWIRU), 2002
- Türkyılmaz, Atila, **Su Yönetimi ve Mevzuatı: Dünyamızda ve  lkemizde Su**, Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara, 2010

UK Parliament Report, “Private Finance Initiative-its rationale and accounting treatment”, June 2008

Ülgen, Pınar, **XI. ve IV. Yüzyıllarda Yakın Doğu ve Avrupa'da Teknolojik Gelişmeler ve Bu Gelişmeleri Sosyoekonomik ve Kültürel Etkileri**, Cilt 1, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008

Ulusoy, Ahmet, Tekin Akdemir, **Mahalli İdareler Maliyesi**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004

Ulusoy, Ali, **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, Ülke Kitapları, Ankara, 2004

Ulusoy, Kudret, **Küresel Ticaretin Son Hedefi: Su Pazarı**, Kristal Kitaplar, Ankara, 2007

UN, **Mar del Plata Action Plan**, United Nations Water Conference, del Plata, Argentina, 25 Mach 1977

UN, **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, Brundland, Oslo, 20 March 1987

UN, **The Dublin Statement On Water And Sustainable Development**, 31 January 1992

UN, **Earth Charter**. Erişim: <http://earthcharter.org/discover/the-earth-charter/> ve http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/img/02_earthcharter.pdf

UN, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, **General Comment No. 15. The right to water**, November 2002

UN, **World Water Development Report 2003: Water for People, Water for Life**, Barcelona, UNESCO and Berghahn Books, 2003

UN, Habitat, United Nations Human Settlements Programme, **Water and Sanitation in the World's Cities: Local Action for Global Goals**, 2003

UN, Policy Brief: **Interagency Task Force on Gender and Water**, 2006

UN, ECOSOC for Western Asia, **Shared Waters Shared Opportunities: Transboundary Waters in ESCWA Region**, World Water Day, 2009

UN, **Right To Water**, Fact Sheet No:35, 2010

UN, **Water and Sustainable Development: Information Brief**, UN-Water Decade Programme on Advocacy and Communication (UNW-DPAC) Erişim: http://www.un.org/waterforlifedecade/waterandsustainabledevelopment2015/images/sustainable_development_eng.pdf 15.10.2017 01.30.

UN, **Freshwater Country Profile Germany**, Erişim: <http://www.un.org/esa/agenda21/natlinfo/countr/germany/germany-freshwater.pdf>

UNDP, IUCN, **Water as a Human Right?**, 2004

UNDP, **Human Development Report: Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis**, 2006

UNDP, **Human Development Report: Human Development for Everyone**, 2016

UNDP, **Resource Guide: Mainstreaming Gender in Water, United Nations Development Programme, Gender and Water Alliance**, 2006
<http://www.un.org/waterforlifedecade/gender.shtml> Erişim 03.04.2017 14.20

UNECE, WHO, **The Equitable Access Score-card supporting policy processes to achieve the human right to water and sanitation** (Protocol on Water and Health to the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes), Geneva, October 2013

UNEP, **Ethics and Agenda 21: Moral Implications of Global Consensus**, UNEP, Nairobi, 1994

UNESCO, **Water Use in the World: Present Situation/Future Needs**, 2000

UNICEF, **Sanitation for All: Promoting Dignity and Human Rights**, New York, United Nations Children's Fund, 2000

United Nations General Assembly, **Resolution A/RES/64/292**, July 2010

USA Water Alliance, **An Equitable Water Future: A National Briefing Paper**, 2017

USİAD, **Alternatif Su Forumu**, Yıl 10, Sayı 37, Nisan-Haziran 2009

Uygur, Tanju, Suların Hukuki Rejimi, **Ankara Barosu Dergisi**, Şubat 1975, ss.158-168, s.165.

Ayrıca bkz. **Danıştay 8. Daire 1986 Yılı, Karar No.159, Esas No.46**, Karar Tarihi 31.03.1986.

Varis, Olli, Konrad Enckell, Marko Keskinen, "Integrated water resources management: horizontal and vertical explorations and the 'water in all policies' approach", **International Journal of Water Resources Development**, Volume 30, Issue 3: Integrated Water Resources Management, 2014, s.433-444

Varoufakis, Yanis, Joseph Halevi, Nicholas Theocarakis, **Modern Political Economics: Making Sense of the Post-2008 World**, Routledge, NY, 2012

Viale, Guido, **Il Sessantotto: Tra Rivoluzione e Restaurazione**, Milano, 1978

Vishwanath, Ambika, "The Water Wars Waged by the Islamic State", **Stratfor**, Nov. 25, 2015.

Erişim: <https://worldview.stratfor.com/weekly/water-wars-waged-islamic-state>

Wincke, Ludwig von, Barthold Georg Niebuhr, **Darstellung der innern Verwaltung Großbritanniens**, Verlag von Q. Reimer, Berlin, Juni 1848

Vural, Tarık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler", **Türk İdare Dergisi**, Yıl 76, Sayı 444, Eylül 2004, s.179-193

Waever, Ole, "European Security Studies", **Journal of Common Market Studies**, Vol:34, No:1, March 1996, s.103-132

Walljasper, Jay, **Müştereklerimiz**, Çev. Tuncay Birkan vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2015

Walljasper, Jay, **Müştereklerimiz:Paylaştığımız Herşey**, Metis Yayınları, İstanbul, 2017

Walljasper, Jay, **On the Commons, How to Design Our World for Happiness**

Water Challenges in France, March 2013, Observatoire CETELEM

Webster's New Third International Dictionary, 1976

“Welsh Water-A Different Way of Doing Business”, **Foundation for Democracy and Sustainable Development**, February 16, 2017, Erişim: http://www.fdsd.org/pd_welsh-water/

Werner Brand, Karl, Dialectics of Institutionalisation: The Transformation of the Environmental Movement in Germany, içinde Christopher Rootes (Edt), Environmental Movements:Local, National, Global, Frank Cass, London, 2002

Wester, Philippus, "Capturing the Waters: The Hydraulic Mission in the Lerma Chapala Basin Mexico (1876-1976), **Water History**, No.1, Issue 1

WHO, **Right to Water**, February, 2003

Wilson, Woodrow, “The Study of Administration”, **Political Science Quarterly**, Vol.2, No.2, June 1887

Wisner, B., J.Adams (Edt), **Environmental Health in Emergencies and Disasters**, WHO, Geneva, 2002

Wittfogel, August Karl, **Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power**, Yale Univ. Press, Michigan, Sixth Printing, March 1967

Wolf, A.T., **Hydropolitics along Jordan River, Scarce Water and Its Impact on Arab-Israeli Conflict**, UN University Press, 1995

Wood, Michael C., **International Seabed Authority: The First Four Years**, Max Planck UNYB 3, 1999, s.179; “Declaration of United Nations Conference on the Human Environment 1972” and the “Rio Declaration of Environment and Development 1992”, Günther Handl, **United Nations Audiovisual Library of International Law**

World Bank, “Sub-Saharan Africa-from Crisis to Sustainable Growth”, **World Bank Study Paper**, 1989

World Bank Working Document “**Financial Risk Management Instruments**”,

World Economic Forum, **Global Risks 2014**

Wright, Steve, **Gökyüzünü Fethetmek**, Çev.Özgür Yalçın, Otonom Yay., İstanbul, 2008

WWF, **2012 Living Planet Report**

Yanmaz, A. Melih, Nurünnisa Usul, **Kavramsal Su Mühendisliği**, ODTÜ Yayınları, 2006, Ankara

Yanmaz, Melih, Nurünnisa Usul, **Kavramsal Su Mühendisliği**, ODTÜ Yayınları, 2006

Yaşar, Doğan, Dursun Yıldız, **Küresel Isıtılan Dünya ve Su**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009

Yates, Candida, **The Play of Political Culture, Emotion and Identity**, Springer, 22 Eylül 2015

Yavuz, F., **Türkiye’de Tarım**, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara

Yıldırım, Selahattin, “Yerel Yönetim ve Demokrasi”, **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 23-24 Kasım 1990

Yıldız, Dursun, Özdemir Özbay, **Osmanlı’dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku**, Truva Yay.,2012

Yıldız, Dursun, Özdemir Özbay, **Su ve Toprak**, Dünya Yayıncılık, 2. Basım, 2009

Yıldız, Dursun, Özdemir Özbay, **Su ve Toprak**, USİAD, İstanbul, 2009, s.53-54.

Yıldız, Dursun, Pertev Cengiz, **Üretimin Enerjisi**, USİAD, Ocak 2009, İstanbul

Yıldız, Dursun, **Su Raporu**, USİAD, 2. Basım, Ekim 2007, İstanbul

Yılmaz, Gaye, **Suyun Metalaşması**, Sav Yay., İstanbul, 2009

Yıldız, Nuran Çakır, Doğan Yıldız, “Suyun Ekonomi Politikası ve Fiyatlandırma Politikaları”,
SPD, Temmuz 2016

Yılmaz, Gaye, **Suyun Metalaşması: Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir mi?** Sosyal
Araştırmalar Vakfı Yay., İstanbul, 2009

Yörükoğlu, Fuat, "Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci", **Mevzuat Dergisi**-ISSN 1306-0767,
Yıl 12, Sayı 135, Mart 2009

Zabcı, Filiz Çulha, **Siyasal Kuramda Kamusal Alan Sorunu: Habermas ve Arendt**,
A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1997

Zabcı, Filiz, “İşgal Et Eylemleri ve Çokluk:Hardt ve Negri Üzerine Eleştirel Bir
Değerlendirme” içinde edt. Hakan Mertcan ve Aydın Ördek **Fikret Başkaya’ya Saygı**
II, NotaBene, 2014, s.339-360

Zekeriya Kurşun, Sertaç Kayserioğlu, Savaş Songur, Savaş, Nuh Dursun Ozan, Mehmet Mazak,
Baki Kente Ab-ı Beka Hamidiye, İstanbul-İBB, 2006

Zengin, Ozan, “Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar”, içinde Edt. Barış
Övgün, **Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform**, A.Ü.SBF Kamu yönetimi Araştırma
ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:5, Ankara, 2009

Ziya Kazıcı, **Osmanlı’da Yerel Yönetim**, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2006

Žižek, Slavoj, “Multitude, Surplus, Envy”, **RTM**, 19:1, 11 December 2006, s.46-58.

Žižek, Slavoj, **Iraq: The Borrowed Kettle**, Verso, Nov 17, 2005,

Zug, Sebastian, **The Gift of Water: Bourdieusian Capital Exchange and Moral Entitlements in a Neighbourhood of Khartoum**, LIT Verlag Münster, 2014

MEVZUAT

Avrupa Ekonomik Topluluğu kurucu anlaşması “Roma Anlaşması” <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0023>

Avrupa Tek Senedi, Çev. Meltem Cansever, İKV Yay., İstanbul, Eylül 1987

Amsterdam Antlaşması: “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Anlaşmaları”, Yay.Haz.Cenk Bolayır, İKV Yay.:162, İstanbul, Haziran 2000

Maastricht Antlaşması: “Avrupa Birliğini Kuran Andlaşma”, Çev. Can Baydarol, İKV Yay., Kasım 2007

The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union
(AB Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma), signed on 13 December 2007, **OJ No: C 326** , 26/10/2012, s. 0001 – 0390.

Ban glyphosate and protect people and the environment from toxic pesticides, Commission registration number: ECI(2017) 000002, Date of registration: 25/01/2017

Commission Interpretative Communication on Concessions, **OJ No: C 121**, 29 April 2000

European Commission Communication of COM(96):315:TOC, **OJ No: C 315**, 24 October 1996

Communication from Commission on the European Citizens' Initiative "Water and sanitation are a human right! Water is a public good, not a commodity!", COM (2014) 177 final, Brussels, 19.3.2014

Communication from the Commission of 15 November 2005 to European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and Committee of the Regions on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Procurement and Concessions/COM 2005/569 final

Council Directive of 16 June 1975 Concerning the Quality Required of Surface Water Intended for the Abstraction of Drinking Water in the Member States:75/440/EEC, **OJ No: L 194**, 25/ 07/1975

Council Directive of 15 July 1980 Relating to the Quality of Water Intended for Human Consumption: 80/778/EEC, **OJ No: L 229**, 30/8/1980

Council Directive of 8 December 1975 Concerning the Quality of Bathing Water:76/160/EEC, **OJ No: L 31**, 05/02/1976

Council Directive of 4 May 1976 on Pollution Caused by Certain Dangerous Substances Discharged into the Aquatic Environment of Community:76/474/EEC, **OJ No: L 132**, Vol:19, 21/05/1976

Council Directive of on the Quality of Fresh Waters Neding Protection or Improvement in Order to Support Fish Life: 78/659/EEC”, **OJ No: JOL_1978_222_R_0001_004**, 18/07/1978

Council Directive of 30 October 1979 on the Quality Required of Shellfish Waters:79/923/EEC, **OJ No: L 281**, 10/11/1979

Council Directive of 17 December 1979 on the Protection of Groundwater Against Pollution Caused by Certain Dangerous Substances: 80/68/EEC, **OJ No: L 20**, 26/01/1980

Council Directive of 21 May 1991 Concerning Urban Waste Water Treatment: 91/271/EEC, **OJ No: L 135**, 30/05/1991

Council Directive of 12 December 1991 Concerning the Protection of Waters Against Pollution Caused by Nitrates from Agricultural Sources: 91/676/EEC, **OJ No: L 375**, 31/12/1991

The European Parliament and of the Council Directive of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the Field of Water Policy:2000/60/EC, **OJ No: L 327**, 22/12/2000

Council Directive 2004/17/EC of the European Parliament and of Council of 31 March 2004 Coordinating The Procurement Procedures of Entities Operating in the Water, Energy, Transport and Postal Services Sectors, **OJ No: L 134**, Vol.47, 30 April 2004

Council Directive 2004/18/EC of the European Parliament and of Council of 31 March 2004 on Coordination of Procedures for the Award of Public Works Contracts, Public Supply Contracts and Public Service Contracts, **OJ No: L 134**, Vol.47, 30 April 2004

Consolidated version of the Treaty on European Union-Protocol (No 12) on the excessive deficit procedure, **OJ No: C 115**, 9.5.2008

Dienstleistungen von allgemeinem Interesse. Entschliessung des Europäischen Parlaments zu dem Grünbuch der Kommission zu Dienstleistungen von allgemeinem Interesse, European Parliament, P5_TA-PROV(2004)/0018

European Stability Mechanism, Shareholders, EU Commission Official Website
<https://www.esm.europa.eu/esm-governance>. Erişim: 15.12.2017 03.45

European Union Resolution No: 1693/2009 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe

Federal Water Act (WHG), 31 Temmuz 2009, **Federal Law Gazette (BGBl.) I**, s. 2585

Green Paper on European Citizens' Initiative/COM 2009/622 final, Brussel, 11.11.2009

Green Paper on Public Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions/COM 2004/237 final

Green Paper on Services of General Interest/ COM/2003/0270 final, EU Document 52003DC0270

Internal Market Strategy 2003-2006, European Commission/COM 2003/238 final, 7.5.2003

Joint Statement on Privatisation of Water Services, Commissioners Potočník and Barnier, February 22nd, 2013

Minimis Regulation for SGEI, http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/sgei.html

One of Us, Commission registration number: ECI(2012)000005, Date of registration: 11/05/2012

Opinion of the Economic and Social Committee on the 'Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European Community Water Policy, **OJ No: C 30**, 30/1/1997

Plan D: Democracy, Dialogue and Debate/2005/494 final, 13 October 2005

Quality Framework for Services of General Interest in Europe, COM (2011) 900 final, Adopted 23/05/2012 TEN/482-EESC-2012-1316

Services of General Interest, Including Social Services of General Interest: A New European Commitment/COM 2007/724final/SEC 2007-1514/SEC 2007-1515/SEC 2007-1516

Services of General Interest, Including Social Services of General Interest: A New European Commitment/COM 2007/724final/SEC 2007-1514/SEC 2007-1515/SEC 2007-1516.

Stop vivisection, Commission registration number: ECI(2012)000007 Date of registration:
22/06/2012

TEN/482-EESC-2012-1316, COM 2011/900 final, Plenary Session 481-May 23, 2012-May 24,
2012

Water and sanitation are a human right! Water is a public good, not a commodity!, Commission
registration number: ECI(2012)000003 Date of registration: 10/05/2012. Erişim:
<http://www.right2water.eu/>

White Paper on a European Communication Policy/COM 2006/35 final, 1.2.2006

White Paper on Services of General Interest/COM/2004/375 final

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Yayın No: DPT 1974, Ankara

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 -1994), Yayın No: DPT 2174, Ankara

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, DPT, 18 Temmuz 1995, Ankara

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), DPT, Ankara, 2 Temmuz 2013, Ankara

5625 Sayılı Kanun “Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri
Suyu Temini Hakkında Kanun”, Resmi Gazete, Tarih 26 Nisan 2007, Sayı: 26504

1982 Anayasası, Erişim: “<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>”

2198 Sayılı Kanun, İstanbul Türk Anonim Su şirketi İmtiyazıyla Tesisatın Satın Alınmasına
Dair Kanun, Tarih: 20 Mayıs 1933

3331 Başlık Yeraltı Suları Hakkında Kanun, 167, Resmi Gazete, Tarih 16/12/1960, Sayı
10688, Tertip 4 Cilt 1 Sayfa 814. www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.167.pdf.
Erişim 8.9.2016.12.45.

5393 Sayılı Belediye Kanun, içinde Temel Belediye Mevzuatı, Türkiye Belediyeler Birliği içinde, 10. Basım, Ankara, 2014

5286 Sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 13.01.2005, Resmi Gazete Tarih 20.01.2005 Sayı: 25710

6172 Sulama Birlikleri Kanunu, 8/3/2011 tarih, No: 6172, R.Gazete Tarih 22.3.2011 Sayı: 27882, Tertip:5 Cilt:50. Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6172.pdf>

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, R.Gazete 4 Nisan 2014 Cuma, Sayı: 28962.

Yargıtay 5.7.1989 tarih, 1989/17-18 Uyuşmazlık Mahkemesi Bölüm Kararı ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 8/6/1988 1988/5-204 ve 1988/499 karar sayılı ilamları

Resmi Gazete Tarih 24.10.2003, Sayı 25269.

Temel Belediye Mevzuatı, Türkiye Belediyeler Birliği 10. Basım, Ankara, 2014

ÖZET

Tezin sorunsalı ortaklık olarak suyu genel faydaya kamu hizmeti dolayısıyla açmanın su politikalarında erozyona uğrayan eşitlikçi momenti geri kazandırıp kazandıramayacağını sorusudur. Bu bağlamda tezin teorik alt yapısı Antonio Negri ve Michael Hardt'ın ortaklık kavramına dayanmaktadır. Su konusu ise hem ortaklığın kendisi hem de ortaklık politikalarının farklı analiz seviyelerinde test edildiği bir ölçek olarak düşünülmüştür.

İlk bölümde, su kaynakları ve su hizmetlerinin nasıl bir ortaklık üretimi olarak değerlendirilebileceği tartışılmış ve ortaklığın kamu hizmetiyle bağı kurulmuştur. İkinci bölümde suyun siyasi, kültürel ve iktisadi değerine bakılmıştır. Üçüncü bölümde su kaynakları ve hizmetlerine dair temel siyasal yaklaşımlar ve mevcut su politikası paradigmaları incelenmiştir. Dördüncü bölümde küresel ve ulusaltı aktörlerin ve şirketlerin su politikaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde küresel aktörlerle etkileşim içinde olan ve su gündemini belirleyen Büyük Britanya, ABD, Fransa ve Almanya gibi kendilerine özgü su politika modelleri oluşturmuş ülkelerin yine tarihsel dinamikleri içinde geliştirdikleri su politikaları Türkiye örneğiyle birlikte incelenmiştir. Bunlardan elde edilen veriler doğrultusunda ortaklık ile kamu hizmetinin birbirine en çok yaklaştığı durumlarda suya erişimdeki eşitsizliklerin de en aza indiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaklık, kamu hizmeti, neoliberal su politikaları, su hizmetleri yönetimi, küresel su aktörleri

ABSTRACT

The main problematic of the thesis is whether opening water to public interest as common could regain equality moment of water politics that suffer from erosion or not. In this context, the theoretical basis of the thesis depends on the “common” concept of Antonio Negri and Michael Hardt. Water matter is both considered as common and the scale that politics of common have been tested in various analysis levels.

In the first chapter water resources and water services have been conceptualized as the production of common and, common and public service bond has been established. In the second chapter political, cultural and economic value of water have been analyzed. In the third chapter dominant water management paradigms and main political approaches to water resources and services were studied. In the fourth chapter water politics of global and subnational actors and water firms have been examined. In the fifth chapter, Great Britain, USA, France and Germany as water role model countries that determine water agenda in an interaction with global other water actors have been analyzed together with Turkey. In the light of these parameters, it was concluded that in the case situations of common and public services approximations, inequalities to reach water services minimize.

Key Words: Common, public service, neoliberal water politics, water services management, global actors of water politics